

The background is a detailed architectural drawing of the Eiffel Tower's interior, showing the complex lattice structure and various levels. The drawing includes labels for different rooms and areas, such as 'SALLE DE SPORTS', 'SALLE', 'ACCUEIL', 'SANTÉ', 'RANGT', and 'VIDE SUR ROSTER'. It also features numerous numerical dimensions and technical specifications. Overlaid on this drawing are three lines of text in a bold, red, sans-serif font. The first line, 'ДИЗАЙН', is positioned above the second line, 'АРХІТЕКТУРНОГО', which is above the third line, 'СЕРЕДОВИЩА'. The second line is the longest and is centered horizontally. The third line is also centered but shorter. In the bottom right corner, there is another line of text, 'ОЛЕГ ЗАВАРЗІН', in the same red font, which appears to be the author's name. The overall composition suggests a design or architectural project related to the Eiffel Tower's interior environment.

ДИЗАЙН
АРХІТЕКТУРНОГО
СЕРЕДОВИЩА

НАКККІМ

ОЛЕГ ЗАВАРЗІН

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

Олег Заварзін

**ДИЗАЙН
АРХІТЕКТУРНОГО
СЕРЕДОВИЩА**

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ ДОВІДНИК

Рецензент

А. О. Пучков, доктор мистецтвознавства, кандидат архітектури,
професор Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури

Рекомендовано на засіданні Вченої ради
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв,
протокол № 4 від 8.11.2019

Заварзін О.О.

З 17 Дизайн архітектурного середовища : енциклопедичний довідник. Київ : НАКККіМ,
2020. 356 с.

ISBN 978-966-452-312-4

Енциклопедичний довідник містить визначення близько 5000 термінів з дизайну архітектурного середовища і будівництва, зокрема короткі відомості про видатних майстрів цієї справи, що в сукупності дає повну уяву про зміст цієї області практичної діяльності й знань. Представлено поняття і терміни, що пов'язані з дизайном, архітектурою, скульптурою, графікою, технікою, технологіями, декоративно-ужитковим мистецтвом у контексті комплексної дисципліни, якою є «Дизайн середовища».

Кожне поняття, термін наведено українською мовою. Видання стане в пригоді всім, хто бажає оволодіти українською термінологією в галузі дизайну, архітектури, будівництва.

Рекомендовано для здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 022 «Дизайн». Також може бути корисним для дизайнерів, архітекторів, інженерів, мистецтвознавців,

УДК 72.012(031)

ISBN 978-966-452-312-4

© О.О. Заварзін, 2020

© Національна академія керівних
кадрів культури і мистецтв, 2020

ЗМІСТ

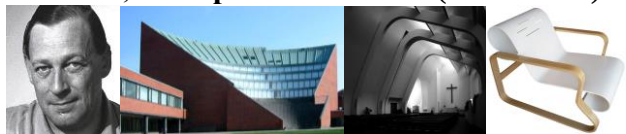
А.....	4
Б.....	29
В.....	52
Г.....	72
Ґ.....	91
Д.....	92
Е.....	108
Є.....	118
Ж.....	118
З.....	120
І.....	125
Й.....	135
К.....	136
Л.....	176
М.....	188
Н.....	212
О.....	218
П.....	225
Р.....	257
С.....	273
Т.....	298
У.....	312
Ф.....	315
Х.....	326
Ц.....	337
Ч.....	340
Ш.....	343
Щ.....	350
Ю.....	351
Я.....	351
Література.....	354

Терміни, що представлено в довіднику, викладено згідно з побудовою алфавіту української мови, що має таку послідовність літер:

А, Б, В, Г, Ґ, Д, Е, Є, Ж, З, И, І, Ї, Й, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ю, Я

А

ААЛТО, Алвар / Alvar Aalto – (1898–1976) –

майстер архітектури і дизайну родом із Куортане, Росія. Працював у Фінляндії, Швеції, США, Італії, Німеччині. Представник архітектури інтернаціонального стилю, мав ідеальне відчуття матеріалу, зокрема дерева і цегли; створив технологію дизайну меблів із багатоплощинної вигнутої фанери.

АБАВАН (франц.) – навіс над вікном чи входом до будівлі, призначений для провітрювання і захисту від вологи.

АБАЖУР (франц.) – 1. Елемент світильника. Призначений для захисту зору людини від прямого попадання світла, а також для відбиття світла. 2. Козирок, що надягається на лоб для захисту очей від дії світла.

АБАК, АБАКА (грец., *дошка*) – елемент *ордери*: верхня частина *капітелі* колони: плита у формі квадрата, на яку спирається балка перекриття *архітрава*. Як частина капітелі має місце у *напівколонах* і *пілястрах*.

АБАПОЛОК – див. ГОРБИЛЬ.

АБАТСТВО (лат. < грец.) – католицький монастир на чолі з абатом або абатисою. Складається із собору, житлових будівель із келіями, службових і господарських споруд навколо замкненого двору.

АБАЦИСА (лат., *окрема*) – проміжний елемент у вигляді вузької пластини між дзвоном капітелі та абакою або між абакою і балкою.

АБЕРАЦІЯ (лат. *відхил*) – відхил від норми в будові форми, вифарбці чи функції.

АБЗЕТЦЕР (нім. *відвигати*) – багатоковшевий екскаватор для виймання і переміщення порожніх порід на відвалах кар'єрів.

АБІФФ, Хірам / Hiram Abiff (XI–X до н. е.) –

давньоіудейський майстер архітектури і дизайну доби правління царя Соломона, відомий

створенням будівлі Храму Господнього в Єрусалимі (966 до н. е.) родом із Тіру, Фінікія. Будівництво Храму тривало понад 30 років і було задіяно багато тисяч робітників. Від імені зодчого Хірам походить архітектурний термін ХРАМ.

АБРАЗИВ (лат. *зіскоблювання*) – матеріал, що використовується в механічній обробці металів, скла, дорогоцінного каміння.

АБРАЗИВНА ОБРОБКА (англ.) – процес різання матеріалу шляхом зняття на ньому шару абразивним інструментом. До такої обробки належать *шліфування, хонінгування, загострювання, доводка, полірування, віброабразивна, абразивно-рідинна обробка*.

АБРАЗИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ – інструмент, виготовлений з абразивних матеріалів. Абразивний інструмент випускається у вигляді шліфувальних кругів, брусків, стрічок тощо.

АБРАЗИЯ (лат., *зшкрябування*) – руйнування берегів морів, озер, значних водосховищ хвилями. Залежить від ступеня хвильового впливу. Створює на узбережжі абразивну терасу або крутий абразивний уступ.

АБРАКАДАБРА (лат. напис на амулеті, що використовувався як магічна формула) – незрозумілий набір форм; абсурд.

АБРИС (нім., *креслення, план, рисунок*) – 1. Силует, контур архітектурних форм. 2. Контурний рисунок, просте лаконічне зображення, що генетично походить від простих наскальних зображень сивої давнини. Часто вживається для означення попереднього рисунка на кальці або картоні, який переводиться на стіну при виконанні фрески, сграфіто. 3. Назва проєктного кресленника в Україні XV–XVII ст.

АБСИДА – див. АПСИДА.

АБСОРБЕНТИ, АДСОРБЕНТИ – рідкі та тверді речовини, що використовуються для термодинамічної обробки припливного повітря або для очищення витяжного повітря від шкідливих газоподібних домішок.

АБСОЛЮТНЕ ВИДОВЖЕННЯ – збільшення довжини довільного лінійного елемента тіла.

АБСОЛЮТНИЙ (лат.) – 1. Безвідносний, безумовний; взятий поза зв'язком, поза порівнянням із чим-небудь. 2. Досконалий, повний.

АБСТРАГУВАТИ (лат. *відволікати*) – форма пізнання, що базується на виділенні головних властивостей предмета відносно другорядних.

АБСТРАКТНИЙ ЕКСПРЕСІОНІЗМ – (лат. *відволікати* і лат. *вираження*) – течія мистецтва США першої чверті XX ст., метод якої полягає в мальовничій реєстрації індивідуальних імпульсів психічного стану людини, що виникають із глибин її підсвідомості.

АБСТРАКЦІОНІЗМ (лат. *відволікати*) – мистецтво абстрактного – напрям образотворчого мистецтва XX ст., прихильники якого відмовлялись відтворювати реальні форми дійсності; їхні твори представляють поріднені набори геометризованих форм, ліній і плям.

АБСТРАКТНЕ МИСТЕЦТВО – мистецтво безпредметного.

АБСТРАКЦІЯ – див. АБСТРАКНЕ.

АБУТ (франц.) – стик, границя, з'єднання чи завершення форми в будівельних конструкціях.

АБШНІТ – 1. Вал із ровом всередині укріплення. 2. Запасна або допоміжна оборонна споруда всередині основної фортеці, яка відділена від інших укріплених частин (синонім – ретирада, порівн. ретраншемент).

АВАНБЕК (франц.) – в архітектурі середньовічних фортець виступаюча частина стіни, бастіон. У мостобудівництві таким словом називають передню частину «бика» мостових опор із виступом у вигляді дзьобу для розрізання льоду при льодоході.

АВАНГАРДИЗМ (франц.) – ряд течій у мистецтві XX ст., представники яких прагнули істотного оновлення мистецтва як за змістом, так і за формою.

АВАНГАРДНИЙ (франц. *передовий загін*) – передовий; той, що знаходиться попереду всіх.

АВАНДУКИ (франц.) – палі, що вбиваються в ґрунт уздовж берега.

АВАНЗАЛ (франц.) – передній зал, велика прийомна кімната; у палацах розташована перед тронним залом.

АВАНКУР (франц.) – передня площа, розташована перед головною спорудою або парадним майданом.

АВАНЛОЖА (франц.) – невелике приміщення перед входом до глядацької ложі в театрі.

АВАНПОРТ (франц.) – 1. Зовнішня частина морського порту, розташована за природними мисом чи косою або штучними молом чи

дамбою, яка призначалася для тимчасової стоянки суден, що очікують дозволу. 2. Порт, розміщений у морі поруч із портом у гирлі річки.

АВАНСЦЕНА – висунута до залу частина сцени.

АВАНТАЖНИЙ – приємно виглядає, приємно вражає зовнішністю.

АВАНТЮРИН (франц.) – мінерал, різновид кварцу, жовтуватого, бурого чи зеленого кольору; пронизаний наскрізь мілкими клаптиками слюди чи гематиту; оброблюваний камінь.

АВАНТЮРИНОВЕ СКЛО – скло коричневого кольору із включенням клаптиків міді; якому властивий золотистий блиск; використовується для виготовлення прикрас.

АВАНФОС (франц.) – 1. Рів перед *гласісом* фортеці, часто заповнений водою, рід контрескарпу в оборонній архітектурі. 2. Фортечний рів, що знаходиться попереду і паралельно зовнішньому насипу.

АВАРІЙНО-ВІДНОВЛЮВАЛЬНІ РОБОТИ

– роботи, що проводяться з метою локалізації джерел руйнування, які виникли під впливом дестабілізаційних чинників стихійних катастроф, техногенних аварій; роботи тимчасового відновлення пошкоджених і частково зруйнованих об'єктів для створення в короткі терміни максимальних умов життєдіяльності населення, що опинилось у зоні надзвичайної ситуації. Виконуються силами і засобами будівельних, ремонтно-відновлювальних формувань.

АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНІ РОБОТИ – роботи, які проводяться в зонах руйнування, зараження і затоплення з метою пошуку, рятування й евакуації постраждалих людей із зон, що небезпечні для життя і здоров'я.

АВАРІЯ В БУДІВНИЦТВІ – пошкодження (обвалення) будівлі чи споруди в цілому або частково – її окремого структурного елемента чи досягнення конструкційної деформації, яка перевищує гранично припустимі в процесах будівництва і експлуатації показники, що загрожують безпеці громадян, а також пошкодження в результаті природогенних впливів (землетрус, вітровий натиск, зсув тощо), інтенсивність яких перевищила розрахункові значення.

АВГУСТЕЙОН – парадне подвір'я палацу візантійського імператора. У Константинополі через *а.* проходили до головного державного храму – собору Святої Софії.

АВЕРС (лат.) – лицьовий бік монети чи медалі.

АВЕНЮ (франц.) – 1. Широка вулиця, що з обох сторін переважно обсаджена деревами. Назва міської магістралі *А.* прийнята у Франції, Англії та деяких інших країнах. 2. Проїзд до певного місця.

АВІАБАЗА – комплекс складів і будівель для ремонтного обслуговування літаків, розташованих біля аеродрому – місця посадки і злету машин.

АВІАТРАНСПОРТ – засоби пресування та перевезення вантажів і людей повітряним простором.

АВЛА – див. АУЛА.

АВСТЕРІЯ (італ.) – 1. Заїжджий будинок в Італії. 2. Клуб в Росії часів імператора Петра І.

АВТОБАН (нім. *автомобільна дорога*) – широка *автомагістраль* для швидкісного руху автомобільного транспорту.

АВТОБЕТОНОЗМІШУВАЧ – автомобіль зі встановленим на шасі бетонозмішувачем. *А.* призначений для приготування розчину бетону і перевезення до місця вкладання.

АВТОБУС (від *авто (мобіль) + (омні) бус*) – багатомісний (9–170 пасажирів) автомобіль із кузовом вагонного типу; вид громадського транспорту.

АВТОВОКЗАЛ (від *авто(мобіль) + вокзал*) – громадська споруда або комплекс будівель, розташованих біля стоянки автобусів й інших машин, які призначені для обслуговування пасажирів, відпочинку водіїв тощо.

АВТОГЕН (грец. *сам і народжуючий, утворюючий*) – зварювання або різання металу з використанням високої температури згорання суміші горючих газів із киснем; 2. пристрій, за допомогою якого здійснюють зварювання, різання металу.

АВТОГРЕЙДЕР – самохідна дорожньо-будівельна машина.

АВТОДРОМ – комплекс будівель навколо спеціального треку для випробувань і перегонів автомобілів.

АВТОЗАПРАВОЧНА СТАНЦІЯ – споруда для забезпечення (заправлення) автомобілів паливом, оліями, водою тощо; на деяких із них можливе незначне технічне обслуговування: підкачування шин, мийка, технічний огляд тощо.

АВТОЗИМНИКИ – сезонні дороги із полотном і дорожнім одягом, який утворено зі снігу, льоду і мерзлих ґрунтів.

АВТОКЛАВ – апарат для здійснення різних технологічних процесів під дією підвищених температур і тиску, що вищий за атмосферний; застосовується для виготовлення деяких будівельних матеріалів.

АВТОКЛАВНИЙ БЕТОН – бетон, в'язучою речовиною в якому є суміш дрібнозернистого піску з вапном і який пройшов термовологу обробку в *автоклаві*.

АВТОЛІТОГРАФІЯ – літографія, в якій зображення на камінь наносить безпосередньо художник – автор твору.

АВТОМАГІСТРАЛЬ – широка дорога з твердим покриттям і розділеними смугами, призначена для швидкісного руху автомобілів.

АВТОМАТИЗАЦІЯ БУДІВЕЛЬНОГО ПРОЦЕСУ – здійснення будівельного процесу із мінімальним застосуванням ручної праці.

АВТОМАТИЗАЦІЯ ПРОЄКТУВАННЯ (грец. *самодіючий*, лат. *кинутий уперед*) – комплекс засобів технічного забезпечення *процесу проєктування*, що сприяє його *оптимізації*.

АВТОМАТИКА (грец. *самодіючий*) – 1. Галузь науки і техніки, що розробляє теорію і методи автоматизації виробничих процесів. 2. Сукупність пристосувань, механізмів, що діють автоматично.

АВТОМАТИЧНА ЛІНІЯ – комплекс машин-знарядь, які автоматично виконують у визначеній технологічній послідовності весь цикл операцій із виготовлення виробів і об'єднуються загальними для всієї лінії механізмами управління й автоматичним транспортним засобом, що переміщує об'єкт обробки від однієї машини до іншої.

АВТОМАТИЧНЕ ЗВАРЮВАННЯ – електричне дугове зварювання металевим електродом, за якого належне горіння зварювальної дуги забезпечується автоматично.

АВТОМОБІЛЬНІ ДОРОГИ – дороги, які призначені для руху автомобілів. *А. д.* складаються із проїжджої частини, що призначена для безпосереднього руху автомобілів; обочин, які використовуються для тимчасової зупинки; бічних канав (кюветів), які призначені для відведення води з дорожнього полотна; обрізів, які використовуються для тимчасових об'їздів і створення резервів ґрунту, що необхідні для ремонту дорожнього полотна.

АВТОМОБІЛЬНІ ПІДЙОМНИКИ – мобільні вантажопідйомні машини для переміщення під ухилом вантажів і людей з одного рівня на інший на робочих площадках (люльках).

АВТОМОДЕЛІЗМ – конструювання та побудова моделей автомобілів для спортивних чи технічних потреб.

АВТОМОТРИСА – залізничний саморухомий вагон із самостійним силовим двигуном.

АВТОЗАВАНТАЖУВАЧ – встановлена на автомобільному шасі машина чи механізм для завантаження сипучих матеріалів у залізничні вагони, вантажівки тощо.

АВТОНОМНИЙ ДІМ – будинок із самостійною системою енергозабезпечення.

АВТОПОРТРЕТ – авторський портрет.

АВТОР – творець, особа, якій належать творчі задум і принципова розробка об'єкта дизайну.

АВТОРСТВО – професійна належність об'єкта дизайну конкретній особі чи групі людей за результатами завершення процесу його творення.

АВТОРСЬКЕ ПРАВО – сукупність правових норм, які регулюють відношення, що пов'язані зі створенням, здійсненням і функціонуванням об'єкта архітектури чи дизайну; в тому числі право на ім'я, тобто можливість для автора виступати як під власним іменем, так і під псевдонімом або анонімно.

АВТОРСЬКЕ СВДОЦТВО – документ, що посвідчує право на винахід.

АВТОРСЬКИЙ ДОГОВІР – договір, що укладений між архітектором-дизайнером із відповідною організацією чи приватною особою й оформлений у встановленому порядку на створення конкретного витвору *архітектури* чи *дизайну*.

АВТОРСЬКИЙ НАГЛЯД – нагляд автора проєкту за дотриманням його точного здійснення за відповідністю до об'єкта, що будується, проєктно-кошторисній документації. Авторський нагляд здійснюється протягом всього періоду будівництва і прийомки об'єкта.

АВТОСАЛОН – виставка-продаж нових моделей автомобілів.

АВТОСТАНЦІЯ – комплекс будівель для технічного обслуговування автомобілів; може включати до свого складу споруду пасажирського вокзалу.

АВТОСТОЯНКА – спеціально обладнаний відкритий майданчик для постійного або тимчасового зберігання автомобільного транспорту.

АВТОСТРАДА – те саме, що й *автомагістраль*.

АГА – межа садибного парку у вигляді неглибокого рову з підпірною стінкою. Має пологий схил до парку, внаслідок чого її не видно з боку садиби.

АГАДИР – в архітектурі Алжиру, Марокко висока глинобитна або цегляна вежа. Її зводили в центрі поселення. Така вежа служила прихистком і схроном припасів на випадок облоги.

АГАРА – цейлонський житловий будинок; те саме, що і *геха*.

АГАТ – мінерал блакитно-сірого, чи темно-сірого, чи білого кольору; різновид халцедону з пошаровим або смугастим розподілом кольорів; оброблюваний камінь.

АГВЕДАЛЬ (араб. *водний простір*) – в країнах Арабського Заходу і мавританській Іспанії – обширний, огорожений високою стіною сад регулярного планування з водоймою в центрі, фонтанами і фруктовими деревами. Символічний образ райського саду.

АГГАЛ – розбірна домівка сомалійських кочовиків, що мала овальний план і виконувалася з легких гілок, вкритих товстим шаром трави, верблужими шкурами та циновками (порів. *аріши, мондулло*).

АГЗИМ – тонка колода чи брус на гребні даху з пазами для дранок покриття.

АГІОСКОП – щілина, отвір у внутрішній стіні храму або іншій перегороді, через яку ті, що моляться в каплицях або бокових приділах, бачать головний вівтар.

АГЛОМЕРАЦІЯ – зосередження, скупчення дрібних і великих містобудівних утворень та їхнє безсистемне зрощення. Така форма розселення, зазвичай, утворювалася в ХХ ст. у регіонах видобувної промисловості, курортних місцевостях, а також внаслідок доцентрового впливу великих міст. Прийнято розрізняти: агломерації моноцентричні, які утворюються через тяжіння населених пунктів до одного великого міста; агломерації поліцентричні, коли формується кілька рівних за значенням центрів.

АГЛОПОРИТ – штучний пористий заповнювач для легких бетонів – продукт дроблення шихти, яка виготовлена методом агломерації (спікання) із глинистих порід або глиномістких відходів гірничодобувної промисловості. А. використовується для виробництва аглопоритобетону.

АГЛОПОРИТОБЕТОН – різновид легкого бетону, пористим наповнювачем у якому є *аглопорит*.

АГОРА – давньогрецький відкритий ринок, центральна міська площа, центр громадського життя.

АГОРАФОБИЯ – нав'язливий страх відкритих просторів, великих площ чи широких вулиць.

АГРАМАНТ – плетіння візерунку з шерстяного, шовкового шнурів чи металізованої нитки для опорядження суконь, м'яких меблів або портьер.

АГРАФ – 1. Ліпна прикраса в архітектурі; 2. замковий камінь або його імітація над вікнами, дверима або нішами у західноєвропейській архітектурі. 3. Металева скріпа у вигляді ластівчиного хвоста з П-подібним загином, що використовується для більш міцного з'єднання кам'яних блоків; 4. стилізований рослинний мотив біля межі партеру в парку, який має вигляд розетки з листів або гілок, що розходяться вигнутими лініями з однієї крапки.

АГРАФКА – див. АГРАФ.

АДАМ, Роберт / Robert Adam (1728–1792) –

майстер архітектури, дизайну інтер'єру і меблів, найвідоміший представник британського класицизму XVIII ст. родом із Керколді, Шотландія. Творив разом зі своїм братом Дж. Адамом. Вони створювали громадські та приватні будинки, а також численні інтер'єри, меблі й декор.

АДАМОВА ГОЛОВА – розміщене під хрестом зображення черепа зі схрещеними кістками.

АДАПТАЦІЯ – пристосування споруди і функцій системи управління до нових конкретних умов існування, до умов іншого об'єктного середовища.

АДАПТАЦІЯ КОЛІРНА – див. АДАПТАЦІЯ ДО КОЛЬОРУ.

АДАПТАЦІЯ ДО КОЛЬОРУ – пристосування психофізіології людини до кольорового вирішення об'єкта дизайну.

АДГЕЗІЯ – здатність зціплення двох різнорідних тіл на молекулярному рівні.

АДЕКВАТНИЙ – рівний, цілком відповідний, тотожний.

АДЗЕКУРА – в архітектурі Японії тип синтоїстського храму – дерев'яна будівля з обхідною галереєю, піднята на палях. Такий тип споруди сформувався в IV–III ст. до н. е., так називали древні сховища зерна. А. використовували як святилище й імператорські скарбниці.

АД ХОК ОФІС – система меблів. Призначена для модифікацій предметного простору офісних приміщень. Авторська розробка дизайнерів Антоніо Чіттеріо та Глена Олівера Лоу.

АДИТИВНІСТЬ – властивість об'єкта, що виникає шляхом складання з окремих частин, яким би чином він не був розділений.

АДИТОН – саме сокровенне, священне місце в грецькому храмі, що розташоване позаду *наоса*, основного приміщення, де знаходилась статуя божества. За адитоном могло бути ще одне приміщення – *апистодом*.

АДЖОРНО – денне освітлення. Термін щодо штучного освітлення, наближеного до денного. Штучне освітлення, що за силою наближене до денного.

АДМІНІСТРАТИВНА БУДІВЛЯ – будівля, яка призначена для розміщення в ній державних, комунальних, корпоративних управлінських установ і громадських організацій.

АДМІНІСТРАЦІЯ ПРОЄКТУ – діяльність управління проєктом, що передбачає керівні процеси і функції.

АДМІРАЛТЕЙСТВО (араб. *володарювання на морі*) – 1. Комплекс будівель на березі моря або річки, призначений для кораблебудування або ремонту військових суден. 2. Спеціальна споруда для керування флотом, розміщення органів морського міністерства.

АДОБА – див. ЛИМПАЧ.

АДОРАНТ (грец., лат. *прохальний*) – зображення людини з простертими до неба руками, що символізувало душу, яка просить божого благословення. Мало місце в ранньохристиянському мистецтві, у Візантії та інших країнах.

АДОРНІСТ – художник-декоратор, майстер малювати орнаментальні композиції.

АДУЛЯР – прозорий ювелірний камінь із білими чи блакитними відблисками, переливами.

АЕРАРІЙ – лікувальний майданчик для прийому повітряних ванн у курортній місцевості.

АЕРАЦІЯ – штучне насичення повітрям предметного середовища.

АЕРАЦІЯ БУДІВЕЛЬ – організований природний повітрообмін безканалльної вентиляції, що відбувається під дією гравітаційного і вітрового тиску або при їхній спільній дії. Суть а. б. досить просто може бути представлена у вигляді дії гравітаційних сил, коли більш щільне зовнішнє повітря витісняє із приміщення менш щільне внутрішнє. Зовнішнє повітря

надходить у приміщення через притокові аераційні отвори в нижній частині будівлі, а внутрішнє витісняється назовні через стулки аераційних ліхтарів.

АЕРОВАННИЙ ЛЕГКИЙ БЕТОН – конструктивно-теплоізоляційний бетон, що поєднує в собі властивості легких бетонів на порожнинних заповнювачах і пінобетону. Готується в швидкісному аерозмішувачі.

АЕРОВОКЗАЛ – громадська споруда чи комплекс будівель, призначений для обслуговування пасажирів, що користуються літаками як видом найшвидшого транспорту. Розташовуються в аеропорту біля аеродрому.

АЕРОГРАФ – прилад для розпилення фарби на папір, тканину.

АЕРОГРАФІЯ – спосіб оформлення зображення на папері, тканині шляхом розбризкування фарби при посередництві *аерографа* чи пульверизатора.

АЕРОСОЛЯРИЙ – спеціальний майданчик для одночасного прийому повітряних і сонячних ванн.

АЕРОСТИЛЬ – стилізація предметів побуту у вигляді об'єктів машинобудівного дизайну. Наприклад, крісло у вигляді літака чи автомобіля. Виник завдяки впливу творчості *Ееро Саарінена* 60-х рр. XX ст.

АЕТОПС (грец. *палаючий, схожий на вогонь*) – уособлення Сонця, яке зійшло і яскраво випромінює. Застосовувалось у монументальних зображеннях квадриги сонячного бога Аполлона, де один з коней отримав відповідне ім'я (порівн. *ерітрей*, *ламп*, *філогей*).

АЖУР – 1. Тонке мереживо, що має наскрізний малюнок. 2. Плетіння з тонких металевих ниток у ювелірній справі. 3. Візерунок художнього лиття.

АЖУРНА РАМА – візерункова кам'яна рама середньовічного вікна.

АЗАРАШЕН – купольне перекриття вірменського народного будинку глхатуну, що складається зі звужених догори кількох ярусів дерев'яних чотири- або восьмикутників (порівн. *согомакаш*).

АЗБЕСТ (англ.) – матеріал штучного походження, що виготовляється із серпантину, амфіболу, хризотилу. Найпоширеніший *А.* із хризотилу. Йому властиві еластичність, термостійкість, лугостійкість, низька теплопровідність, відсутність електропровідності.

АЗБОЗУРИТ – теплоізоляційний матеріал,

що складається з діатоміту (70–85%) і азбестового волокна (15–30%).

АЗБОЦЕМЕНТ – матеріал, що складається із портландцементу, що затвердів, і волокон азбесту, які виконують функцію дискретної *арматури*. Наявність волокон азбесту збільшує міцність азбоцементу і знижує його теплопровідність.

АЗЕРИТ – штучний заповнювач легких бетонів. Представляє собою кулеподібні скловидні пористі крупичі діаметром 5–40 мм. *А.* використовується також як теплоізоляційна засипка.

АЗИМУТ – кут, утворений меридіаном, який проходить через дану точку місцини, і направлений на предмет. Розраховується за ходом годинникової стрілки від північної частини меридіану до цього напрямку: від 0° до 360°.

АЗОТУВАННЯ (англ.) – насичення поверхневого шару виробів зі сталі, чавуну і різних сплавів азотом з метою надання їм зносостійкості та твердості.

АЗУЛЕЖУ (португ. *блакитний*) – кахлі яскраво-голубого кольору або розписані синім кобальтом на білому тлі, які широко використовувались у Португалії в XVI–XVII ст. Також ними в колоніальний період оздоблювали інтер'єри житлових будівель у Бразилії.

АЗУРИТ – мідна глазур, мінерал темно-синього чи блакитного кольору; сировина для фарб, оброблюваний камінь.

АЙАДАНА (перс.) – храм на честь вогню в стародавній перській архітектурі, вирішений у вигляді чотириколонного залу з *вестибюлем* і двоколонною лоджією, який підносився на платформі і був звернений у бік замкненого прямокутного двору, обнесеного стінами і *коридором*.

АЙВАН – 1. В архітектурі народів Середньої Азії тераса із плоским покриттям на колонах чи стовпах. 2. Відкритий з боку внутрішнього двору зал зі склепінчастим перекриттям.

АЙВАНЧА (перс.) – велика крита тераса на даху житлового будинку в Середній Азії.

АЙИЛ – конічної форми юрта алтайських кочовиків, виконана із жердин, вкритих корою модрина або берези. Таку ж назву мала зрубна з 4–8 гранями.

АЙЛЕРОН – те саме, що *елерон*.

АЙСЛ – допоміжний простір поруч із корпусом будівлі, відокремлений від нього стовпчиками, причалами чи постами.

АЙТА (фін.) – однокамерна кліть, характерна для народного будівництва Фінляндії. Подібно лухті тут виділялись вхідний козирок, бокові балки, кронштейни, якими підтримувалось горище.

АКАДЕМІЗМ – 1. Напрямок у мистецтві кінця XVI ст. – першої половини XIX ст. Виник і сформувався в установах художніх академій Європи, наслідуючи принципи класичного мистецтва античної доби. 2. Система академічної освіти архітекторів, графіків, скульпторів і художників. 3. Світогляд, що базується на принципах *естетики* античної доби. 4. Відірваність теорії від практики.

АКАДЕМІЧНІСТЬ – суворе додержання принципів естетики античної доби, *ренесансу* і *класицизму* в мистецтві.

АКАДЕМІЯ (лат.) – 1. Споруда, де знаходиться вища наукова установа, спеціальний навчальний заклад (часто художній). Назва походить від філософської школи Платона, що знаходилась біля Афін, у саду, що був подарований Академом. 2. Будівля у середньовічному монастирському комплексі.

АКАНТ ДЕКОРАТИВНИЙ – елемент декорування у вигляді *рельєфу* листя аканту, одержане шляхом стилізації. Головна тема *декорування* елементів корінфського і композитного *ордерів*: *акротеріїв*, *капітелей*, *карнизів*, *модильйонів*, *фрізів*.

АКАНФ – див. АКАНТ.

АКАЦІЯ – дерева і кущі близько 500 видів. Деревина важка, тверда, з жовто-бурым ядром; підходить для виготовлення дерев'яних гвинтів, спиць, меблів; не тріскається, не коробиться, добре полірується, не псується у воді.

АКВАМАРИН – прозорий мінерал синьо-зеленого чи блакитного кольору, різновид берилу; дорогоцінний камінь.

АКВАРЕЛЬ – 1. Розчинні у воді фарби. 2. Техніка малярства. 3. Засіб графічного представлення інформації.

АКВАРІУМ – штучний *басейн* для утримування водних тварин, розведення декоративних рослин.

АКВАТОРІЯ – площа «дзеркала» водойми, що межує з територією порту, шлюзу.

АКВАФОРТЕ – див. ОФОРТ.

АКВЕДУК – висока кам'яна або цегляна споруда для водотоку; римляни будували акведуки не тільки в Італії, але й інших країнах Європи.

АКВІЛА – в античній міфології орел як атрибут древньогрецького бога Зевса або римського Юпітера. В архітектурі «орлом» інколи називають трикутний фронтон будівлі, за подобою із розпростертими крилами птаха, що летить.

АККОЛАДА – скульптурна прикраса *арки*.

АКОРД – в архітектурі – гармонічне сполучення або протиставлення мас, обсягів, вертикалей або горизонталей важких і легких форм, у монументальному мистецтві – одночасне сприйняття кількох тонів, настроювання кольорової гами і колориту.

АКПА-ДУГАН – те саме, що і *мамба-дуган*.

АКРИЛОВІ ФАРБИ – замінювач олійних фарб штучного походження, у більшості випадків розчинний у воді, але не відзначається прозорістю. *А. ф.* наносяться як рідкими шарами, так і пастоподібними. Порівняно з олійними фарбами *а. ф.* швидко висихають.

АКРОЛІТ – статуя з мармуровими верхніми частинами і позолоченими чи розписними дерев'яними нижніми (порівн. *хризоелефантинна скульптура*). Схований каркас статуї також міг бути дерев'яним. Характерна для архаїчного періоду Стародавньої Греції, хоча вживалась і пізніше.

АКРОПОЛЬ – фортеця давньогрецького міста, що стоїть на підвищенні, релігійний і політичний центр. Самий відомий – Афінський Акрополь, де знаходяться славетні античні споруди.

АКРОТЕРІЙ – елемент декорування у вигляді листя пальми, *аканта*, *волюти*, одержаний шляхом стилізації. Має місце в оформленні скульптури *бюстів*, *ваз*, *обелісків*, *стел*, *фронтонів*. Матеріали виготовлення *а.*: *бронза*, *мармур*, *теракота*.

АКС – циліндрична поверхня балясини або волути.

АКСЕСУАР – другорядна деталь основного зображення або допоміжний композиційний елемент, який дозволяє визначити час і місце дії, стиль.

АКСІОМЕТР – елемент облаштування керма судна – прилад визначення кута відхилу керма відносно діаметральної площини судна. **АКСИС** – осьова лінія, що визначає кривину арки.

АКСОНОМЕТРИЯ – форма тривимірного зображення об'єктів на площині, що одержується за паралельного проєкціювання їхньої форми.

АКТ ПРИЙНЯТТЯ ПРИХОВАНИХ РОБІТ

– офіційний документ, що складається після прийняття представниками замовника, підрядника і авторського нагляду виконаних робіт, які будуть приховані подальшими роботами. Складання такого документу надає право на виконання наступних робіт.

АКТИВНИЙ БЕРЕГОЗАХИСТ – термін, який прийнятий в області берегового гідротехнічного будівництва, що передбачає захисні споруди, необхідні для накопичення пляжних наносів (нарошення суходолу) і утримання їх від переміщення в напрямку як уздовж берега, так і в глиб *акваторії*. *А. б.* також передбачає відсіпку (вкладання) у зоні пляжів уламкового матеріалу: гравію, гальки, каміння тощо, штучних фасонових елементів, влаштування банкетів.

АКТИВНІСТЬ ЦЕМЕНТУ – фактична межа міцності цементу при стисненні зразків із стандартного цементного розчину, що виготовлені та випробувані в умовах і терміни, які встановлені стандартом (напр., віком 28 діб). За її значенням встановлюють марку цементу.

АКУЛЬТУРНИЙ ЛАНДШАФТ – ландшафт, який виник у результаті нераціональної діяльності людини або в результаті руйнівної природної дії.

АКУРАТНІСТЬ – 1. Точність, порядність виконання. 2. Прискіпливість, старанність виконання.

АКУСТИКА АРХІТЕКТУРНА – 1. Вчення про поширення звуку в спорудах й приміщеннях. 2. Звукові умови у приміщеннях або містобудівному середовищі.

АКУСТИКА БУДІВЕЛЬНА – розділ акустики, який розглядає проблеми звукоізоляції огорожуючих конструкцій будівель і споруд.

АКУСТИЧНА ДИФЕКТОСКОПІЯ – метод дефектоскопії, який базується на використанні пружних коливань переважно звукового (до 20 кГц) діапазону частот. Застосовують для виявлення дефектів з'єднань в багатошарових конструкціях, шарових пластиках тощо.

АКУСТИЧНА ШТУКАТУРКА – штукатурка, яка виробляється із різних в'язких і легких заповнювачів (керамзит, пемза). *А. ш.* застосовується в опоряджувальних роботах для збільшення звукопоглинання огорожуючих конструкцій.

АКУСТИЧНІ МАТЕРІАЛИ – матеріали, що застосовуються для захисту від шуму в конструкціях будівель різного призначення. Акустичні матеріали підрозділяються на звуко-

поглинаючі та звукоізоляційні. Акустичні матеріали виробляються в вигляді матів, плит, блоків, вати або сипучих речовин (керамзит, спучений перліт).

АКЦЕНТ – наголос, естетично- і просторово-значимий елемент композиції.

АКЦЕНТУВАННЯ – композиційний прийом виділення, підкреслення або збагачення архітектурної форми, який досягається засобами ритму, контрасту, кольором, фактурою тощо.

АКЦИДЕНТНІСТЬ – випадковість, несуттєва властивість чи ознака.

АЛА – в архітектурі Древнього Риму – крило, бічна частина житлового будинку; інколи – *екседра* для бесід із гостями.

АЛАГРЕК – 1. Те саме, що і *меандр*. 2. Архітектурна течія (докл. див. інші праці про стилі й стильові напрями).

АЛАМЕДА – місце прогулянок в іспанському місті, бульвар.

АЛАРМІЗМ – акцентування уваги на катастрофічні наслідки деформації природного середовища в результаті господарської діяльності людини і необхідності прийняття рішучих невідкладних заходів для нормалізації цих станових відношень.

АЛАЧИК – татарське житло у вигляді саманної або зрубної будівлі з двома схилами покрівлі та глинобитною піччю всередині.

АЛАЧУГА – заглиблена землянка з дахом, виконаним із плетених прутів під повстяною чи рогожевою покрівлею.

АЛГОРИТМ – формальний припис, що однозначно визначає зміст і послідовність операцій, які переводять сукупність вихідних даних до необхідного результату – вирішення задачі.

АЛЕАТОРИКА – метод композиції, основу якого складає застосування елементів випадковості як певного фактора естетичного формоутворення.

АЛЕБАСТР – 1. Будівельний гіпс від білого до чорного кольорів. Зовні нагадує мармур, але м'якший, добре ріжеться і полірується. Широко використовувався у скульптурі та декоративному мистецтві. Білі, рожеві, фіолетові різновиди з плямами й розводами у давнину називали східним *а.*, мармуровим оніксом, оніксовим *а.*, єгипетським каменем. Його бажано не плутати з посудинами для пахощів у давніх греків, їхня назва – алабастри. 2. У сучасному будівництві – обпалений гіпс.

АЛЕВІЗОВСЬКА ЦЕГЛА – маломірна цегла, що була впровадженою в практику будівництва Русі італійським архітектором Алевізом Новим (Алоізіо Ламберті да Монтаньяна) із Мілану, що споруджував у 1505–1509 рр. Архангельський собор Московського Кремля.

АЛЕГОРІЯ – художнє відображення в конкретних образах абстрактних понять. Надання певним зображенням, пластичним елементам, просторам, крім безпосереднього розуміння, ще й іншого змісту.

АЛЕКСАНДРИНСЬКА МОЗАІКА – тип орнаментального візерунку із мозаїки.

АЛЕКСАНДРИТ – мінерал, різновид хризоберилу; за умови природнього освітлення має смарагдово-зелений колір, за умови штучного освітлення – фіолетово-червоний.

АЛЕКСІКАКОС – статуя-апотропей у Стародавній Греції, яка встановлювалась, щоб запобігти нещастя або на подяку за спасіння під час епідемії. Виконувалась у вигляді богів Афіни, Аполлона або героя Геракла.

АЛЕМАНСЬКИЙ БУДИНОК – тип селянської садиби в Німеччині, назва якої походить від назви даньогерманських племен – алеманів, що заселяли південні регіони країни. Те саме, що й шварцвальдський будинок.

АЛЕНТУР – французька шпалера, на якій тематичне зображення обрамовували орнаментованим бордюром з імітацією різьбленої картинної рами. З'явилась на поч. XVIII ст. у Франції під час панування так званого стилю регентства. Для виконання картин використовувались оригінали провідних художників, у той час як обрамування малювали інші майстри (порівн. вердюра, мільфльор, савоннері).

АЛЕРО – в традиційній архітектурі Іспанії – профільоване завершення стіни, що декоровано рельєфним різьбленням. Інакше – рельєфний карниз.

АЛЕЯ – пішохідна доріжка, обсаджена з двох сторін деревами, кущами. У парках регулярного типу XVII–XVIII ст. з геометризованим плануванням доріжок і кущів криті, завиті зеленю на аркових конструкціях алеї називали *перголами* або *берсо*.

АЛПАДА – кутомірна лінійка з ноніусами чи мікроскопами на кінцях, яка обертається навколо осі, що проходить через центр кутомірного лімбу в геодезичних і астрономічних інструментах.

АЛІЗАРИН – фарбник органічного походження.

АЛКАТАДОС – орнаментальна мозаїчна декорація з керамічних плиток, покритих поливою, що була притаманна для мавританського стилю в Іспанії XIV–XV ст.

АЛНЬМАН – верениця каменів – ряд вертикально поставлених каменів. Наприклад, алея *менгірів* – мегалітичних споруд давності.

АЛНЬСЕМЕНТИ – розмежування території перед спорудженням фортифікаційної споруди.

АЛІ – невеликі *алькови* з боків атрію римського будинку.

АЛЛА ПРІМА – техніка виконання художнього твору протягом короткого часу, живописної або скульптурної роботи за один сеанс. В одних випадках зумовлюється особливостями матеріалу, тобто часом висихання олійних фарб, усмоктуванням вологи у фресці або акварелі; в інших випадках – творчим методом (роботою художника на пленері); нарешті, може бути свідченням віртуозної майстерності митця.

АЛМАЗ – мінерал, кристалічний вуглець. У техніці застосовуються дрібні *а.*, головним чином в абразивній обробці матеріалів.

АЛМАЗНИЙ ІНСТРУМЕНТ – інструмент, ріжуча частина якого містить часточки природних або штучних алмазів.

АЛМАЗНИЙ РИСУНОК – тип фактури дерев'яної стіни.

АЛОГІЗМ – нелогічність, несумісність із вимогами логіки.

АЛОНЖ – засіб для відбору проб пилу з повітря для вимірювання рівня запилення атмосферного середовища або визначення ефективності системи вентиляції та пиловловлювання.

АЛУАЛУ – різьблені погребальні стовпи на Мадагаскарі, які складались по вертикалі з однаково оброблених наскрізних каменів і увінчувались колесом. Нижня частина інколи вирішувалась у вигляді стилізованого зображення людини.

АЛУН-АЛУН – громадський центр індонезійського міста у вигляді величезної площі, на яку зверталися фасади урядових будівель.

АЛУПЛАСТ – профіль для легких перегородок, що складається з алюмінію і пластику.

АЛФІС – в архітектурі мавританської Іспанії та Португалії VIII–XV ст. фігурне обрамлення *ніші* – *міхраба*, а також порталів, дверних і віконних прорізів у формі профільованої рами, прикрашених орнаментом.

АЛХІМІЯ – назва школи дизайну в Італії.

АЛЬБЕДО – характеристика відбивальних властивостей зовнішніх поверхонь будівель і

споруд. *А.* враховується при розрахунку теплонадходження від сонячної радіації всередину будівель і споруд.

АЛЬБЕРТІ, Леон / Leon Alberti (1404–1472)

– флорентійський архітектор, математик, теоретик мистецтв, письменник і музикант родом з Генуї. Автор проєктів архітектурних споруд у різних містах Італії. Його ідеї мали вплив на розвиток архітектури доби Високого Відродження. *А.* створив новий тип плану католицького храму з елементами давньоримської архітектури. Залишив багатий теоретичний спадок. **АЛЬБЕРТІЄВІ СТІНИ** – муровані стіни з пустотами між зовнішньою і внутрішньою вертикальними площинами.

АЛЬБОМ – 1. Переплетені аркуші для *малювання* чи певних за змістом колекцій. 2. Зібрання *репродукцій, світлин, креслень*, що видане у вигляді книги.

АЛЬВЕОЛА (лат. *жолобок*) – те саме, що і канелюра.

АЛЬКАСАР (араб. *замок*) – укріплений палац, замок іспанських лицарів XIV–XVI ст. Такі замки створювали найуміліші будівничі – мудехари, мусульманські *зодчі*, що залишились на відвойованій у маврів Іспанії. Алькасари з численними вежами зі шпильми, підйомними мостами зводили, зазвичай, на неприступних скелях. Іспанські алькасари – один із найбільш романтичних проявів національного мистецтва і *архітектури*. Самий відомий алькасар знаходиться в м. Сеговія.

АЛЬКЕЖ – 1. Прямокутний у плані кутовий обсяг споруди з відокремленим дахом. 2. Невелика кутова кімната (гардероб, спальня, кабінет) садибного будинку. 3. Житло в корчмі.

АЛЬКЕР – кутове приміщення, що трохи виступає за межі основного об'єму будівлі, аналогічно до кутової *вежі* чи *еркеру*. Як правило, має окремий дах. Спотворена назва – алькеж. *А.* характерні для садибних будівель Західної України, Польщі та Білорусі.

АЛЬКИР – невелика кімната, яка відгороджується від світлиці перегородкою і слугує за спальню або дитячу (порівн. *ванькир*).

АЛЬКОВ – ніша в стіні приміщення. Призначена для розташування ліжка.

АЛЬМАНДИН – кристалічний мінерал групи гранатів червоного, фіолетово-червоного, бурого кольорів. Використовується як абразив-

ний матеріал. Прозорі, гарні за співвідношеннями кольорів кристали – дорогоцінні камені.

АЛЬМА-МАТЕР (лат.) – старовинна назва університету.

АЛЬМАРІЯ (лат. *збройовий*) – призначені для збереження документів зал у монастирі або шафа у церкві.

АЛЬМЕМОР (івр.) – підвищення у молитовному залі синагоги для проголошення проповідей (порівн. *біма*).

АЛЬПАКА – волокно природного походження із шерсті домашніх тварин родини лам або тканина із такого волокна.

АЛЬПАПАСАДА (інд.) – первісний *храм*, маленьке святилище, що прилягало до *вімани* у середньовічному храмі Індії.

АЛЬПІЙСЬКИЙ БУДИНОК – тип житлової будівлі, що сформувався в середньовічному зодчестві Австрії, Швейцарії, Німеччини, Італії та Франції. В Австрії мав висоту 2–3 поверхи, з яких нижні призначалися для господарських потреб і житла, верхні – для припасів; виконувався з дерева і каменю, зазвичай низ був мурований, а верх – дерев'яний. Стіни тинькувалися і прикрашалися фресками, дерев'яні балюстради і колони балконів, стелі відзначалися багатим різьбленням. Гонтовий дах мав велике винесення, що підтримувалося різьбленими кронштейнами, гребінь увінчувався дерев'яною башточкою з обіднім дзвоном (порівн. *франконська садиба, баварський хутір*). У Швейцарії 2-поверховий будинок нерідко був складений з великих кам'яних блоків, у цокольній частині знаходились кухня, тепла житлова кімната і гумно, зверху – господарські й житлові приміщення. Черепична покрівля закріплювалась каменями, щоб запобігти руйнації від зливи і снігових зсувів. Стіни нерідко прикрашалися розписами, консолі великого козирка даху, перила відкритих галерей і балконів покривалися різьбленням (порівн. *сенготардський будинок, енгадинський будинок, тичинський будинок, бернський будинок*). У південно-західній Німеччині зберігалась та ж розпланувальна структура і розмежування функцій по вертикалі великих зрубних будівель, вхід влаштовувався з торця і підкреслювався балконом, невисокий двосхилий дах, гонтова покрівля закріплювались каменями (порівн. *баварський хутір, верхньолужицький будинок, франконська садиба, фризський будинок, халленхауз, шварцвальдський будинок*). У Північній

Італії та Південно-східній Франції теж мав 2–3-поверхову висоту, де низ був мурований, а верхній виконувався з колод; перекривався двосхилим дахом. Другий поверх опоясувався криною галерею, до якої вели зовнішні сходи. Житлові приміщення звернені до вулиці, а розташовані у зворотній частині будинку господарські – знаходилися позаду (порівн. характерні для Італії – *італійський будинок, корте, південно-італійський будинок, трулла*, для Франції – *північно-французький будинок, ельзаський будинок, лотаринзький будинок, середземноморський будинок, касеріо*).

АЛЬПНАРІЙ (нім. < лат.) – ділянка з високогірною рослинністю в саду, яка нерідко виконується у вигляді кам'янистої гірки. Стилзація під природні скелі посилювалась посадками екзотів, влаштуванням штучних водоспадів, спорудженням примхливих павільйонів.

АЛЬСЕКО – техніка настінного малярства фарбами на водяній основі сухим *тиньком*.

АЛЬТАНА (лат. *високий*) – 1. Балкон на підпорі замість консолі. 2. Відкрите гульбище над лоджією на плоскій покрівлі споруди, яке огорожувалося парапетом і не виступало за основний обсяг споруди (порівн. *бельведер*). З'явилося у XV–XVI ст. в архітектурі Венеції, а згодом вживалося в інших теплих країнах. 3. Невелика будівля в садку для літнього відпочинку.

АЛЬТАНКА (укр. < нім.) – 1. Відкрита будівля в парку чи сквері, що призначалася для відпочинку (порівн. *бесідка*). А. зводилися кам'яними, дерев'яними, металевими, набуваючи різних форм і розмірів й органічно вписувалися у природне середовище. У парках також має місце: ~ *зелена* – невеликий простір, оточений посадженими у формі геометрично чіткої фігури деревами, сплетені крони яких начебто утворюють купол. 2. Розташована в лісі або саду невелика нежитлова будівля для захисту від негоди. 3. Курінь або сторожка з хмизу. 4. Майданчик із дахом над покрівлею споруди (порівн. *бельведер*).

АЛЬТІС (грец. *святиня*) – огорожена стінами прямокутна в плані ділянка із жертівниками і храмами у Стародавній Греції. У Римі такий комплекс перетворився у форум.

АЛЬТЕРНАТИВА (франц.) – 1. Необхідність вибору між взаємовиключними можливостями. 2. Кожна із виключних одна одну можливостей.

АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА – збиральне поняття нетрадиційних джерел енергії.

АЛЬФАРХЕ (ісп.) – дерев'яна набірна стеля в латиноамериканських спорудах Нового часу.

АЛЬФРЕЙНІ РОБОТИ – оздоблення приміщень декоративними розписами, виконаними клейовими, емульсійними, олійними та емалевими фарбами. Застосування трафарету значно прискорює роботу і полегшує повтор орнаментальних візерунків.

АЛЬФРЕСКО – техніка настінного малярства фарбами на чистій або вапняній воді по щойно нанесеному тиньку.

АЛЬФЬОЛЬДСЬКИЙ БУДИНОК – селянський житловий будинок середньої Угорщини. Прямокутна в плані саманна споруда була звернута на вулицю торцевим фасадом, приміщення розташовувалися уздовж поздовжнього фасаду, де влаштовувалася галерея або прикритий спущеною частиною даха *танок*. Відзначаються широким навісом солом'яного або очеретяного даха (порівн. *задунайський будинок, палоцький будинок*).

АЛЮМІНІЄВІ КОНСТРУКЦІЇ – конструкції та вироби, основним матеріалом яких служать алюмінієві сплави або технічний алюміній. Головні переваги *а. к.*: легкість, міцність, довговічність, висока індустріальність виготовлення і гарний зовнішній вигляд.

АЛЮМІНІЄВІ СПЛАВИ – легкі сплави на алюмінієвій основі, які вміщують один або кілька легуючих компонентів, головним чином міді, магнію, кремнію, цинку або марганцю.

АЛЮМІНІЙ – хімічний елемент. Сріблястобілий, досить пластичний метал. Добре прокатується, штампується і кується; температура плавлення 660⁰. Добре проводить тепло і електроенергію.

АЛЮМІНУВАННЯ (англ.) – нанесення на поверхню виробів з металу тонкого шару алюмінію або його сплавів на його основі з метою надання їм певних фізичних і декоративних якостей.

АЛЮМНАТ (лат.) – закрита духовна школа з бурсою для учнів (порівн. *семінарія*).

АЛЮР – коридор або галерея за парапетом.

АМАЗОНІТ – мінерал блакитно-зеленого чи зеленого кольорів, що виявлений у районі р. Амазонки; виробний камінь.

АМАЛАКА (санскр. *плід лотосу*) – кільцеподібне з ребристим краєм завершення шикхари північного типу (нагари-шикхари). Символізуючи небо, вживалося у храмовій архітектурі Індії стародавніх і середньовічних часів.

АМАЛЬГАМА – сплав ртуті з іншими металами. Покриття з *а.* використовуються при виробництві дзеркал.

АМАМ – те саме, що і *хамам*.

АМБАЛАЖ – пакувальний матеріал.

АМБАЛАМ (санскр.) – будинки для відпочинку купців і подорожан, які зводились уздовж шляхів на Цейлоні у середньовічні часи.

АМБАР – 1. Назва великої комори, частіше вживається в російській мові. Одноповерхова холодна споруда розташовувалась окремо від оселі й зазвичай зводилась із дерев'яних колод без вікон, інколи на цегляному цоколі, призначалась для зберігання зерна, борошна й інших товарів. Підлога вироблялась із подвійним настилом на стовпчиках для провітрювання знизу. 2. Будівля для виробничих потреб (наприклад, *ковальська комора, млин нова комора* тощо).

АМБАРКАДЕР – перон для посадки пасажирів у залізничні вагони.

АМБАРНІ ДВЕРІ З ПРОТИВАГОЮ – в Америці гаражні або амбарні двері, які відкриваються або закриваються під вагою вантажу на блоці.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ – двоїстість, протиріччя (про почуття, враження).

АМБРАЗУРА – 1. Отвір у стіні оборонної споруди для ведення вогню засобами артилерії. 2. Проріз для вікна, дверей, форма якого розширюється в бік приміщення з метою покращення його освітленості та зручності відкривання полотна дверей та рами вікна за умови великої товщі стіни. 3. Просвіт у зубчатці кріпосної стіни або скошений парпет для стрілянини.

АМБУЛАКР (лат.) – 1. Затінене місце для прогулянок. 2. Галерея на хорах у церкві.

АМБУЛАН (франц.) – польовий військовий шпиталь.

АМБУЛАТОРІЙ – внутрішня галерея, продовження нефу храму навколо апсиди.

АМБУЛАТОРІЯ (лат. *здійснення на ходу*) – відносно невелика споруда для подання тимчасової медичної допомоги.

АМВОН – підвищення перед вівтарем у ранньохристиянських і візантійських храмах.

АМЕРИКАНСЬКА ОГОРОЖА – тип цегляного мурування.

АМЕТИСТ – прозорий мінерал, різновид кварцу фіолетового кольору; дорогоцінний камінь.

АМОРИНО – у класичному декорі статуя херувиму або ангелу.

АМОРТИЗАТОР (лат.) – засіб пом'якшення ударів або гасіння коливань, які передаються на споруди, механізми і машини. *А.* поділяють на механічні, що поглинають енергію за рахунок тертя в механізмі (фрикційні), гідравлічні, що поглинають енергію за рахунок супротиву рідини за її переміщення з однієї порожнини в іншу через канали малого перерізу, та пневматичні, що діють за рахунок тиску повітря.

АМОРТИЗАЦІЯ (лат. *погашення*) – 1. Зношення фондів обладнання, будівель, споруд; 2. У техніці – погашення, пом'якшення ударів, вібрації.

АМОРТИСМЕНТ – мотив орнаментативної, що має пірамідальну форму. (синонім – *крюки*).

АМОРФНИЙ СТАН – стан твердої речовини, в якому, на відміну від кристалічного стану, молекули розташовані хаотично, а речовина є ізотропною; крім того, відсутня чітко виражена температура плавлення. Аморфні тіла бувають природного походження: бурштин, смоли, і штучного: скло, полімери.

АМОРФНІСТЬ (грец. *безформенний*) – відсутність чітко визначеної форми, розпливчатість.

АМПЕЛЬ (нім.) – підвісна ваза в інтер'єрі.

АМПЕЛЬНИЙ (нім. *висяча ваза для квітів*) – те, що вирощується в підвісних горщиках, вазах.

АМПЕЛЬНІ РОСЛИНИ – декоративні рослини з довгими виткими або звисаючими пагонами. Використовуються для інтер'єрів, а також при влаштуванні в парках пергол, трельяжів тощо.

АМПІР – 1. Стиль у мистецтві першої третини XIX століття. Виник у Франції за часів імперії Наполеона Бонапарта. 2. Пізній *класицизм*. У формах творів мистецтва має місце масивність, урочистість, помпезність.

АМУД – високий стіл поблизу Арон Гакодеша, біля якого ведеться служба у єврейській синагозі. Інколи вживається термін – аналой.

АМФІАНТОВИЙ ХРАМ – докл. див. ХРАМ.

АМФІПРОСТИЛЬ – тип давньогрецького храму прямокутної форми в плані, що має портики з колонами на двох фасадах.

АМФІТЕАТР – відкритий круглий або овальний театр із концентричними рядами лав, що поступово піднімаються.

АН – постійний двір у Македонії часів турецького панування (порівн. *хан*).

АНАГЛІФІЯ – метод одержання об'ємних зображень, що використовується у виробництві стереоскопічних фільмів.

АНАДУМЕН (грец. *пов'язування стрічки*) – тип античної статуї, де зображався атлет-переможець Олімпійських ігор зі стрічкою навколо голови.

АНАЗА (араб.) – один із міхрабів, що розташовувався збоку від урочистого входу до соборної мечеті.

АНАЛЕММА (грец. *підтримуюча оболонка*) – у давньогрецькій архітектурі підпірна стіна, що обмежує боки напівкруглого *театру* – розташованих сходами на схилі пагорбу місць для глядачів.

АНАЛІЗ – 1. Мисленеве чи реальне розчленування об'єкта дослідження на складові елементи. 2. Метод наукового дослідження.

АНАЛІЗ ПЕРЕДПРОЄКТНИЙ – аналіз вихідних умов, вимог й існуючих аналогів об'єкта проектування.

АНАЛОЙ – підставка в храмі для Біблії або іншої службової книги.

АНАЛОГ (грец. *розмірний*) – зображення чи форма, відповідна іншим за певними ознаками (призначенням, конструкціями, темою, сюжетом, композицією, характером моделювання, матеріалу, техніці виконання). *А.* зумовлюється широтою задуму, історизмом мислення архітектора або художника, призначений задовольнити інтелектуальні потреби споживача художнього твору в розумінні алегорій, багатозначності змістів, багатомірності смислів.

АНАЛОГІЧНІСТЬ – схожість, подібність.

АНАЛОГІЯ – схожість предметів, процесів і явищ за певними властивостями.

АНАЛОЙ, АНАЛОГІЙ (лат. < грец. *місце думи*) – у православному храмі високий стіл з похилою поверхнею, призначений для ікон, хреста та читання стоячки богослужбових книг.

АНАМОРФОЗА – 1. Ефект накладення одного зображення на інше: їхнього зорового злиття. Наприклад, накладення зображення людського тіла і зображення форми об'єкта архітектури. 2. навмисне застосування незвичних засобів і форм для традиційної композиції та тектонічної системи.

АНАНАСНА ГРАНЬ (ісп.) – квадратна лусочка із середнім горбиком. *А.* з. використовувались для декоративного покриття цибулястих бань у церквах, де їхні ряди прокладались і пересікались у діагональних напрям-

ках, створюючи живописну гру світлотіньових переходів.

АНАПАУОМЕНОС (грец. *відпочиваючий*) – тип античної статуї, де зображено героя або бога, який відпочиває, спершись на колону, стовбур дерева тощо.

АНАСТИЛОЗ (грец. *піднімати догори*) – повернення і встановлення на первинному місці достовірних елементів конструкції об'єкта архітектури, що були переміщені в результаті його перебудов і розвалів.

АНАУСАУН – те саме, що і *богасаун*.

АНАФИРОЗІС (грец. *зведення*) – архаїчна техніка обробки та встановлення кам'яних блоків – квадрів, щільно доведених один до одного лише краями лицьової поверхні. У глибину ці камені звужуються, що спрощує мурування. Міцність забезпечується товщиною стіни.

АНАФОРА (грец. *перекладення, звальювання*) – в античній архітектурі опора у вигляді *атланта, каріатиди*, що підтримує перекриття.

АНАХРОНІЗМ – 1. Пережиток старовини; 2. Внесення до зображення певної епохи не характерних для неї рис.

АНВЕЛОПА – наріжна споруда за контрескарпом часів гладкоствольної артилерії. Мала значну довжину і оточувала зовнішній вал фортеці з головними верками (синонім – *силлона*).

АНГАР (франц. *навіс*) – крите приміщення великих розмірів, зазвичай, призначене для дирижаблів, літаків, вертольотів й іншої техніки. Через значні за розмірами прогони перекривалося рамними, арковими, висячими або просторовими конструкціями. Одну зі стін, яка може розчинятися, називають ангарними воротами. Споруди *а.*, зазвичай, доповнювалися виробничими приміщеннями для ремонту й обслуговування, складами, параметри яких визначалися призначенням.

АНГІДРИТ – сульфат кальцію. У природі *а.* – мінерал або осадова гірська порода, що в основному складається із цього мінералу. Розчинний, нерозчинний і високотемпературний *ангідрити* є компонентами гіпсових і ангідритових в'язучих речовин (ангідритовий цемент, опоряджувальний ангідритовий цемент, високообпалений гіпс). *А.* використовується як оброблюваний камінь.

АНГЛІЙСЬКА ОГОРОЖА – див. АМЕРИКАНСЬКА ОГОРОЖА.

АНГЛІЙСЬКА ХРЕСТОВА ПЕРЕВ'ЯЗКА – перев'язка у вигляді хреста Св. Андрія: стандартне цегляне мурування.

АНГЛІЙСЬКЕ ВКЛАДАННЯ – розташування прямокутних шиферних плиток покрівлі паралельними рядами вздовж звису з напуском, причому шви верхніх рядів впереребіжку перекривають нижні.

АНГЛІЙСЬКЕ ВОГНИЩЕ – докл. див. ПІЧ АНГЛІЙСЬКА.

АНГЛІЙСЬКЕ МУРУВАННЯ – вид цегляного мурування, в якому два *тичкових* ряди цегли чергуються на поверхні стіни з двома або більше *ложковими* рядами цегли. Таке мурування є декоративним. Англійським також називають укладання черепиці або листів азбесту зі зсувом швів на півкроку.

АНГЛІЙСЬКИЙ ПАРКЕТ – рисунок паркету.

АНГЛОСАКСОНСЬКИЙ СТИЛЬ – архітектурний стиль, що існував в Англії приблизно із 650 р. до XI ст. Самі ранні дерев'яні споруди не дійшли до нашого часу; більш досконалі храми з баштами, які прикрашались вузькими пілястрами, будувались і після норманського завоювання.

АНГОБ (франц.) – засіб декорування облицювальних матеріалів фасадів будівель. Наноситься тонким шаром кольорової глини на поверхню керамічного виробу. Покривається прозорою поливою або розписом.

АНДА (санскр. *яйце*) – тип індійської ступи у формі напівсфери, що нагадує яйце, або купольна частина ступи. Самий відомий пам'ятник такого типу – ступа в Санчі (Індія, II–I ст. до н. е). Внутрішній обсяг ступи називається *гарба*.

АНДЕГРАУНД – течія в сучасній культурі, якій характерне, з одного боку, заперечення загальноприйнятих правил, з іншого боку – є їхнім логічним продовженням.

АНДЕЗИТ – вулканічна гірська порода, що складається в основному з плагіоклазу і одного чи кількох кольорових мінералів. Андезит використовується для виробництва кислотостійких матеріалів.

АНДЕНІС – підпірна стінка забудованої терасоподібної ділянки в міських поселеннях Південної Америки. Нерідко прикрашена тематичними скульптурними рельєфами або орнаментальними композиціями, характерна для стародавньої архітектури.

АНДО, Тадао / *Tadao Ando (1941 р. н.)* –

японський майстер архітектури і дизайну, лауреат Прітцкерівської премії 1995 р., родом із Осаки. Для робіт *А.* характерні великі простори з бетонними стінами без оздобы в поєднанні з дерев'яними або кам'яними підлогами і великими вікнами. Також *А.* часто застосовує активні природні елементи, такі як сонце, дощ і вітер. Його архітектурі притаманні поєднання японської традиції з модернізмом, геометрична строгість і ясність.

АНДРЕЦЬ – велика складська споруда для снопів жита з об'ємними воротами для возу.

АНДРІВСЬКИЙ ХРЕСТ – чотирикінцевий хрест, докл. див. ХРЕСТ.

АНДРОКЕФАЛІЗМ (грец. *чоловік і тварина*) – система зображень міфічних тварин з головами людей (сфінкс, керуб, шеду тощо).

АНДРОН – 1. Прохід, коридор в римському домі. 2. У Древній Греції приміщення для чоловіків.

АНИЗОТРОПНІСТЬ (грец.) – властивість матеріалу, яка характеризується наявністю в будь-якій точці свого обсягу певних фізичних характеристик за різними напрямками.

АНИМАЛІЗМ (грец. *тварина*) – 1. Система зображень тваринного світу. Художник, що малює тварин – анімаліст. 2. Провідна тенденція на початковому етапі розвитку образотворчого мистецтва.

АНИМАЛІСТ – художник, що зображує тварин.

АНКАНА – житловий двір у стародавній індійській архітектурі, що міг знаходитися як перед спорудою, так і в її середині.

АНКЕР (нім. *гак, якір*) – 1. Металічна скоба, що скріплює кам'яні блоки, стрижень, прут, що стягує протилежні стіни. 2. Вмурована у стіновий масив конструктивна металева або дерев'яна деталь для скріплення частин споруди або підтримки виступаючих елементів. 3. Кілок з прив'язаною віцею або забитий у землю, щоб утримувати схил крутих земляних фортець. 4. Об'єкт притягання клієнтів при плануванні приміщень комерційних будівель.

АНКЕРНА БАЛКА (ЗАТЯЖКА) – 1. Самий нижній ключовий елемент традиційної стропильної ферми, що підтримує дах. 2. Горизонтальна штаба із закріпленими на кінцях анкерами, яка стягує протилежні стіни споруди.

АНКЕРНИЙ КАМІНЬ – блок різної конфігурації, який ретельно притесаний до сусідніх, щоб сприймати великі зовнішні навантаження. Застосовується при спорудженні маяків, мостових биків тощо.

АНКОН – 1. Консоль, що підтримує дверний карниз. 2. Кам'яний вступ для піднімання каменю, який не розбирається після закінчення будівництва.

АННАЛІТ (грец. *штучний камінь*) – будівельний матеріал, «гіпсовий бетон», суміш гіпсу, піску, гранітної або мармурової крихти. Після застигання добре ріжеться і полірується. Анналіт використовують для мурування та лицювання стін.

АННЕЗІ – тип житла, що існував в епохи неоліту й енеоліту. Виконані з кам'яних брил круглі чарунки блокувались у компакту групу. Серед них більший обсяг з двома входними прорізами отримував ритуальне значення, оскільки призначався для культового вогнища. А. зводились на Апеннінському півострові в епоху енеоліту.

АННЕЛЕТ (франц. *кілечко*) – 1. Профільований трикільцевий обідок нижче ехіну в дорійському ордері. У готичних спорудах може бути розташований на різній висоті (порівн. *арміла*). 2. Прикраса у вигляді віночка з трохи зігнутих листочків, які закривають скоцію між піввалами. Застосовується при оформленні баз або капітелей колон.

АННУЛІ (лат. *ремінці, пояси*) – в античній архітектурі три чи п'ять дрібних еквідистантних борізів, які опоясують колону *дорійського ордеру* під *ехіном* її *капітелі*. А. фарбували в червоний колір.

АНОДУВАННЯ (англ.) – анодоване окислення поверхонь виробів із алюмінієвих сплавів, внаслідок чого утворюється оксидна плівка, якій властиві міцність і висока зносостійкість.

АНОМАЛІЯ – відхил від норми, від закономірності.

АНОРМАЛЬНІСТЬ – відхід від норми, ненормальність.

АНСАМБЛЬ (франц. *разом, сукупність*) – гармонійна узгодженість кількох різнорідних об'єктів, просторових осередків, форм і мотивів. А. відрізняється від поняття композиції, частини якої не є закінченими елементами і лише у своїй взаємодії складають художній твір, тоді як ансамблева цілісність формується з об'єктів і просторів, кожен із яких також має са-

мостійне значення і завершену композицію. В архітектурі а. можуть формуватися протягом тривалого часу або виконуватися відразу за єдиним задумом. Бажають відрізнати: ~ **архітектурний** – гармонійне розміщення й оздоблення приміщень в окремій споруді; ~ **містобудівний** – взаємне і композиційно узгоджене розташування споруд, скульптурних творів, зелених і малих форм. У багатьох працях ці поняття не розрізняються, внаслідок чого архітектурним а. називають комплекси споруд просто неба.

АНСАНТ – див. **ЗОВНІШНЯ КРІПОСНА СТИНА**.

АНТ – виступ у стіні – *пілястр*, що прикрашає її площину.

АНТАБА (польс. < нім. *держак*) – форма дверної ручки, виконана у вигляді горельєфної маски лева, грифа або фантастичного чудовиська, що тримає в зубах поворотне кільце. З'явившись у ранньому середньовіччі, а., витоки якої знаходяться у звіриному стилі, широко вживалась у наступні епохи.

АНТАБЛЕМЕНТ – конструкція перекриття *об'єкта архітектури* античності.

АНТАРАЛА (санскр. *внутрішній дім*) – в індуїстських храмах приміщення між залом, де моляться, і закритим приміщенням святилища. Відповідність до середохрестя нефу в західноєвропейській архітектурі.

АНТЕМІЙ, АНТІМІС, АНФЕЛІЙ – плоский стрічковий орнамент у вигляді квітів лотосу і пальмет.

АНТЕПЕНДІЙ (лат. *висяче спереду*) – передня частина вівтаря в католицькому храмі, що має вигляд дерев'яної або мармурової стінки. Пізніше виконувалось із тканини, дерева або тисненої шкіри покриття чільного боку вівтарного столу, яке символізувало погребальний саван Христа.

АНТЕРА (грец. *квіти*) – прикраса античного архітектурного елемента з використанням рослинних і квіткових мотивів.

АНТЕСТАТІОР (франц.) – виконане із землі або фашин укріплення з бруствером, яке пересікає передню частину бастіону.

АНТЕФІКС (лат. *попереду прикріплений*) – кам'яна чи керамічна прикраса *об'єкта архітектури* античної доби, що встановлювалась на *карнизи* в основі скату покрівлі.

АНТИ – кутові пілястри з іншою базою і капітеллю, ніж класичний ордер основної споруди.

АНТИК – твір об'єкта мистецтва античної доби чи його фрагмент.

АНТИКАМЕРА (грець. *проти* і лат. *приміщення*) – приміщення, що розташоване перед головним, тронним чи аудієнц-залом. Те саме, що і *аванзал*.

АНТИКВА – шрифт латинського походження із закругленими контурами літер.

АНТИКВАРІАТ – цінні предмети старовини.

АНТИМИСТЕЦТВО – твори мистецтва, що містять насмішку над справжніми творами мистецтва; характерні для дадаїзму.

АНТИПИРЕНИ – речовини, що оберігають деревину й інші матеріали органічного походження від займання і самостійного горіння. Антипирени вміщують уповільнювачі горіння (фосфати амонію, буру, хлористого амонію), сипергісти (речовини, що підсилюють дію основного уповільнювача) і стабілізатори, що обмежують витрати уповільнювача.

АНТИПОРТИК (грець. *проти*, див. ПОРТИК) – простір усередині портика перед входом до будинку.

АНТИСЕЙСМІЧНИЙ ПОЯС – залізобетонна лінійна замкнена конструкція з безперервним армуванням, що влаштовується уздовж несучих стін будівлі чи споруди в їх тілі.

АНТИСЕПТИКИ – речовини, що використовуються для оберігання будівельних матеріалів органічного походження від біопшкоджень (впливу бактерій, грибів тощо)

АНТИФЕМА, АНТИТЕМА (грець. *проти*) – зворотній бік фриза давньогрецького храму.

АНТИЧНА АРХІТЕКТУРА (лат. *древній*; див. АРХІТЕКТУРА) – мистецтво архітектури древніх греків і римлян. В античну епоху було створено класичний тип житлового будинку (див. МЕГАРОН, ВІЛЛА), вироблена композиція античного храму (див. АМФІПРОСТИЛЬ; ДІПТЕР; ПЕРИПТЕР; ПРОСТИЛЬ; ПСЕВДОПЕРИПТЕР; ТОЛОС). В античній архітектурі Греції склалося поняття ордеру; різні типи архітектурних ордерів були розвинуті будівничими Древнього Риму. Головна якість давньогрецької архітектури – тектонічність (див. АРХІТЕКТОНІКА). На відміну від давньогрецьких майстрів, які використовували переважно горизонтальні балкові – архітравні перекриття і зводили будівлі з тесаних каменів – квадрів, римляни запозичили в країнах Близького Сходу арку і склепіння, підсилили просторовість архітек-

турної композиції, застосовували нові матеріали і композиційні прийоми (див. римська архітектурна чарунка). Римляни будували з цегли і так званого римського бетону: суміші цементу і гравію), внаслідок чого їхні будівлі, перш за все, палаци і храми, вимагали мармурового лицювання. Римляни використовували переважно *коринфський архітектурний ордер* як самий пишний, і додали до існуючих раніше *комполитний ордер*. Вони створили нові типи глядацьких, утилітарних і тріумфальних споруд: акведуки, віадуки, амфітеатри, тріумфальні арки і колони, терми і форуми.

АНТИЧНИЙ СВІТ – 1. Стародавні цивілізації та їх культурна спадщина. 2. Міста-держави, які засновані грецькими племенами. 3. Римська імперія – союз рабовласницьких держав; 4. країни, які утворені в I тис. до н. е. на узбережжі Середземного моря.

АНТИЧНІ ЛАКИ – різновид *ангобів*. При обпалюванні виробу в окислювальному середовищі відстій білої глини дозволяє одержати білий колір, за наявності в глині окислів заліза – червоний. При відновлювальному обпаленні обидва склади дають чорний колір. Античні лаки використовуються для вазового живопису. В античному світі античні лаки широко використовувались для розпису і суцільного покриття керамічних виробів.

АНТИЧНІСТЬ – 1. Ознака відношення до історії та культури Стародавньої Греції і Стародавнього Риму. 2. Класика.

АНТОВИЙ ПОРТИК – те саме, що портик в антах.

АНТОВИЙ ХРАМ – прямокутна в плані культова споруда з двома колонами в лоджії, утвореній виступаючими вперед поздовжніми стінами (антами). Є результатом розвитку композиції, що бере початок від *мегарона*. Була поширена в давньогрецькому зодчестві.

АНТОЛІТ (грець.) – кам'яна квітка.

АНТОНІЇВ ХРЕСТ – трикінцевий хрест, має вигляд літери «Т».

АНТРЕВОЛЬТ (італ. *перед дугою*) – частина площини стіни між *архівольтом* арки і розташованим над нею карнизом або поміж дугами двох сусідніх *арок*, що нагадує трикутник. Антревольти, зазвичай, заповнюють декоративними рельєфами, круглими *розетками*, алегоричними фігурами.

АНТРЕСОЛЬ – 1. Верхній напівповерх будинку. 2. Верхня частина кімнати, що розділена на

два напівповерхи. 3. Настил під стелею для зберігання речей. 4. Закрита полиця зверху на шафі.

АНТРОПОГЕННЕ ЗАБРУДНЕННЯ – внесення в природне середовище або виникнення в ньому нових, зазвичай, не характерних для цього середовища фізичних, хімічних і біологічних елементів, агентів, які здійснюють шкідливий вплив на людей і є однією з екологічних характеристик сучасної біосфери.

АНТРОПОГЕННЕ НАВАНТАЖЕННЯ – усі види прямого і непрямого впливу різних видів людської діяльності та створених людиною об'єктів: будівель, споруд, шахт, кар'єрів, транспортних мереж тощо на природне середовище.

АНТРОПОГЕННИЙ ЛАНДШАФТ – *ландшафт*, властивості якого обумовлені діяльністю людини.

АНТРОПОГЕННІСТЬ – ознака впливу діяльності людини.

АНТРОПОГЛІФІТ (грец.) – камінь, який природно або штучно отримав форму людського тіла або його частини.

АНТРОПОЇД (грец. *людиноподібний*) – те саме, що і кентавр.

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР – відповідно до думки Мерло Понті, це «екзистенційний простір». Зміст простору складає форма свідомого відношення людини до предметного оточення.

АНТРОПОМЕТРІЯ (грец. *людина і міряю*) – система засобів, завдяки яким створюються об'єми та просторове середовище відповідно до розмірів і форм людського тіла. Згідно з *а.* формувались принципи античного зодчества, зокрема форми і пропорції колон уподібнювали фігурі людини (чоловічій – дорична, жіночій – іонічна, дівочій – корінфська), звідси й можливість заміни колони безпосередньо статуєю, каріатидою. За Середньовіччя і в епоху Нового часу саме *а.* стала головною відзнакою європейської архітектури від зодчества мусульманського Сходу, Індії, Китаю тощо.

АНТРОПОМОРФІЗМ – наділення предметів, процесів і явищ рисами людини, формами її тіла.

АНТРОПОМОРФНІСТЬ – людиноподібність.

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ – вияв в об'єкті рис, зумовлених тим, що цей об'єкт призначений для потреб людини, суспільства.

АНТУРАЖ (франц. *оточення*) – 1. Зображення на проєкті навколишнього середовища, що дозволяє уявити характер взаємодії майбутнього об'єкта з реальним оточенням. 2. Облаштування внутрішнього простору меблями, творами декоративно-ужиткового мистецтва.

АНФАС – 1. Обличчям до глядача. 2. Прямий вид обличчя людини, фасаду предмета.

АНФЕМІЙ, АНФІМІЙ, АНТЕМІЙ (грец.) – 1. Стрічковий орнамент, побудований за композиційною схемою з ритмічними чергуваннями квіток, пальмет або стилізованих листків лотоса, аканта, лілій, маскаронів, мушель, ваз із квітами, голів тощо. Зазвичай прикрашав архітектурні обломи, зокрема гусьок в наличниках, сандриках й інших пластичних частинах будівлі. 2. Те саме, що і *пальмета*.

АНФІЛАДА – тип планування приміщень об'єкта архітектури, в основі якого лежить принцип їхнього безпосереднього примикання.

АНХ (єгип. *життя*) – магічний знак у вигляді вертикального стовпа, завершеного горизонтальною стрічкою і кільцем. Символізував вічність, життя Всесвіту, божественне і людське, у якому нижня частина означала чоловічий початок (активне, добре, світле), верхня – жіночий (пасивне, зле, темне); за іншими розуміннями, вертикаль є символом земного життя, горизонталь – перехід у нескінченний простір, а верхнє кільце – вічність. За однією з гіпотез походить від схематичного зображення людини з розпростертими руками, за іншою – від форми інструменту, яким мірявся рівень води у р. Нил, за третьою – від фалічного символу. У Стародавньому Єгипті *а.* вважався ключем до тайних знань, був емблемою влади над людьми і мудрості, атрибутом богів Амона, Анубіса, Маат, Мут, Хора, його тримали Тот, Ізида, Сехмет, а також фараони. І оскільки з *а.* пов'язувалось безсмертя, то він зображався у сценах заупокійного культу, суду Озиріса над душами померлих.

АПАДАНА (перс. *багатоколонний зал*) просторе і високе приміщення, плоске покриття якого підтримується рядами тонких колон, що розташовувалися з величезними інтервалами (до 8,5 м). *А.* сформувалась і широко вживалась в архітектурі Ахеменідського Ірану, була обов'язковою частиною ансамблів грандіозних резиденцій правителів. У центральному нефі знаходився царський трон. Композиційна побудова *а.* повторювалася у зменшеному масштабі в інших спорудах житлового і службового призначення.

АПАРАТ – 1. Прилад, технічний пристрій. 2. Сукупність органів управління, керівництво чим-небудь; сукупність установ, що обслуговують певну область управління чи господарювання. 3. Математична система прямого і зворотного геометричного моделювання (формоутворення).

АПАРЕЛЬ, АПАЛЕР (франц. *місток*) – 1. Пологий земляний відсип з ухилом від 1:4 до 1:10 для сполучень у фортецях і підйому гармат на барбати і валтанги. 2. Споруда з похилими поверхнями для проходу чи проїзду до підвищених частин будівлі. 3. Пологий насип або похила платформа транспортних засобів.

АПАРТАМЕНТ (лат. *приналежний*) – архітектурний інтер'єр, обширне приміщення з кількох кімнат, залів.

АПАРТАМЕНТ-ХАУС – американська назва багатоквартирного будинку із загальним входом і системою комунальних послуг.

АПІЙ, АПУМ (лат. *селера, петрушка*) – орнаментальний мотив у вигляді трьох симетрично розташованих трилисників, доповнених вусиками з маленькими листочками.

АПЛІКАЦІЯ (лат.) – спосіб створення зображення шляхом наклеювання матеріалів.

АПОДИКТИЧНІСТЬ – достовірність, переконливість.

АПОДЕРІЙ, АПОДИТЕРІЙ (лат.) – роздягальня в римських банях. У низці споруд інколи суміщався з фригідарієм.

АПОКРИФІЧНІСТЬ – недостовірність.

АПОРІЯ ВИРАЗНОСТІ – безвихідь виразності.

АПОСТИБЛЬ – одиниця яскравості освітленої поверхні, яка позначається *асб*.

АПОТЕЗИС (лат.) – з'єднання між виступаючими головним і проміжним карнизами та стіною, використовується також в капітелях.

АПОТЕКА – комора в римському домі, часто на верхньому поверсі.

АПОТРОПЕЙ (грець. *відвертає злих духів*) – тварина або міфічна істота (сфінкс, ламасу, шеду, керуб, грифон, чинте, химера тощо), зображення якої виконувалося чи встановлювалося перед входом до споруди, комплексу, і якій, згідно з віруваннями, приписувалася магічна сила відганяти носіїв злих сил, демонів тощо і охороняти приміщення та його мешканців, врожаї, посіви. Подібна до оберегу.

АПОФІГ – невеликий виступ у верхній і нижній частинах класичної колони в місці з'єднання стовбура з капітеллю і базою.

АППАРАТОР (франц. *перев'язувач кам'яного мурування*) – у середньовічному будівництві Західної Європи – перший помічник головного будівельника – архітектора, до обов'язків якого входило вироблення креслень, шаблонів, моделей для каменотесів і різників. Головний інструмент – кронциркуль, що був одним із символів масонства). Латинська назва першого муляра – *latomus*.

АПЕРЦЕПЦІЯ – 1. Свідоме сприйняття. 2. Залежність сприйняття від накопиченого досвіду, запасу знань, духовності та психічного стану людини.

АПЕРЦИПАЦІЯ – включення нового змісту свідомості до системи існуючого знання.

АПРОБАЦІЯ (лат.) – схвалення, затвердження архітектурного проєкту керівництвом високих інстанцій.

АПРОКСИМАЦІЯ – наближене виявлення характеру форми об'єктів дизайну.

АПРОШІ (франц.) – 1. Зигзагоподібні земляні рови, що влаштовувалися атакуючими для прихованого наближення до обложеної фортеці (синонім – підступ). 2. Ходи сполучення у фортецях, траншея, яка призначалася для захисту стрільців.

АПСАРА (інд.) – небесна танцюристка, дух води, яка подібно німфам і русалкам начебто спокушує людей, доводячи їх до любовного божевілля. На небі вони служать богам, догоджають загиблим воїнам-героям. Скульптурні й живописні зображення *а.* – молодих жінок з пишними тілами, численними коштовностями і головними уборами у вигляді ступ прикрашають входи і площини індійських храмів. Поруч з ними показувались гандхарви.

АПСИДА – завершення нефу храму певної в плані форми, перекрите відповідної форми склепінням.

АПСИДІОЛА (італ. *маленька апсида*) – у західноєвропейських середньовічних кафедральних соборах апсидіоли прибудовували ззовні до амбулаторію. Напівмереживо апсидіол утворює «вінець капел».

АПТЕКА (грец. *склад*) споруда або її частина, де виготовляються і відпускаються ліки.

АПТЕР (грец. *безкрилий*) стародавній храм без бічних колон. Співпадає з типами простилі, амфіпростилі, які мали портики лише на торцевих фасадах.

АПТЕРАЛЬНИЙ ХРАМ (грец. *неокрилений*) – у давньогрецькій архітектурі тип безкрилого

храму, який не має колон з бічних фасадів. Співпадає з поняттям *простилія* і *амфіпростилія*, але відрізняється від *периптера* і *діптера* – храмів, що з усіх сторін оточені колонадою.

АПШНІТ – див. АБШНІТ.

АР БРЮТ (букв. *грубе, необроблене мистецтво*) – напрям образотворчого мистецтва середини ХХ ст., який об'єднує праці непрофесіоналів: «наївна» творчість дітей і психічнохворих із творами професіоналів із нарочито «варварськими» образами.

АР ДЕКО – стиль у дизайні Західної Європи і США 1920–1930 рр.; поєднав у собі риси *модерну* і *конструктивізму*; тяжіння до зовнішньої орнаментальності поряд із продуманим змістом; залишив суттєвий слід у дизайні одягу та ювелірних виробів. Як один із напрямів стилю *модерн*, що мав спочатку назву «джаз-модерн», поєднував в орнаменті геометричні фігури, яскраві фарби і такі матеріали як емаль, хром, скло і пластмаса. Особливою популярністю користувався графік Ерте, що працював у цьому стилі.

АР НУВО – поширена в ряді країн Європи і США назва стилю *модерн*.

АР'ЄРКОР (франц. *задній корпус*) – тильна частина споруди або її зворотній фасад. Інколи так називають розташований за спорудою службовий двір.

АР'ЄРПЛОЩА (франц. *позаду площі*) – невелика площа з тильного боку споруди.

АР'ЄРСЦЕНА (франц. *позаду сцени*) – зворотна частина сцени, що використовується для створення просторових перспектив.

АРАБЕСКИ – назва орнаменту, що історично склався в мистецтві країн Сходу. Побудований за принципом нескінченного розвитку, метричного повтору геометризованих і рослинноморфних елементів.

АРАД, Рон / *Ron Arad* (1951 р. н.) – ізраїль-

ський майстер архітектури і дизайну родом з Тель-Авіву. Після закінчення Безалел академії мистецтв і дизайну в Єрусалимі він переїхав до Лондона для навчання в студії Архітектурної асоціації. 1989 р. він заснував архітектурну і дизайн практику Рон Арад Асошіейтед. Сьогодні він проектує для провідних компаній, таких як Вітра, Картелл і Алессі та є визнаним майстром за свої експерименти з матеріалами та формами.

АРАДА (араб.) – 1. Зубчаста поверхня стіни або фортифікаційної загороди. 2. Штроба з двосхідчастим заглибленням у муруванні.

АРАНГА – 1. Ярусна споруда для приготування молочних продуктів у бурятських і монгольських садибах. 2. Підвищений поміст, на якого в Сибіру клали покійника, вбитого блискавкою.

АРАСТА – критий торговельний ряд у середньовічній архітектурі Туреччини.

АРБОЛІТ – різновид легкого бетону, до складу якого входять відходи деревообробного виробництва. За призначенням *а.* поділяють на теплоізоляційний і конструкційно-теплоізоляційний.

АРБОРЕТУМ (лат. *дерево*) – те саме, що і дендрарій.

АРДХА-МАНДАПАН (інд.) – вестибюль і з портиком перед входом до мандапана в індійській архітектурі стародавніх часів.

АРЕАЛ (лат.) – область поширення схожих умов (наприклад, ландшафтів), об'єктів (наприклад, населених місць) тощо.

АРЕНА – спочатку центральна частина римського амфітеатру, де проходили бої гладіаторів; згодом – будь-яка відкрита споруда для публічних вистав.

АРЕОЛА (лат. *площадка*) – в архітектурі давньоримських заміських вілл – внутрішній світловий дворик, оточений стінами. Близькі поняття: *атріум*, *перистиль*.

АРЕОПАГ (грец. *горб*) – трибунал у стародавніх Афінах, який засідав на пагорбі, присвяченому богові війни Аресу. Згодом – будівля для засідань авторитетних осіб.

АРЕОСТИЛЬ (лат. < грец. *тонкий стовп*) – колонада навколо храму або іншої будівлі з широко розставленими колонами, в якій розмір інтерколумнію становив чотири діаметри. Внаслідок чого *а.* міг перекриватися тільки дерев'яними балками.

АРЕОТЕКТОНІКА (грец.) – спорудження оборонних укріплень.

АРИТМІЯ (грец. *порушення ритму, метричності*) – більш складний ритм, що викликає враження поривчастого руху. Вживається для акцентування композиційних вузлів художнього твору.

АРИШ (афр.) – чотирикутні в плані будівлі сомалійців, що живуть на морському узбережжі Африки. Сплетені стіни, обмазані глиною, завершувались плоским або двосхилим дахом (*порівн.* аггал, мондулло).

АРІЧЧЬО (італ. *підготовка*) – підготовчий малюнок, попередній начерк на стіні або полотні в процесі виконання фрески, живописного твору (порівн. *інтонако*).

АРК (перс. *стіна*) – у середньовічній архітектурі Близького Сходу і Середньої Азії укріплене місто, фортеця, цитадель.

АРКА (англ.) – перекриття прорізу в стіні чи простору між двома опорами криволінійної форми.

АРКАДА – ряд *арок*, які спираються на колони або пілони, або вільно стоять, або приймають до споруди (глуха аркада).

АРКАСОЛІЙ – аркова ніша в стіні, що призначена для поховання або встановлення саркофагу. Влаштовується в криптах і *нартках*, а також в основних приміщеннях храмів. Виник у ранньохристиянській архітектурі.

АРКАТУРА – ряд декоративних *арок* на *фасадах* чи в *інтер'єрі* будівлі.

АРКБУТАН – зовнішня підпірна *арка*.

АРКОЛОГІЯ – концепція поєднання *архітектури* і екології, що пропонує розв'язувати проблеми урбанізації шляхом будівництва висотних мегаструктур, здатних вмістити до трьох мільйонів мешканців, тим самим максимально вивільнити від забудови природне середовище.

АРКОВА БАЛКА – дерев'яна стропильна ферма.

АРКС (лат.) – укріплена цитадель міста у Стародавньому Римі.

АРКТИЛІТ – пластик, що являє собою чергування шарів березового шпону, тканини і металічної сітки. Склеювання шарів здійснюється за допомогою фенолформальдегідної смоли. А. застосовується в суднобудівельній промисловості.

АРКУШ – відформатована частина паперового полотна.

АРЛЕКІН – частина декоративного оформлення сцени: перша, з боку глядацької зали, смуга тканини, що непорушно закріплена у верхній, порталній арці сцени, і не розкривається. Призначення «арлекіна» – приховати від глядачів конструкції та механізми верхньої сцени. Разом із передньою завісою, завершенням якої він є, «арлекін» входить складовою частиною архітектури інтер'єру глядацької зали.

АРМ'ЮР – вид плетіння із дрібновізерунковими тканими малюнками. Використовується в тканинах одягу, рушників, скатертин.

АРМ'ЯЧИНА – тканина, що вироблена із верблюжої шерсті. Має застосування в татар, монголів і казахів.

АРМАТУРА (лат. *озброєння, спорядження*) – 1. Мотив архітектурного декору, який складається з елементів давньоримського військового спорядження. Характерний для стилю Ампір початку XIX ст. 2. Сталевий каркас залізобетонних конструкцій, штучних засобів освітлення; 3. конструкції з металу.

АРМАТУРА ВІДГНУТА – а., яка встановлюється під кутом 45° (чи іншим) до повздовжньої осі в елементах (балках), що вигинаються.

АРМАТУРА ГЛАДКА – стрижні гарячекатаної або дрової а., які мають круглий переріз.

АРМАТУРА ГЛАДКА НЕКРУГЛА – стрижні гарячекатаної або дрової а., що мають некруглий переріз: квадратний, прямокутний, овальний, еліпсоподібний, хрестоподібний тощо.

АРМАТУРА ДИСПЕРСНА – а. з тонких волокон або дротів, які розподілені в обсязі залізобетонного елемента.

АРМАТУРА З ДЕРЕВИНИ – а. елемент, який складається з необробленої деревини: бамбук, очерет тощо та з обробленої деревини для бетонних конструкцій.

АРМАТУРА З ПОЛІМЕРІВ, ФІБРОВА – дрібнорозмірний арматурний елемент, який складається з тонких полімерних волокон, ниток тощо для дисперсноармованого полімерфібробетону.

АРМАТУРА ІЗ СКЛОВОЛОКНА – короткі відрізки скляного волокна для дисперсноармованого полімерфібробетону.

АРМАТУРА ІЗ СКЛОПЛАСТИКІВ – арматурний елемент, який складається з пучка орієнтованих скляних волокон діаметром 5–20 мк і полімерного в'язучого. Періодичний профіль створюється намотуванням обплітальної нитки.

АРМАТУРА ЗІ СКЛОШПОНУ – арматурний елемент, який складається з орієнтованих скляних волокон і полімерного в'язучого на основі епоксидної смоли та її модифікацій, у вигляді шпону для склопластбетонних конструкцій.

АРМАТУРА ЗІ СТАЛІ ТА ЧАВУНУ, ФІБРОВА – дрібнорозмірний елемент із відношенням довжини до найбільшого поперекового перерізу в межах 1:50–100, за довжини окремого волокна не більше 100 мм; призначена для використання як дисперсна а. сталевібробетонних виробів.

АРМАТУРА МОНТАЖНА – *а.*, яка встановлюється для сприйняття зусиль, що виникають у конструкції в процесі її транспортування і монтажу в проєктне положення.

АРМАТУРА НЕПРЯМА – *а.*, яка встановлюється для обмеження поперечного перерізу бетону з метою збільшення його міцності при повздовжньому стисканні будівельного елемента або його частини; застосовується у вигляді спіралей, кілець і зварних сіток.

АРМАТУРА ПЕРІОДИЧНОГО ПРОФІЛЮ – стрижні арматури, на яких утворені виступи і впадини раціонально змінюються до довжини. Необхідні для підвищення зчеплення з оточуючим бетоном.

АРМАТУРА ПОПЕРЕДНЬО НАПРУЖЕНА – *а.*, в якій до прикладання експлуатаційних навантажень штучно створюються напруги розтягу і стискання з метою покращення експлуатаційної поведінки конструкції.

АРМАТУРА ПОПЕРЕКОВА – *а.*, яка встановлюється під кутом 90^0 до повздовжньої *а.* для запобігання надмірного розкриття косих тріщин або бічного випинання зжатих стрижнів у бетоні конструкції; хомути, які встановлюють згідно з розрахунком або конструктивно.

АРМАТУРА РОБОЧА (РОЗРАХУНКОВА) – *а.*, яка встановлюється для сприйняття зусиль, що виникають від зовнішніх навантажень і впливів, власної ваги конструкції.

АРМАТУРА РОЗПОДІЛЬНА – *а.*, яка встановлюється з метою забезпечення цілості конструкції, що враховується при розрахунку міцності, а також розподілення дії зосереджених зусиль чи ударного навантаження на велику площу і прийняття на себе (для запобігання тріщин у бетоні) температурних і усадкових напруг.

АРМАТУРА СТАЛЬНА – важлива складова частина залізобетону, що забезпечує надійну спільну роботу з бетоном протягом всього терміну служби виробу чи конструкції. Використовується зазвичай у тих місцях виробу чи конструкції, які піддаються розтягуючих зусиль.

АРМАТУРНІ РОБОТИ – заготівля, в'язка і вкладання арматури до опалубки при зведенні залізобетонних конструкцій. Для виконання цих робіт застосовуються станки, преси, лебідки і зварювальне обладнання.

АРМАТУРНІ СТАЛІ – сталі, які застосовуються для виготовлення залізобетонних і армоцементних конструкцій. Для армування вказаних конструкцій використовуються вуглецеві

й низьколеговані сталі різних марок, що повинні мати такі якості: 1) максимально високі межі плинності й тимчасового опору; 2) хороші пружні властивості (високе значення модуля пружності та межі міцності); 3) достатньо високі пластичні властивості, які характеризуються величиною відносного подовження за розриву, щоб уникнути крихкого дочасного руйнування при розтягу арматури; 4) достатня в'язкість, яка характеризується найбільшим числом безпечних перегинів, щоб запобігти зниженню міцності в процесі практичного використання арматури; 5) достатньо висока межа витривалості для використання арматури в конструкціях, які працюють при низьких чи високих температурах; 6) здатність арматури до найкращого зчеплення з бетоном.

АРМІЛА (лат. *zap'ястя*) – 1. Те саме, що і *аннелет*. 2. Профіль чи ремінець, що охоплює базу або нижню частину капітелі.

АРМОВАНЕ СКЛЮ – листове скло з металевою сіткою всередині. Металева сітка не підвищує його міцності, але при ламанні листа окремі його скалки не розлітаються, лист залишається цілим, але вкритим чисельними тріщинками. Завдяки цим властивостям *а. с.* застосовують для засклення дахів, перегородок, дверей, підйомних вікон, а також приміщень силового устаткування, світлових ліхтарів тощо.

АРМОВАНІЙ ҐРУНТ – композитний матеріал, армуючий компонент якого має значні жорсткість і міцність порівняно з іншим компонентом – матрицею. До арматури висуваються вимоги корозійної стійкості, довговічності й простоти укладання, високої шорсткості. Цим вимогам відповідають: оцинкована сталь, скловолокно, пластик, полімерні волокна, алюмінієві сплави, резина тощо. Армуючі елементи вкладаються у формі окремих смуг, стрижнів, сіток, просторових структур тощо. Як об'єкти армування виступають ґрунтові палі, бетонні конструкції.

АРМОКАМ'ЯНЕ МУРУВАННЯ – конструкція, що складається з цегли, встановленої на ребро і пропущених поміж горизонтальних рядів мурування смуг заліза для міцності.

АРМОКАМ'ЯНІ КОНСТРУКЦІЇ – кам'яні конструктивні елементи, підсилені металевими стрижнями.

АРМОРИ-ШОУ («Арсенальна виставка») – виставка сучасного мистецтва Європи, яка пройшла в лютому 1913 р. у Нью-Йорку. Знаменувала собою появу *абстракціонізму* в США.

АРМОЦЕМЕНТ – дрібнозернистий бетон, у масі якого рівномірно розподілені дрітчасті сталеві сітки. Одночасно може бути присутньою і стрижнева або дрітчаста *арматура*. Із армоцементу можна виробляти тонкостінні елементи (річкові й морські судна, *дебаркадери*, резервуари, труби).

АРМУВАННЯ – підсилення міцності матеріалу конструкції *арматурою* іншого, більш міцного матеріалу шляхом механічного поєднання.

АРОН ГА-КОДЕШ (івр.) – священний ковчег із сувоями Тори в синагозі, що знаходився в ніші або шафі, розміщений за віссю стіни молитовного залу, орієнтованої на Єрусалим. У країнах Східної Європи Арон Га-кодеш розташовувався у східній частині залу на підвищенні зі сходами (синоніми – ківот, гейкаль).

АРС АНТИКВА – мистецтво Франції та Італії до початку XIV ст.

АРСЕНАЛ (італ. *будинок виготовлення*) – тип будівлі для виробництва і зберігання зброї.

АРСЛАН – скульптура лева, яка ставилася перед входом до культової споруди і повинна була її охороняти від «злих духів». У Монголії виконувався з каменю, у Китаї – з міді або чавуну.

АРТЕСОНАДО (ісп. *коробоподібний*) – набірна *стеля* з дерева, має *кесони*, прикрашені різьбленням і розписами. Запозичена з архітектури середньовічної Мавританії зодчими Іспанії та Латинської Америки.

АРТЕФАКТ – 1. Виготовлений людиною *предмет*. 2. Об'єкт *дизайну*. 3. Об'єкт мистецтва.

АРТИСТ – 1. Людина, яка досягла майстерності у власній справі. 2. У широкому розумінні – людина, що займається творчістю в якому-небудь мистецтві.

АРТИСТИЗМ – майстерність виконання, віртуозність.

АРХАЇЗАЦІЯ – навмисне наслідування форм об'єктів мистецтва старовини.

АРХАЇСТИКА – наслідування формам старовини, манерам тогочасного мистецтва.

АРХЕТИП – прообраз, ідея, прототип.

АРХЕОЛОГІЗМ – напрям образотворчого мистецтва кінця XX ст., представники якого конструюють у вигляді *проектів* і *макетів* етнографічні етюди, фантастичні картини історії з ознаками стародавніх і сучасних цивілізацій.

АРХІВОЛЬТ (італ. < лат. *обрамляюча дуга*) – зовнішнє оформлення прогону *арки*; підкреслює дугу *арки* в площині *стіни*.

АРХІГРАМ – група лондонських архітекторів (1960–1975), проекти яких мали експериментальний і полемічний характер. Головна ідея проектів полягала в тому, що форми запроектованих *об'єктів архітектури* мають бути технологічними і багаторазовими у застосуванні.

АРХІТЕКТОНІКА (грец. *головна будова*) –

1. Ясно сприйнята художньо-образна цілісність завдяки супідрядності частин, виявленню пластичних зв'язків цілого з деталями, центра і периферії, співвідношенню мас і простору, яка притаманна твору мистецтва.

2. Гармонійне сполучення частин в архітектурній композиції, ясне співвідношення головних і другорядних елементів. 3. Виявлення художніх особливостей конструктивної основи споруди пластичними засобами, характером пропорцій, колористичним вирішенням, фактурою, завдяки чому візуально підкреслюється конструктивна надійність, стійкість, міцність будівельних матеріалів, особливості несучих елементів, надійність каркасних вузлів, ваговитість підвалин тощо. 4. У низці праць під *а.* розуміється теорія архітектури або навіть сама архітектура.

АРХІТЕКТОР (грец.) – 1. Головний будівничий. 2. Зодчий.

АРХІТЕКТУРА (лат. < грец.) – 1. Мистецтво проектування, зведення та художнього оздоблення будов; будівельне мистецтво. 2. Характер, стиль будови. 3. Концепція взаємозв'язку елементів складної структури; вміщує компоненти логічної, фізичної та програмної структури.

АРХІТЕКТУРА ЛАНДШАФТНА – 1. Галузь архітектури, що стосується озеленення міст, проектування міських і приміських садів, парків тощо. 2. Вид мистецтва, метою якого є організація просторового середовища з використанням природних і штучних матеріалів, що призводить до гармонійної виразності пластичних особливостей існуючого рельєфу місцини, що впорядковується.

АРХІТЕКТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ – середовище, утворене об'єктами архітектури.

АРХІТЕКТУРНИЙ САД – зелений масив із переважанням будинок і споруд.

АРХІТЕКТУРНИЙ СТИЛЬ – сукупність основних рис і ознак *архітектури* визначеного часу й місця, які проявляються в особливостях її функціональної, конструктивної та художньої сторін (призначення будівель, будівельні матеріали і конструкції, прийоми

архітектурної композиції). Поняття *а. с.* входить до загального поняття стилю як художнього світогляду, який охоплює всі сторони мистецтва і культури суспільства у визначених умовах його соціального і економічного розвитку як сукупності головних ідейно-художніх особливостей творчості майстра. Розвиток *а. с.* залежить від кліматичних, технічних, релігійних і культурних чинників. Хоча розвиток *архітектури* залежить від часу, не завжди стилі змінюють один одного послідовно, відоме одночасне співіснування стилів як альтернативи один одному (наприклад, *бароко* і *класицизм*, *модерн* і *еклектика*, *функціоналізм*, *конструктивізм* і *ар деко*). Водночас стиль як засіб описання наділений рядом принципових недоліків. *А. с.*, як і стиль у мистецтві загалом – поняття умовне. Він зручний для осмислення історії європейської архітектури. Однак для співставлення історії архітектури кількох надвеликих регіонів стиль як описувальний засіб не підходить. Наприклад, важко знайти відповідність періодам в історії архітектури Китаю архітектурним стилям Європи. Існують такі стилі (наприклад, *модерн*), які в різних країнах називають по-різному. У межах постмодерністської парадигми сформувалось багато напрямів, які істотно розрізняються за філософією та мовними засобами. Доти, поки йдуть наукові дискусії про самостійність того чи іншого напрямку, немає і не може бути єдності в термінології. Незважаючи на вказані недоліки, *а. с.* як описувальний засіб є частиною наукового методу історії архітектури, оскільки дозволяє відслідкувати глобальний вектор розвитку архітектурної думки.

АРХІТРАВ – головна балка *антаблемента*.

АРШИН – міра довжин ряду країн. У Росії з XVI ст. дорівнює шістнадцятьом вершкам (71,12 см).

АСАМБЛЕЙНИЙ ЗАЛ (франц. < лат. – *зібрання, присутність*) парадний зал російського палацу першої чверті XVIII ст., призначений для балів дворян. Щоб зламати середньовічні традиції затворництва жінок, за веліннями імператора Петра I дівчата повинні були демонструвати себе під час балів в *а. з.* у вільному спілкуванні з чоловіками.

АСАМБЛЯЖ – тривимірний об'єкт творчості художника. Може бути складений із реальних предметів та їхніх частин. Має зміст гротеску. Характерний для поп-арту та дадаїзму.

АСАНА (санскр.) – мармуровий ослін на видовому майданчику або терасі в архітектурі середньовічного Цейлону.

АСАР (монг.) – велика палатка-намет, що використовувалася в Монголії як тимчасове житло мисливців, а також для великих свят і урочистих церемоній. Виготовляли відкритою і закритою.

АСЕККО – те саме, що і *альсекко*.

АСИМЕТРИЧНІСТЬ – несиметричність, невірноваженість.

АСИМЕТРИЯ (грец. *нерозмірність*) – невідповідне розташування архітектурних об'ємів відносно середньої осі. Використовується для переходу від метричних, статичних структур до ритмічних, динамічних.

АСІСТ, АСІСТКА (давньорус. < лат. *підтримувати*) – лінійне або штрихове промальовування, орнаментальні мотиви, які виконувались зі стрічок листового золота (пізніше пензлем із золотистою фарбою) і за допомогою клею наносились поверх барвистого шару. Геометризовані промені *А.* символізували світло божественної істини, джерело божественного сяйва. Зображувальний прийом, ймовірно, виник під впливом техніки емалі, був поширений у мистецтві Візантії, Київської Русі (синонім – *інокоп*).

АСКІТІРІЙ (грец. *обробляти, прикрашати*) – монастир, чернече братство у Візантії.

АСОНАНС (франц. < лат. *згода*) – композиційний прийом, побудований на повторі певних форм, але не на їхній тотожності (порівн. дисонанс, консонанс). Завдяки ритмічному нарощуванню народжується відчуття напруженості, руху. Є найпоширенішим прийомом у творчості митців.

АСОРТИМЕНТ (франц.) – у садово-парковому мистецтві означає набір різних видів рослин.

АСОТЕА (ісп.) – плоский черепичний дах у латиноамериканській будівлі з парапетом, металевою решіткою або великим виносом карниза.

АСПЕКТИВА (італ. < лат. *огляд*) – спосіб сприйняття оточуючих речей, що виходить з тактильних, дотикових відчуттів, котрий виникає при розгляді об'єкта поблизу, «обмацування» його поглядом з усіх боків. Є протилежним до перспективи прямої, яка передбачає проникнення поглядом у глибину. *А.* дозволяє абстрагувати об'єкт від навколишнього середовища, моделювати його форму, фактуру, колір. Широко вживалась в античному мистецтві й у інші часи.

АССАМБЛЯЖ – див. НАБІРНИЙ ПАРКЕТ.

АСТВЕРК (нім.) – декоративний мотив в архітектурі готичного стилю у вигляді сучків, переплетених гілок.

АСТІЛЯРНИЙ ОРДЕР (грец. *без колони*) – членування стіни на цоколь, середню основну частину і вінчаючий антаблемент при відсутності колон або пілястр. Термін введений італійським архітектором, гравером і знавцем античної культури Дж.-Б. Піранезі.

АСТРАГАЛ – профіль форми в архітектурі у вигляді валика з поличкою. Розташовується під капітеллю колони.

АСУЛЕХО-АЗУЛЕЖУ – кахля, глазурованийий лицювальний керамічний кахель із рисунком або деталлю орнаменту, який отримав поширення в Іберії та Латинській Америці.

АСФАЛЬТ (грец. *що не падає*) – природний будівельний матеріал, який використовувався для захисту від вологи цокольних частин споруд в архітектурі Стародавнього Дворіччя та інших країн. Ще вживався як в'язучий матеріал для скріплення кам'яних блоків, а також для покриття доріг (порівн. бітум). За Античності *а.* добувався у Мертвому морі і мав назви «жидівський клей», «іудейська смола», «гірський дьоготь». Пізніше так званий сірійський *а.* широко застосовувався у живопису як золотисто-коричне-ва фарба для прозорих лесувань. Зараз використовується для гідроізоляції будівель і виконання твердих шляхових покриттів.

АСФАЛЬТОБЕТОН – будівельний матеріал, що отримують у результаті твердіння ущільненої суміші мінеральних заповнювачів (щебню, піску, мілкодробленого мінерального порошку) з органічним в'язучим (бітумом або дьогтем). *А.* використовується головним чином для будівництва доріг, а також для влаштування підлог у промислових будівлях.

АТАДУРА – багатошаровий карниз на місці *архітрава* в антаблементі споруд зодчества майя в Центральній Америці.

АТАШГОХ, АТАШКЕД (перс. *будинок вогню*) – храм вогню згідно із зороастрійським культом, мав місце в архітектурі Ірану епохи Сасанидів.

АТЕКТОНІЧНІСТЬ (грец.) – невідповідність принципам тектоніки.

АТЕЛЬЄ (франц. *майстерня*) – 1. Приміщення для діяльності художника; те саме, що

і студія. У другій половині XIX – початку XX ст. стали не лише виробничим приміщенням, а й перетворювались у салони, які отримали своєрідне оформлення, де крім мольбертів із драпіровками стояли чучела птахів, дубові неоренесансні меблі, плюшеві завіси, бархатне крісло, колекція зброї, лицарська зброя тощо. 2. Майстерня швачок, фотографів й інших ремісників.

АТЛАНТ – опора, елемент конструкції у формі фігури чоловіка, що підтримує перекриття будівлі.

АТЛАНТИДИ ХРЕСТ – зображення плану ідеального міста, моделі Всесвіту у вигляді трьох кіл (знак досконалості), розташованих всередині одне в одному, які хрестоподібно пересічені лініями, орієнтованими за сторонами світу, котрі асоціювалися з чотирма стихіями (землі, води, повітря і вогню). Такий зміст, ймовірно, вкладали у свої хрести копії при спорудженні надмогильних пам'яток і кельти (докл. див. хрест кельтський). Усе це тісно пов'язано із символікою чотирьох пір року, чотирьох євангелістів християнської церкви, породило або сприяло формуванню регулярного розпланування населених пунктів в Індії та Китаї, античних Греції та Римі, а згодом було успадковане наступними епохами.

АТЛАС – щільна шовкова, напівшовкова або бавовняна тканина з гладкою і блискучою поверхнею.

АТО – житлові будинки перших європейських колоністів у Південній Америці у вигляді укріплень, оточених масивними стінами.

АТРИБУЦІЯ – встановлення приналежності анонімного твору мистецтва певним автором чи школі; 2. визначення часу створення художнього твору.

АТРІЙ – двір у межах однієї будівлі.

АТРІО (ісп.) – передній двір у монастирях Латинської Америки, який був обнесений оборонними стінами, мав осьові портики, кутові капели і відкриту капличку для індіанців, розташовану поблизу храму.

АТРІУМ – див. АТРІЙ.

АТТАЛАКА (санскр.) – сторожова багатоярусна вежа у системі укріплень стародавнього і середньовічного міста в Індії та на Цейлоні. Інколи виконувала конструктивні функції контрфорса для підтримки оборонної стіни (пакара).

АТТИК – 1. Поверх, який розташовано вище карнизу, що завершує композицію фасаду будівлі. 2. Стіна над карнизом, що прикрашена надписами та рельєфами. Має місце в тріумфальних арках.

АТТИКОВИЙ ПОВЕРХ – див. АТТИК.

АТТИКОВИЙ ПОЯС – невисока стінка над карнизом по периметру барабана або іншого висотного об'єкту.

АТТИКОВИЙ ЯРУС – глухий ярус, що відділений карнизом від основного ярусу.

АТТИКУРГ – лопатка або пілон, які мають прямокутний переріз.

АТТИЧНА БАЗА – стандартна (за Вітрувієм) база класичної колони.

АТТИЧНА ПРИКРАСА – декорація опалювальних камінів, прикраса їх верхніх частин скульптурою і ордерними формами.

АТТИЧНИЙ ОРДЕР – система стояково-балкових конструкцій, розроблена у Стародавній Греції для оформлення пілонів, має походження від дорійського анта. Підпора відзначалася стрункими пропорціями (висота в 11 разів більше товщини), увінчувалась дзобоподібною капітеллю. Антаблемент теж носив дорійський характер, але його фриз не мав тригліфів з метопами, а карниз не підтримувався мутулами. Інколи при декорації стінової площини пілястрами форми *а. о.* виявлялись надмірно короткими (у 5–6 разів висота більше ширини).

АУД, Якобс / Jacobus Oud (1880–1963) –

голландський майстер архітектури і дизайну родом із Пюрмеренд. Відійшовши від формальних догм неопластицизму, приймав участь у формуванні концепції функціоналізму разом із архітекторами Баухаузу. Відомий своїм новаторським підходом до розвитку сучасної архітектури. Спільно з Тео ван Дусбургом заснував 1917 р. впливовий періодичний журнал «Де Стил», який публікував теорії архітекторів і художників-авангардистів.

АУДИТОРІЯ – 1. Глядацький зал. 2. В античному і сучасному театрах – місце розташування глядачів.

АУДІЄНЦ-ЗАЛ (лат. *слухання*) – велике парадне приміщення, зал для офіційних прийомів. У палацах розташовується в анфіладі за аванзалом перед тронним залом. Інколи

аудієнц-зал і тронний зал є одним і тим самим приміщенням.

АУЛ (тюрк.) – 1. Невелике селище кавказьких горців. 2. Населений пункт кочових народів Середньої Азії за середньовічних часів.

АУЛА (грец. *двір, двірець*) – головний актовий зал середньовічного університету, коледіуму.

АУЛЕ (італ.) – велика загальна кімната в квартирі, навколо якої групувались інші приміщення. Розпланувальний прийом сформувався в XV ст. у житловій забудові Венеції.

АУЛЕНТІ, Гаєтана / Gaetana Aulenti (1927–

2012) – італійський майстер архітектури і дизайну, родом із Фріулі, Італія. Вона стала відомою за багатьма великомасштабними музейними проєктами, зокрема Музеєм д'Орсе в Парижі (1986), Галереєю сучасного мистецтва в Центрі Помпіду в Парижі, відновленим Палаццо Грассі у Венеції (1986) та Азіатський Художній Музей Сан-Франциско (2003). А. розробляла сучасний автентичний дизайн у повоєнний період Італії. Цей авангардистський дизайн вплинув на абсолютно новий тип італійської архітектури.

АУЛІЧНИЙ СТИЛЬ – аулою греки називали багатий, розкішний одяг, вишитий килим; згодом – крите приміщення, внутрішній двір житлового будинку (за давніх часів роль стін іноді відігравали килими і занавіски). Те саме, що у римлян *атріум*. У пізній античності аулічними стали називати твори мистецтва, що були призначені для прикрашання багатих будинків і замських віл римських патріциїв. За середньовіччя так іменували статуї та рельєфи, які знаходили в руїнах давньоримських палаців. Звідси «аулічний стиль», тобто багатий, палацовий, аристократичний.

АУТЕНТИЧНІСТЬ, АВТЕНТИЧНІСТЬ (грец.) – збереженість первісної структури, справжнього вигляду будівлі, комплексу або твору монументального мистецтва.

АФЕДРОН – відхоже місце.

АФЕКТИВНИЙ ПРОСТІР – беззмістовний простір.

АФІННІСТЬ – суміжність, сусідство, спорідненість.

АФІНСЬКИЙ ПОВЕРХ – див. АТТИК.

АХ-АХ – раптовий просвіт у зеленому масиві парку, біля його межі із обзором на довкілля (порівн. «вовчий скік»).

АХРОМАТИЧНІСТЬ – безколірність, непофарбованість.

АХТЕРШТЕВЕНЬ – кормова частина судна: продовження кілю у вигляді рами; опора для руля, а на одногвинтовому судні – і для кормового кінця гребного валу.

АХУ – величезна кам'яна платформа, на якій підносились одна чи кілька монолітних стилізованих зображень голови або верхньої частини людини. Споруджувалась мешканцями острова Пасхи у стародавній й середньовічній часи (до європейської колонізації).

АЦУЛЕЇ (ісп. < араб. *синій*) – облицювальні керамічні кахлі. В іспанських спорудах мавританської доби їх покривали білою олов'яною глазур'ю і розписували синім кобальтом (порівн. азулежу). Вживали також зелену й жовту фарби. Суцільні блакитні блискучі килими з *а.* покривали стіни у стилі мореск. Кахлі складали великі панно, ними облицювали підлоги, що давало прохолоду в спекотних кліматичних умовах. Такі кахлі, маючи давнє походження, використовували ще у Дворіччі. У XVII ст. від іспанців їх запозичили голландці.

АШРАМ – кхмерський монастир за межами міських стін у вигляді пальових, прямокутних у плані будинків, що оточувалися галереями і дерев'яними скульптурами.

АШТАК – середньоазіатський мавзолей у вигляді кубоподібного або восьмигранного павільйону з арковими входами і купольним завершенням (порівн. *чортак*).

АЮНТАМЕНТО (ісп.) – будівля урядової установи або міської ратуші в Болівії, Аргентині, Гватемалі та інших латиноамериканських містах.

Б

Б'ЄФ (франц.) – частина судноплавної ріки між греблями з певним рівнем води або відрізок каналу між двома шлюзами, рівень води в яких відрізняється від сусідніх ділянок (синонім – плесо).

БАБ (араб. *ворота*) – портал в архітектурі мусульманських країн.

БАБА (тюрк. *статуя*) – 1. Кам'яний ідол з антропоморфними рисами. Ймовірно виник в

епохи енеоліту і бронзи. Розташовані в південних степах України, *б.* здебільшого відносилися до апотропеїв, також символізували давність роду, велич вождя. 2. Стояк із вушком для підтримки жердини в колодязному журавлі. **БАБИНЕЦЬ** (укр.) – західна частина дерев'яної церкви, розташована перед молитовним залом (порівн. *нартекс, притвор*). Спочатку виділялася для жінок (баб), звідкіля й походить назва.

БАБІТИ (англ.) – антифрикційні легкоплавкі пластичні сплави на базі свинцю, олова, що поєднують з більш твердими металами: міддю, нікелем, сурмою. Винайдені у 1839 р. американським інженером І. Баббітом. Використовуються для виготовлення кулькових підшипників.

БАБКА – стовпчик між кроквами, призначений для підтримки підвішеної до нього горизонтальної зтяжки.

БАВАРСЬКИЙ ХУТІР – тип сільського житла, що сформувався у середньовічній Австрії та Німеччині. Являв собою групу з кількох будівель різного призначення (житло, стайні, комори), що зазвичай мали одну висоту і розташовувались компактно (порівн. *альпійський будинок, верхньолужицький будинок, франконська садиба, фризський будинок, халленхауз, шварцвальдський будинок*).

БАГ (перс. *сад*) – в архітектурі Ближнього і Середнього Сходу обнесений стіною сад регулярного планування з водоймами і фонтанами.

БАГАТЕЛЛЬ (франц. *дрібничка*) – павільйон розваг, мисливський будиночок або маленька альтанка, які з середини XVIII ст. зазвичай зводилися у парках Європи.

БАГЕТ – різьблена планка із дерева для виготовлення рам для творів графічних мистецтв і карнизів.

БАГЕТКА (франц.) – тонка і неширока профільована дерев'яна планка, яка вживається для обрамування фільонок.

БАГЛЯ (рос.) – шлях, який вимощений колодами, покладеними поперек проїзної частини.

БАДІЯ (італ.) – італійська назва монастиря.

БАЕЗА, Альберто / Alberto Baeza (1946 р. н.)

– іспанський майстер архітектури і дизайну мінімалізму родом з Вальядоліду. Закінчив університет Політехнік-де-Мадрид у 1971 р.

Здобув докторський ступінь у 1982 р. і став професором цього інституту. У 2003 р. виставка його робіт відбулася в Кроун Холл у Чикаго. Вибрані його роботи були виставлені в Базиліці дель Палладіо у Віченці. А в 2013 р. його роботи були виставлені в Американській академії мистецтв і літератури, Нью-Йорк.

БАЗА (франц.) – 1. Елемент, що визначає положення предмета у просторі (конструкторська б.). 2. При виготовленні предмета (технологічна б.). 3. При його вимірюванні (вимірювальна б.); при його складанні (складальна б.). 4. Нижня частина колони, пілона або п'єдесталу. У вигляді простої круглої плити вирішувалась у Стародавньому Єгипті та в Єгипетському світі. За характером побудови і профілювання в класичній архітектурі б. розрізняються залежно від ордеру, а також за походженням (грецьким чи римським). Прийнято також окремо виділяти аттичну б., іонійську б., коринфську б., кубовату б. і малоазійську б. Суттєві особливості мали форми б. також в архітектурі Середньовіччя, як в Європі, так і на Сході.

БАЗАЛЬНИЙ – той, що відноситься до основи, бази.

БАЗАЛЬТ – темна вулканічна гірська порода, що складається зі щільної або дрібнозернистої маси, але може вміщувати порфірові виділення. Б. добре полірується, використовується як бутовий камінь, наповнювач для бетонів, для мощення вулиць, при виробництві литих кам'яних виробів.

БАЗАМЕНТ (франц.) – широка нижня частина п'єдесталу, яка може складати четверту частину його загальної висоти.

БАЗАР (тюрк.) – велика площа, просторий майдан для торгівлі у південних містах.

БАЗЕКУР (франц.) – тильний двір, у міських палацах, зазвичай, призначався для господарських і службових потреб. Мав поширення у французькому зодчестві з XVI ст.

БАЗИЛКА – прямокутна в плані будівля, яка розділена всередині повздовжніми рядами опор (колон або стовпів) на кілька проходів – нефів. В античній архітектурі була адміністративною спорудою, в архітектурі християнського Заходу стала основним типом храмового зодчества.

БАЗИС – основа; опора, база.

БАЗНИЦЯ (латис.) – назва церкви латиською мовою.

БАЗУВАННЯ – опирає на базу.

БАЖНИЧЯ (лит.) – назва церкви литовською мовою.

БАЙ – консольна балка для підтримки даху з великим звисом у нижньому ярусі башти в архітектурі В'єтнаму.

БАЙКА – м'яка, щільна тканина з бавовни або із шерсті з густим ворсом.

БАЙОН, Маріано / Mariano Bayon. (1942 р. н.)

– іспанський майстер архітектури і дизайну родом з Мадриду. 1968 р. закінчив Вищу технічну школу архітектури Мадрида. Він є автором багатьох нарисів із сучасної архітектури та історичної критики. Організував і курирував кілька виставок з архітектури XX ст. Б. читав лекції та презентував свої роботи у великих європейських культурних і академічних центрах, а також у США та Бразилії.

БАЙОНЕТ – рознімне з'єднання двох деталей, при якому одна деталь з прорізом насаджується на іншу з виступом і повертається так, щоб виступ стопорив проріз.

БАЙТ АЛМАЛ (араб. *будинок майна*) – скарбниця для зберігання коштовних речей у вигляді прикрашеного приміщення, влаштованого при палаці правителя або в мечеті. Якщо зводилась окремою будівлею, то вирішувалась баштовим обсягом на колонах.

БАК – надбудова на кораблі в носовій частині для захисту верхньої палуби від заливання водою при зустрічних хвилях.

БАКАН – фарба яскраво-червоного кольору. Отримується шляхом сполучення органічних фарбників із різними мінералами.

БАКАНОВИЙ – яскраво-червоний.

БАККАРА – вироби із кришталю. Уперше були вироблені в 1816 р. у французькому місті Баккара.

БАКУЛ, БАКУЛЬ (франц. *засув*) – 1. Старовинна підйомна фортечна брама. 2. Підйомні ворота в кордегардії.

БАКШТАГ – канат, трос для кріплення корабельних щогл, димових труб тощо.

БАЛАГАН (перс. *верхня кімната*) – 1. Спальний намет у середньовічних країнах Середньої Азії. 2. Тимчасова будівля, переважно зведена з дерева і призначена для бурхливих видовищ бродячих акторів, ярмаркової торгівлі, ремісничих робіт. 3. Нежитлова будівля для тимчасового перебування сторожів або робітників.

БАЛАКА – те саме, що і *матиця*.

БАЛАНС – рівновага.

БАЛАСТ – суміш піску, щебню та каменю.

БАЛАХАНА – приміщення верхнього поверху в азербайджанській або середньоазійській споруді.

БАЛБАЛ (монг.) – елемент надмогильного пам'ятника вождю у Стародавній Монголії. Являв собою один із стовпів, які відходили у східному напрямку від встановленої на пагорбі статуї та символізували переможених ворогів.

БАЛДАХІН (КІВОРІЙ) – навіс над вівтарем матерчатий зйомний, або стаціонарний кам'яний, металічний, дерев'яний, який спирається на опори.

БАЛЕ – один із двох павільйонів у першому дворі храмового комплексу (пура) на о. Балі (Індонезія). *Б.* розташовувались симетрично з боків від виходу з першого двору (падуракса), а також за стіною у другому дворі.

БАЛІСТА – антична двоплічна машина торсіонної дії для метання каменів. Пізніше, в перших століттях нашої ери, під балістами стали розуміти стріломети.

БАЛКА (англ.) – конструкція перекриття – брус для обпирання. *Б.*, що перекриває один *прогін* і має дві точки обпирання, називається розрізною. *Б.*, що перекриває кілька прогонів і має кілька точок обпирання, називається нерозрізною багатопрогонною.

БАЛКАНСЬКИЙ БУДИНОК – тип житлової будівлі, що сформувався в країнах Балканського півострова. Над кам'яним нижнім поверхом виступає верхній з дерев'яною каркасною конструкцією.

БАЛКОВА КОНСТРУКЦІЯ – будова з вертикально-горизонтальних елементів (стовпів і балок), на відміну від склепінчастих елементів (арок, склепінь і бань).

БАЛКОВИЙ НАСТИЛ – див. МІЖПОВЕРХОВЕ ПЕРЕКРИТТЯ.

БАЛКОН – платформа з огороженням або балюстрадою, яка виступає із зовнішньої сторони будинку або в інтер'єрі (наприклад, у залі).

БАЛЬГАУЗ, БАЛГАУЗ (нім. *куля і будинок*) – приміщення або споруда для гри в більярд або м'ячами.

БАЛЬНЕУМ (лат.) – невелика лазня або купальня для приватного користування в античних селищах. Нерідко знаходилась у дав-

ньоримському житловому будинку (домусі), де розміщалась між кухнею і кубікулою. Опалювалась гарячим повітрям, який із підвального приміщення підіймався вгору по спеціальним каналам у підлозі та стінах.

БАЛЮСТРА – бічна частина іонічної капітелі у вигляді завитку.

БАЛЮСТРАДА – огороження балконів, сходів. Має ряд стовпчиків: *балясин*, з'єднаних зверху балкою.

БАЛЯСИНА – стовпчик, елемент *балюстради*.

БАМПЕР (англ.) – обладнання автомобіля у вигляді бруса, що пом'якшує незначні удари.

БАН, Cirepy / Shigeru Ban (1957 р. н.) – японсь-

кий майстер архітектури і дизайну, лауреат Прітцкерівської премії (2014) родом із Токіо. Навчався в архітектурному інституті Південної Каліфорнії і в інституті Купер Юніон в Нью Йорці. У 1985 р. відкрив своє архітектурне бюро в Токіо. Збудував понад шістдесят громадських і приватних будівель, зокрема Музей Паперу в Токіо, Ви-ставковий комплекс каналів і судноплавство Культурного центру Бургоні і «Оголений будинок» в Кавагое.

БАНАЛЬНІСТЬ – заурядність, вульгарність, заяложеність, утертість.

БАНД-Е-РУМІ (перс. *ромейська перев'язь*) – орнаментальна композиція, модулем якої виступають овал, шестигранник або ромб, куди вписані букети квітів, елементи звіриного стилю, симетрично розташовані візантійські вершники. Вживалася на Близькому та Середньому Сході.

БАНДАЖ – металева обода, що одягається на елементи машин і механізмів для збільшення їхньої міцності та зменшення зносу.

БАНДАНА – тип ситцю з рисунком у вигляді горошку.

БАНДЕЛЬВЕРК (нім. < франц. *стрічка і праця*) – орнаментальний мотив у вигляді переплетених стрічок. З'явився в епоху готики, широко використовувався в школі Фонтенбло, італійському маньєризмі, німецькому бароко і рококо.

БАНДЕРОЛЬ (франц. *перев'язь*) – 1. Орнаментальний елемент у вигляді стрічки із загнутими кінцями, які начебто завиваються в

повітрі й мають напис, девіз. 2. Декоративний мотив у вигляді банта, підвіски, зв'язки атрибутів, що був поширений у мистецтві рококо.

БАНДЛЕТ (франц. *пов'язка, смужка*) – прямокутний у перетині виступ у вигляді бруска, який знаходиться під карнизом, прикрашаючи його.

БАНДО (франц. *завіса*) – 1. Горизонтальна тяга на стіновій площині, інколи *бандлет*. 2. Тип порцелянової вази часів ампіру, що спиралась на ніжку, мала овоїдну форму і низьку короноподібну горлянку.

БАНЕТА – підвищення брустверу, докл. див. **БОНЕТ**.

БАНЗАЙ – ділянка в парку зі штучним японським садом.

БАНК (франц. *лавка*) – 1. Будинок фінансово-кредитної установи, що видає грошові позики, міняє гроші на векселя, банківські білети, збирає усі грошові прибутки, здійснює інші фінансові операції. Відзначається представницьким зовнішнім виглядом й імпозантними інтер'єрами; у розплануванні передбачається наявність великих залів для прийому клієнтів, засідань, кабінетів для роботи персоналу. 2. частина *бруствера* в земляному укріпленні у вигляді низького парапету, що не має отворів для стрілянини. 3. Невисокий виступ на кшталт *парапету*, влаштований у садах, парках.

БАНКА (франц. *сидіння*) – 1. Лава у громадській споруді, де сідали згідно до посади, заслуг і знатності родового походження. Характерна для середньовічної Московії. 2. Те саме, що *банк*.

БАНКЕТ (англ. *ослін*) – 1. Низький насип за високим *бруствером*, на який підіймаються захисники укріплення, щоб вести вогонь по супротивнику. 2. Вузька, не покрита гравієм, щабнем смуга між краєм шляхового полотна і укосом. 3. Невисокий земляний вал, що захищає залізничні колії від стікання дощової води.

БАНКО (афр.) – назва в африканських країнах сирцевої цегли, яка з домішкою соломи і піску висувувалась на сонці (порівн. *адоб, саман*).

БАНТ – вузол вільно випущених петель; прикраса зі стрічки, тасьми, які зав'язані певним вузлом.

БАНИНА, БАНТИЦЯ (нім.) – горизонтальний стрижень у кроквах, конструктивно працює на розтяг, з'єднуючи кути (синоніми – *поперечина (поперечниця), слімбрин*).

БАНЬКА – те саме, що і *главка*.

БАНЬЯНА (санскр.) – стрічка тінистих дерев, які насаджувались уздовж міжселищних шляхів на середньовічному Цейлоні.

БАНЯ (грець. *сосуд*) – 1. Завершення будівлі храму у вигляді певної форми *склепіння, куполу*. В архітектурі українського *бароко* грушоподібний багатогранний *купол*. 2. Зовнішня частина купольного перекриття. Додатково див. **ГЛАВА, МАКІВКА**. Мала форми: гриба – у Візантії, деяких східних і європейських країнах; груші – в Україні; конусу і парасольки – переважно в країнах Кавказу; півсфери – у багатьох європейських країнах; цибулини – в Київській Русі, Україні і Московії; шолома – в Індії, Середній Азії та Київській Русі. Форми бані співіснували з наметовими покриттями і шпильми або сполучались з ними, зокрема в архітектурі *бароко*, що й зумовлювало примхливі обриси і напружені силуети.

БАНИ (ТЕРМИ) – публічні заклади, центр громадського життя в Стародавньому Римі.

БАНКЕТ (франц.) – 1. Земляний вал, який влаштовується з нагорного боку дороги для захисту її від стоків поверхневих вод. 2. Відсипана з каменю призма у верхній і низовій частинах греблі, яка споруджена із ґрунтових матеріалів. 3. У військовій архітектурі насип для стрілянини із укриття, окопу або з-за брустверу.

БАПТИСТЕРІЙ (грец. *занурюю, хреститель*) – 1. Басейн з прохолодною водою, у термах Стародавнього Риму те саме, що й *фригідарій*. 2. Будівля для здійснення хрещення. Хрестильниця при католицьких церквах, мала у плані круглу або восьмикутну (символ Вічного Життя) форму, завершувалася куполом. Посередині прикрашеного розписами і мозаїками просторого залу на трьох сходинках (символ животворящої Трійці) знаходилася купель, декорована рельєфними фігурами пророків. Розташовувалася, зазвичай, поруч із церквою, інколи з'єднувалася з нею галереєю.

БАР – у сучасному домі висока стійка на кухні для приватних трапез.

БАРАБАН (тюрк.) – 1. Циліндрична чи багатокутна в плані верхня частина будівлі, що підтримує купол або зімкнуте склепіння. Має два різновиди: ~ **світловий** – прорізаний арковими або прямокутними вікнами. Простінки зовні часто прикрашалися колонками, пілястрами, а також різьбленими або ліпними прикрасами, а всередині – розписами;

~ **глухий (сліпий)** – порівняно вузький, без прорізів, його об'єм декоративно завершує споруду або її частину, збагачуючи силует та відповідаючи прийнятим стильовим нормам. Такий глухий барабан під банею нерідко називають шиєю; 2. стовп колони, її основна середня частина (докл. див. ФУСТ).

БАРАБАРА, БАРАБОР (грец.) – проста дерев'яна будівля типу куреня, барака.

БАРАК – 1. житлове приміщення для солдатів часів Римської імперії; 2. дерев'яна або фанерна будівля для тимчасового проживання робітників, заразних хворих, військових на марші.

БАРАН – так, зазвичай, називали знаряддя-таран; колоди, які використовувалися для цього, нерідко мали металеву обшивку у вигляді баранячої голови.

БАРАНЧИК – 1. тип фактури обробленого будівельного каменю; 2. гайка з двома вушками для полегшення процедури її відгвинчування чи затягування вручну.

БАРАНЯЧІ РОГИ – орнаментальний мотив у вигляді двох спіралей, що закручуються в напрямку одна до одної. Спочатку був символом небесного Грому і священного Вогню, уособлював силу правителів. Згодом загубив містичне значення і став декоративним елементом, мав місце в європейській архітектурі ренесансу, маньєризму і бароко. У російській народній архітектурі вживався для завершення наличника.

БАРБАКАН (франц. < перс. *проріз для стрілянини*) – 1. Виносний укріплений балкон на оборонній башті над входом до фортеці. 2. Додаткове укріплення фортечної брами винесеними вперед вежами, бастеями, які часто з'єднувалися з містом чи фортецею мостом або захищеними переходами. 3. Невеличка фортеця, розташована перед головними міськими воротами або перед головним укріпленням. 4. Влаштований поверхнею стіни водостік із даху.

БАРБАКОА (ісп.) – платформи під житловими спорудами типів боіо і каней, які були започатковані індіанцями на о. Куба і збереглися пізніше у сільській забудові.

БАРБАТ, БАРБЕТ (франц. *борода*) – насипний майданчик за *бруствером* в укріпленні, призначений для встановлення гармати під час стрільби.

БАРБОТИН – 1. Різноколірний матеріал для виготовлення ліпних прикрас на виробках із кераміки: суміш білої глини, піску та фарбника.

2. Художні вироби з неглазурованої кераміки в Ірані та Месопотамії доби середньовіччя.

БАРДОЛІН – бітумна черепиця, центральний шар якої – пружне скловолокно. *Б.* просякнутий із двох сторін бітумом, верхній шар має мінеральне посипання, нижній шар – кремнієвий пісок.

БАРЕЛЬЄФ – скульптурне зображення чи орнамент, що виступає відносно площини фону не більше як на половину об'єму свого реального прообразу.

БАРЕЛЬЄФНИЙ УЗЛІСОК – частина пейзажному парку, на краю якої ледве виступають окремі дерева (порівн. *горельєфний узлісок*).

БАР'ЄР (франц.) – 1. Укріплена застава на шляху супротивника. 2. Прохід у центрі фасу на вхідному плацдармі укріплення, що призначався для здійснення контратаки і був захищений гострими кілками на воротах. 3. Фортечні ворота, огорожа перед військовим об'єктом у вигляді перекладини на стовпчиках. 4. Шлагбаум або рогатка, поставлені для додержання у певній місцевості карантинного режиму. 5. Перепона для коней на скачках або в манежі.

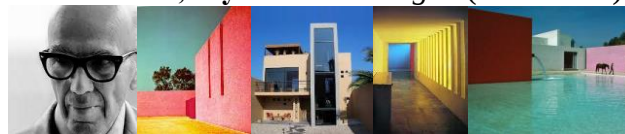
БАРИЦЕНТР – центр ваги геометричної фігури.

БАРКАН (франц.) – трапецієподібне у плані оборонне укріплення.

БАРКОД – штрих-код, який наноситься на упаковку товару для його ідентифікації.

БАРОКО – стиль у мистецтві Європи та Америки кінця XVI – середини XVIII ст. Йому властиві такі риси: декоративність, динамічність, ефективність, суміщення реальності та ілюзій.

БАРАГАН, Луїс / Luis Barragan (1902–1988)

– мексиканський майстер архітектури і дизайну, Прітцкерівський лауреат 1980 р. родом із Гвадалахари. У пошуках власного стилю багато подорожував Європою. Своїм натхненником вважав Ле Корбюзьє. Але в процесі творчого становлення став схилитися в бік площинного мінімалізму при акценті на збереження національних особливостей: традиційні мексиканські будівельні матеріали, яскраві кольори, наявність фонтанів і водойм, велика кількість зелені.

БАРТИЗАНА (франц. *упертість, загін*) – сторожова невелика вежа, що розташовувалася між двома баштами на бруствері чи парпеті оборонної стіни. У земляних фортецях бартизана відповідає *кавал'єр*.

БАРТОЛЬДІ, Фред / *Frédéric Bartholdi* (1834

–1904) – французький майстер архітектури, скульптури і живопису, відомий через розробку проєкту статуї Свободи для США родом із Кольмаре. У жовтні 1886 р. завершена споруда була офіційно відкрита і стала символом для всіх прихильників свободи у світі. Статуя має 151 фут і 1 дюйм висоти, а верхня частина факелу знаходиться на висоті 305 футів і 1 дюйм від середньої позначки рівня води.

БАРХАТ – цупка тканина з м'якою ворсовою гладкою поверхнею.

БАРХОТ, БАРХОУТ – потовщений пояс зовнішньої обшивки дерев'яного судна.

БАСЕЙН (франц.) – 1. Штучне водоймище просто неба. Перші б. створювалися для ритуальних омивань у країнах Стародавнього Сходу та за античних часів. Згодом відкриті водоймища стали грати декоративну роль як невід'ємна частина парків, архітектурних ансамблів. Оброблені коштовними матеріалами, чіткі за планами, збагачені фонтанами і скульптурами, вони надавали парковим пейзажам і ансамблям урочистий і виразний вигляд, відображаючи у водних дзеркалах архітектурні форми, чагарники і дерева. 2. Споруда, усередині якої знаходиться штучне водоймище, призначене для спортивних занять тощо.

БАСКА – широка оборка, що пришивається по лінії поясу до ліфа сукні або кофти.

БАСМА – 1. Порошок для фарбування волосся в чорний колір. 2. Тонкі листи срібла з узорами, які одержано тисненням.

БАСОН – плетені вироби на спеціальних верстатах: шнури, бахрома, галуни, тасьма тощо для прикрашення одягу, меблів, драпування.

БАСОРАМА – панель для реклами, що встановлюється на даху чи боковій стінці транспортного засобу.

БАСТЕЯ (лат. *закриті ноші*) – у середньовічній архітектурі напівкругла або багатогранна вежа в куті кріпосних стін, що сходяться. Інша назва – *бальверк*. Такі вежі називали також *ронделами*.

БАСТІДА (франц. *фортеця*) – 1. Невеличке укріплене селище в XII–XIV ст. Зводилися на півдні Франції за зразком регулярно розпланованих давньоримських військових таборів, оточувалися валом із баштами. 2. Дерев'яна вежа для здійснення облоги.

БАСТІЛЯ (франц. *укріплення*) 1. Оборонна башта перед входом на міст. 2. Міський замок у середньовічній Франції, пізніше перетворений у в'язницю. 3. Муроване укріплення, яке траншеями з'єднувалось з іншими укріпленнями. Споруджувалися в Московії.

БАСТІОН (італ. *виступаюча будівля*) – 1. Виступ у фортечній стіні або в оборонній споруді взагалі. 2. кутова оборонна споруда у фортеці, призначена для захисту від вогнепальної зброї в період Ренесансу, що представляла собою удосконалену бастею. 3. П'ятикутної форми в плані виступаюча частина земляної фортеці, споруджена у Новий час. Крім звичайних існують: ~ **відрізний** – розташований перед куртиною; ~ **примикаючий** – валганг і бруствер на фланках безпосередньо прилягають до куртин; ~ **пустий** – валганг проходить уздовж фланків і фасів, а підвищення для гармат відсутнє.

БАСТІОННИЙ ФРОНТ – оборонна лінія у земляній фортеці, що складається з двох половин суміжних бастіонів і куртини між ними.

БАТАРДА, БАТАРДО (італ., франц. *гребля*) – споруда для утримання води або підтримання її належного рівня, яка влаштована біля фортеці. Існує також: **батардо глухе** – мурована стінка з крутим двосхилим дахом і загорожею у фортечному сухому рові, що заважає переходу з одного боку на інший і захищає від притоку води.

БАТАРЕЯ (франц.) – розташований на підвищенні оборонний комплекс із гарматами. Може бути земляним або мурованим, кількоярусним. Крім них існують: ~ **анфіладна** – укріплена позиція, із якої проглядається весь фронт фортеці; ~ **мортирна** (голл., франц.) – артилерійська батарея за бруствером, без амбразур (синонім – *баттер*).

БАТЕЙ (ісп.) – майданчик для ритуальних церемоній посеред селища кубинських індіанців.

БАТИСТ – (від імені фламандського ткача XVIII ст. Батиста) – тонка льяна або бавовняна тканина для шиття жіночої білизни, легких суконь.

БАТІК – 1. Техніка розпису тканини, коли рисунок наноситься тонким шаром воску, після чого матерію опускають у фарбу, яка покриває не вкриті воском ділянки. 2. Вироби з такої тканини.

БАТОНИК – архітектурний облом у вигляді круглого астрагалу, напіввалика.

БАТТЕР – те саме, що і батарея.

БАТУРА – будівля, подібна до вишки, каланчі.

БАТУТА (італ. *удар*) – італійська назва акцентованих частин на площині стіни, наприклад, лопаток, контрфорсів.

БАУТА (швед. *пам'ятник*) – подібний до найстародавніх менгірів вертикально поставлений конусоподібний камінь у Скандинавії заввишки до 6,5 м, що, ймовірно, споруджувався на честь загиблого в бою героя-вікінга.

БАУХАУЗ – вища школа будівництва і художнього конструювання 1919–1933 рр., навчальний заклад і архітектурно-художнє об'єднання Німеччини, засноване Вальтером Гропіусом. Спираючись на принципи функціоналізму, у Баухаузі напрацьовувались універсальні принципи сучасного формотворення в пластичних мистецтвах. До 1925 р. існував у Веймарі, до 1932 – у Дессау, де був закритий нацистами.

БАФЛАНК – додатковий нижчий фланк в оборонній архітектурі, який виконує роль каземату.

БАХРОМА – гладка тасьма зі звисаючими з одного боку нитями. Прикраса для порт'єр, абажурів, меблів.

БАШТА (лат. *високе місце*) – окрема будівля, у якій висота значно більша за горизонтальні розміри; або вертикальна частина споруди. Спочатку дерев'яні та муровані б. зводилися як сторожові й оборонні. Згодом крім цивільних (житлові будинки баштового типу, дзвіниці, мінарети, частини ратуш, вокзалів й інших громадських споруд) існували інші, серед яких найпоширенішими були: ~ **башти водозвідні** – входили до складу фортечних, одночасно мали підйомне обладнання для постачання води з підземних джерел. У XIX і першій половині XX ст. споруджувалися на залізничних станціях для водопостачання паровозів; ~ **башти водорозбірні** – мали промислове або комунальне значення, призначалися для розподілу води і наповнення великих ємностей; ~ **башти надбрамні** – відзначали головний проїзд до кремля, фортеці, монастиря, з огляду на що й мали

посилену оборону і більш урочистий вигляд; ~ **башти таємницькі** – відносились до фортечних, характерні потайним підземним ходом до води або виходу за межі укріплення для здійснення контрудару в тил ворога; ~ **башти фортечні** – мали, насамперед оборонне призначення і, зазвичай, поєднувались із фортечними стінами. Відзначались надзвичайним розмаїттям форм і розмірів, оскільки зводились, починаючи із сивої давнини і до XIX ст. включно.

БДЖІЛЬНИК (укр.) – те саме, що і омшаник.

БЕГІНАЖ – будівля жіночої релігійної громади. Характерна для Фландрії часів Середньовіччя і Нового часу (порівн. *бехейнхоф*). У містах келії для жінок групувались навколо церкви, у селах – галявини, обсадженої деревами.

БЕГУНОК – рисунок паркету.

БЕДЕСТАН (тур.) – ринок у вигляді вулиці чи площі, перекритих склепіннями. Розташовані за периметром крамниць, зазвичай, мали два входи, відкриваючись як в середину ринку, так і назовні. Первісно б. призначався для торгівлі сукнями, пізніше – для інших цінних товарів. Мав місце в забудові селищ Туреччини епох Середньовіччя і Нового часу.

БЕДЖ – табличка маленького розміру з прізвищем, іменем, посадою, що прикріплюється до одягу або розміщується на столі; використовується на виставках, презентаціях, конференціях.

БЕЖ – світло-коричневий колір із жовтуватим або сіруватим відтінком.

БЕЗАНІН, БЕЗДАНІН – те саме, що й *мезонін*.

БЕЗІСТЕН – те саме, що і *бедестан*. Такий тип критого базару був поширений у Боснії та Македонії після турецького завоювання.

БЕЗМІН – найпростіші важільні ваги. На римському безміні пересувається гиря, а положення точок опори і доваги залишається постійним. Підрахунок ведеться від нанесеної на стрижень шкали.

БЕЙЛАН – проміжне стійбище у стародавніх бурят.

БЕЙЛ – захищена ровами і палісадами гарнізонна стоянка англійських лучників XI–XII ст.

БЕЙТ-ГАМІДРАШ (івр. *будинок навчання*) – школа або місце для вивчення єврейської релігійної літератури, молитовний будинок. Часто знаходився поруч із синагогою.

БЕЙТ-ГАМІКДАШ (івр. *єрусалимський храм*) – головна іудейська святиня, що знаходилася на горі Морія у Єрусалимі й начебто повинна бути відновленою Месією. Храм споруджувався царем Соломоном у 960 р. до н. е., після руйнації в 586 р. до н. е. відбудовувався з 516 р. до н. е. і вважався ізраїльтянами найдосконалішим мистецьким твором на зламі старої та нової ери, однак після єврейського повстання був зруйнований римським імператором Титом у 70 р. н. е. Див. АБІФФ, Хірам.

БЕЙТ-ДІН (івр. *будинок суду*) – судова установа в єврейській громаді.

БЕЙТ-МІДРАШ (івр.) – невеликий молитовний будинок іудаїстської громади, який має опалення і використовується взимку. Зазвичай був храмом хатнього типу.

БЕЙТ-ТАХАРА (івр.) – будинок для здійснення поховального обряду у євреїв.

БЕЙШЛОТ – шлюзова гребля для регулювання рівня води у водосховищі. Споруджується дерев'яною або кам'яною.

БЕК-ОФІС (англ.) – у банках, агентствах і схожих установах приміщення, де співробітники не проводять спілкування безпосередньо з клієнтами.

БЕЛЛІГЕРАТИВНИЙ ЛАНДШАФТ – ландшафт, що зобов'язаний своїм виникненням військовій діяльності (старовинні фортечні вали, сторожові кургани, траншеї, *капоніри*).

БЕЛЛІНІ, Маріо / Mario Bellini (1935 р. н.) –

італійський майстер архітектури і дизайну родом із Мілану. Більшість творів *Б.* створена за впливу класичної школи дизайну, якою керували конкурентоспроможність, можливість масового виробництва і комерційна успішність. Його роботи досить формалістичні, їх можна розглядати як спроби зробити «хороший» італійський дизайн синонімом промисловості й культури.

БЕЛФОРТ – міська башта, зазвичай, прибудовувалася до ратуші в середньовічних містах Західної Європи (порівн. *бефруа*). У Нідерландах також виконувала функції храмової дзвіниці.

БЕЛЬВЕДЕР – (італ. *гарний краєвид*) – 1. спеціальна будівля, вишка, огорожений майданчик або приміщення нагорі споруди для огляду довкілля; 2. назва деяких *палаців* і *павільйонів*, які розташовані на підвищенні в ма-

льовничій місцевості, садах або парках і призначені для милування гарними пейзажами.

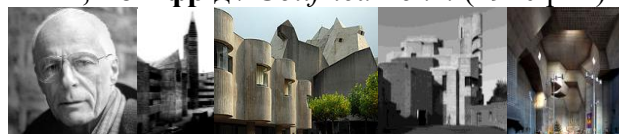
БЕЛЬВІЮ (франц.) – те саме, що і *бельведер*.

БЕЛЬГІЙСЬКА ФЕРМА – сучасна трикутна ферма із шпренгелями у верхньому поясі, що підтримує дах.

БЕЛЬЕТАЖ (франц. *гарний і ярус, рівень, поверх*) – 1. Розташований над цоколем поверхом більш високий напівповерх, де знаходились парадні й відповідним чином вишукано оздоблені приміщення палацу. На фасаді він виділяється великими вікнами, фільонками, пілястрами тощо. 2. Перший ярус балконів у театральній споруді, що знаходився над бенуаром і амфітеатром (партером).

БЕЛЬТІНГ – міцна бавовняна технічна тканина для виготовлення конвеєрних стрічок та приводних прогумованих ремінців.

БЕМ, Готтфрід / Gottfried Böhm (1920 р. н.) –

німецький майстер архітектури і скульптури, представник школи пізнього німецького експресіонізму родом із Оффенбаху-на-Рейні, Німеччина. Ранні будівлі *Б.* були створені, в основному, із залізобетону, але в останній час він почав використовувати у своїх проєктах сталі й скла у зв'язку з технічними можливостями цих матеріалів. Турбота щодо міського розпланування, яскраво виражена в багатьох його проєктах, була продиктована ідеєю майстра щодо створення «зв'язків» у міському середовищі як певній системі. Середовищний підхід *Б.* відчувається і в кольорах, і у формах, і в матеріалах, які він застосовує у своїх творах. *Б.* є представником Німеччини серед лауреатів Прітцкерівської премії (1986).

БЕМА – 1. Підвищення для оратора в Стародавній Греції. 2. Місце на узвишші у ранньохристиянській церкві, що призначене для духовенства.

БЕНЗЕЛЬ – перев'язка двох тросів третім тонким тросом чи ланцюгом, що вкладається кількома шлагами в один чи два ряди.

БЕНУАР (франц. *ванна*) – театральна ложа на рівні сцени, розташована під бельетажем, з обох боків від *партеру* і огорожена *парапетом*.

БЕРБЕРТ (лат.) – 1. Різновид давньоримського бетону, із якого вироблялись будівельні блоки. Назву отримали від будівельного ма-

теріалу берберів (аборигенів північної Африки), виготовленого зі щебня, глини, шлаку і вапна. 2. Один із ранніх різновидів бентонитового каменю з двома круглими каналами всередині призматичного блока.

БЕРВА – 1. Гребля або земляний насип, що споруджується на березі річки. 2. Місточок над водою або болотистою поверхнею.

БЕРГАМТ (нім.) – адміністративна будівля у губернському місті Російської імперії, де здійснювалось керівництво гірничими, ливарними і плавильними підприємствами.

БЕРГВЕРК (нім.) – рудник, гірничий завод.

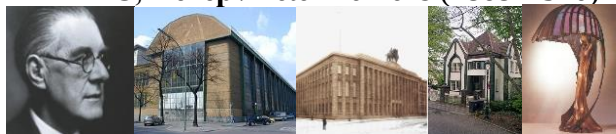
БЕРГФРІД (франц. *міський страж*) – у середньовічній архітектурі головна сторожова вежа.

БЕРГШТРИХИ (нім.) – коротенькі риси на топографічних картах, якими відзначаються напрямки схилів земної поверхні.

БЕРЕЗА – тверда порода листяного дерева, яке використовується в європейському і азійському будівництві, для виготовлення меблів, фанери і оздоблювальних робіт.

БЕРЕН, БЕРЕНАДА – назва орнаменту за прізвиськом французького худ. Ж. Берена Старшого, який на зламі XVII–XVIII ст. розробив орнаментальні композиції, які відзначалися надзвичайною легкістю, органічністю пластичних зв'язків, гнучкістю в переплетенні різних мотивів з італійських гротесків, фламандського бароко і французького ренесансу. У фантастичні декорації вписувалися зображення масок Аполлона, колісниць Геліоса, алегоричних фігур, тварин, химер, квіткових гірлянд, версальських водограїв, музикальних інструментів. *Б.* став одним із декоративних засобів для стильових течій французького регентства і рококо.

БЕРЕНС, Петер / *Peter Behrens* (1868–1940) –

німецький майстер архітектури і дизайну, один з основоположників сучасного промислового дизайну родом із Гамбургу. *Б.* відомий, перш за все, як архітектор. Водночас він успішно проявляв себе на ниві художника, графіка, ілюстратора книг і розробника шрифтів, що зробило його одним із самих відомих представників Югенд стилю в Німеччині.

БЕРІЛ – цінний мінерал, дорогоцінний камінь.

БЕРКЕЛЬ, Бен ван / *Ben van Berkel* (1957 р. н.)

– голландський майстер архітектури і дизайну родом з Утрехта, Нідерланди. *Б.* вивчав архітектуру в академії Ритвельда в Амстердамі і в Архітектурній Асоціації в Лондоні, де отримав диплом із відзнакою АА 1987 р. 1988 р. він зі своєю дружиною Кароліною Бос створили архітектурну практику в Амстердамі за назвою Van Berkel & Bos Architectuurbureau, визначними досягненнями якої стали офісна будівля Карбув, музей Мерседес Бенц в Штутгарті, музей Хет Валкоф в Неймегені, будинок Мебіус і міст Еразма в Роттердамі.

БЕРЛІНА (італ. *візок*) – намет на чотирьох стовпах і ступінчастому підніжжі, зведений серед міської площі в Італії. Встановлений у ньому трон призначався для урочистого введення посади правителя міста.

БЕРМА (польс. < голл. *купа землі*) – елемент оборонного зодчества у вигляді уступу між стіною і валом, між валом і ровом, що виконується для зміцнення укріплення.

БЕРНІНІ, Джованні / *Jovanni Bernini* (1598–

1680) – італійський майстер архітектури, скульптури і дизайну родом з Неаполя, ключова фігура в історії італійського барокового мистецтва, твори якого і до наших днів суттєво визначають обличчя Риму. У творчому доробку цього майстра яскраво виражені головні принципи італійського бароко: підвищена емоційність, театральність, активна протидія простору і маси, поєднання релігійної афектації з підкресленою чуттєвістю.

БЕРНСЬКИЙ БУДИНОК – тип селянського житла, що сформувався в середньовічній Швейцарії. Являв собою зрубну будівлю висотою до 5 поверхів з напіввальмовим дахом. Внизу знаходився погріб, над ним – різні комори (заал), а ще вище – господарські й житлові приміщення (порівн. *альпійський будинок, сенготардський будинок, енгадинський будинок, тичинський будинок*).

БЕРСО (франц. *колиска, люлька*) – садово-паркова споруда у вигляді склепінчастої конструкції, що нагадує перевернуту колиску) із дерев'яних рейок для зелені, що в'ється. Такі перекриті зелені алеї з'явилися у XVII ст. у парках Франції регулярного типу.

БЕРШЛА – набірна дерев'яна стеля, яка використовувалася в мусульманських мечетях. Подібна до *артесонадо*.

БЕСІДА (ст.слов. *сидіти перед дверима*) – 1. Громадська хата для загальної праці в російській народній архітектурі. 2. Частина міста в Московії, що відводилася для мешкання іноземців.

БЕСІДКА (ст.слов.) – 1. Те саме, що й альтанка. 2. Дерев'яна лавка біля воріт або в сінях хати. 3. Невелика будівля в саду або лісі для захисту від негоди. Також існує: ~ *жива б.* – група дерев, крони яких утворюють подібність склепіння над садовою лавкою.

БЕСТИАРІЙ (лат. *тварина*) – 1. Приміщення для диких тварин, призначених для виступу в давньоримському цирку, звіринці. 2. Коло тем, сюжетів і мотивів образотворчого мистецтва, починаючи з найдавніших часів і особливо епохи Середньовіччя, що включало як реальних, так і фантастичних тварин. У більшості їхні зображення мали алегоричний і символічний зміст.

БЕТАРДА – дамба зі шлюзами, влаштована для підвищення рівня води на окремі ділянки річки.

БЕТИЛИ – найстародавніші культові споруди на теренах Західного Середземномор'я, те саме, що і *висоти*.

БЕТОН (франц. < лат. *гірська смола*) – будівельний матеріал – ущільнена суміш щебеню, гальки, гравію з розчином цементу або інших в'язучих речовин, яка після висихання набуває значної твердості. Застосовується як будівельний матеріал для фундаментів, стін, підпор mostів й інших частин споруд, для покриття шляхів тощо. Для збільшення міцності поєднується зі сталлю. Перші ознаки застосування б. знайдено в Лепенскі Віре, Югославія (підлоги хибар кам'яного віку близько 5600 р. до н. е.). 2500 р. до н. е. б. було застосовано для будівництва Великої піраміди. У Стародавньому Римі II ст. до н. е. був винайдений випадково б., що називався «злита система» і представляв собою суміш пуцолани, вапна, гальки, щебеню і яєць, розчин яких після застигання набував надзвичайної міцності. Він використовувався для спорудження склепін і куполів величезних залів. 127 р. н. е. легкий б. із пемзою як заповнювачем було застосовано для зведення стін Пантеону в Римі. У Середні віки б. використовували для будівництва замків (для заповнення стін) і соборів (для фундаментів). 1756 р. Джон Смітон одержав уперше після римлян високоякісний цемент, що було застосовано

при відновленні маяка в Еддінстоуні, Англія). 1824 р. Джозеф Епслін запатентував портландцемент у Британії. 1854 р. Вільям Вілкінсон запатентував залізобетон в Британії й уперше з успіхом застосував його в будівництві. 1898 р. Франсуа Еннебік збудував першу багатоповерхову будівлю із залізобетону в Британії – фабрику у Свонсі. 1926 р. Ежен Фрейссіне розпочав у Франції дослідження з попереднього напруження бетону.

БЕТОН ВАЖКИЙ – найбільш поширений (звичайний) бетон. В'язучою речовиною в б. в. зазвичай є портландцемент і його різновиди (швидкотвердіючий, пластифікований, гідрофобний, сульфатостійкий) або шлакопортландцемент; у підземних і під-водних спорудах – пуццолановий портландцемент. Заповнювачі складаються з гірських порід: піску – кварцового або польвошпатного, рідше – зі щільного вапняку; гравію чи щебеню – із вивержених порід (граніту тощо) або щільних осадових порід (карбонатних, пісковиків).

БЕТОН ВЕЛИКОПОРИСТИЙ (безпісчаний) – полегшений або легкий бетон із рівномірно розподіленими великими порами. Така структура може бути отримана за відсутності або малому вмісту піску в бетоні. До складу б. в. входять гравій або щебінь (бажано однофракційний), в'язуче (зазвичай, цемент), вода й інколи добавки, що регулюють схоплювання і твердіння.

БЕТОН ГІДРОТЕХНІЧНИЙ – застосовується для зведення споруд або їхніх частин, що постійно або періодично омиваються водою. Має певні властивості, які забезпечують довготривале нормальне слугування (довговічність) споруд в таких умовах.

БЕТОН ЖАРОСТІЙКИЙ – бетон, що здатний при довготривалій дії на нього високих температур зберігати в заданих межах фізико-механічні властивості.

БЕТОН КИСЛОТОТРИВКИЙ – готується із рідкого скла (силікатів натрію або калію), отверджувача (кремніє-фтористого натрію), мінерального порошку (перемеленого андезиту, базальту, діабазу, кварцу тощо) і заповнювача – кварцевого піску і гранітного щебеню.

БЕТОН ЛЕГКИЙ – бетон з об'ємною вагою меншою 1800 кг/м³. Завдяки появі все більш легких заповнювачів і удосконаленню технології нижня межа об'ємної ваги б. л. встановлена 500 кг/м³ (*чарунистий бетон, великопористий керамзитобетон, перлітобетон* тощо).

БЕТОН ЧАРУНИСТИЙ – бетон, що одержують у результаті твердіння спученої за допомогою пороутворювача (газобетон) або спіненої суміші в'язучого (пінобетон), кремнезистого компоненту і води.

БЕТОНИ – група будівельних матеріалів, що представляє собою штучний камінь, який утворений із затверділої суміші в'язучих речовин: цементу або бітуму, води, заповнювачів: піску, гравію, щебеню, шлаку та різних домішок. За призначенням бетони підрозділяються на конструкційні й спеціальні. За середньою густиною – на особливо важкі (вище 2500 кг/см³), важкі (1200–2200), легкі (600–1200) і особливо легкі (до 500 кг/см³). Бетони підрозділяються також за видом в'язучого, структурою, видом заповнювачів. За міцністю на стискання виділяють марки бетону: важкого – 100, 150, 200, 250, 300, 400, 500, 600, 700, 800; легкого – 25, 35, 50, 75, 100, 150, 200, 300, 400.

БЕТОНИ КОНСТРУКЦІЙНІ – застосовуються в несучих і огорожуючих конструкціях будівель і споруд. До них відносяться важкі бетони (середня густина 2200–2500 кг/см³), легкі (1200–2000) та чарункові (600–1000).

БЕТОНИ СПЕЦІАЛЬНІ – гідротехнічні, теплоізоляційні, жаростійкі, хімічно стійкі, радіаційно-захисні, декоративні та ін. Використовуються в конструкціях, що працюють в особливих умовах.

БЕТОНІТ (нім.) – штучний камінь, пористий *бетон*, який виготовляють зі щебеню, шлаків, цегляної муки і портландцементу (різновиди – берберт, міраклъ). Для полегшення ваги *б.* робили пустотілими, що майже не впливало на міцність.

БЕТОННА ГРЕБЛЯ – гребля, що виконана, зазвичай, із бетону гідротехнічного. *Б. г.* можуть бути глухими, тобто такими, що не пропускають воду, і водоскидними (у тому числі і водозливними). За конструктивною ознакою *б. г.* підрозділяють на гравітаційні, аркові, гравітаційно-аркові та масивно-контрфорсні.

БЕТОННИЙ БЛОК – див. БЛОК БЕТОННИЙ.

БЕТОННИЙ ЕКРАН – самонесуча бетонна оболонка, або мембрана, що сконструйована за принципом яєчної шкаралупи.

БЕТТУНГ – підвищення над валгангом для ведення артилерійського обстрілу навколишньої території.

БЕФРУА (франц. *набат, тривога*) – у середньовічній архітектурі Європи сторожова, дозорна вежа. У XIII–XIV ст. такі вежі поступово втрачали військове значення і перетворювалися в ратушні вежі – символ свободи і незалежності міста.

БЕХЕЙНХОФ – поселення для самотніх жінок, вдів і сиріт у середньовічних Нідерландах (порівн. *бегінаж*).

БЕШЛАГВЕРК (нім. *робота обшивкою*) – орнаментальний мотив Північного ренесансу (у Німеччині та Чехії за правління Рудольфа II). Являв собою переплетення стрічок (порівн. *бандельверк* і *рольверк*) і оригінальні з'єднання воліт із круглими вічками, що нагадували великі шляпки цвяхів (порівн. *кнорпельверк, ормушь*). Композиції *б.* облямовувались багетами. У його формах відчувалось сполучення стильових форм італійського маньєризму і фламандського бароко.

БЕШТАУНІТ – вивержена гірська порода (інколи *б.* називають лужним граніт-порфіром). *Б.* має порфірову структуру. Вкраплення представлені польовим шпатом, роговою обманкою і кварцом. Основна маса дрібнозерниста. *Б.* – якісний кислототривкий матеріал. З нього виготовляють штучний камінь для футеровки різноманітних абсорбційних башт, відстійників, холодильників й інших споруд хімічної промисловості. Щебінь з *б.* використовують як заповнювач при отриманні кислотостійких бетонів. Пилоподібний *б.* – мука, що використовується для виробництва антикорозійних цементів.

БИК – 1. Тип капітелі. 2. Елемент проміжної опори у рухомому водному потоці, який знижує тиск води на конструкцію мосту; 3. контрфорс, виконаний з каменю чи дерева; 4. інколи назва дерев'яної крокви двосхилого даху; 5. головна стіна домни.

БИЧАЧЕ ОКО – овальне вікно, окулус.

БІАРО – тип буддійського храму, поширений на Суматрі та в Малайї.

БІБЛІОТЕКА (грец. *книга і сховище*) – споруда або спеціальне приміщення для зберігання книжок, рукописних матеріалів і обслуговування читачів.

БІБЛЬДРУК – спеціальний сорт тонкого непрозорого друкарського паперу.

БІГ – рубець на картоні чи папері для обкладинок, завдяки якому вони легко перегинаються в необхідному напрямку.

БІГА (лат. *двійня*) – скульптурне зображення коліснички з парою коней на споруді (порівн. *трига, квадрига*).

БІГИ НЕБЕСНІ – зображення неба із зірками, знаками зодіаку, Сонцем і Місяцем. Було поширено в Московії в живописних розписах перекриття палат.

БІГУНЕЦЬ – форма орнаментального мурування з цегли. Має вигляд поясу. Утворений на стіні рядом заглиблень у формі трикутника, вершини яких послідовно змінюють напрямок знизу догори і навпаки.

БІГУЧА ХВИЛЯ – орнаментальний мотив у різьбленні та розписах, виконаний у вигляді спрямованого в один бік і метрично розташованого ряду спіралей. Часто використовується як прикраса полиць. Побутує інша назва – криволінійний меандр.

БІДЕ – санітарно-технічний прилад для гігієнічних процедур. Складається із чаші, яка прикріплена до підлоги (напільної) або до стіни (консольної), сифону з випуском-пробкою і переливом, що встановлено до отвору на дні чаші, і водорозбірного змішувача на бортику чаші. Сифон підключається до каналізаційної мережі, а змішувач – до холодного і гарячого водопроводу. Змішувач для біде має поворотну шарнірну насадку на кінці зливу і перемикач потоку теплої води для обігріву борту чаші. Користуються біде, сидячи на чаші обличчям до змішувача. Стічна вода відводиться через випуск і сифон. Чашу, зазвичай, виготовляють із кераміки або полімербетону.

БІДОНВІЛЬ – житло бідняків у країнах Азії, Африки та Латинської Америки.

БІЖУТЕРІЯ (франц.) – жіночі прикраси, вироблені з недорогих металів і каменів.

БІЗАНЬ (гол.) – на вітрильнику – нижнє косе вітрило на бізань-щоглі.

БІЗАНЬ-МАШТА – остання позаду щогла на кораблі.

БІЙ – ярус оборонної башти чи стіни, залежно від ролі в захисті споруди і розташування розрізняють варовий, середній і підшовний.

БІЙНИЦЯ – вузька щілина в стіні фортеці, звідки її захисники пускали стріли.

БІКЛІНІЙ (лат., грец. *два лежа*) обідній зал у давньоримському будинку, де лавки розташовувались не з трьох боків (трикліній), а тільки з двох.

БІЛА ВАРНИЦЯ – будівля для варіння солі з топкою у вигляді печі з трубою.

БІЛА ПОЛОВИНА – горниця або так звана чиста половина житлової будівлі, призначена для прийому гостей.

БІЛА ХАТА, БЛОКУРНА ХАТА – житлова селянська будівля з піччю і димарем над дахом. Багато б. х. здіймалося на підклітах, приміщення освітлювалися красними (лутковими) вікнами.

БІЛАТЕРАЛЬНА ПЕРСПЕКТИВА (лат., грец. *двічі збоку*) – дзеркальність, двобічність; спосіб зображення предмета на площині, при якому паралельні лінії не збігаються на лінії горизонту як у прямій перспективі, а йдуть у глибину паралельно, внаслідок чого зображені площини мають однаковий вигляд (синонім – *паралельна перспектива*). Була прийнята в традиційному мистецтві Китаю і Японії.

БІЛБОРД – 1. Дошка для афіш. 2. Зовнішній рекламний пристрій великих розмірів.

БІЛИЙ ДВІР – відкритий двір без навісів, що влаштовувався в селянській садибі. Характерний для російського народного будівництва.

БІЛИЙ КАМІНЬ – різновид вапняку, який широко використовувався у зодчестві Київської Русі (зокрема, у володимиро-суздальській школі). В архітектурі Московії XVI–XVII ст. використовувався в цегляному муруванні стін для досягнення живописних ефектів.

БІЛО, БИЛО (ст.слов.) – старовинна назва дзвіниці, де функції дзвону виконувала стукалка і металева або дерев'яна дошка, яка носила ту ж назву. У середньовічній Візантії для сповіщення про часи молитви використовувалось б. або духові труби.

БІЛЛЕТ – архітектурний облом.

БІЛЬНИЦЯ (ст.слов.) – дзвіниця, баштовий храм із дзвоном.

БІМА (грец. *підніжжя*, івр. *кафедра, підмостки*) – 1. Підвищення в давньогрецьких і візантійських храмах для вівтаря (порівн. *віма*). 2. Підвищене триступінчасте місце в синагозі для проголошення проповідей, читання тори і співу канторів, яке часто розміщалося у центрі молитовного залу (синонім – *бема*). Оточувалося чотирма стовпами, на які спиралися напівциліндричні або хрестові склепіння, що утворювали дев'ятипільну систему покриття. Б. огорожувалася балюстрадою і

увінчувалася балдахіном. Інколи (з першої половини XVII ст.) зводилася у вигляді каплиці з куполом і ліхтариком.

БІМЕТАЛИ – двошарові матеріали з різних металів і сплавів.

БІМС – поперечна балка, що зв'язує бортові гілки шпангоута, надає жорсткості палубам і розподіляє палубне навантаження на борти та переборки.

БІНАРНИЙ (лат.) – подвійний, що складається з двох частин, компонентів або елементів.

БІНДАЖ – алея в парку з ґратчастим каркасом на деревах, що створювала враження видовженого склепіння з гілок і листя. Інколи вживається термін «дорога, що огинає».

БІНОКУЛЯРНИЙ – те, що має відношення до обох очей.

БІНФЕН (кит.) – чудовисько з передньою і задньою головами, подібне до кабана. Зображувалося у монументальному мистецтві Китаю із стародавніх часів.

БІОНІКА – розділ кібернетики, що вивчає особливості побудови і життєдіяльності організмів для створення нових приладів, механізмів, систем і вдосконалення існуючих.

БІОСТІЙКІСТЬ органічних будівельних матеріалів – стійкість деревини, очеретника, паклі, толю, руберойду тощо до дії руйнуючих мікроорганізмів і комах.

БІОТЕКТУРА – розділ архітектури, що базується на врахуванні особливостей навколишнього середовища, а також застосуванні місцевих будівельних матеріалів.

БІПЛАН – літак з двома крилами, які розташовані одне над іншим.

БІПОЛЯРНИЙ – двополюсний.

БІРЕТ (нім.) – складене з двох флешей польове укріплення, що у плані має вигляд літери «W».

БІРЖА (нім., лат. *гаманець*) – 1. Споруда для укладення комерційних угод. Як храм торгівлі на початку XIX ст. зводилася схожою на античний *периптер* або *простиль*. Згодом отримала власний репрезентативний вигляд, відзначаючись урочистим входом і величезним розкішним залом, поруч з яким розташовувалися службові приміщення. Прийнято розрізняти: ~ **товарну**, де ведеться оптова торгівля товарами, але без представлення їх готівкою; ~ **фондову**, де здійснюється купівля-продаж цінних паперів. Також існує: ~ **праці** – місце наймання робітників, споруда, де реєструються безробітні, серед яких підприєм-

ці знаходять необхідну робочу силу, відбирають кваліфіковані кадри. 2. У Російській імперії XIX ст. б. називали деякі торговельні площі й пристані, стоянки візників.

БІРЮЗА (перс.) – дорогоцінний камінь матово-блакитного чи зеленуватого кольорів.

БІСЕ (кит.) – зображення крилатого лева, яке за китайськими віруваннями охороняло могилу покійника (порівн. *цилінь*).

БІСЕР (араб.) – дрібні різнокольорові скляні або пластмасові бусини з отворами, що, головним чином, застосовуються у вишиванні.

БІСКВІТ (франц.) – не покритий глазуrom фарфор.

БІСЕКТРИСА (франц.) – у геометрії – пряма лінія, що поділяє кут навпіл.

БІСТР (франц.) – темно-коричнева прозора фарба з деревної сажі для малювання пером і пензлем.

БІТ-ХІЛАНІ (ассир. *будинок з галереєю*) – витягнута споруда із входною лоджією між баштами або частинами стіни на повздовжньому боці та з поперек орієнтованим простором. Підпори в лоджії нерідко виконувались у формі фігур богів, що здіймались над спинами тварин. Композиція б.-х. була започаткована і застосовувалася в стародавній архітектурі хетів і сирохетів. Її мотив послужив основою для створення у східній школі ранньовізантійської архітектури симетрично-го вирішення західних фасадів християнських храмів, де головний вхід фланкувався двома виступаючими баштами. Згодом ця композиція протягом багатьох століть вживалася не тільки в Європі, а і на інших континентах.

БІТЕНГ (голл.) – стальна або чавунна тумба на палубі судна для фіксації буксирного тросу чи якорного канату.

БІТУЛІН – матеріал на основі нетканого поліестеру або скловолокна. Із двох сторін на нього наплавляються бітумні мембрани з додаванням поліпропілену. Із зовнішнього (верхнього) боку бітум покривається шаром тальку, з нижнього – прикривається плівкою, що згорає при вкладанні.

БІТУМ (лат. *смола*) – чорна смола, утворена в кам'яновугільних і сланцевих породах, яка відзначалася надзвичайною водостійкістю і широко вживалася для захисту нижніх частин споруд і скріплення цеглин ще за сивої давнини (Дворіччя). Також використовувалася у скульптурі для інкрустації брів і очей, а у Стародавньому Єгипті – при бальзамуванні.

БІФІЛЯРНИЙ – у техніці – те, що складається із двох ниток або двох дротів.

БІФОРІЙ (лат. *двобічний*) – велике вікно, розділене колоною або пілястром на дві частини, які отримували аркові завершення і вгорі об'єднувалися аркою з широким архівольтом. У люнеті великої арки нерідко влаштовувалося кругле віконце, розетка. Б. широко вживався у середньовічній архітектурі Західної Європи (порівн. *вікно венеціанське*).

БІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ – те, що має два призначення.

БІЧНА КАПЕЛА – невелика самостійна капела в середині й поза середньовічного храму, збудована на пожертви для проведення регулярних служб щодо спасіння душі жертводавця.

БІЧНИЙ НЕФ – південний або північний неф храму.

БІЧНИЙ ХІД – у середньовічній архітектурі невеликі бічні або тильні ворота фортеці, монастиря чи міської стіни.

БЛАГОУСТРІЙ – впорядкування території.

БЛАКИТНА ЛІНІЯ – те саме, що і *голуба лінія*.

БЛАНКУВАННЯ – 1. Дерев'яні обходи із внутрішнього боку укріплень (синонім – *обланки*). 2. Критий дерев'яний парапет поверх оборонної стіни з отворами для стрільби з рушниць. 3. Зубці на оборонних стінах.

БЛАНШУВАННЯ – у шкіряному виробництві – видалення з нижньої сторони шкір залишків підшкірної клітчатки.

БЛЕЙЗЕР (англ.) – 1. Спортивна куртка. 2. Чоловічий чи жіночий вільного крою піджак (зазвичай із тонкого сукна чи габардину) із накладними карманами.

БЛЕНДА (нім.) – 1. Об'єднання прорізів для освітлення приміщень. 2. Ілюзорне вікно; 3. пристрій у вигляді циліндра чи конуса, що надягається на передню частину оправи об'єктиву для протидії попаданню на нього бічних променів світла.

БЛЕНДУНГ – те саме, що і *шандельєр*.

БЛИЗІР (франц. *задоволення, близьке*) – найбільша частина голландської печі, яка викладена врівень із чільною поверхнею стіни в одному приміщенні, тоді як топка знаходиться в іншому. Термін з'явився в Росії XVIII ст.

БЛІК (нім.) – відблиск світла; світлова пляма на темному фоні; характер, світловий каркас форми *б.* визначає якість форми поверхні.

БЛІКФАНГ (нім.) – 1. Яскрава деталь одягу, туалету, дрібна прикраса, що привертає увагу, затримує погляд. 2. У рекламі – предмет, деталь, що привертає увагу за рахунок світлових чи звукових ефектів.

БЛІНДАЖ (франц.) – тривале укриття бійців від вогню супротивника. Фортифікаційна споруда, зазвичай, виконується у вигляді заглибленої в землю будівлі з масивними стінами і міцним дахом.

БЛІНДУВАТИ (франц.) – влаштовувати додаткові захисні пристосування для укріплення військових споруд, кораблів.

БЛІНТ (нім.) – безфарбне тиснення (напис чи зображення) на книжкових палітурках.

БЛІСТЕР (англ.) – 1. Куполоподібний виступ із прозорої пластмаси в корпусі літака, що слугує для розміщення озброєння і прицільних пристроїв. 2. Протимінне потовщення корпусу корабля.

БЛІЦ (нім.) – лампа для миттєвого сильного спалаху при фотографуванні.

БЛОК (нім. *брила*) – 1. Штучний або природний будівельний камінь зазвичай чіткої призматичної форми. 2. Велика частина споруди, яка має певні функціональні відмінності (наприклад, кухонний блок при спальному корпусі). 3. Компактна група споруд у містобудівному утворенні.

БЛОК-БАТАРЕЯ – пересувний дерев'яний настил для невеликих гармат, який розміщався на катках або плотах.

БЛОК БЕТОННИЙ – вироби із бетону масою від десятків кілограмів до кількох тон. Виготовляють з важких, полегшених і легких бетонів. За призначенням підрозділяються на фундаментні, цокольні й стінові. Для зниження маси і теплопровідності зазвичай випускаються порожнинними або дірчатими. Найбільш часто порожнини мають форму щілин, що розташовані вдовж або поперек блоку.

БЛОК КЕРАМІЧНИЙ – штучні порожнисті керамічні вироби густиною 1100–1300 кг/м³. Обсяг порожнин складає 15–40%, водопоглинання – 6–14%, морозостійкість не менше 25 циклів. Випускаються різних типорозмірів: для *мурування* стін, перегородок, перекрить, огорожень тощо. Базові розміри – 250 x 120 x 140, 250 x 220 x 250 і 320 x 100 x 140.

БЛОК ОБ'ЄМНИЙ – конструктивний елемент, що представляє собою частину обсягу будівлі. *Б. о.* може бути замкненим зі всіх

боків або на мати однієї або двох граней, наприклад стелі, підлоги чи стін. Використання *б. о.* в будівництві викликано намаганням підвищити ступінь заводської готовності конструкцій, які монтуються на будмайданчику.

БЛОКГАУЗ (нім.) – пристосована для обори дерева-земляна, кам'яна або бетонна будівля з амбразурами для гвинтівкового і гарматного вогню, і оточена земляним насипом. Розрахована на кругову оборону.

БЛОКУВАННЯ – поєднання кількох будівель різного функціонального призначення в єдину компактну споруду зі збереженням певних відзнак первісних елементів.

БЛОНДИ (франц.) – мереживо із шовку-сирцю золотистого кольору (при збереженні природного кольору сировини), а також білого або чорного кольору.

БЛОНКА – 1. Засклена віконна рама. 2. Ставня, що використовується як засувка волокового вікна.

БЛУКАЮЧИЙ САД – те саме, що і сад-лабіринт.

БЛЮМІНГ (англ.) – потужний прокатний стан для стискання великих сталевих злитків у заготовки квадратного перерізу (блюми).

БЛЯХА (ст.нім.) – 1. Металева пластинка, що використовується як застіжка чи прикраса. 2. Металева пластинка з продавленим рисунком, написом, номером, що використовується як пізнавальний знак.

БОБИШКА – низький приливок циліндричної або конічної форми в місцях установки кріпильних болтів, гвинтів чи шпильок на литій чи штампованій поверхні деталі виробу.

БОБРОВИЙ ХВІСТ – плоска черепиця, короткий бік якої закруглений і нагадує хвіст бобра.

БОВДУР – пристрій для відводу диму в старовинному народному житлі.

БОГАСАУН – західне приміщення у монастирському храмі середньовічної Бірми, яке відділялося від марапіна відкритим проходом і слугувало житлом для послушників або комірчиною (синонім – анаусаун).

БОГДОЙН-ХАЛГА – влаштовані з південного боку парадні ворота в буддійському монастирі. Характерні для монгольської та бурятської архітектури.

БОГОДІЛЬНЯ – благочинна установа.

БОГОРОДИЧНА КАПЕЛА – капела у східній частині середньовічного храму, що присвячена Діві Марії.

БОГОУГОДНІ ЗАКЛАДИ – будівлі лікувального і добродійного призначення в Російській імперії, тобто лікувальні споруди, богадільні, сирітські притулки, виховальні та нічліжні будинки тощо.

БОДАРЧА – ділянка натуральної природи, виділена з оточуючого ландшафту за принципом краси, створення «парків красивих місць».

БОДГІР (перс.) – вентиляційна башта, що здіймається над житловим будинком. Характерна для масової забудови північних районів Ірану.

БОДХІ-ГХАРА (санскр. *будинок дерева*) – святилище для поклоніння дереву Бо, що пов'язувалося з просвітлінням Будди. Воно вирішувалося у вигляді квадратного двору, у якому росло дерево і куди з чотирьох боків спрямовувалися входи з портиками. Застосовувалося в стародавній архітектурі Цейлону (порівн. *дхату-гхара, патіма-гхара, упосатха-гхара, вата-даге, хета-даге, дхамма-сала, пілімаге*).

БОЖЕДОМКА – будівля або спеціальне місце в містах Російської імперії, куди збирали померлих невідомих людей, жебраків, старців. Зазвичай розташовувалась на частині кладовища, призначеної для поховання покійників за громадський рахунок.

БОЖНИЦЯ (укр.) – 1. Невелика християнська культова будівля. 2. Молитовна кімната у будинку. 3. Каплиця над вівтарем колишньої церкви. 4. Намет над джерелом, чашею із посвяченою водою або місцем, яке вважалося святим. 5. Те саме, що і кіот, шапка з іконою. 6. Назва синагоги у західноукраїнських містах.

БОЮ (ісп.) – стародавнє житло індіанців на о. Куба, Пуерто-Рико у вигляді прямокутного будинку (іноді на палях) із двосхилим або чотирисхилим дахом, укритим соломою або пальмовим листям, та зі стінами з дерев'яних горбилів чи зв'язок соломи (порівн. *каней, касіке*).

БОЙЩЕ (укр.) – господарська споруда селян на Бойківщині у вигляді току для обмолоту зерна. В Україні у так званих «довгих хатах» бойків *б.* розташовувалося між стайнею і коморою.

БОЙЛЕР (англ.) – пристрій для підігріву води в системі теплозабезпечення і гарячого водопостачання.

БОЙОВИЙ ХІД – майданчик у верхній частині оборонної стіни, який використовується для оборони і зв'язку обложених (порівн. *дозорний шлях*).

БОКС (англ. *коробка*) – ізольована частина споруди, приміщення якої мають особливий температурний, гігієнічний та інший режим.

БОЛОНА, БОЛОНКА (укр.) – в давньоруській архітектурі – засклеєне вікно, віконне (переплетіння) зі шматками слюди, шкіри, пергаменту.

БОЛОНЬЯ (за назвою м. Болонья в Італії) – капронова плащова тканина, що має водонепроникне покриття; а також плащ із такої тканини.

БОЛЬВЕРК (нім. *зроблено шишкою, підпора*) – 1. Назва бастей у XVIII ст. 2. Дерев'яна підпірна стінка з крутою поверхнею, використовується для запобігання проти зсувів берегу.

БОМБАРДА (франц.) – двоцоглове транспортне судно.

БОМБОСХОВИЩЕ (франц.) – захисна споруда, об'єкт цивільної оборони, служить для захисту людей від авіабомб і артилерійських снарядів, уламків зруйнованих будівель і згубної дії отруйних газів. За останньою ознакою є прямим спадкоємцем сховищ від газової атаки, що будувалися в 1920-ті – першій половині 1930-х рр. Будувалися з 1930–1940-х рр. і згодом значно перепрофілювалися під сховища від ядерної зброї. Бомбосховища були поширені в період Другої світової війни. Окрім спеціально побудованих бомбосховищ і пристосованих під захисну споруду підвалів, у деяких великих містах як бомбосховище використовувалися приміщення метрополітену.

БОН, БОМ, БУМ (голл. *запор, замок*) – 1. Закріплена якорями плавуча загорожа поперек річки, що виконується зі скріплених між собою човнів, плотів, просмолених діжок, колод. 2. Штучна загорожа, розташована неподалік від берега для його захисту від розмиву (порівн. *брекватер*). 3. Закріплені ланцюгами колоди, призначені для захисту биків мосту від ударів суден або великих крижин.

БОНДАРНЕ ВІКНО – тип вікна діжковидної або циліндричної форми

БОНЕТ – місцеве підвищення брустверу або кутів равелінів у фортеці, виконане з мішків, наповнених землею, або дерену, яке призначалося для захисту від поздовжнього або тилового обстрілу (синонім – *банета*).

БОНЕТ-КАЗЕМАТ – оборонна казематована будівля, влаштована у рові, що має ескарпові стінки і зв'язана підземними ходами з основним укріпленням.

БОНЕТ-КАПОНІР – те саме, що і *бонет-каземат*.

БОНІЇ – мотив різьблення на Царських воротах іконостасу у вигляді гудзиків.

БОНСАЙ (япон.) – 1. Карликове дерево, що вирощене в горщику. 2. Мистецтво вирощування таких дерев, що виникло в Японії та поширилося на всі регіони світу.

БОРДЕЙ (молд.) – помешкання молдовських ремісників і селян XVII–XIX ст. у вигляді простої напівземлянки, що опалювалась по-чорному.

БОРЕЛЬ (франц.) – публічний будинок.

БОРДЮР (франц. *окантовка*) – 1. Відносно вузька кайма із живописною чи рельєфною орнаментациєю, що обрамляє зображення на стелі або частині стіни. На відміну від рами виконується з того ж матеріалу, що і середня частина твору. Зокрема, у паперових шпалерах підкреслюють верхні й нижні горизонтальні членування стінової площини. 2. Низькі й вузькі стрічки трав'янистих рослин, невисоких кущів у парку, вирішені у вигляді огорожі, яка облямовує клумби, газони, доріжки. 3. Кам'яний бортик, влаштований між проїзною і пішохідною частинами вулиці.

БОРІЗДКА – орнаментальний мотив.

БОРОЗНА – 1. Заглиблення в стіні, яке виконане для влаштування димоходу, спірання п'яти склепіння, прилягання сходів тощо. 2. Те саме, що і траншея.

БОРОНКА – невелика будівля, призначена для сторожа або вартового.

БОРРОМІНІ, Франческо / Francesco Borromini

(1599–1667) – італійський майстер архітектури, скульптури і дизайну, яскравий представник стилю бароко родом із Біссоне, Ломбардія. Справжнє ім'я – Франческо Кастеллі. *Б.* завоював європейську репутацію своїм чудовим дизайном невеликої церкви Сан Карло алле Куатро Фонтане в Римі. *Б.* відрізнявся від Берніні та інших сучасників, утверджуючи свої структури скоріше на геометричних фігурах (модулях), ніж на пропорціях людського тіла. Майже зовсім забуто протягом більшої частини XIX ст. архітектуру *Б.* визнали у XX ст. як творчість генія.

БОРСТВЕР, БОРСТЕР, БОРТСФЕР – те саме, що і *бруствер*.

БОРТ (голл.) – кристали алмазу низької якості, що непридатні для огранки, використовуються в технічних цілях.

БОРТ (нім.) – 1. Кам'яна межа між шляховим полотном і хідником або газоном. 2. Пасіка для бджіл. 3. Бокова стінка корпусу судна, автомобіля. 4. Правий або лівий край одягу, що застібується спереду.

БОРТІВКА – тип спряження дощок обшивки.

БОСАЖ (франц. *горб*) – випукла ділянка стіни, виступ.

БОСЕРІ (франц. *дерев'яна обшивка*) – обробка нижньої частини стіни в інтер'єрі дерев'яними панелями. У різні епохи відрізнялась характером оформленням. У готиці б. оброблялись складчастим різьбленим орнаментом, в італійському ренесансі використовувалась набірна деревина (маркетрі), у французькому ренесансі, школі Фонтелло, стилі Людовика XIII доповнювалась різьбленням і гротескними розписами. У Німеччині й інших країнах під б. розуміли тонування гіпсу або кахлів під дерево.

БОСКЕТ (франц. < італ. *гай*) – 1. Штучно підстрижений чагарник, що утворює геометрично розплановані газони. 2. Декоративна альтанка, павільйон, зал або кабінет із підстрижених дерев і чагарнику. Маси обробленої відповідним чином живої зелені можуть нагадувати арки, піраміди, башти, бульденежі. 3. Компактна композиція, виконана з кількох елементів, створених густо посадженими підстриженими деревами й чагарниками, які доповнені натуральними водоймами, скульптурами. Б. широко вживалися при створенні парків регулярного типу для формування візуально замкнених просторових осередків, а також, щоб закрити вид на господарські та службові будівлі.

БОСКЕТНА КІМНАТА – у Росії на зламі XVIII–XIX ст. називали кімнату садибного будинку, на стінах якої були зображення парків і садів.

БОТ (голл.) – 1. Невелике гребне, парусне або моторне судно різного призначення. 2. Головна споруда храмового комплексу зі статуєю Будди у залі, призначеному для молитви монахів. Був поширений у середньовічній архітектурі Таїланду. Будівлі різнилися за розмірами від невеликих до таких, де зали поділялися стовпами на три нефи (порівн. *вехан*, *мондопа*).

БОТАНІЧНИЙ САД (лат. *стікати*) – штучний зелений масив, де рослини висаджують з навчальними або науково-прикладними цілями.

БОТДЕК (англ.) – шлюпкова (сама верхня) палуба на пасажирських судах, на якій розташовуються рятувальні шлюпки і пристрої їхнього спуску і підйому.

БОТЕЛЬ (голл. *корабель і готель*) – 1. Причалене судно, каюти й інші приміщення якого обладнані для розміщення спальних номерів готелю. 2. Частина судна, пристосована для готелю.

БОТТА, Маріо / *Mario Botta*, (1943 р. н.) –

швейцарський майстер архітектури і дизайну родом із Мендрізіо, Тичино. Б. запроєктував свій перший будинок у шістнадцять років, після цього навчався в Мілані та Венеції. Після випуску з університету Б. відкрив архітектурне бюро, яке займалося будівництвом вілл. Великі замовлення почали надходити у 1980-і рр. Тоді Б. запроєктував будівлі медіатеки у Вільєрбанн (1988) і кафедрального собору в Еврі поблизу Парижа. Розквіт творчості Б. припав на рубіж XX і XXI ст. У цей час він створив багато культових споруд, будівель культури, вільно змішуючи традиції античної та середньовічної архітектури зі знахідками сучасності, не забуваючи і про теоретичні принципи. Серед відомих будівель майстра – музеї в Сан-Франциско (1994), Базелі (1996) і Роверето (2002), синагога в Тель-Авіві (1998), бібліотеки в Дортмунді (1999) та Бергамо (2004), церкви і каплиці в Монте-Тамаро (1996) і Моньо (1998).

БОЦЕТТО (італ. *начерк*) – ескіз скульптурного пам'ятника, виконаний із глини у натуральний розмір (порівн. *моделло*). Як правило, виконувався у нарочито вільній, динамічній манері. Першими виконавцями б. були майстри раннього ренесансу Донателло і А. Вероккьо, пізніше широко застосовувався Мікеланджело, Л. Берніні.

БОЧКА – форма покриття прямокутного в плані простору у вигляді напівциліндра із навмисно «пузатою» середньою частиною та загостреним і підвищеним верхом, внаслідок чого утворювався кількоподібний переріз і схожий за формою фронтон. Отримала особливе поширення в дерев'яній архітектурі Російської Півночі при завершенні храмів. Має місце: хрещата бочка – дах, утворений вісьмома схилами внаслідок перетину під прямим кутом двох бочок.

БОЧКОВА ЦЕРКВА – дерев'яний храм у Росії, який завершено двосхилою покрівлею у вигляді бочки.

БОЧКОПОДІБНІСТЬ – відхил від прямокутної форми в середній частині поздовжнього перерізу циліндра.

БРА (франц. *рука*) настінний освітлювальний прилад з одним або кількома раменами. У давньоримському інтер'єрі олійні лампи прикріпляли на ланцюжку, в епоху Ренесансу мали вигляд бронзової руки з чашечкою, пізніше останні кріпилися на дзеркальному рефлекторі, що відбивав світло. Сучасні б. представляють собою арматуру для однієї чи кількох електричних ламп.

БРАК (нім.) – зіпсовані, недоброякісні, з ганчем предмети виробництва.

БРАКЕРАЖ – визначення сорту товару, виробу за його якістю, а також відбір недоброякісних товарів, виробів.

БРАКЕТС (франц.) – відбивач світла в бра у вигляді круглого, овального або восьмикутного екрана. У добу панування рококо, класицизму і ампіру декоративно оздоблювався, його виготовляли схожим до завитка-рокайля, зігнутого листка аканта або античного факела.

БРАМ-РЕЙ (голл.) – третій знизу рей, що слугує для кріплення до нього *брамселей* і розтягу *шкотів*.

БРАМА (укр.) – 1. Парадні ворота, часто виконані у вигляді тріумфальних арок, що вели до монументальних будівель чи комплексів. Багато оздоблені декором б. зводилися в українській архітектурі XVII–XVIII ст. 2. Наскрізний проїзд у надбрамній башті.

БРАМАНТЕ, Донато / Donato Bramante (1444

–1514) – італійський майстер архітектури і дизайну доби Високого Відродження родом із Монте Аздрувальдо, Уріно. Його ранні роботи в Мілані включають будинок священника в Сант Амброджо і церкву Санта Марія делла Грація. У Римі Б. займав посаду головного проєктувальника при Папі Юлії II, коли той взявся за проєкт загальної перебудови міста. Будівництво базиліки святого Петра, головним архітектором якої він був, було розпочато 1506 р. До інших значних архітектурних творів, збудованих у Римі, відносяться: ротонда Темп'єтто в Сан-П'єтро, Монторіо (1502) і двір Бельведера у Ватикані (1505).

БРАМСЕЛЬ (голл.) – вітрило третього низу коліна щогли вітрильного судна.

БРАНДМАУЕР (нім.) – протипожежна глуха стіна, яка розділяє приміщення або будівлі, щоб запобігти поширенню вогню. За своєю висотою більша за сусідні конструкції та трохи виступає над дахом.

БРАС (голл.) – снасть, що кріпиться на кінцях рея і слугує для повороту його в горизонтальній площині.

БРАСА – 1. Загальна назва поховального мідного рельєфного портретного зображення, зазвичай розташованого на підлозі храму. 2. Одиниця довжини в ряді країн Латинської Америки і в Португалії, величина якої коливається від 1,7 до 2,2 м.

БРАСЛЕТ (франц. *зап'ястя*) – прикраса стовбура колони у формі кільця або спіралі, що перекривала канелюри.

БРАШПІЛЬ (голл.) – суднова лебідка з двома барабанами на горизонтальному валі для підйому якоря або для швартування.

БРЕГЕТ (за іменем франц. майстра Бреге) – кишеньковий годинник з боєм, що вирізняється великою точністю.

БРЕЗЕНТ (голл.) – технологічно цупка тканина, що просочена водотривкими і протигнилісними речовинами.

БРЕКВАТЕР (англ.) – мурована перешкода на морському березі або в гавані супроти ударів великих хвиль.

БРЕКЧІЯ (італ.) – гірська порода, що складається зі спресованих уламків різних порід.

БРЕФОТРОФЕЙ (лат. < грец. *підкидьок*) – притулок для сиріт, дітей бідних батьків, що зводився в античні часи.

БРЕШ (франц.) – 1. Пролом у стіні, корпусі корабля тощо. 2. Порушення цілісності чогонебудь, збиток.

БРЕШ-БАТАРЕЯ (франц.) – земляне укріплення на гласісу супротивника, призначене для того, щоб артилерійським вогнем зробити проломи в стінах.

БРИГАНТИНА (італ.) – морське вітрильне судно з прямими вітрилами на передній щоглі й косими на останній.

БРИЗ-СОЛЕЙ (франц. *вітер і сонце*) – горизонтальний козирок над вікном чи дверима для захисту від сонця й вітру.

БРИЗЕ (франц. *розбитий*) – занавіски, що закривають лише нижню половину вікна.

БРИЗУРА (франц.) – невеликий злом у бруствері, зроблений для більш зручного ведення стрільнини.

БРИКЕТ (франц.) – пресовані у вигляді цеглин вугілля, руда, тирса та інший дрібний матеріал.

БРИСТОЛЬ (англ.) – картон, вироблений склеюванням листів паперу високоякісних сортів.

БРИЗКАЛЬНИЙ БАСЕЙН – пристрій для штучного охолодження води, що циркулює в оборотних системах технічного водопостачання.

БРИЧКА (польск.) – легкий дорожній віз, головним чином без ресор, інколи з відкритим верхом.

БРІВКА – елемент декорування стіни над вікном у вигляді виступаючого й інколи профільованого під архівольт арки валика.

БРІДЕЛЬ (англ.) – пристосування для стоянки суден у гавані чи на рейді; представляє собою ланцюг, один кінець якого кріпиться до якоря, що зарито на дні, а інший – до плаваючої на поверхні великої металічної бочки, до якої швартуються судна.

БРІДЖДЕК (англ.) – сама верхня палуба на містку цивільних суден, де зазвичай розташовані рульова і штурманська рубки зі всіма приладами і пристроями для керування судном.

БРИКСОН (ЯЛИНКА) – рисунок паркету.

БРОДЕР (франц. *вишивати*) – плоский газон, прикрашений орнаментом із квітів, трави, стриженого буксуса і «мертвих матеріалів» – піску, товченої цегли, вугілля (синонім – партер-бродрі). Був започаткований у XVII ст. французьким садівником Ж. Молле і отримав поширення при створенні партерів регулярних парків.

БРОНЗА – сплав міді з оловом, свинцем, берилієм, алюмінієм, кремнієм, марганцем тощо.

БРОЧ, БРОХ (англ.) – кругла в плані башта оборонного призначення в Шотландії епохи Раннього Середньовіччя. Мала внутрішній дворик діаметром до 10 м і висотою до 15 м. У пустотілих стінах знаходилися невеликі приміщення та сходи для підйому на інші поверхи.

БРУДЕРГАУЗ (нім.) – пташник, що призначений для вирощування молодняка курей, індичок, качок та гусей після одержання із інкубаторіїв і до 30–60-денного віку.

БРУКІВКА – 1. Твердий камінь для заощення шляхів. 2) Вимощена каменем проїзна частина дороги. Прийнято відрізняти такі види: ~ **мозаїчна** – покриття з каменів, які оброблені зверху і з боків; ~ **торцева** – заощення шляху восьмикутними в плані обрубками дерева, які клали на пісок поверх дощатої ос-

нови; ~ **шашкова** – те саме, що і бруківка торцева.

БРУЛЬЙОН (франц.) – перший начерк креслення чи рисунка.

БРУНЕЛЛЕСКІ, Філіппо / Filippo Brunelleschi

(1377–1446) – італійський майстер архітектури, скульптури і вчений – творець наукової теорії перспективи родом із Флоренції. Велична восьмигранна баня Флорентійського собору, зведена *Б.*, є першим значимим пам'ятником архітектури Відродження та інженерної думки, оскільки була збудованою за допомогою спеціально винайдених механізмів. Після навчання на ювеліра і скульптора він пройшов реєстрацію в Арт делла Сета і в 1401 р. одержав звання майстра. Приймав участь у конкурсі на створення бронзового рельєфу для дверей баптистерію у Флоренції разом із п'ятьма скульпторами. «Принесення в жертву Ісака» є вершиною творчості *Б.* в скульптурі. Мабуть, один із самих загадкових творів майстра – церква Санта Марія дельї Анжелі (1436). Також відомо, що він збудував чимало військових фортець, наприклад у Пізі, Римміні, Пезаро і Кастелліні.

БРУС – конструктивний елемент, товщина і ширина якого набагато менші за довжину. Може використовуватися як підпора або балка.

БРУС НАПОЛЬНИЙ – елемент дерев'яної каркасної конструкції підлоги.

БРУСТВЕР (нім. *захист грудей*) – 1. Захисна стіна у військовій архітектурі. 2. Вертикальна загорода бойового ходу в оборонних спорудах (синонім – *борствер*); 3. земляний, мурований або дерев'яний насип для захисту бійців. Існують: ~ **молу** – стіна на краю молу для захисту від ударів хвиль. Інколи використовується як зворотна стінка спорудженого тут складського приміщення; ~ **корабля** – захисна огорожа, яка влаштовується біля бази щогли.

БРУТАЛІЗМ – сучасний архітектурний стиль, у рамках якого із середини 50-х рр. у коловальних вимірах застосовувались і демонструвались необроблені грубі поверхні матеріалів, переважно бетону.

БРЮЙЄР, Марсель / Marcel Breuer (1902–

1981) – австро-угорський і американський майстер архітектури і дизайну, один із найбільш відомих представників «інтернаціонального стилю» родом із Пешту. Працював у Баухаузі, потім у США, вніс у чіткий інтернаціональний стиль інстинктивне відчуття матеріалу. Для створення художньої виразності в мистецтві індустріальної епохи *Б.* розробляв спеціальні форми і функції з використанням нових технологій і матеріалів. 1937 р. *Б.* поїхав викладати архітектуру до Гарвардського університету, де з 1938 по 1941 рр. працював спільно з В. Гропіусом. Разом вони створили комбінацію «інтернаціонального стилю» Баухауза з поширеною місцевою традицією фахверка Нової Англії, що мало великий вплив на житлову архітектуру повсюдно в США. Прикладами таких будівель можуть служити власний будинок *Б.* в Лінкольні (Массачусетс, 1939) і Чемберлен-котедж у Вейланд (Массачусетс, 1940). Після Другої Світової війни *Б.* став автором чималої кількості значних громадських і офісних будівель по всьому світу, здобув міжнародне визнання.

БУАЗЕРІ – французька дрібна різьба по дереву й обробка філенками.

БУАЛО (франц.) – горизонтальне вікно-ліхтар із вертикальним заскленням над покрівлею промислового цеху.

БУГЕЛЬ (нім. *дуга*) – 1. Стальне кільце, що насаджується на кінець палі для збереження її від пошкоджень при забиванні. 2. Металеve кільце на щоглі корабля для кріплення снастей.

БУДА (польс. *палатка*) – невелика будівля, лісний курінь; іноді склеп або капличка.

БУДИНОК – штучне середовище для проживання; машина для проживання; існують ~ **житловий** – дім, оселя, домівка; ~ **кам'яний** – кам'яниця, мурованиця, хоромина; ~ **заміський** – дача, котедж; ~ **розкішний** – палац, палати, хороми; ~ **споруда** – будівля, будова, будівання, мурування.

БУДИНОК КЕЛЬТЕМІНАР – тип житлового будинку пізнього неоліту у вигляді величезного куреня, де поряд із численними побутовими вогнищами у центрі знаходилося велике вогнище культового призначення. *Б. к.* представляв собою характерний приклад культу вогню в Середній Азії з IV–III тис. до н. е.

БУДИНОК-САД – мініатюрне повторення розвинених паркових композицій, яке могло

вміщуватися під дахом споруди. Було запропоновано в Китаї в V ст. і отримало широке поширення в період Сун (X–XIII ст.).

БУДІВЕЛЬНА ІНДУСТРІЯ – сукупність будівельних і монтажних організацій, в основному підрядних, які здійснюють індустріальним методом роботи по зведенню, реконструкції та розширенню будівель і споруд, а також монтаж устаткування.

БУДІВЕЛЬНИЙ РОЗЧИН – змішані в певній пропорції цемент/вапно/гіпс, пісок і вода. *Б. р.* використовують при зведенні кам'яного (цегельного) мурування, оздоблювальних роботах як в'язуче. *Б. р.* підрозділяється: за видом в'язучого на цементний, вапняний, гіпсовий і складний; за призначенням – для мурування, оздоблювання і спеціальний.

БУДІВЕЛЬНІ ВИРОБИ – залізобетонні панелі, плити, балки, дверні та віконні блоки й інші деталі та елементи заводського виготовлення, які монтуються на місці будівництва.

БУДІВЕЛЬНІ МАТЕРІАЛИ – це різні за складом, структурою, формою та властивостями речовини, що застосовуються безпосередньо для будівництва споруд або для виготовлення з них збірних елементів на спеціалізованих підприємствах. Найпростіші будівельні матеріали: пісок, глина, деревина, природний камінь, *гравій*.

БУДІВЕЛЬНІ РОБОТИ – виробнича і господарська діяльність, спрямована на зведення, ремонт, реконструкцію будівель і споруд.

БУДІВЛЯ – вид споруди, що складається з несучих і огорожувальних конструкцій, які утворюють наземні або підземні приміщення, призначені для проживання або перебування людей, розміщення устаткування, тварин, рослин, а також предметів. До будівель відносяться: житлові будинки, гуртожитки, готелі, ресторани, торговельні будівлі, промислові будівлі, вокзали, будівлі для публічних виступів, для медичних закладів і закладів освіти тощо. До господарчих будівель відносять допоміжні (нежитлові) приміщення, наприклад сараї, хліви, *гаражі*, літні кухні, майстерні, вбиральні, льохи, навіси, котельні, бойлерні, трансформаторні підстанції тощо. У будівельній практиці розрізняють поняття «будівля» і «споруда». Крім будівель до споруд відносять інженерні споруди, що призначені для виконання технічних, військових, транспортних задач (наприклад, *міст*, залізнична

платформа, телевізійна щогла, *тунель, віадук*, станція метро, підземний перехід, *конкурс*, резервуар, *бомбосховище, дот, дзот* тощо.

БУДІВНИЦТВО – 1. Процес створення штучного матеріального середовища існування людини за історично напрацьованою і економічно виправданою технологією будівельного виробництва. 2. Галузь матеріального виробництва, в якій створюються основні фонди виробничого і невиробничого призначення: готові до експлуатації будівлі, споруди та їхні комплекси.

БУДУАР (франц.) – 1. Розкішно оформлена затишна кімната для жіночих прийомів – вітальня або суміжна зі спальнею. Виник у Франції на зламі XVII–XVIII ст., відзначався вишуканим вбранням, розписаними або обтягнутими шовком стінами. Стелі збагачувалися плафонами і падугами із зображеннями квіткових гірлянд або граючих амурів, над дверима влаштовувалися десюдепорти. 2. Комплект меблів для дамської вітальні, що включав затишні крісла, туалетний столик із дзеркалами, канапе тощо. 3. Нарядна ложа в театральному залі для обмеженої кількості глядачів, що розташовувалася з боку і вище партеру.

БУЖЕРО (франц. *переносити*) – маленький підсвічник, зазвичай виконаний із бронзи (порівн. *жирандолі, канделябр, торшер*).

БУЗНЯ – шинковий заклад у мусульманському місті (порівн. *кав'ярня, мейхане*).

БУЛО (франц. *грілка*) – настільний світильник із круглого піддона, стояна і 2–3 підсвічників, подібно жирандолі, над якими закріплений абажур у формі усіченого конуса, щоб розсіювати світло.

БУЙ (голл.) – плавучий знак (поплавок), що встановлюється для огороження небезпечних для судноплавства місць, позначення фарватерів і місцезнаходження певних предметів.

БУЙРЕП (голл.) – трос, яким буй з'єднується з якорем.

БУКА – невелика мечеть, що знаходилася у міському кварталі (порівн. *мезкети, месджід, седжделики*).

БУКЕ (япон. *будиночок воїна*) – житло японського самурая у вигляді піднесеної над землею на невисоких стовпчиках асиметричної в плані споруди з кількома кімнатами і двостулковими дверима. Оточувалось міцною огорожею.

БУКЕТ (нім.) – 1. Пучок квітів і рослин. Зображувався не лише в монументальному мистецтві, а й визначав деякі стильові риси,

декоративні особливості інтер'єрів, оздоблення меблів. 2. Назва жирандолі у Франції; 3. невеликий гай з близько посаджених дерев і кущів у парку. Також існує: *букетна посадка* – компактна група рослин, створена посадкою кількох саджанців в одне гніздо.

БУКЛЕ (франц. *завивати*) – тканина із шорсткою, у мілких завитках поверхнею, а також кручена пряжа з мілкими завитками.

БУКЛЯ (франц. *локон*) – прикраса у вигляді низки кілець з розеткою у центрі.

БУКРАНІЙ – орнаментальна емблема у вигляді бичачого черепа, увінчаного гірляндою.

БУКСА (нім.) – металева коробка, у середину якої поміщено підшипник (що передає навантаження від кузову вагону чи локомотиву) і пристрій для подання мастила.

БУКСИР (голл.) – 1. Самохідне судно для водіння (буксировки) несамохідних суден, плотів тощо. 2. Трос, що з'єднує буксир з об'єктом, що буксують.

БУЛАТ (перс. *сталь*) – 1. Булатна сталь – сталь зі своєрідною структурою і візерунчатою поверхнею, яка наділена високою твердістю й пружністю. 2. Холодна зброя виключної стійкості й гостроти, що виготовлена із такої сталі.

БУЛЕВАРДІ (франц.) – бастіони з відступними ярусним фланками (синонім – *туріон*).

БУЛЕВТЕРІЙ (грец. *рада*) – адміністративна споруда античних часів. У Стародавній Греції призначалась для засідань ради старійшин або об'єднаної ради святилища. Вирішувалася у вигляді прямокутної будівлі, де перекриття підтримувалося низкою колон, а ряди сидінь підіймалися уступами. У великих спорудах часів еллінізму, коли правителем міста-держави став булевт, перед головним залом розташовувався оточений по периметру колонами двір із садочком і фонтаном, а вхід відзначався урочистим портиком.

БУЛЕНГРИН, БУЛІНГРИН (франц. < англ. *зелень для гри з м'ячем*) – газон із квітниками або невеликими ставками, який знаходиться нижче прилеглих доріжок. Влаштовувався у регулярних парках і садах

БУЛЬ (за іменем творця А. Ш. Булля) – стиль французьких меблів XVII–XVIII ст. – урочисті й строгі за формами палацові меблі з вишуканими квітковими мозаїковими узорами, що виконано з різних сортів деревини, міді, бронзи, слонової кістки, панциру черепахи тощо.

БУЛЬВАР, БУЛЕВАР (голл. *укріплення у фортеці*) – 1. Старовинна фортифікаційна споруда. 2. Широка прогулянкова вулиця, проспект з алеями дерев посередині або з боків, що прикрашалися квітниками, фонтанами, скульптурами і призначались для пішохідного руху та короткочасного відпочинку. Спочатку, у XVII ст., б. влаштовувався на місці середньовічних валів і ровів. Нерідко їх прокладали вздовж берегів річок і морів, інколи перед ними споруджувалися парадні входи, утворені архітектурними спорудами і скульптурними композиціями.

БУЛЬДЕНЕЖ (франц. *сніжна грудка*) – підстрижене дерево або кущ у формі кулі, що є різновидом боскета. Назва походить від куща махрової калини, яка під час цвітіння нагадує сніжну грудку. У XVII–XVIII ст. б. став одним із компонентів регулярних французьких парків.

БУЛЬДОЗЕР (англ.) – 1. землерийна машина для зрізання і переміщення ґрунтів, сипучих будматеріалів, гірських порід тощо; 2. прес для холодної та гарячої правки і згинання деталей у штампах.

БУМБА (тибет.) – 1. меморіальний або надгробний пам'ятник у Монголії; 2. релікварій у вигляді багатоярусного конусу для буддійських рукописів, мощів або коштовностей, яким завершувався субурган.

БУМОПЛАСТИКИ – шароподібні пластичні маси у вигляді листів, що отримують гарячим пресуванням паперу спеціальних сортів, які просякнуті синтетичними смолами. Тверда блискуча поверхня б. однотонна або імітує цінні породи дерева і каменю (горіха, карельської берези, малахіту тощо). Б. використовуються як декоративно-облицювальний матеріал для оздоблення приміщень громадських будівель: кінотеатрів, кафе, готелів тощо і житлових помешкань. Листи б. до поверхні стін кріпляться дерев'яними рейками із шурупами або спеціальними мастиками.

БУНА – 1. висунута в річку штучна загорожа для захисту берега від розмиву; 2. те саме, що і *бон*.

БУНГАЛО – індійська назва одноповерхового будинку, що використовується з часів британського панування в Індії.

БУНКЕР (англ.) – 1. сховище сипучих матеріалів у вигляді перекинутої піраміди з випускним отвором для вивантажування. Застосовувалося при спорудженні елеваторів, доменних печей; 2. добре укріплена підземна споруда для розміщення військового штабу, керівних органів країни.

БУНТ (нім.) – 1. Зв'язка, кіпа. 2. Рівно укладений ряд чого-небудь.

БУОН ФРЕСКО (італ. *чисто по сирому*) – фресковий розпис, який виконаний без доповнень іншими прийомами.

БУОРДЖІЄ – старовинне житло якутів у вигляді прямокутної в плані дерев'яної будівлі з нахиленими всередину стінами і пологою двосхилою покрівлею (порівн. *ураса, хотон*). Конструктивною основою був каркас із вбитих у землю вертикальних і горизонтальних колод. На створену таким чином раму спиралась дах і стіни з пластин та жердин із зовнішньою саманною обмазкою.

БУР (гол. *сверло*) – інструмент для буріння, свердління.

БУРА АЛАСИК, БУРАМА – однокамерний дерев'яний зруб без вікон і з пологим дахом, який слугував літнім житлом башкирам, що проживали у гірських районах (порівн. *тирме*).

БУРГ (лат. *укріплене місце*) – 1. військове укріплення стародавніх римлян; 2. захищений валами і дерев'яними стінами населений пункт у ранньосередньовічній Європі. З'явився за часів просування на схід саксонських вождів у вигляді фортифікованого маєтку. Згодом стіни стали мурованими, а навколо виростало місто. Назва б. стала вживатися для багатьох західноєвропейських укріплень, міст або міських районів.

БУРГТЕАТР – міський театр. Характерний для Західної Європи XIX ст., зводився на кошти міст на відміну від імператорських, королівських або споруд окремих власників.

БУРГФРІД – те саме, що і *бергфрід*.

БУРДЖ (перс.) – 1. Сільський будинок з укріпленими стінами в країнах Східного Середземномор'я і на сході північної Африки; 2. Циліндрична або призматична башта в країнах Близького Сходу.

БУРЕЕНИЙ ШАТ – вишка з павільйоном угорі для оголошення про початок богослужіння в монгольському монастирі.

БУРНУС (араб.) – 1. Плащ із капюшоном із білої шерстяної тканини у арабів; 2. Вид старовинного руського верхнього жіночого одягу.

БУРСА (лат., перс. *сумка*) – 1. Духовний навчальний заклад у середньовіччі. 2. Гуртожиток студентів у середньовічних навчальних закладах, семінаріях.

БУРШТИН – напівдорогоцінний камінь, використовується в декоруванні інтер'єру, меблів і різних предметів.

БУСИ – 1. Архітектурний облом. 2. Орнаментальний мотив.

БУСИ З КОТУШКОЮ – 1. Архітектурний облом. 2. Орнаментальний мотив.

БУССОЛЬ (франц.) – 1. Кутомірний прилад, що слугує для виміру на місцевості магнітного азимуту. 2. Прилад для управління артилерійським вогнем.

БУСТРОФЕДОН (грец. *як ходять воли по ріллі*) – розташування рисунків або монументальних розписів у спорудах горизонтальними рядами, один над іншим, із показом розвитку дії зліва направо, а потім справа наліво (так рухаються воли на ниві). Поява цього композиційного прийому стрічкового розміщення зображень, характерного для стародавнього мистецтва Єгипту, Дворіччя, Китаю, Греції та інших країн, пов'язано з формуванням писемності та прагненням передати рух образотворчими засобами.

БУТ (італ. *бити, штовхати*) – дрібні й неправильної форми камені, що зазвичай використовують для заповнення внутрішньої частини стіни або виконання стрічкового фундаменту.

БУТА (хіндіурду, *квітка*), один із найбільш важливих орнаментальних мотивів монголо-індійського мистецтва, що представляє собою квітковий побіг із стилізованими листями і квітами. Він використовується в архітектурі й живопису, також у текстилі, емалях і майже у всіх декоративних мистецтвах.

БУТАС (словен.) – гравій, дроблений пісковик, які вживаються для влаштування фундаментів, забутовки стін.

БУТАФОР – робітник театру, майстер, що займається виготовленням *бутафорії*.

БУТАФОРІЯ (італ. *вийшов із ужитку*) – підроблена, неприродна форма, яка імітує справжній архітектурний елемент, скульптурний або живописний твір.

БУТИК (франц.) – невеликий магазин, де продається фірмовий модний одяг і різноманітні аксесуари.

БУТОВЕ БРУКІВКОВЕ МУРУВАННЯ – тип старовинного кам'яного мурування на сухо.

БУТОВЕ МУРУВАННЯ – тип кам'яного мурування.

БУТОВЕ ШАРОВЕ МУРУВАННЯ – тип старовинного кам'яного мурування.

БУТОН – орнаментальний мотив.

БУТОН (ЛОТОС) – тип капітелі.

БУТОНЬЄРКА (франц. *петлиця*) – прикраса на клумбі регулярного парку. Термін садово-паркового мистецтва походить від назви букетика квітів, які вставляли в петлицю.

БУТХАНА (тюрк.) – буддистський храм із зображенням божества, бурхана.

БУФЕР (англ.) – пристрій для пом'якшення ударів у транспортних засобах.

БУФЕРНА ЗОНА (англ.) – суміжна зона, що влаштовується для повноцінного функціонування парку.

БУФЕТ (нім.) – 1. Довгий стіл або стійка для продажу закусок і напоїв, також невелика їдальня. 2. Шафа для зберігання посуду, закусок, напоїв тощо.

БУФЕТНА – невелике приміщення для зберігання посуду і кухонного начиння.

БУХАРИ – опалювальний камін в азербайджанській будівлі.

БУХТА (нім.) – коло складеного витками канату, тросу.

БУЦУДЕН (япон., монг.) – розташований на головній осі ансамблю дзен-буддистського монастиря головний храм зі статуєю Будди. Перед ним знаходилися ворота (сомон і саммон), за ним інші будівлі (хатто і ходзьо). Мав місце в середньовічній архітектурі країн Центральної Азії та Далекого Сходу.

БУЧАРДА (франц.) – металічний молоток, що має дві ударні площини з пірамідальними зубцями. Застосовується каменярями і скульпторами для надання каменю шорсткості.

БУШПРИТ (голл.) – горизонтальний або похилий брус, виступаючий попереду носу парусного судна. Слугує, головним чином, для кріплення носових вітрил.

БУЯН – розташована на пристані велика складська споруда для льону, сала або масла.

БХАТТА (санскр.) – безкоштовна громадська їдальня, що зводилась для злиденних і монахів у містах середньовічного Цейлону.

БХОГМАНДИР (інд.) – зал, призначений для приношень у храмовому ансамблі в Ориссі (північно-східній Індії).

БЮВЕТ (франц. *стійка*) – споруда над мінеральним джерелом, яка захищає воду від забруднення і має відповідне оформлення. Зазвичай отримувала вигляд ротонди з купольним або конічним перекриттям (порівн. *фонтал*).

БЮРО (франц.) – 1. Назва деяких установ, наприклад довідкових. 2. Письмовий стіл, зазвичай з полицями, ящиками і кришкою.

БЮСТ (франц. < лат. *обпалюю*) – погрудне зображення людини техніками скульптури. Назва зародилась у Стародавньому Римі, де спочатку існував звичай спалювати померлих предків, а далі зберігати їхні воскові маски, які виставлялись в атріумі житлового будинку, демонструючи родовід власника. Вони і послужили основою для створення портретних б., які композиційно беруть свій початок від давньоєгипетських портретів і давньогрецьких ксоанів і герм.

БЯЗЬ – бавовняна цупка тканина.

В

В ГЛУХАР – вид врубки дерев'яних колод; те саме, що «в лапу».

В ГОЛКУ – скріплення горизонтальних колод у зрубі із залишком, при цьому чаші роблять тільки на товстому кінці колоди, а тонкий вірізається у поперечну стіну (порівн. «в погон»).

В ЖОЛОБ – типи дерев'яного покриття будівель (докл. див. *покрівля*).

В ЗАКРІЙ – тип покриття (докл. див. *покрівля*).

В ЗАЧІСКУ – виконання покрівлі над селянською хатою із солом'яних снопів, які кладуть і прив'язують до лат, потім зачісують щітками (докл. див. *покрівля*).

В КВАДРАТ – викладання склепінь цеглинами у формі вкладених один в одного квадратів.

В КРЮК – зведення дерев'яних стін з виступаючими за край зрубу кінцями колод, при цьому кріпильна виїмка виконувалася в чверть круга і з вертикальним поперечним зрізом.

В ЛАПУ (синоніми – «в глухар», «в шап») – з'єднання брусів чи колод у зрубі у вигляді чотиригранного виступу без залишку, тобто без випущених кінців деревини.

В ЛАС (ст.слов.) – обтісування колод всередині приміщення під єдину площину. Лише в кутах зберігались заокруглення колод.

В НАКИДКУ, В НАТРУСКУ – тип солом'яної покрівлі на будівлі, при якому солома рівномірно розкидається на поверхні даху і притискається жердинами від вершини до звису.

В НАПВЛАПУ – з'єднання брусів без залишку, яке виконується під тупим кутом.

В НОЖІВКУ – підшиття стелі чи обшиття стін дошками, у яких довгий край зрізаний під кутом 45°.

В ОБЛО – найпоширеніша система горизонтального з'єднання круглих колод у кутах дерев'яного зрубу із залишком – випуском кінців колод за межі зовнішньої площини стіни (синонім – «в чапу»). Біля кінця колоди роблять напівкруглу виїмку, що огинає сусідню колоду. Назва «обло» походить від слов'янського «воблий» – округлий.

В ОБОЛОНЬ – побудова дерев'яної хати з необтесаних колод.

В ОХЛУП (рос.) – з'єднання конструкцій дерев'яного зрубу, яке відрізняється від системи «в обло» тим, що чаша біля кінця колоди робиться не вгорі, а знизу.

В ОХРЯПКУ (рос.) – рубання стін із залишком, при якому чаші виконують з плоскими денами, розташовуючи як вгорі, так і знизу.

В ПАЗ – скріплення горизонтальних колод із вертикальним стовпом, у якому зроблені відповідні заглиблення. Використовується переважно при будівництві господарських і службових будівель.

В ПЕРЕПЛЕТЕННЯ – плоска стеля, докл. див. *СТЕЛЯ СЕРЛЮ*.

В ПІДБОР – спосіб виконання стін із вертикально поставлених колод або брусів.

В ПІДВ'ЯЗКУ – влаштування солом'яної покрівлі без притискаючих жердин.

В ПОГОН (рос.) – скріплення горизонтальних колод для рубання стін із залишком. При ньому чаші вирубують неглибокими, а утворені просвіти заповнюють більш тонкими колодами чи брусами, кінці яких вірізаються в масив основних колод.

В ПРИСІК – з'єднання горизонтальних колод у зрубі, яке відрізняється від рубання «в обло» тим, що в чаші залишається прямокутний виступ (зуб), внаслідок чого застосовується зсув колод у вінцях.

В РАКОВИНУ – Т-подібне з'єднання дерев'яних брусів за допомогою трапецієподібної врубки.

В РІЖ, В РЯЖ – система скріплення дерев'яних конструкцій, при якій спостерігається мала глибина чаші для горизонтального з'єднання колод. Внаслідок при зведенні стін хати або намету між колодами залишаються значні просвіти.

В СКОВОРОДЕНЬ (ст.слов.) – Т-подібне скріплення брусів. Трапецієподібний край одного бруса отримує розширений кінець і входить у щільно підігнане такої ж форми гніздо на іншому.

В СПРАЛЬ (лат. *вигин*) – викладення склепіння по однаково спрямованим дугам, що розходяться від центра.

В ТЕМНУ – рубання стін із залишком, при якому горизонтальні колоди з'єднуються в чашах і додатково скріплюються шипом, якого не видно ззовні.

В ЧАШУ – вид врубки дерев'яних колод; те саме, що «в обло».

В ЧВЕРТЬ ЦЕГЛИ – стінка, виконана із цеглин, які поставлені на вузькі грані (тички або ложки) і звертаються постіллю на лицьовий бік.

В ШАП – з'єднання брусів чи колод у зрубі; те саме, що «в лапу».

В'ЯЖУЧІ РЕЧОВИНИ – речовини, що виконують функцію цементуючої компоненти. За походженням *в. р.* можуть бути як органічними, так і неорганічними.

В'ЯЖУЧІ ПОВІТРЯНІ – група в'яжучих речовин (вапно повітряне гашене, вапно молоте негашене, гіпсові в'яжучі, магнезіальне, розчинне скло), які здатні твердіти, набирати міцність і зберігати її тільки на повітрі.

В'ЯЖУЧІ ГІДРАВЛІЧНІ – сама численна група в'яжучих. Здатні твердіти і зберігати твердість на повітрі й у воді. До них відносяться вапно гідралічне, романцемент, портландцемент і деякі інші матеріали.

В'ЯЗНИЦЯ – споруда або її частина, призначена для утримання ув'язнених.

В'ЯЗЬ – 1. Металевий стрижень або дерев'яний брус у кам'яних стінах, який посилює конструкцію (синонім – *пов'язь*). Крім вмурованих існує: ~ **повітряна** – влаштована між п'ятами арок або під склепінням, щоб погасити розпір. 2. Складний орнаментальний узор, створений каліграфічним сплетінням кількох букв або слів (часто арабських, церковно-слов'янських). Може являти собою переплетення щільно розташованих геометричних мотивів у вигляді лінійних елементів, тому має дещо спільне з арабською і морескою.

ВАВІЛОН (грец.) – 1. Система пропорційності середньовічних споруд, що отримала назву від легендарного стародавнього міста, розташованого на берегах Євфрату в місці його зближення з річкою Тигр. Графічний знак складався з кількох прямокутників (зазвичай ставились один на одного), пересічених діагоналями, геометрична структура якого складалася з гармонійних відрізків «золотого

перетину». 2. Заплутана система доріжок і малих архітектурних форм у парку, посилена застосуванням зелених насаджень (докл. див. *сад-лабіринт*); 3. система пропорціювання засобами графіки. Являє собою три квадрати або три прямокутники, що послідовно вписані один в один.

ВАГ (перс.) – тип орнаменту, насиченого мотивами витких рослин, пагінців, стеблин, гілок, пальмет із розташованими у вузлах переплетення стилізованими зображеннями голів людей і тварин. Склався у XI–XII ст., отримав поширення в XVI–XVII ст. в архітектурі Близького і Середнього Сходу. Можливо, став втіленням стародавньої індоперської легенди про балакуче дерево, плоди якого у вигляді голів людини, слона або лева розмовляли між собою.

ВАГНЕР, Отто / Otto Wagner (1841–1918) –

австро-угорський майстер архітектури і дизайну родом із Відня. Навчався в Політехніці і Академії мистецтв Відня (1857–1863), будівельній Академії Берліна (1860). У 1864 р. він почав проєктувати свої перші будівлі в стилі історизму. У середині й наприкінці 1880-х рр. *В.* став прихильником архітектурного реалізму. До середини 1890-х рр. він вже розробив кілька сецесійних будівель. *В.* у 1890 р. розробив новий генплан Відня, але тільки його мережа міської залізниці – Штадтплан була збудованою. У 1894–1905 рр. викладав в Академії мистецтв Відня. 1896 р. опублікував підручник під назвою «Сучасна архітектура», в якому висловив свої думки про роль архітектора. Його стиль включав використання нових матеріалів і нових форм, щоб відобразити той факт, що саме суспільство змінюється.

ВАГОНКА – тип спряження дошок обшивки.

ВАЖНЯ – споруда над великими вагами, яка має покрівлю і розташовується біля торговельної площі або воріт підприємства.

ВАЖОК – декоративна прикраса підвісної арки у вигляді перекинутої різьбленої кам'яної чи дерев'яної кулі, яка прикріплюлася на прихованому в муруванні залізному стрижні (синонім – *гирька*). Ймовірно виникла під впливом мусульманського зодчества. Мала місце в оформленні вікон споруд ломбардської школи романських часів і Ренесансу в

Італії, вживалася в пам'ятках українського бароко. В архітектурі Московії *в.*, уперше використаний у порталі Успенського собору, збудованого італійцем А. Фіораванте, незабаром, у XVI–XVII ст., отримав широке поширення при оздобленні парадних ганків, хоромів і палат. Також використовувався у виконаних у дусі псевдоросійського стилю громадських спорудах і житлових будинках Російської імперії другої половини XIX ст.

ВАСР (англ.) – сталевий трос із дроту для буксування трапу.

ВАЗА (лат. *ваза, сосуд*) – циліндрична посуда (часто витягнута у висоту, з ручками тощо) для збереження рідини та інших речей. Із стародавніх часів *в.* зображалась у монументальних рельєфах і розписах. У Китаї символізувала вічну гармонію, в Індії та Греції була образом жіночої фігури, у Єгипті – емблемою богів Озиріса та Ізиди, була атрибутом зодіакального знаку Водолія, планети Венери. Якщо з неї вириваються язики полум'я, то це означало Милосердя і Любов небесну, з лілією – Благовіщення. Перекинута з водою, що витікає, *в.* стала алегорією річок, союзу Землі і Води, Вічного життя. А на монументальному надгробку – символом душі померлого (у язичницькі часи в урнах зберігали прах небіжчика).

ВАЗОН (франц.) – 1. Декоративна прикраса стін, ніш і парапетів споруд у вигляді квіткового горщика, вази на ніжці або їхнього рельєфного зображення. Виконані з різних матеріалів тулуби *в.* нерідко збагачувалися різьбленням. У садах і парках часто наповнювалися землею і засаджувалися квітами. 2. Горщик для квітів.

ВАКФ (араб.) – споруда або їхній комплекс, використання яких, згідно заповіту колишнього власника, призначалося для підтримки лікувального, навчального або інших громадських закладів. Характерні для зодчества ісламського Сходу.

ВАЛ (лат.) – 1. Архітектурний облом, що в перетині складає півкола. Часто вживається в базах колон, прикрашається плетінками або вінками з листів, перев'язаних стрічками (див. також *вал четвертний*). 2. Оборонна споруда у вигляді високого земляного насипу з крутим схилом, влаштованим з боку можливого нападу супротивника. Для укріплення попереду фортеці влаштовували кілька оборон-

них споруд, серед яких найміцнішим був: ~ **головний**, що оточував основні споруди. Поряд з ними має місце: ~ **береговий** – невисокий насип уздовж каналу, який запобігав падінню тварин у воду.

ВАЛ ЧЕТВЕРТНИЙ – архітектурний облом, що у перетині складає чверть кола. На всій протяжності зберігає свій профіль. Часто прикрашався іоніками.

ВАЛГАНГ (нім.) – широкий захищений хід на валу, який знаходився за бруствером земляної фортеці і призначався для розміщення гармат. Поряд із ним існує: ~ **зв'язку** – широкий хід, який знаходиться нижче бойового і використовується для переміщення військових вантажів.

ВАЛАНСЬЕН – тонке кружево особливого плетіння (від назви французького міста Валансєн, де воно виготовлялось).

ВАЛЕР (франц. *цінність*) – у живопису відтінок тону, який у закономірній взаємодії з іншими дає послідовну градацію світла і тіні в межах певного кольору. Завдяки *в.* предмети зображуються у взаємодії зі світлоповітряним середовищем, досягаються колористичне багатство, витонченість колірних співвідношень і особлива глибина.

ВАЛИК – архітектурний облом, вирішений у вигляді полицки із округленими ребрами. Також вживається: ~ **жорсткий** – так називається полицка із закругленими горизонтальними ребрами. Частіше виступає у складі астрагала і прикрашається ниткою бусинок, підкреслюючи горизонтальні членування стінової площини, лінії тяг.

ВАЛИК БАЗИ – перший облом над цоколем колони або стіни.

ВАЛИК ІЗ СОЛОМКИ – архітектурний облом.

ВАЛКАРАН (чукот. *будівля з кісток кита*) – тип житла чукотських ескімосів. Являв собою земляний будинок з дахом, який підтримується китовими ребрами і щелепами, спертими на розташовані всередині дерев'яні стійки.

ВАЛОРИЗАЦІЯ – додаткове надання формі об'єкта дизайну певних властивостей, що сприяють збагаченню його художніх якостей.

ВАЛУВА – житло кандійців (мешканців Цейлону), яке сформувалося в XIII–XIV ст. Схожий на маленьку фортецю прямокутний у плані будинок був звернений на вулицю

зрідка розташованими невеликими прорізами і увінчувався вальмовим дахом із крутими схилами, який підтримувався складними кроквяними конструкціями й іноді мав кілька ярусів.

ВАЛЬМА (нім. *крутість*) – трикутний схил наметового або чотирихилого даху. Особливе поширення набув у середньовічній архітектурі Голландії та Німеччини. Схил, який сягає від гребеня до карниза, вважається повним, якщо він не доходить до карниза, то утворений дах називають напіввальмовим.

ВАЛЬМОВИЙ ДАХ – дах прямокутної будівлі, що має чотири схили, два із яких – трапецієподібні (за довгими схилами), два – трикутні (за короткими схилами).

ВАЛЬМОВЕ СЛУХОВЕ ВІКНО – тип вікна, що розташоване на даху.

ВАНДАЛІЗМ (лат.) – безглузде знищення цінностей матеріальної культури.

ВАНИ (гол. *канат*) – 1. У суднобудівництві – оснастка *такелажу* вітрильного корабля, що розкріповує до бортів щогли та *стенгги*. 2. У будівництві – гнучкі елементи у вигляді сталевих тросів, що служать носіями висячих конструкцій.

ВАННА (нім.) – 1. Великий продовгуватий посуд для купання та миття. 2. Приміщення для водних процедур. 3. Наповнена водою споруда для плавання в басейнах.

ВАНОВА ФЕРМА – різновид висячої системи – ферма, усі стрижні якої при заданих групах (постійної й тимчасової) навантажень працюють тільки на розтяг. Її елементи можуть бути гнучкими, наприклад із тросів (*ван*). В. ф. використовують у мостах і перекриттях будівель.

ВАНОВІ КОНСТРУКЦІЇ – висячі покриття, дахи, мости й інші конструкції, що базуються на поєднанні роботи жорстких опор і розтяжці сталевих тросів чи стрижнів.

ВАНЬКИР, ВАЛЬКІР (укр.) – 1. Приміщення в хаті з грубою, що поділяє простір на дві частини, менша з яких служить спальнею. 2. Прилавок у корчмі.

ВАПНО ГАШЕНЕ – вапно гідратне, вапно пушонка. Отримують із грудкового або меленого вапна шляхом гашення його водою. Якщо кількість води складає 60–80% від маси вапна, грудки розпадаються на тонкодисперсні частинки і утворюється вапно пушонка. При подальшому розбавленні водою отри-

мують відповідно вапняне тісто і вапняне молоко. Застосовується для приготування мурувальних і тинькувальних розчинів, а також у бетонах невисоких марок, що використовуються в сухих умовах. Вапно пушонка використовується для приготування сухих сумішей.

ВАПНО ГІДРАВЛІЧНЕ – гідралічне в'язуче. Отримують шляхом випалу мергелястих вапняків (містять до 20% глинистих компонентів). Використовується для приготування мурувальних і тинькувальних розчинів та бетонів невисокої міцності, які використовуються у вологих умовах.

ВАПНО КИПІЛКА – мелене негашене вапно. Отримується при механічному подрібненні грудкового вапна. При взаємодії його з водою виділяється значна кількість тепла.

ВАПНО ПОВІТРЯНЕ – повітряне в'язуче, що отримують шляхом випалу подрібнених вапноподібних порід (вапна крейди, черепашника тощо), які вміщують не більше 6% глинистих компонентів. Отримане вапно носить назву грудкового, а після подрібнення – меленого.

ВАПНЯК – карбонатна осадова гірська порода органічного походження, що складається з кальциту; є білий, жовтавий або сірий; дуже поширений; використовують як будівельний камінь, для виготовлення вапна, цементу, карбіду, соди; подрібнений – як мінеральне добриво.

ВАР'СТЕ (франц. *розмаїття*) – невеликий театр для виконання музикально-драматичних творів легкого жанру з переважанням комедійного.

ВАРА (ісп.) – одиниця довжини багатьох країн Латинської Америки; величина від 80 до 110 см.

ВАРЕ ВАКАІРО – великий житловий будинок мешканців сільського поселення племен маорі в Полінезії, дах, підпори, балки і крокви якого прикрашались насиченим різьбленням і малюнками, а вхід – фігурами предків, поруч з якими знаходились зображення демонів із головами птахів.

ВАРЕ ПУПІ – невеликий житловий будинок мешканців сільського поселення племен маорі в Полінезії, опорядження якого було значно скромнішим порівняно з варе вакаіро.

ВАРЕ РУНАНГА – будинок для зібрання мешканців сільського поселення племен маорі в Полінезії, яке робили з дерева і надзвичайно пишно прикрашали різьбленнями і зображеннями.

ВАРІАБЕЛЬНИЙ (лат.) – здатний мати, утворювати варіанти; змінний, непостійний, нестійкий.

ВАРІАНТ (лат. *змінний*) – 1. Видозміна, різновид будь-чого. 2. Одна з кількох редакцій твору (архітектурного, літературного) або документу; видозміна частини твору (документу).

ВАРІАТИВНИЙ (лат.) – здатний мати, утворювати варіації.

ВАРІАЦІЯ (лат. *різниця*) – один із композиційних засобів, що полягає у видозмінненні, різноманітності зв'язків між окремими елементами або багатогранним перетворенням вихідного інваріанта. В архітектурних творах використання однакових форм (наприклад, арок, колон, антаблементів) пояснюється не лише конструктивними або функціональними міркуваннями, а дозволяє створювати неповторні художні образи. Саме нюанси зміни відомих форм або множення зв'язків між ними визначає своєрідність і неповторність композиції як художньо-образної цілісності. Засобами здійснення в. є: зміни метричного порядку, ритмічних акцентів, пропорцій, масштабу елементів (мінімізація, дімініція або максимізація, гіперболізація), уподібнення форм, інверсія (порівн. *комбінаторика*).

ВАРІКОЗНИЙ (лат.) – багатий на розширення або потовщення; вузлуватий.

ВАРІЮВАТИ (лат.) – видозмінювати, урізноманітнювати, надавати нові *варіанти*.

ВАРНИЦЯ – 1. Бійниця варового (косого) бою, що знаходилася у верхній частині укріпленої стіни і через який можна було лити вар, гарячу смолу або кип'яток на нападників (докл. див. МАШИКУЛІ). 2. Спеціальна будівля або закрите приміщення для виварювання із розчинів солі.

ВАРТА (нім. *чекати, вежа*) – розташована на підвищеній місцевості сторожова вежа.

ВАРТЕН (нім. *чекати, вежа*) – сторожова вежа вздовж кордону.

ВАРТІВНЯ – будівля для чергування караулу, вартових.

ВАРЦАБИ – дерев'яні бруси, кам'яні плити навколо віконного прорізу (синонім – *лутки*).

ВАСА – жердини, які розколені навпіл і покладені круглим боком донизу на дерев'яні балки перекриття в споруді в Середній Азії.

ВАСИЛИСК – орнаментальна емблема.

ВАСИС(Т)ДАС (нім.) – невелике вікно, квартира в дверях або вікні; в Росії – назва дрібних крамниць і магазинів, якими володіли німці.

ВАСКОНІ, Клод / Claude Vasconi (1940–2009)

– французький майстер архітектури і дизайну родом із Росхайму. В. отримав освіту у Вищій національній школі мистецтв і промисловості в Страсбурзі. 1964 р. відкрив офіс у Парижі. Після розробки двох ключових проєктів – ринку Червево Парижа в центрі міста та будівлі префектури в Сержі-Понтуазі – В. став одним з найбільш затребуваних архітекторів Франції, отримуючи великі замовлення у Монпельє, Страсбурзі й Сен-Назері. В. став піонером, який реалізував концепцію сталевих балок типу «Анджеліна».

ВАТ (кхмерськ., тайськ. *храм-гора*) – буддійський монастир, храмовий комплекс із різноманітних святилищ типу пранг і чеді, службових, житлових і господарських споруд, скарбниць. Зводився у середньовічному Таїланді та інших країнах. Обсяги веж символізували священну гору Меру, де жили боги і померлі герої. Початок формування в. припадає на XI ст., розквіт – на XIV–XV ст., коли зводилися розвинені ансамблі, прикрашені скульптурою, розписами, керамікою. У них входили базилікальні храми – боти, а також вежани, що відзначалися великим розміттям, збагачувалися портиками, галереями і каналами, оточувалися огорожею з воротами.

ВАТА БАЗАЛЬТОВА – теплоізоляційний матеріал, що складається з тонкого базальтового волокна. Волокна отримують у результаті розплавлення вулканічної породи при 1500⁰С з подальшим роздувом розплаву та додаванням до неї едальних компонентів і водовідштовхуючих речовин.

ВАТА-ДА-ГЕ (санскр.) – круглий храм, різновид будинку останків Будди і його сподвижників дхату-гхара. Складався з невеликої дагоби, оточеної чотирма статуями Будди, що були укладені в дві концентричні стіни, які, у свою чергу, оточувалися трьома кільцями колон, які несли купольне перекриття. Про інші споруди в буддійському монастирі (віхарі) на Цейлоні

див. *бодхі-гхара, патіма-гхара, упосатха-гхара, хета-да-ге, дхам-ма-сала, пілімаге*.

ВАТА МІНЕРАЛЬНА – теплоізоляційний матеріал у вигляді слабо ущільненої маси скловидних волокон. Отримують із силікатних розплавів на основі доменних шлаків, а також із суміші осадових (мергель, доломіт, вапняк) і вивержених (діабаз, базальт, порфірит тощо) гірських порід.

ВАТА СКЛЯНА – рихлий матеріал, що складається з переплетених між собою тонких скляних волокон. Сировиною для одержання слугує кварцовий пісок, вапняк, кальцинована сода. Використовується для вироблення теплоізоляційних матеріалів.

ВАТА ЦЕЛЮЛОЗНА (ЕКОВАТА) – деревовидний волокнистий матеріал. Виробляється із макулатури. 80% ековати складається з газетного паперу, а 20% ековати складають нелетючі добавки, які слугують антисептиками та антипиренами.

ВАТЕРВЕЙС (англ. *вода і шлях*) – широка товста дошка дерев'яного настилу вздовж борту судна.

ВАТЕРКЛОЗЕТ (англ.) – вбиральня з пристосуванням для промивання *унітазу*.

ВАТЕРЛІНІЯ (гол. від *вода і лінія*) – 1. Лінія вздовж корпусу корабля, утворювана поверхнею води. 2. Лінія вздовж корпусу, яка вказує на максимальну дозволена осадку навантаженого корабля.

ВАТЕРПАС (голл.) – прилад для перевірки горизонтальності.

ВАТЕЯ – сплетена з розщеплених стовбурів бамбуку мата, що використовувалася у дерев'яному будівництві Бірми.

ВАТМАН (від імені англ. промисловця XVIII ст. Дж. Ватмана) – вищий сорт паперу із шорсткуватою поверхнею для креслення і малювання.

ВАХАЛЬКАДИ (інд.) – кубічні виступи з чотирьох боків ступи у вигляді удаваних входів. Мали місце в архітектурі Південної Індії та Шрі-Ланки, символізуючи народження Будди, його просвітлення, поширення вчення та нірвану. Прикрашалися численними рельєфними композиціями.

ВАХАНИ (інд. *тварина*) – зображення священних тварин (слона, лева, бика і коня), що несли на небі Будду з бодхі-сатвами, символізуючи космічні сили та природні першоеlementи (воду, землю, повітря, вогонь, ме-

тал). Характерні для монументального мистецтва Індії.

ВВЕДЕННЯ ОБ'ЄКТА – юридичне оформлення замовником закінченого об'єкта будівництва в органах виконавчої влади.

ВЕДЖВУД – вид англійського фарфору з білими рельєфними фігурами на кольоровому тлі. Від прізвища англійського кераміста Дж. Веджвуда.

ВЕДЖДЖАЗАЛА (санскр.) – лікарня у цейлонському населеному пункті часів Середньовіччя (порівн. *суті-гхара*). Квадратна в плані споруда з внутрішнім двором, оточеним галереєю, з'єднувалася з іншими будівлями критими галереями.

ВЕДІКА (інд.) – оточений стовпчиками кубічний релікварій, який увінчував дагобу в архітектурі середньовічного Цейлону.

ВЕДМІДЬ (укр.) – товста колода на даховому гребені з пазами для покрівельної драпки, покладена на самці або стовпи.

ВЕДУМ (лат.) – покрівля з тканини, що влаштовувалася над великою видовищною спорудою.

ВЕДУТА (італ. *побачений*) – зображення панорами всього міста або його центральної частини із надзвичайно реалістичним відтворенням площ і вулиць, різних будівель у піднесено романтичному забарвленні. Бере початок у Венеції з XVIII ст. працями Каналетто. Для точного відтворення місцевості й забудови використовувалась камера-обскура, на зворотну стінку якої наносився краєвид для того, щоб потім архітектурна перспектива квадратами переносилась на полотно. Інколи у виконанні в. приймали участь два майстра: архітектор креслив будинки у прямій перспективі, а живописець завершував картину. Унаслідок додержання документальної точності в. стали джерелом як для дослідження архітектурної спадщини, так і для реставрації пам'яток або відтворення втрачених об'єктів.

ВЕЖА (давньорус. *будинок-візок*) – 1. Переважно сторожова дерев'яна башта, яка в укріпленнях служила для спостереження і мала фортечний характер. Спочатку робилась пересувною і встановлювалась на колеса або полози. 2. Кругла або багатогранна у плані висока оборонна споруда з розташуванням захисників на верхньому майданчику, яка могла знаходитися окремо або вписуватися в укріплення (докл. див. БАШТА). Як окремий

підтип існувала: ~ **монтамберівська** – кругла мурована вежа перед фортецею чи на березі моря. 3. Житлова будівля народу саамі на Кольському півострові; те саме, що і *кота*.

ВЕЖА МАРТЕЛЛО – округлі в плані кам'яні укріплення, які широко будувалися берегами володінь Британської імперії в першій половині XIX ст. Під час революційних війн англійці на чолі з адміралом Джоном Муром наштотувались на великі труднощі при взятті мініатюрної генуезької вежі на корсиканському мисі Мартелла. Гарнізон у вежі довгий час не підпускав чисельно переважаючого ворога до міста Сен-Флоран. Фортифікаційний потенціал вежі Мартелла справив таке враження на англійське командування, що на випадок наполеонівського вторгнення було прийнято рішення будувати схожі споруди берегами всіх британських володінь, як в метрополії, так і в колоніях (порів. *круглі вежі Джерсі*). Стандартна вежа має два поверхи і досягає висоти 40 футів (12 метрів). У ній могли поміститися від 15 до 25 солдатів на чолі з офіцером. Складені з товстих кам'яних блоків стіни стійкі до артилерійського вогню. На плоскому даху розміщали гармату, здатну обертатися на 360°C. Деякі вежі були оточені ровом із водою. Вдосконалення гвинтівкового вогню в роки, що передували Кримській війні, поступово звело на нівець оборонний потенціал *в. М.* У наш час багато з них взяті під охорону як історичні пам'ятки.

ВЕЖА МОВЧАННЯ, ДАХМЕ (перс.) – похоронна споруда в зороастрійському релігійному обряді.

ВЕЛАРИУМ, ВЕЛАРІЙ (лат. *вітрило, покрив*) – 1. килим або завіса, що слугувала замість дверних стулок у давньоримських будівлях; 2. тент у гіпетральному храмі або над *імплувієм* давньоримського житлового будинку. У театрах і аренах підтримувався спеціальними щоглами; 3. на Близькому Сході полотно вгорі між сусідніми будинками для створення проходу і затінку; 4. розчленування внутрішньої поверхні куполу або конхи на вузькі вертикальні частки у вигляді сегментів.

ВЕЛИКИЙ ОРДЕР (синонім – *колосальний ордер*) – система стійково-балкових конструкцій. Утворювалася колонами чи пілястрами висотою в два і більше поверхів із відповідним антаблементом, значні розміри яких контрастно підкреслювалися іншими ордерними і декоративними формами, розрахованими на

пластику лише одного поверху. Отримав розповсюдження в стилі ренесансу, широко вживався майстрами бароко, класицизму, ампіру та інших стилізованих напрямів.

ВЕЛИКОБЛОЧНІ КОНСТРУКЦІЇ – об'ємно-просторові блоки заводського виготовлення, що представляють собою частини будівлі: кімнати, кухні, санвузли, ліфтові шахти тощо.

ВЕЛЕНЬ (франц.) – найкращий сорт пергаменту з телячої шкіри; ~ **веленевий** папір – цупкий глянцева папір, схожий на пергамент.

ВЕЛОДРОМ (лат. і грец. *швидке місто*) – споруда для тренувань і змагань із велосипедного спорту. Складається з треку, трибун і допоміжних приміщень.

ВЕЛОМОБІЛЬ (лат.) – колісний транспортний засіб, що приводиться до руху мускульною силою людини; має понад два колеса, що розташовані не в одну лінію, сидіння з опорою для спини, зазвичай кузов, обтічники чи навіс.

ВЕЛОТРЕК – споруда у вигляді замкнених у плані шляхів, які пристосовано для навчально-спортивної роботи і змагань із велоспорту.

ВЕЛУМ (лат. *вітрило, навіс*) – велика завіса або драпіровка, за допомогою якої щільно закривається прохід або світловий проріз (порівн. *веларіум*).

ВЕЛЬБОТ (англ.) – бистрохідна, гребна, вітрильна або моторна шлюпка з гострими носом та кормою.

ВЕЛЬВЕТ, ВЕЛЬВЕТИН (англ.) – цупка ворсова бавовняна або синтетична тканина в рубець.

ВЕЛЬДЕ, Ван де Анрі / Henry van de Velde

(1863–1957) – бельгійський майстер архітектури і дизайну, теоретик і письменник родом з Антверпену. Один із засновників німецького Веркбунду (1907). Розпочинав як маляр-постімпресіоніст, входив до брюссельської авангардної «Групи ХХ». Наслідуючи тенденції свого часу, він залишив малярство з метою робити «реальні речі». З 1893 р. займається прикладним мистецтвом: проєктує меблі, працює в книжковій графіці. Захоплюється створенням цілісного середовища. Збудувавши свій особняк Блуменверф в Іккле поблизу Брюсселя, В. повторив життєоблаштувальний експеримент Морріса. Він запроєктував усі складові свого

будинку. Інтуїтивно він дійшов методу проєктування «із середини – до назовні», намітивши, насамперед, зв'язки між об'ємами відповідного призначення та найбільш зручне розташування вікон, дверей. Декоративні елементи, окрім орнаментальних решіток обрамлення входу, відсутні. Але все приведено у відповідність до загального сценарію. Для повноти єдності *В.* не тільки розробляв ескізи одягу – для дружини і себе, але й займався колірною композицією страв, які подаються на стіл.

ВЕНЕРИ КРУГ – стародавній знак планети Венери у вигляді кола, у середині якого поміщено хрест. Відзначав взаємодію небесної гармонії (круг) і земного буття, яке підпорядковувалось законам народження, життя й смерті (хрест). «Венери круг» зображувався на астрологічних інструментах, надгробках. Християни показували хрест, що символізував воскресіння Христа на черепі Адама із схрещеними кістками.

ВЕНЕЦІЙСЬКА АРКА – тип круглої арки.

ВЕНЕЦІЙСЬКЕ ВІКНО – 1. подвійне вікно з колоною посередині і двома арками зверху, які об'єднанні однією загальною аркою або трикутним фронтоном. Інша назва – *біфорій*. У XV–XVI ст. такий тип віконного прорізу часто використовувався в архітектурі Венеції, звідси і назва; 2. серліанське вікно.

ВЕНЗЕЛЬ (польс.) – орнаментальне зображення початкових літер імені й прізвища власника споруди. Виконане на медальйоні, картуші, дошці, воно часто співпадало з пластичними акцентами на фасадах або в інтер'єрах.

ВЕНТА (ісп.) – постійний двір, корчма в Іспанії.

ВЕНТИЛЬ, ГВИНТЕЛЬ – клапан для регулювання витрат рідини, пару або газу в деяких технічних пристроях.

ВЕНТИЛЯЦІЯ (лат.) – повітрообмін, що регулюється в приміщеннях, комфортний для людини; сукупність технічних засобів, що забезпечують такий повітрообмін.

ВЕНТИЛЯЦІЙНА ВЕЖКА – облаштований отвір у даху середньовічного дому для виходу диму.

ВЕНТИЛЯЦІЙНЕ ВІКНО З ВОДОВІДОМОМ – віконний проріз для вентиляції із виступаючими одна над одною планками.

ВЕНТИЛЯЦІЙНИЙ СТОВБУР (СВІТЛОВИЙ КОЛОДЯЗЬ) – відкрита ділянка без даху у великій будівлі для освітлення і вентиляції.

ВЕНТУРІ, Роберт / *Robert Venturi* (1925–

2018) – американський майстер архітектури і дизайну, теоретик і Прітцкерівський лауреат (1991), засновник фірми Вентурі, Скотт Браун і Партнери родом із Філадельфії. Є одним з визначних діячів архітектури XX ст. Його цитата «*Менше означає скучніше*» є постмодерністським антидотом до відомого модерністського вислову Міза ван дер Рое: «*Менше означає більше*».

ВЕНЧЕН (монг.) – огорожене місце між зовнішніми та внутрішніми воротами в монгольських містах або фортеці.

ВЕПР ПОВСТАЮЧИЙ – орнаментальна емблема.

ВЕРАНДА (англ. < португ. < інд.) – 1. прибудоване до будинку або вбудоване приміщення з окремим перекриттям, яке відкрите з одного чи кількох боків і не опалюється. Коли *в.* знаходиться на другому поверсі, то спирається на підпори (порівн. *тераса*). Засклення ззовні, зазвичай, збагачується виткими рослинами, плющем; 2. напіввідкрита чи засклена галерея у вигляді альтанки в саду.

ВЕРБИЦЬКИЙ, Олександр Матвійович

(1875–1958) – український архітектор, інженер і педагог родом із Севастополя. Працював у Києві на початку XX ст. Використовував художні форми минулих епох, а також зрілого і раціоналістичного модерну. За керівництва О. Кобелева приймав участь у будівництві Політехнічного інституту і Міського театру. Працював в управлінні Південно-Західної залізниці, у зв'язку з чим виконав велику кількість проєктів відомчих споруд в Україні та за її межами. Був будувати вокзали, товарні контори, паровозні депо, заводи, навчальні заклади, лікарні, банки, житлові будинки. Після 1917 року – педагог Художнього та Інженерно-будівельного інститутів, один із фундаторів Академії архітектури України. Серед відомих творів архітектури – будівля Київського залізничного вокзалу (1932).

ВЕРБЛЮДЯЧИЙ ГОРБ – конструктивно-просторове вирішення, яке досягнуто підтримуючими стійками з доугунами в китайських

спорудах епохи Середньовіччя і яке ззовні нагадує опуклість на спині означеної тварини.

ВЕРДЮРА (фр. *зелений*) – 1. Французький килим, що отримав поширення в XVII ст. Характерний зображеннями пейзажів, сцен полювання, лісних краєвидів, які мали пишні бордюри з картушів, гірлянд, гірлянд квітів і плодів. Своєю класицистичною стриманістю відрізнявся від пишних брюссельських шпалер у дусі фламандського бароко. Згодом у Франції виконували алентури. 2. Зображення садів, парків і лісів (зелені) на шпалерах, *десюдепортах*, панно, завісах і плафонах.

ВЕРЕТЕННИЙ ПОДІЛ У СТОВП – поділ геральдичного щита.

ВЕРЕТЕННИЙ СКОШЕНИЙ ПОДІЛ – поділ геральдичного щита.

ВЕРЕТЕНО – видовжений ромб.

ВЕРЕЯ (укр.) – 1. Одна зі стулок воріт в українських дворах. 2. Вертикальний стовп (прикрашений різьбленням) для навішування полотна воріт, який застосовувався в російському дерев'яному теслярстві.

ВЕРЗЕЯ – просвіт для проходу або проїзду, який виконаний в огорожі.

ВЕРИФІКАЦІЯ (лат.) – 1. Перевірка, підтвердження теоретичних положень науки дослідним шляхом. 2. Перевірка і підтвердження достовірності матеріалів, документів.

ВЕРК (нім.) – 1. Окреме укріплення фортеці; 2. Узагальнена назва різних оборонних споруд.

ВЕРМИКУЛІТ РОЗПУШЕНИЙ – матеріал, що одержують шляхом подрібнення і короткочасного випалення в печах природного вермикуліту. *В. р.* використовують для теплоізоляційних засипок, при виробництві штучних теплоізоляційних виробів, як заповнювач для вермикулітбетонів і добавок у декоративні штукатурні розчини.

ВЕРМІКУЛЕ (франц. < лат. *червоподібний*) – орнамент, складений із червоподібних завитків, що нагадують гусениць. Бере початок на арабському Сході, використовували у Візантії, країнах Західної Європи, у мистецтві епохи Ренесансу, а також Росії, де отримав назву «червчатого вузору».

ВЕРМИКУЛІТОБЕТОН – різновид особливо легкого бетону, заповнювачем до якого є *вермикуліт розпушений*. *В.* використовують для тепло- і звукоізоляційних шарів огорожуваних конструкцій будівель: панелей стін, перекриттів і покрить.

ВЕРНІСАЖ (франц.) – урочисте відкриття виставки; назва походить від традиції перед відкриттям виставки покривати картини лаком.

ВЕРСТА (давньорус. < лат. *зріст, лінія*) – міра довжини східних слов'ян, розміри якої з часом мінялись. Із кінця XVIII ст. у Російській імперії вона дорівнювала 500 сажнів, тобто 1,0668 км. Так називали і пришляховий стовп, на якому відзначалась відстань від певного населеного пункту. *В.* дала назву системі цегляного мурування, докл. див. **ВЕРСТОВЕ МУРУВАННЯ**.

ВЕРСТИ – крайній ряд цегли в кладці.

ВЕРТЕП (давньорус. *печера, огорожа*) – 1. Зображення народження Христа в інтер'єрах храмів. Ілюзійні макети печер з розфарбованими гіпсовими й восковими фігурками та використання ефектів освітлення детально ілюстрували біблійську історію і символізували перемогу світла (Ісуса) над темрявою, незнанням (печери). У православних церквах *В.* поміщали у вівтарях, у католицьких – у бокових приділах, нішах неподалік від входу (додатково див. *презенію, куева*). 2. Ляльковий театр в Україні, що зародився на зламі XVI–XVII ст. і складався з двох частин: угорі коробка заввишки до 2 м і завширшки 1 м зображали Різдво Христове, внизу – народно-побутова вистава.

ВЕРТИ (рос.) – звивисті алеї або доріжки, прокладені серед пейзажного парку чи саду.

ВЕРТИКАЛЬ (лат.) – вертикально спрямована пряма (орієнтована до центру земної гравітації).

ВЕРТИКАЛЬНА КАЛІВКА – тип підсиленої протипожежної дверної панелі.

ВЕРТИКАЛЬНА ОБШИВКА ЗІ ШТАПКАМИ – тип сполучення дошок.

ВЕРТИКАЛЬНИЙ (лат.) – відвісний, що складає з горизонтальною площиною прямий кут.

ВЕРТИКАЛЬНИЙ ЛИЦЬОВИЙ РЯД – положення цеглин у *муруванні*.

ВЕРТИКАЛЬНИЙ САД – 1. Озеленення за допомогою витих рослин на площині заввишки в два і більше поверхів, яке влаштовано на зовнішній стіні споруди. 2. Щільно обвита рослинами висока стінка, які розділяє парк на певні зони, ділянки або відгороджує його від навколишнього довкілля. 3. Сучасний засіб озеленення інтер'єрів на будьякій вертикальній площині.

ВЕРТИКАЛЬНИЙ ТОРЦЬОВИЙ РЯД – положення цеглин у кладці.

ВЕРТОГРАД (ст.слов. – город) – старовинна назва огороженого або плодового саду, що може включати в себе квітник. На зламі XVII–XVIII ст. під в. розуміли регулярний французький парк, що оточувався підстриженими деревами, боскетами. У церковному ужитку – образ Небесного Граду, Нового Єрусалиму.

ВЕРТЮГАДЕН, ВЕРТЮГАРДЕН (франц. < нім.) – 1. Озеленений укіс, що обмежує регулярну або пейзажну частину парку. 2. Терасоване паркове підвищення з напівкруглими сходами і підстриженою зеленою стінкою. Угорі, над балюстрадою на постаменті встановлювалась статуя Мінерви або Аполлона. Використовувалось для огляду гарних паркових видів, а також як зелений театр для вистав, що розігрувались внизу на тлі стриженої зеленої стінки.

ВЕРФ (голл.) – підприємство для спорудження і ремонту кораблів, розташоване на березі моря чи річки, яке складається зі стапелів, елінгів, доків, різноманітних майстерень і складів.

ВЕРХ (ст.слов., лит.) – вінчання споруди чіткою формою.

ВЕРХНЄ ПЕРЕДНЄ ВІКНО – тип дахового вікна.

ВЕРХНЄ СВІТЛО – частина вікна.

ВЕРХНЬОЛУЖИЦЬКИЙ БУДИНОК – тип селянської садиби в Німеччині, що сформувався в середньовіччі в східних регіонах під слов'янським впливом. Дерев'яні будинки зі стінами, виконаними зі стовпів і арок, характерні застосуванням «обв'язки», мали двоповерхову висоту і завершувались високим двосхилим дахом (порівн. *альнійський будинок, баварський хутір, франконська садиба, фризський будинок, халленхауз, шварцвальдський будинок*).

ВЕРХНЬОПІДВІСНЕ ВІКНО – тип вікна.

ВЕРХНЯ МИЛИЦЯ – елемент дерев'яної каркасної конструкції.

ВЕРХНЯ ОБВ'ЯЗКА ДВЕРНОГО ПОЛОТНА – елемент дверей.

ВЕРХНЯ ПАРАБОЛІЧНА АРКА – опорна конструкція даху.

ВЕРХНЯ ПРОЄКЦІЯ – тип проєкції в кресленні.

ВЕРХНЯ СПАЛЬНЯ – спальня на горищі.

ВЕРШИНА – див. ГЛАВА

ВЕСТВЕРК (нім. *західна будівля*) – у каролінгських і романських церквах, особливо в Німеччині, об'єм, ортогональний до головної осі будівлі, завершуючий її із заходу, як правило, з 2–3 вежами, які відкриті до нефу галереї на хорах.

ВЕСТИБУЛ (лат. *передпокій*) – оточений із трьох боків невеликий майданчик перед входом до давньоримського житлового будинку. Присвячувався богині домашнього вогню Весті, звідки й отримав назву. Інколи там для привітання гостей поміщали вогнище, пальмову гілку, що символізувала мир. В імператорський період тут часто влаштовували колонний портик.

ВЕСТИБЮЛЬ (франц. < лат. *передня*) – просторе вхідне приміщення громадської будівлі, житлового палацу або знатної садиби, яке знаходиться перед залом або анфіладою парадних кімнат. Часто зв'язувалося з головними сходами для підйому на інші поверхи і мало гардероб.

ВЕХАН (тайс.) – храмова споруда у монастирському комплексі Таїланду, призначена для молитов цивільного населення. Головний зал зазвичай поділявся на нефи кам'яними чи цегляними стовпами або круглими стовпами для підтримки дерев'яної стелі (порівн. *бот, мондопа*).

ВЗВІЗ (рос.) – пандус у селянській садибі, виконаний із дерев'яних колод, для в'їзду возів на другий ярус господарського двору або на складське приміщення на підкліті. Характерний для народного будівництва Російської Півночі.

ВЗРУБ (рос.) – 1. Підпірна стінка, виконана з дерева. 2. Те саме, що і *поруб*.

ВЗРУБОК (рос.) – надбудова над дерев'яною хатою, хорами.

ВИВІД – фортечна споруда, що виступає перед основним укріпленням. Мала місце в московській оборонній архітектурі в період Середньовіччя.

ВИГИН – вигнуте місце, округла лінія згину, повороту.

ВИКЛАДКА (укр.) – декоративне оформлення щипця дерев'яної будівлі за допомогою окремих дощечок.

ВИКРУЖЕННЯ – архітектурний облом, утворений у перетині двома дугами; докл. див. ГУСЬОК.

ВИКРУЖКА – ввігнутий облом, який за окресленням має четверть кола або кривої, близької до цієї форми. Існують: – *пряма* – центр, яким описана дуга знаходиться знизу, і облом має немов несучу функцію; – *зворотна* – центр, яким описана дуга знаходиться вгорі, і облом немов спирається на підніжжя.

ВИКУШ (польс.) – 1. Башта, яка на кронштейні кріпилась до зовнішнього боку оборонної стіни або на її зламі й мала захищати так звані мертві зони. Використовувався і як алькер. 2. Звернена у бік передпілля оборонна башта, що сформована зломом куртини, мала трикутну або чотирикутну в плані форму та відкрита в середину фортеці.

ВИЛКА – 1. Спосіб з'єднання двох дерев'яних брусів під кутом. У просвердленому кінці одного робився паз, а на кінці другого – шпунтовий виступ. 2. Початок розжолобка у місці перетинання поверхні даху з гребнями слухового вікна або нижчого даху.

ВИЛОВИДНИЙ ДАХ – тип даху.

ВИЛОВИДНИЙ ПОДІЛ ЩИТА – поділ геральдичного щита.

ВИЛЬЧАТИЙ ХРЕСТ – орнаментальна емблема.

ВИМОСТКА – обробка підлоги кам'яними плитами у стародавньому будинку або навколишньої території.

ВИМОЩЕННЯ – спеціальне покриття вздовж зовнішнього боку стін будинку для захисту фундаментів від атмосферних опадів. Окрім своєї основної функції, *в.* також може виконувати декоративну функцію. *В.* роблять на власному фундаменті – утрамбованому ю по ущільненому фунтовому покриттю (*глиняний замок*) за допомогою бетонного чи асфальтобетонного покриття. Зазвичай поверхня *в.* розташована під тупим кутом до стіни – щоб під стінами не скопичувалась дощова вода. Відсутність *в.* суттєво впливає на довговічність експлуатації будинку.

ВИМПЕРГ (нім. *вія ока*) – гострокінцевий трикутний фронтон над стрілчастою аркою дверного або віконного прорізу в споруді, що часто застосовувався в готичній архітектурі Західної та Центральної Європи. Його поле багато прикрашалось ажурним різбленням і скульптурними деталями, круті профільовані краї – крабами, а вершина – хрестоцвітом (порівн. *габель*). Бере походження від торців будинків із високими двохилими дахами.

ВИНЕСЕННЯ ТРАСИ В НАТУРУ – польові геодезичні роботи з прокладання на місцевості осі будівлі, споруди.

ВИНОГРАДИНА – орнаментальний мотив.

ВИНОКУРНЯ – виробнича споруда, де виготовлялися горілчані вироби.

ВИНОС – виступ карнизу відносно вертикальної площини стіни.

ВИНОСНА ПЛИТА – проста чи профільована плита, що в ордерах є основним елементом карнизу антаблемента.

ВИПУСКИ, ВИПУСТИ (укр.) – бруси, які виступають консоллю за межі основної несучої стіни, підтримуючи частину дерев'яної споруди. Найчастіше вживалися для підтримки великого виносу дахів, зокрема в пам'ятках буковинської школи в Україні нерідко мали вибагливі форми, оброблялись різбленням, вирішувались у вигляді завитків, тваринних голів тощо.

ВИСЛЕ КАМІННЯ – цегляне або білокам'яне декоративне вбрання, яке виступало за межі стін давньоруських споруд, прикрашаючи аркові входи, ворота і ганки.

ВИСОТИ – вівтарі, які нерідко отримували вид мегалітичних каменів, розташовані на огорожених майданчиках, що займали вершини пагорбів. Споруджувалися у стародавніх Фінікії та Палестині.

ВИСЯЧА ГАЛЕРЕЯ – критий прохід, галерея на консолях.

ВИСЯЧИЙ ГАНОК – вхідний майданчик, який спирається на випусти. Часто вживався у російському дерев'яному теслярстві.

ВИСЯЧИЙ ЗАМОК – замковий камінь, що опущений значно нижче наличника віконного прорізу або *архівольту* арки.

ВИСЯЧІ КОНСТРУКЦІЇ – будівельні конструкції, що сприймають в основному зусилля на розтяг.

ВИСЯЧІ САДИ (синонім – *красні сади*) – назва декоративних садів, розташованих на високо піднесених штучних підмурках, плоских дахах споруд. З'явилися у сиву давнину, у Месопотамії, де самими знаменитими вважались зараховані до семи чудес світу – сади цариці Семіраміди, які були створені у Вавилоні на з'єднаних сходами чотирьох терасах царського палацу Навуходоносора II. Підтримувані масивними стінами і колонадами, вони виконувалися з кам'яних брил, покривались комишем і заливались асфальтом, над

яким для захисту від проникнення води влаштовувалась прокладка з цегли і свинцевих пластин. Поверх усього і насипався шар родючого земляного ґрунту. На нижніх терасах були посаджені дерева, на верхніх – кущі та квіти, звідкіля й відкривалися ефектні краєвиди на столичне місто і його околиці.

ВИФАРБКИ (нім.) – POS-матеріали для демонстрації якісних характеристик і асортименту лакофарбних матеріалів: ЛФМ у місцях продажу. Розміщується в безпосередній близькості до представленої на стелажах продукції в магазинах, торгових палатках, на виставкових стендах, інформаційних стійках. Привертає увагу потенційних покупців і допомагає зробити оптимальний вибір ЛФМ.

ВИХІДНИЙ ПЛАЦДАРМ – розширення прикритого шляху в земляних фортецях Нового часу (порівн. *вхідний плацдарм*).

ВИШГОРОД – фортеця давніх часів, розташована посеред селища на значній височині.

ВИШКА – 1. Споруда баштового типу або частина будівлі, надбудова, яка споруджувалася для спостережень за довкіллям та інших потреб; – *американська* – пірамідальна споруда з дошок, що зводилась у лісових масивах для спостережень щодо виникнення пожеж. 2. Будівля для збереження речей, яка підносилась на стовпах і зводилась у садибі неподалік від панської споруди.

ВІА (лат. *дорога*) – 1. міжміський брукований каменем шлях у Стародавньому Римі, що мав військове і господарське значення; 2. італомовна назва вулиці або проспекту; 3. нижня частина карниза у вигляді тяги з дентикулами, що підтримує виносну плиту, увінчану симою.

ВІАДУК (лат. *шлях і веду*) – шляхопровід через ущелину, долину або глибокий яр, байрак, річку. Багатопрогонні та багатоярусні, аркові або балкові *в.* спиралися на підпори різної висоти, найбільший прогін влаштовувався в найвищій (над рівнем поверхні землі) частині (порівн. *естакада*). У стародавні часи зводилися з великих кам'яних блоків, у XIX–XX ст. часто виконувалися металевими і залізобетонними. Пішохідні *в.* зазвичай робили з дерев'яних конструкцій.

ВІБРАЦІЯ – рух матеріальної точки або механічної системи, при якому почергово зростають і спадають за часом значення величини, що характеризує цей рух. Проявляється у вигляді механічних коливань пружних тіл.

ВІБРОПРЕСУВАННЯ – спосіб ущільнення бетонної суміші шляхом прикладання до неї вібраційних навантажень і статичного тиску.

ВІБРУВАТИ – перебувати в стані *вібрації*.

ВІВТАР (лат. *підвищення*) – 1. Місце жертвувань, жертovníк, які у найдавніші часи влаштовувалися просто неба і були символом присутності божества, спілкування з ним (синонім – *олтар*). Тому вони влаштовувалися на підвищеному місці, щоб дим від куріння швидше досягав неба. 2. Жертovníки-вівтарі у вигляді величних і багато оздоблених споруд влаштовувалися у низці країн Стародавнього Сходу, античних Греції та Римі, які розташовувалися окремо або всередині храму. На подіумі, до якого вели сходи, поміщали бронзову чашу для умертвлених жертovníх тварин. 3. Жертovníй камінь на горі піраміди в народів Стародавньої Америки, у якому малося невелике заглиблення для спалювання сердець, які виривалися з грудей живих людей. 4. Підвищення, де курилися пахощі, символізуючи жертву Агнця Божого, пізніше стіл для відправлення таїнств Євхаристії у ранньохристиянському храмі. 5. Жертovníй престол для здійснення таїнства (перетворення хліба з вином у кров Христа), який був витягнутий поперек осі католицького храму і разом із декоративною стінкою у вигляді складня пишно прикрашався орнаментальним різьбленням, збагачувався живописом і скульптурою. Згодом *в.* перетворилися у монументальні споруди понад 10 м заввишки з боковими стулками, які розкривалися у святкові дні, демонструючи Адама, Єву, Агнця Божого, ангелів. На зовнішніх частинах зображалися сцени Благовіщення, донатори, угорі – пророки й сивіли. У Новий час виконані в стилі ренесансу і бароко ілюзорні картини позаду *в.* в обрамуванні канделябрів створювали враження реального існування Мадонни з малюнком, Вознесіння Христа й інших сцен. 6. Східна частина православної церкви, що відгороджувалась від молитовного залу вівтарною перешкодою, а згодом – іконостасом. 7. Переносний *в.*, який у Візантії виконувався у вигляді складня (диптиха, триптиха) зі слонової кістки, на романському й готичному Заході – тристулкового з позолоченої бронзи або срібла з коштовним камінням. Вони завершувалися хрестами, моделями храмів; 8. монументальна і багато прикрашена стінка в Іспанії – докл. див. ПЕТАБЛО.

ВІВТАРНА ПЕРЕШКОДА – огорожа у вигляді стінки або парапету між вівтарем і основною частиною молитовного залу ч православному християнському храмі.

ВІГВАМ (англ.) – житло лісових північно-американських індіанців куполоподібної форми, збудоване з гілок дерев і покрите корою, циновками (порівн. *mini*).

ВІД'ЄМНІ ФОРМИ РЕЛЬЄФУ – відносно понижені ділянки поверхні суходолу або дна водойм: долини, впадини, яри, будівельні котловани тощо.

ВІДБУДОВА – відновлення чого-небудь зруйнованого або занедбаного (будівлі, господарства, міст, сіл, заводів).

ВІДМИВКА – техніка графічного представлення проєктних матеріалів

ВІДМІТКА – певний знак, яким щось відмічають; позначка.

ВІДРОДЖЕННЯ – епоха і стиль в культурі, і особливо в мистецтві Європейської цивілізації XIV–XVI ст. (докл. див. РЕНЕСАНС).

ВІДСІК ФОРТЕЧНИЙ – укріплена позиція для відходу, щоб запобігти проникненню супротивника в тил.

ВІДСТУПНИЙ ФЛАНК – частково зміщений вглибину бастіону бік укріплення земляної фортеці, зроблений заради захисту гармат.

ВІЗАНТІЙСЬКА ЗВ'ЯЗКА – орнаментальна композиція; докл. див. БАНД-Е-РУМІ.

ВІЗАНТІЙСЬКА КВІТКА – орнаментальний мотив у вигляді вписаної в ромбічні проміжки три-, п'ятипелюсткової пальмети зі спіралью закрученими вусиками вниз і чітким силуетом. Розміщувався також між медальйонами та іншими зображеннями. Являвся елементом банд-е-румї (візантійської зв'язки). Якщо від *в. к.* відходять напівпальметки або бруньки, то утворюються букети, що можуть щільно заповнювати площину килимової композиції.

ВІЗОЧКИ – мотив орнаменту, сформований маленькими колами з крапками посередині.

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ – представлення фізичного явища або процесу у формі, яка зручна для зорового сприйняття.

ВІЗУАЛЬНИЙ (лат.) – видимий.

ВІКОННИЦЯ – 1. Дерев'яний щиток для тимчасового закриття вікна зовні або зсередини у житловому будинку (порівн. *ставні*). Для громадських споруд виконувалися металеві *в.* 2. Віконна рама, куди вставлялися шматки скла або слюди. У старовинних будівлях – суцільна дерев'яна дошка з прорізами.

ВІКОННИЙ ПРОРІЗ – див. ПРОРІЗ ВІКНА.

ВІКНО – отвір для освітлення приміщення, який за своїм форматом міг бути вертикальним або горизонтальним, а його завершення – прямокутним, шестикутним, півциркульним, овальним тощо. Протягом багатьох століть сформувалися різні за формою і характером вікна, серед них найвідоміші: ~ **абажур** – а) переважно підвальне, із сильно нахиленими всередину кімнати перемичкою і підвіконником, завдяки яким відбивається світло; б) із прикріпленням до стіни кожухом (часто дощаним), над яким із приміщення можна побачити лише смугу неба. Характерне для тюремних камер; ~ **берлінське** – із трьох стулок, використовувалося для освітлення приміщень, що знаходяться в перетині двох корпусів; ~ **бичаче око** – овальної форми, розташовувалося над дверима або в покрівлі даху таким чином, що видно більшу частину овалу (докл. див. *окулус*); ~ **біфорне** – докл. див. *біфорій*; ~ **брамантове** – аркове в прямокутному обрамленні, яке завершено сандриком. Проріз фланкується пілястрами, на які спирається *архівольт*; в антрєвольтах влаштовуються розетки. Форма і облямування розроблені італійським зодчим Д. Браманте; ~ **венеціанське** – виконане з двох частин, яке в Пізнє Середньовіччя і епоху Ренесансу було поширеним у забудові Венеції. Два однакових аркових прорізи розділялись колонкою і об'єднувались загальною аркою з круглим отвором у тимпані. Іноді *архівольти* двох аркових прорізів, які спирались на колонки, завершувались неповним антаблементом із трикутним фронтоном. Прикрашене різьбленням, інкрустацією, виконане з кольорового мармуру і скла венеціанське вікно порівняно з біфорієм мало пишній, нарядний вигляд; ~ **верхнє** – вузьке горизонтальне, розташоване вгорі у дерев'яній стіні курної хати або чорної варниці та призначене для виходу диму; ~ **випускне (вивідне)** – виступає на горищі з обсягу покрівлі разом з боковими стінками; ~ **віяльне** – завершене низкою піваркових елементів; ~ **волокове** – вирубане у двох суміжних колодах (половина у верхній і половина у нижній) дерев'яної будівлі, горизонтальне за формою. Його раму при потребі засовують по горизонталі з боку приміщення тесовою засувкою («заволюкають», звідсіля й відповідна назва); ~ **дифорне**

— докл. див. **ДИФОРІЙ**; ~ **другого світла** — влаштоване для освітлення темного приміщення через вікно зі світлої кімнати, галереї, лоджії; ~ **італійське** — узагальнене визначення вікна, яке складається із вищої середньої частини аркової форми і двох бокових (порівн. *палладіанське вікно, серліана*); ~ **катомадо** — докл. див. *катомадо*; ~ **колесо** — докл. див. *колесо*; ~ **красне** — заввишки не менше трьох діаметрів колод у дерев'яному будинку із заскленою рамою, облямованою лутками; ~ **Кричевського** — вікно, фланковане колонками, які підтримують п'яти верхньої трапеції. Розроблене українським зодчим В. Кричевським; ~ **лежаче** — витягнуте по горизонталі; ~ **летюча миша** — дахове вікно, верхню частину якого виконано у вигляді плавного пологого вигину; ~ **ліхтарем** — висунуте разом із підвіконною частиною за межі чільної стіни і сперте на кронштейни, яке має додаткове застосування боків; ~ **луткове** — те саме, що і *красне*; ~ **мезонінне** — розташоване над основним рядом у великих залах для кращого освітлення; ~ **односхиле** — випускне з прямокутною чільною поверхнею; ~ **палладіанське** — складається із середнього аркового і двох бічних прямокутних прорізів, розділених колонами або пілястрами, які начебто підтримують архівольт. Розроблено італійським зодчим А. Палладіо; ~ **подвійне** — об'єднання в одну композицію 2-х прорізів, докл. див. **ДИФОРІЙ**, **БІФОРІЙ**; ~ **потрійне** — об'єднання в одну композицію трьох прямокутних, аркових або іншої форми прорізів; порівн. *трифолій, трифорій*; ~ **риб'ячий хвіст** — кругле вікно, оформлене у формі рибиного хвоста; ~ **роза** — докл. див. *роза*; ~ **Сансовіно** — аркове вікно, обрамоване канелюрованими тричвертними колонами іонічного ордеру, що підтримують імпости архівольта. Розроблене італійським зодчим Я. Сансовіно; ~ **сегментоподібне** — у вигляді частини круга, сегмента; ~ **серліана** — докл. див. *серліана*; ~ **сліпе** — неглибока ніша, схожа на сусідні вікна (докл. див. *бленда*); ~ **слухове** — вікно для провітрювання і освітлення горища; ~ **термальне** — сегментоподібне вікно, розділене двома вертикальними імпостами на три частини майже рівної ширини. Назва походить від прорізів, якими освітлювалися давньоримські терми; ~ **флорентійське** — поділене середньою колонкою,

на яку вгорі спираються півциркульні арки; ~ **фронтонне** — випускне із двосхилим покриттям на окремих кроквах; ~ **хрестоцвіт** — кругле вікно з чотирма внутрішніми напівкруглими частинами; ~ **чотирилистник** — кругле вікно з чотирма внутрішніми стрілчастими частинами.

ВІКТОРІЯ (лат. *перемога*) — рельєфне або живописне зображення богині перемоги у вигляді крилатої жінки, яка в одній руці тримала лавровий вінок (символ перемоги), а у другій — пальмову гілку (символ миру). Зображення *В.* були популярними в Стародавньому Римі, а також у Європі Нового часу

ВІЛЛА (лат., італ. *маєток*) — 1. оточені високими стінами заміська садиба, будинок із господарськими спорудами, майстернями, приміщеннями для охорони (*Villa rustica*) або міська будівля для відпочинку і розваг із терасовим парком, фонтанами, павільйонами (*Villa urbana*) у Стародавньому Римі; 2. королівський палац, маєток в імперії Каролінгів (*Villae regiae*), на основі яких пізніше зростали міста; 3. заміська резиденція знаті в Італії XV–XVII ст. у вигляді казино, невід'ємною частиною якої був великий палац серед терасового парку зі сходами, підпірними стінками, гротами, каскадами, фонтанами, скульптурами й павільйонами; 4. міська садиба у вигляді палацу з господарськими будівлями і садом у Москві XVIII — першої половини XIX ст.; 5. комфортабельний приватний особняк XIX–XX ст., що знаходився серед саду в курортній зоні, у привілейованому районі міста або на його околиці.

ВІМА (грец. *крок*) — 1. трохи піднесений проміжний простір між підкупольним простором і вівтарним півкругом або апсидою в церкві (порівн. *біма*); 2. сходишки вівтаря, який знаходиться на підвищенні.

ВІМАНА (санскр. *святиня*) — святилище в архітектурі Індії стародавніх і середньовічних часів, яке розташоване під шикхарою. Відзначалось маленькими розмірами, було місцем поклоніння, а не молитов.

ВІНДАВА — примикання критого селянського двору до середини поздовжнього боку хати, виконане під прямим кутом. Характерно для російської народної архітектури.

ВІНЕГРЕТ — різна всячина, суміш різних предметів.

ВІНЕЦЬ (ст.слов.) — один замкнений ряд розташованих по горизонталі колод у зрубі, які

з'єднані в кутах врубками та у плані складають 4-, 6- або 8-кутник. Кількість вінців зумовлює висоту зрубу. Прийнято виділяти: – *верхній* – те саме, що і *мауерлат*; – *окладний* – лежачий на каменях, нижній *в.*, який роблять із самих міцних колод і скріплюють торцевими шипами.

ВІНЕЦЬ КАПЕЛ – кільце капел навколо головної апсиди католицького базилікального храму. З'явилося у зв'язку зі збільшенням кількості вівтарів у романську епоху внаслідок популяризації культу мощів і масового характеру поклоніння під час урочистих богослужінь. До них проходили *амбулаторієм* або *деамбулаторієм*, а самі храми стали присвячувати кільком святим, що вимагало відповідної кількості вівтарів.

ВІНИЧКИ – орнаментальний мотив у вигляді геометризovanого зображення смерічки.

ВІНОК (ст.слов.) – декоративний орнаментальний мотив у вигляді круга чи лінії, складений із квітів і рослинних елементів, іноді перевитих стрічками. Загалом круг в епоху Античності був атрибутом вічності, замкненості часу. Тому *в.*, що повивали колони, були езотеричним (таємним) знаком безперервного і вічного руху, обертання планет навколо Сонця, на надгробках – скорботи, вмирання у земному житті й відродження у новому. Залежно від матеріалу, символізуючи тимчасову відзнаку (не велич і владу як корона), *в.* мають численні значення, що й відображалося у монументальному мистецтві. Так, виконані з квітів були прикрасами, побажаннями щастя і в той же час присвячувались богині Флорі, з оливи – Зевсу, з пінії – богу морів Посейдону, хлібних колосків – богині родючості Деметрі (Церері), виноградного листа – Діонісу, лавра – Аполлону. Тому останніми в Греції нагороджували переможців музичних змагань, видатних поетів. У Стародавньому Китаї поети теж відзначались *в.* У Римі *в.*, виконані з троянд, носили імператори.

ВІНЬЄТКА (франц. *виноградна лоза*) – орнаментальна чи зображальна декоративна прикраса, що часто використовується як заставка або кінцівка у книжці, а в архітектурі має місце в композиції картушів.

ВІНЬЙОЛА, Джакомо / Jacopo Vignola (1507

–1573) – італійський майстер архітектури доби маньєризму, автор трактату «Правило п'яти ордерів архітектури» (1562) родом із Він'йоли, Емілія-Романія. Архітектурі почав навчатися в місті Болонья. Необхідність вивчення античних пам'яток в оригіналі спонукала його переїхати до Риму, де на той час склалася ціла школа з вивчення архітектури стародавніх пам'яток, що слугувала взірцем для будівничих Італії. Згодом, вісімнадцять місяців прожив у Франції, де працював у королівській резиденції Фонтенбло на запрошення короля Франциска I. Після повернення до Італії працював в Болоньї, проектував палаццо ді Бенчі. Згодом вдруге переїздить до Риму. Усі головні будови *В.* знаходяться в Римі чи поблизу нього. Його парадні фасади занадто стримані, майже аскетичні: церква Сан-Андреа-ін-віа-Фламіана. Мікеланджело доручив *В.* зведення двох бічних куполів на соборі Святого Петра. Саме *В.* папа римський Юлій III доручив добудову собору після смерті Мікеланджело. 1558 р. майстер перебував у П'яченці, де вів будівництво палаццо Фарнезе. *В.* вважається одним із засновників стилістики класичного бароко, оскільки винайшов чимало характерних прийомів, створив багато виразних, як архітектурно, так і пластично, форм будівель і споруд, що століттями були взірцями для майстрів дизайну багатьох країн світу.

ВІНЬОЛІ, Рафаель / Rafael Vinoly (1944 р. н.)

– уругвайсько-американський майстер архітектури і дизайну родом з Монтевідео, Уругвай. У віці 20 років він став співзасновником архітектурної студії «Естудіо де Арквітектура», яка з часом перетворилася в найбільшу студію дизайну Латинської Америки. У 1978 р. *В.* переїхав до США, де спочатку читав лекції в аспірантурі школи дизайну Гарвардського університету. 1979 р. *В.* переїхав до Нью-Йорку, де 1983 р. заснував дизайнерську студію «Рафаель Вінолі архітектекс», у якої незабаром з'явилися філії в Лондоні та Лос-Анджелесі. Роботам *В.* характерна структурна своєрідність, що виходить за рамки усталених підходів.

ВІРАЖ (франц.) – 1. Ділянка дороги або спортивної споруди з нахилом до середини. 2. Розчин для вифарбки фотографічного відбитку.

ВІРПЮВАННЯ – те саме, що і тонування.

ВІРТУАЛЬНИЙ (лат.) – можливий, такий, що може проявитись при визначених умовах.

ВІРТУОЗ (лат.) – людина, що досягла в якій-небудь справі вищого ступеня майстерності.

ВІРТУОЗНИЙ – доведений до досконалості.

ВІСТА (італ. *погляд*) – сформована паралельними зеленими площинами з високих дерев вузька паркова перспектива, спрямована на архітектурну споруду, скульптуру, фонтан, водоймище, галявину або оригінальне дерево.

ВІСЬ КОМПОЗИЦІЇ – пряма, що умовно розділяє будь-які композиційні побудови в архітектурі, дизайні, живописі, містобудуванні на візуально врівноважені частини.

ВІСЬ СИМЕТРІЇ – пряма, усі точки якої залишаються нерухомими, коли діє симетрія.

ВІТАЛЬНЯ – кімната для сімейних свят і урочистого прийому гостей.

ВІТРАЖ (франц. < лат. *засклення*) – 1. Тип вікна. 2. Тематична або декоративна композиція, виконана різними фарбами на заскленому прорізі або складена зі шматків скла різного кольору, скріплених свинцевими перемичками. Розраховувалась на наскрізне освітлення і створення різнобарвного просторового середовища, внаслідок чого інтер'єр отримував містифікований настрій. Замість скла міг бути використаний інший прозорий матеріал. Крім засклення вікон вітраж застосовувався для перегородок, дверей. Поява вітража припадає на епоху Стародавнього Єгипту, згодом він почав вживатися в Стародавньому Римі. У Європі використовувався в епоху Каролінгів, у візантійській і романській архітектурі, але найбільше поширення отримав у готичній. При оформленні вікон-роз, трифоріїв, квадрифолій, величезних прорізів почали переважати криваво-червоні, сині (потойбічні), лілові (молитовні) і жовтувато-оранжеві. З'явилися безкольорові вставки, що розписувались гризайлем, які сяяли подібно діамантам на кольоровому тлі.

ВІТРИЛО – докл. див. ПАРУС.

ВІТРИНА (франц. *шибка*) – 1. Засклена шафа з полицею для експонування скла і сувенірів у музеї або на виставці. 2. Рекламно оформлене велике вікно в крамниці.

ВІТРО – див. ВІТРАЖ.

ВІТРОВИЙ ТИСК НА СПОРУДУ – тиск або розрядка, що створюються на поверхні споруд обтікаючим її вітром.

ВІТРУВІЙ, Марк / Marci Vitruvii (80–15 до

н. е.) – римський майстер архітектури, інженер і теоретик архітектури родом із Риму. В. відомий своїм трактатом «Про архітектуру», що не відрізняється красою стилю, оскільки написаний сухою мовою, але надзвичайно цінний за змістом. Тут є історичні й теоретичні міркування та конкретні практичні поради; описані його власні наукові експерименти й досвід. Трактат «Про архітектуру» представляє собою значну цінність для історії науки, інженерної справи та архітектури. В. надає величезного значення місцю розташування споруди і її орієнтації до сторін світу, акустиці та пропорційності як планів будівель, так і фасадів.

ВІТРЯК – вітряний млин. Існує значна кількість конструктивних і архітектурних вирішень, серед яких найвідоміші 2 типи – «стовповики» (переважали в північних районах Росії, так званий «німецький тип») і «шатровки» (голландський тип). Підпорою перших були вриті в землю осьові стовпи, навколо яких і оберталася вся будівля, що мала обхідні галереї або балкони. «Стовповики» відзначалися досконалими пропорціями, нечисленним декором. У російських регіонах існує їхня назва – «на кострах». У «шатровках» низ основної призматичної форми залишався нерухомим і оберталася лише верхня частина з валом і крилами-лопатями (т. зв. горобина). Обидва типи в. були поширені в різних регіонах України, відзначаючись будівельними матеріалами, конструктивним вирішенням, зовнішнім виглядом і пластичним оздобленням.

ВІТРЯНИЦЯ – 1. Те саме, що й *рушник*. 2. Жердина, яка захищає солом'яну покрівлю від руйнувань опадами і вітром, притискаючи її до дерев'яної основи. 3. Даховий простір або високий поміст, пристосовані для сушіння білизни, овочів тощо. 4. Російськомовна назва вітряка.

ВІФАНІЯ (грец. *будинок фініків*) – монастирський парк або сад із будівлями, за допомогою яких створювалися пейзажі та споруди, що символізували деякі події євангельської історії (порівн. *гефсіманія*).

ВІХАРА (санскр. *халуна*) – 1. Буддистський монастир в Індії, спочатку з келіями, що оточували розташовану серед двору ступу, потім

у вигляді просторого квадратного залу, оточеного келіями. 2. Багатоярусна споруда з колонними залами. 3. Квадратна в плані споруда з багатоярусним, пірамідальної форми декоративним верхом, яка нерідко входила до складу буддійського монастиря.

ВІЦА (лат.) – прут, який використовувався у слов'янській дерев'яній архітектурі для зв'язування і скріплення колод, брусів, фашин.

ВІЧКО – 1. Кружок, розташований у середині завитка волюти. 2. Декоративний елемент на фасадах цегляних будівель у вигляді лежачого ромба, вписаного в прямокутник.

ВІШАП (вірм.) – менгір заввишки до 5 м у формі риби або з різьбленим зображенням риби, бика. Розміщувався на берегах річок або стародавніх каналів і, можливо, був пов'язаний з культом родючості й води. Орієнтовне датування – 2-е тис. до н. е., можливо, пов'язувався з кельтами води і родючості. Знайдено у Вірменії, Грузії, на Північному Кавказі та в Монголії (порівн. *баба, олений камінь*).

ВІЯЛЬНЕ ВІКНО – вікно над дверима.

ВІЯЛЬНИЙ ЗАМОК – різновид замкового каменю, що закриває у верхній частині арку і складається із трьох клинчастих каменів подібно до віяла: великого центрального і двох менших з боків.

ВІЯЛЬНЕ СКЛЕПІННЯ – специфічний тип пізньоготичного склепіння в Англії – віялоподібний, прикрашений кам'яним ажурним різьбленням.

ВКЛАДИШ – вертикальний валик із закругленими кінцями, який розташований між ребрами канелюр у нижній частині колони.

ВКЛАДКИ – див. КАНЕЛЮРИ.

ВЛОДЕК, Лев Львович (1842–після 1913)

– український майстер архітектури й інженерної справи доби еклектики і модерну родом із Житомира. До 1867 р. був помічником міського архітектора на посаді колезького асесора. При Управлінні Головного інженера Комерційних Портів він здійснив серію експериментів із вивчення бетонних мас. Завдяки набутому досвіду В. успішно впроваджував у своїх проєктах армований бетон. В. багато і плідно займався приватною практикою, виконуючи замовлення одеських домовласників. Найвизначнішими житловими будівлями

майстра слід вважати прибутковий будинок Інбера/готель «Савой» на вулиці Пастера, 31, прибутковий будинок Розенблата на вул. Преображенській, 46/42 (1887), будинок Дур'яна на вул. Херсонській, 33 (1880-ті).

ВНАПЛАВКУ – виконання підлоги з тесин, які насуваються одна на одну довгими скошеними кромками.

ВО, Луї ле / Louis Le Vau (1612–1670) – (фран-

цузький майстер архітектури і дизайну, фундатор класицизму у Франції родом із Парижу. Служив архітектором при дворі Людовика XIV. Разом з А. ле Нотром і Ш. ле Бруном був відповідальним за перепланування шато Вокс-ле-Вікомпт. До його останніх робіт належать палац Версаль, палац Лувр у співпраці з К. Пер-ро. Він також запроектував дві дзеркально розташовані додаткові будови уздовж партеру Вінсентського замку, замок дю Рейнсі, готель Там-боне, коледж дес Куарте-Нейціонс (зараз будівля Інституту Франції), церква Св. Салпіс, готель Ламберт, отель Сент-Луї в Парижі тощо.

ВОВЧА ЯМА – глибока яма у вигляді перекинутого усіченого конуса, на дні якої влаштований загострений кіл. Розташовані у шаховому порядку перед укріпленням, кілька в. я. слугували проти нападу кінноти супротивника.

ВОВЧИЙ ЗУБ – орнаментальний мотив у вигляді стрічки трикутників, кути яких по чергово спрямовані донизу і догори. Зазвичай вирізьблюється на кам'яних плитах.

ВОВЧИЙ СКИК – отвір у рослинній огорожі парку, через який несподівано відкривається гарний вид на довкілля або захоплююча перспектива і горизонти (порівн. *ах-ах*).

ВОГНЕСТІЙКІСТЬ – здатність конструкцій і виробів протягом визначеного часу витримувати без руйнування дії високих температур.

ВОГНЕТРИВКІСТЬ – здатність матеріалів протистояти дії високих температур без руйнування.

ВОДОБІЙ – середня частина флютбету, що сприймає навантаження греблі і удари води, яка падає.

ВОДОВІДВІД – влаштування риштаків для стоку води з дахів тощо.

ВОДОВІДВЕДЕННЯ – використання комплексу інженерних споруд і обладнання з метою виведення стічних, дощових і талих вод із населених пунктів та промислових об'єктів.

ВОДОГРАЙ – штучна споруда із направленими струменями води (докл. див. ФОНТАН).

ВОДОДІЛ – підвищена місцевість, що розділяє басейни суміжних річок, зазвичай використовувалася для прокладання міжселищних шляхів.

ВОДОЗАБІР – гідротехнічна споруда забору води для водозабезпечення, іригації.

ВОДОЗВІДНА ВЕЖА – в архітектурі середньовічних фортець вежа, у середині якої знаходиться водопідйомний пристрій для забезпечення мешканців міста питною водою під час облоги. Такі вежі таємними каналами зв'язували з рікою.

ВОДОЛІКАРНЯ – лікувальна споруда із різними ваннами.

ВОДОМЕТ – пристрій на даху для відведення дощової води з карнизу, від стіни.

ВОДОНАПІРНА БАШТА – спеціальна споруда для водогону.

ВОДОНЕПРОНИКНІСТЬ – здатність матеріалу не пропускати воду до досягнення одностороннім гідростатичним тиском визначеної величини.

ВОДОПРОНИКНІСТЬ – фізична характеристика. *В.* вимірюється коефіцієнтом фільтрації, тобто кількістю води (у метрах³), що пройшла протягом однієї години через об'єм, який рівний 1 м³ за різності тисків, встановленим стандартом для певного матеріалу.

ВОДОСПАД – штучна споруда із стрімкими потоками води, що спадає на різних рівнях, або природний, відповідним чином оформлений потік води, який падає з висоти. Часто використовується в садово-парковому мистецтві.

ВОДОСТІК – пристрій для відведення води з даху (докл. див. РИНВА, РИШТАК).

ВОДОСХОВИЩЕ – штучний басейн, утворений під час будівництва греблі на річці. Використовується для зберігання і регулювання запасів води.

ВОЙЛОК БУДІВЕЛЬНИЙ – рулонний теплоізоляційний матеріал, що виробляється із низькосортної шерсті, рослинних волокон і клею. *В. б.* використовується для теплоізоляції різного обладнання, трубопроводів тощо.

ВОКЗАЛ (польс. < англ.) – 1. Пасажирська споруда на великій залізничній станції, річковій або морській пристані, на початку або уздовж автомагістралі. Виникла в XIX ст. у зв'язку зі швидким розвитком транспортних засобів. Залізничні *в.* прийнято поділяти за-

лежно від розташування колій на три типи: береговий, тупиковий і острівний. Додатково див. АВТОВОКЗАЛ, АЕРОВОКЗАЛ. 2. Розважальна споруда за містом, у якій основними приміщеннями були зал для танців і проведення концертів та ресторан.

ВОЛОКОВЕ ВІКНО – невелике вікно, що вирубане у двох розташованих одна над другою колодах дерев'яного зрубу. *В. в.* зсередини закривається (заволокується) шалівковою засувкою, що вироблена з дошки..

ВОЛОТОВИЙ ДАХ (укр.) – в українській архітектурі дах, укритий соломною, снопами комельками догори.

ВОЛЬЄР (франц. < лат. *літати*) – огорожена дерев'яними ґратами чи металевими сітками споруда або обмежена земляним ровом ділянка, яка призначена для утримання різних тварин і диких птахів (порівн. *звіринець, менажері*). Влаштовувалася в саду або парку. Була започаткована у французьких регулярних парках у вигляді мурованих павільйонів, усередині яких підвішувались клітки з птахами.

ВОЛЬКЕНБАНД (нім.) – орнаментальний мотив, що походить від китайського декоративного елемента у вигляді «Чи», який стилізовано зв'язками.

ВОЛЮТА (італ. *крутити*) – 1. архітектурна деталь у формі завитка з кружком («вічком») у центрі. Прообрази мали місце в Стародавньому Єгипті в капітелях, де зображувалися квіти лотоса, що розпускались, а також у колонах Персеполя, Лікії та еолійській, що нагадувала кінці розщепленого стовбура дерева. *В.* переважно використовувалася в капітелях колон класичних іонічного, коринфського і композитного ордерів. Прийнято відрізняти: ~ **подвійну** – кронштейн у формі, який має вигляд літери «S» і нерівні завитки. Ще в Стародавньому Римі вона мала велике поширення. Її використання поширилося з часів раннього ренесансу й часто вживалася у бароко для оформлення вікон, порталів і навіть частин споруди, переходу від верхнього до нижнього ярусу (порівн. *евольвента, супорт*); 2. стилізований рослинний мотив у парковому партері або біля його межі, що має у плані вигляд завитка.

ВОМІТОРІЙ (лат. – *викидати*) – нахилений пандус, спрямований від *театрона* до арени в давньоримському амфітеатрі.

ВОНШПЕЙХЕРХАУЗ (нім.) – селянський будинок, житлове приміщення якого зв'язувалося наскрізним проходом з коморою (порівн. *вонштальхауз*). Характерний для середньовічної Німеччини.

ВОНШТАЛЬХАУЗ (нім.) – селянський будинок, у якому житлове приміщення безпосередньо зв'язано з хлівом (порівн. *воншпейхерхауз*). Притаманний народному будівництву Німеччини.

ВОРИТ – найпростіший механізм, що призначений для створення тягового тягового зусилля на канаті (тросі, мотузці). Синонім найпростішої лебідки. У більш широкому сенсі воротом називають важіль (для створення обертаючого моменту), що здійснює при роботі повний оберт.

ВОРОН (ст.слов. < давньорус.) – назва консолі, кронштейну в давньоруській архітектурі.

ВОРОНКА – назва конхи апсиди, вазона в давньоруській архітектурі.

ВОРОНЦІ – дерев'яні полиці вздовж стін дерев'яної курної хати, які розташовані біля пічки і відділяють верхню закопчену частину приміщення від нижньої чистої. В. використовувалися для схову домашнього посуду.

ВОРОНЯЧИЙ ДЗЬОБ – стилізований рослинний мотив відповідної форми в парковому партері або біля його межі.

ВОРОТ – найпростіший механізм, що призначений для створення тягового зусилля на канаті (тросі, мотузці). Синонім найпростішої лебідки. У більш широкому сенсі воротом називають важіль (для створення обертаючого моменту), що здійснює при роботі повний оберт.

ВОРОТА (ст.слов. < давньопрус.) – 1. Великий отвір для проїзду на огорожені подвір'я, у садибу, парк, що закриваються стулками. Виконувалися з дерева чи металу, могли бути суцільними або ажурними. Своїм виглядом ворота узгоджувалися з архітектурним вирішенням огорожі (масивні й монументальні влаштовувалися у фортецях, легкі й багато декоровані – у палацових ансамблях, скромні – у незаможних садибах). Крім того, існували: ~ **бар'єрні** – дерев'яні ворота в тимчасових укріпленнях; ~ **потрійні (що мають три щити)** – із двома хвіртками обабіч широкого проїзду; ~ **тріумфальні** – окрема споруда, докл. див. **ТРІУМФАЛЬНІ ВОРОТА**; ~ **шлюзові** – конструкції для за-

криття камер шлюзів. З давніх-давен ворота отримали символічний зміст, у Єгипті, Ассирії та інших країнах «охоронялись» скульптурами сфінксів, фараонів, шеду, грифонами та іншими апотропеями, які мали відганяти злих духів. З боків від входу до єрусалимського храму Соломона стояли два мідних стовпи: Воаз (сила) і Яхин (твердість), що означали «темряву» і «світло», а проходження через них – духовне народження чи відродження. Їх увінчували вази з водою і вогнем, які символізували земне і божественне, зло і добро. Такий алегоричний зміст ще раніше мали єгипетськіobelіски. У Стародавньому Римі цар Нума Помпілій збудував подвійну арку на чотирьох колонах із двома воротами, з яких одні називали «Ворота війни», що відкривались у військовий час і закривались у мирний. Там же знаходилась статуя дволикого Януса – бога часу, «входів і виходів», «кінців і початків». Вважається, що знамениті тріумфальні арки імператорських часів своїм походженням багато в чому пов'язані з цією спорудою. 2. Проріз у стіні, який з'єднував зовнішній простір із приміщеннями споруди. Зазвичай заповнювався дерев'яною рамою або металевими ґратами. Граючи важливу роль у композиції фасаду, підкреслювався урочистими архітектурними формами (порталом). 3. Рухома конструкція для закриття великого прорізу, яка могла бути ґратчастою чи суцільною, виконувалася з різних матеріалів, а за характером відчинення ворота розрізнялись на одночи двостулкові, розсувні й підйомні. Зазвичай і в їхніх полотнищах передбачалась хвіртка для проходу людей. Площини нерідко прикрашалися фільонками, різьбленням тощо.

ВОРОТИЛО – брус для повороту вітряка, докл. див. *хобот*.

ВОРСОЛІН – покриття для підлоги чи стін, у процесі виробництва якого петлі розрізаються (підбиваються) до потрібної довжини і розпускаються.

ВОСЬМЕРИК (давньослов.) – восьмикутна у плані споруда або її частина (порівн. *октогон*). Увінчувалася наметом або куполом.

ВОСЬМЕРИК НА ЧЕТВЕРИКУ – центрична споруда, збудована у вигляді чотиригранної призми, на якій здійснюється восьмигранна.

ВОСЬМЕРИКОВА ЦЕРКВА – дерев'яний християнський храм, центральний молитовний

зал якого мав форму восьмикутника, до якого з чотирьох боків прирубалися четверики: із заходу і сходу – нартекс і вівтар, з півночі й півдня – приділи. *В. ц.* називали «круглою о двадцяти стінах».

ВОТИВНА КОЛОНА (лат. *присвячений*) – ритуальна колона в античному храмі або на священній ділянці. Ставилась на честь знаменної події, як символ додержання певної обітниць тощо.

ВПІВДЕРЕВА – з'єднання двох брусів або колод під прямим чи іншим кутом вирубкою уступів, що мають удвічі меншу товщину.

ВПРОСАДЬ (рос.) – фланкування шляхів рівномірною посадкою дерев прямими лініями.

ВРІЗНОПАЗ – таке рубання стін із залишком, коли чергуються колоди з чашами вгорі й знизу з колодами без чаш (порівн. «*в обло*», «*в охлуп*»).

ВРЕНТУГ, ВРЕТИЩЕ – завіса, яка поділяє молитовне приміщення старообрядців на дві половини.

ВРОЗГІН – виконання покрівлі з тесин, покладених двома нещільними шарами. Проміжки між нижніми тесинами перекривалися верхніми, для чого відповідні гнізда передбачалися протяжно і на гребні.

ВРУБКА – сполучення дерев'яних конструкцій (колод, дощок, брусів) у кутах і місцях перетину. докл. див.: - «в глухар»; - «в голу»; - «в лапу»; - «в напівлапу»; - «в обло»; - «в охлуп»; - «в охряпку»; - «в паз»; - «впівдерева»; - «в погон»; - «в потемки»; - «в присік»; - «в раковину»; - «в ріж»; - «врізнопаз»; - «в чашу»; - «в шап»; - «канюк»; - «ластівчин хвіст».

ВСЕВИДЮЧЕ ОКО – один із символів християнського бога, який зображується на стелях храмів і молитовних приміщень у вигляді трикутника, від якого розходяться різної довжини і форми промені.

ВСПАРУШЕНІСТЬ – ступінь підйому склепінчастого перекриття, центральна частина помітно перевершує бокові.

ВУАЛЮВАТИ (франц.) – наміряно робити неясним; затінити суть чого-небудь.

ВУАЛЬ (франц.) – 1. тонка сітка, деталь жіночої шляпи; 2. легка прозора тканина.

ВУГЛЕПЛАСТИК – пластмаса, що містить вуглецеві волокна.

ВУГЛЕЦЬ – хімічний елемент, найважливіша складова частина органічних речовин.

ВУЛИЦЯ – розташований у населеному пункті простір між двома рядами забудови, призначений для вільного проїзду і проходу. За роллю та функційним призначенням поділяються на головні і другорядні, житлові і виробничі, торговельні і ділові. Також існує: ~ **військова** – розташована всередині фортеці уздовж оборонного валу, що дозволяє швидко пересуватись війську і доставляти боезапаси. **ВУЛКАНІТ** – штучний теплоізоляційний матеріал, що складається з азбесту, діатоміту та вапна.

ВУЛЬГАРИЗАЦІЯ (лат.) – надмірне спрощення чого-небудь, що призводить до викривлення змісту; опошлення, грубе спрощення.

ВУЛЬГАРНИЙ – 1. Грубий. 2. Спрощений.

ВУСА (укр.) – стесані за дугою випустити вінців зрубу, необхідні для того, щоб підтримувати мауерлат.

ВУСИК – стилізований рослинний мотив відповідної форми в парковому партері або біля його межі.

ВУТ – 1. Потовщення балки, скошений перехід від плити до вертикальної підпори. 2. Те саме, що і *падуга*.

ВУХНАЛЬ – спеціальний цвях, яким прибивають підкову до кінського копита, а також підвісок до осі.

ВУШКО НАЛИЧНИКА – декоративний елемент, яким акцентовано верхній (інколи нижній) кут обрамлення віконного чи дверного прорізу, що виконується у вигляді прямокутного або фігурного розширення. Характерний для архітектури європейського бароко XVII–XVIII ст. Зустрічається і так зване вушко із сережками, де «вушко» у нижній частині доповнено трикутним елементом.

ВХІДНИЙ ПЛАЦДАРМ – розкриття прикритого шляху в бастионній системі укріплень.

ВХУТЕІН (абр., рос. ВХУТЕИН) – Вищий художньо-технічний інститут – назва двох навчальних закладів у Ленінграді (заснований у вересні 1922 р. при перетворенні Петроградських Вищих державних художньо-технічних майстерень колишньої Імператорської Академії мистецтв) і в Москві (заснований 1926 р. на базі ВХУТЕМАСу), та діючих до 1930 р. У 1930 р. московський ВХУТЕІН було закрито, а замість нього утворені Московський архітектурний інститут, Московський державний академічний художній інститут (пізніше став імені В. І. Сурікова) і

Московський поліграфічний інститут (тепер Московський державний університет друку). На базі ленінградського ВХУТЕІН-ЛВХТІ у квітні 1930 р. було організовано Інститут пролетарських образотворчих мистецтв (ІН-ПОМ), а згодом у 1932 р. перетворено в Інститут живопису, скульптури і архітектури.

ВХУТЕМАС (рос. абр. ВХУТЕМАС) – Вищі художні технічні майстерні – московський навчальний заклад, що був створений 1920 р. в Москві шляхом об'єднання Перших і Других державних вільних художніх майстерень, які були утворені раніше на основі Строганівського художньо-промислового училища і Московського училища живопису, ліплення і зодчества.

Г

ГАБАРИТ (франц.) – граничні зовнішні окреслення предметів, споруд і пристроїв.

ГАБРО – високоміцний, стійкий до вивітрювання будівельний матеріал – магматична гірська порода чорного або темно-зеленого кольору (буває плямистого вифарбу). *Г.* у вигляді полірованих плит використовується для опорядження фасадів будинків.

ГАБЕЛЬ, ГАБЛЬ (франц.) – витягнутий вгору трикутний фронтон (порівн. *вімперг*). У готичних спорудах підсилював вертикальну динаміку форм.

ГАБІОН, ГАБІОН (італ. < лат. *корзина*) – 1. Бетонний блок, який використовують при зведенні невисоких гребель та інших гідротехнічних споруд. 2. Велика дротяна клітка з каміннями, призначена для захисту мостових стоянів або берегів від ударів хвиль і розмиву. 3. Те саме, що і тур. 4. Назва мотиву плетіння в декоративному мистецтві.

ГАБІОНАДА – суцільний ряд турів, які захищали при виконанні фортифікаційних робіт, допомагали орієнтуватися вночі.

ГАБІТУС (лат.) – зовнішній вигляд дерев, кущів.

ГАБРИЄЛЬ, Анж-Жак / Ange-Jacques Gabriel

(1698–1782) – французький майстер архітектури і дизайну, яскравий представник класицизму родом із Парижу. Навчався архітектури у Р. де Котта, а в 1730 р. *Г.* замінив його на посаді головного архітектора Версалю. 1742 р.

він став архітектором і директором Королівської академії архітектури. Він користується повною довірою Людовика XV. З декоратором Ж. Верберктом він створив декор Версалю, що характеризується значним застосуванням золота. Королівська опера Версалю (1765–1770) – головний твір майстра. Бібліотека Людовика XVI (1774) представляє абсолютно новий стиль, названий на честь патрона, з поверненням прямих контурів, колон і медальйонів. У цьому ж стилі шедевром *Г.* є і Малий Трианон. *Г.* і Луї ле Дре звели один із найбільш значимих пам'ятників французької класичної архітектури – Ша-то-де-Комп'єн (1751–1788). Серед головних досягнень *Г.* є також Площа Людовика XV (нині площа Згоди) і будівля Еколь Мілітар у Парижі.

ГАВАНЬ – акваторія для стоянки суден, яка захищена від великих хвиль, вітру і течії природними засобами або штучними спорудами.

ГАВІТ (вірм. *двір*) – зал для зібрань громади або усипальня князів, прибудована до західного боку вірменського храму подібно до нартексу західноєвропейських церков. З XII ст. відзначався значними розмірами та склепінчастим перекриттям, що спиралося на чотири внутрішні підпори. Нерідко вирішувався у вигляді зали, перекритої двома парами попружних арок, які перехрещуються, що давало можливість втілювати в камені композиційні форми глхатуна.

ГАГАТ (грец.) – різновидність кам'яного вугілля чорного кольору з матовим блиском. Використовують у ювелірній справі.

ГАЖА – 1. Те саме, що і *ганч*. 2. Рихлі відкладення озерно-болотистих водойм, що складаються з вуглекислого кальцію. *Г.* може вміщувати домішок глини. Використовується *г.* для виробництва цементу, вапна, для вапнування ґрунтів.

ГАЗИРІ (тюрк.) – 1. Металічні або дерев'яні гнізда для патронів, що нашиті рядами на череску. 2. Гнізда для олівців у польовій сумці.

ГАЗОБЕТОН – різновид чарункового бетону, що одержують із суміші в'язучого піску і води з газоутворюючими домішками. Як в'язуче застосовують портландцемент. Газоутворювачем зазвичай слугує алюмінієва пудра. При її доданні в суміш відбувається реакція з вапном або лугом, у результаті чого виділяється водень.

ГАЗОБЕТОН СЛАНЦЕЗОЛЬНИЙ – чарунковий бетон, вироблений на основі тонкодисперсної золи (результат переробки горючих сланців у паливо).

ГАЗОН (франц. < нім. *лужок*) – штучна ділянка, майданчик у парку, дворі чи на вулиці, засіяний травою, яка потім коротко підстригалась. Розрізняють такі типи: ~ **декоративний** – засіяний лише травою, яка не має ефектного цвітіння; ~ **мавританський** – засаджений одностиглими трав'яними рослинами та різнобарвними квітами; ~ **партерний** – слугує тлом для скульптури, фонтанів, квіткових насаджень, декоративних дерев; ~ **спортивний** – покритий щільним зеленим покривом з травою, що не витолочується; ~ **спеціальний** – влаштовується для укріплення схилів, покриття аеродромів тощо.

ГАЗОСИЛКАТ – чарунковий теплоізоляційний бетон, що одержують із суміші вапна з меленим кварцовим піском шляхом спущування попередньо підготовленого шламу (тіста) за допомогою газотворювача, і потім затвердіння в різних умовах (автоклавна обробка або пропарювання).

ГАЙ – масив дерев однієї породи в пейзажному парку.

ГАЗ (голл.) – залізний або сталевий засіб, призначений для підйому вантажів, підвищення шлюпок тощо.

ГАКАБОРТ (голл.) – верхня заокруглена частина кормової кінцівки судна.

ГАЗЛІ (укр.) – великі обтесані камені; те саме, що і *квадри*.

ГАЗУЯ (япон.) – музикальна кімната з виходом на широку веранду в японському житловому будинку.

ГАЛА – житло чеченців та інгушів у вигляді вежі, де перший ярус зайнятий хлівом і господарськими приміщеннями, на другому розташовані житлові кімнати, а на третьому – приміщення для прийому гостей і святкувань (порівн. *ганах*).

ГАЛАНТЕРЕЯ – магазин або відділ у магазині, де продають предмети особистого користування і туалету.

ГАЛЕРЕЯ (рос. < франц. *прохід*) – 1. Довга споруда чи напіввідкрите приміщення з дахом, обмежене з одного чи двох боків тільки підпорами. 2. Вузьке крите приміщення, створене для з'єднання двох і більше будівель або підходу до приміщення. Існують такі різновиди: ~ **висяча** – влаштована на консолях, випусках; інколи підтримується підпорами. Зазвичай застосовується в дерев'яному теслярстві; ~ **довга** – розташована на верхньому поверсі англійського особняка, куди виходили двері

житлових кімнат і з якої милувалися доквітцями. Сформувалася ще в епоху Середньовіччя; ~ **крита** – у давні часи являла собою кілька розташованих на одній осі й зблокованих дольменів, служила проходом до сакрального приміщення, підземного поховання знатної особи. Таким чином формувалася композиція дромоса, що була поширена в егейській і давньогрецькій архітектурі; ~ **підземна** – таємний хід для зв'язку між окремо розташованими будівлями. 3. Фортифікаційна споруда для сполучення між частинами укріплення або посилення його обороноздатності; серед них вирізняють: ~ **голландська** – стіни, стеля й підлога виконані з дошок, що стикаються одна з одною; ~ **мінна** – підземний хід, обшитий дошками. Зазвичай влаштовувався нападниками при облозі фортеці; ~ **контрескарпна** – влаштована у контрескарпній стінці, що з'єднує кофри; ~ **контрмінна** – підземний хід, влаштований захисниками фортеці для знищення мінних Г. 4. Склепінчастий навіс у гірській місцевості над залізничною колією, призначений захистити потяги від обвалів каменів. 5. Широкий парадний коридор, влаштований у середині споруди для з'єднання певних кімнат і залів; 6. великий видовжений зал, освітлений з одного боку великими вікнами. Глуха поздовжня стіна навпроти вікон, зазвичай прикрашалась гобеленами, численними станковими картинами, невеликими скульптурними творами. Термін «галерея» згодом став вживатися для відповідного типу споруд із державними і приватними зібраннями живописних творів, художніми колекціями. Отже: ~ **художня** – споруда, де зберігаються та експонуються твори станкового і декоративно-ужиткового мистецтва. Характерна анфіладним розплануванням просторих залів, влаштуванням ліхтарів для верхнього освітлення і репрезентативним зовнішнім виглядом.

ГАЛЕРЕЯ БУДД – напіввідкрите приміщення з дахом, обмежене з одного боку стовпами чи колонами, у якому рядами розташовані скульптурні зображення Будди. Оточувала монастирські комплекси (вати) або тільки боти.

ГАЛЕРЕЯ КОРОЛІВ – горизонтальний ярус на головному фасаді середньовічного собору (пророцький чин), де в нішах розміщені статуї біблійських царів та ветхозавітних пророків, яких за часів французької революції вважали королями Франції.

ГАЛЛЕ (за іменем французького художника Е. Галле) – вироби із непрозорого багатошарового скла з рельєфними рослинними і пейзажними мотивами, які виконуються шляхом видалення кількох шарів скла навколо узору.

ГАЛОН (англ.) – одиниця обсягу (ємності, вміщення) у системі англійських мір; у Великобританії 1 галон = 4,54609 дм³, для сипучих матеріалів 1 галон = 4,405 дм³.

ГАЛС (голл.) – снасть або таль, що утримує нижній навітряний кут вітрила (галсовий кут).

ГАЛТЕЛЬ, ГАЛТИРЬ (нім. *виймка*) – 1. Профільована дерев'яна планка, що закриває стик стіни і підлоги або поділяє стіну на ділянки. Прийнято відрізняти: ~ **фальшиву** – виконану з дюймової дошки. 2. Штукатурний перехід у формі викружки від стіни до стелі. 3. Округлення кута виробу.

ГАЛУАН – оборонний комплекс осетинів, що включав обнесені мурованою стіною ганах, низку житлових і господарських споруд.

ГАЛУН (франц.) – цупка стрічка або тасьма, зазвичай шита сріблом або золотом; використовується для виготовлення знаків відмінності форменого одягу і його опорядження, а також для прикрашання меблів.

ГАЛЬВАНОКАУСТИКА (грец.) – у поліграфії – травлення рисунку на металі за допомогою гальванічного струму.

ГАЛЬВАНОПЛАСТИКА (грец.) – виготовлення точних металічних копій методом електролітичного осадження металу на металічному або неметалічному зразку.

ГАЛЬВАНОСТЕГІЯ (грец.) – електролітичне покриття металевих виробів тонким шаром іншого металу для захисту від *корозії*, зміцнення й декоративної обробки їхньої поверхні.

ГАЛЬВАНОСТЕРЕОТИПІЯ – спосіб виготовлення стереотипів методом *гальванопластики*.

ГАЛЬВАНОТЕХНІКА – область прикладної електрохімії, що охоплює процеси електролітичного осадження металів на поверхні металічних і неметалічних виробів; включає *гальваностегію* і *гальванопластику*.

ГАЛЬЮН (голл.) – 1. У морській лексиці – убірально на кораблі. 2. На старовинних вітрильних суднах – передня надводна частина корабля, що нависає над водою, на якій влаштовувались відхожі місця.

ГАМА (лат. < грец.) – характер колірних співвідношень, кілька узгоджених кольорів в образотворчому мистецтві та архітектурі.

ГАМАК (франц.) – підвісне, плетене у вигляді сітки, ложе; початково – в індіанців лісів Південної Америки.

ГАММАДІОН (грец.) – назва знаку Сонця в Стародавній Греції, що мав вигляд хреста-свастики, походить від накреслення, що складалось з чотирьох грецьких літер «гамма». Коли кінці свастики спрямовувались згідно руху небесного світила (за часовою стрілкою), то це символізувало вічне життя і добробут, якщо супроти – негативні явища.

ГАММЕ – житлова будівля народу саамі у вигляді усіченої чотиригранної піраміди, складеної з похилих колод, накритих настилом із дошок або березових гілок (порівн. *кота, кувакса*).

ГАНАХ – будинок-фортеця осетинів, що складається з трьох ярусів, де перший призначався для тварин і збереження зерна, другий – житла, третій слугував для оборони (порівн. *гала*).

ГАНГЛІЙ (грец. *вузол*) – орнаментальна композиція, докл. див. *гіріх*.

ГАНДХАРВА, ГАНДАРВА (інд. *демон*) – небесний напівбог, дух стихії (води, повітря), чоловік або улюбленець однієї з апсар, співак чи музикант на бенкетах богів. Популярний персонаж в індійському монументальному мистецтві.

ГАНЖИР (тібет. *наповнений молитвами*) – символічне завершення даху храмової споруди в Монголії у вигляді шпиля з кількох перевернутих дзвонів, з'єднаних орнаментованими валиками. Виконувалося з позолоченої міді і фланкувалось чжалцанами.

ГАННИ КОРОЛЕВИ СТИЛЬ – декоративне мистецтво Англії 1700–1720 рр, що характеризувались простотою і чіткістю ліній, головним чином – у столовому сріблі й інтер'єрі.

ГАНОСІС (грец. *блиск*) – техніка нанесення на поверхню мармурової статуї шару воску, який надає скульптурі легкого матового відблиску, схожого на саяво оголеного тіла під яскравим сонцем. Вона сполучалася з розписом восковими фарбами інших частин статуї, загальним тонуванням, одночасно захищаючи ніжну поверхню мармуру від атмосферних впливів. При цьому в акролітичних скульптурах з. узгоджувався з яскравими тканинами, у хризоелефантинних – із саявом золота). Згодом термін почали використовувати для оцінки якості колористичного вирішення, фактури, досконалості виконання художнього твору.

ГАНЧ (тюрк.) – в'яжучий матеріал білого кольору, який вживався архітекторами Середньої Азії та Кавказу (синонім – *гажа*). Суміш із розчинених у воді й змелених випаленої вапняної породи з гіпсом і глиною швидко твердіє, легко формується. Використовується для тинькування і декорування поверхні споруди. У вологому стані г. добре ріжеться, дозволяє досягти найдрібнішої проробки в мілкому і високому рельєфі, інкрустуючи його різнобарвним склом і мармуром, виконувати різноманітні різьблені орнаментальні композиції, а в підсушеному стані після полірування є гарною основою для розписів.

ГАРАЖ (франц.) – будівля або приміщення для стоянки, заправки чи ремонту автомобілів і мотоциклів. При спорудженні великих г. – наземних і підземних, одно- і багатоповерхових – транспортні засоби розміщуються в боксах, манежах; передбачаються пандуси або ліфти для забезпечення їх в'їзду та виїзду.

ГАРБА (санскр. *матка*) – 1. Ступа півсферичної форми, що символічно відображала початок життя (порівн. анда. 2. Внутрішня поверхня склепіння над молитовним приміщенням.

ГАРБХА-ГРИХА (санскр. *черево храму*) – святилище брахманського храму в Стародавній Індії. Його центральний зал мав у плані прямокутну форму, перекривався зімкнутим або удаваним склепінням.

ГАРДА (франц.) – частина ефесу клинкової холодної зброї, що слугує захистом кисті руки від удару.

ГАРДЕЛЛО (італ. *дивитися*) – дозорна вежа в італійській середньовічній архітектурі.

ГАРДЕРОБ (франц.) – 1. Роздягальня, приміщення у громадській будівлі для короткочасного зберігання головних уборів і верхнього одягу. 2. Велика шафа для одягу і постільних речей.

ГАРДИНИ (нім.) – 1. Завіси з легкої тканини, що прикривають віконний чи дверний проріз, нішу, альков. 2. Розділені діадзомами клиноподібні в плані групи крісел в античному театрі, що розташовуються паралельно оркестрі з радіально спрямованими сходами.

ГАРЕМ (араб. *заборонене*) – жіноча частина палаців і багатих будинків в архітектурі Стародавнього і мусульманського Сходу (синонім – *харам*).

ГАРІЗЕНДА (італ.) – падаюча башта.

ГАРМОНІЯ (грец. *злагода*) – цілісність, стрункість, органічна єдність усіх частин і деталей художнього твору.

ГАРМОНІЗАЦІЯ – в архітектурі й дизайні – засіб співрозмірного поєднання в єдину композицію (ансамбль) різновеликих форм об'єктів або предметів.

ГАРМОНІЮВАТИ – бути співзвучним, су-підрядним до чого-небудь; поєднуватись із чим-небудь.

ГАРНІТУР (франц. *прикраса*) – набір предметів, що мають єдність призначення і художнього оформлення. Існують мебелі г. для кабінетів, спалень, віталень тощо. Порівняно з ансамблем г. має більш прагматичний характер взаємодії художніх форм, оскільки повинен підпорядковуватися загальному архітектурному рішення.

ГАСАРИ – рухома дерев'яна фортеця, що складається з дощатих щитів і тинів, прорізаних бійницями.

ГАТВЕ (лит.) – вулиця литовською мовою.

ГАТОРИЧНА КАПІТЕЛЬ – назва єгипетської капітелі у вигляді пальмового листа, що розпускається, і кубовидною абакою у верхній частині, що декорована з чотирьох боків ликами єгипетської богині Хатор (Гатор). Така капітель з'явилась в архітектурі храмів Древнього Єгипту в період фараонів XVIII династії Нового царства (XVI–XV ст. до н. е.).

ГАТОРИЧНА КОЛОНА – докл. див. *колона*, *капітель гаторична*.

ГАТЬ – 1. укріплений щебенем або фашинами земляний насип, дорога прокладена через болотисту місцевість; 2. настил із колод або хмизу на багnistій ділянці шляху.

ГАУДІ, Антоніо / Antoni Gaudí (1852–1926)

– іспанський майстер архітектури і дизайну, представник модерну родом із Ріус, Каталонія. Роботи Г. мають індивідуальний і неповторний стиль. Більшість із них знаходиться в Барселоні. Творчість майстра перебувала під впливом його життєвих пристрастей до архітектури, природи та релігії. Г. цінив кожену деталь своїх творінь, використовував такі ремесла, як кераміка, вітражі, ковані й столярні вироби. Він також виробив новий метод в обробці матеріалів, зокрема Тренкадіс на базі відходів керамічних виробів. Його робота перевершує відомі принципи модерну, є кульмінацією органічного стилю, що надихався природними формами.

ГАУПТВАХТА (нім. *головна сторожа*) – караульне приміщення, військова будівля для вартових з арештантською камерою. У XVIII–XIX ст. стали приналежністю палацових резиденцій (порівн. *кордегардія*).

ГАФЕЛЬ (голл.) – 1. Похила рея, що закріплена нижнім кінцем до верхньої частини щогли; слугує для підйому прапора і подачі сигналів; на вітрильних суднах до 2. прикріплюють верхній край косоного вітрила. 2. Частина стовбура ясеня або клена, із якої виготовляють фанеру з гарним узорним малюнком.

ГВИНТ (нім.) – 1. кріпильний пристрій – стрижень зі спіральною нарізкою для нагвинчування гайки; 2. залізний прут для закріплення ступок, дверей.

ГВИНТОВЕ З'ЄДНАННЯ – рознімне з'єднання деталей виробів за допомогою гвинтів.

ГВИНТОВІ СХОДИ – тип сходів.

ГВІРГВІНІ (груз.) – наметове ступінчасте перекриття центральної частини грузинського народного будинку дарбазі, яке влаштовувалось над вогнищем (порівн. *согомакаш*).

ГЕ (кит.) – те саме, що і *лоу*.

ГЕ-ШАНЬМИНЬ (кит.) – дерев'яна збірно-розбірна конструкція типу панелі з вікном або дверима, призначена для встановлення між стійками в каркасному китайському будинку.

ГЕЗАМТКУНСТВЕРК – об'єкт як витвір синтезу всіх мистецтв.

ГЕЗЕЛЬ, ГЗЕЛЬ (нім.) – у Росії першої чверті XVIII ст. так називали учня, помічника архітектора, гравера чи живописця.

ГЕЙКАЛЬ – те саме, що і *Арон Га-кодеш*.

ГЕЙСОН, ГЕЙЗОН (грец. *виступ*) – верхня виносна плита карнизу в давньогрецьких архітектурних ордерах (також див. *слізник, слізниця*). Горизонтальний антаблемент разом з нахиленими 2. обрмовують трикутний фронтон.

ГЕКАТОМПЕДОН – те саме, що і *наос*.

ГЕКСАГОН (грец.) – шестикутна в плані будівля або її частина, форма якої виявлена відповідним завершенням (синонім – *ексагон*).

ГЕКСАПТИХ (грец. *прив'язувати*) – зображення з багатьох частин (порівн. *поліптих*). У Візантії складалося з кількох невеликих ікон, зазвичай для показу Дванадцяти свят.

ГЕКСАСТИЛЬ (грец. *шестиколонний*) – споруда із шістьма колонами на торцевому фасаді. Мав місце: гексастильний периптер – давньогрецький храм периптерного типу, що мав шість колон на торцевих передньому і зворотному фасадах.

ГЕКТАР – одиниця площі в метричній системі вимірів, що позначається як га; 1 га = 100 ар = 10000 м².

ГЕКУ (япон. *зовнішнє святилище*) – синтоїстський храмовий комплекс у Японії, що присвячувався богині злаків Тойоуке. Мав таке саме об'ємно-просторове вирішення, як і Найку, розташовуючись відносно недалеко від нього.

ГЕЛЕПОЛЬ – багатоярусна машина у формі вежі, у середині якої розміщувались воїни і металні механізми. Винайдена Деметрієм Поліоркетом. Пересувалась на катках за допомогою важелів.

ГЕЛІКА, ХЙОЛИКА (лат. < грец. *завиток*) – невелика волюта у капітелі коринфського ордеру.

ГЕЛІКОІДАЛЬНІ ФОРМИ (грец. *витий*) – кручені форми вертикальних і горизонтальних пластичних елементів: колон, пілястр, шнурів тощо.

ГЕЛЬМЕР, Герман / Hermann Helmer (1849

– 1919) – австро-угорський майстер архітектури і дизайну родом із Гамбургу. 1873 р. спільно з Ф. Фельнером заснував архітектурне бюро «Фельнер і Гельмер» у Відні. Під їх керівництвом фірма запроєктувала і збудувала театри в містах Австрії, Німеччини, Болгарії, Хорватії, Чехії, Словаччини, Угорщини, Польщі, Румунії, Швейцарії та України (Одеса і Чернівці). Будівля Одеського національного академічного театру опери і балету було збудовано в стилі віденського бароко 1887 р. Чернівецький театр імені Ольги Кобилянської був зданий 1905 р. Сучасну будівлю Львівського готелю «Жорж» на площі Міцкевича та проспекті Шевченка було зведено 1901 р. «Фельнер і Гельмер» також збудували нову будівлю Віденської обсерваторії в 1879 р. У ній знаходився найбільший на той час телескоп у всьому світі.

ГЕЛЬМПОРТ (англ.) – отвір у кормовій частині корпусу судна, через який проходить вісь руля.

ГЕМІНУС (лат. *подвійний*) – зображення міфічної істоти, у формах якої поєднуються людина з твариною або птахом, один звір з іншим (наприклад, гіпопод, кентавр тощо).

ГЕММА (лат.) – витвір гліптики – дорогоцінний або напівдорогоцінний камінь із заглибленим (інталія) або випуклим (камея) зображенням.

ГЕММОЛОГІЯ (лат.) – наука, що вивчає дорогоцінні і оброблювані камені, головним чином їхні фізичні властивості, особливості хімічного складу, декоративні, художні достоїнства, формування родовищ, а також технологію обробки.

ГЕНЕРАЛІЗАЦІЯ (лат.) – узагальнення, логічний перехід від окремого до загального, підпорядкування окремих об'єктів, предметів і явищ загальному принципу.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ (лат.) – 1. Головний, основний, провідний. 2. Загальний, усесторонній, корінний.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПІДРЯДНИК – організація, що є головним виконавцем договору підряду на проведення будівельно-монтажних робіт.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПЛАН (англ.) – докл. див. *план*.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ ПРОЄКТУВАЛЬНИК – проєктна установа, що відповідає за виконання комплексу вишукувальних і проєктних робіт на основі договору із замовником.

ГЕНІЙ (лат. *pid*) – божество, прародитель племені. За давньоримською міфологією в дорослої людини були добрий і злий *г.*, у греків – дух-покровитель, що супроводжував усе життя людину, а після її смерті опікав тих, кого вона любила. Вважалося, що своїх *г.* також мали місцевості й поселення. Усі вони зображувалися літаючими крилатими юнаками з рогом достатку або чашею, а якщо з пальмовою гілкою, то це символізувало безсмертя і славу.

ГЕНКАН (япон.) – передпокій японського житлового будинку.

ГЕОМЕТРІЯ – розділ математики, що вивчає просторові відношення і форми, їхні узагальнення.

ГЕОПЛАСТИКА (грец.) – формування рельєфу в ландшафтній архітектурі.

ГЕР (монг.) – повстяна юрта висотою майже 3 метри на дерев'яному каркасі з розсувними решітками стін (хан). Увінчувалась своєрідним дахом у вигляді усіченого конуса, зовнішні повстяні двері та внутрішні дерев'яні розписні. Легко розбиралася і збиралася на новому місці, служила для монголів не тільки житлом, а й храмом. Була запозичена й іншими народами, зокрема скотарями-калками (синонім – *ішкя гер*).

ГЕРАЛЬДИЧНІ ФОРМИ (лат.) – зображення гербів, символіка пластичних вирішень (докл. див. *картуш, щит*).

ГЕРБЕРГ (нім.) – 1. Заїжджий двір із корчмою. 2. Флігель для прислуги в садибному комплексі.

ГЕРЗИЛОН – дошка з густо втиканими цвяхами, призначена для захисту входу на міст або в укріплення.

ГЕРІ, Френк / Frank Gehry (1929 р. н.) – ка-

надсько-американський майстер архітектури і дизайну, Прітцкерівський лауреат 1989 р. родом із Торонто. Справжнє ім'я Ефраїм Овен Голдберг. Відомий апологет постмодернізму і деконструктивізму в архітектурі. Вважається засновником каліфорнійської архітектурної школи. Будівлі Г. є по всьому світі, у тому числі й запроєктована ним власна резиденція, які стали відомими туристськими об'єктами через їх новизну й оригінальність форм. Роботи Г. часто відзначають як найвишні твори сучасної архітектури у Ворлд Архітекчур Сурвей, і 2010 р. американський журнал Веніті Фейр визнав його найголовнішим архітектором нашого часу.

ГЕРІДОН (франц. *войовничий*) – 1. Стілі-підставка на одній підпорі з круглою стільницею. З'явився у Франції в середині XVIII ст., походить від круглої колони. Ніжки столів робились у вигляді фігурок марокканських невільників, відвага яких оспівувалась у провансальських піснях (герідонах), що і зумовило назву (порівн. *моноподій*). 2. Кругла основа для низки підсвічників, що вінчали круглу колону.

ГЕРІХ – те саме, що і *гіріх*.

ГЕРКОТЕКТОНІКА – мистецтво будувати оборонні споруди (порівн. *фортифікація*).

ГЕРМА (грец. *підпірка, стовп*) – скульптурне зображення людської голови або бюст на призматичній підставці. Спочатку з'явилася в Стародавній Греції у вигляді придорожньої піраміди з каменів, нагорі якої клали їжу для мандрівників, котру присвячували богу Гермесу, що і зумовило назву. Згодом під впливом етрусських бюстів *г.* стала скульптурним портретом на постаменті, вирішувалася у вигляді стовпа з бородатою головою вгорі або кам'яного стовпа над місцями поховань, що символізувало «охоронців» воріт, доріг, кордонів. Була також дорожнім покажчиком із відзначенням відстані до населеного пункту.

Пізніше колони або пілястри замість капітелей увінчувалися портретними зображеннями філософів і державних діячів. Починаючи з епохи Ренесансу г. прикрашали палаци, площі й парки, а в мистецтві ман'єризму набули примхливих форм. У меблях різьблені герми служили підпорами, консолями. Прийнято відрізняти: гермерот – подвійна герма із зображенням дволикого Януса або Діоніса з Гераклом.

ГЕРМЕНЕВТИКА (грец.) – вчення про розуміння, збагнення вищого змісту. Близька галузь – гематрія, де поєднувались астрологічні та християнські уявлення. У мистецтвознавстві – галузь знань про походження та історію художніх пам'яток, зміну їхніх значень, трактування сюжетів і символів у мистецтві. Є теоретичною основою для іконографії, іконології, атрибуції художніх творів.

ГЕРМЕТИЧНИЙ – непроникний, щільно закритий, що не пропускає газу або рідини.

ГЕРМЕЯ – зал або сад, прикрашений гермами.

ГЕРООН (грец. *храм героя*) – 1. Святилище або давньогрецький храм, присвячений не богу, а обожненому герою, тому своєю вівтарною частиною він орієнтувався не на схід, а на захід – до «царства тіней». У чотирикутному або круглому наосі знаходився саркофаг, рельєфні композиції та скульптури присвячувалися героїчному епосу і прикрашали викладені з великих каменів стіни та обрамляли дверні прорізи. За давніми повір'ями, геній г. оберігав місто, тому будівля зводилася на головній площі або біля воріт, там приносили жертви на честь загиблих громадян-героїв. 2. Священний гай із джерелами, скульптурами і меморіальними спорудами, присвячений герою, де згодом влаштовувалися спортивні змагання, зводилися іподром й інші будівлі, внаслідок чого г. трансформувалася у спортивний парк. Г. створювалися переважно в Стародавній Греції. У садово-парковому мистецтві часів класицизму і романтизму ними називали меморіальні гаї з пам'ятниками, меморіальними обелісками і деревами.

ГЕРСА (польс. *борона*) – вертикальні залізні (іноді дерев'яні та оковані, з шипами) ґрати у фортечній брамі, які призначалися для захисту оборонної башти. Вони відкривалися й закривалися за допомогою певних механізмів, розміщених у різних приміщеннях у товщі стіни.

ГЕСЛОТЕН ХУВЕ – сільська садиба валлонів (мешканців Бельгії). Належить до південно-лімбурзького типу «замкненого двору» – масивні муровані житлові й господарські будівлі зі стінами оточували дворик, нагадуючи маленьку фортецю. На вулицю зверталася фронтом житлового будинку, прорізаного двостулковими воротами (порівн. *ланг-гевелхуве*).

ГЕТТО (франц., англ., італ. *плавити*) – особливі квартали або райони, за межами яких євреям жити було заборонено. Спочатку так називалася частина середньовічної Венеції з майстернями ковалів, плавильнями для гармат. На початку XVI ст. цей район виділили для поселення євреїв, звідкіль і походить назва.

ГЕФСІМАНИЯ (арамейськ. *прес для маслин*) – монастирський сад із печерою і вертепом, який символізував події євангельської історії (порівн. *віфанія*).

ГЕХА (санскр.) – житловий будинок на Цейлоні з відкритим перистильним двором і терасою, на підвищенні якої проводилася більша частина часу (синоніми – *агара, гхара*). Сформувався в епоху Середньовіччя.

ГЕШТАЛЬТ (нім.) – у психології – цілісний образ, цілісна структура, що формується у свідомості людини при сприйнятті об'єктів, уяві про них.

ГЗИМС, ГЗІМС (польс. < нім. *карниз*) – 1. Кілька обломів, з'єднаних в одну форму. 2. Карниз під звисом покрівлі; те саме, що і *гейсон*; термін широко вживався в російській архітектурі на зламі XVII–XVIII ст.

ГИРКА – див. ГЛАЗУР.

ГИРЬКА (рос.) – декоративний елемент, докл. див. ВАЖОК.

ГІАДИ (грец. *дош*) – німфи дощу, за давньогрецькою міфологією ними були сім дочок Атланта і океаніди Плейони. Були персонажами в монументальному мистецтві.

ГІБЕЛЛІНИ (італ.) – прямокутні зубці з роздвоєним завершенням і вузькими щілинами бійниць, які завершували оборонні башти і стіни в Італії, а пізніше – зведені італійськими зодчими кремлівські споруди Московії. Назва походить від партії гібеллінів – прибічників германських імператорів і аристократичної форми правління, які із середини XIII ст. боролися з гвельфами, що підтримували римського Папу і прагнули республіканського ладу.

ГІБЕЛЬХАУЗ (нім. *фронтон і будинок*) – будівля з високим двосхилим дахом і щипцевими фронтонами на торцях. Характерна для міської забудови середньовічної Німеччини.

ГІГАНТ (грец. *велетен*) – скульптурне зображення істоти великих розмірів.

ГІГАНТОМАНІЯ – невинувачене прагнення до грандіозного, великого; здійснення чого-небудь у величезних масштабах.

ГІГАНТСЬКИЙ – 1. Великий за розмірами. 2. Виключний за силою, значенням.

ГІГРОСКОПІЧНІСТЬ – здатність матеріалів до поглинання атмосферної вологи.

ГІДРОІЗОЛ (грец. і франц.) – рулонний безпокритий гідроізоляційний матеріал, що одержують шляхом пропитки азбестового картону нафтовим бітумом.

ГІДРОІЗОЛЯЦІЙНА ПРОНИКНА – надійний засіб забезпечення водонепроникності бетонних і кам'яних конструкцій шляхом ін'єкцій спеціальними речовинами.

ГІДРОІЗОЛЯЦІЙНИЙ ШАР ПІДЛОГИ – шар, що перешкоджає проникненню через підлогу стічних вод й інших рідин, а також проникненню ґрунтових вод.

ГІДРОІЗОЛЯЦІЙНІ БУДІВЕЛЬНІ МАТЕРІАЛИ – призначені для захисту будівельних конструкцій від постійного впливу агресивного вологого середовища, зазвичай від дії води під тиском.

ГІДРОІЗОЛЯЦІЯ (грец. і франц.) – захисні устрої для зберігання споруд від зайвої вологи.

ГІДРОПАРК (грец.) – парк з різноманітними водними пристроями або створений на острові чи у заплаві річки.

ГІДРОФОБНІСТЬ – здатність матеріалу не зволожуватись.

ГІЄРОТЕСЕЙОН (грец. – святилище) – гробниця царя на елліністичному Сході в IV–I ст. до нашої ери, яка відзначалась суміщенням функцій поховання і храму. Зводилась у вигляді кургану чи піраміди, навколо яких ставились статуї, пам'ятні колони.

ГІЛКА ХРЕСТА – див. ХРЕСТОВОКУПОЛЬНІ ХРАМИ.

ГІЛЬДІЯ МУЛЯРІВ – діонісійські архітектори; масони.

ГІЛЬЗА – подвійна паперова стрічка, що наклеюється на корінець книжкового блоку для надання йому міцності й кращого загального вигляду.

ГІМАР, Ектор / Hector Guimard (1867–1942)

– французький майстер архітектури і дизайну, представник Ар Нуво родом із Ліону. Репутація Г. почала зростати, коли критики мистецтва стали відзначати його архітектурно-оздоблювальні роботи, які були здійснені протягом відносно короткого часу плідної творчої діяльності. Він відвідував Вищу школу витончених мистецтв у Парижі з 1882 до 1885-го, де ознайомився з теорією Е. Віолле-Дюка. Ці раціоналістичні ідеї стали основою його особливого формату сецесії. Винахідливий Г. був попередником промислової стандартизації в архітектурі, оскільки прагнув поширювати Ар Нуво у великих масштабах. Багато будівель Г. було знищено після його смерті. Його творчість почали відкривати знову з 1960-х рр. Нині його роботи є предметом досліджень.

ГІМНАЗІЯ (грец.) – споруда середнього навчального закладу в країнах Західної Європи з XVI ст. і в дореволюційній Російській імперії.

ГІМНАСІЙ (грец. *оголений*) – комплекс споруд для фізичних занять, тренувань і завершення освіти в античні часи, що включав в себе ефебій, екседри, кісст тощо. У розпланувальній основі лежала схема побудови палестри – прямокутний двір оточувався портиками, стоями і приміщеннями для атлетів (кілька двонепних залів, кімнати для занять музикою і літературою, арифметикою, філософією, риторикою).

ГІНЕКЕЙ (грец. *жіночий*) – 1. Жіноча половина старогрецького будинку або група кімнат у давньоримському житловому будинку, що призначалися для наложниць і служанок. Інші назви – гінеконітід, гінеконітіс; 2. Ткацька майстерня у Візантії, де працювали жінки і чоловіки – раби.

ГІПЕРБОЛА (грец.) – 1. Стилїстична фігура, що базується на образному перебільшенні. 2. У геометрії – плоска крива 2-го порядку, що складається з двох нескінчених гілок.

ГІПЕРБОЛОЇД (грец.) – у геометрії – незамкнена поверхня 2-го порядку, що утворюється обертанням *гіперболи* навколо однієї з її осей, а також поверхня, що отримується шляхом розтягнення відносно площини, що проходить через вісь обертання.

ГІПЕРРЕАЛІЗМ (англ.) – напрям у сучасному американському і західноєвропейському мистецтві, що намагається відновити конкретність художньої мови за допомогою імітації *образів* фотографії.

ГІПЕРТІРОН (грец. *вгорі дверей*) – широка горизонтальна дошка або карниз над прямокутним входом до споруди (порівн. *сандрик*).

ГІПЕТР, ГІПЕТРАЛЬНИЙ ХРАМ, ГІПЕФРАЛЬНИЙ ХРАМ (грец. *чисте небо*) – античний храм великих розмірів, цела якого не мала перекриття і являла собою двір просто неба, тобто освітлювалася через верхній отвір.

ГІПЕТРОН (лат. < грец. *просто неба*) – 1. Отвір у даху для освітлення внутрішнього простору прямокутного в плані храму (порівн. *опейон*). Інші назви – гіпетр, іпетрон. 2. Віконний отвір над дверним прорізом.

ГІПОГЕЙ (грец. *підземний*) – кругле в плані з купольним перекриттям підземне приміщення в стародавніх спорудах часів неоліту (о. Мальта), а згодом в егейській і античній архітектурі (синонім – *іпогей*). Використовувалось як святилище і поховальний склеп (порівн. *колумбарій, крипта*).

ГІПОДРОМ (грец.) – те саме, що й іподром.

ГІПОКАУСТ (грец. *внизу і горючий*) – опалювальна система за допомогою труб із гарячим повітрям, що прокладалися в стародавні часи в підлогах і стінах терм або приватних будинків. Печі влаштовувалися в підвальних приміщеннях. Назва зберіглась із Середньовіччя, оскільки повітряні канали камінів і пічок теж влаштовувались у стінах.

ГІПОСТИЛОН (грец. *під колонами*) – крита колонада в античних комплексах.

ГІПОСТИЛЬ (грец.) – 1. крите приміщення з тісно поставленими колонами, які підтримують стелю житлового палацу або громадської споруди в архітектурі Індії, країн Стародавнього Сходу; 2. багатоколонний зал із кількома нефами в давньоєгипетському храмі. Будувався, розпочинаючи з періоду Середнього царства.

ГІПОТЕНУЗА (грец.) – сторона прямокутного трикутника, що лежить проти прямого кута.

ГІПОТРАХЕЛІЙ, ГІПОТРАХІЛІОН (грец. *під шиєю*) – 1. горизонтальні вирізи (від 1 до 4), які відділяють шийку від стовбура колони доричного, тосканського ордерів. Так само, як і аннулі за рахунок світлотіні мають під-

креслювати членування верхніх частин несучих елементів; 2. шийка доричної капітелі.

ГІПП – дерев'яна оборонна огорожа.

ГІППАЛЕКТРІОН (грец. *кінь і півень*) – фантастична істота, передня частина якої зображалася в монументальному мистецтві античних греків у вигляді коня, а задня – півня. Кінь пов'язувався із сонячним символом, а півень – з ранковою зіркою, воскресінням.

ГІППОГРИФ (грец. *кінь і гриф*) – міфологічна істота стародавніх греків, що мала вигляд поєднаних кобилиці з грифом. Крилатим конем був легендарний Пегас, що носив античних героїв.

ГІППОДАМ (грец. *приборкувач коня*) – зображення вершника в монументальному мистецтві стародавніх греків.

ГІППОДАМ / *Hippodamos* (б. 485 до н. е. –

б. 405 до н. е.) – відомий грецький майстер архітектури і міського планування родом із Мілета. Розробив плани кількох грецьких міст: – Фурій (445 до н. е.), афінського району Пірей, можливо Родосу. Його регулярна схема розпланування міського середовища стала принциповою розробкою для сотень нових міст майбутнього у всьому світі.

ГІППОДАМОВА СИСТЕМА – загальноприйнята назва прямокутно-сітчастої системи кварталів міста. У дійсності поселення з таким регулярним розплануванням існували з давніх-давен у країнах Сходу, враховуючи кліматичні умови і виходячи з міфологічних уявлень про структуру Всесвіту. Вважається, що давньогрецький містобудівник Гіпподам перебудував за цією системою афінський порт Пірей, м. Фурію в Південній Італії, м. Родос та Мілет після його руйнації персами. За концепцією Гіпподама, передбачалися 2–4 паралельні вулиці, що поділяли місто за становою структурою суспільства на зони для військових, землеробів та ремісників, і 3 поперечні вулиці, внаслідок чого утворювалися храмові, громадські й приватні квартали. Центр виділявся просторою прямокутною в плані площею. *Г. с.* у модернізованому вигляді використовувалась у Стародавньому Римі та у наступні століття при будівництві нових міст у Європі й Америці.

ГІППОКАМП (грец. *морський коник*) – міфічна тварина, що зображувалась у вигляді голови коня з тулубом змії і рибиачим хвостом. Прообразом слугував морський коник, тому з. зображали запряженими в колісницю бога морів Посейдона та прислужників інших морських божеств, зокрема nereїд. Мали місце також зображення гіппокампесс – тварин жіночого роду.

ГІППОПОД (грец.) – зображення людини з конячими ногами, схожої з античним сатиrom. Мало місце в мистецтві Середньовіччя і Нового часу.

ГІПС (нім. < грец. *біла глина*) – мінерал, що складається з водного сіркокислого кальцію. Природний використовують при ґрунтуванні основи для творів живопису, при обпаленні набуває здатності при змішуванні з водою утворювати пластичну масу, яка швидко застигає. Тому в розмеленому виді ще в давнину використовувався для виготовлення масок, пізніше – для скульптурних зліпків, ліпних декоративних прикрас на фасадах і в інтер'єрах споруд (порівн. *алебастр*).

ГІПСОКАРТОН, СУХИЙ ТИЊК – представляє собою лист, що складається з двох шарів будівельного паперу (картону) і гіпсового сердечника. Із загальної маси листа близько 93% припадає на двоводневий гіпс, 6% – на картон, 1% маси утворено за рахунок вологи, крохмалю і органічної поверхнево-активної речовини.

ГІРІХ (перс. *вузол*) – складний геометричний узор, побудований за допомогою варіацій із повторно використаних і переплєтених багатокутників, зірок (синоніми – *ганґлій, геріх*). Зазвичай мав чітку симетричну композицію. Складав декоративне вбрання фасадів будівель Середньої Азії, а також країн Середнього і Близького Сходу часів Середньовіччя. Інколи застосовувався для інтер'єрів.

ГІРЛАНДИНА (італ.) – споруда італійської кампаніли, яка відзначається вишуканістю пластичних форм.

ГІРЛЯНДА (франц. < італ. < лат. *плетення*) – орнаментальний мотив, декоративне зображення у вигляді сплєтеного ланцюга листків, квітів і плодів, що часто перевиті стрічками, бантами, збагачені маскаронами. Відрізняється від замкненої композиції вінка, є елементом орнаментального ряду і тому ще в стародавні часи з. прикрашала різноманітні

обрамуння, бордюри, фризи. У мистецтві Ренесансу і Бароко включалася в гротески, ряди з. поділялися вертикалями факелів чи розетками, в архітектурному декорі рококо об'єднувалися з рокайлями і картушами, а в архітектурі ампіру підкреслювали гладінь стінової площини.

ГІТОВ (голл.) – снасть для прибирання вітрил підтягуванням їх до щогли чи реї.

ГЛАВА (ст.слов.) – назва бані, що спочатку виконувалася у формі шолома, пізніше – цибулини, груші, конуса, маківки, шару, гриба, парасольки тощо, яка використовувалася для завершення християнських церков, іудаїстських синагог, мусульманських мечетей, буддійських і брахманських храмів. Фарбування, позолота, покриття міддю, черепицею, залізом, сланцем, лемешем чи іншим матеріалом, оздоблення різнокольоровими кахлями, ананасною гранню не тільки посилювали естетичні якості глав, надаючи їм виразний силует і яскраву мальовничість, а й нерідко мало символічний зміст. На Сході кількість глав підпорядковувалась чіткій симетрії внутрішнього простору, відповідаючи чисельному ряду: 1, 3, 5, 8, 13 (порівн. *пропорційна система і «золотий переріз»*). Певне канонічне значення кількість глав отримала також у християнському культі: 1 – Ісус Христос, 3 – Св. Трійця, 5 – Христос і чотири євангелісти, 7 – сім таїнств, через які отримані сім дарів від Духа Святого, 9 – дев'ять ангельських чинів, 13 – Христос і дванадцять апостолів.

ГЛАВКА – маленька глава, яка зазвичай підносила на шийці (синонім – *банька*, порівн. *маківка*).

ГЛАВКА, Йозеф / Josef Hlávka (1831–1908)

– австро-угорський і чеський майстер архітектури і дизайну, найбільший чеський меценат, засновник Фондації Главки, засновник Чеської Академії словесності і мистецтв родом з Пржештіце. Г. розробив креслення понад 150 будівель у Відні, Празі та інших містах. Г. навчався у Вищій технічній школі в Празі, потім вивчав архітектуру в Академії витончених мистецтв Відня. Г. і його бюро здійснили будівництво низки значних архітектурних проєктів, зокрема будівлі Віденської опери, обласної родильної лікарні в Празі та

комплексу Резиденції Буковинських митрополитів у Чернівцях (нині Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича). Будівничий багато їздив Буковиною, знайомився з побутом, традиціями, ремеслами, краєвидами і втілював побачене у створеному проєкті.

ГЛАГОЛЬ (давньорус.) – тип селянського житлового будинку в Росії, докл. див. ІЗБА ГЛАГОЛЕМ.

ГЛАЗЕТ (франц.) – шовкова тканина із золотими і срібними нитками, гладка, з рисунком у вигляді квітів або геометричним орнаментом.

ГЛАЗУР (нім.) – склоподібне покриття керамічних виробів, яке досягається випаленням. Внаслідок чого виріб набуває декоративних якостей, покриття стає прозорим або непрозорим, безколірним або барвистим. Одночасно має захисні функції, не дозволяючи виробу руйнуватися від газів і рідин. Див. ПОЛИВА.

ГЛАЗУРИТ – сучасне лакофарбне покриття, ґрунтівка для захисту зовнішніх поверхонь дерев'яних, металічних конструкцій від гниття і корозії. Надає поверхням естетичного вигляду.

ГЛАЗУРУВАТИ (нім.) – надавати чому-небудь глянцю; наносити *глазур*.

ГЛАСИС (франц. *укіс, схил*) – 1. Те саме, що й *імпорт*, на який спирається аркова конструкція. 2. Пологий земляний насип перед фронтальними укріпленнями (прикритим шляхом) фортеці. Значного поширення набув наприкінці XVII і у XVIII ст. при спорудженні земляних укріплень. Деякі *г.* мали вінчання у вигляді траншеї вздовж гребня, яка з'єднувала бреш-батареї. Також існував: ~ **зворотний** – положистий контрескарп для підготовки контратак. У XIX ст. *г.* разом оборонними ровами і валами міських фортець були перетворені в проспекти і бульвари, а розташовані перед ними еспланади дали можливість для формування парків і скверів.

ГЛИБИНА ПРОМЕРЗАННЯ – глибина, на яку в зимовий період промерзає ґрунт.

ГЛИНИ – осадові гірські породи, що в основному складаються з глинистих мінералів. Наділені пластичністю – при замісі з водою утворюють в'язке тісто, яке при висиханні зберігає надану форму. Використовуються для виробництва кераміки, вогнеопорів, як

адсорбенти, а також для виготовлення мурувальних пічних розчинів.

ГЛИНОБИТНА, ЗЕМЛЕБИТНА ТЕХНІКА

– використання сирцевих цеглин (адобів, бербертів, саманів тощо) для спорудження несучих і огорожувальних стін, склепінчастих перекриттів. Використовувалася в стародавній архітектурі Дворіччя, Центральної Америки, у середньовічній Африці.

ГЛИНЯНИЙ РОЗЧИН – мурувальний розчин із глини, піску і води. *Г. р.* застосовується при муруванні печей, камінів і димових труб.

ГЛИЦЯ – те саме, що і *балясина*.

ГЛІЄЖ – глина, що обпалена в результаті підземного горіння вугільних пластів. *Г.* використовується при виробництві силікатних цементів, де її вміст може досягати 50%.

ГЛІПТИКА (грец. *вирізьблений*) – мистецтво різьблення по каменю.

ГЛІПТОТЕКА (грец. *різьблений і сховище*) – приміщення або спеціальна споруда для зберігання творів скульптури, коштовних каменів або виробів із них (порівн. *бібліотека, іконотека, пінаотека, лапідарій*).

ГЛІФ (франц. < грец. *вирізаю*) – 1. Декоративний вертикальний жолобок. 2. Членування стін по вертикалі лопатками або контрфорсами, які в середньовічних спорудах утворювали прясла, трюмо; 3. врізування в будівлю у вигляді заглиблення для віконного або дверного отвору. Через значну товщину стіни бокова поверхня такого прорізу середньовічної споруди для кращого освітлення приміщення робилася розкосою і її розширена поверхня зазвичай розписувалася.

ГЛОБА – те саме, що і *гніт*.

ГЛОБУЛЯРНИЙ (франц.) – кулеподібний.

ГЛОРІЕТА (італ. < лат. *славна, прекрасна*) – колонний павільйон у парку чи саду XVII–XVIII ст., який розташовано біля входу, на підвищенні або в перспективі алеї.

ГЛУХЕ РІЗЬБЛЕННЯ – ненаскрізне різьблення, що виконане в масиві деревини, яке розраховане на сприйняття рельєфу при сонячному освітленні або спеціальній підсвітці.

ГЛХАТУН (вірм.) – стародавнє житло, що мало купольне перекриття з верхнім отвором для світла і відведення диму у Вірменії (див. *азараишен*).

ГЛЯНЕЦЬ (нім.) – 1. Блиск начищеної, вощеної, лакованої або відполірованої поверхні. 2. Спеціальний розчин, що надає блиск.

ГНІЗДОВА ПОСАДКА – щільно посаджені дерева, що утворюють в парку єдину крону.

ГНІТ – горизонтальна перекладка, що при тискує в покрівлі кінці тесин або солом (синонім – *глоба*).

ГНОМОН (грец. *покажчик*) – вертикальний стовп, тінь від якого опівдні показувала меридіан. Використовувався стародавніми жителями Єгипту, Дворіччя й інших країн при будівництві храмів, гробниць тощо для точного орієнтування споруд за відповідними сторонами світу. Ними називали і єгипетськіobelіски, майданчики, під якими розкреслювались лініями. Пізніше формуobelіска набув сонячний годинник із покажчиком часу на його поверхні.

ГНУЧКЕ ПЛАНУВАННЯ – тип планування, що передбачає зміну структури квартири, офісу з часом, як тільки власнику набридає існуюче планування. Для цього на практиці широко використовуються різні види перегородок: розсувні, пересувні, шафи тощо. *Г. п.* дає можливість збільшити простір приміщення при об'єднанні двох, трьох і більше кімнат. Перепланування інтер'єрного простору може проводитися і в зворотному напрямку шляхом зведення додаткових перегородок, при цьому одна кімната може бути розділеною на два або більше субпростори.

ГОБЕЛЕН (франц.) – виконаний вручну художній килим французького походження із зображеннями, подібний шпалері. Вироблявся із середини XVII ст. тільки на фабриці братів Гобелен у передмісті Парижу, звідси і назва. Відзначався гармонічним поєднанням із вбранням інтер'єрів. У стильовому відношенні прийоми італійського ренесансу і бароко сполучалися з фламандськими та венеціанськими. Мав пишне орнаментальне обрамування, рубчасту фактуру при використанні шовкових ниток кількох сотень відтінків. Серед *г.* прийнято вирізняти алентури, вердюри, мільфльори і савоннері. Монументальної декоративності та живописної фактури *г.* отримали на початку XX ст. у різних картинах-панно. Ще пізніше *г.* називали невеликі тканини з відповідною фактурою і приглушеним колоритом.

ГОЛБЕЦЬ, ГОЛОБЕЦЬ (давньорус. < сканд. *відділення, підлога*) – 1. Дерев'яна прибудова з лежанкою до печі в російській хаті, що збоку має дверці для входу до підпілля.

2. Підпілля хати зі спуском, влаштованим під підлогою. 3. Термін вживається також у значеннях: надгробок, огорожа кліроса.

ГОЛГОФА (ст.слов. < грец. < арамейськ. *череп*) – зображення ступінчастого підмурку під хрестом на стіні храму.

ГОЛКЕЛЬ – те саме, що і *голореверс*.

ГОЛЛАНДСЬКА ГАЛЕРЕЯ – докл. див. ГАЛЕРЕЯ.

ГОЛЛАНДСЬКА ОБОРОННА СИСТЕМА – захисна система бастионних укріплень, доповнена горнверком, кронверком тощо. Застосовувались неглибокі, але широкі, заповнені водою рови.

ГОЛЛАНДСЬКА РАМА – щит з дошок, які з'єднані в стик одна до одної. Призначена для укріплення стін, стель і підлог фортифікаційних споруд, зокрема голландської галереї.

ГОЛЛАНДСЬКИЙ МЛИН – докл. див. ВІТРЯК.

ГОЛЛАНДСЬКИЙ ОДЯГ ВІДКОСІВ – укріплення пологого земляного або піщаного берега за допомогою розміщених під водою горизонтальних рядів фашин, які комелями закріплені в ґрунті.

ГОЛОГРАМА (грец.) – фотопластинка, на якій зафіксовано детальне об'ємне зображення якого-небудь предмету.

ГОЛОМО – житло сибірських аборигенів у вигляді конуса, утепленого землею і деревом.

ГОЛОРЕВЕРС (нім. *увігнутий поворот*) – 1. Те саме, що і *галтель*. 2. Жолобок у профільованому карнизі, на колоні тощо.

ГОЛОСНИКИ (ст.слов.) – керамічні глечики, що використовувались у верхній частині мурованих стін, стелі й склепіння, звернені горловинами в середину приміщення. Влаштовуються для посилення акустичного резонансу і полегшення конструкцій. Переважно використовувались при спорудженні культових споруд.

ГОЛОСНИЦІ (укр.) – вертикальні стовпчики, що складають каркас ліхтарика церкви.

ГОЛТИНА (укр.) – невелика цурка, що колеться на окремі дощечки для виготовлення гонту.

ГОЛУБА ЛІНІЯ – межа, що відзначає лінію висот забудованої ділянки, кварталу тощо. Складається історично й за можливості зберігається в процесі реконструкції охоронних територій сучасних міст. Іноді вживається термін «блакитна лінія».

ГОЛУБЕЦЬ – 1. Двосхиле або інше за формою покриття, навіс, що захищав розміщені на фасадах ікони від дощів і снігу. 2. Чотирикутний у плані стовпчик на дорозі або могилі, увінчаний іконою під двосхилим покриттям.

ГОЛУБКИ, ГОЛУБЦІ – впадини у цегляному муруванні, розташовані вздовж прорізів і утворені внаслідок чергування лекальних цеглин із тупими кутами зі стандартними прямокутними

ГОЛЬЦ-ЦЕМЕНТ (нім.) – будівельний матеріал із суміші цементу з деревними стружками або тирсою.

ГОМ – господарська вірменська споруда типу хліва.

ГОМОТЕТІЯ – у геометрії – перетворення подібності – один із видів перетворення площини чи простору, при якому кожна фігура переходить у подібну.

ГОМПИ – каплиці в буддистській релігії. Зводились у Непалі.

ГОНДОЛА (італ.) – 1. Одновесельна, плоскодонна венеційська лодка з каютою чи тентом для пасажирів, з припіднятим фігурним носом і кормою. 2. Кабіна аеростата. 3. Елемент конструкції літака, гелікоптера, що має обтічну форму, для розміщення двигуна, шасі чи інших пристроїв. 4. Саморозвантажувальний залізничний напіввагон із плоскою горизонтальною підлогою.

ГОНІОМЕТР (грец.) – прилад для виміру кутів між плоскими гранями твердих тіл.

ГОНХОН (інд.) – 1. Верхній ярус шикхари в буддистській архітектурі Індії. 2. Легкий павільйон, що здіймався на майданчику даху храмової споруди в Монголії, спираючись на чотири середні стойки і підкреслюючи пірамідальність загальної композиції.

ГОПУР (санскр.) – портал у середньовічних спорудах Індії.

ГОПУРА (санскр.) – проїзна башта-павільйон перед архітектурними ансамблями прасатів у середньовічній архітектурі Кампучії.

ГОПУРАМ (санскр. *надбрамний*) – ворота з опускними ґратами в огорожі загону для скотини, які зводилися в Стародавній Індії; пізніше висока башта над брамою урочистої огорожі монастирського комплексу. Відзначалася багатим скульптурним декором, колонами, карнизами і орнаментальним різьбленням. Були поширені також у середньовічній Індії та країнах Індокитаю.

ГОРБИЛЬ (нім.) – 1. необроблена крайня дошка, яка зберегла випуклу форму одного боку у вигляді горба, переважно використовується для допоміжних споруд, чорних підлог тощо; 2. дерев'яна або кам'яна профільована рама вікна для укріплення скла в середньовічні часи. Малюнок 2. у вигляді трифоріїв, квадрифоріїв разом зі свинцевими перемичками і кольоровим склом формували композиції вітражів.

ГОРГОНЕЙОН (грец. *жахливий*) – зображення Горгони Медузи, яке зі стародавніх часів вважалося апотропеєм, егідою богині Афіни, зображалося на метопах і антефіксах грецьких, етруських і елліністичних храмів. За давньогрецькою міфологією Горгони – три онучки землі Геї і моря Понта – втілювали морські шторми і через їхній страшенний вигляд (покрите лускою голови, кабанячі ікла, мідні руки, золоті крила), кожний, хто їх побачить, мав перетворитися в камінь. Серед них смертною була Медуза, яку, користуючись відображенням на мідному щиті, перемиг Персей. З її крові народився крилатий кінь Пегас. У горгон малися сестри граї (сивоволосі) з одним оком на трьох. Усі ці міфологічні образи хвилювали не лише стародавніх греків, ними захоплювались і в наступні епохи, відображаючи в монументальному мистецтві скульптури й живопису, станкових картинах і декоративній пластиці, зображуючи на військових щитах, у медальйонах і на ґратах.

ГОРД (ісланд., норв.) – сільський хутір в Ісландії та Норвегії. Комплекс житлових і господарських споруд (до 20), які в гірській місцевості розташовувались компактно або ланцюгом, на спокійному рельєфі – покоєм або замкненим каре.

ГОРДЕНЬ (голл.) – снасть, за допомогою якого вітрило підтягується до реї.

ГОРЕЛЬЄФ (франц. *високий*) – рельєфне виконання скульптурної композиції, деякі частини якої можуть виступати над площиною не тільки більше ніж на половину висоти зображення, а майже відділятися від тла (порівн. *барельєф, койлонаґліф, контррельєф, рельєф*).

ГОРЕЛЬЄФНИЙ УЗЛІСОК – частина пейзажного парку, на краю якої відокремлено від основної маси зелені розташовано окремі дерева, але вони безпосередньо прилягають до цієї маси (порівн. *барельєфний узлісок*).

ГОРЕНКА – 1. Невелике приміщення, розташоване вгорі хоромів або заможної житлової будівлі (порівн. *світлиця*). 2. Окремий зруб у селянському подвір'ї, вікно якого знаходиться над воротами нижнього ярусу двору. Характерні для російської народної архітектури.

ГОРЖА (франц. *горлянка*) – у фортифікаційних спорудах – тильна сторона укріплення або зворотний до тилу вихід з укріплення.

ГОРНЄ МІСЦЕ, ГОРНІЙ ПРЕСТОЛ (давньорус. *верхній*) – підвищена частина православної церкви, розташована у вівтарі, додат. див. СИНТРОН. Походить від розуміння терміну «горній» – вищий, духовний світ, протилежний «дольному» (земному, мирському).

ГОРЖА (франц., польс. *обмежуя*) – тильний бік укріплення або вихід з нього, що звернений до тилу. Може бути частиною *бастіону* у вигляді з'єднання кінців фланків або палісаду, тину, інколи це – відкритий бік тимчасового укріплення з незамкненим планом.

ГОРИЗОНТАЛЬ (нім.) – 1. Пряма лінія, що паралельна лінії горизонту. 2. Лінія на географічній карті, що з'єднує точки з однаковою висотою над рівнем моря.

ГОРИЗОНТАЛЬНИЙ – розташований паралельно лінії горизонту.

ГОРИЩЕ – нежитлове приміщення між верхнім перекриттям і дахом зі схилами. Зазвичай не отоплювалося. Для освітлення, провітрювання і виходу на покрівлю з г. часто влаштовувалися слухові вікна. Інколи використовувалося для житла, докл. див. МАНСАРДА. У народній архітектурі Московії мало місце: ~ *світле* – низка світлиць у верхньому ярусі хором, стіни яких були не рубленими, а каркасними.

ГОРНІ ДВЕРІ – те саме, що катапетасма.

ГОРНВЕРК (нім.) – допоміжна оборонна будівля, що складається з двох напівбастіонів (еполементів) та куртини, і у плані має вигляд рогів. Зазвичай розташовується перед головним валом фортеці.

ГОРНИЦЯ (давньорус.) – чиста половина, парадна кімната хати (порівн. *світлиця*). Призначалась для прийому гостей і освітлювалась красними вікнами, зверненими до вулиці. Через сіни з'єднувалась з теплим житловим приміщенням, часто розташовувалася на підкліті. Прийнято відрізняти: ~ *на стовпах* – дерев'яна селянська хата, під якою знаходиться нежитлове приміщення з кутовими стовпами і дощаними стінами. Характерна для російського народного будівництва.

ГОРОБИНА – верхня частина вітряка голландського типу, т. зв. *шатровки*.

ГОРОДЕЦЬКИЙ, Владислав (1863–1930) –

український майстер архітектури і дизайну, представник історизму та модерну родом із Шолудьки Подільської губернії. 1890 р. закінчив Петербурзьку Академію мистецтв, де отримав звання класного художника 3-го ступеня. У творчості Г. спостерігається вживання різноманітних стильових напрямів – від неоренесансу, необароко, неомпіру, неоготики, неомусульманського і неоросійського стильових напрямів на перших етапах діяльності до зрілого модерну.

ГОРОДИ – 1. Орнамент, утворений напівкруглими виїмками із зубчатыми краями. 2. Орнаментальна стрічка у вигляді зигзага з прямокутними уступами за нахиленими направляючими.

ГОРОДИЩЕ (ст.слов.) – стародавнє укріплене поселення, яке зазвичай оточувалося земляним валом із ровом або глинобитними, кам'яними чи цегляними стінами. Різновидом останнього є: ~ *з житловими стінами* – територія, що функціонувала як загін для скотини, оточувалась надзвичайно широкими стінами, виконаними з каменю або сирцевої цегли. У середині стін були житлові кімнати, часто з'єднані коридором. У плані г. житлові стіни мали іррегулярну форму, що залежала від рельєфу, або правильного прямокутника, коли підносилося на платформі. Для посилення обороноздатності зі стін виступали башти, де і влаштовувалися ворота із заплутаним входом. Такі монументальні споруди характерні для бронзового віку в Середній Азії, можливо були архітектурним втіленням концепцій зороастризму.

ГОРОДКИ (укр.) – 1. Цегляний орнамент у вигляді зубчастого зигзага (порівн. *бігунець*). Використовувався також при виконанні керамічних виробів. 2. Ступінчасті кронштейни під карнизом, які розширюються вгору.

ГОРОДНЯ – 1. Заповнений землею, глиною і каміннями чотиристінний зруб, на якому розташовувався оборонний майданчик із забором та дахом. Дерев'яні частини зазвичай обмазувалися глиною. Г. широко використовувалася в середньовіччі в системі укріплень або для мостових устоїв. 2. Прясло дерев'яної

стіни. 3. Зруб, розташований під землею. 4. Частина дерев'яного моста між биками.

ГОРОДЬБА – загорожа селянської садиби з горизонтальних жердин, затиснутих колами.

ГОРФА – мурована будівля для зберігання зерна в середньовічному Тунісі у вигляді багатоярусних склепінчастих камер навколо двору.

ГОСПІЦІА (лат. *притулок*) – прочанопримальний будинок, який споруджувався під час хрестових походів на шляху до Єрусалима. Від нього походять назви лікувальних споруд госпіталь і шпиталь.

ГОСПОДАРСЬКИЙ СПОСІБ БУДІВНИЦТВА – форма організації будівельних робіт, при якій роботи виконуються власними силами забудовника без залучення сторонніх підрядних організацій.

ГОСТИНИЙ ДВІР – торговельні ряди з крамницями навколо внутрішнього подвір'я. Спочатку вони зводилися у вигляді замкненої площі, у бік якої були звернені крамниці, прибудовані до оборонної стіни, кути якої закріплялися баштами. Нерідко двоярусні торговельні й складські приміщення об'єднувалися галереями. Мало місце і блокування з д. з ратушами і магістратами. Згодом, з XVIII ст., будівля стала самостійною, розташовувалася посеред спеціальної площі, на яку зверталася зовнішніми колонними чи арковими галереями, а складські приміщення оточували замкнений двір.

ГОТЕЛЬ – будівля з мебльованими кімнатами для тимчасового проживання приїжджаючих до міста (порівн. *отель*).

ГОТИКА, ГОТИЧНИЙ (італ.) – художній стиль, що завершив розвиток середньовічного мистецтва в Європі; провідний архітектурний стиль – собор із величезними вікнами з багатоколірними вітражами, гігантськими ажурними баштами, стрілочатими порталами, вигнутими статуями, складним орнаментом.

ГОУ (кит. *гак*) – кронштейн або консоль, що застосовувалися в традиційній архітектурі країн Далекого Сходу (порівн. *доу-гун*).

ГОФР (франц.) – тонкі металічні листи зі складчастою, хвилеподібною поверхнею, що використовуються як покрівельний матеріал, при опорядженні стін тощо.

ГОФРИ (франц. *вафлі*) – 1. Напівкруглі в перетині контрфорси, які розташовуються один біля одного і утворюють хвилясту поверхню стіни або окремої підпори. Вживались у сере-

дньовічній архітектурі Персії, Азербайджану і Середній Азії, зокрема в мавзолеях, надаючи вертикальну спрямованість об'ємам, що увінчані банями. 2. Паралельні жолобки, хвилясті складки, що заповнюють декоративну вставку.

ГОФРЮВАННЯ (франц.) – 1. Утворення гофр (вигинів, хвиль) на тканинах, стрічках, металевих листах, картоні для надання їм міцності. 2. Тиснення на тканині випуклого рисунку чи створення складок.

ГОХУА (кит.) – сучасне китайське малярство в традиційній техніці водяними фарбами на шовкових і паперових сувоях.

ГРАВЕР (франц.) – 1. Спеціаліст із гравіювання. 2. Художник, що вирізає чи витравлює зображення на металі, дереві, камені й інших матеріалах.

ГРАВІЙ – природний або штучний матеріал, що представляє собою обкатані зерна розміром 5–70 мм з гладкою поверхнею.

ГРАВІЮВАТИ (франц.) – наносити спеціальними різцями або витравлювати кислотами рельєфні чи поглиблені рисунки або написи на метал, дерево, кістку тощо, а також на валки друкарських машин у текстильному виробництві.

ГРАВІЮРА (франц.) – 1. Вид графіки, в якому зображення є друківаним відбитком рельєфного рисунку, що нанесений *гравером* на дошку. 2. Відбиток гравіюваної пластини. 3. Пластина, на якій вигравіюване зображення.

ГРАД (ст.слов. *загорожа*) – 1. Укріплене місто слов'ян середньовічної доби. 2. Оборонний вал, що оточував старовинне поселення.

ГРАДАЦІЯ (грец. *зростання*) – поступова зміна форми, різновид ритмічних структур у послідовності об'ємів або тональності. Частіше виступає у вигляді плавних переходів тону, кольору. Створення таких з. називають моделюванням, розтяжкою, темперацією.

ГРАДИРНЯ (нім. *соляний розчин*) – 1. Багатоярусна будівля для збирання згущеного розсолу в тару великої місткості. 2. Баштова споруда для охолодження води атмосферним повітрям у системі оборотного водопостачання промислового підприємства.

ГРАДУС (лат.) – одиниця виміру дуг і кутів, що дорівнює 1/360 кола.

ГРАЖДА (укр.) – комплекс житлових і господарських будівель навколо замкненого двору в гуцулів, що зводилися в Українських Карпатах.

ГРАНАТ (лат. *зернистий*) – темний, прозорий, зазвичай темно-червоного кольору мінерал, дорогоцінний камінь.

ГРАНАТОВЕ ЯБЛУКО – орнамент у вигляді гранату з трьома листами вгорі. Спочатку символізував плідність, в Античності – тріаду богинь Гери, Афродіти і Деметри.

ГРАНОВИТА ПАЛАТА – споруда на території кремля, призначена для урочистих церемоній. Має просторий зал, фасади оформлялися рустами з чіткими гранями, звідкіля і назва. Термін походить від споруди з однойменною назвою у Московському Кремлі.

ГРАНДІОЗНИЙ (італ.) – величезний, величний, вражаючий розмірами, міццю.

ГРАНІТ – повнокристалічна рівномірнозерниста або порфіровидна гірська порода, що складається з кварцу, польового шпату і темнокольорових мінералів. *Г.* наділений високою твердістю. Використовується *з.* як декоративний облицювальний матеріал, заповнювач для бетонів, у вигляді кислототривкого облицювання.

ГРАТТАЖ (франц.) – спосіб виконання рисунку шляхом процарапування пером чи гострим інструментом паперу або картону, які залито тушшю.

ГРАТУАР (франц.) – стальний серцеподібний скребок для вирівнювання дошки в гравюрі на металі, гіпсі тощо; використовується для зняття сухої фарби в масляному живописі.

ГРАФІК (грец.) – художник, що працює у жанрі графіки.

ГРАФІКА (грец. *пишу, креслю*) – вид образотворчого мистецтва, що зумовлений специфічними засобами зображення: лініями, штрихами, крапками і плямами на поверхні, якою зазвичай виступає білий папір. Твори можуть мати як монохромну, так і поліхромну гаму. *Г.* поділяється на такі різновиди: архітектурну, інженерну, книжкову, комп'ютерну, плакатну і станкову.

ГРАФІТ (грец.) – 1. мінерал темно-сірого або чорного кольору, що використовується для виготовлення олівцевих стрижнів, вогнестійких тиглів, мастильних матеріалів тощо; 2. стрижень у середині олівця, *грифель*.

ГРАФІТІ (італ. < грец.) – схематичні рисунки і написи, продряпані на камені, виконані на мурованій стіні або на їхній тинькованій поверхні.

ГРАФІТО (італ.) – те саме, що *сграфіто*.

ГРАФІЧНИЙ – нарисний, представлений креслеником, графіком чи рисунком.

ГРАФІЧНІСТЬ – відвернення, абстрагування тональних відносин від світлотіні й забарвлення предметів.

ГРАФФІТІ (італ.) – 1. Давні та середньовічні магічні, побутові написи, що викарбувані на стінах будівель, сосудах тощо. 2. Напрямок авангардизму останньої чверті ХХ ст., що орієнтований на самодіяльні вуличні написи молодіжних «тусовок»; яскраві малюнки, зазвичай виконані спреєм у манері колірної психоделіки.

ГРАФФІТО, СГРАФФІТО (італ.) – різновид монументально-декоративного малярства; спосіб опорядження стін будівель шляхом процарапування за визначеним рисунком верхнього тонкого шару тинькування до нижнього шару, який різниться кольором.

ГРАФЬО – те саме, що *цировка*.

ГРАФЬЯ (грец. *пишу, креслю*) – нанесення малюнка, контурів зображення за допомогою гострого інструменту на поверхню стіни перед роботою фарбами. Використовується і в іконописі, де на левкасі (грунті) голкою наносять обриси майбутніх зображень.

ГРАХТ (голл.) – сітка каналів, що розрізала територію міста і з'єднувалася з розташованим за міськими стінами обвідним каналом у Нідерландах.

ГРАХТЕНСТАД – містобудівне утворення в Нідерландах, яке прорізано сіткою каналів; т. зв. «водне».

ГРАЦІОЗНИЙ (італ.) – витончений, стрункий.

ГРАЦІЯ (лат.) – 1. У римській міфології – грації – три божества: краси, витонченості й радості; відповідно до грецьких харит. 2. Витонченість, особливо в поставах і рухах. 3. Різновид корсету – жіночий еластичний широкий пояс.

ГРЕБІНЬ (укр.) – 1. Горизонтальне ребро вгорі даху, утворене перетином схилів (синонім – *верх*). 2. Прикраса даху у вигляді мережчатої решітки або високої кам'яної стінки над покрівлею. 3. Верхній майданчик на греблі, дамбі. 4. Декоративне завершення прямокутного вікна клинчастою перемичкою, камені якої виступають один із під другого. Застосовувалось в ампірній архітектурі. 5. Верхня лінія перетину поверхонь *бруствера* або *гласісу* у фортифікаційній споруді. Для неї також вживається термін «крона бруствера». Крім того, має місце: – *наличник* – завершення кута наличника у вигляді увігнутого схилу розірваного фронтона.

ГРЕБЛЯ – 1. Споруда, що перегороджує річку або розташована біля водоймища, яка повинна регулювати рівень води (порівн. *дамба*). Виконується у вигляді земляного насипу, укріпленого хмизом, тесом або фашинами. За призначенням і розміщенням прийнято розрізняти: ~ **вальцьова** – із затвором для спуску води, що висувається нахиленими направляючими в нішах підпор; ~ **водопідйомна** – влаштована на річці й пристосована для регулювання рівня води; ~ **водозливна** – влаштована біля водоймища і здатна підтримувати певний рівень води; ~ **водоспускна** – розташована між водоймищем і ставком та спроможна за потреби перекидати значні обсяги води; ~ **глуха** – така, що не має водоспускних отворів; 2. земляний насип на краю водоймища або на багнистому місці, який звичайно влаштовується для створення дороги.

ГРЕЙДЕР (англ.) – причіпна або самохідна машина для планування і профілювання площ і відкосів, розрівнювання і переміщення ґрунту, сипучих матеріалів при будівництві та ремонті доріг, гідротехнічних споруд тощо.

ГРЕН (норв.) – селище, сформоване кількома *гордами* в Норвегії (синонім – *тун*).

ГРЕЦЬКИЙ ХРЕСТ – чотирикінцевий, докл. див. *хрест*.

ГРИБЧИКИ – узагальнена назва об'ємного різьблення, яке прикрашає різні частини дерев'яного будинку в народному російському теслярстві.

ГРИДНИЦЯ, ГРИДКА, ГРИНЯ, ГРИДНЯ (давньорус. < сканд.) – 1. Великий парадний зал у давньоруських будівлях або окрема споруда в княжому комплексі, що призначалася для молодшої дружини (гридей), бенкетів із дружинниками та урочистого прийому гостей. 2. Велика кімната в хоромах, що використовувалася для трапез і прийому гостей, знаходилася на другому ярусі, куди вів окремий вхід із ганком і сходами.

ГРИЗАЙЛЬ (франц. *сірий*) – 1. Монохромний декоративний живопис у сірій чи вохристій тональності. Виконувався на стінах або падахах приміщень у техніці, яка вирішувалася градаціями і зазвичай імітувала барельєфне ліплення та архітектурний декор. *Г.* виник за часів Античності, вживався в середньовічному мистецтві. Імітація скульптурного рельєфу набула особливого поширення в барокових, класицистичних і ампірних будівлях

Європи в XVII–XIX ст. 2. Розписні французькі емалі часів Ренесансу з міста Лімож; 3. техніка підмальовки в станковому живопису академічних шкіл.

ГРИЛЬЯЖ (франц. *решітчаста будівля*) – дерев'яні або залізні ґрати, альтанка з решітчастими стінами, де головні орнаментальні мотиви виконувались у вигляді гілок і листків (порівн. *трельяж*). З'явились у регулярних садах і парках Франції з другої половини XVII ст.

ГРИМ (франц.) – 1. Мистецтво зміни зовнішності актора за допомогою спеціальних фарб, пластичних і волосяних аплікацій, накладок, перук тощо. 2. Гримувальні фарби й інші приналежності, що використовуються для зміни зовнішності. 3. Те саме, що і *макіяж*.

ГРИМАСА (франц.) – потворний прояв будь-чого.

ГРИМУВАТИ (франц.) – 1. Накладати грим. 2. Змінювати зовнішність, вигляд, пригладжувати, приховувати що-небудь.

ГРИФ (лат. < грец.) – 1. Орнаментальна прикраса у вигляді листка для кутового оформлення бази колони. 2. Крилатий лев з орлиною головою за античною міфологією (порівн. *грифон*).

ГРИФЕЛЬ (нім.) – паличка (стрижень) для письма на дошках; пишучий стрижень для олівців.

ГРИФОН (франц. < лат.) – фантастична крилата тварина з тулубом лева і головою орла (те саме, що *гриф*), скульптурне, орнаментальне або живописне зображення якої поширене в багатьох стародавніх народів. За давньогрецькою міфологією, це – «собаки Зевса», що неусипно стережуть золото в країні гіпербореїв, на елліністичному Сході верхи на *г.* показували Аполлона, пізніше – Олександра Македонського. У пізній Античності це – супутник богині Немезиди, що обертала колесо долі. На Близькому Сході в геральдичній композиції Древа життя традиційними стражами виступали два *г.*, ранньохристиянське мистецтво теж показує їх по обидва боки хризми – емблеми Христа. У Візантії доброзичливим символом був *г.*, що терзав змію, його поміщали на військових обладунках, парадному одязі, він став атрибутом імператора. Символізуючи єдність земного (тулуб) і небесного (крила) начал, зображення *г.* у християнстві означало подвійну

людську і божественну природу Ісуса Христа. Саме ця символіка відображена на рельєфах романських і готичних храмів.

ГРИФОНАЖ (франц.) – швидкокоруч зроблені начерки імпровізованого характеру, здебільшого на полях рукопису.

ГРОБНИЦЯ (нім. *труна*) – монументальна споруда на місці поховання. Ще в стародавні часи мали місце різні види г. – скромні могили, «кам'яні ящики», скельні поховання, мастаба, піраміди, надгробки, саркофаги, кургани, тумулуси, гурхани, тюрбе, мавзолеї у вигляді окремої споруди або цілого ансамблю з наземних або підземних приміщень тощо. У християнські часи влаштовували склепи з каплицями, крипти, аркосолії, а також раки і релікварії, де зберігалися мощі святих. Прийнято виділяти: ~ **галерейна** – суцільний під-земний коридор з похованнями (порівн. *дромос*, *катакомба*).

ГРОМОВИЙ ЗНАК – зображення круга з шестипелюстковою розеткою всередині, що застосовувався в дерев'яному різьбленні російського народного будівництва, і успадкований з язичницьких часів. Оскільки після грому й блискавки йде дощ, який сприяє врожаю, то у г. з. перепліталися застрашливі й благодійні символи. Тому в Стародавньому Китаї його показували людиною з крилами і головою півня та молотом і барабанами в руках.

ГРОПНИЦЕ (молд.) – влаштована у храмі усипальня у вигляді приміщення з нішами в стінах для поховання.

ГРОСРАУМХАУЗ (нім.) – житловий будинок з єдиним нерозчленованим простором. Характерний для народної архітектури північних регіонів Німеччини.

ГРОТ (франц. < італ. *затаєний*) – 1. Неглибока природна печера зі склепінчастою стелею. 2. Штучна споруда, павільйон у парку у вигляді природної печери, яка прикрашалася античними статуями, раковинами, морськими каменями. Виникла за часів ствердження стилю італійського ренесансу в замських віллах на початку XVI ст.; (голл.) – саме нижнє вітрило на *грот-щоглі*.

ГРОТ-ЩОГЛА – друга від носу, сама висока щогла на вітрильному судні.

ГРОТЕ КЕРК (голл. *печера і церква*) – назва міського собору в Нідерландах.

ГРОТЕСК (франц. *хімерний*) – 1. Надзвичайно гострий образ, створений в образотворчому мистецтві різким перебільшенням, навмисним

підкресленням реальних форм, поєднанням гіперболи з метаморфозою (переростанням правдоподібного у неправдоподібне). Сполучаються фантастичне і побутове, піднесене і комічне, серйозне і смішне. Загострення архітектурного образу теж намагалися досягти засобами г., тобто навмисним спотворенням вигляду звичайних форм. 2. Симетричний орнамент у вигляді смуги, де було переплетення дрібних, реалістично виконаних зображень тварин і рослин, їх сполучення з картинами, медальйонами, щитами, ліпними прикрасами, фантастичними мотивами. Окремі елементи масштабно і пластично взаємно пов'язувалися, кожний мотив виростав з іншого, при цьому зберігалася симетричність побудови цілого. Завдяки такій пластичності, музикальності формоутворення г., подібно арабескам і морескам, добре поєднуються з живописними і рельєфними панно й обрамлюваннями, існують на площинах будь-якого формату, органічно заповнюють поверхні падуг, парусів, куполів. Зазвичай komponуються симетрично з боків вертикальної осі у вигляді стеблини аканту із завитками, пілястри, колони. Композиції з г. виконувалися в античному Римі й були знайдені в підземних гротах, звідкіля і походить їхня назва. На основі античних орнаментів декоративні мотиви г. були значно удосконалені в італійському ренесансі.

ГРОТЕСКНИЙ – контрастний, порушуючий межі правдоподібності, химерно комічний

ГРУБА – невелика піч для опалення приміщень та підігріву їжі.

ГРУНТОВ (голл.) – 1. Парусинова стропа або трос, що охоплюють підвішену на шлюпбалках шлюпку і оберігають її від розгойдування. 2. Канат або стальна стрічка, що підводиться попід днище затопленого судна при його підйомі.

ГРУПА – сукупність тих чи інших речовин, предметів, явищ, які об'єднані спільністю ознак, властивостей.

ГРЯДКА – 1. Смуга землі, що засаджена квітами. 2. Неширока смуга скопаної землі на городі.

ГРЯЗЕЛІКАРНЯ – споруда, призначена для лікування грязьовими ваннами.

ГУАШ (франц.) – 1. Фарби, що розтерті на воді з клеєм і примішкою білил; дають непрозорий шар. 2. Живопис такими фарбами.

ГУЕЛА – громадське зерносховище, яке розміщалося посеред селища аборигенів Алжира.

Вирішувалось у вигляді башти, оскільки одночасно слугувало захистком під час військової загрози.

ГУЛАМПА – квадратна цегляна підвалина під традиційним вогнищем (яке називається «гуламта») посеред рубленої бурятської юрти.

ГУЛЬБИЩЕ (ст.слов.) – огорожена зовнішня тераса, майданчик на колонній або арковій галереї навколо храму, куди ведуть парадні сходи. Влаштовується над перекриттям підкліту, може охоплювати споруду з кількох боків. Була започаткована в дерев'яному теслярстві, вживалась у кам'яному зодчестві. Найбільше поширення мала в архітектурі Московії XVI–XVII ст.

ГУЛЬДАСТА (перс. *гострокінцева шапка*) – 1. Кутова башта або розташована на куті кругла, тричетвертна колона. 2. Кручена колона, що прикрашала портали та інші частини споруд у середньовічних Ірані й Афганістані (порівн. *соломоники*).

ГУМБАЗ (перс. *купол*) – башта з конічним або напівсферичним перекриттям, стіни якої укріплялися контрфорсами, подібними гофрам або гульдастам, внаслідок чого вона отримувала в плані зірчасту форму. В архітектурі Азії – мавзолей, увінчаний куполом.

ГУММІГУТ (лат.) – згущений молочний сік, що отримують при зрізанні кори деяких тропічних дерев; використовується для виготовлення лаків і жовтої акварельної фарби.

ГУМЛАК (лат.) – смола, що виділяється комахами, які мешкають на пагонах деяких тропічних рослин; використовується для виготовлення лаків і палітур.

ГУМПУВАННЯ (лат.) – нанесення резинового або ебонітового покриття на вироби, здебільшого з металу і залізобетону, з метою їхнього захисту від корозії та стирання.

ГУН – розпланувальний прийом в архітектурі Монголії, Китаю й інших країн, що передбачав встановлення з південного боку перед палацом багато прикрашених воріт, з'єднання південного і північного павільйонів галереєю і доріжкою, а також звернення чільних фасадів бокових споруд до центрального корпусу.

ГУРДИЦІЯ (лат. *укриття*) – дерев'яна галерея, розташована на зовнішньому боці оборонної стіни, яка призначалася для стріляння через бійниці й отвори в підлозі (порівн. *викуш, машикулі, забороло*).

ГУРТ (нім. *пояс*) – 1. Застаріла і помилкова назва профільного ребра хрестового або зірчастого склепіння у середньовічних німецьких спорудах (докл. див. *нервюра*). 2. Склепіння з тесаних клинчастих каменів, яке завдяки розпору укріпляло ребра хрестового склепіння і зменшувало його вагу. Вживалося в романському і готичному зодчестві (порівн. *запалубка*). 3. Профільована горизонтальна тяга, що нагадує проміжний карниз, але не має його функції. Схода на абаку дорійської капітелі, зазвичай покрита орнаментом. 4. Спрощена дерев'яна або гіпсова окантовка прорізу. Крім того, має місце: гурт коньковий, який вживається для оформлення гребеня даху.

ГУРТОЖИТОК – будівля з кімнатами для тимчасового сумісного проживання студентів або молодих робітників.

ГУРХАНА (перс., тюрк. *житло*) – усипальня в середньовічному мавзолеї, невелике приміщення з купольним перекриттям. Характерні для архітектури Середньої Азії.

ГУСАОТА (кит.) – розташована на березі моря або річки китайська пагода, яка одночасно відігравала роль маяка (порівн. *шиїта, мута, ляодита*).

ГУСЬОК – архітектурний облом, що складається з прямої викружки вгорі й прямого четвертного валу внизу; те саме, що й викруження (порівн. *кіматій*). Своїм S-подібним обрисом у перерізі нагадує шию гусака, звідкіля й отримав назву. Часто прикрашався орнаментальним візерунками, зокрема анфемієм. Крім прямого г. вживається: ~ **зворотний** – зворотний четвертний вал знаходиться вгорі, а зворотна викружка – внизу.

ГУТА (польс. < нім.) – виробниче приміщення або будівля з піччю чи кузнею для виготовлення речей зі скла.

ГУТТИ (лат. < грец. *краплі*) – прикраса антаблемента у вигляді усічених конусів або маленьких циліндрів, якими оздоблювалися регула та нижня частина поверхні мутула в класичному доричному ордері. За Античності їхнє походження виводили із зображення в камені водяних крапель, що залишились після дощу; за часів Ренесансу, коли форми античних ордерів почали пояснювати відтворенням дерев'яних конструкцій, г. трактували як цвяхи, нагелі.

ГХАРА (санскр.) – цейлонський житловий будинок; те саме, що і *геха*.

ГЬО (япон.) – дуже стиснута форма композиційної побудови японського саду, де скороченість елементів компенсується їхньою виразністю та змістовністю (порівн. *сін, со*).

ГЬОЙБЕК-ТАШІ (тур. *камінь-пун*) – квадратне або восьмикутне в плані кам'яне підвищення для масажу, яке знаходилося в гарячому купальному залі турецької лазні.

ГЬОЛЬ – медальйон 4–8-кутної форми з 2–4-кратним дзеркальним повторенням геометризованого рослинного та зооморфного мотиву. Широко вживався в туркменських килимах, де історично склалося кілька традиційних композицій (текинська «текегьоль», сарликська «карлик-гьоль», іомудські «гапса-гьоль», «дирнак-гьоль» і «кеджебе-гьоль»).

ГЮЛИСТАН (тюрк. *сад, город*) – у мистецтві Середньої Азії огорожений стінами сад регулярного розпланування.

Г

ГАНОК (польс. < нім. *Wand*) – трохи піднятий над землею майданчик перед дверима будівлі, може мати навіс або дах із наметом, сходи, огороження. Крім того існують: ~ **відкидний** – такий, що розташовується перед зовнішніми сходами і не прилягає безпосередньо до будівлі. Значне поширення отримав у архітектурі Московії XVI–XVII ст.; ~ **внутрішній** – такий, коли дві-три сходинки знаходяться зовні будинку, а інші – у сінях або тамбурі; ~ **двосходовий** – високо розташований ганок, на який можна піднятися сходами з двох протилежних боків; ~ **розпашний** – у вигляді симетрично розташованих по різні боки будівлі.

ГАРГУЛЬЯ (франц. < лат., грец. *булькати*) – 1. Відгалуження від водовідвідного жолоба на краях покрівлі. 2. Витесаний із каменя, скульптурно обрамлений водостік за часів Середньовіччя виконувався у вигляді голови фантастичної тварини, чудовиська, простягнутої фігури людини тощо. Подібно химерам та рельєфним композиціям г. була не лише зразком народного фольклору, а і несла певне символічне навантаження. Вважається характерним елементом романської та готичної архітектури. На Далекому Сході таку роль грали вирізьблені з дерева зображення драконів.

ГОНТ, ГОНТИНА, ГОНТЯ (укр. < польс., нім.) – покрівельний матеріал у вигляді клинчастих дощочок, драниць, плашок фігурної форми. Буває шпунтовий, колотий, пиляний.

ГОНТАЛЬ (укр.) – дерев'яний кілочок, залізний цвях, якими кріпляться *гонт*, дранка, лата.

ГРЕЙВЗ, Майкл / Michael Graves (1934–2015)

– американський майстер архітектури і дизайну родом з Індіанаполісу. Ступінь бакалавра Г. одержав в університеті Цинциннаті, а магістра – у Гарварді, після чого два роки провів у Римі. 1964 р. архітектор з'явився в Принстоні, де заснував власне бюро, і де в майбутньому займався викладацькою роботою. Розпочавши з робіт в дусі модернізму, Г. згодом перейшов на позиції постмодернізму, став одним із ключових архітекторів цього напрямку. Г. входив до групи «Нью-Йоркська п'ятірка» (разом із Дж. Хейдуком, Ч. Гуотмі, П. Айзенманом і Р. Мейером). П'ятірка намагалась створити «чистий модернізм» на основі ранніх робіт Ле Корбюзьє.

ГРИМШАВ, Ніколас / Nicholas Grimshaw

(1939 р. н.) – британський майстер архітектури і дизайну родом із Хоува, Великобританія. Президент Королівської Академії мистецтв (з 2004). Навчався в Единбурзькому коледжі мистецтв, потім в архітектурній академії в Лондоні. Протягом 14 років працював разом з Т. Фарреллом. Серед основних проєктів Г. – міжнародний залізничний вокзал Ватерлоо в Лондоні (1993), Національний космічний центр Великобританії в Лестері (2001), міст Хеерми в Амстердамі (2001) і гігантський проєкт «Едем» – комплекс оранжерей, виконаних у вигляді геодезичних сітчастих оболонок у містечку Сент-Остелл у графстві Корнуолл. Г. також проєктував для Берліну, Ліверпулю, Більбао, Мельбурну, Парижу, Франкфурта. Ним був споруджений британський павільйон на Всесвітній виставці 1992 р. у Севільї.

ГРОПУС, Вальтер / Walter Gropius (1883–

1969) – німецький і американський майстер архітектури та дизайну родом із Берліну. Засновник школи Баухауз, патріарх інтернаціонального стилю сучасної архітектури; навчався

у П. Беренса, після II Світової війни працював у Гарвардському університеті США. Цитата: «Дітей варто з малих років знайомити з можливостями оточуючого їх середовища, із фізичними і психологічними законами, від яких залежний зовнішній світ, і з найбільшим задоволенням, яке може надати участь у творчому формуванні свого життєвого простору».

ГРУНТ (польс. < нім. *основа*) – 1. Загальна назва твердих порід на поверхні землі, на які безпосередньо спираються фундаменти будівель. 2. Тонкий шар спеціальної складної речовини, що знаходиться між шаром фарб і підґрунтям у вигляді полотна, дерев'яної дошки, картону тощо. Надає поверхні картини або розпису однорідного тону й фактури, дозволяє найкраще поєднати фарби з підґрунтям, створює при потребі загальну кольорову гаму. Найвідомішими 2. вважаються: клеєві, масляні й емульсійні. Процес підготовки 2. для живопису називають ґрунтовкою.

ГРУНТОВКИ – суміші, що наносять першим шаром на підготовлену до вифарбки поверхню для зменшення її пористості й забезпечення необхідної адгезії лакофарбного покриття. Від фарбувальних сумішей відрізняються меншим вмістом пігментів.

ГУОТМІ, Чарльз / Charles Gwathmey (1938–

2009) – американський майстер архітектури і дизайну родом із Шарлотти, Північна Кароліна. Він був лідером компанії Гуотмі Сігел і Асошіейтес Архітектс, одним з Нью-Йоркської п'ятірки в 1969 р. Серед найбільш відомих проєктів Г. 1992 р. стала реновація з розширенням музею Соломона Гуггенхайма в Нью-Йорці. Ім'я Г. було на обкладинці провідного американського видання Тайм. Цитата: «Я вважаю, що обмеження досить важливі. Вони корисні тим, що дозволяють зрозуміти, із чого слід розпочинати роботу».

Д

ДАГА (афр.) – будівельний матеріал із щебеню в суміші з глиною, що використовувався корінними народами південної Африки.

ДАГОБА, ДАГАБА – 1. Сховище реліквій буддистського культу, влаштовувалося у верхній частині ступи. 2. Назва напівсферичної

ступи, що здіймалася на круглій або квадратній у плані платформі та увінчувалась кубічним релікварієм (ведікою), яка побутувала у жителів Бірми і мешканців острова Цейлон. Можливо, саме від неї походить термін «пагода».

ДАДАІЗМ – течія в мистецтві.

ДАЛІЗ – веранда, що прилягає до таджицької оселі або поставлена окремо (синоніми – *пешайвон, пешток, пешвоз*).

ДАЛЬТОНІЗМ (від імені англ. фізика і хіміка Дж. Дальтона) – вроджена в людини властивість часткової колірної сліпоты. Нездатність розпізнавати деякі кольори.

ДАМАСЬКА СТАЛЬ (від назви сірійського міста Дамаск, де виготовлялась в старовину) – спочатку те саме, що і *булат*: високоякісна візерунчата сталь. З часом – сталь, одержана методом ковального зварювання переплетеної в пучок сталеної проволочки з різним змістом вуглецю.

ДАМБА – гідротехнічна споруда у вигляді земляного насипу, збудована поруч із водоймищем або між кількома водосховищами для регулювання рівня води і захисту від повені. Верхом насипу влаштовується дорога (порівн. *гребля*).

ДАН – павільйон для відпочинку мандрівників. Мав місце в архітектурі півдня Стародавньої Індії.

ДАНСКЕР (нім.) – частина оборонної башти замку, яка виступала по відношенню до сусідніх стін наполовину свого обсягу, що дозволяло вести фланговий обстріл.

ДАРАЛЬКУРРА (турец.) – споруда бібліотеки богослужбових мусульманських книг. Зазвичай розташовувалась біля великої мечеті, інколи – у прибудові.

ДАРБАЗІ (груз.) – народний будинок у Грузії, центральне приміщення якого мало купольне перекриття, створене дерев'яними балками за принципом удаваного склепіння (порівн. *глхатун*).

ДАРБАР – князівський палац із кількох споруд у середньовічному Непалі, що розташований біля головної площі, навколо якої згруповані основні храми.

ДАРГО – сіни таджицької оселі; те саме, що *долон*.

ДАРОХРАНИЛЬНИЦЯ, ДАРОНОСИЦЯ – срібна чи золота скринька в православному храмі, призначена для зберігання причастя або т. зв. святих дарів, що використовувались при богослужінні. Зазвичай мала вигляд

маленької моделі храму або іншої будівлі, і була розкішно оздоблена.

ДАРСХАНА – зал, що використовувався у зимовий період як навчальна аудиторія в медресе. Характерний для середньовічної архітектури Туреччини.

ДАТУ, ДАТУ-ЗЕДІ – один із чотирьох типів ступи в Бірмі. Має найвищу релігійну значимість, оскільки його реліквіями були мощі одного з Будда-Гаутами, волосся, зуби, кості тощо (порівн. у *декса, парібога, дхамма*).

ДАУРІ-ПАЯ (узб.) – фільонка, що обрамована тягою зі стрілчастим завершенням. Застосовувалася на тлі стін споруд у Середній Азії.

ДАХ (польс. < нім.) – верхня частина будинку, яка складалася з огорожувальної покрівлі й несучої частини у вигляді крокв, балок, ферм тощо. Залежно від конструкції та матеріалів розрізняються утеплені й холодні, горищні й безгорищні (див. покриття). Має такі форми: ~ **баньоподібний** – у вигляді бані, напівсферичного чи іншого абрису; ~ **бочкоподібний** – із двома схилами, у поперечному перерізі має вигляд бочки; ~ **вальмовий (чотири-схилий)** – зі схилами на чотири боки і гребенем; ~ **вальмовий із козирком** – із двома схилами на поздовжніх боках і невеличкими схилами над карнизом на торцях; ~ **двосхилий** – зі схилами на два протилежні боки; ~ **зімкнений** – над багатокутною в плані спорудою у вигляді зімкнутого склепіння; ~ **із заломом** – із виступом на кожному схилі; ~ **італійський** – із невеликим підйомом (висота дорівнює третині довжини нижньої балки); ~ **конічний** – у вигляді конуса над круглою в плані будівлею; ~ **круглий односхилий** – над круглою в плані будівлею між зовнішніми стінами і середнім барабаном; ~ **мансардний вальмовий** – із двома схилами на кожному боці під тупим кутом; ~ **мансардний із додатковим скатом** – вальмовий із двома схилами на поздовжніх боках; ~ **мансардний із фронтоном** – із двома схилами і залами на подовжених боках і фронтоні; ~ **наметовий чотирисхилий** – вальмовий без гребня; ~ **напіввальмовий** – із двома великими схилами до карнизу і двома невеликими на торцях; ~ **односхилий** – із схилом в один бік; ~ **пірамідальний** – у вигляді піраміди; ~ **плоский** – без схилів; ~ **ромбоподібний** – із ромбоподібними схилами над щипцевими стіна-

ми, що сходяться вгорі в одній точці; ~ **складчастий** – у вигляді розташованих паралельно двосхилих або вальмових дахів; ~ **складчастий конусоподібний** – над круглою будівлею у вигляді складок, що сходяться вгорі; ~ **склепінчастий** – у вигляді коробового та інших склепінь; ~ **сферичний** – у вигляді верхньої частини сфери; ~ **сферичний із сегментами** – у вигляді частини сфери над дугоподібними завершеннями стін; ~ **три-схилий** – із схилами на торцевий і два протилежні боки; ~ **увігнутий** – із двома або більше схилами, що спрямовані один до одного; ~ **французький** – з високим підйомом (схил під кутом 60°); ~ **хрестовий (чотирищипцевий)** – чотири двосхили дахи над прямокутною в плані будівлею з чотирма щипцями з кожного боку; ~ **шедовий** – розташовані паралельно кілька односхилих дахів над засклепінними стінками, які в розрізі нагадують пилку; ~ **шпилеподібний** – у вигляді багатогранного шпиля.

ДАХИ (укр.) – прибудовані до стін господарські споруди, у яких утримувалися вівці або птиця (синонім – *притули*).

ДАХІВКА – черепиця або інший покрівельний матеріал для даху.

ДАХІНДЕН, Юстас / *Justus Dahinden* (1925 р. н.)

– швейцарський майстер архітектури і дизайну, професор Технічного університету Відня та один із визначних представників повоєнної архітектури Швейцарії родом із Цюриху. *Д.* вивчав архітектуру в Швейцарському федеральному технологічному інституті Цюриха з 1945 по 1949 р. З 1955 р. *Д.* має власну студію в Цюриху. 1956 р. він отримав ступінь доктора за роботу «Позиціонування сучасної архітектури». 1974 р. він стає директором Інституту дизайну інтер'єру Віденського технологічного університету. Окрім соціально релевантних проєктів, *Д.* досліджує теоретичні засади, засновані на гештальт-психологічних і філософських міркуваннях, основні поняття, такі як Закон трьох: синтез структури, форми та духу, ідея «контекстуалізму в архітектурі» (єдність між будівельним світом, природою та Людиною) або «філософія схилу». Інтеграція екологічних (біо-генетичних) аспектів в архітектурні «архетипи»

є основою його архітектурних задумів, наприклад, у його проєктах міського пагорба. За свої будівлі та конструкції він отримав численні міжнародні нагороди та призи в національних і міжнародних конкурсах. 1981 р. він був удостоєний Гран-прі з архітектури.

ДАХМА (перс.) – баштова споруда культу зороастризму в архітектурі народів Стародавньої Персії, Азербайджану і Середньої Азії (так звана «Башта мовчання»).

ДАХОВІ ВІКНА – див. *люкарна*, *слухове вікно*, *вікно «летуча миша»*.

ДАЦАН (монг. < тибет. *келія, храм*) – 1. Ламаїстський монастир у Монголії, Бурятії та в інших країнах Центральної Азії (порівн. *дуган*, *цогчин*). Характерні регулярним розплануванням, крім численних храмів у них знаходилися службові й господарські будівлі. Нерідко ставали ядром значних поселень. 2. Храм або монастир ламаїстів, розташований на високій горі.

ДАЧА – невелика будівля для відпочинку, що розташована на озелененій ділянці в приміській або курортній зоні.

ДВАДХА СТАМБХА (санскр.) – стовп-світильник, окремо поставлена колона із факелами в стародавній і середньовічній архітектурі Індії.

ДВАРАПАЛ (інд.) – зображення карликової фігури стражника, що зазвичай поміщалась у ніші. Вживалося в оформленні входів до споруд, оздобленні сходових парпетів в архітектурі Індії та Цейлону.

ДВЕРІ – 1. Рухомий елемент конструкції стіни. Призначений для проходження людини крізь стіну. 2. Заповнення вхідного прорізу стулкою. Крім звичайних мають місце: ~ **великі** – влаштовані у церкві, де відділяють притвор від паперті; ~ **дияконські** – влаштовані в південній частині іконостасу; ~ **розпашні** – двостулкові двері; ~ **удавані** – обрамована лиштвом ніша у вигляді дверного прорізу.

ДВІЙНЯ, ТРІЙНЯ – тип селянського житлового будинку в Росії та інших країнах – дерев'яна будова, що об'єднує в одну групу два чи три зруби із самостійними несиметричними двосхилими дахами, докл. див. *ізба*.

ДВІР – 1. Невеликий простір між будівлями на земельній ділянці. 2. Прилегла до будинку частина землеволодіння. 3. Господарська будівля, розташована поруч із селянським житловим будинком і зв'язана з ним навісом. 4. Складова частина назви громадської спо-

руди або комплексу. Наприклад, гостинний двір, монетний двір, житній двір, заїжджий двір. Крім того існував так званий «обложний» двір – укріплена частина середньовічного населеного пункту, призначена для сховища мешканців під час військових дій.

ДВОПІДКОСНА СИСТЕМА – дерев'яна ферма з підкосами, що сходяться в одній точці й підпирають різні ділянки балки.

ДВОРИЩЕ (давньорус.) – просторий двір із великою спорудою. Характерний для зодчества Київської Русі.

ДВОРОВЕ МІСЦЕ – незабудована або частково забудована земельна ділянка в містах Російської імперії.

ДВОРОЗКІСНА СИСТЕМА – дерев'яна ферма моста, де пересікаються похилі бруси.

ДВОРЯДНИЙ ЗВ'ЯЗОК – примикання хати до господарського двору під паралельними двосхилими дахами. Було поширено у російському селянському будівництві.

ДВОРЯНСЬКИХ ЗІБРАНЬ БУДІВЛІ – громадські споруди, призначені для територіального управління правлячого класу Російської імперії. Переважно зводились у XIX ст.

ДВОСВІТНЕ ПРИМІЩЕННЯ – просторий зал, де влаштовано два яруси вікон, не розділених міжповерховим перекриттям. Створювався для представницьких прийомів і урочистостей у палацах, засідань посадових осіб у ратушах тощо.

ДВОСТОВПНЕ ПРИМІЩЕННЯ – зал у палатах, трапезній або культова молитовня, де простір розчленований двома підпорами, які підтримують склепінчасті перекриття.

ДВОТАВР (грец.) – будівельна балка, що в перерізі нагадує латинську літеру «I», тобто вертикаль із верхньою і нижньою поперечками. Завдяки цьому відзначається особливою міцністю, добре витримує навантаження на прогин, що дозволяє перекривати великі прогони.

ДЕАМБУЛЯТОРІЙ (франц. < лат. *ходити кругом*) – 1. обхід навколо хору у вівтарній частині католицького собору; 2. наскрізний прохід до прибудованих капел-апсид, завершення хорів бокових нефів навколо вівтарної частини собору. Виник у X–XI ст. під впливом архітектури візантійських хрестовокупольних храмів.

ДЕБАРКАДЕР (франц. *висаджувати*) – 1. платформа з навісом для посадки і прийому пасажирів залізничного чи судноплавного

транспорту; 2. вантажний зі складами або пасажирський із кімнатами відпочинку *приплав* для річкових суден.

ДЕГАЖЕМАН (франц.) – хід, що запирається і влаштовується для непомітного переходу з одної групи приміщень до іншої.

ДЕГРАДУЮЧИЙ ЛАНДШАФТ – ландшафт, що спотворено нераціональною діяльністю людини або в результаті руйнівної діяльності природи.

ДЕДАБОДЗІ (груз. *мати-стовп*) – підпирний дерев'яний стовп, що посередині підтримує балку, яка несе один із боків склепінчастого перекриття дарбазі в грузинському народному будинку.

ДЕДАЛ (грец. *вмілий*) – найдавніша архаїчна статуя в Греції, де зберігалася форма стовпа, низ якого оброблявся у вигляді ніг, верх – голови, а руки нагадували перекладини. При сприйнятті *Д.* залишала панувати фронтальність композиції. Послужила основою для формування герми.

ДЕЗИДЕРАТИ (лат.) – предмети, що необхідні для поповнення певної колекції чи бібліотеки.

ДЕЗІНТЕГРАЦІЯ (франц. і лат.) – розпад, розчленування цілого на частини.

ДЕЗОРГАНІЗАЦІЯ (франц. *розлад*) – відсутність організованості, нормальної діяльності, розладнаність, розвал.

ДЕЙ БЕД – британський різновид шезлонгу.

ДЕЙДВУД (англ., букв. *сухостійна деревина*) – підводний край корми, що лежить між ахтерштевнем і кілем. У *д.* проходить труба, через яку гребний вал виходить назовні.

ДЕК (англ.) – палуба на пасажирських суднах.

ДЕКА (нім. *покрив, кришка*) – 1. Частина корпусу струнних музичних інструментів. 2. Деталь молотарки; між *д.* і барабаном вимолочується зерно. 3. Покриття носу і корми човна, яке запобігає заливанню його водою.

ДЕКАДЕНСТВО (франц.) – декаданс – позначення течій у філософії, естетиці, літературі й мистецтві кінця ХІХ – початку ХХ ст., що характеризується культом краси згасання як самодостатньої цінності, яка супроводжувалась нерідко естетизацією гріха і порока, переживаннями знедоленості від життя тощо.

ДЕКАПІРУВАННЯ (франц. *очищати метали*) – виведення плівки окислів на поверхні металу травленням її слабким розчином кислоти. Застосовують при *гальваностегії*.

ДЕКАСТИЛЬ (грец. *десятиколонний*) – античний храм із десятима колонами на торцевому фасаді.

ДЕКВАЛІФІКАЦІЯ – втрата професійних знань, досвіду.

ДЕКОЛОРАЦІЯ (лат., від *знебарвлюю*) – знебарвлення.

ДЕКОНСТРУКТИВІЗМ – напрям у сучасній архітектурі, заснований на застосуванні в практиці ідей французького філософа Жака Дерріда. Іншим джерелом натхнення деконструктивістів є радянський *конструктивізм* 1920-х рр. Для деконструктивістських проєктів характерні візуальна ускладненість, несподівані зламні форми, підкреслено агресивне вторгнення в міське середовище. Як самостійна течія *д.* сформувався в кінці 1980-х рр. (роботи Пітера Айзенмана і Даніеля Лібескінда). Теоретичною підосновою руху стали міркування Дерріда про можливість архітектури, яка вступає в конфлікт, «розвінчує» і скасовує саму себе. Подальший розвиток вони отримали в періодичних виданнях Рема Колхаса. Маніфестами *д.* вважаються пожежна частина «Вітра» *Захи Хадід* (1993) і музей Гугенгайма в Більбао *Френка Гері* (1997). **ДЕКОНСТРУКЦІЯ** – (лат. – зверху донизу, назад і – споруда, осмислення) – поняття сучасної філософії й мистецтва, що означає розуміння при посередництві руйнування стереотипу або включення до нового контексту. Виходить із передумови, що сенс конструюється в процесі прочитання, а звична уява або позбавлене глибини (тривіальне), або нав'язане репресивною інстанцією автора. Тому необхідна провокація, що ініціює думку і звільняє скриті сенси тексту, що не контролюються автором. Розроблена Жаком Дерріда, однак сходиться до поняття деструкції Хайдеггера – заперечення традиції тлумачення з метою виявлення приховань сенсу. Поняття *д.* було посилено психоаналітичними, дзен-буддійськими і марксистськими аллюзіями.

ДЕКОР (лат. *пристойність*; італ. *гідність*) – 1. Прикраса. 2. Баласт. Розрізняють *д.* архітектурний, як система прикрас екстер'єру та інтер'єру будівлі, може містити елементи ордеру, різноманітні профілі, орнаментальні порізки, маскарони тощо; *д.* живописний, *д.* скульптурний, *д.* пластичний, *Д.* графічний. Ще за часів Античності під *д.* розумілось не

прикраса, а індивідуальна, особлива краса, органічне пристосування частин до цілого, що повинна відповідати призначенню, звеличувати і прославляти, тобто *д.* ніс ідеологічне навантаження. Пізніше, в епохи Ренесансу і Просвітництва, декоративна функція теж припускала образне осмислення зв'язків художнього твору з історичним, культурним і предметно-просторовим середовищем. Таким чином, художній зміст *д.* полягає в тісній взаємодії з навколишнім середовищем – простором, масою, обсягом, площиною, якістю декорованого елемента, що включає в себе тон, колір, фактуру і текстуру, надлишок.

ДЕКОРАТИВНИЙ (франц., від лат. *прикрашаю*) – той, що прикрашає або служить для прикраси, оздоблення; мальовничий, зовнішньо ефектний; декоративне мистецтво – різновид живопису і скульптури; декоративні рослини – численна група культурних і дикоростучих рослин.

ДЕКОРАТИВНІСТЬ – засіб композиції, спрямований на виявлення суті й посилення виразності художнього твору.

ДЕКОРАТОР – майстер виготовлення *декору*.

ДЕКОРАЦІЯ (лат. *прикрашаю*) – 1. Художнє або архітектурне оформлення сцени, простору, в межах якого відбувається зйомка кінофільму. 2. Зовнішньо показне, привабливе, але з прихованим негативом, непринадністю.

ДЕКУМАНУС (лат. *десята частина*) – 1. Одна з двох головних магістралей давньоримського військового табору, а згодом міста, яка спрямована зі сходу на захід, перпендикулярно до кардо. 2. Запасний вхід до давньоримського табору, що знаходився з тильного боку приміщень десятої когорти; 3. межа військового табору, орієнтована у широтному напрямі.

ДЕЛІКАТНИЙ – витончений.

ДЕЛЬТОДОН (лат.) – орнамент, складений з трикутників. Якщо три малих трикутники вписувались у великий, то це символізувало триєдність божества, гармонію Космосу. Такий зміст мали орнаментальні композиції бігунця.

ДЕМІГОРЖ – ділянка горжі від фланку до центру бастіону. Інша назва – *напівперешийок*.

ДЕМІЛІОН (франц. *півмісяць*) – 1. Напівкругла або підковоподібна в плані зовнішня будівля перед куртинею чи бастіоном для захисту ходів сполучення або рову. Згодом трансформувалась у равелін. 2. Зображення,

орнаментальний мотив або архітектурна деталь у вигляді півмісяця.

ДЕМІУРГ (грец.) – 1. давньогрецький майстер, ремісник, художник; 2. вища урядова особа в дорійських державах; 3. творець світу, Бог; 4. ідеальний першопочаток у філософії Платона; 5. творча сила, творець.

ДЕМОГРАФІЯ (грец. *народ і пишу*) – наукова галузь, що вивчає склад і рухи населення. Широко використовується в містобудівному проектуванні.

ДЕМОЛІЦІЙНА СИСТЕМА – сукупність підкопів, що дозволяла підірвати частину укріплення при її захопленні супротивником.

ДЕМОНСТРАТИВНИЙ – наочний.

ДЕМОНТАЖ (франц.) – розбирання або зняття машин, пристроїв чи споруд.

ДЕМПФЕР (нім.) – пристрій для зменшення розмаху, гасіння механічних коливань.

ДЕМУЛЬТИПЛІКАТОР – механізм, що дає змогу збільшувати тягове зусилля автомобіля, підвищуючи передаточні числа трансмісії.

ДЕНДРАРІЙ (грец. *дерево*) – ділянка парку, саду із свідомо підбраною колекцією різноманітних дерев і кущів, висаджених у відкритому ґрунті.

ДЕНДРІТ (грец.) – дерев'яний стовп із теракотовою маскою, вінком і виноградними листами – атрибутами бога Діоніса. Виконаний так само як герма, мав культове призначення, використовуючись у діонісійських святах.

ДЕНДРОПАРК – пейзажний парк з ділянками дендраріїв.

ДЕНТИКУЛИ (лат. *зубчики*) – 1. Низка невеликих призматичних виступів, влаштованих під карнизом іонічного, коринфського і композитного ордерів або відповідним горизонтальним, похилим чи дугоподібним поясом на стіні (порівн. *зубчики, сухарики*). В архаїчних будівлях *д.* мали круглий переріз. 2. Декоративний мотив у вигляді розташованих стрічкою низки кубиків на творах ужиткового мистецтва.

ДЕНЦЕ (давньорус.) – чільна дошка на фасаді дерев'яної хати або горизонтальна тяга, що відділяє фронтоном від кліті зрубу. Прикрашалась розписами чи різьбленням у російській народній архітектурі.

ДЕПО (франц. *склад*) – 1. Споруда для стоянки і ремонту транспортних засобів. 2. Будівля для пожежних машин та засобів гасіння вогню. 3. Назва споруди, де зберігаються певні речі (наприклад, картографічне *д.*, інже-

нерне д.), продовольство, військове обмундирування, технічне обладнання тощо.

ДЕРЕБЕНЬ (ст.слов.) – підсобне приміщення в нижньому ярусі хором.

ДЕРІВАТОР (лат.) – прилад для визначення напрямів дотичних і нормалей в окремих точках довільних кривих, що застосовується як механізм креслярсько-конструкторських робіт.

ДЕРМАТИН (грец. *шкіра*) – різновид штучної шкіри.

ДЕРНОВИЙ ОДЯГ – захисне покриття земляних схилів від осипання. Влаштовувалось закріпленням на поверхні квадратних або прямокутних кусків дерну (дернин), які укладали травою догори або донизу і прикріплювали до землі.

ДЕРНОВИЙ СЛИМАК – виконана із землі садово-паркова споруда, де шматки дерну (верхнього шару ґрунту з густою травою) клали по спіралі й жолоби між ними могли заповнюватися водою.

ДЕСАДОС (франц. *розділений схил*) – диван, у якому місця для сидіння й лежання розташовані по обидва боки від повздовжньої стінки. Виник у 2-й половині XIX ст. у Франції.

ДЕСЕРТ – пристінний столик.

ДЕСТРУКТИВНИЙ – руйнуючий.

ДЕСТРУКЦІЯ (лат.) – руйнування, розпад.

ДЕСЮДЕПОРТ (франц. *над дверима*) – живописна або рельєфна вставка над дверним прорізом, яка мала відповідне вирішення і узгоджувалась з оформленням інтер'єру, надаючи йому урочистий і монументальний вигляд (синонім – *супрапорт*). Широко вживався в декоративному вбранні парадних приміщень у європейській архітектурі з початку XVII ст. Найвитонченіші д. створювалися у формах рококо, вони виконувалися в складному форматі, облямовувалися позолоченими рельєфними рокайлями, всередині яких поміщалися картини видатних митців і дзеркала. У період класицизму набули форму прямокутника або люнета, розмірів додержувались згідно із шириною прорізу.

ДЕТАЛІЗУВАТИ – докладно, з подробицями розглядати щось або розповідати про щось.

ДЕТАЛЬ (франц. *подробиця*) – елемент композиції, який на відміну від стихійного фрагмента є результатом свідомого компонента, що має самостійне значення, часто завершену форму (ордер, кронштейн, *барельєф* на постаменті пам'ятника тощо). Д. є

одним із засобів формоутворення художнього твору, спрямованого на досягнення супідрядності елементів, їх акцентуванні у загальній композиції.

ДЕТЕРІОРАЦІЯ – погіршення стану навколишнього природного середовища, що відбувається в результаті господарської діяльності людини.

ДЕТИНЕЦЬ – у давньоруській архітектурі – внутрішня частина фортеці, де під час ворожої осади ховали жінок і дітей, звідси і назва.

ДЕУЛ (інд.) – головне святилище в храмових ансамблях в Ориссі (північно-східній Індії).

ДЕФЕКТ (лат. *недолік*) – 1. Вада, недолік, хиба, гандж. 2. Опис пошкоджень на кораблі, що складається після завершення плавання.

ДЕФЕКТНИЙ (лат.) – має який-небудь фізичний недолік, аномальний.

ДЕФЕНЗІЇ (франц.) – укріплення, які розташовані таким чином, що взаємно захищають одне одного.

ДЕФІЛАДИ (франц.) – площа, що проходить через найвищі точки укріплення.

ДЕФІЛЕ (франц. *проходження*) – 1. Тісна, ущелина у важкопрохідній місцевості. 2. Насип чи міст, який прокладався для військових через болото або неприступну місцевість; 3. зображення урочистої ходи, церемоніальної прогулянки на чолі з поважною особою.

ДЕФІЛЮВАННЯ (франц.) – зведення фортифікаційних споруд (насипів, брустверів) для захисту фасадів укріплення і його внутрішнього простору від ворожих пострілів.

ДЕФІНІЦІЯ (лат.) – коротке визначення, що виражає найбільш істотні ознаки предмету чи явища.

ДЕФЛЕКТОР (лат.) – витяжний пристрій на кінці зовнішньої частини труби (шахти) для відсмоктування повітря з приміщень.

ДЕФОРМАЦІЙНИЙ ШОВ – це важливий елемент у конструкції будівлі, який перерозподіляє навантаження на елементи конструкції. Залежно від технічного рішення конструкції застосовують температурні, усадкові або антисейсмічні шви. Температурні шви розділяють будівлю на відсіки від рівня землі до покрівлі, не зачіпаючи фундаменту, який знаходиться нижче рівня землі. Усадкові шви роблять у стінах монолітно-каркасного будівництва. Монолітні стіни при твер-

дінні зменшуються в об'ємі. Усадкові шви запобігають появі тріщин.

ДЕФОРМАЦІЯ (франц. *спотворення, викривлення*) – руйнація пластичної форми, конструкції, зміна розмірів. У споруді виникає внаслідок надмірного навантаження, температурних впливів, нерівномірного осідання, дії землетрусів тощо; для протидії таких д. проєктуються деформаційні шви (вертикальні прорізи через частину або всю будівлю). В образотворчому мистецтві є алогічністю формоутворення, нерідко використовується навмисно, наприклад в роботах майстрів бароко, кубізму, сюрреалізму, творах епохи неоліту, в африканській культурі тощо.

ДЕФОРМУВАТИ – 1. Змінювати форму. 2. Піддати небажаним змінам, спотворити.

ДЖАГАМОХАН (інд.) – молитовний зал храмового ансамблю в Ориссі (північно-східній Індії).

ДЖАКУЗІ – ванна або басейн, що обладнані пристроєм для подачі води у вигляді окремих струменів і бульбашок.

ДЖАМІЯ (араб. *вишуканість, збираюча*) – соборна (п'ятнична) мечеть, де молитви здійснювалися кожен п'ятницю і в будівлі збиралась сила-силенна правовірних мусульман.

ДЖАМКЕН (тур.) – роздягальня в турецькій лазні. По периметру оточувалась кам'яними лежанками (суфами), у центрі інколи знаходився фонтан.

ДЖАМУДЖАН – ніша в стіні приміщення. Характерна для народного житла в Азербайджані.

ДЖАНК – див. ДЖЕНК.

ДЖАНК-АРТ – стиль джанк – напрям у сучасних живописі та скульптурі, близький асамбляжу, послідовники якого використовують для створення своїх творів такі «безцінні» матеріали, як металічний лом, старі речі, будівельні відходи та інші речі із смітєвого баку.

ДЖАННА (араб. *сад*) – образ райського саду, пишного і витонченого, що був сформований в ісламському мистецтві. Слугував зразком для створення садово-паркових композицій у багатьох країнах Сходу.

ДЖЕД (єгип. *дерево*) – зображення священного дерева життя (докл. див. «Світове дерево») у монументальному мистецтві Стародавнього Єгипту. Весною відбувалось урочисте воздвиження д., виконаного у вигляді стовпа

з прив'язаними вгорі зеленими гілками, що символізувало воскресіння бога Озиріса. Поєднання знаків анха і д. мало означати «постійне життя», оскільки перший символізував буденне життя, другий – вічність.

ДЖЕНК – низькопробні імпортовані товари, якими заповнюють торгову мережу, оскільки вони вигідніші для торговців, але не користуються попитом у споживача.

ДЖЕФФЕРСОН, Томас / Thomas Jefferson

(1743–1826) – американський майстер архітектури, третій президент США родом із Шарлотес-вайл, Вірджинія. Сприяв впливу на американську архітектуру творчості Серліо, Палладіо і Гіббса, зокрема у Вашингтоні, новій столиці країни. Він був гарячим прихильником демократії й підтримував принципи республіканізму та прав людини в усьому світі. Вважається відомим архітектором у класичній традиції – він створив свій масток Монтічелло та інші відомі будівлі.

ДЖИНСА (від м. Генуя, де вперше виготовлялася ця тканина) – джинсова тканина, бавовняна цупка тканина типу брезенту.

ДЖОНКА (малайс.) – вантажне дерев'яне вітрильне судно з піднятими широким носом і кормою; поширене в країнах Південно-Східної Азії та Далекого Сходу.

ДЖОНС, Горацій / Horace Jones (1819–1887)

– англійський майстер архітектури і дизайну родом із Лондона. Його найбільш упізнаваною роботою є Тауер-брідж, всесвітньо відомий Лондонський орієнтир. Дж. займав пост президента Королівського інституту британських архітекторів із 1882 до 1884 р. та був посвячений у лицарі 1886 р. Автор перших великопроектних споруд критих ринків Лондона.

ДЖОНС, Ініго / Inigo Jones (1573–1652) –

англійський майстер архітектури і дизайну, художник і сценограф, який стояв біля витоків британської архітектурної традиції родом із Смітфілда. Будучи прихильником

А. Палладіо, він першим приніс його класичистичну манеру «палладіанство» на північ Європи. Вкоренитися їй судилося саме в Англії, і заслугу *Дж.* у цьому важко переоцінити.

ДЖОНСОН, Філіп / Philip Johnson (1906–

2005) – американський майстер архітектури і дизайну, Прітцкерівський лауреат 1979 р. родом із Клівленда, Огайо. 1941 р. *Дж.* запроєктував і збудував свій перший будинок на Н-стріт, 9 в Кембріджі. 1946 р. *Дж.* почав працювати над розвитком своєї архітектурної практики. Він збудував невеликий будинок у стилі Міза на Лонг-Айленді (1946). За ним з'явилась одна з найвідоміших його будівель – Скляний дім, Новий Ханаан, Коннектикут (1949), який став пам'яткою сучасної архітектури. 1953 р. він створив сад скульптур для Музею сучасного мистецтва в Нью-Йорці. 1980 р. *Дж.* збудував Кришталевий собор у Гарден Гроу, Каліфорнія. Невдовзі він завершив одну з найбільш впізнаваних будівель – будівлю AT & T на 550 Медісон авеню, 1982. Вона має високий арковий в'їзд і розкол *фронтону* на верхівці. Іншим зразком цього стилю став будинок на 885 Третій авеню, що нагадує паличку губної помади. У Нью-Йорку він також розробив Музей телебачення та радіо (1991). Остання будівля, яку він розробив, – це будівля Академії музики штату Пенсільванія в Ланкастері (2008). 1978 р. *Дж.* був нагороджений Золотою медаллю від АІА. Цитата: «*Форма слідує за формою, а не за функцією*».

ДЖУМА (араб.) – велика п'ятнична мечеть із прямокутним у плані двором, оточеним по периметру галереями на масивних стовпах, і головним купольним залом із склепінчастим айваном (порівн. *джамія*).

ДЖУТ, ЖГУТ – декоративна прикраса у вигляді закрученого мотузка.

ДЗАПАДЗ – наземний або напівпідземний склеп у осетинів.

ДЗВІН (давньорус. < санскр. звук) – відкритий ярус баштової споруди (переважно культової), стовб або стіна з прорізами, призначені для підвішування дзвонів. У Китаї дзвони прикріплялись до карнизів храмів і видавали звуки, коли дув вітер; вважалося, що прикрашені магічними зображеннями, вони відганяли злих духів. У Західній Європі дзвони

підвішували на поворотних балках, зв'язаних із важелями. На Русі храмові дзвони були запозичені не з Візантії, а із Заходу. Їх кріпили до нерухомої балки і завдяки розгойдуванню «язиків» і ударам об стінки дзвонів зсередини отримували потрібні звуки.

ДЗВІН КАПІТЕЛІ – основа капітелі класичних корінфського, композитного та деяких інших ордерів.

ДЗВІНИЦЯ – 1. Споруда у вигляді башти або стінки з прорізами для розміщення дзвонів (порівн. *бефруа, гарізенда, гірляндина, кампаніла*). Може бути окремою будівлею або частиною християнського храму, здійснюючись над його стінами або *нартексом*. *Д.* у вигляді призматичної або циліндричної башти зводилася одноярусною або кількаярусною, кожний з яких мав великі прорізи, і зазвичай увінчувалася пірамідальним дахом, шатром, шпилем або маківкою. *Д.* у формі стінки з неоднаковими за розмірами прорізами для підвішування дзвонів різного тону, надбудована над стіною храму, називалася «настінною». 2. Майданчик із дзвонами, огорожена парапетом чи балюстрадою верхня площадка на споруді, де підвішені дзвони. 3. Споруда для підвішування дзвонів у вигляді масивної стінки з прорізами відповідних розмірів (синонім – «*дзвін*»).

ДЗЕРКАЛО – 1. Оточене профільованою рамою поле плафона на стелі. 2. Горизонтальна частина дзеркального склепіння. 3. Обрамована профільованою тягою велика ділянка стіни. 4. поле дверної фільонки. 5. Сама велика ділянка на чільному боці печі, каміну. 6. Поверхня значного за розмірами водоймища. Крім того, має місце: – сцени – площина порталу гравального майданчика для акторів.

ДЗІНДЗЯ, ДЗІНГУ (япон.) – комплекс дерев'яних синтоїстських храмів у Японії, що зазвичай підносилися над землею на палях.

ДЗОНГ – монастир-фортеця ламаїстського віросповідання, що складався з низки масивних багатоярусних споруд, увінчаних далеко винесеними похилими дахами. Мав місце в країні Бутан, що знаходиться на півдні Гімалайських гір між Індією та Китаєм.

ДЗУАР – святилище осетинів, яке пов'язувалося з культом місцевого божества – покровителя аула.

ДЗЬОДАН (япон.) – піднесена частина підлоги, розташована в глибині приміщення японської житлової споруди, яка призначалась

для почесних гостей. Набула поширення з початку XVII ст.

ДИБА – опорний стовп колодязного журавля.

ДИВАН (перс. *зібрання*) – 1. приміщення для гостей у стародавньому східному будинку; 2. споруда для судової установи в країнах ісламського Сходу; 3. подібний до крісел вид м'яких меблів зі спинкою та бильцями для сидіння і лежання. У зв'язку із захопленням східною екзотикою в палацах і особняках 2-ї половини XVIII – початку XIX ст. виникли диванні вітальні, де *д.* розміщували до периметру і в середині приміщення (додатково див. *десадос, пате, канапа*).

ДИВАНИ (араб.) – вигадливий почерк, яким прикрашались написи на культових будівлях у Середній Азії (порівн. *куфі, насх, сульс*).

ДИВАНІЯ (араб.) – чоловіча половина житлового будинку в Кувейті та інших арабських країнах (порівн. *селямлик, селямник*).

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ (лат.) – 1. Різноманітний, різносторонній розвиток. 2. Розширення асортименту, зміна виду продукції, що виробляє підприємство, фірма.

ДИВІЗІОНІЗМ (франц.) – живописна система, що базується на методичному розкладанні складного колірного тону на чисті кольори, які фіксуються на полотні чітко розрізненими окремими мазками із розрахунку на оптичне змішування цих мазків при зоровому сприйнятті картини.

ДИГЛІФ (грец. *дворіз*) – елемент доричного фризу подібний тригліфу, але має замість трьох тільки два вертикальні виступи і один жолоб між ними.

ДИЗАЙН (англ. *намір, передбачення, задум, означення, призначення, здатність комбінування, образотворчість*) – мистецтво проектувати. *Д.* як зв'язок мистецтв і ремесл. Пов'язаний із виникненням у кінці XIX ст. відомого англійського «Руху мистецтв і ремесл», очолюваного Вільямом Моррісом, коли були сформовані головні положення теорії та творчі принципи дизайну, що вплинули на школи і напрями більш пізніх епох. *Д.* як художньо-промислова діяльність: початок XX ст. – художники зайняли провідні позиції в ряді галузей сучасної промисловості й отримали можливість формувати фірмовий стиль підприємств і впливати на політику випуску електротехнічних приладів, автомобілів, радіоапаратури тощо (діяльність Петера Беренса в компанії AEG та Генрі Форда в амери-

канській автомобільній фірмі «Форд»). *Д.* як поява дипломованого спеціаліста пов'язаний із появою перших шкіл і методики викладання дизайну (ВХУТЕМАС у СРСР (1920), Баухауз у Німеччині (1919). Становлення дизайну як професії, залежно від його реально-го входження в життя – безпосередньо у виробництво, торгівлю. Хронологічний відрахунок у цьому випадку починається з більш пізнього часу – з 1930-х рр., точніше з часу виходу США з великої економічної кризи. *Д.* як компонувальна діяльність бере відрахунок від знарядь первісної людини, яка вперше зіткнулась з поняттями зручності знарядь праці, питаннями підвищення продуктивності, компоновки предметів, перших натяків на ергономіку предметів.

ДИЗАЙН АРХІТЕКТУРИ – мистецтво проектувати об'єкти будівництва.

ДИЗАЙН МІСТА – мистецтво проектувати об'єктне середовище міста.

ДИЗАЙН ЛАНДШАФТУ – мистецтво проектувати місцевість.

ДИЗАЙН МАШИН – мистецтво проектувати об'єкти машинобудування.

ДИЗАЙН ОДЯГУ – мистецтво проектувати одяг.

ДИЗАЙН ПРОМИСЛОВИХ ВИРОБІВ – мистецтво проектувати вироби промислового виготовлення.

ДИЗАЙН УНІВЕРСАЛЬНИЙ (англ.) – мистецтво надсистемного проектування.

ДИЗАЙНЕР – майстер складення проєктів.

ДИЗАЙНУ ПРАКТИКА – практика проектування.

ДИЗАЙНУ ТЕОРІЯ – 1. Теорія мистецтва проектувати. 2. Технічна естетика.

ДИЗЕЛЬ (за іменем німецького інженера Р. Дизеля) – 1. Поршневий двигун внутрішнього згорання із займанням при стисканні. 2. Дизельне пальне.

ДИКАСТЕРІЙ (грец.) – 1. Будівля для суду в античні часи. 2. Управління єпархіального архієрея, що займалось судовими справами церковних служителів.

ДИКИРІЙ (грец.) – світильник на дві свічки, які використовуються у християнському богослужінні. *Д.* з двома схиленими одна до одної свічками символізують божественну і людську природу Христа.

ДИККА (араб. *лава*) – влаштоване на чотирьох стовпах або колонах підвищення в со-

борній мечеті, з якого служитель передає мусульманам, що моляться у віддалених рядах, рухи і спів імама – голови місцевої громади.

ДИЛЕТАНТ (італ.) – 1. Той, хто займається наукою чи мистецтвом без спеціальної професійної підготовки. 2. Любитель, непрофесіонал.

ДИЛЕТАНТИЗМ (нім. < італ. < лат. *отримувати задоволення*) – непрофесійне аматорське відношення до мистецтва і архітектури. Дилетант вважає, що зміст образотворчого мистецтва полягає в натуралістичному зображенні предметів і їхнього оточення, в архітектурі – лише у вирішенні утилітарних питань (зручному розташуванні приміщень і застосуванні традиційних конструкцій). *Д.* замовника часто негативно проявляється у некомпетентному втручанні в образне вирішення твору монументального мистецтва, унікальної споруди. Разом з тим, дилетант, не обтяжений забобонами, оманю, зашкарбллістю попередників, має свіжий погляд і оригінальне сприйняття. Тому чимало першовідкривачів у науці й мистецтві були дилетантами (наприклад, англійські прерафаеліти, французькі імпресіоністи і постімпресіоністи, архітектори К. Рен, Ле Корбюзьє та інші).

ДИЛІТ (грец.) – мегалітична споруда доби енеоліту й бронзи у вигляді двох каменів, поставлених вертикально.

ДИМАР (укр.) – конструкція, що забезпечує відведення диму від печі. Здіймається над даховою покрівлею, має різноманітні форми й оздоблення.

ДИМІНУЦІЯ (лат. *пониження*) – пропорційне зменшення всіх частин композиції художнього твору, навмисне зменшення масштабу. На принципах *д.* базується літота.

ДИМНИК (ст.слов.) – 1. Те саме, що і вікно волокове. 2. Вид пічної труби або верхня частина димоходу, що інколи прикрашалася різьбленням. *Д.*, що влаштовувався в курній хаті, був більшим і вищим, ніж звичайна пічна труба; 3. декоративне завершення *димаря*.

ДИМНИЦЯ – 1. Видовбана з колоди або дощана труба для відведення диму з курної, рудної хати. 2. Дерев'яна труба над покрівлею, розташована над отвором у стелі приміщення. Вона призначалася для виведення диму з горища курної хати.

ДИМОХІД – канал у стіні або поруч з нею для відведення диму з топки.

ДИНАМІЗМ – багатство руху, насиченість дією.

ДИНАМІКА, ДИНАМІЧНІСТЬ (грец. *сила*) – естетична характеристика сприйняття форми творів мистецтва. Художнє переживання створеного уявою митця простору-часу є основним змістом образотворчого мистецтва. *Д.* досягається різними засобами на кожному етапі розвитку культури, наприклад, у печерах кам'яного віку крапками і тире показувалось дихання тварин, а парними крапками – сліди руху, на крито-мікенських розписах вирішувалось прийомами «летучого галопу» і «широкого кроку», у творах майстрів ренесансу здійснювалось зображенням волосся і тканин, що розвіваються на вітру, діагональною композицією тощо. В орнаменті *д.* виражається формами зигзага, блискавки, меандру, хвилі. У містобудівному мистецтві *д.* досягається асиметричним розташуванням споруд, в архітектурі – концентрацією пластичних елементів або навмисно масивних форм на одному боці, протиставленням розмірів, засобами ритму, кольору тощо.

ДИНЬКА – декоративний елемент у вигляді кулі або овоїду, яким прикрашалися поділені по горизонталі на частки колони, різьблені стовпи, дверні портали і лиштва вікон в архітектурі Московії XVI–XVII ст. Покривалися різьбленим орнаментом або розписом у вигляді поздовжніх стрічок, наслідком чого з'явилась відповідна назва.

ДИПІНТО (італ. *напис фарбою*) – графіті ранньохристиянських часів (III–IV ст. н. е.), що мали сакральний зміст.

ДИПТЕР (грец. *двокрилий*) – прямокутний у плані храм, який по периметру оточувався двома рядами колон. Характерний для античної Греції.

ДИПТИХ (грец.) – 1. Двостулковий складень із зображеннями на кожній стулці. 2. Виконані на одну тему і розташовані поруч два зображення.

ДИРЕКТРИСА (франц.) – у геометрії – пряма, що лежить у площині кінчного перерізу і наділена тою властивістю, що й відношення відстаней будь-якої точки кривої до відповідного фокусу, і до цієї прямої є величина постійна.

ДИСГАРМОНІЯ (грец. *незгода*) – порушення гармонійної цілісності художньої форми.

ДИСИМЕТРИЯ (грец.) – часткове, незначне порушення чітко вираженої (дзеркальної) симетрії.

ДИСКОМФОРТ – відсутність комфортних умов, незручності.

ДИСКРЕТИЗАЦІЯ – те саме, що *квантування*.

ДИСКРЕТНИЙ (лат.) – переривчатий, що складається з окремих частин.

ДИСКРЕТНІСТЬ (лат.) – переривчатість, роздільність; протипоставляється безперервності.

ДИСКУСІЙНИЙ – підлягає обговоренню, спірний.

ДИСКУСІЯ (лат.) – обговорення якого-небудь спірного питання, проблеми на зібраннях, у пресі, у бесіді; спір.

ДИСОНАНС (лат. *неструнке звучання*) – неузгодженість композиційних елементів за масштабністю, спрямованістю форм, кольором, силуетними характеристиками тощо (порівн. *консонанс*, *асонанс*). Разом з тим, існує: ~ **ритмічний** – свідомий прийом, коли за допомогою контрасту, акцентування, форсування форми та у взаємодії з консонансом досягається виключна виразність загального вирішення. Застосовувався майстрами бароко.

ДИСПРОПОРЦІЯ (грец., лат.) – 1. Відверте порушення пропорцій. 2. Відсутність пропорційності, злагоженості між частинами будівлі або між спорудами.

ДИСОНАНС (франц.) – відсутність гармонії в чому-небудь.

ДИСТАНЦІЯ (лат.) – відстань, проміжок між чим-небудь.

ДИСТИЛЬ (грец.) – античний храм із двома колонами на торці.

ДИСТИНКЦІЯ (лат.) – пізнавальна дія, у процесі якої фіксується розбіжність між предметами дійсності чи елементами свідомості (відчуттями, уявами тощо).

ДИСТРИБУЦІЯ (лат. *у суворому порядку*) – кошторис витрат на будівництво, який часто вживався в Російській імперії XVIII ст.

ДИСЦИПЛІНА (лат.) – галузь наукового знання, навчальний предмет.

ДИТИНЕЦЬ (давньорус.) – давня назва укріпленого ядра давньоруського міста чи фортеці. Під час ворожого нападу в д. ховалися жінки з дітьми, звідкіля й виникла назва. Пізніше, з XIV ст., поширився термін «кремль». Д. розташовувався на підвищеному місці, яке використовувалося для посилення обороноздатності.

ДИФОРІЙ – подвійне вікно, розділене вузьким простінком і об'єднане загальним наличником або сандриком та іншими формами вгорі (порівн. *біфорій*).

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ (лат.) – розділення, розчленування, розшарування цілого на різні частини, форми, стадії, ступені.

ДИФЕРЕНЦІЮВАТИ (лат.) – розмежовувати, виділяти різноманітні елементи при розгляді, вивченні чого-небудь.

ДИХОТОМІЯ (грец.) – послідовне ділення цілого на дві частини; дихотомічний поділ – спосіб класифікації, при якому класи, множини, поняття, терміни тощо розбиваються на пари «субпідрядних» елементів (підкласів, підмножин тощо).

ДИХРОМАТИЧНИЙ – двоколірний.

ДИЯКОННИК (грец. *слуга*) – службове приміщення у вівтарній частині християнської церкви, призначене для збереження одягу священнослужителів та їхнього переодягання. Південна частина пасторії, куди в православних храмах вели південні двері іконостасу; те саме, що і *ризниця*.

ДІАБАЗ – повнокристалічна дрібнозерниста вулканічна гірська порода чорного кольору. Д. наділений високою твердістю і міцністю на стискання. Використовується д. для мощення вулиць і при виробництві литих кам'яних виробів.

ДІАГОНАЛЬ (лат.) – 1. Відрізок прямої, що з'єднує дві несуміжні вершини багатокутника або дві вершини багатогранника, що не належать одній грані. 2. Цупка бавовняна або шерстяна тканина з чітко вираженими похилими рубчиками.

ДІАДЕМА (грец.) – 1. Жіноча головна прикраса у вигляді вінка. 2. Головна пов'язка давньогрецьких жреців; у давнину і в середні віки слугувала також символом царської влади.

ДІАЗОМА, ДІАДСОМА (грец. *через ціле*) – широкий прохід між рядами місць давньогрецького *театру*, розташований півколом еквідистантно оркестрі.

ДІАЛЕКТИКА (грец.) – процес розвитку чого в багатогранності його форм і проявів.

ДІАМАНТ (франц.) – дорогоцінний камінь – алмаз, брильянт.

ДІАМАНТІ (італ. *діамантовий*) – італійська назва діамантового русту.

ДІАМАНТОВИЙ РИСУНОК – тип фактурної обробки дерев'яної стіни.

ДІАРАМА – див. ДІОРАМА.

ДІАСОМА (грец.) – у давньогрецькому *театроні* – прохід, що розділяє місця для глядачів напівколом, еквідистантно до оркестри.

ДІАСТИЛЬ (лат. < грец. *розділяти*) – тип античного храму з широко розставленими колонами, інтерколумнії якого дорівнювали трьом нижнім діаметрам. Такі пропорції мали споруди етрусків.

ДІАТОМІТ – рихла або зцементована кремнієва гірська порода білого, світло-сірого або жовтуватого кольору. *Д.* більше ніж на 50% складається з панцирів діатомей. *Д.* наділені великою пористістю, малою густиною (не тонуть у воді), адсорбційними і теплоізоляційними властивостями. *Д.* кислототривкі, вогнестійкі.

ДІАТОН (грец.) – великий тесаний камінь, який вмуровувався на всю товщу стіни.

ДІАТОНІКОН (грец. *простягатися*) – спосіб мурування, при якому стіна викладалася з внутрішніми пустотами, а для її міцності через певні проміжки між тесаним камінням клали діатони (порівн. *ісодомон*, *псевдоісодомон*).

ДІАФРАГМА (грец. < ісп. *перетинка*) – широка півциркульна *арка*, завдяки якій зводили склепіння над просторим залом храмової споруди. Характерна для каталонської готики в Іспанії XIII–XIV ст., відзначаючись пологими формами від стрілчастих у сусідній Франції.

ДІЛОВА ДОРОГА – алея або неширокий шлях, що пересікали парк чи великий сад і призначались для господарських потреб.

ДІМ – 1. Громадська будівля, зведена на честь важливої події або призначена для культурно-освітніх цілей громади. 2. Житлове приміщення.

ДІНЬ – громадська споруда, яка поєднувала в собі риси каркасного житлового багатоповерхового будинку і храму зі святилищем духопокровителя. Розташовувався посеред села у В'єтнамі.

ДІОНІСІЙСЬКІ АРХІТЕКТОРИ – найстародавніше братство будівничих, члени якого приймали участь у містеріях (таїнствах) на честь бога Діоніса. Знання, які вони зберігали в таємниці від необізнаних, називали *архітектонікою*. *Д. а.* зводили храми, вівтарі й театри Діоніса і на честь інших богів. Будівничі об'єднувались у спільноти, на чолі яких стояв майстер – прообрази майбутніх масонських братств і ремеслених гільдій.

ДІОРАМА (грец. *скрізь і видовище*) – 1. споруда з картинами, розташованими на задньому плані, зображення на яких сполучаються з бутафорськими предметами та розфарбованими скульптурами. Внаслідок при спеціальному освітленні створюється ілюзіоністський ефект. Додатково див. ПАНОРАМА. 2. Картина, виконана на склі або прозорому та освітленому екрані, яка призначалася для створення ілюзорного ефекту натуральності зображень.

ДІПЛОН (грец.) – у давньогрецькій архітектурі – двоє воріт, які були зв'язані повздовжніми стінами.

ДОВГИЙ БУДИНОК – родове житло індіанців-ірокезів у вигляді видовженої (до 30 м) прямокутної споруди з дерев'яним каркасом, обшитим корою, і покрівлею з жердин. Всередині поділялось на прямокутні чарунки, які об'єднувались середнім наскрізним проходом.

ДОВГОВІЧНІСТЬ (англ.) – властивість об'єкта зберігати працездатний стан, роботоспроможність, або виконувати потрібні функції до настання граничного стану при встановленій системі технічного обслуговування і ремонту

ДОДЕКАСТИЛЬ (грец. *12 підпор*) – тип античного храму з дванадцятьма колонами на торцевому фасаді. Переважно зводився в елліністичні часи.

ДОЗОРНИЙ ШЛЯХ – вузький прохід між ескарпом і бруствером, призначений для захисту прикритого шляху і гребня гласісу та розміщення нічних вартових (порівн. *бойовий хід*).

ДОЙЛД (лит. *тесля*) – будівничий, архітектор. Крім Литви термін вживався у Західній Білорусії і деяких місцях України.

ДОК (голл.) – споруда для огляду та ремонту підводних частин суден. Прийнято розрізняти: ~ **плавучий** – понтонна споруда з пустотілими стінками, яка після затоплення відсіків може занурюватися у воду і приймати судна, а після відкачки води спливати; ~ **сухий** – виритий у землі басейн біля гавані, який при потребі може звільнитися від води.

ДОЛ – широкий жолоб.

ДОЛОМІТ – осадова гірська порода, що складається переважно з доломіту. Від прізвища французького геолога Д. Долом'є.

ДОЛОН, ДОЛУН – сіни, прибудовані до таджицького житлового будинку (синонім – *дарго*).

ДОЛЬГАУЗ – лікарня для божевільних.

ДОЛЬМЕН (бретон. *стіл і камінь*) – мегалітична споруда первіснообщинних часів житлового або культового призначення, де вертикальні плити перекривалися однією чи кількома горизонтальними. Споруджувався на теренах Європи, Індійського півострова тощо, став прообразом стійково-балкової конструктивної системи. На *д.* збереглися залишки примітивних зображень (пари очей і грудей, лінії шиї, брів чи носа), що у сполученні з вертикальним каменем може означати зародиш стели, а якщо камінь вертикальний, то статуї. Такі зображення, що отримали назву «дольменне божество», ймовірно присвячувались матері-землі, богині родючості (порівн. *баба, дендрит, ідол, ксоан*).

ДОЛЬНИК, Олександр

(1954–2014) – український майстер архітектури і дизайну родом із Дніпра. 1976 р. одержав диплом архітектора Дніпропетровського інженерно-будівельного інституту, після чого працював у державних проектних інститутах. 1988 р. залишив роботу в Дніпрогражданпроекті для того, щоб розпочати власну справу. Заснована 1988 р. «Дольник і Ко» за-служила міцну репутацію як генеральний проєктувальник значних громадських комплексів, окремих будівель і споруд. Особливо активно компанія діяла у сфері проєктування житла, офісів і торговельних центрів. **ДОМ, ДОМУС** (лат. *житло, родина*) – 1. Міський житловий будинок з атріумним і перистильним дворами, відповідними приміщеннями (протирон, вестибул, триклінії, ала, екус, екседра, спальні, кухня, бальнеум) навколо них і садом (ксистом), котрий був пануючим типом у забудові Стародавнього Риму. Поряд із житловими приміщеннями з боку вулиці влаштовувались крамниці (таберни), які часто здавалися в найми. 2. Головний храм середньовічного міста у Західній і Центральній Європі, звідкіля виникли назви «домська церква», «домський собор» (наприклад, у Таллінні).

ДОМЕНЕЧ, Луїс / Lluís Domènech (1850–1923)

– іспанський майстер архітектури і дизайну, впливовий архітектор каталонського модерну родом із Барселони. *Д.* був зареєстрований архітектором у Барселоні 1873 р. *Д.* також провів 45-річний термін перебування як професор і директор Школи Архітектури Барселони і багато писав про архітектуру в нарисах, технічних книгах, газетних і журнальних статтях. Його найвідоміші будівлі – лікарня де Сант Па і Палац де ла Музика Каталана в Барселоні – були включені до всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Як архітектор, професор архітектури і плідний критик з архітектури *Д.* грає важливу роль у визначенні архітектоніки модернізму Каталонії. Цей стиль став всесвітньо відомим в основному за творчості А. Гауді.

ДОМІНАНТА (лат. повеління) – пануюча споруда в архітектурному комплексі або ансамблі. Зазвичай має значну висоту (наприклад, дзвіниця, башта) і визначає силует забудови. У монументальному чи декоративному мистецтві – композиційний акцент.

ДОМІНІГ, Гюнтер / Günther Domenig (1934–

2012) – австрійський майстер архітектури і дизайну родом із Грацу. *Д.* вивчав архітектуру в Граці протягом 1953–1959 рр. Грац став його головним центром впливу. Закінчивши навчання, *Д.* викладав в Технічному університеті в Граці та здійснював численні споруди в цьому місті. Його стилістика творчості відповідає постмодернізму. Деякі його твори створюють враження, що вони є повноцінними творами мистецтва, наприклад, Опус Магнум, дас Штайнгуз у Штайндорфі.

ДОМІНУВАТИ (лат.) – 1. Панувати, переважати, бути основним. 2. Височіти над навколишньою місцевістю.

ДОНАТОР (лат. *даритель*) – жертводавець, будівельник або замовник споруди. На іконах, картинах часто зображався серед святих із моделлю храму чи іншої будівлі. Таким чином показували і святих, покровителів храмів, міст і фортець. Якщо *Д.* замовляв оформлення церкви, то за відповідною умовою

художник малював його з родиною, уклінним перед тронем Богоматері (порівн. *ктитор*).

ДОНЖОН (франц. *володіння*) – головна житлова і найкраще укріплена башта феодального замку в середньовічній Європі, яка використовувалась як рятівний пункт оборони. Якщо ворог захоплював замок, то вона лишалась останнім «володінням», звідсіля і назва. Представляла собою масивну циліндричну або призматичну споруду з товстелезними міцними стінами, прорізними бійницями і амбразурами. Часто розміщалася на підвищеному і важкодоступному місці, відкритому з усіх боків. Крім господарських приміщень, житлових кімнат і рицарського залу тут знаходилися арсенал, склади, а у підземеллі – тюрма. Вважалась символом неприступності замку, бургу.

ДОПЕЛЬ-ГАНГЕР (нім. *подвійна хода*) – архітектурний елемент, що має дві частини. Наприклад, двомаршеві сходи, вікно з двома рамами, наскрізний коридор або галерея, що з'єднує два протилежних кінця споруди.

ДОРЗАЛЕ, ДОРСАЛЬ (франц. *спинний*) – кліросна лава в християнських монастирях і кафедральних храмах, яка мала високу спинку, іноді балдахін. Призначалася для монахів під час молитви і пишно прикрашалася інтарсіями, gobеленами, різбленням.

ДОРІЖКА – 1. Вузький шлях у парку для прогулянок. 2. Проміжок між канелюрами на фусту іонійської, коринфської чи іншої колони. Відзначала основну поверхню колони, розмір між нижніми д. визначався як діаметр, який слугував модулем при побудові споруди.

ДОРІЙСЬКИЙ ОРДЕР – система стійково-балкових конструкцій, що відзначається навмисно важкими пропорціями. Поширена в класичній архітектурі. Прийнято розрізняти римо-дорійський і греко-дорійський *ордери*. В останньому масивні колони (висотою від 6 до 7,5 діаметрів) з канелюрами, без бази і з порівняно простими капітелями (шийка, *ехін* і призматична плита *абаки*) розташовані на трьохступінчастому стереобаті. Вони підтримують *антаблемент*, який складається з гладенького *архітраву*, завершеного тенією з *регулами* і гутами, *фриза* з *тригліфами* і *метопами* та *карниза*, виносна плита якого підтримується простими *метопами* та увінчується симою. У римо-дорійському *ордері* *фуст* колони спирається на базу, нижня час-

тина *карнизу* виконується із зубцями або модульонами, *ехін* декорується *іоніками* тощо.

ДОРМІТОРІЙ (лат. *спати*) – загальна спальня в католицькому монастирі, що зазвичай знаходиться на одному з боків *клуатру*. У середньовічній Німеччині двонавні зали д. походили від халле каролінгського періоду. Форми романських д. з півциркульними арками вплинули на становлення каталонської готики. Додатково див. ДОРТУАР, ОДРИН.

ДОРОГА, ЩО ОГИНАЄ – *паркова алея*, докл. див. БІНДАЖ.

ДОРОЖНИЙ ОДЯГ – інженерна конструкція з кількох шарів рихлих дорожньо-будівельних матеріалів, призначена для руху автотранспорту.

ДОРОЖНИК – профільована рейка або планка, що перекриває шви та стики і використовується для облямування дерев'яних панелей, фільонки, при виконанні рам. Мав місце: ~ **флемований** (нім. *полум'яніючий*) – у вигляді хвилястого обрамування, що нагадував язика полум'я. Вживався у готичних і барокових меблях.

ДОРТУАР – 1. Спальня кімната загального призначення. 2. Загальна спальня учнів закритого навчального закладу (ліцею, пансіону) або французького монастиря.

ДОСКОНАЛИЙ – повноцінний, оптимальний.

ДОТАКУ – дзвін у японських синтоїстських храмах у IV ст. до н. е. – II ст. н. Мав великі розміри, завершувався дугоподібною петлею, звужувався догори; боки оброблялись ребрами і покривались орнаментом.

ДОУ ГУН (кит. *карниз, виступ*) – кількарусний кронштейн для підтримки сильно винесених перекриття або даху у китайській стародавній і середньовічній архітектурі. Складається з багаторазово повторених у певному порядку двох елементів: доу – кубоподібного бруска зі скошеними внизу гранями та гун – видовженого бруска. Д. г. часто використовувалися як вишукані декоративні елементи, що акцентували центр і фланги будівлі або суцільним фризом тягнулися над стіною під дахом. Символізували знатність особи і тому їхнє використання дозволялось вживати лише вельможним родинам. Нерідко збагачувалися лаковими розписами, виконаними на червоному тлі чорним орнаментом з позолотою або інкрустацією перламутром, внаслідок чого створювався

фантастичний образ споруди. На кутах інколи прикрашались фігурами драконів, що, крім символічної, виконували водозливну роль (порівн. *гаргуля*). *Д. г.* також мали місце в архітектурі Кореї та Японії, докл. див. КУМО-ГАТА ХІДЗІКІ, ТОКІО.

ДОХА ДАХА (калм.) – шуба хутром назовні і всередину.

ДОШКА – 1. Плоский з обох боків, невеликої товщини і значної довжини будівельний матеріал із деревини, який отримують шляхом розпилювання колоди. 2. Виконана в камені плита або пластина, схожа за формою на дерев'яну. Мають місце: ~ **пам'ятна** – вмурований у стіну горизонтальний прямокутний картуш з текстом і зображеннями; ~ **чільна** – розташована між колодами стіни і фронтона в дерев'яному будинку.

ДРАБИНА – приставні дерев'яні сходи.

ДРАВИДА-ШИКХАРА (санскр.) – баштоподібне східчасте чи ярусне завершення храму, увінчане дзвоноподібним павільйоном, що символізувало небесну гору чи сакральну Каласту – гору потойбічного світу, яка виростає із земних надр. Увінчувалися куполом у вигляді ступи зі шпилем. Насичені скульптурними зображеннями, багато декоровані *д.-ш.* мали місце в архітектурі населеної дравідами Стародавньої та Середньовічної Південної Індії (порівн. *нагара-шикхара*).

ДРАГЛАЙН (англ.) – 1. Одноковшевий крокуючий екскаватор з гнучким канатним зв'язком стріли і ковша. 2. Ківш такого екскаватора.

ДРАКОН (грец. зіркий) – міфічна змієподібна тварина з крилами і хвостом. Символізував єднання землі та неба, уособлення стихій землі й повітря. Його монументальні скульптурні та живописні зображення мали місце в Ассирії, Індії, Китаї, Японії та інших країнах. Перемога над *д.* – популярний сюжет у стародавньому мистецтві. У християнській іконографії *д.* також вважався символом темних, злих сил. Водночас у казках деяких народів – уособлення сили й доброти, пильності. У давків, парфян, римлян, вікінгів та інших виконував функції оберегу або палладіуму. Тому відповідне зображення прикрашало бойові прапори, носи кораблів. Показаний з головою лева чи бика означав нескінченість часу, а в країнах Сходу – дух змін, самого життя, у Китаї – символ весни і живлющого дощу тощо.

ДРАНИЦЯ, ДРАНКА (укр.) – тонкі, вузькі дощечки для виконання по решетуванню або настилу покрівлі даху. Призначалися також для решетування стін і стелі під тинькування.

ДРАП (франц.) – важка, цупка, зазвичай з густим ворсом шерстяна або напівшерстяна тканина.

ДРАПРОВКА (франц. *сукно*) – декоративне оформлення тканиною поверхонь стін або меблевого виробу. У зв'язку з тим, що *д.* лягають на тіло і предмети гарними широкими складками, то саме їхні зображення протягом багатьох століть панували в образотворчому мистецтві. Художність досягалась завдяки взаємодії тіла, яке визначало спрямованість рухів, і вільно спадаючим складкам *д.*

ДРАПШОВАТИ (франц.) – збирати тканину в складки при прикрашанні чого-небудь; покривати, закривати тканиною, що зібрана в складки.

ДРАПРІ (франц. *фіранка*) – складчаста завіса у дверному прорізі між приміщеннями. Переважно виконується з важкої тканини.

ДРАТВА (нім.) – міцна, кручена, льняна нитка, яка оброблена паром для захисту від гниття; використовується при виготовленні та ремонті взуття.

ДРЕНА (англ.) – підземний канал або труба, що призначаються для виведення з ґрунту надмірної вологи.

ДРЕНАЖ (франц. < англ.) – система канав і труб для осушування ґрунту та пониження рівня підземних вод.

ДРЕНЧЕР (англ.) – насадка-розприскувач на трубах протипожежної системи, яка призначена для створення водної завіси та гасіння предметів і конструкцій, що зайнялися.

ДРИЛЬ (нім.) – ручний пристрій для свердління отворів з електричним, пневматичним або ручним приводом.

ДРІАДИ (лат. < грец. *дуб*) – в античній міфології вважались лісовими німфами, які начебто народжувались і вмирали разом із деревами. Саме такі їхні зображення були поширені в монументальному мистецтві Античності та Нового часу.

ДРІТ (укр.) – проволока.

ДРІФТЕР (англ.) – морське судно для лову риби спеціальними сітками, які затримують рибу, що доторкнулась до них; під час лову риби судно дрейфує.

ДРОМОС (грец. *біг*) – підземний або влаштований просто неба вузький прохід до

поховальної камери, розташованої в кургані, тумулусі, толосі тощо. Прокладався горизонтальним, з невеликим нахилом, інколи зі сходами, стіни часто облицьовувалися каменем. Вживався у зодчестві стародавніх народів, зокрема, у пам'ятках єгипетської, китайської та єгейської архітектури.

ДРУГЕ СВІТЛО – додаткове освітлення приміщення внаслідок влаштування верхнього ряду віконних прорізів.

ДРИЛЬ – будівельний інструмент для виконання отворів в поверхнях твердих матеріалів.

ДУАЛІЗМ – двоїстість, роздвоєність.

ДУБДА – ламаїстський монастир, де мешкають відлюдники, для яких головним є споглядальне подвижництво.

ДУБЛЕТ – 1. Другий ідентичний примірник чогось у колекції, музеї, бібліотеці тощо. 2. Коштовний камінь, склеєний з двох частин, з яких верхня – справжня, а нижня – підроблена.

ДУВАЛИ – глухі огорожі навколо садіб мусульманських родин.

ДУГАН (тібет.) – ламаїстський храм у монгольському або бурятському монастирі (дацані). Відзначались своєрідним сполученням китайських, тибетських і монгольських архітектурних прийомів.

ДУКАН – тип торговельної крамниці на мусульманському Сході, виконаний як видовжене приміщення, чільний бік якого вирішувався у вигляді великого прорізу зі ставнею. Її верхня частина вдень підіймалася вгору і слугувала навісом, а нижня ставала прилавком. Для складу товарів призначалася зворотна частина приміщення.

ДУКОН – глинобитне плоске підвищення типу нар із місцями для відпочинку і господарських потреб у житловому будинку таджиків (синоніми – *нох, раж*).

ДУЛЕ (тюрк.) – різьблене завершення трохи піднесеного вгору кута даху буддійської культової споруди.

ДУМА – адміністративна споруда, призначена для здійснення прав міського самоврядування в Російській імперії.

ДУМПЕР (англ. *звалювати*) – самоскидна машина, якою перевозять на невелику віддаль сипучі вантажі.

ДУМПКАР – вантажний залізничний напіввагон із кузовом, що має пневматичний пристрій для розвантажування.

ДУПЛЕКС (грец. *подвійний*) – квартира у двох рівнях, де житлові приміщення з'єднані внутрішніми сходами.

ДУРБЕНСЬКИЙ (монг.) – один із видів верхнього кільця монгольської юрти тоон.

ДУСБУРГ, Тео ван / Theo van Doesburg (1883

–1931) – нідерландський майстер архітектури та дизайну, художник і скульптор, теоретик мистецтва, один із засновників групи «де Стил» та художнього напрямку «неопластицизм» родом з Утрехта. Основою поглядів д. була спроба звести в усіх формах об'єктивну гармонію творів мистецтва до певних геометричних елементів. Ці нові принципи незабаром мали значний вплив на розвиток архітектури, літератури, графіки і музики.

ДУХАН (івр. – кафедра) – місце у синагозі, де стоять жерці (когени), що благословляють людей.

ДУЧЕНТО – термін, яким в історії мистецтва окреслюється італійське мистецтво доби середньовіччя (XIII ст.).

ДУШ – пристрій для обливання тіла дрібними струменями води.

ДУШОВА – спеціально обладнане сантехнічними пристроями приміщення для миття індивідуального чи колективного.

ДУШНИК – 1. канал у муруванні печі, прокладений для того, щоб тепло краще обігрівало приміщення; 2. вентиляційний канал, влаштований у стіні або перекритті, або проріз у віконній рамі для провітрювання приміщення.

ДУШОВА КАБІНА – це обмежений простір ванної кімнати для прийняття *душу*. Знизу цей простір обмежується душовим піддоном, з боків – стінами і дверцятами, в деяких випадках – зверху дахом.

ДХАММА – один із чотирьох типів ступи в Бірмі. має третю релігійну значимість, оскільки реліквіями являлися священні книги, сакральні тексти, накреслені на пластинках із срібла, золота чи слонової кістки (порівн. да-ту, парібога, у декса).

ДХАММА-САЛА (санскр. *будинок дхарми*) – будинок буддійської релігії. Про інші споруди в буддійському монастирі (віхарі) на Цейлоні див. *бодхі-гхара, дхату-гхара, патіма-гхара, упосатха-гхара, вата-да-ге, хета-да-ге, пілімаге*.

ДХАРМА-САЛА – громадська споруда у Кампучії, яка призначалася для прочан і разом із невеликим селищем розташовувалася вздовж шляху.

ДХАТУ-ГХАРА (санскр. – будинок останків) – святилище для поклоніння останкам Будди та його учнів. Спостерігалось кілька різновидів, а саме: *вата-да-ге*, *хета-да-ге*. Було поширено в стародавній і середньовічній архітектурі Цейлону (порівн. *бодхі-гхара*, *патіма-гхара*, *упосатха-гхара*, *дхамма-сала*, *пілімаге*). **ДХОТІ** – чоловічий одяг у Південній і Південно-Східній Азії – пряма смуга тканини, якою драпують ноги і стегна, пропускаючи один кінець поміж ніг.

ДЮБЕЛЬ – кріпильний виріб. Призначено д. для закріплення у твердих суцільних стінових чи стельових матеріалах. Принцип кріплення д.: тертя, що виникає за рахунок розпору д. при встановленні в нього шурупу або гвинта, що створює стримуючу силу.

ДЮЙМ (голл.) – міра довжини в англійській і російській системах мір (2,54 см).

ДЮКЕР (нім.) – напірний водовід, прокладений нижче від дна річки чи каналу, по схилах і дну яру, під залізницею або дорогою тощо.

ДЮЛЕН (маньчж.) – виконаний із дерева або каменя ідол нанайських шаманів, який відзначався примітивними геометричними формами (квадратна чи п'ятикутна голова тощо).

ДЮРБЕ (араб.) – ісламська гробниця, докл. див. ТЮРБЕ.

ДЮСС (дат.) – мегалітична споруда у вигляді поховальної камери, що нагадує кромлех і отримала назву «цист». На розташованих на території сучасної Данії кам'яних плитах зроблені земляні насипи. Відносяться до часів неоліту і датуються 5 тис. до н. е.

ДЯНЬ (кит. *зал*) – одноповерховий (рідше кількоповерховий) прямокутний у плані дерев'яний павільйон із трьома нефами (сянями) на мурованій платформі. Перший із нефів відкривається з повздовжнього боку у вигляді колонного портику або галереї. Простір розвивається в поперечному напрямі. Д. був найпоширенішим типом житлового будинку, палацу в архітектурі Стародавнього і Середньовічного Китаю.

Е

ЕБОНІТ (грец.) – твердий чорний, із блискучою поверхнею зламу матеріал, що його одержують вулканізацією гумової суміші з вмістом сірки від 25 до 50%. Широко застосовують в електротехніці, медицині.

ЕВАКУАТОР (лат.) – спеціальний автомобіль, який обладнано підйомним механізмом і призначено для завантаження і транспортування легкового автотранспорту з місць аварій, з територій, що не передбачають автостоянки тощо.

ЕВАЛЬВАЦІЯ, ЕВАЛЮАЦІЯ (франц.) – оцінка, розрахунок вартісних показників.

ЕВКЛАЗ (грец.) – безколірний, світло-зелений або блакитний мінерал, бездефектні кристали якого є дорогоцінними каменями.

ЕВОЛЬВЕНТА (лат. розгортання) – 1. Велика подвійна волута, що декоративно заповнює трикутник, утворений на фасаді між високим центральним і нижнім боковим нефами костелу. 2. Інволюта – плоска крива, що є розгорткою іншої плоскої кривої, яка називається *еволютою*.

ЕВОЛЮТА (франц.) – плоска крива, що розгортається за визначеним правилом в іншу плоску криву, що називається *евольвентою*.

ЕВОЛЮЦІЯ (лат.) – процес зміни, розвитку.

ЕВРИТМІЯ (грец. *такт, стрункість*) – гармонійне узгодження всіх частин споруди завдяки метричному повтору або ясному ритму.

ЕВРИСТИКА (грец.) – наука, що вивчає продуктивне творче мислення.

ЕВСТИЛЬ – те саме, що і *євстиль*.

ЕГЕРАТ, Ерік ван / Erick van Egeraat (1956 р.н.)

– голландський майстер архітектури і дизайну родом з Амстердаму, Нідерланди. Закінчив Технічний університет у Делфті 1984 р. На останньому курсі він переміг у конкурсі на проектування Будинку Молоді на Краусплайн у Роттердамі. Ця будівля стала першим реалізованим проєктом архітектурної майстерні Мекану, створеної в тому ж 1984-му ним і Фр. Хаубом, Х. Дьоллем і Кр. де Вейсрі. Пошуки нового стилю і підходу знайшли вираз у проєкті Центрального офісу банку ING і страхової компанії NNH в Будапешті (1994), який архітектор назвав «одним із перших прикладів суміщення безкомпромісного модерністського змісту й інтуїтивної органічної форми, і який згодом стали називати «Сучасним Бароко». Для нього краса є основним критерієм цінності проєкту. Пізніше у своїй книзі, що присвячується красі, він напише «Успіх суспільства або особистості полягає не в їхній здатності робити гроші, а в реалізації можливості створювати Красу».

ЕГІКРАНІЙ (лат.) – 1. Стилiзоване зображення козячого черепа. 2. Декоративний елемент у виглядi двох козячих черепiв, з'єднаних гiрляндою.

ЕДИКУЛА (лат. *будиночок*) – 1. Призначена для статуї ніша, яку фланкують опертi на пiднiжжя колони (*пiлястри*), увiнчанi фронтоном. 2. Окрема культова споруда чи надгробок iз вiдповiдно оформленою нiшею для встановлення скульптурного зображення божества або урни в античнi часи. 3. Католицька *каплиця*, де вхiд вирiшувався у виглядi храму в антах.

ЕЗЕРФОЛЬ, ЕЗЕРФОЛІЙ (лат.) – свiтло-фоль – листки сухої фарби (кольоровi плiвки), що використовуються для тиснення на палiтурах; замiненi палiтурною фольгою.

ЕЙДОС (грец. *вигляд, образ*) – 1. Термiн давньогрецької фiлософiї та лiтератури, на початку означав «видиме», «те, що видно», «зовнiшнiсть» (Гомер), згодом – видиму сутнiсть (Парменiд), субстанцiйну iдею (Платон), форму (Аристотель); 2. У феноменологiї Е. Гуссерля – сутнiсть на вiдмiну вiд факту.

ЕЙКУМЕНА (грец. *населяти*) – сукупнiсть тих земель, де проживають люди (синонiм – *ойкумена*).

ЕЙКУМЕНОПОЛІС – iдея надмiста на планетi. Поступове зростання мiського населення, «мiський вибух», збiльшення кiлькостi мiст уже самi по собi видозмiнюють i ускладнюють урбанiстичну картину свiту. Це стосується i просторових форм урбанiзацiї, серед яких все бiльшого поширення набувають не просто мiста i навлiть не мiські агломерацiї, а урбанiзованi райони i ще бiльшi та складнi за складом урбанiзованi зони, кожна з яких включає в себе кiлька таких районiв. Іншими словами, у свiтi триває процес гiперурбанiзацiї, мегалополiзацiї розселення, створення бiльш складних урбанiстичних систем. Деякi вченi намагалися визначити географiчнi риси такого глобального каркаса урбанiзацiї. Було вiдзначено, що особливо значна концентрацiя мiст спостерiгається в поясі шириною 1000 км, який розташований мiж 30° i 40° пiвнiчної широти. Саме в його межах знаходяться такi великi скупчення мiст, як Європейське, Пiвнiчно-Американське, Схiдно-Азiатське. Разом з тим великi скупчення мiст виникли i в iнших частинах земної кулi, наприклад в Пiвденнiй

Азiї. Усе це створює передумови для глобального прогнозування, висування гiпотез майбутнього розвитку свiтової урбанiзацiї. Одним iз центрiв такого прогнозування ще в 70-х роках ХХ ст. став Мiжнародний центр екiстiки в Афiнах, керований вiдомим грецьким вченим К. Доксiадiсом, який розробляв програму пiд назвою «Мiсто майбутнього». Фахiвцi цього центру прогнозували швидке зростання мегалополiсiв, число яких у свiтi, на їхню думку, вже до 2000 р. повинно було досягти 160, з концентрацiєю в них майже половини всього населення земної кулi. Зростаючись мiж собою, цi мегалополiси мали сформувати свого роду безперервне мiсто пiд назвою Е., або Ойкуменополiс. Ще 1970 р. сам К. Доксiадiс висловив цю iдею так: «Ейкуменополiс, який людство збудує за наступнi 150 рокiв, може бути справжнiм мiс-том людини, тому що вперше в iсторiї людина буде мати одне мiсто, а не безлiч мiст, що належать рiзним нацiональним, расовим, релiгiйним або мiсцевим групам, кожна з яких готова захищати своїх членiв. Е. внаслiдок своєї фiзичної протяжностi, структури i форми складатиметься з багатьох великих i малих мiст, взаємопов'язаних в єдину систему. Це буде унiкальне мiсто людини, яке утворює безперервну, диференцiйовану, але об'єднану структуру. Управлятися вiн буде як єдиний органiзм». Хоча прогнози центру екiстiки не зовсiм виправдалися, в цiлому у цiй гiпотезi, мабуть, бiльше реалiстичного, нiж незбутнього. Питання лише часу.

ЕЙФЕЛЬ, Густав / Gustave Eiffel (1832–1923)

– французький iнженер i майстер архiтектури, автор оригiнальних конструкцiй iз металу родом iз Дiжону. У 1855 р. Е. одержує диплом. Вже за два роки вiн стає вiдомим у вузькому колi пiсля того, як застосував пiд час спорудження залiзничного мосту в Бордо вiдкритий ним метод пневматичної установки основи мосту. 1860 р. вiн заснував власний завод металоконструкцiй у Леваллуа-Перре поблизу Парижа. Е. збудував бiльш нiж 200 споруд – мости, вiадуки, вокзали, банки, школи, церкви, казино. Майже всi збудованi ним 36 мостiв увiйшли до пiдручникiв як

прикладі сміливих інженерних рішень. 1875 р. *Е.* разом з архітектором Буало збудував магазин «Бон Марше» в Парижі. Його пасажі, покриті скляними склепіннями, стали зразком для наслідування у всьому світі. 1876 р. прийшла черга проєкту 46-метрового сталевого каркасу статуї Свободи, яку скульптор *Бартольді* підніс як дарунок народу США. 1886 р. уряд Франції оголосив конкурс на найкращий проєкт залізної вежі заввишки 300 м на Марсовому полі. До того, як було оголошено конкурс, *Е.* вже розробив проєкт вежі. За кілька тижнів до початку конкурсу він зустрівся з міністром *Е. Локроєм* і продемонстрував проєкт кованої залізної вежі, яку він був готовий спорудити. *Е.* виконав 5329 креслень, щоб показати 18038 різних складових, які будуть використані у вежі. Споруджена вежа стала символом Парижа на всі часи.

ЕК – див. ЕКУС.

ЕКВІВАЛЕНТ (лат. *рівнозначний, рівноцінний*) – 1. Предмет або кількість, рівноцінні, рівнозначні чи відповідні в якому-небудь відношенні іншим і здатні служити для них вираженням або заміною. 2. Товар, в одиницях якого виражається вартість іншого товару.

ЕКВІФІНАЛЬНІСТЬ – існування різних шляхів у досягненні однієї цілі, мети.

ЕКЗЕМПЛІКАЦІЯ (лат.) – пояснення через наведення прикладів.

ЕКЗЕМПЛЯР (лат.) – окремий предмет із ряду однорідних.

ЕКЗЕРЦИРГАУЗ (нім.) – 1. Споруда для навчання солдат, передовсім стройовій підготовці. 2. Споруда для верхової їзди (порівн. *манеж*).

ЕКЗОНАРТЕКС (грец. *поза чимось*) – зовнішнє приміщення перед вхідною частиною храму – нартексом. Перекритий одним чи кількома куполами *е.* був поширений у ранньохристиянські часи.

ЕКЗОТИ (грец. *іноземні*) – паркові й оранжерейні рослини з яскравим зовнішнім виглядом, не притаманні відповідній кліматичній зоні.

ЕКЗОТИКА (грец.) – 1. Дивакуваті, незвичайні особливості природи, звичаїв, мистецтва тощо. 2. В архітектурі та паркобудівництві – використання незвичних форм при розробці фасадів і опорядженні інтер'єрів у будівлях та «заморських» (екзотичних) рослин у парках.

ЕКЗОТИЧНИЙ – 1. Незвичайний для певної місцевості, невластивий і чужий для неї. 2. Дивакуватий, дивовижний.

ЕКІВОК (франц. *багатозначний, двосенсний*) – двозначність, двосенсний натяк.

ЕКІПРУВАННЯ (франц.) – 1. Спорядження, обмундирування, одяг. 2. Забезпечення цим.

ЕККІКЛЕМА (грец.) – у давньогрецькому театрі – майданчик, що викочувався із центральної частини сцени і на якому зображувалась дія, що відбувалась у середині дому, палацу чи храму.

ЕКЛЕКТИЗМ – формальне, механічне використання в композиції та художньому оздобленні будівель елементів стилів минулих епох.

ЕКЛЕКТИК (грец.) – вчений, художник чи політик, що поєднує в собі протиріччя, несумісні погляди.

ЕКЛЕКТИКА (грец.) – те ж саме, що і *еклетизм*, а також і те, що містить у собі *еклектизм*.

ЕКЛЕСІАСТЕРІЙ (грец. *місце зборів*) – громадська споруда для зібрань народних представників із розташованими амфітеатром місцями, вівтарем у центрі нижньої площадки, напроти якого знаходилася ніша для оратора. Сформувалася в епоху еллінізму.

ЕКЛІМЕТР (грец.) – портативний геодезичний прилад для вимірювання кутів нахилу на місцевості.

ЕКОЛОГІЯ (грец. *житло і вчення*) – наука про взаємовідносини організмів, у сучасності сконцентрована на проблемах взаємодії людини і біосфери. У містобудуванні й дизайні вивчає наслідки непередбаченого розселення, розміщення виробничих підприємств тощо та їхній антропогенний вплив як у планетарному масштабі, так і на формування предметно-просторового середовища в регіоні, місті.

ЕКОСЕЗ (шотл.) – тканина в клітинку, на початку тільки шерстяна, з XVIII ст. – шовкова або паперова.

ЕКРАН (франц.) – 1. Пристрій із поверхнею, що здатна поглинати, перетворювати або відбивати випромінювання різних видів енергії. 2. Натягнута на раму тканина або полімерна плівка, на поверхню якої проєкціюється зображення; частина поверхні, на якій можна бачити зображення. 3. Екран греблі – протифільтраційний пристрій, що розташовано верхнім краєм греблі; 4. екран шумозахисний – захищаючий від шуму пристрій, елемент сучасних швидкісних автомагістралей і залізниць, які проходять крізь існуючу забудову міст і населених пунктів. Має місце для шумозахисту і в зонах промислових підприємств.

ЕКСАГОН (грец.) – те саме, що і *гексагон*.

ЕКСЕДРА (грец.) – 1. Вбудована в громадську споруду і завершена конхою глибока ніша з місцями для сидіння. 2. Призначений для відпочинку, зібрань і бесід павільйон, який мав велику напівкруглу в плані нішу, яка завершалася конхою. 3. Відкрита у перистильний двір вітальня в античному житловому будинку під склепінням із напівкругжям у торці. Пізніше – вітальня з коробовим або півциркульним склепінчастим перекриттям, із напівкруглими в плані торцями, де знаходилися лави для відпочинку; 4. назва апсиди або іншої виступаючої частини з напівкупольним завершенням у середньовічному храмі.

ЕКСКАВАТОР (англ.) – основний тип землерийної машини, зазвичай для розробки м'яких гірських порід у масиві або скальних у подрібненому стані.

ЕКСКЛЮЗИВ (лат.) – виключний предмет чи явище.

ЕКСКЛЮЗИВНИЙ (лат.) – виключний, що поширюється на обмежене коло предметів.

ЕКСКУРС (лат.) – відступ від головної теми викладення для висвітлення другорядного чи додаткового питання.

ЕКСКУРСІЯ (лат.) – 1. Колективне відвідування історико-архітектурних місць, музеїв тощо з навчальними або культурно-просвітницькими цілями; зазвичай поєднується з туризмом. 2. Група осіб, для яких проводиться організований показ чогось.

ЕКСПЕРИМЕНТ (лат.) – 1. Метод пізнання, за допомогою якого в контрольованих і керованих умовах досліджуються явища природи, техніки, мистецтва тощо. 2. Спроба зробити щонебудь нове, раніше не випробуване, небачене.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ (лат.) – 1. Заснований на експерименті. 2. Отриманий шляхом експерименту.

ЕКСПЕРИМЕНТАТОР (лат.) – той, хто проводить експеримент.

ЕКСПЕРТ – спеціаліст певної галузі знань.

ЕКСПЕРТИЗА (франц. від лат.) – дослідження спеціалістом (експертом) яких-небудь питань, рішення яких вимагає спеціальних знань в області науки, техніки, мистецтва тощо.

ЕКСПЛИЦИТНИЙ (лат.) – явно, відкрито виражений.

ЕКСПЛІКАЦІЯ (лат. *роз'яснення*) – перелік умовних зображень або знаків із їх поясненнями на рисунку, карті (порівн. *легенда*).

ЕКСПЛУАТАЦІЯ (франц.) – використання засобів праці, транспорту, будівель тощо.

ЕКСПОЗИЦІЯ (франц. *викладення*) – послідовне розміщення об'єктів (*експонатів*) за певною системою для їхнього огляду і вивчення. Має місце на виставках і в музеях.

ЕКСПОНАТ (лат.) – предмет, який виставлено на огляд в музеї чи на виставці.

ЕКСПОНЕНТ (лат.) – особа, установа, організація, які виставляють *експонат* на виставці.

ЕКСПОНУВАТИ (лат.) – показувати який-небудь предмет у музеї чи на виставці.

ЕКСПРЕСИВНИЙ (лат.) – виразний, наділений *експресією*.

ЕКСПРЕСІОНІЗМ (франц. від лат.) – напрям у літературі й мистецтві 1-ої чверті ХХ ст., що проголосив єдиною реальністю суб'єктивний духовний світ людини, а його вираження – головною метою мистецтва.

ЕКСПРЕСІЯ (лат.) – виразність; сила прояву (почуттів, переживань тощо).

ЕКСТАЗ (грец.) – вищий ступінь захвату, натхнення, інколи на межі несамовитості.

ЕКСТАТИЧНИЙ – виражаючий *екстаз*.

ЕКСТЕР'ЄР (франц. < лат. *зовнішній*) – зовнішня сторона будь-якої форми. В архітектурі – зовнішній вигляд будівлі, споруди. У дизайні середовища – міжоб'єктний простір.

ЕКСТЕРІОРИЗАЦІЯ (лат.) – перехід із середини назовні.

ЕКСТРАВАГАНТНИЙ (франц. від лат.) – незвичайний, дивакуватий, що не відповідає загальноприйнятим звичаям, нормам, моді.

ЕКСТРАПОЛЮВАТИ – здійснювати екстраполяцію.

ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ (лат.) – метод наукового пізнання – поширення висновків, одержаних зі спостереження над однією частиною явища на іншу його частину або ціле.

ЕКСТРУЗІЯ – формування виробів шляхом видавлювання матеріалу через матрицю з отвором відповідного перерізу.

ЕКСЦЕНТРИЧНИЙ (лат.) – у геометрії – 1. Не маючий спільного центра. 2. Відхилений від центру.

ЕКСЦЕС (лат.) – крайній прояв чого-небудь; надлишок, нестриманість.

ЕКСЦИТАТИВНИЙ (лат.) – пробуджуючий почуття, привертаючий увагу.

ЕКУС (лат. *приймальне приміщення*). Те саме, що *ек* – парадний зал, вітальня для прийому гостей у замському давньоримському будинку, їдальня в міському домі, що розташовувалися біля перистилію або атрию.

Малися такі різновиди: ~ **єгипетський** – трохи видовжений зал із широким входом, лише з боків оформлений парами колон, над якими стіна продовжується і прорізається світловими отворами; ~ **коринфський** – квадратної форми зал має широкий вхід, інші три боки оточені колонадами, що підтримують антаблемент. Кутові колони додатково навантажені широкими арками, якими об'єднуються композиції стін; ~ **тетрастильний** – зал поділяється на дві частини. Розташована в глибині парадна сформована чотирма аркадами по колонам, що підтримували високу плоску стелю. **ЕЛА** (латис.) – означення вулиці латиською мовою.

ЕЛАСТИЧНІСТЬ (грец.) – здатність матеріалу чи виробу витримувати значні пружні деформації без руйнування при відносно невеликій діючій силі.

ЕЛАСТИЧНИЙ (грец.) – 1. Пружний, гнучкий, розтяжний. 2. Плавний, м'який, позбавлений різкості.

ЕЛЕВАТОР (лат. *підіймати*) – 1. Величезна споруда для зерна зі спеціальними пристроями для його прийому, зберігання на верхніх ярусах і відвантаження. 2. Підйомник на горі у вигляді зубчастої дороги.

ЕЛЕГАНТНИЙ (лат.) – витончений, вишуканий, гарно одягнений, той, що витончено тримається.

ЕЛЕКТР (грец. *буриштин*) – у давніх греків – бурштин, а також сплав золота із сріблом.

ЕЛЕКТРИЧНА МЕРЕЖА – сукупність електроустановок для передачі і розподілу електроенергії, що складається із підстанцій, розподільних пристроїв, струмопроводів, повітряних і кабельних ліній електропередачі.

ЕЛЕКТРОГРАФІЯ – сукупність електричних і магнітних засобів відтворення зображень на друкарській формі і передачі їх на папір чи інший матеріал.

ЕЛЕКТРОДРОТІВКА – сукупність електричних дротів і кабелів із кріпленнями, що до них відносяться.

ЕЛЕКТРОДРОТІВКА ВІДКРИТА – електродротівка, що прокладена поверхнями стін, стель, балками та іншими конструкціями будівель і споруд.

ЕЛЕКТРОДРОТІВКА ПРИКРИТА – електродротівка, що прокладена всередині конструктивних елементів будівель і споруд.

ЕЛЕКТРОКАР – самохідний колісний візок із приводом від встановленого на ньому електродвигуна.

ЕЛЕКТРОМОБІЛЬ – автомобіль, який приводиться до руху одним або кількома електродвигунами, що працюють від акумуляторних батарей.

ЕЛЕМЕНТ – складова будь-якої системи, конструкції, цілого.

ЕЛЕМЕНТАРНИЙ – 1. Початковий, найпростіший, основний. 2. Що має відношення до елементів. 3. Такий, що має бути відомий всім. 4. Спрощений, поверховий.

ЕЛЕРОН (франц. *крильце*) – 1. Заглиблений у рів невеликий люнет у фортифікаційній архітектурі (синонім – *айлерон*). 2. Подвижна частина крила, що слугує для керування креном літака.

ЕЛІНГ (голл.) – 1. Одна з основних споруд верфі, призначена для збереження суден і човнів. 2. Місце на березі з нахиленим фундаментом (стапелем), пристосоване для спорудження корабельного корпусу.

ЕЛІТА – клас передової техніки, технології, обладнання, що визначає розвиток виробництва і пов'язаних з ним господарських відносин.

ЕЛІТНИЙ – кращий, відбірний.

ЕЛІНГ (голл.) – 1. Прибережна споруда для будівництва або ремонту суден. 2. Споруда для будівництва, стоянки і ремонту дирижаблів; 3. приміщення на водній станції для зберігання спортивних суден та інвентаря.

ЕЛІПС (грец.) – плоска овальна крива, що є геометричним місцем точок, сума віддалей яких від двох заданих точок (фокусів *e*.) є величиною сталою.

ЕЛІПСОЇД – замкнена овальна еліпсоподібна поверхня з трьома взаємно перпендикулярними площинами симетрії. Якщо обертати еліпс навколо однієї з двох його осей, то утвориться *e*. обертання.

ЕЛІПТИЧНИЙ – 1. Пов'язаний з обчисленнями, які стосуються еліпса. 2. Той, що має форму еліпса.

ЕЛЬ (нім. *лікоть*) – одиниця довжини в ряді країн. Становить 77,92 см (Австрія), 68,78 см (Голландія), 1,143 м (Англія)

ЕЛЬЗАСЬКИЙ БУДИНОК – тип селянського каркасного будинку, що сформувався у середньовічній Франції. Типовий німецький двір мав два поверхи, комори внизу і житлові кімнати вгорі, серед яких виділялась штабе. Разом із господарськими будівлями розташовувався навколо прямокутного двору (порівн. *Північно-французький будинок*,

лотаринзький будинок, середземноморський будинок, альпійський будинок, *касеріо*).

ЕЛЮВІЙ – продукт вивітрювання гірських порід, що залишається на місці свого утворення.

ЕМАЛІРУВАТИ (франц.) – покривати емалями.

ЕМАЛІ – суспензії пігментів із перхлорвініловими, полівінілхлоридними й іншими смолами, а також певними добавками. Час висихання емалі 1-3 години.

ЕМАЛЬЄР (франц.) – майстер, художник, спеціаліст із виготовлення *емалей*.

ЕМБАТ (грец. *чобіт, нога*) – нижній діаметр колони в античній споруді, який визначав модульність загальної композиції. Колона залишала слід на стилобаті, чим і пояснюється походження терміну.

ЕМБЛЕМА (лат. < грец. *вставка, опукла прикраса*) – зображення предмету, який символізує певне поняття, образно втілює ідею. Протягом тисячоліть людство виробило чимало *е.* державності, класового розшарування, боротьби угруповань, культового поклоніння тощо, які в монументальній формі відображались в архітектурних і монументальних мистецьких творах. В античні часи *е.* називали картинні зображення в орнаментальних обрамленнях.

ЕМБЛЕМАТИКА – допоміжна історична дисципліна, що вивчає символи і знаки приналежності, власності тощо (крім гербів і печаток), наприклад військові знаки розрізнення, фірмові й товарні знаки тощо.

ЕМБЛЕМАТИЧНИЙ – умовний.

ЕМІСАРІЙ (лат. *пошаний*) – тунель для регулювання рівня води в штучних басейнах і природних водоймах у Стародавньому Римі.

ЕМПНІЙ (грец. *морське місто*) – захищене по всьому периметру оборонними стінами селище навколо військової гавані у Стародавній Греції.

ЕМПРИЗМ (грец.) – напрям у теорії пізнання, що визнає чуттєвий досвід лише єдиним джерелом достовірного знання; 2. схильність до практичної діяльності, до одержання результатів шляхом досвіду.

ЕМПРИК (грец.) – 1. Послідовник емпіризму. 2. Той, хто схильний до практичної діяльності, до одержання результатів шляхом досвіду без теоретичного узагальнення цих результатів.

ЕМПРИЧНИЙ – заснований на досвіді.

ЕМПРИЯ (грец.) – 1. Людський досвід, сприйняття зовнішнього світу при посеред-

ництві органів почуттів. 2. Спостереження, що здійснюється у звичайних умовах, на відміну від експерименту.

ЕМПЛЕКТОН (грец. *мінливий, швидкий*) – 1. Грецька назва *бетону*, що вживався у Стародавньому Римі. При цьому зовнішні поверхні утворювалися обтесаним камінням, а внутрішня частина заповнювалася шарами щебня з розчином. 2. Вапняний *бетон*, який широко застосовувався в спорудах Стародавньої Америки.

ЕМУЛЬСІЇ – група в'язучих і розчинників для водних і лакофарбних складів, що покращують їхню якість і сприяють економії оліфи. Застосовуються емульсії замість оліфи для приготування шпаклівок, ґрунтовок. Бітумні та дьогтьові емульсії використовують для ґрунтовки основ під гідроізоляцію, для приклеювання рулонних покрівельних матеріалів, при виготовленні асфальтових розчинів.

ЕМУЛЬСІЯ – двофазна дисперсійна система, в якій частіше за все дисперсійним середовищем є вода, а дисперсійною фазою – органічні рідини, в тому числі бітуми, полімерні смоли. Емульсія використовується у виробництві водоемульсійних фарб.

ЕМПОРА (грец. *підвищення*) – галерея на пілонах, колонах, що здіймалася над бічною навою або над вхідним боком базилікального чи зального храму та відкривалася в головну наву (порівн. *хори* в православних церквах). Такі галереї мали місце і в цивільних спорудах.

ЕМПОРІЙ (грец. *торговельний центр*) – 1. селище навколо торгової гавані, частина давньогрецького міста, що розташована за його стінами. Згодом великий ринок і місце складів. Через морський характер оптової торгівлі античної Греції *е.* називали переважно торговельні гавані великих портових міст; 2. нейтральне місце зі складськими спорудами для торгівлі й обміну товарами між общинами, ділянки якого належали і підпорядковувались різним давньогрецьким полісам.

ЕНГАВА (япон.) – відкрита галерея, яка з двох чи трьох боків оточує японський будинок, або широка тераса.

ЕНГАДИНСЬКИЙ БУДИНОК – тип селянського жилого будинку, що сформувався в середньовічній Швейцарії. Двоповерховий, де внизу розташовувався зулер і господарські приміщення, вгорі – житлові кімнати та комори. Кам'яні стіни прикрашались декорати-

вними розписами (порівн. альпійський будинок, сенготардський будинок, тичинський будинок, бернський будинок).

ЕНДЕЛЬ, Август / August Endell (1871–1925)

– німецький майстер архітектури і дизайну, представник Югенд стилю родом із Берліна. Уперше прославився завдяки проєкту багато прикрашеного кольоровим склом фасаду мюнхенського фотоательє «Ельвіра». 1901 р. *Е.* повернувся в Берлін, де працював як над проєктами будівель державних установ, так і житлових будинків. 1901 р. за його експресіоністським проєктом на Кепенік-штрассе звели будівлю строкатого театру: Buntess Theater, зруйнований під час війни. У 1906 р. архітектор оформив у Хакських дворах на берлінській Розенталер-штрассе примітний «Ендель двір» із фасадом із кольорового скла у стилі модерн. Нині тут знаходиться вар'єте «Хамелеон». У 2004-2005 рр. за вказівкою берлінської влади в «Хамелеоні» були проведені реставраційні роботи, які повернули будівлі пер-вісний вигляд до задуму *Е.* 1912 р. архітектор за-проєктував і збудував іподром у берлінському районі Марієндорф. У 1918 р. *Е.* отримав посаду ректора Державної Академії мистецтв і ремесл в Бреслау. *Е.* був відомий також як видавець художнього журналу «Пан». У своїх численних статтях з культурології та психології мистецтва він формулює своє бачення культури і архітектури в ХХ ст. (книга «Краса великого міста», 1908).

ЕНДРЮ, Поль / Paul Andreu (1938–2018) –

французький майстер архітектури і дизайну родом із Бордо. Запроєктував міжнародні аеропорти Парижа (імені Шарля де Голля, Орлі), Шанхая (Пудун), Маніли, Джакарти, Брунею, Абу-Дабі, Дубаї, Каїра тощо. Керував будовою Великої арки Дефанса в Парижі. У ХХІ ст. розробив і здійснив масштабний проєкт Національного центру виконавських мистецтв в історичному центрі Пекіна.

ЕНИГМАТИЧНИЙ (грец.) – загадковий, незрозумілий.

ЕНКАУСТИКА (грец. *випалюю*) – техніка живопису восковими фарбами гарячим і хо-

лодним способами, що наносяться на ґрунт металевими інструментами. Широко і з давніх-давен застосовувалась в архітектурі та монументальному мистецтві.

ЕНТАЗИС (грец. *напруга, зусилля*) – легка опуклість фусту колони, яка найбільше проявлялася на одній третині висоти. Створюючи враження пружності, призначалась для поліпшення оптичного вигляду колони.

ЕПАВЛІС (грец.) – садиба, заміський будинок із садом у Стародавній Греції.

ЕПАТУВАТИ – вражати, приголомшувати незвичною поведінкою, порушення загальноприйнятих правил і звичаїв.

ЕПЕРОН – підпірна внутрішня стіна, що подібно контрфорсу підтримує хрестові склепіння, допомагаючи гасити розпір, який виникає в конструкції перекриття.

ЕПІГОН (грец.) – послідовник якого-небудь наукового, політичного, художнього напрямку, позбавлений творчої самостійності, не здатний вийти із кола своїх попередників.

ЕПІГОНСТВО – нетворче, механічне дотримання традиційних художніх прийомів якого-небудь напрямку чи стилю.

ЕПІГРАМА – у давніх греків – напис на пам'ятнику, будівлі, подарунку тощо, що пояснює призначення предмета.

ЕПІГРАФ (грец.) – в античності – напис на пам'ятнику, будівлі.

ЕПІГРАФІЧНИЙ ОРНАМЕНТ (грец. *напис*) – оформлення монументальних споруд написами, вирізьбленими в камені, зробленими по тиньку або за допомогою *глазурованих* цеглин. Найбільше поширення отримав у мусульманській архітектурі, де арабською в'яззю виконувались вислови з Корану. Літери (куфі та наскі) виразно перепліталися з рослинним мереживом і геометричним малюнком. Епіграфічний орнамент чітко визначав призначення і сприяв розкриттю ідейного змісту будівлі, значно посилював її естетичні якості. Відповідним чином оформлені бордюри сполучалися з різнобарвними банями і площинками стін, прикрашаючи фасади й інтер'єри мечетей, медресе та інших споруд.

ЕПІСКОП – оптичний прилад для проєкування на екран зображення непрозорих малюнків або предметів за допомогою відбитого від них світла.

ЕПІСТИЛЬ, ЕПІСТЕЛІОН (грец. *над чимось*) – 1. Те саме, що і *архитрав*. 2. Ряд ікон, яким прикрашалась вітарна перешкада (темп-

лон) візантійського храму. Бере початок у XI–XII ст. З. Нижня деталь балкової конструкції. *е.* спирається безпосередньо на опору.

ЕПІСЦЕНІЙ – передня частина сцени в грецькому театрі.

ЕПТАФІЯ (грец. *надмогильна*) – плита з надгробним написом, стела з прощальним текстом і рельєфним зображенням відповідного змісту, яку часто вмуровували в стіну храму.

ЕПТРАХІЛЬ (грец.) – частина накриття костюму священника – розшитий фартух, що одягається на шию і

носиться під ризою.

ЕПЦИКЛОІДА – плоска крива, що описується точкою кола, яка ззовні дотикається нерухомого кола і котиться по ньому без ковзання.

ЕПОЛЕМЕНТ (франц. *плече*) – бастіон з одним фасом чи фланком.

ЕПОХАЛЬНИЙ – важливий, значний.

ЕПЮРА (франц.) – 1. Кресленик, на якому просторова фігура зображена методом двох (або трьох) ортогональних проєкцій на взаємно перпендикулярні, а потім розгорнуті площини. 2. У математиці – графічне зображення закономірної зміни деякої величини залежно від іншої величини.

ЕРГАСТЕРІЙ (грец.) – реміснича майстерня в античній Греції, де переважно працювали раби.

ЕРГОДИЧНІСТЬ – спеціальна властивість системи, що змінюється, зміст якої полягає в тому, що в процесі її еволюції майже кожна її точка з визначеною правильністю проходить поблизу будь-якої іншої точки системи.

ЕРГОНОМІКА (грец. – праця і закон) – наука, що вивчає людину в умовах його діяльності на сучасному виробництві, насиченому машинами. Дослідження ергономіки зумовлюють дизайнерські проєкти обладнання і створення відповідного просторового середовища.

ЕРДІК (вірм.) – отвір у купольній стелі центральної кімнати вірменського народного будинку, що призначався для освітлення і виходу диму; додатково див. *азарашен, глхатун*.

ЕРДОЯНІ САХЛІ (груз.) – селянський житловий будинок у північних районах Грузії та в Осетії. Різновид дарбазі – прямокутна в плані будівля з плоским покриттям і пірамідальним куполом гварвіні, влаштованим над вогнищем.

ЕРЕНГОФ (нім.) – великий двір перед палацом в Німеччині. Розвивався в період панування стилю Бароко.

ЕРІКСОН, Артур / Arthur Erickson (1924–2009)

– канадський майстер архітектури, дизайну та містобудівник родом із Ванкувера. *Е.* здобув ступінь з архітектури в університеті Макгілла. Будівлі *Е.* – це зазвичай модерністичні бетонні структури, що відповідають природним умовам їх розташування, особливо клімату. Крім того, *Е.* також відомий багатьма футуристичними конструкціями, такими як Ратуша Фресно та Будівля інституту біологічних наук Каліфорнійського університету, Ірвайн. *Е.* був архітектором будівлі посольства Канади у Вашингтоні. Його будівлі також були предметом живопису відомих художників, зокрема майстра з Ванкувера Тіко Керра. 1986 р. *Е.* отримав золоту медаль AIA.

ЕРІТРЕЙ (грец. *червоний*) – уособлення ранкового Сонця, яке сходить. Застосовувалось у монументальних зображеннях квадриги сонячного бога Аполлона, де один із коней отримав відповідне ім'я (порівн. *Аетонс, ламп, філогей*).

ЕРКЕР (нім. – ліхтар) – частина будівлі, що здіймається над першим поверхом і виступає за межі основного обсягу у вигляді напівкруглого, трикутного або чотирикутного в плані заскленого балкону. Зазвичай складається з кількох поверхів, збільшуючи корисну площу приміщень, поліпшуючи їхнє освітлення й інсоляцію. Порівн. *алькер, викуш*.

ЕРМІТАЖ (франц. *притулок відлюдника*) – паркова будівля, що символізувала усамітнене житло і призначалась для вузького кола гостей. Відзначаючись витонченістю форм і вишуканістю вбрання, ермітаж звичайно розміщався в глибині парку, на штучних островах, у гаях, малолюдних місцях. Бере початок у 2-й полов. XVII ст. при створенні французьких регулярних садів. У пейзажних парках *е.* робили житлом садівника, якого одягали в руб'я відлюдника, що мало надавати таємничу романтичність усьому середовищу. У Петербурзі Ермітажем було названо споруду, зведену поруч із Зимовим палацом, яка використовувалася для збереження царських художніх колекцій. Згодом його значно розширили, доповнили новими спорудами, а ще пізніше його відкрили для публіки і перетворили в один з найбільших і найкращих музеїв світу.

ЕРНІ, Курт / Kurt Erni (1949 р. н.) – швей-

царський майстер архітектури і дизайну родом із Цюриха. У його особі теорія мінімалізму отримала одну з найкращих своїх реалізацій. Він не просто пропонує інтер'єр без надмірностей, а дематеріалізує зайві предмети, створюючи кристально прозорий простір. Але на відміну від примітивістів мінімалізм *Е.* не створює вакуум із декораціями, а дуже уважно ставиться до природних характеристик матеріалів, допомагаючи їм викристалізуватися в інтер'єрі. У *Е.* архітектурний підхід до проєктування, основні матеріали – сталь, скло і дерево. Цитата: «Треба бути сприйнятливим до нових ідей і віянь. Той, хто хоче для себе відкривати нові простори, не повинен обмежуватися тим, що його оточує».

ЕСКАЛАТОР (англ. < франц. < лат. *підійматися*) – підйомно-транспортний механізм у вигляді похилого конвеєру з безперервним рухом настилу, яким рухаються вантажі або люди. Найчастіше застосовуються в транспортних і торговельних спорудах.

ЕСКАРАЦ (ісп.) – головне приміщення в житловому будинку басків (касеріо), яке знаходилось серед інших кімнат та в якому розміщались кухня і збиралась вся родина.

ЕСКАРП (франц. *укіс*) – внутрішня крута стіна рову, що прилягає до валу або оборонної стіни.

ЕСКІЗ (франц. *нарис*) – попередня ідея художнього твору, виконана у графічній або іншій формі. В архітектурному *е.* визначаються образна характеристика споруди, її розпланування, конструктивне вирішення, технічне обладнання або композиція ансамблю, його зв'язок із навколишнім середовищем тощо. В образотворчому мистецтві виконується у вигляді загально виконаного живописного зображення, рисунку, невеликої скульптури з м'яких матеріалів тощо.

ЕСНАФ (араб.) – професійно-родові об'єднання ремісників багатьох країн ісламського Сходу в середні віки і Новий час, головним чином з XIII–XVI ст.

ЕСПАДАНЬЯ (ісп.) – дзвіниця, розташована поруч із католицьким собором іспанського кліру. Може безпосередньо прилягати до західного фасаду або виконуватися у вигляді стіни, прорізаної отворами, де знаходилися дзвони.

ЕСПАНЬЙОЛЕТ – декоративне зображення голови усміхненої жінки. В архітектурі та монументальному мистецтві з кінця XVII ст. вживалася орнаментальна композиція, що складалася з *Е.* на тлі картуша.

ЕСПЛАНАДА (франц. < ісп.) – 1. Незабудований простір між фортецею і цивільними спорудами. Призначався для забезпечення вільного обстрілу території, утруднення ворожих атак і запобігання можливих пожеж. 2. Широка вулиця з *алеями* і *скверами*, засадженими деревами й кущами. 3. *Площа* або майдан перед великою спорудою, які збагачені партерною зеленню, *фонтанами*, скульптурами.

ЕСТАКАДА (франц.) – 1. Споруда на рівних за висотою підпорах і з однаковими прогонами для проведення одного шляху над іншим. 2. Причальний поміст на підпорах і палях, під яким можливий проїзд. 3. Підводна пальова загорожа.

ЕСТАМП (франц. *відтискувати, карбувати*) – твір друкарської графіки, відбиток на папері, шовку та інших матеріалах. Види естампу – *гравюра*, офорт, літографія.

ЕСТАНСІЯ (ісп.) – значний садибний комплекс у Латинській Америці. У колоніальний період являв собою низку розташованих навколо патіо мурованих будинків і повіток із товстими стінами та кам'яними стовпами, залізними чи дерев'яними ґратами на вікнах і дверях. У великих *е.* будівлі групувались навколо кількох просторих патіо, оточених дерев'яними галереями з великими звисами черепичних покрівель.

ЕСТЕТ (грец. *той, що відчуває*) – 1. Особа, яка сприймає зовнішні форми мистецтва відірвано від ідейного змісту, схильна до естетства. 2. Прихильник, шанувальник прекрасного, витонченого.

ЕСТЕТИЗМ, ЕСТЕТСТВО – суб'єктивний підхід до мистецтва, що ґрунтується на теорії «мистецтво для мистецтва». *Е.* протиставить мистецтво дійсності.

ЕСТЕТИК – фахівець з естетики

ЕСТЕТИКА (грець.) – 1. Філософська наукова дисципліна, предмет дослідження якої складає зміст категорій *краса*, потворність, підвищене, низьке тощо; сферу специфічних проявів ціннісного співвідношення людини і світу й область художньої діяльності людей. 2. Система будь-чиїх поглядів на мистецтво. 3. Краса, художність в оформленні, організації чого-небудь.

ЕСТЕТИКА ТЕХНІЧНА – теорія художнього конструювання, дизайну.

ЕСТЕТИЧНИЙ – 1. Витончений, гарний, красивий. 2. Що стосується *естетики*. 3. Художній, що має відношення до почуття прекрасного, до краси та її сприйняття.

ЕСТЕТИЧНА ІНФОРМАТИВНІСТЬ – єдність змісту і форми, що утворює образність будь-яких творів мистецтва.

ЕСТЕТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ – будь-яка інформація, що побудована на принципах і закономірностях, які досліджує *естетика*.

ЕСТЕТИЧНА ФОРМА – див. **ФОРМА І ЕСТЕТИКА**

ЕСТЕТИЧНЕ – поняття рівня якості змісту предметів, процесів і явищ, що співіснують із людиною.

ЕСТЕТИЧНЕ СПРИЙНЯТТЯ – див. **СПРИЙНЯТТЯ ЕСТЕТИЧНОГО**

ЕСТЕТИЧНЕ НЕГАТИВНЕ ФОРМОУТВОРЕННЯ – утворення форм предметів, процесів і явищ, де не враховано та не збалансовано всі обрані чинники здійснення даної процедури.

ЕСТЕТИЧНЕ ФОРМОУТВОРЕННЯ – утворення форми предметів, процесів і явищ, внаслідок чого одержана якість має оптимальне значення до потреб існування людини.

ЕСТЕТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ – оптимальні за змістом відношення.

ЕСТІПШТЕ (ісп.) – 1. Назва стильового напрямку. 2. Декоративний елемент, що сформувався внаслідок розкладу пілястри на дрібні вертикальні декоративні стрічки, котрі накладаються одна на одну. Цей мотив вживався у бароковій архітектурі Мексики та інших американських країн.

ЕСТОМП (франц. *розтушовувати*) – 1. Розтушівка із звернутого у вигляді сигари шматка шкіри або паперу. 2. Рисунок, що виконаний за допомогою розтушовки із звернутого у вигляді сигари шматка шкіри або паперу.

ЕСТРАДА (франц. < ісп. *поміст*) – підвищений майданчик або окрема споруда для концертних виступів.

ЕСТУФА – кругле в плані опалювальне приміщення для культових або господарських потреб, споруджене давньоамериканськими індіанцями в комплексі з публо.

ЕТАЖЕРКА (франц. *ярус*) – 1. Кількарусна будівля для транспортних засобів і технічного обладнання. 2. Меблі у вигляді розташованих одна над одною відкритих полиць, що спираються на стовпчики, колонки.

ЕТАЛОН (франц. *виставляти, показувати*) – 1. Зразкова міра чи зразковий вимірювальний прилад. 2. Зразок, мірило.

ЕТИКЕТКА (франц.) – 1. Ярлик, товарний знак, що його наклеюють на товар або упаковку. На *е.* зазначається виготовлювач, назва товару, ціна. 2. Підпис під експонатом у музеї або на виставці.

ЕТУАЛЬ (франц. *зірка*) – перетин паркових алей або міських вулиць, що в плані схожий на зірку.

ЕТФІЛД, Ян / Ian Athfield (1940–2015) – ново-

зеландський майстер архітектури і дизайну родом із Крайстчерча. У 1965 р. *Е.* розпочав роботу над своїм першим великим проектом «Етфілд Хаус» для своєї родини та студії. Розташована в Хандаллі, штат Веллінгтон, ця група структур вирізняється серед сусідніх традиційних приміських будинків. Його ранні проєкти були збудовані при використанні широкої палітри матеріалів, включаючи рифлене залізо, гіпс, нержавіючу сталь і скловолокно. *Е.* поєднав усі ці розрізнені елементи особистий еkleктичний стиль. Його портфоліо включає церкви, паби, квартири, стадіони та комерційні багатоповерхівки. Найвідомішими роботами *Е.* є телекомунікаційні вежі, площа Громади та Центральна бібліотека Веллінгтона, стадіон Джейд у Крайстчерчі та розробка системи швидкого транспорту в Бангкоці. Він був президентом Новозеландського інституту архітекторів. Документальний фільм про *Е.* «Архітектор мрій» було підготовлено для фестивалю документальних фільмів Нової Зеландії.

ЕТЮД (франц., від лат. *старанність, заняття*) – в образотворчому мистецтві – первісний допоміжний малюнок, виконаний з натури для майбутнього твору.

ЕФЕБІЙ (грец. *юнак*) – 1. Приміщення в старогрецькій палестрі, де підлітки починали вчити гімнастичні вправи. У гімнасії розташовувалося з південного боку перистильного двору і призначалося для фізичних тренувань юнаків. 2. Частина комплексу давньоримських терм, призначена для спортивних занять молоді.

ЕФЕМЕРИДИ (грец. *тимчасові*) – легкі паркові будівлі, що призначені вразити глядача імітацією монументальних споруд.

ЕФЕС (нім.) – держак холодної зброї.

ЕФЕКТ (лат. *виконання, дія*) – 1. Результат, наслідок яких-небудь причин, заходів, дій. 2. Сильне враження, спричинене ким-небудь або чим-небудь. 3. Засіб, що має на меті справити враження, викликати здивування.

ЕФЕКТИВНИЙ (лат. *діяльний, творчий*) – дієвий, дійовий.

ЕФЕКТНИЙ – зроблений з метою справити ефект, враження.

ЕХІН (грец.) – елемент *дорійського ордеру*. Частина *капітелі* у вигляді круглої в плані подушки і кривої форми профілю. Слугує переходом від стовбура *колони* до *абаки*.

ЕШАФОДАЖ (франц.) – поміст для артилерійської стрілянини через бійниці, що прилягає до фортечної стіни.

ЕШАФОТ (франц.) – поміст, на якому здійснювалася страта.

Є

ЄВРЕЙСЬКИЙ ХРЕСТ – докл. див. АНТОНІВ ХРЕСТ.

ЄВСТИЛЬ (грець. *під прекрасними колонами*) – тип античного храму з відстанню між колонами у $2\frac{1}{4}$ нижнього діаметру, причому на торці середній інтерколумній може дорівнювати трьом діаметрам колони.

ЄВТИНТЕРІЯ, ЄФИНТЕРІЯ (грец. *випрямлена*) – піднята над землею частина фундаменту, на якій зведено стереобат.

ЄГИПЕТСЬКИЙ ОРДЕР – стала система стійково-балкових конструкцій, розроблена в Стародавньому Єгипті. Спочатку з'явилися прикрашені рельєфами квадратні у перетині стовпи, висота яких у 4–5 рази була більшою за ширину, пізніше – у вигляді циліндра з 8–16 канелюрами неправильної кривини. Згодом колони з капітелями у вигляді *абаки* почали звужуватися у верхній частині (без ентазису) і спиратися на базу у вигляді прямокутної плити або круглу в плані подушку, що значно виступала за межі *фусту* і розширялась донизу. У подальшому колони стали відверто наслідувати формам рослинного світу, капітелі окрім абак вже мали розвинені дзвони (див. КАПІТЕЛЬ: лотосоподібна, пальмоподібна, папірусоподібна, гаторична), висота яких інколи наближалась до висоти фусту. Ваговиті маси колон (загальною висотою від 3,75 до 7 діаметрів) підкреслювалися порів-

няно вузькими і одковими інтерколумніями. Архітрав мав однакову ширину з абакою і увінчувався виносною прямокутною плитою.

ЄГИПЕТСЬКИЙ ТРИКУТНИК – прямокутний трикутник з відношенням сторін як 3:4:5. Сума вказаних чисел ($3 + 4 + 5 = 12$) з давніх часів використовувалась як одиниця кратності при побудові прямих кутів за допомогою шнуру, розміченого вузлами на $3/12$ і $7/12$ його довжини. Застосовувався *є. т.* і в архітектурі середніх віків для побудови схем пропорційності.

ЄГИПЕТСЬКИЙ ХРЕСТ – докл. див. ХРЕСТ ЄГИПЕТСЬКИЙ.

ЄДИНОРОГ – казематована кругла башта з однією гарматою.

ЄНДОВА – жолоб, зчленування двох схилів даху, що утворює увігнутий кут.

ЄПАНЧА – крутий чотирисхилий дах з горизонтальним ребром вгорі, що застосовувався в дерев'яному теслярстві (синонім – *скирта*).

ЄШИВА, ЄШИБОТ (івр.) – іудаїстський заклад, докл. див. ІЄШИВА.

ЄШИК – чільна фіранка з вишивками та аплікаціями на вхідній рамі таджицької оселі (порівн. *рубанда*).

Ж

ЖАД (франц.) – білий або різних відтінків зеленуватий мінерал, оброблюваний камінь.

ЖАДЕЇТ (франц.) – мінерал яблучно-зеленого кольору, який зустрічається в метаморфічних гірських породах; красиво забарвлені зелені напівпрозорі різновиди – дорогоцінні камені.

ЖАККАРДОВИЙ (назва тканини за іменем винахідника Жаккара) – великовізерунковий (про тканину, що йде на виготовлення покривал, скатерок тощо).

ЖАКОБ (за фамілією родини французьких майстрів XIII–XIX ст. Жакоб) – стиль меблів із червоного дерева з оздобленням із бронзи чи латуні.

ЖАКОБІВСЬКА ТУМБА – постамент для невеликої скульптури або вази у вигляді нижньої частини канелюрованої колони з профільованою базою. Стилізовані під античні зруйновані колони перші *ж. т.* були виконані в паризькій меблевій майстерні Ж. Жакоба, представника стилю ампір.

ЖАЛЮЗИ (франц. *засдрити*) – 1. Вікно з багатьма стулками ставень, які закривають приміщення від небажаних поглядів. 2. Штора з пластинками, якими через горизонтальні або вертикальні щілини регулюється світло або повітряний потік.

ЖАМАТУН (вірм. *церковна будівля*) – невеликий храм, каплиця або нартекс великої будівлі у Вірменії.

ЖАНР (франц. < лат. *рід*) – спільність творів образотворчого мистецтва згідно їхньої пізнавальної (гносеологічної) і оціночної функцій. Внутрішньовидова класифікація, своєрідний типологічний розподіл здійснюється залежно від тематики творів, яка віддзеркалює ідейні запити, актуальну проблематику свого часу. Подібно до типології в архітектурі, *ж.* свідчить про утилітарні, прагматичні потреби суспільства, що зумовлюють створення тих чи інших живописних і скульптурних творів. Жанровий розподіл чітко визначився в європейському образотворчому мистецтві з XVI ст. спочатку поділом на «високий» і «низький» *ж.*, а згодом розвивалися історичний, портретний, побутовий, пейзажний, анімалістичний тощо.

ЖАНРИСТ (франц.) – художник, спеціаліст за жанром.

ЖАНЦАН (монг.) – надягнений на вертикальну стійку полий циліндр, що встановлювався на куті або грані даху храмової споруди в Монголії (синонім – *чжалцан*). Виготовлявся з позолоченої міді, прикрашався рельєфними зображеннями язиків полум'я, орнаментами або різнобарвними тканинами. Всередині зберігалися священні тексти ламаїстів. Два *ж.* на гребні даху буддійського храму часто фланкували ганджір.

ЖАРДИНЬЄРКА (франц. *садівниця*) – встановлена на геридоні місткість для кімнатних квітів у вигляді ящика, корзини, горщика або столика зі стільницею, зробленою у вигляді виїмки.

ЖАС (монг.) – господарська споруда в монгольському монастирі.

ЖЕЛЕ – чеченська будівля для скотини, перекрита удаваним склепінням з кам'яних плит.

ЖЕМЧУЖНИЙ ШНУР – те саме, що перлинний шнур.

ЖЕМЧУЖНИК (рос.) – орнамент у вигляді ряду круглих або овальних елементів. Українською – перли.

ЖЕРТОВНИК – 1. Ритуальне місце, окрема споруда або частина будівлі для здійснення

відповідного сакрального культу в язичницькі часи. 2. У християнській церкві – виконаний з коштовних дерева або каменів і багато прикрашений стіл, розташований у північній частині вівтаря, де починалась літургія. 3. Те саме, що і протезис.

ЖЕТЕ – паралельні дамби, які виступають у гавані морського порту, щоб захистити вхідний канал від наносів піску.

ЖИВА ОГОРОЖА – вузькі й густі насадження дерев із кущами уздовж доріг, навколо полів, городів, які перегороджують вільний доступ тваринам і захищають їх від вітру й заносів.

ЖИВИЙ ЗАХИСТ – лісопосадка уздовж залізничної колії, яка запобігає заносам снігу й піску.

ЖИКЛЬОР (франц.) – у техніці – деталь з каліброваним отвором для дозування витрат рідини чи газу.

ЖИКОВИНА (від слова *жук*) – у давньоруській архітектурі – фігурна кована петля для дверей.

ЖИВОПИС – вид образотворчого мистецтва, якому притаманне прагнення перетворити зображальну поверхню в зорову подібність простору. Для цього використовуються колористичні засоби і твори виконуються фарбами, нанесеними на поверхню. Прийнято розрізняти станковий, монументальний, декоративний, ілюзійністський *ж.*

ЖИВОПИСНИЙ РЕЛЬЄФ – дуже низьке рельєфне зображення, ледве піднесене над тлом. Назва виникла після знайдення елліністичних творів із зображеннями пейзажів, де виявилась підкресленою лінеарність, витончена гра об'ємів, передача простору нюансами співвідношеннями. Такі засоби пізніше вживалися скульпторами, починаючи з епохи Ренесансу.

ЖИВОПИСНІСТЬ – властивість пластичної форми в образотворчому мистецтві взаємодіяти з довкіллям, створювати враження розчиненої в навколишньому середовищі, набуваючи при цьому нових рис (порівн. *скульптурність*). Пластичний спосіб формотворення, який базується переважно на формоскладанні, властивий не тільки монументальному живопису або скульптурі, а й архітектурі, що найяскравіше проявилось у барокових творах. Причому в них *ж.* ґрунтується не лише на динамічному сприйнятті простору і мас, а й на відчутті руху часу.

ЖИРАНДОЛЬ (франц. *вогняне колесо*) –

1. Настільний світильник для кількох свічок, розташований навколо центральної осі, стояча (порівн. *торшер*). Рясно обвішувався кришталевими підвісками, позолоченими скульптурними деталями. Зазвичай встановлювався на *герідонах*. 2. Прикраса з діамантів. Крім того, має місце: ~ **подвійна** – двоярусний фонтан, у якому навколо високої водометної труби розташована кільцева з отворами для викиду води. При його дії створюється враження феєрверку.

ЖИТЛОВІ ПРИМІЩЕННЯ – приміщення житлових будинків, котеджів, дачних будов, які призначені для постійного проживання, а також окремі квартири, *апартаменти*.

ЖИТНИЦЯ – сховище для зерна.

ЖИТНІЙ ДВІР – велика складська споруда або комплекс будівель для зберігання запасів хліба та іншого провіанту.

ЖІНОЧА ГАЛЕРЕЯ (івр. «*езрат нашім*» – *жіноча територія*) – приміщення в синагозі, де під час служби мають знаходитися жінки.

ЖОДГОР (монг.) – одномісна палатка з гостроверхим завершенням на 1–2 стійках, що в Монголії слугувала місцем відпочинку воїна під час походу, житлом бродячих лам і шаманів.

ЖОЛОБ – лоток, заглиблення для відводу вологи (синоніми – *слізник*, *крапельник*).

ЖОЛОБНИЦЯ (укр.) – 1. Розжолобок між двома схилами даху. 2. Воронка водостоку, водостічної труби.

ЖОРЖИНАРІЙ – декоративний квітковий сад, переважно засаджений жоржинами.

ЖОРСТКІСТЬ – характеристика елементу конструкції, що визначає його здатність опиратися деформації (розтягу, згину, крученню тощо); залежить від геометричних характеристик перерізу і фізичних властивостей матеріалу (модулів пружності).

ЖУРАВЕЛЬ – довга жердина над колодязем для підйому води. Поширена в народному будівництві.

ЖУЧКИ – декоративний мотив у вигляді стрічки, прикрашеної трикутними впадинами з перемичками, що нагадують літеру «Ж». Застосовувався у давньоруському зодстві, на фасадах мурованих споруд.

ЖЬО ДЕ ПОМ (франц.) – приміщення або парковий павільйон для гри в м'яч ракетками (порівн. *бальгауз*).

З'ЇДЖІ БУДИНКИ – будинки для поліцейських установ і пожежних частин, що зводилися в Російській імперії XVIII–XIX ст. У них також знаходилися канцелярії та невеликі в'язниці.

ЗААЛ (нім.) – комора в житловому (бернському) будинку.

ЗАБІЖНІ СХОДИНКИ – сходи з різною шириною приступів, що зазвичай отримували трапецієподібну форму в плані. Використовуються в криволінійних і гвинтових сходах.

ЗАБОРОЛО, ЗАБОРАЛО, ЗАБРАЛО –

1. Влаштована із зовнішнього боку дерев'яна стіна у вигляді парапету на земляному валу, фортечній стіні або башті в давньоруські часи. Нависаючи над куртиною, вона огорожувала верхні майданчики і завдяки напуску створювала бійниці навісного бою. 2. Дерев'яний щит, віконниця, що в мурованій фортеці прикриває нижню частину стрільниці від обстрілу. 3. Передова фортеця, форпост. 4. Частина шолома, що опускалася і захищала лице від ударів.

ЗАБУДОВА – сукупність споруд на певній території. Прийнято розрізняти залежно від функціонального призначення, характеру ділянок, орієнтації, розпланування, віку створення будівель на: житлову і виробничу, малоповерхову, багатоповерхову і змішану, квартальну і вільну, рядкову і периметральну, історичну і традиційну, регулярну й іррегулярну, меридіональну і широтну, суцільну і садибну тощо.

ЗАБУДОВНИК – фізична або юридична особа чи орган державної виконавчої влади або місцевого самоуправління, що отримала у встановленому порядку земельну ділянку під будівництво або реконструкцію нерухомого майна.

ЗАБУТОВКА, ЗАБУТКА – заповнення муруванням між внутрішнім і зовнішнім шарами стіни або пазухами склепіння, що складався з каменів (буту), щебня і битої цегли.

ЗАВ'ЯЗКА (укр.) – додаткове укріплення крокв у гребені за допомогою дерев'яного кілка і петлі з ялинкових гілок.

ЗАВАЛИНКА – російська назва земляного насипу біля хати, див. ПРИЗЬБА.

ЗАВИТОК – орнаментальний мотив у вигляді спіралі (синонім – *закруток*).

ЗАВІЙА, ЗАВІЯ (араб. *кут*) – монастир суфійського братства або тимчасове місцеперебування дервішів. Зазвичай розташовувався біля могили «святого» (кубби), складався з мечеті, медресе, басейнів для ритуального обмивання, приміщень для пілігримів. Був поширений на західних теренах ісламського світу (порівн. *текіє, ханака*).

ЗАВОРИНА (рос.) – різновид засову, що представляє собою перекладину, зазвичай, дерев'яну. З. зсередини закладаються ворота.

ЗАДВОРОВА ХАТА – невелика будівля у зворотній частині селянського подвір'я, яка призначалась для молодняка, прання білизни тощо.

ЗАДНЯ ХАТА – заднє приміщення в селянській хаті, де жили наймані робітники або зберігалися домашні речі.

ЗАДУНАЙСЬКИЙ БУДИНОК – селянський житловий будинок західної Угорщини. Прямокутна в плані кам'яна споруда зверталась на вулицю торцевим фасадом, приміщення розташовувались уздовж поздовжнього фасаду, де влаштовувалась галерея або східчастий ганок, прикритий спущеною частиною даху (порівн. *альфольдський будинок, палочський будинок*).

ЗАЇЖДЖИЙ ДВІР – комплекс будівель готельного типу на дорозі або околиці міста. Крім споруд для житла, кухні передбачались службові й господарські будівлі для коней, фуражу тощо.

ЗАЇЗД – споруда для приїжджих.

ЗАЇМКА, ЗАЙМАНКА, ЗАЙМАНЩИНА – будівлі, які розташовані на неосвоєних раніше сільськогосподарських землях.

ЗАКОМАРА (давньорус. < грец. *камера*) – напівкругле завершення прясла стіни середньовічної церкви, яке зазвичай відповідало формі внутрішнього склепіння. Оскільки покрівля настилася по З. (т. зв. позакомарне перекриття), то створювалась можливість направити дощову і талу вологу водостоками уздовж лопаток, якими стіна поділялась на прясла. Із посиленням декоративних тенденцій в архітектурі Московії XVII ст. вживались кількоподібні З.

ЗАКРУТОК – те саме, що і *завиток*.

ЗАКУТ – 1. Теплий хлів для зимування дрібної худоби у селянській садибі. 2. Приміщення для собак на псарні.

ЗАЛ, ЗАЛА (нім., франц. < санскр. *тінь*) –

1. Парадне приміщення для урочистих прийомів у палацах, замках, особняках і готелях, яке порівняно з іншими житловими і службовими кімнатами відзначалося значною висотою, великими розмірами довжини і ширини, багатим вбранням. 2. Найбільше приміщення, призначене для зборів у спорудах різного призначення.

ЗАЛИШКИ – кінці колод, що виступають за межі стіни в кутах зрубу. Характерні для народного теслярства Росії, України та інших країн.

ЗАЛІЗНЯК – перепалена темно-червона цегла, що використовується для мурування підвалів і цоколів.

ЗАЛІЗОБЕТОН – штучний будівельний матеріал, що складається зі сталюого арматурного каркасу, залитого бетоном, і конструктивно поєднуючий робочі властивості сталі й бетону. При цьому арматура працює на розтягування, а бетон – на стискання. Із З. в XX ст. виготовляють численні будівельні конструкції, його також використовують у скульптурі.

ЗАЛІЗОБЕТОННІ КОНСТРУКЦІЇ – монолітні або збірні конструкції, які виготовлені із спільно працюючих сталюого арматурного каркасу і бетону.

ЗАЛОМ – уступ на даху чи верху багатоярусної споруди, створений сполученням зрізаної піраміди і вертикального зрубу.

ЗАМЕТ – дерев'яна фортеця невеликих розмірів із прясловою огорожею, яка виконана з горизонтальних пластин, закріплених у пазах стовпів.

ЗАМКОВИЙ КАМІНЬ – верхній клинчастий камінь арки або склепіння, також виконаних з клинчастих каменів (синонім – *аграф*). Нерідко мав великі розміри, виступав над поверхнею стіни та відзначався барельєфним акантом, волотою або маскароном із зображенням людини, голови тварини, які мали підкреслювати міцність конструкції та надійність мурування. Мав місце і декоративний замковий камінь, який виконувався в штукатурці з імітацією справжнього клинчастого. Останній часто був розташований над вікнами чи дверима. Від замкового каменю у візантійській архітектурі походить плоска клиноподібна капітель, що зазвичай вживалась у романському зодстві.

ЗАМОК (польс.) – 1. Феодальне укріплення, розташоване у важкодоступному місці та добре

захищене масивними стінами з оборонними баштами. Чимало середньовічних лицарських замків стали ядрами міст Західної Європи. 2. Назва в Російській імперії XVIII – початку XX ст. великої тюрми з капітальними стінами, де довгочасно утримувалися позбавлені волі. 3. Вид врубки, з'єднання дере-в'яних конструкцій за допомогою уступу чи виїмки. 4. Те саме, що і замковий камінь. Існують: ~ **віяльний** – оформлення перемички прорізу або ніші накладеними один на одного трапецієподібними клинчастими каменями, порівн. *рустовка клинчаста*; ~ **випускний** – замковий камінь, який помітно виступає над поверхнею перемички; ~ **висячий** – замковий камінь у середині перемички або архівольту, розташований нижче аркової дуги або верхньої частини наличника.

ЗАН – просторовий відсік, подібний до нави, одна з частин діня – громадської споруди у В'єтнамі.

ЗАПАД – простір, який утворюється на плані будинку, при віднесенні частини зовнішньої стіни вглибину від лінії фасаду.

ЗАПАЛУБКА (польс.) – 1. Муроване заповнення між нервюрами у хрестовому та інших склепіннях. Влаштуванням лієрн, тьєрсеронів, контрлієрн та інших каркасних елементів розміри з. значно зменшувались, що полегшувало загальну вагу склепіння і дозволяло створювати великі та високі приміщення, зокрема в готичній архітектурі. 2. Заповнення стіни бутом при каркасній конструкції.

ЗАПЛІТ – 1. Глуха дерев'яна загорожа, виконана з горизонтальних півколог, пластин або дошок, які закріплені в пазах стовпів. 2. Те саме, що і *гребля*. 3. Зруб у ямі, куди збирається смола.

ЗАПЛІЧНИК – карниз, що відмежує арку від опори (порівн. *імпост*).

ЗАПЛІЧЧЯ – п'ята склепіння.

ЗАПОВІДНИК – ділянка з унікальними архітектурними спорудами, де передбачаються суворі правила охорони пам'яток і дотримуються режиму регулювання забудови.

ЗАРУБ – 1. Укріплення берега за допомогою паль. 2. Те саме, що й *засіка*.

ЗАСИПКА – заповнення міжповерхових перекриттів матеріалами з низькою теплопровідністю.

ЗАСІК – відгороджена частина комори, куди засипається зерно.

ЗАСІКА – 1. Лісний завал. 2. Перешкода, яка використовувалася в оборонних цілях.

Влаштувалася хрестоподібно поваленими одне на одного деревами з вершинами в бік супротивника.

ЗАСІЧНА МЕЖА – система оборонних укріплень (засіки, вали, рови, частоколи) з ви-ростанням природних перешкод. Застосовувалася для захисту південних рубежів Московії в XVI–XVII ст. та Російської імперії у XVIII ст.

ЗАСІЧНА СТОРОЖА – невелике військове поселення вздовж засіки.

ЗАСТАВА – 1. Сторожовий пост при в'їзді до міста, області, країни. 2. Пост зі шлагбаумом на шляху для тимчасової зупинки мандрівників, подорожників.

ЗАСТАЙОК (укр.) – архаїчне житло з приміщенням для худоби на Гуцульщині в Україні.

ЗАСТІНОК – 1. Приміщення у в'язниці для допитів і катування; 2. Прохолодна темна кімната біля теплиці, де для зміни режиму тимчасово поміщають рослини. 3. Малий приділ у храмі.

ЗАСТОРОНОК (укр.) – поміст для снопів у клуні.

ЗАСТРІШИНА, ЗАСТРІХА – 1. Нижній поздовжній брус, що підтримує тес покрівлі. У середині видовбується таким чином, щоб служити не тільки опорою тесин, а виконувати роль водостоку (порівн. *таргуля, сима*). 2. Внутрішній бік краю покрівлі, що нависає над стіною.

ЗАСУЛАН – літнє житло скотарів-бурят.

ЗАТИН – прилеглий до внутрішньої оборонної стіни мурованої фортеці майданчик для стрільців і пушкарів.

ЗАТИРКА, ЗАТИРАННЯ – розгладження надлишкового розчину зі швів до чільної поверхні мурування (синонім – *шпарування*).

ЗАТИШНИК – невеличка будівля на березі озера, усамітнена альтанка, мисливський курінь.

ЗАТЯЖКА – 1. Дерев'яна або металева в'язь у кам'яних стінах, балках (синонім – *стяжка*). 2. Горизонтальний брус між нижніми кінцями кроквяних ніг двосхилого даху; 3. стрижень для гасіння розпору в арках, склепіннях, який звичайно влаштовується на рівні їхніх п'ят (інколи тимчасово, на період усадки мурування після зняття кружал).

ЗАУНДАН – одні з чотирьох критих сходів, які вели до храмового комплексу, розташованого на пагорбі у середньовічній Бірмі.

ЗАХАБ – 1. Перекритий коридор перед в'їздом у замок, фортецю (синонім – *кожух*). 2. Укріплення перед дитинцем, кремлем.

ЗАХРИСТІЯ – частина храму біля вівтаря.

ЗБІРНІ ЗАЛІЗОБЕТОННІ КОНСТРУКЦІЇ – будівельні конструкції заводського виготовлення, які монтуються безпосередньо на будівельному майданчику.

ЗВ'ЯЗКИ – дерев'яні, металічні або залізобетонні елементи, які стягують п'яти арок, склепін та інших будівельних конструкцій, в яких виникають розпірні зусилля. 3. долають розпір, що передається на колони і стіни споруди.

ЗВІРИНЕЦЬ (давньорус.) – 1. Частина пейзажного парку зі спеціальними просіками, призначена для полювання на тварин. 2. Павільйон у російському парку, де утримувались невеликі дикі тварини (порівн. *вольєр*, менажері).

ЗВОРОТНА ПЕРСПЕКТИВА – характер зображення на площині, докл. див. **ПЕРСПЕКТИВА**.

ЗВОРОТНИЙ ГУСЬОК – архітектурний облом, який складається зі зворотної викружки, що знаходиться внизу, і прямого четвертного валу – вгорі.

ЗВОРОТНИЙ КАБЛУЧОК – архітектурний облом із випуклою дугою знизу, використовується в базах колон і цоколях.

ЗГИН – деформація, що виникає в балках, плитах перекриття, огорожуючих конструкціях під впливом зовнішніх навантажень або температурних коливань.

ЗЕДІ – ступа з потайними релікварними каменами в середньовічній Бірмі.

ЗЕЛЕНИЙ ТЕАТР – докл. див. **ТЕАТР**.

ЗЕМЛЕБИТНИЙ КАМІНЬ – призматичний будівельний блок, виконаний набивкою жирної землі глиною і рубаною соломою. Наприкінці XVIII ст. у Російській імперії намагалися впровадити застосування з. к. у масовому сільському будівництві, і за проектами архітектора М. Львова навіть побудували палацовий комплекс.

ЗЕМЛЯНЕ МІСТО – міське утворення або частина давньоруського міста, яка оточувалася земляним валом. Пізніше так називали міський район, який на відміну від середмістя з мурованими стінами, оточувався насипним оборонним валом.

ЗЕМЛЯНКА – вирите в землі крите житло, відоме з первісних часів. Зазвичай покрівля з. виконувалася з дерну або засипаного землею хмизу.

ЗЕМСЬКА СПОРУДА – будівля, зведена в Російській імперії кінця XIX – початку XX ст. за рахунок коштів губернського чи повітового земства. Такими будівлями були школи, лікарні, благодійні заклади та адміністративні установи, де працювали земські органи.

ЗЕНЗУБЕЛЬ (нім.) – рубанок для відборки на кромці деталей фальців.

ЗЕНКУВАННЯ (нім.) – обробка деталей для одержання конічних і циліндричних заглиблень, опорних площин навколо отворів, для знімання фасок центрових отворів.

ЗЕРНА – стилізований рослинний мотив відповідної форми в парковому партері або біля його межі.

ЗЕФІР (грец.) – бавовняна тканина, що використовується для виготовлення сорочок.

ЗЕЯТ – дерев'яна будівля у вигляді піднесеної над землею підлоги з дахом на стовпах. Призначалася в Бірмі для захисту від сонця й дощу, як місце відпочинку, готель тощо. Вживалася у забудові сіл, монастирів і навіть при створенні забудови навколо громадських столичних площ.

ЗИГЗАГ – ламана лінія.

ЗИГЗАГИ – неширокі траншеї у фортифікації, які сполучалися одна з одною під гострими кутами.

ЗИГМАШИНА (нім.) – роликів машина для згинання листового металу, утворення на ньому виступів і заглиблень (зигів).

ЗИККУРАТ (аккад.) – багатоярусна, ступінчаста храмова башта на платформі в архітектурі народів Двріччя і Месопотамії. Яруси у вигляді усічених пірамід не мали приміщень і лише на самому верхньому майданчику знаходилося святилище, куди підіймалися під час обрядів пандусами і сходами, які зводилися перпендикулярно до споруди або вздовж граней. Величезних розмірів з. панували над містами, визначаючи їхні панорами і силуети.

ЗИМІВНИК, ЗИМОВИЩЕ – 1. Хутір запорізького, пізніше чорноморського козака, де він перебував у мирний час. Представляв собою комплекс житлових і господарських будівель. 2. Хата в лісі або в степу для тимчасового проживання взимку. 3. Постоялий двір у малонаселеній місцевості.

ЗИМАРКА (укр.) – архаїчне житло з приміщенням для худоби на Гуцульщині в Україні.

ЗИМОВА ЦЕРКВА – отоплюваний храм, у якому створювалася можливість для богослужіння у зимові місяці (синонім – *тепла церква*).

ЗИМОВИЙ САД – приміщення для влаштування штучного парку з декоративних рослин, які звичайно поєднуються із скульптурними і малими архітектурними формами. Поділяються на декоративні, ботанічні, лікарські, виставочні.

ЗІАРАТ-ХАНА, ЗІЯРАТ-ХАНА – 1. Головне молитовне приміщення у мечеті. 2. Поминальна мечеть у мавзолеях середньовічних країн Середньої Азії.

ЗІЙЯДА – зовнішній двір, що оточував колонну мечеть з двором і басейном. Застосовувалася в архітектурі Єгипту періоду Фатимідів.

ЗМІСТ і ФОРМА – філософські категорії, які традиційно використовуються для характеристики відношення між способом організації речі й власне матеріалом, із якого ця річ створена. Платон вважав *ф.* «прообразом», ідеалом речі, існуючим незалежно від матеріального буття останньої (див. **ЕЙДОС**). Аристотель трактував «матерію» («З») як передумову, можливість речі бути або не бути, а форму – як внутрішню ціль речі, обумовлюючи їхню єдність. У рамках традиційної «донімецької» філософської класики фактично варіюється аристотелівська парадигма співвідношення з. і *ф.*, задаючи різні варіанти інтерпретації цього співвідношення, що розробляються в рамках схоластики, натурфілософії Ренесансу і філософії природи Нового часу. У рамках класичної німецької філософії *ф.*, зазвичай, трактувалась як початок, що привноситься в матеріальний світ ментальним зусиллям. У Канта проблема *ф.* і з. артикулюється як проблема співвідношення *ф.* і з. мислення. Гегель відмічав подвійний статус *ф.*: нерелективна в саму себе, вона – це зовнішнє, байдуже для з. існування; рефлектованою ж у саму себе вона і є з. Структуралізм Леві-Стросса переорієнтував традиційну філософію на вивчення «структур», а не *ф.*, оскільки опозиція «з. – *ф.*» безапеляційно базується на байдужості *ф.* до з. предметів, що досліджуються.

ЗНАК (давньорус. < грец. < санскр. *знати*) – предмет, який виступає у сприйнятті людини представником іншого або відносин. Уявлення, яке зливається у свідомості зі значенням знаку, стає символом. Знак має двоїсту суть: він матеріальний і одночасно є носієм нематеріального змісту, тому кожне зображення можна розглядати як знак, аналізуючи його вираз і зміст. За теорією семіотики, вони бувають іконічні (схожі на те, що виражають), конвенціональні (зовнішньо несхожі з планом змісту) та індексальні (за формою асоціюються зі змістом). Першими є технічно точні, натуралістичні зображення, до них від-

носять ієрогліфи, петрогліфи, ними компонують емблеми. Про значення конвенціональних (лат. *згода*) знаків домовляються, їхній зміст закріплюється історичною традицією (наприклад, букви, цифри). Чимало знаків у мистецтві тяжіє до індексального (лат. *показчик*) типу. Так, коло вважається знаком сонця, хрест – вогню, хвиля – води, трикутник – жіночого лона, зигзаг – блискавки.

ЗОДЧЕСТВО (давньорус., з давньопрусської) – мистецтво споруджувати кам'яні будівлі, на відміну від теслярства (мистецтва будувати з дерева). У побуті і навіть у більшості наукових праць термін зодчество вживається як синонім архітектури. Якщо ж суворо дотримуватися значення терміну і враховувати його походження, то назви багатьох книжок типу «Русское деревянное зодчество» – помилкові.

ЗОДЧИЙ (давньорус. *гончар, каменяр*) – 1. На Русі будував споруди із каменю, на відміну від теслі – майстра будов з дерева. Зодчий – те саме що і *тектон*; 2. Майстер архітектури з каменю.

ЗОЛОТИЙ ПЕРЕРІЗ – один з основних засобів гармонізації архітектурних форм. *З. п.* із давніх часів використовується при знаходженні оптимально врівноважених пропорцій між архітектурними частинами будівель або частинами архітектурних споруд. Принцип *з. п.* полягає в: поділі цілого на дві нерівні частини пропорційно в тому випадку, коли менша частина складатиме близько 38% більшої частини. Має місце в розумінні *з. п.* як співвідношення двох частин з розрахунку 3:5.

ЗОЛОТІ ВОРОТА – парадна брама давньоруського міста. Представляла собою розташований в оборонному валі арковий проїзд, над яким підносився храм з позолоченими банями.

ЗОНА (грец. *область*) – у містобудуванні й архітектурі – це частка міського середовища, зумовлена функціональними та іншими факторами, або група сусідніх приміщень певного призначення.

ЗОНДАЖ (франц. *шун*) – натурне дослідження старовинного художнього твору, яке здійснюється шляхом звільнення частини поверхні від пізніших нашарувань.

ЗОНДЕК (голл. *тент на кораблі*) – парусне покриття для захисту від яскравого сонячного освітлення.

ЗОНИ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК – території з цінними пам'ятками архітектури і містобудування. Залежно від цінності забудови і кількості пам'яток певних типів мають різний юридичний статус.

ЗОНТ (голл.) – металевий навіс, що часто підтримується опатними консолями, збагачується фризом чи підзором. Зазвичай влаштовувався над входом до будівлі, проїздом до двору або над балконом чи кіотом.

ЗОНУВАННЯ – поділ міської території, окремої ділянки, або споруди на частини, які відрізняються своїм функціональним використанням.

ЗООАНТРОПОМОРФІЗМ (грец. *тварина, людина і форма*) – з'єднання в зображенні форм тварини і людини, характерне для ранніх етапів розвитку мистецтва і тісно пов'язане з певними релігійними культами і магічними обрядами.

ЗООЛОГІЧНИЙ САД (грец.) – 1. Парк, де для публічного показу в спеціальних умовах утримуються різні тварини, птахи і плазуни. 2. Відгороджена від сільськогосподарських територій ділянка лісу, де розводять тварин для полювання (порівн. *звіринець*).

ЗООМОРФІЗМ (грец. *тварина і образ*) – прийом переносу форм тваринного світу на зображення людей, орнаментальні мотиви, архітектурні елементи. 3. широко застосовується в жанрах гротеску і каприччо, у стилізованих течіях дадаїзму, експресіонізму, сюрреалізму.

ЗООМОРФНЕ ЗОБРАЖЕННЯ – стилізоване або реалістичне відтворення живих істот (тварин) у монументальному і декоративно-ужитковому мистецтві.

ЗООФОР, ЗОФОР (грец. *зображення тварини*) – скульптурний фриз (зазвичай у класичних іонічному або корінфському ордерах), стрічки, які спочатку збагачувались реалістичними або стилізованими рельєфними зображеннями тварин, що й зумовило назву. Згодом ця назва закріпилась за різноманітними сюжетними (із показом людей) зображеннями і орнаментальними композиціями на рельєф-них і розписних фризах.

ЗРАЗКОВІ ПРОЄКТИ – затверджені в урядових інстанціях кресленики, що рекомендувалися для використання в масовій забудові. У Російській імперії застосовувалися з XVIII ст., особливо були поширені у 1-й третині XIX ст.

ЗРУБ – дерев'яна будівля без підлоги, перекриттів, сходів, дверей, яка виконана з колод або брусів, покладених кількома горизонтальними рядами. Вони при пересіченні з'єднані врубками, тобто з. споруджується цілком із вінців. Протягом багатьох століть в Україні, Росії та багатьох інших країнах він залишався «будівельною одиницею» всього, що зводилося з деревини – житлових, господарських, оборонних і культових споруд.

ЗУБЦІ – завершення стін стародавніх і середньовічних споруд вертикальними виступами з невеликими просвітами. Застосовувалися як бійниці верхнього бою у фортечних стінах і баштах переважно в стародавній і середньовічній архітектурі, а також як декоративне завершення парпетів міських ратуш та інших будівель у XVIII–XIX ст. (порівн. кремальєр, мерлони).

ЗУБЧИКИ – те саме, що й дентикули.

ЗУЛА – курільниця в буддійському монастирі.

ЗУЛЕР (нім.) – простора кімната для приготування їжі. Знаходилася на першому поверсі селянського енгадинського будинку в Швейцарії.

ЗУЛЛА (араб. *навіс, тінь*) – затінена частина інтер'єру мечеті колонного або айванного типів (порівн. *сахн*). Відгороджувалась від двору ківою. Переосмислювалася в ісламі як образ райського саду з квітучими кущами.

I

ІГЛУ (ескім. *будинок*) – виконане з блоків снігу зимове житло ескімосів, що зазвичай має напівсферичну форму. Нерідко складається з кількох з'єднаних приміщень.

ІДЕАЛ (франц.) – зразок, дещо досконале, вища мета намагань.

ІДЕАЛІЗАЦІЯ (франц.) – 1. Мисленнєве конструювання понять про об'єкти, процеси і явища, які не існують у дійсності, але таких, для яких існують прообрази в реальному світі, наприклад точка. 2. Уява когось-небудь чи чогось-небудь кращим, ніж у дійсності, наділення якостями, відповідними до ідеалу.

ІДЕАЛЬНИЙ (грец.) – 1. Спосіб буття предмету, відображеного у свідомості; результат процесу ідеалізації – абстрактний об'єкт, який не може бути даний у досвіді. 2. Уявний, реально не існуючий. 2. Дещо досконале, відповідне до ідеалу.

ІДЕЙНИЙ (грец. *ідея*) – 1. Має відношення до ідеї, виражає ідею. 2. Наділений передовими ідеями свого часу.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ (лат.) – 1. Визнання тождественності, ототожнення об'єктів впізнавання. 2. У техніці, математиці – встановлення відповідності предмета, що розпізнається, своєму образу (знаку).

ІДЕНТИЧНІСТЬ (лат.) – тотожність, співпадіння чого-небудь з чим небудь.

ІДЕОГРАМА (грец.) – письмовий знак (умовне зображення чи рисунок), відповідний не звуку мови, а цілому слову, наприклад у китайській ієрогліфіці.

ІДЕОЛОГІЯ – система поглядів та ідей, в яких усвідомлюється і оцінюється відношення людей до дійсності.

ІДЕОХРОМАТИЗМ (грец. – *образ і колір*) – передвічний колір речі, споруди, поверхні. У дійсності змінюється внаслідок освітлення, затінення, дії рефлексів, а також через зорове сприйняття контрастних тонів. Власний колір проявляється зазвичай на межі затінених і освітлених частин.

ІДЕЯ (грец.) – 1. Перш за все, те, що видно, потім – видима сутність, прообраз. 2. Визначальне поняття, яке лежить в основі теоретичної системи, логічної побудови, світогляду. 3. Думка, уява; 4. Основна думка чого-небудь, наприклад художнього твору. 5. Намір, план.

ІДОЛ (грец. *подоба*) – стилізоване зображення язичницького божества у вигляді статуї, що формувала стародавній культовий центр або була одним з головних його компонентів.

ІДОЛЬНИЦЯ (рос.) – язичницький храм.

ІЄРАРХІЯ (грец. *священний і закон*) – правило супідрядності елементів у композиції художнього твору, де чітко витримана підпорядкованість компонентів від вищих до нижчих, від змістовно головних до другорядних. У формальному відношенні ієрархічну композицію слід розглядати як субординаційну ритмічну структуру, на відміну від координаційної метричної. Вона слідує головній ідеї, загальному змісту. Такими є переважна більшість творів культового мистецтва, де відображена церковна і.

ІЄРАТИЗМ (грец.) – у мистецтві – урочиста застиглість і абстрагованість зображень, які обумовлені релігійно-канонічними вимогами; характерний головним чином у мистецтві древності і середньовіччя.

ІЄРАТУРА (лат. < грец. *священний*) – мова символів зображальної форми, що відображає прагнення зрозуміти вищі світи. Ієратичне начало притаманне церковному канонічному мистецтву, культовій архітектурі з їхнім символізмом образів, містицизмом змісту.

ІЄШИВА (івр.) – вищий іудаїстський навчальний заклад, де вивчався Талмуд (синоніми – *єшива, єшибот*).

ІЗ ЗАЛИШКОМ – виконання зрубу із виступаючими за кути кінцями колод.

ІЗБА – 1. Російськомовна назва дерев'яної селянської хати (див. *істьба*). Поряд із поділом на білі й курні хати прийнято розрізняти такі типи: ~ **брусом** або зі зв'язком – житлова і господарська частини будівлі (хата, сіни і кліть) розташовувалися по поздовжній осі одна за одною. Характерна для Російської Півночі. У Карелії по поздовжній осі під загальним дахом об'єднувалося селянське житло з двоярусним господарським двором; ~ **глаголем** – до житлової будівлі під прямим кутом прилягає господарська, внаслідок чого загальний план нагадує літеру «Г»; ~ **-двійня** – дерев'яна будівля з двох з'єднаних зрубів, що мали окремі покриття; ~ **із кліттю** – складалася з верхньої житлової та рівної за висотою нижньої – підізвиці; ~ **з пов'яззю** – складалася з трьох зрубів, середній з яких призначався для сіней; ~ **кошелем** – до житлової будівлі прилягає господарський двір, утворюючи загальний обсяг під одним двосхилим дахом. При цьому бічний фасад – асиметричний, оскільки гребінь проходить за віссю житлової частини загальної споруди. Характерна для Російської Півночі; ~ **п'ятистінок** – прямокутна в плані хата (двокамерна або двозрубна) з поперечною капітальною стіною, яка розділяє поперек видовжений зруб на житлову частину і парадну горницю; ~ **рудна** – те саме, що і курна хата; ~ **-трійня** – складалася з трьох клітей, кожна з яких мала свою покрівлю. Включала в себе: житло, критий двір, сарай для скотини; житло, сіни з двориком для літнього відпочинку, критий двір; ~ **хрестовик** – дерев'яна хата, де зруб всередині перегороджено пересіченням двох капітальних стін; ~ **шестистінок** – ви-тягнута в довжину дерев'яна хата, поділена всередині двома поперечними капітальними стінами, які відділяють сіни від житлових кімнат (хата на дві половини). 2. Приміщення у дерев'яному палаці давньоруських часів; 3. Частина назви канцелярської установи в Московії XVI–XVII ст. Наприклад, *посольська ізба, воєводська ізба*.

ІЗОБКА (рос.) – 1. Маленька хата в російському селі. 2. Світлиця над основним обсягом дерев'яної хати.

ІЗОГОНАЛЬНИЙ – у геометрії – рівнокутний.

ІЗОГРАФ – іконописець, живописець.

ІЗОГРАФІЯ – заст. іконопис, живопис.

ІЗОДОМІЯ (грец. *подібна і будівля*) – метод будівництва, згідно якому конструктивні елементи, що виконують однакову роботу і в однакових умовах повинні отримувати однакові розміри. Тому мурування стіни мало виконуватись з однакових квадратів вапняку. Метод *і.* сформувався у давньогрецькому зодчестві.

ІЗОКЕФАЛІЯ, ІСОКЕФАЛІЯ (грец. *рівність*) – композиційний принцип у монументальних живопису і рельєфі, згідно якому голови різних персонажів показувалися в одну лінію і на одному рівні, хоча вони відрізнялись розмірами і позами. Таким чином досягалась цілість сприйняття всього зображення на архітектурній споруді загалом або на фрізах, метопах тощо. *І.* зародилася в мистецтві Стародавнього Сходу, була поширена в Єгейському світі й широко застосовувалася в Античності та в епоху Ренесансу.

ІЗОМЕТРИЯ (грец.) – спосіб зображення будь-якого предмета на площині, де поєднуються його фронтальна проєкція з бічною та планом (видом зверху) під кутом 45°. Такий спосіб зображення зазвичай використовують в архітектурному проєктуванні.

ІЗОМОРФІЗМ (грец.) – тотожність форм, їх ідентичність. Притаманне цілковито точним, натуралістичним зображенням.

ІЗУМРУД (перс.) – смарагд – мінерал, прозорий різновид берилу; дорогоцінний камінь яскраво-зеленого кольору.

ІКЕБАНА (япон. *життя квітів*) – невелика композиція з гілок, квітів, рослин і каменів, що сформувалась у середньовічному японському мистецтві, втілюючи триєдність Неба, Землі та Людини. Встановлювалась у ніші (токономі) приймальні житлового будинку, мала віддзеркалювати смаки і світогляд господаря, розповідати про видатні події, свідчити про пору року тощо. У мистецтві *і.* спостерігались різні стильові течії та школи, вироблені в Японії протягом кількох століть.

ІКОНА (грец. *образ*) – канонічне зображення божеств і святих на дерев'яній дошці або інших матеріалах, яке отримувало сакральне значення.

ІКОНІКА (грец.) – наука, про властивості зображень, способах їхніх перетворень і відтворень.

ІКОНОГРАФІЯ (грец. *зображення і пишу*) –

1. Сукупність різних зображень об'єкта, сюжету, особи, яка потрібна для мистецтвознавчих або архітектурознавчих досліджень, при здійсненні реставраційних і відновлювальних робіт. 2. Суворі система канонічних правил, встановлених і прийнятих для зображення певних персонажів у культових спорудах.

ІКОНОЛОГІЯ (грец. *зображення і знання*) – розкриття художнього змісту зображень у контексті історичного розвитку мистецтва, його стильових напрямів і течій. За Є. Панофським, іконологічний аналіз передбачає три рівні: первинне розпізнання зображальних форм, ототожнення цих форм з міфологічними джерелами і літературними сюжетами, виявлення внутрішнього змісту зображення і його символіки в контексті епохи.

ІКОНОСТАС, ІКОНОСТАВ (грец. *образ і місце*) – 1. перегородка з іконами, яка відокремлює вівтарну частину православної церкви від молитовного залу, своєрідний портик віми (порівн. *ретабло, леттнер*). Символізує межу між небом і землею, оскільки вівтарна частина вважається пам'яткою Христу, конха – небо-схилом, амвон – каменем перед гробницею Ісуса. Ще у Візантії IV–VI ст. з'явилися мармурові парапети, що відокремлювали вівтарну частину, в VII ст. вони поступилися місцем темпонам. Однак перегороджувати цілісний інтер'єр храму візантійці вважали недоречним. І тільки у XIV ст. у церквах східних слов'ян виникла багаторушна стіна з іконами. Колони темплону перетворились у 12 пілястр (символ 12 «стовпів» Церкви – апостолів), поперечні тяги – у тябло. Відображаючи ідею «Небесного граду», загальна композиція іконостаса визначалася габаритами самого храму, розмірами ікон, їхнім взаємним розташуванням та колірною гамою. До іконостасу влаштовувалося три входи: північний, південний і центральний – Царські ворота, головним сюжетом яких було зображення чотирьох євангелістів і сцени Благовіщення. Ряди ікон, так звані чини, розташовуються на тяблах у певній послідовності: 1-й ярус з Царськими вратами, це так званий місцевий чин, у якому знаходяться зображення Господа і Богоматері, ікони святих, яким присвячено храм, а також самі шановані в даній місцевості (так звані місцеві). Над ним розташований вузький, так званий малий

святковий чин. Вище знаходиться Деїсусний чин – головна частина іконостасу, де в центрі зображено Спасителя, а зліва і справа розміщуються ікони Богоматері, Іоанна Хрестителя і апостолів. Наступний ярус – Святковий чин з показом дванадцяти найголовніших свят православної церкви, а саме: Різдва, Водохрещення, Стрітіння, Благовіщення, Входу Господа до Єрусалиму, Вознесіння Господнього, Зелених Свят, Преображення Господнього, Успіння, Різдва Пресвятої Богородиці, Воздвиження Чесного Хреста Господня, Введення Богородиці до Храму. Загалом розвиток композицій іконостасу співпадає зі стильовим розвитком мистецтва. Так, архітектори XIX ст. створювали їх у вигляді тріумфальних арок; 2. кіот в інтер'єрі церкви, який примикає до стовпа або простінка.

ІКОНОТЕКА (грец.) – зібрання зображень за певною тематикою (порівн. *бібліотека, гліптотека, пінаотека, лапідарій*).

ІКОСАЕДР (грец.) – двадцятигранник.

ІКТІН / *Ἰκτινός* (? – ?) – афінський майстер ар-

хітектури епохи Перикла родом з Афін. Разом із Каллікратом створив Парфенон (447–438 до н. е.). Збудував Одеон Перикла в Афінах, храм Аполлона в Бассах (приблизно 430 р. до н. е.), де вперше з'явився Коринфський ордер. Є автором Телестеріона в Елефсіні (430). Один з найбільш ушлявлених архітекторів Стародавньої Греції.

ІЛІДЖА (тур.) – те саме, що і *капліджа*.

ІЛЮЗІОНІВ СПОРУДИ (лат. *омана, помилка*) – будівлі для демонстрації перших кінофільмів, що зводилися на початку XX ст.

ІЛЮЗІОНІЗМ (франц.) – 1. Філософська течія, згідно якої зовнішній світ представляє собою лише видимість, обман почуттів, *ілюзію*. 2. В образотворчому мистецтві – обман зорового сприйняття, імітація, яка створює враження реального існування зображуваних простору і предметів, що наче прибирає межу між реальним і зображуваним світами.

ІЛЮЗОРНІСТЬ (лат.) – 1. В образотворчому мистецтві – ілюзія чуттєвої достовірності зображення. 2. Нездійсненність.

ІЛЮЗОРНИЙ (лат.) – примарний, оманливий, той, що здається.

ІЛЮЗІЯ (польс. < франц. < лат. *обман*) – помилкове зорове і дотикове сприйняття пластичних мас, архітектурних просторів, зображень. Використання *і.* за допомогою перспективних викривлень у монументальному живопису спрямовано на створення загострених художніх образів, спонукало будівництво лабіринтів тощо.

ІЛЮМІНАТОР (лат. *освітлювач*) – 1. Кругле вікно з товстими шибками на судні для освітлення й провітрювання каюти. 2. Гратчаста металева рама зі скляними призмами, влаштована над приямком врівень з тротуаром для пропуску світла в підвальне приміщення і безпечного руху перехожих.

ІЛЮМІНАЦІЯ (лат. *сяйво*) – 1. Мистецтво барвистого оформлення стародавніх рукописів (манускриптів), їх ілюстрування мініатюрами. 2. Оформлення садово-паркових композицій нічними феєрверками, які здійснювалися з приводу важливих державних подій, святкування знаменних дат. 3. Яскраве оформлення центральних районів міст, певних споруд і монументів у вечірні й нічні години із застосуванням кольорових підсвічувань і різноманітних світлових ефектів. У 2-й половині XIX ст. у зв'язку з потребами *і.* населених пунктів у святкові й буденні дні почав формуватися окремий вид діяльності, так звана світлова архітектура.

ІЛЮМІНУВАННЯ (лат.) – 1. Ручне розфарбовування гравюр і рисунків. 2. Виконання кольорових мініатюр чи орнаментів у рукописних книгах.

ІЛЮСТРАЦІЯ (лат.) – 1. Пояснення за допомогою наочних зображень. 2. Зображення, що супроводжує текст. 3. Область образотворчого мистецтва, що пов'язана з образним роз'тлумаченням літературних творів.

ІМАНЕНТНИЙ (від лат. *перебуваючий у чому-небудь, властивий чому-небудь*) – дещо внутрішнє, властиве якому-небудь предмету, явищу, процесу. Протилежність *і.* – трансцендентний.

ІМАРЕТ (тур.) – споруда благодійного закладу в країнах мусульманського Сходу, яка призначалася для проживання бідних і самотніх.

ІМЗ, Чарльз і Рей / *Charles & Ray Eames* (1907

–1978) (1916–1988) – американські майстри архітектури та дизайну меблів. *Ч.* родом із Сент-Луїсу, Міссурі. *Р.* родом із Сакраменто, Каліфорнія. Після одержання архітектурної освіти Чарльз відкрив своє архітектурне бюро. Згодом він підкреслював роль знань основ архітектурного проєктування для дизайну: «Дизайн – це план групування елементів для досягнення визначеної мети». Захопившись дизайном, Чарльз поступив до Академії мистецтв у Кренбурці, Мічиган, де розпочав проводити експерименти з меблями, і де в майбутньому керував факультетом дизайну. Рей, перед тим як поступити до Академії в Кренбурці, навчалась у німецького художника Х. Хофмана в Провінстауні, Нью-Йорк. Після знайомства с Чарльзом Рэй допомагала йому в роботі над його спільним проєктом з Ееро Сааріненом для конкурсу «Органічний дизайн житлового середовища», який проводив Музей сучасного мистецтва в Нью-Йорці. Колекція меблів із гнутої фанери, яка була створена Чарльзом і Ееро, принесла авторам 1-й і 2-й призи. *І.* створювали макети виробів своїми руками в натуральну величину, і їхня майстерня за складністю обладнання нагадувала науково-дослідну лабораторію. У 1949 р. у рамках проєкту дешевого будівництва Case Study House, який фінансувався журналом «Arts and Architecture», *І.* збудували свій будинок у місті Санта-Моніка, Каліфорнія. Будинок представляє собою сталюну конструкцію з розсувними дверима і вікнами. Всього 16 годин знадобилось п'яти робітникам для того, щоб зібрати каркас, і ще три дні – одному робітникові, щоб спорудити дах. Просторий, світлий і яскраво розфарбований будинок було описано мистецтвознавцем П. Кекхемом як «композиція в дусі Мондріана на лужку в Лос-Анджелесі». Оригінальний дизайн й інноваційне застосування матеріалів зробили будинок «Меккою» для архітекторів і дизайнерів з усього світу.

ІМІДЖ (лат.) – образ особи, предмета, явища, що цілеспрямовано формується, і призначений зробити емоційно-психологічний вплив на кого-небудь з метою реклами, популяризації тощо.

ІМІДЖМЕЙКЕР (англ.) – професіонал в області створення іміджу якої-небудь особи, організації тощо.

ІМІТАЦІЯ (лат.) – наслідування кого-небудь чи чого-небудь, відтворення; підробка.

ІМПАСТО (італ. *пастоподібне*) – прийом виконання монументальних живописних творів щільними, покриваючими мазками фарби, тобто пастозний живопис (порівн. *лесування*).

ІМПЛЮВІЙ (лат. *водостік*) – басейн посеред атрію, зазвичай неглибокий і прямокутний у плані, що влаштовувався у давньоримському будинку під наскрізним отвором у даху (комплювієм), що дозволяло заповнювати його дощовою водою. Спочатку використовувався для господарських потреб, згодом у заміських віллах прикрашав атрії.

ІМПОЗАНТНИЙ (франц.) – переконливий, величний, представницький.

ІМПОНУВАТИ (лат.) – вселяти повагу, створювати позитивне враження.

ІМПОСТ (франц., італ. < лат. *покладаю*) – 1. Горизонтальний камінь або тяга, що слугує підпорою арці або склепінню та відокремлює їх від стовпа чи стіни. 2. Проміжний елемент над капітеллю під аркою у вигляді чотиригранної усіченої піраміди або відрізка антаблемента. Виник у ранньохристиянські часи, коли для будівництва церков використовували античні колони, які потрібно було вирівняти по висоті. Виконаний у вигляді усіченої чотирикутної піраміди, спрямованою меншою частиною донизу, такий *і.* послужив основою для створення імпостної капітелі. 3. Простінок або вертикальний брусок між стулками віконного чи дверного отвору. Дає змогу поділити раму чи дверне полотнище на вузкі частини. 4. Верхня частина віконного або дверного отвору, яка відділена горизонтальною перекладиною від стулок.

ІМПРЕЗА – міжнародна виставка творів сучасного мистецтва, зокрема живопису, скульптури, асамбляжу та графіки, що проводилась кожні два роки в Івано-Франківську (з 1989 по 1997).

ІМПРЕСІОНІЗМ (франц.) – напрям у мистецтві останньої третини XIX – початку XX століття, представники якого прагнули найбільш природньо і неупереджено зафіксувати реальний світ в його подвижності й мінливості, передати свої швидкоплинні враження.

ІМПРИМАТУРА (італ. *спочатку*) – тонування ґрунту в живопису прозорим лесуванням. Може отримувати холодні або теплі тони.

ІН (япон.) – дочірній комплекс дзен-буддистського монастиря, де головним храмом виступав будинок настоятеля (ходзьо).

ІН-ШАНЬ (кит.) – двосхилий дах китайського будинку із щипцем на торці.

ІНВАЙРОНМЕНТ (англ.) – вид мистецтва, що займає проміжкове становище між скульптурою і архітектурою малих форм, чий пластичні образи розраховані на театральну співучасть глядачів.

ІНВАЛІДІВ БУДИНОК – заснований державним або громадським органом притулок для старих і покалічених солдат, типологічно близький до богадільні. Крім приміщень для спання і побутового обслуговування тут часто передбачався зал військової слави й устаткування.

ІНВЕНЦІЯ (франц. < лат. *винахід*) – задум художнього твору, програма композиції, яка в XVI–XVIII ст. виконувалась інвентором (освіченою особою, що добре знала атрибути, алегорії, символи). У Франції та Італії таким чином розроблялись тематика і композиційні прийоми малюнків для фресок, gobelén, різьблення меблів, вбрання інтер'єрів.

ІНВЕРСІЯ (лат.) – 1. У геометрії – особливий вид відображення площини чи простору за посередництва зворотних радіусів. 2. У комбінаториці – порушення нормального порядку двох елементів за перестановки.

ІНВЕРСОР (лат.) – 1. Механізм, що перетворює круговий рух у прямолінійний. 2. У геометрії – пристрій, що дозволяє здійснити *інверсію*.

ІНВОЛЮТА (лат.) – те саме, що *евольвента*.

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ (лат.) – неповторна своєрідність якого-небудь предмета, явища чи процесу.

ІНДИВІДУАЦІЯ (лат.) – виділення одиничного та індивідуального із загального.

ІНДИКАТОР (лат.) – прилад (пристрій), який відображає зміни якого-небудь параметра технічного процесу чи об'єкта, що контролюється у такій формі, яка зручна для безпосереднього зорового сприйняття людиною.

ІНДІГО – 1. Синій фарбник. 2. Кольори цього фарбника.

ІНЖЕНЕР (франц. від лат. *винахідливість, вигадливість, знання*) – високоосвічений фахівець у якій-небудь області техніки.

ІНЖЕНЕРНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь науки, яка вивчає психологічні умови праці людини при її взаємодії з технічними засобами в процесі виробничої чи керівної діяльності.

ІНЖЕНЕРНИЙ – 1. Технічний. 2. Пов'язаний з діяльністю інженерів.

ІНЖЕНЕРНІ СПОРУДИ (лат. < грец.) – узагальнююча назва будівель, які не мають внутрішнього простору (естакада, підпірна стінка, оборонний вал), або із середовищем, котре зазвичай функціонує без участі людей (градирня, міст, акведук тощо). Переважна більшість *і. с.* відзначається масивними конструкціями, монументальним виглядом, що й зумовило відповідну назву.

ІНЖИНІРІНГ (англ. від лат.) – одна із форм комерційних зав'язків в області науки і техніки, основне завдання якої – надання послуг із доведення дослідницьких і конструкторських розробок до стадії виробництва.

ІНІЦІАЛ (лат.) – збільшена заголовна буква розділу в тексті книги; у рукописних книгах прикрашалась складним *орнаментом*.

ІНКАРНАТ (лат.) – колір тіла в живописі.

ІНКОРЕНЦІЯ (лат. – неправильний) – застарілий термін, яким користувались у XVI–XVII ст. для означення порушень пропорцій, канонів, певних композиційних правил.

ІНКРУСТАЦІЙНИЙ СТИЛЬ – техніка оздоблення будівель дрібними плитками з мармуру різного забарвлення і форми. Створює на поверхнях будов дивовижний пістрявий візерунок із прямокутників, квадратів, ромбів і стрічок. *І. с.* склався в добу архітектури Італійського Відродження головним чином у Флоренції та інших містах Тоскани в кінці XIV – у XV ст. на базі давньоримських традицій і східних впливів.

ІНКРУСТАЦІЯ (лат. *накладна робота*) – орнаментальна прикраса або тематична композиція, виконана з кількох матеріалів (дерева, каменя, кераміки, металу), які врізані частками в поверхню, від якої та один від одного відзначаються коштовністю, кольором або фактурою (порівн. *інтарсія, маркетрі, паркетрі*). Сполучення різних матеріалів для декорування меблів, стін споруд використовувалось з давніх-давен. У Стародавніх Єгипті й Дворіччі *і.* застосовувалась при виконанні меблів, облицюванні стін, у Греції – підлог, у Римі бетонні стіни покривались плитами різнокольорового мармуру. Візантійські майстри вживали поливану кераміку й мрамур, венеціанські – сполучали мозаїку з розписами. Особливого розвитку *і.* набула в мистецтві й архітектурі арабських країн, Іспанії, країнах Латинської Америки. Певні особливості сполучення різних матеріалів мало в стилі ренесансу та пізніших стильових напрямках і течіях.

ІННОВАЦІЯ – нововведення, новація.

ІНОКОПЬ – те саме, що і *асіст*.

ІНСАЙТ (англ.) – у психології – безпосереднє пізнання, осяяння; у гештальт-психології – момент рішення розумової задачі як раптового «замкнення поля».

ІНСОЛЯЦІЯ (лат. *на сонці*) – 1. Опромінення поверхонь сонячною радіацією. 2. Регламентація освітлення приміщень сонячними променями.

ІНСТАЛЯЦІЯ (англ.) – 1. Прийом художньої експозиції, завдяки якому твір чи їхня сукупність активно поширюються в просторі, уподібнено до розгорнутої сценічної конструкції, яка може займати цілі зали; порів. *Інвайронмент*. 2. Встановлювальні роботи, монтаж споруд, прокладання освітлювальної мережі, збірка систем вентиляції повітря тощо.

ІНСТРУКТУВАТИ (лат.) – давати керівні вказівки, інструкції.

ІНСТРУКЦІЯ (лат.) – 1. Акт, що регламентує здійснення якої-небудь діяльності. 2. Вказівка про порядок виконання якої-небудь роботи, користування приладом чи машиною тощо.

ІНСТРУМЕНТ (лат.) – 1. Знаряддя людської праці чи діючий механізм машини. 2. Сукупність таких знарядь. 3. Засіб, спосіб досягнення чогось.

ІНСТРУМЕНТАРІЙ – сукупність різних інструментів, що застосовується в якій-небудь спеціальності.

ІНСУЛА (лат. *острів*) – багатоповерховий житловий будинок у Стародавньому Римі з розташованими вгорі кімнатами для найму і тавернами, які знаходилися на першому поверсі з антресолями. Спочатку споруди відзначались простим виглядом і коридорним розплануванням. Бетонні стіни облицьовувались цеглою, верхні поверхи інколи були дерев'яними. Згодом фасади оформлялися не лише пілястровими облямуваннями входів, а й *лоджіями*, *портиками*, всередині будівлі влаштовувалися затишні дворики, звідкіля обладнувалися входи на сходові клітки.

ІНТАЛІЯ (італ. *різьблення*) – різьблений камінь (гемма) з поглибленим зображенням; слугував головним чином як печатка.

ІНТАЛЬО (італ. *різьба*) – виконання на відшліфованій кам'яній поверхні якогось зображення або орнаментального візерунку.

ІНТАРСІАТУРА (італ.) – інкрустація з перламутру і дерева.

ІНТАРСІЯ (італ. *врізання*) – техніка інкрустування поверхні, при якій в поверхні робляться заглиблення, куди вставляються (врізаються) елементи відповідних розмірів, виконані з інших матеріалів. Після чого отримана композиція полірується. Зазвичай виконується зі шматочків різних порід деревини, перламутру, слонової кістки, металу та інших матеріалів на дерев'яній основі.

ІНТЕГРАЛЬНИЙ (лат.) – нерозривно пов'язаний, єдиний.

ІНТЕГРАТИВНІСТЬ – цілісність.

ІНТЕГРАЦІЯ (лат.) – пов'язаність окремих частин і функцій системи, організму в ціле, а також процес, який веде до цього стану.

ІНТЕГРУВАННЯ (лат.) – об'єднання частин в ціле.

ІНТЕЛЕКТ (лат.) – здатність мислення, раціонального пізнання.

ІНТЕЛЕКТУАЛ – людина з високорозвинутим інтелектом; працівник розумової праці.

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗМ (лат.) – філософський і психологічний метод, за якого у свідомості та в пізнавальних процесах виключна і вирішальна роль надається *інтелекту*.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ – термін, який регламентує права, що стосуються літературного, художнього чи наукового твору, виконавчої діяльності.

ІНТЕЛІГІБЕЛЬНИЙ (лат.) – 1. Філософський термін, що означає предмет чи явище, які осягаються тільки розумом чи інтелектуальною інтуїцією. 2. Вигаданий, нереальний, надприродний.

ІНТЕНСИВНИЙ (лат.) – 1. Напружений, посилений. 2. Дає високу продуктивність. 3. Яскравий, густий, насичений (про колір).

ІНТЕНЦІЯ (лат.) – намір, мета, напрямок чи спрямованість свідомості, волі, почуття на який-небудь предмет.

ІНТЕР'ЄР (франц. < лат. *всередині*) – 1. Внутрішній простір будівлі, її приміщення. Його функціональне призначення, просторово-образні характеристики, масштабні співвідношення, пропорції, декоративне вбрання тощо часто визначають загальне архітектурне вирішення споруди, безпосередньо відображаючись в екстер'єрі. 2. В образотворчому мистецтві існують жанри, пов'язані із зображенням *i.*, подій, що відбувались всередині будівель, портретів в *i.*

ІНТЕРВАЛ (лат.) – перерва (у просторі чи часі); проміжок, пауза, відстань між чим-небудь.

ІНТЕРЕС (лат.) – 1. Особлива увага до чого-небудь, бажання досягнути суті, пізнати, зрозуміти. 2. Цікавість, значність.

ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ (лат.) – перехід із зовні в середину; психологічне поняття, що означає формування розумових дій і внутрішнього плану свідомості через засвоєння індивідом зовнішніх дій з предметами і соціальних форм спілкування.

ІНТЕРКОЛУМНІЙ (лат. *між колонами*) – проміжок між розташованими поруч двома колонами, пілястрами чи пілонами. Залежить від прийнятого модуля, за який в Античності приймався нижній діаметр підпори (ембат), а також фізичних розмірів споруди. У Стародавніх Греції та Римі, згідно інформації Вітрувія, вживались такі і.: пікностиль (1,5 ембати), сістиль (2,0), євстиль (2,25), діастиль (3,0), ареостиль (4,0).

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ (лат.) – творче освоєння художнього твору, що пов'язане з його особливим прочитанням з обробкою.

ІНТЕРЦЕПТОР (лат.) – пластина, що регулюється, на крилі літака попереду елерона, слугує для покращення стійкості літака при польоті, скороченні його пробігу при посадці тощо.

ІНТІ-ХУАТАНА, СОНЯЧНІ ОКОВИ – храм Сонця у вигляді високого конічного каменя на платформі, що в стародавні часи мав поширення в архітектурі Південної Америки.

ІНТОНАКО (італ. *під фарбу*) – верхній шар тиньку, який наноситься на стіну перед виконанням фрески (порівн. *аріччо*). Тонкий і. трохи просушують, щоб фарба добре вбиралася і закріплювалася.

ІНТРАДОС (лат. < ісп. *вступ*) – внутрішня поверхня склепіння чи арки, яка дозволяє визначати їхню глибину.

ІНТРОДУКЦЕНТИ (лат. *введенні*) – види і сорти рослин, що вирости за межами ареалу їхнього природного поширення. Акліматизація і. ставала важливим напрямом садово-паркового мистецтва у різні часи.

ІНТУІЦІЯ (лат.) – безпосереднє досягнення істини без обґрунтування за допомогою доказів; чуття, прозорливість.

ІНФЛЕКЦІЯ (італ. *поворот*) – з'єднання частин у споруди, оформлення переходу від одного ордерного елемента до другого за допомогою різних профілів, тяг тощо. Так база і капітель є і. вертикалі колони до горизонталей цоколя і антаблемента.

ІНФОРМАЦІЯ (лат.) – повідомлення про що-небудь.

ІНФРАСТРУКТУРА – сукупність складових частин загального влаштування споруд, будівель, систем і служб, які необхідні для функціонування галузей матеріального виробництва і умов забезпечення життєдіяльності людини.

ІНФУЗОРНА ЦЕГЛА – полегшений штучний камінь з пустотами всередині.

ІНЦЕРТ (лат.) – конструктивне облицювання давньоримського бетону каміннями неправильної форми.

ІНЬЮДО (італ. *носій*) – зображення оголеної фігури юнака в монументальному розписі, який подібно атланту виконує функцію підтримки, декоративного обрамовування.

ІОНІЙСЬКИЙ ОРДЕР – система стійково-балкових конструкцій, що відзначається більш стрункими пропорціями порівняно з дорійським ордером. Поширена в класичній архітектурі. Канелюровані колони заввишки до 9 діаметрів спирались на профільовані бази, завершувалися капітелями зі складним абаксом, плавними завитками волют і прикрашеним іоніками ехіном. Вони підтримують антаблемент, де архітрав розчленований на три фасції, фриз часто збагачено орнаментом або скульптурним рельєфом, карниз спирається на сухарики чи стрічку іоніків.

ІОНІКИ (грец.) – орнаментальні стрічки із зображенням яйцеподібних опуклостей (еліпсоїдів), обрамованих валиками, що чергуються із листками та стрілками (синонім – *ови*). Зазвичай виконуються на капітелях, карнизах класичних іонійського і коринфського ордерів тощо.

ІОНІЧНА БАЗА – підніжжя колони іонійського ордера, що складається з трьох частин – плінта, двох скоцій, розділених профілем подвійного астрагалу (прямого і зворотного) та валу.

ІОПОД (грец.) – те саме, що й *gynpod*.

ІШЕТЕР (грец.) – відособлена споруда.

ІШЕТРОН (грец.) – те саме, що і *ginetron*.

ІШОГЕЙ (грец.) – те саме, що і *ginoгей*.

ІШОДРОМ (грец. *кінь і біг*) – споруда, спеціальне місце для кінських змагань, яке оточено місцями для глядачів (синонім – *gynodrom*). Бере початок в античній Греції (в Олімпії), де з IV ст. до н. е. на спеціальній доріжці з закругленим кінцем і метою та стіною посередині (спіною) змагалися колісничі.

ІШОЩЕНА (грец.) – приміщення біля сцени для оркестру в античному театрі.

ПОТРЕХЕЛІЙ – те саме, що *гіпотрахелій*.

ІРИДАРІЙ (грец. *райдуґа*) – моносад, переважно засаджений ірисами.

ІРИМОЙЯ (япон.) – зігнутий дах на японському будинку.

ІРИМОЙЯ-ДЗУКУРІ (япон.) – чотирихилий зігнутий дах з черепичною покрівлею над спорудою. Виник у буддійських монастирях Японії в період Асука (VII ст. н. е.).

ІРИЗАЦІЯ (грец. *веселка*) – райдужна колірна гра на гранях чи площинах спайності деяких мінералів.

ІРРАДІАЦІЯ (лат.) – в оптиці – збільшення розмірів (уявне) світлих фігур на чорному фоні порівняно з темними фігурами рівної величини на білому фоні (позитивна *i.*) або зворотня картина при малій яскравості фону (негативна *i.*).

ІРАЦІОНАЛІЗМ – течії у філософії, які обмежують або заперечують можливості розуму в процесі пізнання і визнають основою світорозуміння інтуїцію, волю, споглядання, містичне осяяння, уяву, інстинкт, безсвідоме тощо; протилежний *раціоналізму*.

ІРАЦІОНАЛЬНИЙ (лат.) – що перебуває за межами розуму, алогічний, неінтелектуальний, неспіврозмірний з раціональним мисленням або протирічний йому.

ІРРЕАЛЬНИЙ (лат.) – нереальний, не існуючий у дійсності.

ІРРЕГУЛЯРНИЙ (лат.) – неправильний, не підпорядкований визначеному порядку.

ІСЛІМІ (тюрк., ісламський) – орнаментальний мотив у середньовічному мистецтві ісламських країн, який має вигляд сполучення спіралі з листочками в'юнка. Ймовірно, був своєрідною переробкою елліністичних мотивів з виноградною лозою.

ІСОДЗАКІ, Арата / Arata Isozaki (1939 р. н.)

– японський майстер архітектури і дизайну, у 2019 р. оголошений лауреатом Прітцкерівської премії родом з Оїти, острів Кюсю. 1954 р. закінчив Токійський університет. Професійну діяльність розпочинав під керівництвом відомого архітектора та містобудівника Кендзо Танге. У 1963 р. відкрив своє бюро, первинно працюючи в стилістиці метаболізму, ву 1970-х перейшов до постмодернізму. Серед творів *I.* – стадіони, університетські кам-

пуси, музеї. У своїх структурах він зазвичай використовує прості, абстрактні форми. *I.* у 1986 р. отримав премію Королівського інституту британських архітекторів, 1995 р. – головний приз Венеціанської бієнале.

ІСОДОМОН (грец. *рівні камені*) – мурування стін з однакових за формою й розмірами обтесаних каменів (порівн. *діатонікон, псевдоісодомон*).

ІСТЫ – народний дерев'яний будинок у Болгарії.

ІСТЬБА (давньорус.) – старовинна назва невеликої хати, від якого походить російськомовний термін «ізба».

ІСТОРИЗМ (грец.) – принцип підходу до дійсності, що розвивається в часі; передбачає розгляд об'єкту в плані закономірностей його розвитку.

ІСТОРІЯ АРХІТЕКТУРИ – академічна дисципліна, що досліджує розвиток архітектури в часі відповідно до соціальних потреб і науково-технічних умов. *I. a.* охоплює вивчення закономірностей розвитку архітектури у зв'язку із загальними закономірностями історичного процесу, історією культури і суспільства. *I. a.* є дисципліною одночасно історичного і теоретичного профілів. Ця її особливість обумовлена специфікою предмету – історією виникнення і розвитку *архітектури*, теоретичних знань про *архітектуру*, архітектурної мови, архітектурної композиції, а також спостереження таких загальних рис і ознак архітектури визначеного часу та місця, які дозволяють виділити архітектурні стилі.

ІСТОРІЯ ДИЗАЙНУ – наука про становлення і розвиток проєктно-художньої діяльності – *дизайну*. Розглядає також різні версії виникнення дизайну. За однією з них, *дизайн* бере свій початок в середині XIX ст. і пов'язаний з розвитком індустріального виробництва, який створив необхідність у новій професії – професії *дизайнера*. Не дивлячись на дизайн-ікони, що відобразили в собі естетичні ідеали визначеного історичного періоду, технічні й художні ідеї своїх творців, особливе значення в описі історії дизайну мають художні стилі. Стилi в дизайні, як частині загальної художньої культури, кореспондуються з великими історичними художніми стилями в мистецтві, і особливо в архітектурі. Достатньо згадати загальні художні стилі – ар-деко, поп-арт, постмодернізм і хай-тек. При цьому в

предметному формотворенні вони, безумовно, трансформуються в стильові течії, які відбивають специфіку формотворення масових виробів в умовах індустріальних технологій.

ІСТОРІЯ ТЕОРІЇ ДИЗАЙНУ – наука про розвиток і становлення теоретичних переконань і принципів практики дизайну. Перші теорії про співвідношення краси і користі належать давньогрецьким вченим Сократу, Арістиппу, Протагору, Платону, Арістотелю. Уже тоді були відомі роботи з комбінаторики, наприклад, про поєднання людини і машини «Театр автоматів» Герона Олександрійського. Такі альбоми отримали значне поширення під іменем «Театри машин» в епоху Відродження. Окреме місце в цьому списку займає трактат Леонардо да Вінчі. Далі в хронологічному порядку з'являються роботи Жоффруа Торі про шрифти (1529), Готфріда Лейбніца «Про мистецтво комбінаторики» (1666), «Театріум Махінаріум» Андрія Нартова (1720), «Трактат про природу людини» Девіда Юма (1740), «Роздуми про природу і принципи почуттів» Арчібальда Алісона (1790), «Про вплив живопису на художню промисловість» Емілія Экмерід-Давида (1805), «Теорія органопроекції» Павла Флоренського. Виникнення промислового виробництва сприяло розвитку критичної думки. Одним із перших критичних праць стала «Практична естетика» Готфріда Земпера, далі мала розвиток у працях Джона Рескіна, Вільяма Морріса, Волтера Крейна, які визначили взаємовідношення мистецтва і ремесла. Епоха американського функціоналізму дала світу творення теоретиків дизайну: естетичні есе Горацио Гріно, «Трактат з архітектури цивільних і військових морських суден» Джона Гріффіта (1856), «Листя трави» Волта Вітмена, маніфест «Висотні адміністративні будівлі з художньої точки зору» Луїса Саллівена (1896), доповідь «Мистецтво і ремесло» Френка Ллойда Райта (1903), низка книг Адольфа Лооса, «Проблема форми в образотворчому мистецтві» (1912) Адольфа Гільдебранда, «Питання стилю» Алоїза Ригля, 30 фундаментальних досліджень Германа Мутезіуса, «Урочистість життя і мистецтва», «Роздуми про театр як вищий художній синтез» Пітера Беренса. Значний вклад у становлення теоретичних переконань історії дизайну і його популяризації відіграли та продовжують цю справу періодичні видання.

Перший спеціальний журнал Генрі Кола з естетичних проблем предметного світу і проектування «Journal of Design and Manufactures» (1849). Пізніше з'явилися спеціалізовані журнали «Pan» (1895), «Decorative Kunst» (1897), «Kunst und Handwerk» (1898). Це і журнал «Югенд», від назви якого започатковано німецький варіант назви стилю модерн – югендстиль. Широку відомість у центральній Європі отримав скандинавський журнал «Форма і функція», у СРСР – «Технічна естетика». Своє творче кредо формулювали в маніфестах, лозунгах, концептуальних статтях численні дизайнерські групи і окремі майстри: Чарльз Ренні Макінтош і школа Глазго, Піт Мондріан і група Де стайл, Етторе Соттсас і група Мемфіс, Олександр Мендіні і група Алхімія. Особливе місце в історико-теоретичних дослідженнях дизайну займає «державний дизайн», який дав поштовх комплексному підходу вивчення індустріального дизайну. Уперше рада з дизайну була створена в Англії в кінці Другої світової війни. У 1962 р. в СРСР було створено Всесоюзний науково-дослідний інститут технічної естетики. Таким чином, у другій половині ХХ ст. була підготовлена матеріальна і теоретична база для спеціальних досліджень в області дизайну. До кінця ХХ ст. з'явився цілий ряд комплексних досліджень з історії дизайну. Це відомі роботи англійських теоретиків Катрін МакДермотт, Шарлоти і Пітера Філл, німецьких мистецтвознавців Томаса Хауфе, Вольфганга Шиперса і Петера Шмідта.

ІТАЛІЙСЬКА НОВА СИСТЕМА – оборонна система, що складається з великих гострокутних бастіонів, скорочених куртин, а також напівбастіонів, демілюни і прикритого шляху.

ІТАЛІЙСЬКА СТАРА СИСТЕМА – оборонна система, де були застосовані довгі куртини, а бастіони мали тупі кути.

ІТАЛІЙСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ – переломна епоха в розвитку мистецтва кінця XV – початку XVI ст. В архітектурі ознаменувалась зверненням до античної спадщини і переосмисленням архітектурних композицій Древнього Риму, і перш за все, ордерної системи. Архітектура *I. B.* включає два основних періоди: флорентійський (друга половина XV ст., або кватроченто – чотирьохсоті роки) і римський (початок XVI ст., або чинквеченто –

п'ятисоті роки). Французька назва епохи – Ренесанс. Флорентійський період, або тосканське Відродження відмічений впливом середньовічних традицій і новаторською діяльністю Ф. Брунелеско, який уперше в італійській архітектурі з'єднав римську арку з арабським прийомом опори арок безпосередньо на капітелі колон. Значним теоретиком архітектури був Л. Б. Альберті. Римський період розпочався з діяльності Д. Браманте – автора першого проєкту храму Святого Петра в Римі. В архітектурі *I. В.* розроблені нові типи будівель: *палаццо* (міський палац), центричний *храм* (*ротонда*), *заміська вілла*, а також композиційні прийоми: *лоджія*. Завдяки творчості Д. Браманте, Рафаеля, А. Палладіо XVI ст. в Італії були закладені основи архітектури *класицизму*, але вже із середини XVI ст., насамперед у творчості Мікеланджело, формується стиль *бароко*, інші схилиються до *маньєризму*. **ІТАЛІЙСЬКЕ ВІКНО** – аркове (напівкругле) вікно, що розділене на три частини вертикальними стовпчиками. Такі вікна використовували в архітектурі Північної Італії в XVI–XVII ст. *I. в.* є характерним елементом архітектури російського класицизму другої половини XVIII – на початку XIX ст.

ІТАЛІЙСЬКИЙ БУДИНОК – тип селянського житлового будинку, що сформувався в епоху Середньовіччя (синонім – середземноморський будинок). Являє собою двоповерхову будівлю з двосхилим черепичним дахом, має балкон або галерею на другому поверсі, на яку ведуть зовнішні муровані сходи. Розділяється на дві частини, які не з'єднуються одна з одною. В одній на першому поверсі знаходиться кухня, на другому – житлові кімнати, в другій – відповідно хлів і приміщення для збереження сіна. Був поширений на значній території Італії, де поширені також альпійський будинок, корте, південно-італійський будинок, трулла).

ІТО, Тойо / Toyo Ito (1941 р. н.) – японський

майстер архітектури і дизайну, лауреат Прітцкерівської премії (2013) родом із Кейдзьо. *I.* навчався архітектури в Токійському університеті, який закінчив 1965 р. У 1965–1971 р. *I.* відкриває в Токіо власне бюро під назвою «Urban Robot», яке було перейменоване 1979 р. в «Toyo Ito & Associates Architects». Спочатку

I. розробляє переважно проєкти приватних будинків. Однак популярність приходить до нього як до креативного майстра, що зумів у своїх творіннях поєднати уявлення про фізичний, тобто реальний і віртуальний світи. Своїм проєктом *Rao for the Tokyo I.* створює архітектурну композицію, яка відображатиме ойкумену сучасного мешканця урбаністичної спільноти. Його споруди Вежа вітрів і Яйце вітрів (1991) є знаковими роботами міської архітектури, що дозволяють простежити можливий розвиток технологій архітектури майбутнього. Останні роботи *I.* виконані в постмодерністському стилі. Майстер знаходиться в постійному пошуку нових форм архітектурного самовираження. Він є професором архітектури багатьох університетів. Крім цього, він є майстром дизайн-концепції. Його роботи в області дизайну вражають своїми формами й оригінальністю: світильники незвичайних форм, шафи-купе в японському варіанті Ikea під назвою Horn, лави в громадських центрах.

ІШКЯ ГЕР – повстяна кибитка калмиків, докл. див. *гер*.

Й

ЙВЕ – орнаментальна стрічка з бусинками між чахмау та чалаа, що увінчують дзвоноподібну основу бірманської ступи, зеді або пато.

ЙНЗІ – пояс, який оточує дзвоноподібну основу бірманської ступи, зеді або пато.

ЙОКУСИЦУ – лазня у дзен-буддійському храмовому комплексі.

ЙОНІ – зображення кам'яного кільця або змії, що символізувала води океану, вологе жіноче начало природи в монументальному мистецтві Індії та Індокитаю. Додатково див. ЛІНГА.

ЙОРИЦУКИ (япон. *наближені*) – велика приймальня в чайному павільйоні японської садиби.

ЙОРТ – передній двір у татарській садибі, що складався з житлового будинку і різних господарських споруд.

ЙОСЕКІ (япон. *ємність*) – тип дерев'яної японської статуї, що збирається із заздалегідь заготовлених частин.

ЙОТ – особливі шпилі, якими увінчувалися мандопи та інші культові споруди в монастирях Таїланду.

К

КЯРИЗ (тюрк.) – призначена для збирання води гідротехнічна споруда, що складається із з'єднаних між собою кількох колодязів. Характерна для Закавказзя і Середньої Азії.

К'ЯРОСКУРО (італ.) – 1. Розподіл світла і тіні у живописі. Цей термін виник в Італії XVI с. як назва одного із видів гравюри на дереві, який у відбитку нагадує малюнок пензлем, що виконано в колористичній гаммі із близьких кольорних відтінків. *К.* як особливу манеру світлотіньового моделювання застосовували у своїх роботах Леонардо да Вінчі, Корреджіо і венеційські майстри. Голландські живописці, особливо Рембрандт, використовували *к.* для передачі атмосферних ефектів, створення ілюзії простору і тривимірного обсягу. 2. Кольорова *ксилографія*; друкується з кількох дощок, які покриті фарбами близьких відтінків.

КАБАК (тюрк.) – 1. Будівля з питним закладом для бідноти в Росії XVIII–XX ст. 2. Усипальня племінного вождя в сільській місцевості Уганди.

КАБАНЧИК – облицювальна керамічна плитка, розміри якої схожі з цеглою. Має різноманітні ніжні кольори, широко вживалась майстрами стильового напрямку модерн на початку XX ст. для досягнення живописної виразності фасадних композицій. Згодом термін застосовувався для характеристики облицювання одноманітною квадратною плиткою світлого жовтуватого тону, якою суцільно покривали блочні і панельні стіни житлових і громадських будівель в Україні в 2-й пол. XX ст.

КАБАРЕ (франц. *хатина*) – 1. Фарфорове або фаянсове настільне приладдя з невеликими ємностями навколо центральної посудини. На зламі XIX–XX ст. так називали і призначений для вина срібний комплект з графіну та стаканів на підносі. 2. Артистичне кафе.

КАБЕЛЕВА ГАЛЕРЕЯ – надземна/наземна/підземна, горизонтальна/похила протяжна прохідна споруда, що призначена для прокладання електричних кабелів.

КАБЕЛЕВА КАМЕРА – підземна споруда, що зачиняється глухою знімною плитою, призначеною для укладання кабельних муфт або для протягання кабелів у блоки.

КАБЕЛЕВА ШАХТА – вертикальна споруда, висота якої в кілька разів більша за сторони перерізу, що обладнана скобами чи сходами для пересування людей.

КАБЕЛЕВИЙ ЛОТОК – відкрита конструкція, що призначена для прокладання дротів і кабелів.

КАБІЛЬДО (ісп.) – будинок муніципальних органів і громадських організацій в Аргентині колоніального періоду. Мав двоповерхову висоту, прямокутний план, кілька *патио*, пілонний портик або аркову галерею на фасаді та увінчувався баштою із часами.

КАБІНА – невелике вмістилище спеціально-го призначення.

КАБІНЕТ (польс. < франц. *ємність*) – 1. Приміщення для наукової роботи, адміністративної діяльності, прийому хворих, відвідувачів тощо. 2. Шафа для паперів або комплект меблі. 3. Простір у регулярних парках, сформований зеленими насадженнями між шпалерами, включенням альтанки, скульптур, басейну.

КАБЛУЧОК – архітектурний облом, сформований прямим четвертним валом вгорі та зворотною викружкою внизу. Крім охарактеризованого прямого *к.* також існують: ~ **зворотний**, де зворотна викружка знаходиться вгорі, а прямий четвертний вал внизу; ~ **жорсткий**, у якого вертикально чітко окреслено верхню ділянку.

КАБОШАН (франц. *круглястий*) – виконана з різнокольорового скла кулеподібна або напівсферична прикраса трифорію в готичній архітектурі.

КАБОШОН – випукла з одного боку форма у вигляді лінзи чи напівсфери, що надається поверхням дорогоцінних каменів при їхньому шліфуванні.

КАБРІОЛЕТ – вид кузова легкового автомобіля з відкидним верхом.

КАБРІОЛЬ (франц. *встав на диби*) – круто зігнута ніжка в меблі, що виникла у XVII ст. під впливом китайського мистецтва. Нерідко виконувалась у вигляді лапи тварини, опертій на кігті або копито за асоціацією зі стрибучим гірським козлом.

КАВ'ЯРНЯ – 1. Шинковий заклад у багатьох мусульманських країнах середньовічної доби. 2. Невелика споруда або приміщення для вживання кави.

КАВАЛЛО (італ. *кінь*) – італійська назва кінного монумента. Їхніми прототипами були античні пам'ятники і середньовічні скульптури.

КАВАЛЬЄР (польс., нім. < лат. *грот, огорожа*) – 1. Високий насип для гармат усередині бастіону чи біля валгангу; відрізняють:

~ **траншейний кавальєр** – оборонне укріплення для стрільяни з рушниць (пізніше з появою далекобійних гармат перетворились у військові склади). 2. Невелика сторожова башта, розташована на розі бастиону (порівн. *бартизана*).

КАВЕА (лат. *заглиблення*) – 1. Внутрішній дворик усередині староіталійського будинку. Пізніше розвився у форму атріуму. 2. Відгороджені місця для глядачів у римському амфітеатрі. 3. Виокремлене приміщення для диких тварин, призначених для боїв у амфітеатрі Стародавнього Риму.

КАВЕДІУМ (лат. *пустий*) – те саме, що і *атріум*. У римському театрі к. – ряди місць для глядачів.

КАВЕЛ – архітектурний облом у вигляді виїмки у чверть круга.

КАВЕРНА (лат. *печера*) – 1. Поховальний комплекс у Стародавній Південній Америці, де три просторових елементи розташовані по вертикалі: вхідна яма, шахта і камера для останків небіжчиків. 2. Природний або штучний грот, призначений для поховань в архітектурі Старого Світу.

КАВЛКУЛА – (лат.) стеблинка, що начебто виростає з центру дзвона коринфської капітелі, підтримуючи кути і середні частини вузької абаки. Закінчується каліксом і волютами.

КАДЖА – павільйон для віруючих, що входить до монастирського ансамблю на о. Балі в Індонезії (порівн. *кангін*).

КАДРАН – оздоблений прикрасами диск годинника на стіні споруди або башти.

КАДУЦЕЙ (лат. < грец.) – зображення жезла античного бога Меркурія у вигляді палиці, завершеної кулею, парою крилець і симетрично обвитою двома зміями. Трактуються як фалічний символ і одночасно як взаємодія протилежних начал, боротьби добра і зла, світла і темряви. Такі зображення мали місце у стародавньому монументальному мистецтві древніх Дворіччя та Індії, а в європейських алегоріях XVII–XVIII ст. означав класичну освіту, розважливість, спокій.

КАЗА ГРАНДІ – сільська бразильська садиба у вигляді великого панського будинку з капелою, навколо якого розташовувались будівлі для рабів і різноманітних господарських потреб. Спочатку (із XVII ст.) оточувалась масивними стінами, згодом втратила фортечний характер, перетворившись в ім-позантний комплекс.

КАЗАЛЕ (італ. *халупа*) – маленька вілла або садиба в Італії.

КАЗАРМА – 1. Споруда для мешкання військових підрозділів. Існують теж: ~ **горжева** – казарма в горжі форту, пристосована для оборони; ~ **оборонна** – споруда для житла і оборони. 2. Гуртожиток у дореволюційній Росії, призначений для робітників і розташований поруч з підприємством.

КАЗЕІНОВО-ВАПНЯНИЙ ЖИВОПИС – різновид фрески, де сполучною речовиною застосовується суміш казеїну і вапна, яка при висиханні є надзвичайно міцним утворенням і не розчиняється у воді. Може виконуватися по зволоженому або сухому тиньку, у кілька прийомів, допускає часткові виправлення.

КАЗЕМАТ (франц. *непомітне укріплення*) – будівля чи приміщення, яке захищене від артилерії масивними стінами, і де зберігається склад боєприпасів.

КАЗЕМАТОВАНА БАТАРЕЯ – гарматна батарея в масивній споруді.

КАЗИНО (франц. < італ. *будиночок*) – 1. Головна будівля у замиській віллі. 2. Окрема будівля у парку. 3. Замиський будинок. 4. Міська вілла. 5. Споруда для азартної гри.

КАІНГА – сільське поселення племен маорі в Полінезії, яке окрім житлових будівель включало культову, громадську і складську споруди і не мало укріплень (порівн. *па*).

КАЙГИ – велика землянка ескімосів, розрахована на проживання кількох родин.

КАЙМА – смужка по краю тканини, виробу.

КАЙРО (япон.) – криті галереї, розташовані навколо буддійського храмового комплексу в Японії.

КАКЕМОНО (япон.) – вертикальний паперовий або шовковий сувій, який наклеєний на щільну основу з дерев'яними валиками вгорі й знизу. Виконаний на ньому розпис оформлявся парчевою каймою і у святкові дні знаходився в спеціальній ніші (див. *токонома*).

КАКІЕМОН (япон.) – порцеляна білого кольору з Японії, що виготовляється фабрикою Нангавара в м. Аріта на о. К'юсю династією майстрів Какіемон.

КАЛА, КАЛАТ (араб.) – 1. Фортечна споруда в містах Сходу в середньовічний період. 2. Мурована бойова башта на Кавказі. 3. Тип житла в гірських районах Афганістану у вигляді багатосімєйної укріпленої садиби. 4. Міфічний персонаж в образі морського чудовиська з головою слона, який був популярний у монументальному мистецтві Кампучії.

КАЛА-МАКАРА – орнаментальний мотив в архітектурі Індонезії, що складається з голови демона (кала) вгорі та двох фантастичних тварин (макара) внизу.

КАЛАМКАР (перс. *килим*) – виконане вибиванням і розписане панно або завіса між просторовими чарунками, яке використовувалось як заміна більш коштовного тканого килима.

КАЛАМОС (грец. < лат. *комиш*) – стовп, що підтримує верхню частину престолу, жертovníка у християнському храмі, підкреслюючи єдинобожжя.

КАЛАН – баштоподібний храм в архітектурі середньовічного В'єтнаму. На відміну від невеликого і майже неоформленого приміщення зовнішній обсяг характерний скульптурністю. Яруси збагачувалися тонкими пілястрами, рядами геометричного й рослинного орнаменту, зображеннями небесних дів (апсар).

КАЛАНДР – машина для надання якостей лоску, глянцю, гладкості тканинам, паперу чи картону; для нанесення рисунка тисненням у текстильному виробництві; у виробництві пластмасових виробів.

КАЛАНЧА (тюрк. < араб. *фортеця*) – башта над спорудою, спочатку призначалася для спостереження за наближенням ворога, згодом для огляду довкілля і виявлення пожеж. Обладнана дзвоном *к.* завершувалась майданчиком для вартового із дзвоном і щоглою для сигналізації. У Російській імперії будувалися з 2-ої половини XVII до початку XX ст.

КАЛАТРАВА, Сантьяго / Santiago Calatrava

(1951 р. н.) – іспанський майстер архітектури і дизайну, інженер та скульптор, відомий своїми виразними та елегантними конструкціями будівель і споруд родом із Беніамете, маленького села поблизу Валенсії, Іспанія. Автор футуристичної архітектури, відомої у всьому світі. У своїх проєктах він синтезує знання з вивчення будови людського тіла і природи. Архітектурні критики, зазвичай, сходяться на тому, що *К.* продовжує традиції експресіонізму Еєро Саарінена. Однією з ключових точок на шляху до всесвітньої популярності стала галерея А. Роберта в Торонто. Протягом своєї, безумовно, успішної та плідної творчої роботи *К.* був удостоєний

багатьох міжнародних премій і нагород. Його визнали почесним доктором наук близько 12 університетів з різних країн світу.

КАЛАФ (грец. *корзина, квіткова чаша*) – одна з назв корінфської капітелі (порівн. *канефора*).

КАЛАША (інд.) – канелюрований диск із завершенням у вигляді вазоподібного шпиль. Вінчав високі середньовічні шикхари в Ориссі (північно-східній Індії).

КАЛЕ, КАЛЛЕ (італ. *стежка*) – маленька вуличка, провулок або прохід між будівлями у старовинному італійському місті.

КАЛІБР – 1. Визначений розмір якогонебудь виробу; 2. Прилад для вимірювання форми і взаємного розташування частин виробів. 3. Розмір форми, якість чого-небудь.

КАЛІБРУВАННЯ – уточнення *калібру* чогонебудь.

КАЛІГРАФІЯ – мистецтво чіткого і гарного письма.

КАЛІКС (лат. < грец.) – квіткова чашка в оправі листків, якою закінчується кавлікула корінфської капітелі. З *к.* начебто виходять маленькі спаровані волюти.

КАЛІМАТІЙ, КАЛІМИ (грец. < єгип. *покрів*) – тонкі плити в кесонній стелі, що поклалися на кам'яні або дерев'яні балки. Виконувались із теракоти, мармуру, пізніше імітувались.

КАЛІПТЕР (грец. *покривати*) – вузька черепиця жолобчастої форми з теракоти або мармуру. Двосхилі (коринфські) або напівкруглі (лаконські) *к.* перекривали шви між стиками солен над покрівлею античного храму. На краю покрівлі торці *к.* закривалися антефіксами.

КАЛОРИФЕР (франц. < лат.) – обладнання для нагрівання повітря у вигляді системи труб і каналів, якими рухаються гарячі вода, пар або димові гази. Залежно від цього розрізняють водяний *к.*, паровий *к.*, вогневий *к.*

КАЛЬДАРІЙ (лат. *тепла вода*) – зал з гарячими ваннами у термах античного Риму, інколи служив і котельною.

КАЛЬКА (франц.) – прозорий або напівпрозорий папір або спеціально оброблена тканина, що використовуються для копіювання креслень олівцем або тушшю; 2. власне копія креслення.

КАЛЬКУВАННЯ (франц.) – 1. Зйомка креслень або рисунків на кальку. 2. Створення кальки.

КАЛЬОВКА – 1. Дошка або брус з нескладним профілем краю, що містить полувал. 2. Внутрішні профільовані краї обв'язки і середників у вікнах і дверних полотнищах.

КАЛЬЯНА – невеликий за розмірами, багато декорований мандапан, характерний для середньовічної архітектури Південної Індії.

КАМ'ЯНА БАБА – докл. див. БАБА.

КАМ'ЯНИЦЯ – будівля в середньовічному місті Європи, де суміщались функції житла з торговельною крамницею або ремісничою майстернею. Споруджувалася з каменю, чим і пояснюється назва. Через обмеженість земельної ділянки і щільність забудови кварталу зводилася 2–4-поверховою, звертаючись на вулицю чи площу вузьким торцевим фасадом з 3–5 віконними осями.

КАМ'ЯНІ КОНСТРУКЦІЇ – частини будівель і споруд (фундаменти, стіни, перекриття, арки, димові труби тощо), зведені, як правило, з місцевої сировини.

КАМАРА (грец. *склепіння*) – назва циліндричного склепіння у давньогрецькому зодчестві, яке було запозичене з архітектури східних країн (порівн. *закомара*).

КАМБІО, Арнольфо ді / Arnolfo di Cambio

(1245–1302) – італійський майстер архітектури і скульптури родом з Колль ді Вал д'Елса. Його роботи належать перехідному періоду від пізньої готики до архітектури Відродження. Учень і помічник Н. Пізано в роботі над ракою святого Домініка в церкві Сан-Доменіко в Болоньї (1264–1267) і кафедрою собору в Сієні (1265–1268). Перейняв від вчителя його інтерес до античної спадщини, насичував свої виліпки монументальною пластичністю, тілесною потугою. К. працював над собором Дуомо у Флоренції, палацом Веккіо, церквою Санта-Кроче і місцем для хору в абатстві Бадії. Структурні і декоративні елементи Санта-Кроче і Дуомо відрізняються єдністю, рівновагою й легкістю конструкцій. У його скульптурах присутнє відчуття обсягу, що є наслідком впливу на автора античних скульптур.

КАМЕНЯР – муляр, масон.

КАМЕРА (лат.) – 1. Окрема кімната, приміщення особливого призначення. 2. Назва деяких державних, частіше судових установ.

3. Закритий простір в якій-небудь машині, приладі. 4. Гумова оболонка, що накачується повітрям під кришкою шини, м'яча. 5. Фото-, кіно-, або відеоапаратура.

КАМЕРА-ОБСКУРА (лат.) – світлонепроникна коробка з невеликим отвором у центрі однієї зі стінок, встановивши яку отвором до якого-небудь предмету, можна було спостерігати на протилежній стінці його зображення; до винайдення фотоапарату застосовувалась для точних натурних зарисовок.

КАМЕРОН, Чарльз / Charles Cameron (1843

–1812) – російський і український майстер архітектури і дизайну шотландського походження. Навчався у батька – майстра-будівничого, потім у Франції та Італії. З 1779 р. – на російській службі, де став одним з провідних зодчих епохи класицизму. Був архітектором Царського Села і Павловська, де закінчив палаци, збудував Агатові кімнати, Холодні лазні, галерею з пандусом, Висячий сад, а також Храм дружби, Вольєр та кілька інших павільйонів у Павловську, переробив низку парадних апартаментів і особистих кімнат для Катерини II у Царськосельському палаці. З 1796 р. працював для графа К. Розумовського в Батурині, де запроєктував і збудував палацовий комплекс (1803).

КАМЕЯ (франц. < араб. *бутон квітки*) – різний камінь з барельєфним зображенням.

КАМІНЬ БУТОВИЙ – шматки природного каменя розміром 150–500 мм. К. б. може бути рваним або плитняковим. Використовують к. б. для влаштування фундаментів, мурування стін деяких споруд, відсіпки або бетонування визначених частин гідротехнічних споруд.

КАМІНЬ КЕРАМІЧНИЙ – порожнинний будівельний матеріал, що виготовляється з глинистої сировини з різними до-датками. К. к. відрізняється від цегли трохи більшими розмірами. За середньої *густиною* к. к. підрозділяється на ефективні (не більше 1450 кг/м³) і умовно ефективні (1450–1600 кг/м³). К. к. розрізняється також за маркою, щільністю і морозостійкістю.

КАМІН (нім. *відкрите вогнище*) – кімнатна піч із широкою топкою, відгородженою решіткою, і прямим димоходом, що обігрівала

приміщення відкритим полум'ям (синонім – *коминок*). Починаючи з часів європейського Середньовіччя належним чином оздоблений *к.* грав важливу роль для створення парадного вигляду приміщень. Французькі *к.* на початку XVIII ст. прикрашалися всередині годинником у бронзовому футлярі, з боків – китайськими вазами або канделябрами, а над камінною полицею – великим дзеркалом. Перед топкою влаштовувався розписний шовковий екран на різьбленій рамі, який прикривав яскраве полум'я і розсіював тепло. Дрова клалися на спеціальну залізну або бронзову підставку. Англійські *к.* характерні прямим димоходом, топка облицьовувалась латунним наличником з дверцятами із вогнестійкого скла. Зворотна стінка старовинних німецьких *к.* оформлялась рельєфною чавунною плитою. Розташовані в куті кімнати голландські *к.* накривались вгорі великим пірамідальним ковпаком, а шведські мали подвійні дверці. У Росії та в Україні *к.* – декорована піч для опалення простору приміщення.

КАМПАНІЛА (італ.) – дзвіниця біля християнського храму в архітектурі Італії. Споруджувалася у вигляді багатоярусної призматичної або циліндричної башти, поставленої з південного боку від церкви. У різних областях країни *к.* відзначалися формою і вирішенням фасадів.

КАМПАНУЛА (італ. *дзвоник*) – 1. Поширений в архітектурі та монументальному мистецтві декоративний мотив у вигляді маленьких квіток, що обернені донизу і нагадують дзвоники. 2. Профіль ехіна іонійської капітелі, дзвоноподібна частина капітелі в єгипетській або перській архітектурі.

КАМПО (італ. *поле*) – невелика площа перед церквою в італійському місті. Спочатку на таких місцях знаходився город або пасовисько, чим і пояснюється назва (порівн. *кампьєло*, *корте*).

КАМПОНГ – сільське поселення в Малайї. Кущове у плані розташовувалось у долинах уздовж доріг і річок.

КАМПТЕР (грец. *поворот*) – стовп у кінці античного стадіону, навколо якого мали повернутися учасники змагань з бігу або на колісницях (порівн. *мета*).

КАМПУНГ – житловий квартал, складова частина індонезійського селища.

КАМПУС (лат.) – у США і в деяких інших країнах – університетське або шкільне містечко.

КАМПЬЄЛО (італ.) – маленька площа в італійському місті.

КАМУСИ (саамск.) – шматки шкіри з ніволена, зайця, пісця, що використовуються для підбиття лиж, виготовлення і прикрашення хутрового взуття, рукавичок і одягу народів Півночі та Сибіру.

КАМУФЛЯЖ (франц.) – 1. Спосіб маскування, за якого на предмет (об'єкт) наносяться плями, смуги різної форми і кольору; змінює загальний вигляд і спотворює контури предмета. 2. Формений військовий одяг сіро-зеленого плямистого окрасу.

КАН, Альберт / Albert Kahn (1869–1942) –

американський майстер архітектури і дизайну, якого іноді називають архітектором Детройту, родом з Рауні, Німеччина. *К.* почав свою власну практику, яка в кінцевому підсумку стала компанією майже для чотирьох сотень людей. Його престижними здобутками є промислові об'єкти та споруди, громадські й житлові будинки. З 1929 по 1932 р. *К.* сприяв реалізації плану індустріалізації першої п'ятирічки країни Рад шляхом управління будівництвом 521 заводу, а також його командою було підготовлено понад чотири тисячі інженерів для СРСР. До 1937 р. близько однієї п'ятої всього будівництва фабрик у США проходило за участі фірми Альберта Кана.

КАН, Луїс / Louis Kahn (1901–1974) – амери-

канський майстер архітектури і дизайну родом з Естонії. Один із авторів генерального плану Філадельфії. 1935 р. вступив до Американського інституту архітектури, відкрив власну студію у Філадельфії. 1948 р. *К.* став професором архітектури Єльського університету. Першими значними його роботами стали розширення Арт галереї Єльського університету (1953) і будівля федерації медичних робітників у Філадельфії (1956). З 1957 до 1974 р. викладав у Пенсільванському університеті. Широку відомість *К.* принесла будівля медичних лабораторій Пенсільванського університету (1961). Далі *К.* створює цілу низку великих проєктів. Зокрема, комплекс урядового центру в Дацці, Індійський інститут управління в Ахмадабаді, палац

конгресів у Венеції, художній коледж у Філадельфії, Біологічний інститут Солка в Сан-Дієго. Нагороджений Золотою медаллю AIA і Золотою медаллю року від RIBA.

КАНАЛ (лат.) – 1. Будь-який продовгуватий полий простір усередині чого-небудь (наприклад, у стволі вогнепальної зброї). У стінах будівель влаштовувався переважно для відведення диму від опалювальних приладів. 2. Штучне водне русло для судноплавства, зв'язку між водоймищами, зрошування тощо. 3. Елемент регулярного парку, що почав вживатися при створенні партерів у Франції XVII ст.

КАНАЛІЗАЦІЯ (лат.) – 1. Комплекс інженерних споруд, обладнання і санітарних заходів, що забезпечує прийом стічних вод у місцях їхнього утворення і подачу їх до очисних систем. 2. Розподіл електроенергії між окремими споживачами. 3. У широкому сенсі – поширення чого-небудь різними каналами.

КАНАПЕ (франц.) – невеликий диван з припіднятим узголів'ям.

КАНАУС (перс.) – шовкова тканина полотняного переплетення.

КАНВА (франц.) – 1. Сітчаста тканина для вишивання клітинками. 2. Основа чого-небудь.

КАНГІН – павільйон для віруючих, що входить до монастирського ансамблю на о. Балі в Індонезії (порівн. *каджа*).

КАНДЕЙ – те саме, що і *карцер*.

КАДЕЛА, Фелікс / Felix Candela (1910–

1997) – іспанський і мексиканський майстер архітектури і дизайну родом з Мадриду. Інженер бетонних оболонкових споруд, які виглядають елегантно, зведення – просте, конструктивне і маловитратне. Пробним проектом у цій області став зведений у 1950–1951 рр. Павільйон космічних променів, після якого в столиці країни – Мехіко – зводяться схожі за технічним рішенням будови. Серед них – будівлі комерційного, промислового та релігійного призначення. З об'єктів, підготовлених до Літніх олімпійських ігор у Мехіко 1968 р. реалізованим виявився тільки Палац спорту. Створений за проектом К. океанаріум в Валенсії був закінчений у 2002 р. вже після смерті архітектора.

КАНДЕЛЯБР (франц. < лат. *гніт, свічка*) – 1. Переносний світильник з кількох свічок

або ламп, що здіймався на одній ніжці або підставці. Бере початок в Етрурії, де приміщення освітлювалися гнітом у чаші з маслом або закріпленому в розетці, які здіймалися на бронзовому чи срібному стояні на трьох ніжках у формі лап тварин. 2. Пересувна посудина для куріння.

КАНДЕЛЯБРНИЙ ОРНАМЕНТ – декорація, що виникла в помпейських розписах античного Риму та вирішувалася у вигляді вузьких фільонів і панно вздовж вертикальної осі симетрії, нагадуючи металеві канделябри. К. о. був поширений у ренесансній і класицистичній архітектурі, де доповнювався мотивами арабески і гротеску.

КАНДЖУРИ (інд. *арка*) – декоративні арокки у вигляді бійниць, які схожі на машикулі. Забрані кам'яними або мармуровими решітками ряди к. надавали споруді привабливий вигляд, а влаштовані кількома рядами вони нагадували сталактити або бджолині стільники.

КАНЕЙ (ісп.) – кругла храмова споруда кубинських індіанців, що майже не відрізнялась від касіке (порівн. *боіо*).

КАНЕЛЮРА, КАНЕЛЮРИ (франц. < грец. *лоза*) – 1. Вертикальні дугоподібні в перетині жолобки на стовбурах колон або пілястр (синоніми – *альвеоли, рабдоси*). У класичному іонійському ордері канелюри (у перетині) чергуються з доріжками, у дорійському – утворюють гострі кути. Крім того є: ~ **канелюри зустрічні** – вертикальні жолобки, розділені в нижній частині стовбура на вузькі або заповнені валиками. 2. Горизонтальні виїмки на базах іонічних колон.

КАНЕФОРА (грец. *несуча корзину*) – підпора у вигляді дівчини з покладеною на голову корзиною, наповненою квітами чи овочами. Прототипом служили дівчата, які на святи Великих Панафіней несли на головах корзини зі «святинами дарами».

КАНІТЕЛЬ (франц.) – тонка металічна (зазвичай золота або срібна) нитка для вишивання.

КАНКЕЛЛА (грец.) – решітка, що в християнських церквах встановлювалась між хором і середнім нефом. У Візантії пізніше розвинулась у темплон, на Русі – в іконостас, а в католицьких базиліках у подальшому перетворилася в лєтнер (порівн. *максура, рєха*).

КАНОН (грец. < семіт. *міра довжини*) – сукупність обов'язкових до виконання художніх засобів і прийомів. Широко застосовувалась

в архітектурі й монументальному мистецтві Стародавнього Сходу, Античності, Середньовіччя; у європейській культурі XVII–XVIII ст. поняття *к.* пов'язано з нормативним академічним мистецтвом.

КАНОНІЗАЦІЯ (грец.) – перетворення в непорушне, обов'язкове правило.

КАНОНІЧНИЙ (грец.) – 1. Відповідний канону. 2. Прийнятий за зразок, твердо встановлений.

КАНТ (нім.) – смужка, що обрамовує у вигляді рамки малюнок, таблицю тощо.

КАНТАБІЛЬНОСТЬ (франц. *pisnia*) – особлива якість музикальності, співучості художньої форми, її спрямованості, переходів від одного елемента до другого. Притаманна як творам образотворчого мистецтва, так і архітектури.

КАНТОРІЯ (лат. *співати*) – балкон або підвищення для розміщення півчих в інтер'єрі католицького храму. Зазвичай прикрашалося рельєфними або живописними композиціями.

КАНЮК – замок для щільного з'єднання дерев'яних брусків.

КАОЛІН (кит.) – біла або світлого кольору глина, що використовується для виготовлення фарфорових і фаянсових виробів.

КАПЕЛА (італ. < лат. *вміщати*) – 1. Маленький католицький храм типу каплиці, іноді подібно православному приділу знаходився всередині собору або прибудовувався до нього. Призначався для приватного вівтаря або збереження реліквій, інколи служив усипальнею. Від назви споруди походить термін, що означає зібрання духовних осіб, хор півчих. 2. Католицька або англіканська капличка, призначена для розміщення хору. 3. Домова християнська церква, що знаходилася всередині замка, палацу.

КАПЕЛА КОРОЛІВ – влаштований на східному фасаді католицького собору восьмигранний вівтар із відповідними зображеннями. Характерна для мексиканської барокової архітектури.

КАПИЩЕ (давньослов.) – 1. Язичницький жертовник, зазвичай з поставлених колом каменів (див. КРОМЛЕХ). 2. Стародавнє слов'янське святилище зі статуями божеств і жертовниками. У східних слов'ян у його центрі встановлювалася дерев'яна статуя бога грому і блискавок Перуна.

КАПІЛЬЯ МАЙОР (ісп.) – головна апсида в іспанському храмові, яка помітно виділялась, починаючи з романської доби.

КАПІТАЛЬ – умовна лінія, що ділить кути укріплення.

КАПІТАЛЬНЕ БУДІВНИЦТВО – будівництво будь-яких об'єктів, для здійснення чого вимагається проведення земляних і будівельно-монтажних робіт із влаштування заглиблених фундаментів, зведення несучих і огорожуючих конструкцій, підведення інженерних комунікацій.

КАПІТАЛЬНИЙ РЕМОНТ – комплекс будівельних і організаційно-технічних заходів, який спрямовано на усунення фізичного зносу будівлі, не пов'язаний зі зміною її основних техніко-економічних показників і функціонального призначення.

КАПТЕЛЬ (нім. < лат. *головка*) – верхня частина колони, пілястри, яка повинна відзначити перехід від вертикальної стійки, що несе навантаження, до горизонтальної балки, яка теж має певну вагу. Тому зазвичай вона трохи розширюється порівняно з колоною, щоб охопити більшу площу, виконуючи функції підбалки, і тим самим зменшити прогин балки. Верхня частина *к.* абака часто є найширшою, плавним переходом до неї слугує ехін у вигляді подушки або дзвону, який начебто підтримується шийкою. Одночасно в різні часи в окремих народів, згідно з їхнім розумінням простору і тектонічним мисленням, склалися не тільки специфічні форми *к.* загалом і окремих частин зокрема, а й прийоми декоративного оздоблення. За формою існують такі: ~ **ахейська** – складалася з ехіна і призматичної абаки, які своїми формами нагадують *к.* доричну. Була знайдена в Тірінфі, датується початком VII ст. до нашої ери; ~ **брабантська** – відзначалась пишним листяним оформленням. Сформувалась і була поширена в архітектурі Нідерландів готичного періоду; ~ **віяльна** – утворена концентричними рядами рослинних і орнаментальних форм; ~ **гаторична** – у вигляді пальмових листів, що розпускаються і несуть кубічну *абаку*, декоровану зображеннями Гатор – давньоєгипетської богині неба. Вона показувалася з коров'ячими вухами та інколи рогами. Тому спочатку *к.* спочатку виконувалася у вигляді голови корови. А оскільки Гатор також вважалася богинею любові й музики, то її голову з двох або чотирьох боків часто увінчував відповідний атрибут – музикальний інструмент систр; ~ **дзвоноподібна** – у вигляді перевернутого дзвону; ~

діагональна – в іонійському ордері, коли всі волюти спрямовані за діагоналлю абаки; ~ **дорійська** – складена з шийки, ехіна у вигляді подушки і призматичної *абаки*; ~ **еолійська** – ехін з абакою суміщений і вирішений у вигляді двох завитків, що розходяться у два боки, між якими клялися балки перекриття. Ймовірно має дерев'яне походження, нагадуючи верхню частину розщепленого стовбура. Вживалась у VII–VI ст. до н. е. на Егейському узбережжі Малої Азії, населеному еолійцями, і вважається прототипом *к.* іонійської; ~ **імпостна** – розташована в аркаді по колонах, може зберігати ознаки класичного дорійського та інших ордерів. У Візантії, на романському Заході та ісламському Сході зазвичай отримувала лаконічні форми, які збагачувались різноманітним орнаментальним різьбленням або рельєфними сюжетними зображеннями; ~ **іонійська** – утворюється зі складного абака у вигляді вузької та прямокутної в плані профільованої плити та іншої плити, що на чільному фасаді закручується волютами, які з обох боків утворюють балюстри. ехін у вигляді подушки зазвичай прикрашено іоніками; ~ **комполитна** – коринфська, завершена волютами; ~ **канапоподібна** – з провисаючим поясом абаки; ~ **коринфська** – діагонального типу, має вигляд однаковий з чотирьох боків. Складається з абака у вигляді плити, прикрашеної поличкою з четвертним валом і вдавненими всередину боками, кутові звиси якої підтримуються волютоподібними завитками, та дзвону. Останній оброблений двома ярусами гарно вигнутих листків аканта, розташованими над *астрагалом* фусту; ~ **кошикоподібна** – у вигляді чотирибічного кошика, прикрашеного витонченим, ажурним візерунком. Характерна для візантійського зодчества; ~ **кубічна (кубовата)** – з ехіном у вигляді півкулі, усіченої з чотирьох боків. Внаслідок утворюється форма, наближена до кубу, але з дугоподібним нижнім боком кожної грані; ~ **кутня (наріжна)** – в іонійському ордері над крайньою колоною з двома волютами на обох фасадах; ~ **листяна** – із дзвоном, що оформлений зображеннями листків; ~ **лотосоподібна** – із дзвоном, що оформлений зображенням листя лотосу; ~ **пальмоподібна** – із дзвоном, що оформлений зображеннями листків пальми; ~ **папірусоподібна** – із дзвоном, що оформлений у вигляді відкри-

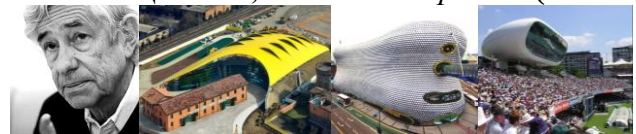
того чи закритого бутона папірусу; ~ **романська** – те саме, що і кубічна (кубовата); ~ **тосканська** – складена з шийки, ехіна і абаки, які майже не відрізняються від застосованих у дорійській; ~ **тригліфів** – увінчує не фуст колони, а представляє собою поличку над тригліфом; ~ **фінікійська** – те саме, що і еолійська. Крім того, фусты колон увінчувалися *к.* у вигляді протом (зокрема, у староперській архітектурі), різноманітних скульптур (в архітектурі Індії), складних кронштейнів типа доугун (у Китаї) тощо.

КАПІТОЛІЙ (лат.) – 1. Пагорб, на якому в старовину знаходився Капітолійський храм. 2. Будівля конгресу США у Вашингтоні, а також будівлі законодавчих асамблей окремих штатів і країн карибського регіону.

КАПІТУЛ (лат. *головний*) – споруда з великим парадним залом для зібрань сановних духовних осіб, членів духовно-лицарського ордену. Розташовувалась зазвичай у клуатрі біля католицького соборного храму.

КАПЛИДЖА (тур.) – лікувальна лазня в ісламських країнах. Знаходилася над гарячим мінеральним джерелом і вирішувалася у вигляді багатогранної або циліндричної споруди з колонадою у центрі та басейном (сином – *іліджа*).

КАПЛИЦЬКИЙ, Ян / Jan Kaplitski (1937–

2009) – британський і чеський майстер архітектури і дизайну родом із Праги, всесвітньо відомий своїм неофутуристичним підходом у проєктуванні. У період з 1964 по 1968 р. працював у приватній практиці в Чехословаччині. На хвилі Празької весни і вторгнення Радянських військ до Чехословаччини втік до Лондона 1968 р. В Англії *К.* спочатку працював у Д. Ласдуні, потім отримав роботу в офісі Р. Піано та Р. Роджерса, де працював над розширенням DRU на вулиці Айбрук у Лондоні, а потім допомагав розробити дизайн Центру Жоржа Помпіду (1977) в Парижі. Згодом приєднався до Фостер Асошієтес. У 1979 р. *К.* створив власний архітектурний аналітичний центр Ф'юче Системс з Д. Ніксоном і почав розвивати архітектурний стиль, який поєднував органічні форми і їх високотехнологічне впровадження.

КАПЛИЦЯ (польс. < лат. *вміщати*) – 1. Невелика культова будівля без вівтаря, але з

іконами, яка спочатку зводилась над поховальною криптою (порівн. капела). У православних *К.* не здійснювалось головних богослужінь, а лише добові служби (у давнину «часи» – звідкіля й російська назва «часовня»). 2. Будівля у вигляді християнської пам'ятки над джерелом або на місці колишньої церкви. *К.* також зводились у селах, на міських площах, кладовищах. Крім них існували: ~ **домова** – призначене для молитов спеціальне приміщення у палаці, великому особняку; ~ **дорожня** – будівля вздовж шляху між населеними пунктами для молитов подорожніх. До цього підтипу відносились і прощі; ~ **монастирська** – будівля на згадку прочанам про колишню обитель або призначена для збирання жертв; ~ **общинна** – окрема будівля при парафіяльному храмі, де здійснювались хрещення, відправа, панахида.

КАПОК (малай.) – волокно, що отримують з плодів деяких тропічних дерев і яке використовується для набиття рятувальних поясів, кіл, м'яких меблів, а також як звуко- і теплоізоляційний матеріал.

КАПОНІР (франц.) – 1. Мурована будівля у сухому фортечному рві для поздовжнього обстрілу у двох протилежних напрямках. Існували: ~ **відкритий** – хід на дні рову, захищений з обох боків брустверними стінками; ~ **проміжний** – споруда для фланкування проміжків між фортами або в горжєвих кутах укріплення. 2. У сучасній фортифікаційній системі – споруда для ведення прямого і флангового вогню.

КАПОНІРНА СИСТЕМА – система укріплення, що складається зі сполучення капонірних фронтів.

КАПОНІРНИЙ ФРОНТ – фронт з обороною рову, з розташованим посеред капоніром.

КАПОРЕТ (євр.) – верхня завіса Арона Гакодеша у вигляді ламбрекена, що висить перед великою нішею, парохетом.

КАПОТ (франц.) – 1. Відкидна металічна кришка в різних механізмах, що оберігає їх від зовнішніх дій. 2. Чохол, що оберігає двигун від надмірного охолодження.

КАПРІЧЬО, КАПРІЧОС (італ., ісп. *коза*) – примха, дивацтво, незвичайне, гротескне зображення. Графічний жанр був заснований архітектором і малювальником Дж. П. Панніні, який в архітектурних пейзажах почав зображати вигадливі споруди та руїни в дивному освітленні, що створювало фантастичні образи.

К. захоплювалися художник-монументаліст Дж. Б. Тьєполо, архітектор Дж. Б. Піранезі.

КАПРОН (лат.) – рід штучного волокна, а також тканина з цього волокна.

КАПСЕЛЬ (лат.) – вогнетривка коробка, в якій обпалюються керамічні вироби.

КАПСУЛА (лат.) – герметично закрите вмістилище.

КАРА-ХАФУ (япон. – китайська арка) – фронтон із зігнутими схилами у палацових і культових будівлях. Характерний для Японії.

КАРАБІН (франц.) – зажим, застібка особливої конструкції.

КАРАВАН-САРАЙ (перс. *ланцюжок верблюдів і будинок*) – споруда типу готелю на місці зупинки купців і мандрівників у містах або на торговельних шляхах, яка будувалася на теренах Близького Сходу, а згодом в ісламських країнах, де крім житлової функції набула і торговельну. Зводилися трьох об'ємно-просторових типів: а) прямокутні в плані, зальні або поділені на нефи, однокамерні й багатокамерні; б) багатоярусні з одним чи двома внутрішніми замкненими дворами, на які зверталися житлові, торговельні й складські приміщення; в) дворово-зальні, де до приміщень навколо двору прилягав один чи кілька залів. Посеред двору зазвичай знаходився фонтан або колодязь, інколи невелика мечеть. Караван-сараї, які розміщалися на дорогах за межами населених пунктів, укріплювалися масивними стінами з баштами.

КАРАВЕЛЛА (італ.) – морське вітрильне три- або чотирищоглове судно з однією палубою, високими бортами і надбудовами в носовій частині і на кормі, що було поширено в країнах Середземномор'я в XIII–XVIII ст.

КАРАДАМ – народний житловий будинок в Азербайджані.

КАРАКАМІ (япон. *паперова стіна*) – 1. Розсувна перегородка між сусідніми приміщеннями японського будинку. 2. Спеціальний промаслений папір, який покривав розсувну перегородку і, частково пропускаючи світло, заміняв застління.

КАРАКУЛЬ (тюрк.) – цінні шкіри новонароджених ягнят із шерстю в крутих завитках.

КАРАНДАШ (тюрк.) – стрижень з вугілля, свинцю, графіту або сухої спресованої фарби, зазвичай у дерев'яній чи металічній оправі. Призначений для письма, малювання, креслення.

КАРАНДАШНА МАНЕРА – різновид пунктирної манери поглибленої гравюри на металі, що імітує рисунок карандашем, вугіллям, сангіною або пастеллю.

КАРАНТИН (франц.) – комплекс складських і житлових споруд у прикордонних і портових містах, що створювався для санітарної безпеки країни у XVIII–XIX ст.

КАРАТ (нім. < італ. < грец.) – 1. Одиниця маси, що використовується в ювелірній справі для зважування дорогоцінних каменів. 2. Міра вмісту золота в сплавах, що дорівнює 1/24 маси сплаву (брит. к. золота); чисте золото відповідає 24 каратам.

КАРБАС (фін.) – велика гребний човен з вітрилом.

КАРБОНІЗАЦІЯ (лат.) – 1. Насичення будь-якого розчину вуглекислим газом. 2. Обробка шерсті розчинами мінеральних кислот з метою видалення рослинних домішок. 3. Спосіб прискореного зміцнення будівельних матеріалів, що вміщують вапно, шляхом їхньої обробки вуглекислим газом.

КАРБУВАННЯ – загальна назва технік художньої обробки металевих виробів (вибивання, штампування).

КАРБУНКУЛ (лат.) – старовинна назва густо-червоних мінералів, наприклад рубіну.

КАРДАН (італ.) – пристрій для підвішування якого-небудь тіла, що забезпечуватиме його нерухомість при розгойдуванні опор.

КАРДО (лат. *visus*) – середня магістраль військового табору або міста давньоримської доби, спрямована з півночі на південь і на перетині з декуманусом утворювала площу, форум (порівн. *декуманус*).

КАРЕ (франц. *квадрат*) – будівля з чотирьохкутним у плані великим внутрішнім двором.

КАРЕТА (італ.) – закритий чотириколісний екіпаж на ресорах.

КАРИАТИДА (грец. *карійська*) – підпора перекриття або балки у вигляді скульптурного зображення жіночої фігури (порівн. *канефора*). За легендою, таким чином покарали жінок Карії, які діяли разом з персами проти інших грецьких міст. Вони мали носити на голові кару – важку корзину. Популярна в європейському зодчестві Нового часу к. вживалася ще в античну епоху, з'явившись в архаїчний період старогрецького зодчества (скарбниця сіфносців у Дельфах).

КАРКАС (італ., франц. *остов, скелет*) – кістяк, основа конструктивного елемента, будинку, який складається зі скріплених між собою стрижнів, визначає форму та забезпечує міцність, тривалість і стійкість споруди. Виконується з дерева, металу, залізобетону та інших матеріалів. У пластичному мистецтві представляє собою несучий остов з дерева, залізних прутів і дроту, завдяки якому тримається глиняна або гіпсова скульптура.

КАРМІН (франц.) – червоний фарбник, що добувається з комах кошенилі.

КАРМІНЕ ДЕЛЬ – назва храмів і монастирів ордена кармелітів в Італії.

КАРНЕР (нім.) – погребальна капела середньовічного часу. Характерна для Австрії, де мала вигляд ротонди чи октогона двоярусної висоти зі склепінчастим перекриттям.

КАРНИЗ (нім. < грец. *загнутий, кінець*) – 1. Верхня виступаюча частина стіни, що підтримує дах і оберігає стіну при стіканні води. Конструктивно визначається виносом, відстанню його краю від стінової площини. У південних країнах значний винос к. на консолях захищає верхні прорізи від жаркого сонця. На Далекому Сході далеко виступаючий і вигнутий догори, він відводить вологу подалі від споруди і одночасно формує затінений навколишній простір. Завершуючи верх стіни, відділяючи її від неба, к. відіграє значну образну роль. Тому його використовують і при розчленуванні стіни на яруси, поверхи, і при завершенні стін в інтер'єрах. 2. Верхня частина класичного антаблемента. За положенням і характером виконання існують: ~ **внутрішній** – розташований в інтер'єрі будівлі та відділяючий стіну від падуги або плафона стелі. Так називають і тягу на краю стелі; ~ **модульований** – де виносна плита підтримується модульонами; ~ **проміжний** – розташований між ярусами або поверхами; ~ **тягнутий** – профільований карниз з чітко окресленими горизонталями.

КАРТЕЛЬ (франц.) – орнаментальний мотив у вигляді паперового сувою. Походить від барокового картуша, характерний для стилю рококо.

КАРТЕР (англ.) – нерухома деталь машини (двигуна, насоса), зазвичай у вигляді коробки, що слугує опорою для робочих деталей і захищає машину від забруднення.

КАРТИБУЛ (лат.) – кам'яний або різьблений мармуровий стіл, який спочатку мав одну підпору (порівн. *кілікейон, герідон*). Згодом підпора виконувалась у вигляді стінки, фланкованої рельєфними зображеннями грифонів або тварин. Знаходився між таблінумом та імплувієм у давньоримському житловому будинку (домусі).

КАРТОДРОМ (англ.) – спеціально обладнаний майданчик для випробування картів, а також для проведення змагань з картінгу.

КАРТОН (франц.) – 1. Товстий, цупкий і твердий папір, що застосовується як палітурний, пакувальний і електроізоляційний матеріал. 2. У мистецтві – підсобний малюнок, що виконується в розмірі майбутнього твору: килиму, фрески тощо.

КАРТОНАЖ (франц.) – виріб із картону.

КАРТУШ (франц. < італ. *згорток*) – 1. Прикраса у вигляді розгорнутого сувою з надрізаними краями чи декоративного вінка, збагачена написами, гербами, емблемами в орнаментальному оточенні. Вживалася за часів Середньовіччя, але найбільше поширення одержала в архітектурі й монументальному мистецтві бароко, прикрашаючи різні частини фасадів, акцентуючи вхідні портали, а також ведучі, географічні карти. 2. Назва геральдичного щита. 3. Квітковий орнамент у партері парку із закрученими краями і вензелем у середині.

КАРЦЕР – приміщення для одиночного ув'язнення арештантів у тюрмі або винних учнів у пансіоні (синонім – *кандей*).

КАСА (італ.) – назва італійського житлового будинку (порівн. *коза*).

КАСА ДЕ ВЕСІНДАД (ісп.) – старий житловий будинок у кубинському місті.

КАСА МАРЕ (молд. *святкова кімната*) – вітальня у молдовському житловому будинку, до якої входили з тинде. Прикрашалася килимами, розписами.

КАСАС РЕАЛЕС (ісп.) – адміністративна будівля в країнах Центральної Америки, що складалася з присутніх місць, митниці тощо, приміщення яких розташовувались навколо замкненого внутрішнього двору.

КАСАТКІН ХВІСТ – те саме, що і ластівчин хвіст, сковородень.

КАСБА, КАСАБА (араб. *селище*) – розташована на височині і найкраще укріплена частина мусульманського міста в північно-західній Африці. Зазвичай включала цитадель

і замок правителя, мала прямокутну в плані форму, стіни укріплялись кутовими баштами (порівн. *ксар, тігремт*).

КАСЕРІО (ісп.) – житловий будинок басків, що із середніх віків проживали на північному сході Іспанії та південному заході Франції. Прямокутний у плані, двоповерховий із двосхилим пологим дахом, арковим в'їздом на торцевому фасаді, над яким влаштовувався балкон або еркер з різьбленим парапетом. Нижній поверх викладений з грубо обтесаних каменів, на ньому розташовувались стайні та хлів, у центрі яких знаходилася кухня (ескарац), а вгорі на дерев'яному поверсі – житлові помешкання. Входи прикрашались щитами із середньовічною геральдикой. Раніше к. зводився на дерев'яному каркасі з кам'яним заповненням і асиметричною двосхилою покрівлею. Порівн. характерні для Франції *північно-французький будинок, ельзаський будинок, лотаринзький будинок, альпійський будинок*.

КАСЕТА, КАСЕТОН (італ. < лат. *ящик*) – заглиблення квадратної форми на плоскій стелі, яке утворюється при перетині балок під прямим кутом (порівн. *кесон*). У Стародавній Греції їх закривали каліматами.

КАСІКЕ (ісп.) – стародавнє житло індіанського вождя на о. Куба у вигляді круглої в плані будівлі з конічним покриттям (порівн. *боіо, каней*).

КАСКАД (франц., італ. *спадати*) – природний або штучний уступчастий водоспад. Створюється завдяки розміщенню водоймищ на різних рівнях, звідкіля численними сходами і уступаками стікає вода. Або це дуже пологі сходи, низка уступів, терас із квітниками. Загальна композиція к. нерідко збагачувалася фонтанами, підпірними стінками з барельєфами і маскаронами, балюстрадами і скульптурами, внаслідок чого він ставав прикрасою розкішних вілл і палацово-паркових ансамблів.

КАСКАДНІ СТАВКИ – система ставків, з'єднаних між собою протокою і розташованих на різних рівнях.

КАСР (ісп. *фортеця*) – укріплена багатоярусна громадська комора, навколо якої у вигляді кільця розташовувались житлові будівлі берберів – лівійських аборигенів.

КАССОЛІТ (італ.) – скульптурна прикраса у вигляді урни з полум'ям.

КАСТЕЛЛО, КАСТЕЛУМ (італ. < лат. *фортеця*) – назва італійського укріпленого замку.

Згодом біля них виросло чимало міст, які у своїй назві зберегли *к.* (наприклад, Кастель Гандольфо, Кастель Дуранте, Кастельсерпіо).

КАСТИЛЬО (ісп.) – замок, фортечна споруда у середньовічній Іспанії.

КАТАКОМБА (італ. < лат. підземна гробниця) – 1. Природне або штучне підземелля, яке в різні періоди та в різних народів призначалося для таємних сполучень між спорудами, а також для видобутку будівельного каменя. 2. Підземна галерея або невелике приміщення під землею, що використовувалася стародавніми єгиптянами для збереження мумій, а першими християнами у Стародавньому Римі як молитовні приміщення і кладовища. Тому стіни і стелі в приміщеннях *к.* нерідко отримували відповідні тематичні та декоративні розписи.

КАТАЛЬНА ГІРКА – паркова споруда з пандусом, яка призначалася для спуску взимку на санчатах.

КАТАПЕТАСМА (грец.) – завіса за іконостасом у християнському храмі, що розділяє Царські врата і Престол. Також має назву – горний престол. Успадкована від масах у єврейській синагозі (порівн. *кісва*).

КАТАРАКТА (лат. < грец. скидання) – 1. античний водоспад, фонтан або каскад; 2. ґрати, що стрімко опускаються в брамах середньовічних фортець (порівн. *герса*).

КАТАФАЛК (грец.) – підвищення для встановлення труни з небіжчиком під час відспівування за християнським ритуалом.

КАТЕГОРІЯ (грец.) – 1. найбільш загальне і фундаментальне поняття, що відбиває істотні, узагальнюючі властивості та відношення явищ дійсності й пізнання; 2. розряд, група предметів, явищ, осіб, що об'єднані спільністю яких-небудь ознак; 3. у науковій термінології – родове поняття, що визначає розряд предметів, відношень або найбільш загальну їхню ознаку.

КАТІНА (італ. < лат. *миска*) – кругла в плані будівля в Італії XIII–XIV ст. з конічним або купольним дахом (порівн. *толос*, *трулла*).

КАТОЛИЦЬКИЙ ХРЕСТ – докладніше про форму і використання див. латинський хрест.

КАТОЛІКОН (грец. *головний*) – 1. Основне приміщення античного храму в елліністичні часи (порівн. *наос*, *цела*). 2. Кафедральна церква, собор або приміщення для зібрань монахів у Візантії. 3. Кафедральний храм вірмено-григоріанської Церкви, де правив католикос.

КАТОМАДО (япон.) – вікно з великою кількістю вигинів у рамі та наличником. Застосовувалось у японській архітектурі.

КАУНЛАУН – дзвоноподібна основа бірманської ступи, зеді або пато.

КАУПОНЕ (італ. < лат. *пивна*) – італійська назва готелю, будинку притулку в середньовічні часи. В епоху Ренесансу останні стали називатися оспедале.

КАУЧУК (нім.) – пружна речовина, що видобувається із молочкового соку деяких рослин або отримується штучним шляхом; основна сировина для виготовлення гуми.

КАФЕ (франц.) – невеличкий ресторан, кав'ярня.

КАФЕДРА, КАТЕДРА (лат. < грец. *стілець*) – 1. Місце для оголошення промов давньогрецькими і давньоримськими ораторами. 2. Багато прикрашене розписами, різьбленням і рельєфами, підвищене місце для проголошення проповіді в християнських храмах. У великих соборах інколи зводили дві *к.*, одна з яких призначалась для читання Апостола і виголошення проповідей, друга – Євангелія. 3. Нарядне крісло для архієрея на амвоні в центрі православного храму, що і дало назву головному храму єпархії – кафедральний собор.

КАФЕДРАЛ (грец.) – див. КАФЕДРАЛЬНИЙ СОБОР.

КАФЕДРАЛЬНИЙ СОБОР (грец.) – головний собор міста, де богослужіння проводить єпископ.

КАФЕССА (тур.) – дерев'яні жалюзі, що виконані з поставлених під кутами тоненьких дощочок на вікнах турецьких житлових будинків (порівн. *мутарабі*, *панджара*, *шебеке*).

КАФЕТЕРІЙ (ісп.) – невелике кафе, зазвичай із системою самообслуговування.

КАФЕШАНТАН (франц.) – ресторан або кафе, де виступають виконавці пісень і танців легкого розважального характеру.

КАХЕЛЬ, КАХЛЯ (польс. < нім. *плошка*) – облицювальна керамічна плитка зі зворотними вертикальними стінками, що утворювали порожнисту коробку (румпу) для укріплення на муруванні. Використовувалася для облицювання стін і груб. Чільний бік прикрашався орнаментальними узорами, сюжетними малюнками або рельєфами, кольоровою поливою. Нагріті грубою *к.* довго зберігали тепло в кімнаті, а у приміщенні з підвищеною вологістю запобігали передчасній руйнації стін. Мистецтво виготовлення глазурованих *к.* виникло в сиву давнину у Дворіччі та Єгипті, розквітало у країнах арабського Сходу, розвивалося у Візантії, Київській Русі, Україні,

Московії, Польщі та інших країнах. Поряд з прямокутними, так званими рамочними к. печі в Німеччині у XIV–XV ст. облицьовувались круглими, схожими на блюдце. Розвиток декоративного оздоблення к. загалом підпорядковувалося загальним стильовим тенденціям в архітектурі.

КАЦУОГА (япон.) – одна з коротеньких круглих колод на покрівлі, яка встановлювалась поперек гребня даху японського будинку.

КАЧУРИ (укр.) – вишукано оздоблені випусті верхніх вінців дерев'яного зрубу під мауерлат.

КАШПО (франц.) – керамічна ваза. Зазвичай буває підвісною, з квітковим горщиком, куди саджають рослини зі звисаючими пагінцями. Тому має відповідні отвори для мотузків (порівн. *ампель*).

КВАДР, КВАДРИ (лат. *чотирикутник*) – обтесаний із шести боків камінь чіткої призматичної форми. Інколи чільний бік набував форму піраміди. Мурування к. було введено античними греками, які розглядали його як елемент пропорційної системи, завдяки чому стіна набувала тектонічного виразу (додатково див. *ісодомон, діатонікон*).

КВАДРАТ (лат.) – рівносторонній прямокутник, а також предмет або ділянка такої форми.

КВАДРАТУРА (лат. *квадратна форма*) – прийом монументального живопису, завдяки якому створювалась ілюзія продовження простору приміщення у зображенні. У розписі показувались архітектурні форми з вертикальними і горизонтальними елементами, їх перетинання, квадратні й прямокутні вікна, двері тощо. К. бере початок у помпейських фресках давньоримської доби, широко вживалась майстрами ренесансу, маньєризму, бароко.

КВАДРИГА (лат. *чотири* і *упряжка*) – встановлена на споруді скульптура колісниці на двох колесах, якою правили крилатий геній або античний бог, богиня Вікторія, алегорична фігура Слави, полководець чи імператор. Колісниця запряжена чотирма кіньми, розташованими в один ряд, уособлювали чотири стихії (вогонь, воду, повітря і землю), які отримали відповідні назви (докл. див. *аетонс, ерітрей, ламп, філогей*). Символізуючи військовий тріумф, скульптурні композиції К. прикрашали споруди античних Греції та Риму, встановлювались на тріумфальних арках і портиках будівель XVIII–XIX ст. (порівн. *біга, трига*).

КВАДРИПТИХ (лат. *чотири частини*) – 1. Чотиристулковий складень із зображення-

ми на кожній стулці. 2. Композиція на одну тему з чотирьох частин або чотирьох творів.

КВАДРИФОЛІЙ (лат. *чотири листа*) – 1. Чотирипелюсткова у плані культова будівля, порівн. *тетраконх*. 2. Архітектурна деталь у вигляді чотирилисника. 3. Віконний проріз із чотирьох частин або розпис, різьблення, що отримали чотирилопатевою форму. 4. Орнаментальний елемент у вигляді хреста, укомпонованого у квадрат.

КВАЛІМЕТРІЯ (лат. *якість і вимір*) – 1. Наукова дисципліна, що для оцінки продукції об'єднує методи якісного і кількісного. Широко використовується в дизайні для визначення якості показників тих чи інших виробів, предметного середовища загалом, проектних матеріалів або наукових розробок. Може застосовуватись і в архітектурі при визначенні оптимального вирішення утилітарних питань. 2. Наукова дисципліна, предметом дослідження якої є кількісні методи аналізу та оцінки якості *об'єктів дизайну*.

КВАЛІТАТИВНИЙ (лат.) – якісний.

КВАЛІТЕТ (лат.) – характеристика точності виготовлення виробу (деталі), що визначає значення допусків і посадок.

КВАЛІФІКАЦІЯ (лат.) – 1. Характеристика якості чого-небудь, оцінка чого-небудь. 2. Рівень підготовленості, ступінь придатності до якого-небудь виду діяльності. 3. Професія, спеціальність.

КВАНТАТИВНИЙ (лат.) – кількісний.

КВАНТИФІКАЦІЯ (лат.) – кількісний вираз, вимір якісних ознак.

КВАРТАЛ (лат. *чверть*) – 1. Частина міського утворення, обмежена з усіх (частіше чотирьох) боків просторами вулиць або площ. Може знаходитися на околиці та прилягати до оборонного валу, стіни. 2. Обмежена просіками ділянка лісопарку.

КВАРТЕРДЕК (англ.) – піднята частина верхньої палуби в кормовій частині судна.

КВАРТИРА (нім.) – 1. Окрема житлова чарунка з житловими кімнатами і підсобними приміщеннями, яка є частиною великого будинку (багатоповерхового, секційного тощо). 2. Місце розташування військових підрозділів і його командних органів (к. командуючого).

КВАРЦ (нім.) – значно поширений мінерал, що має безліч різновидів і широко застосовується в оптиці, радіоелектроніці, медицині тощо.

КВАРЦИТИ – щільні та міцні зернисті гірські породи, що майже повністю складаються з кремнезему. Використовуються як будівельний камінь, абразивний і кислототривкий матеріал, для виробництва вогнетривкої цегли.

КВАТИРКА – рухомий елемент конструкції вікна. Призначений для природного провітрювання приміщення.

КВАТРОЧЕНТО – період раннього Відродження в Італії.

КВЕКУС (лат.) – головна приймальня житлового дому в Стародавньому Римі.

КВЕСТЕ-ХРЕСТ (англ. *пошуки*) – те саме, що і хрест ірландський.

КВІКУНС – посадка дерев на кутах і в центрі прямокутної паркової ділянки.

КВІНТЕСЕНЦІЯ – 1. В античній філософії – ефір, п'ятий елемент (стихія) поряд з водою, землею, повітрям, вогнем; пізніше – найтонша субстанція взагалі, «екстракт» всіх елементів, сутність речей. 2. Основа, сама суть чого-небудь, саме головне.

КВІРІНАЛ (лат.) – 1. Один із семи пагорбів, на яких було збудовано Рим. 2. У 1782–1946 рр. – головна резиденція італійських королів, з 1946 р. – резиденція президента Італії. 3. Італійський уряд.

КВІТКАРКА – невеликий газон, засаджений квітами і обрамований бордюром, влаштований на могилі перед надгробком.

КВІТКОВИЙ ВІНОК – декоративна ліпна прикраса у вигляді сплєтених по колу листків і квітів. Докладніше про походження і призначення див. *вінок*.

КВІТНИК – майданчик у парку, засіяний квітами.

КЕБЛА – те саме, що і *кібла*.

КЕГЕЛЬБАН – будівля або приміщення, які призначалися для гри з кеглями.

КЕЙНАРИ – те саме, що і кіннари. Мали місце в монументальному мистецтві Бірми.

КЕЛІЯ (давньорус. < лат. *приміщення*) – житлове приміщення ченця або монахині у християнському чи іншому монастирі. Зазвичай відзначалося маленькими розмірами і скромним вбранням. Існують так звані: ~ **братські** – приміщення для постійного мешкання монахів однієї обителі. Більш комфортабельні к. влаштовувалися у багатих монастирях для знатних ченців. Інколи термін застосовують для житлових чарунок (худжр), влаштованих у мусульманських медресе.

КЕЛЬМА (нім.) – ручний інструмент муляра, штукатура у вигляді невеликої лопатки з вигнутою рукояткою.

КЕМАРЕ (молд.) – житлове приміщення у тричастинному молдовському народному будинку з входом із тинде.

КЕМЕНАТА (нім.) – отоплювальна прибудова до житлового будинку. Мала місце в архітектурі Німеччині Пізнього Середньовіччя, коли заможні бюргери, наслідуючи лицарські замки, створювали розвинені житлові комплекси.

КЕМПІНГ (англ.) – літній табір для автотуристів, що складається з наметів або маленьких хатинок зі стоянками для машин. Крім адміністративного блоку зазвичай включає кухню, пункти прокату побутових речей і туалети.

КЕНАСА (тюрк.) – культова споруда караїмів, що складається з орієнтованого на південь молитовного залу та розташованих перед ним притвору для літніх і балкону для жінок, закритого дерев'яними ґратами. Перед входом і частково зі сходу та заходу могли влаштовуватися галереї.

КЕНКОНС (франц.) – 1. Посадка дерев у шаховому порядку з відкритими внизу стовбурами. 2. Боскет із посадженими у шаховому порядку деревами та з відповідним чином сформованими листяними кронами.

КЕНОС – удмуртське літнє житло з коморою у вигляді дерев'яного зрубу (порівн. *корка, куала*).

КЕНОТАФ, КЕНОТАФІЙ (грец. *порожня могила*) – пам'ятник на честь померлих або загиблих, встановлений на символічній могилі, в якій немає праху похованих. Інколи зводилися на честь міфологічних персонажів і виконували функції апотропеїв. Отримуючи ритуальне значення, увічнюючи загиблих героїв, земляків або легендарних осіб, к. характерний для культури багатьох народів з найдавніших часів.

КЕНТАВР, КЕНТАВРЕСА (грец. *вбиваючий биків*) – зображення міфічної напівлюдини-напівконя, яке було дуже поширеним у старогрецькому монументальному мистецтві (синонім – *центавр*). Візантіїці показували кентавра у короні поруч з птахами сиренами. У мистецтві Вірменії, Персії, Сирії мали місце крилаті к., у вигляді яких давньогрецький образ доповнювався казковим конем Аль-Бораком, прийнятим в ісламській культурі (на ньому пророк Мухаммед начебто злітав на небо). Зодіакальний знак Стрілець теж зображався к., який з лука цілить у зірки, символізуючи духовні устремління істоти, що виходить з тваринного стану.

У середньовічній Європі *к.* вважався низинною істотою, уособленням пороків, ересей.

КЕРАМЗИТ – штучний заповнювач для легких бетонів (керамзитобетон). *К.* отримують у результаті спучення гранул легкоплавких глинистих порід при їхньому випалі. *К.* випускається у вигляді щебеню або гравію діаметром 5–40 мм. Крім того, *к.* використовується як теплоізоляційна засипка.

КЕРАМІКА (грец. *глина*) – загальна назва всіх виробів, що виконані з випаленої глини та мають добавки (бісквіт, майоліка, теракота, фарфор, шамот тощо).

КЕРАМІЧНА ПЛИТКА ДЛЯ ПІДЛОГ, МЕТЛАХСЬКА ПЛИТКА – випалені до спікання плитки з глини із доданням фарбників. Лицьова сторона може бути рифленою, гладкою, із вдавленим малюнком тощо. Укладається на цементно-піщану стяжку чи спеціальні мастики. Назва «метлахська плитка» пішла від найменування німецького міста Метлах, в якому було організоване її перше промислове виробництво.

КЕРАМІЧНА ПЛИТКА ОБЛИЦЮВАЛЬНА – випалені до спікання плитки, що використовуються для облицювання стін. Розрізняють фарфорові, фаянсові й гончарні плитки. Лицьовий бік має рифлену, покриту поливою поверхню, зворотний – насічку для кращого зчеплення з розчином чи мастикою.

КЕРАМОПЛАСТИКА (грец. *глина і пластика*) – вмурування у цегляну або кам'яну кладку глазурованих керамічних блюд, увігнутих тарелів, орнаментальних композицій, які значно збагачували колористичну гаму і посилювали декоративний ефект екстер'єру споруди (синонім – *клаузонне*). Бере початок у Візантії з X ст., де сполучалась з традиційним стрічковим муруванням з плінфи. Пізніше доповнювалась різною цеглою і глазурованими плитками. Вживалась також у західноєвропейській архітектурі.

КЕРЕГЕ – 1. Дерев'яна решітка в кістяку розбірної ногайської юрти. 2. Повстяна юрта кочових і напівосілих народів Алтаю.

КЕРЕКСУР – погребальна споруда у вигляді кургану, оточеного й завершеного кам'яними стовпами, розташованими у плані кільцями або прямокутниками. *К.* споруджувалися в Монголії і Забайкаллі в I тис. до н. е.

КЕРКУ – народний будинок комі-перм'яків, що складався з 2–3-х двоярусних зрубів, де

підліт слугував коморою, а горішнє приміщення житлом. Розділені невеликими зазорами зруби призначались для використання зимою і влітку, з'єднуючись сінями. Житлове приміщення називалося керку питшкьос.

КЕРОПЛАСТИКА (італ. < лат., грец. *віск і пластика*) – ліплення з воску (не плутати з короупластиком).

КЕРУБ (древньоєвр. *їздити*) – 1. Висічений з каменю крилатий бик з чоловічою головою. 2. Міфічна істота в монументальному мистецтві Стародавніх Дворіччя й Ірану, подібна до грифону, але мала чотири крила, з яких два були простягнені догори, а два – опущені донизу, нагадуючи біблійських херувимів (головних ангелів). Вважалась носієм божества, повелителем стихій (порівн. *гаруда, шеду*).

КЕСИ (кит. *різаний шовк*) – ткани килими, завіси, панно, що виконувались у Китаї з часів династії Хань (206 рік до н. е. – 220 рік н. е.) на шовково-сирцевій основі різнобарвними шовковими нитками. Через використання бамбукових човників на кордонах малюнків утворювались невеликі просвіти, що й зумовило назву. Розглядаючи *к.* як аналог європейських шпалер, слід відзначити незвичайну витонченість китайських виробів, які в 1 см² мають до 116 уткових ниток.

КЕСОН (франц. < італ. *ящик*) – 1. Пластично оброблене заглиблення квадратної, шестикутної або восьмикутної форми на поверхні арок чи склепіння, яке полегшувало перекриття і одночасно створювало декоративний ефект (порівн. *касета*). Походить від конструкції балкового перекриття, що мало місце в давньогрецькій архітектурі. Римляни перетворили його в декоративний мотив. За часів Ренесансу *к.* прикрашались бордюрами, центральні поля збагачувалися розетками та іншими рельєфними прикрасами (порівн. *лакунарії*). 2. Бетонна або залізобетонна конструкція у вигляді замкненої камери, що відкрита знизу. Використовується в гідротехнічному будівництві, при спорудженні мостових підпор, фундаментів глибокого закладання в насиченому водою ґрунті.

КЕЧЕ (тюрк. < араб. *льон*) – туркменський повстяний килим, виконаний технікою валяння. Характерний узорним чорно-червоно-білосинім геометричним орнаментом. Зроблені з овечої вовни такі *к.* часто називають кошмою.

КИБИТКА – рухоме, переносне житло кочових і напівкочових народів. Зазвичай виконувалося з повсті.

КИВОТ – те саме, що і *кіот*.

КИДАН (япон.) – невисокий подіум під храмовою спорудою в Японії.

КИЛИМ (тюрк. *повстяна ковдра*) – витвір декоративно-ужиткового мистецтва, виконаний із важкої ворсистієї тканини. У вигляді найпростіших виробів (кошм і циновок) почали вживатися з 1-го тис. до н. е. в кочовиків Центральної Азії і призначалися для розділу та обмеження простору в спорудах. Згодом виконувалися для покриття підлоги, прикраси стін і утеплення приміщень. Протягом століть у різних народів виробилися національні форми килимарства. Яскравими особливостями вирізняються: ~ **індійський** – натуральний, характерний рослинними мотивами, які відзначалися великим малюнком. На зламі XVII–XVIII ст. у Франції створювалися шпалери з індійськими мотивами, що отримали таку ж назву; ~ **китайський** – у грубу тканину впліталися пофарбовані нитки шерстяної пряжі, утворюючи традиційні малюнки і символи, при цьому орнаментальні мотиви залишалися незакінченими, такими, що начебто обриваються. Це мало означати нескінченість Всесвіту; ~ **український** – тканий безворсий двобічний, ручної роботи. Виконані фарбованими вовняними нитками рослинні, геометризовано-рослинні й геометричні орнаменти цілковито закривали конопляну або лляну основу. Застосування орнаментальних мотивів мало деякі особливості на Полтавщині, Київщині, Поділлі та в інших регіонах. Певні національні риси також притаманні к. народів Кавказу, Молдови, Середньої Азії, Туреччини тощо.

КИЛЬ (голл.) – 1. Балка, що проходить серединою днища судна від носової до кормової кінцівки. 2. Вертикальна частина хвостового оперення літака, дирижабля.

КИЛЬБЛОК (англ.) – 1. Днищева опора для судна, що стоїть на *станелі* чи в *доці*. 2. Фігурна підставка для встановлення шлюпки, катера на палубі судна чи на березі.

КИЛЬСОН (англ.) – повздовжня балка на судні, що проходить зверху *шпангоутів* паралельно до *кілю*.

КИННАРИ (санскр. *дивні люди*) – міфічні істоти у вигляді людей з кінськими головами (порівн. *кентавр*) або небесних співаків і музикантів, подібних птахолюдям (порівн. *сирена*), зображення яких широко вживалися на фризах культових будівель в Індії та країнах Індокитаю, зокрема в Таїланді (порівн. *чофа*).

КИРМА (тюрк.) – техніка виконання малюнків по ганчу орнаментальних композицій у

Середній Азії. Малося два різновиди: ~ **плоска** – з інкрустацією кольоровим гіпсом по білому (порівн. *часпак*); ~ **різьблена** – виконана шляхом продряпування верхніх шарів тиньку різних кольорів, що схожа з європейським сграфіто (порівн. *кундаль*).

КИСТЬ, КИТА (польс.) – прикрашений наскрізним різьбленням нижній кінець *причелини*. Термін походить від назви пучка щетини, волосся, закріплених на рукоятці, який використовувався живописцями для написання картин, малярями для фарбування приміщень тощо.

КИТАЙСЬКИЙ ГАЙ – розташування паркових дерев *амфітеатром*.

КИТЕЛЬ (нім.) – формена куртка особового складу збройних сил і деяких цивільних відомств у ряді країн.

КИТИЦЯ – 1. Те саме, що і *рушник*. 2. Різьблений кінець причелини або рушника, що широко застосовувався у дерев'яних спорудах.

КИТОВРАС (давньорус. < грец. кентавр) – дикий звір з крилами фантастичного вигляду, зображення якого мали місце в монументальному мистецтві Київської Русі (порівн. *кентавр*, *керуб*, *гандхарва*).

КИТЧ, КИЧ (нім.) – 1. щось дешеве, масова продукція «без смаку», розрахована на зовнішній ефект; 2. у художній промисловості другої половини XIX – початку XX ст. – промислова імітація унікальних виробів.

КИШЕНЯ СЦЕНИ – призначене для підготовки декорацій напіввідкрите приміщення збоку від театральної сцени, підлога якого влаштована на тому ж рівні.

КИШЛАК (тюрк.) сільський населений пункт у Середній Азії.

КІБЛА, КІБЛАХ – пишно прикрашена шафа всередині мечеті, призначена для зберігання Корана (синонім – *кебла*).

КІВА – кругла в плані підземна споруда ритуального призначення індіанців Північної Америки. Мала плоску покрівлю з люком, через який можна було спуститися в приміщення дерев'яною приставною драбиною. Великі к. досягали в діаметрі понад 20 м, лопатки й стовпи підтримували балки перекриття. Лави влаштовувались у кам'яних стінах, які інколи обмазувались глиною і прикрашались розписами із зображеннями божеств, людей, тварин, птахів тощо. Деякі к. (у долині Мімбрес-Веллі – США) отримували прямокутний план.

КІВЕР (польс. < нім. *тюрбан*) – наметова споруда з металевим покриттям над вежею, зі шпилем і флюгером. У зовнішньому вигляді часто об'єднувала форми купола і шпиля.

КІВОРІЙ (грец. *стручок бобу*) – 1. Даро-хранильниця під вівтарною сінню у храмі, що символізувала місце погребіння Христа і Ковчег Завіту. 2. Балдахін на чотирьох колонах над престолом у християнській церкві, влаштований над вівтарем або царським місцем (порівн. *берліна*).

КІВОТ (івр. *ящик*) – докл. див. АРОН ГАКОДЕШ. Інколи вживається як синонім терміну «кіот».

КІДІСЬОГ – повстяна юрта з решітчастим остовом у західних тувинців.

КІЛКЕЙОН, КІЛБАНТ (грец., лат. *круглий*) – дерев'яний, пізніше мармуровий або бронзовий стіл на трьох ніжках з круглою стільницею, який використовувався для застілля або культових обрядів (порівн. *картибул, герідон*). З боків від нього знаходились канделябри.

КІЛОМЕТР (франц.) – одиниця довжини в десятковій системі вимірів, яка дорівнює тисячі метрів.

КІЛОМЕТРАЖ (франц.) – протяжність чогось у кілометрах.

КІЛЬЦЕ ЗАМКОВЕ – дерев'яне коло в центрі пірамідальної стелі, на яке спираються радіально спрямовані балки.

КІМА – те саме, що і *кіматій*.

КІМАТІЙ (грец. *хвиля*) – 1. Вінчання карниза або п'єдесталу, незалежно від характеру профілювання і оздоблення. У класичній архітектурі зазвичай декороване стрічкою стилізованих листів, овалами тощо, а у Стародавній Греції мало яскравий колір, для чого вживались червона, синя, зелена і чорна фарби. 2. Криволінійний архітектурний облом, в останньому розрізняють: ~ **дорійський** – у вигляді прямого і зворотного гуська; ~ **іонійський** – у вигляді прямого і зворотного каблучка, оформленого іоніками; ~ **лесбійський** – каблучок декорувався елементами у формі серця.

КІМНАТА (польс. < лат. *приміщення з ніччю*) – 1. Окремий просторовий осередок для житла в квартирі, палаці. 2. Приміщення спеціального призначення в громадській споруді (наприклад, к. відпочинку).

КІНГСТОН (англ.) – отвір з клапаном у зовнішній обшивці підводної частини судна чи

корпусі підводного човна для прийому і видалення води.

КІННИЙ ДВІР – частина садиби, де знаходяться загін і приміщення для коней, будівлі для екіпажів.

КІНОВІЯ (грец. *громадський*) – монастир з узагальненою власністю братії.

КІНОКЕФАЛИ (грец. *псиноголові*) – міфічні істоти з тулубами людей і головами собак. Образ к. походить від мавп з головами псів, так званих павіанів, характерних для міфології та мистецтва Стародавнього Єгипту. Греки вважали, що к. існували в реальності і жили на краю ойкумени. Їхні зображення також мали місце у середньовічному мистецтві Західної Європи і Київської Русі.

КІНОТЕАТР (грец. *рухаю і видовище*) – громадська споруда або її частина з одним або кількома залами, призначеними для демонстрації кінофільмів, та низкою службових приміщень.

КІНЧА (ісп. *козуб*) – тип купольного покриття, основою якого був очеретяний каркас, покритий своєрідною бетонною масою з пемзи, вапняного розчину і рослинного соку. Внаслідок утворювалася міцна шкарлупа, що витримувала сильні землетруси. Застосовувався в спорудах Латинської Америки, зокрема в Болівії.

КІОСК (нім., франц. < тур. *дозор*) – 1. Невеликий павільйон на честь божества в стародавньому храмовому комплексі. 2. Частина споруди з дахом на кількох стовпчиках або невеликий павільйон у вигляді колонок, несучих купол, яким часто увінчувалися мінарети та інші баштові будівлі в ісламській архітектурі (порівн. *бельведер*). 3. Садово-паркова каркасна будівля із стовпчиків, обшитих дошками. Зазвичай отримувала круглу форму. 4. Павільйон для роздрібної торгівлі в сучасному місті.

КІОТ (грец. < івр. *ящик, ковчег*) – 1. Невелика ніша на фасадній стіні для зображення святого. Зазвичай накривалася двосхилим дашком, навісом (синонім – *кивот*). 2. Дерев'яна скриня або стулкова рама для великої ікони, яка декорована рельєфом, розписом або різьбленням. 3. Завершення Царських врат іконостаса у вигляді моделі невеликого храму. 4. Кілька невеликих ікон на стіні.

КІПОР (голл. *рух навкосо*) – схрещення крокв у дахові.

КІПРЕГЕЛЬ (нім.) – геодезичний інструмент для прокреслювання напрямків і визначення відстаней та звищень при мензульній зйомці.

КІРАСА (франц.) – захисне обмундирування з двох металічних пластин, які вигнуто за формою спини та грудей і з'єднано пряжками на плечах і збоків; вид обладунків.

КІРЗА (нім.) – цупка, багат шарова, особливим способом просочена вологостійка тканина, що використовується для виробництва взуття.

КІРІДЗУМА (япон.) – гребінь даху в японській споруді, прикрашений різьбленим орнаментом.

КІРХА, КІРКА (нім.) – лютеранська храмова споруда, зазвичай відзначалася скромнішими архітектурними формами і вбранням порівняно з римо-католицькою.

КІРКА (тур.) – рід молотка – загострений з одного чи з двох кінців, або такий, що закінчується гострою лопаттю, металевий стрижень на рукоятці, який використовується при земляних і гірських роботах.

КІСВА (араб. *тканина*) – урочиста завіса затіненої частини ісламської мечеті колонного і айванного типів (зулли).

КІСЕЯ (тур.) – прозора тонка тканина.

КІШ (тюрк.) – 1. Табір запорізьких козаків. 2. Частина покрівлі між банями.

КІШКІНЕК – постійний двір у країнах ісламського Сходу.

КІШЛАК (тюрк.) – 1. Зимовка кочових народів Азії. 2. Селище в Середній Азії.

КЙОШК (тюрк.) – в архітектурі країн Середньої Азії – сторожова вежа, Те саме, що і в західноєвропейській архітектурі *донжон*.

КЛАДКА – 1. Місток через струмок, рів. 2. Те саме, що і мурування.

КЛАС (лат. *розряд, група*) – 1. Те саме, що і множина, тобто сукупність предметів, які виділяються за якою-небудь ознакою або просто перераховані. 2. Розряд чого-небудь. 3. Приміщення для занять у школі. 4. Ступінь підготовленості, кваліфікація.

КЛАСИК (лат.) – 1. Визначний діяч науки, мистецтва, суспільної думки, твори якого є загально визнаним взірцем. 2. Послідовник *класицизму* в мистецтві, класицист.

КЛАСИКА (лат.) – зразкові, видатні, загально визнані твори мистецтва і літератури, що мають нескороминущу цінність для національної та світової культури.

КЛАСИФІКАЦІЯ (лат.) – 1. Система супідрядних понять (класів об'єктів) якої-небудь області знань чи діяльності людини, що використовується як засіб для встановлення зв'язків між цими поняттями чи класами об'єктів. 2. Розподіл тих чи інших об'єктів за класами залежно від їхніх властивостей.

КЛАСИЦИЗМ (лат.) – художній напрям, що орієнтований на раціональне композиційне мислення, ясність, цілісність, простоту, врівноваженість, тектонічність, статичність і завершеність форми. У більшості випадків як еталон вибирається мистецтво античної класики. В історії архітектури норми *К.* склалися в добу Високого Відродження в Італії, програмно як художній напрям були оформлені в мистецтві Франції другої половини XVII ст. В Італії, Франції, Німеччині, Росії і в Україні художній напрям *К.* породжував у різні історичні періоди різні історико-регіональні художні прояви класицистичної архітектури.

КЛАСИЦИСТИЧНИЙ – виконаний в добу класицизму.

КЛАСИЧНИЙ (лат.) – 1. Античний, а тому – зразковий. 2. Має відношення до класицизму. 3. Створений класиком, досконалий; 4. типовий, характерний, традиційний.

КЛАУЗОННЕ (франц. < лат. *перегородка*) – так зване змішане мурування візантійських споруд, коли червоні цеглини обрамовували блоки світлого каменю, внаслідок чого створювався «перегородчастий» візерунок (додатково див. **КЕРАМОПЛАСТИКА**). Термін використовують також для визначення засобів у мистецтві кольорової емалі по металу, в Китаї – по фарфору, у середньовічній Європі – паяного вітража.

КЛАУЗУРА (лат. *запирати*) – первісна, попередня ідея просторової теми, художнього образу споруди певного функціонального призначення або містобудівного утворення. Виконується у вигляді графічного начерку для подальшої роботи над проєктом. Назва походить від старої традиції навчання, коли виконавців *к.* ізолювали один від одного, запираючи в окремому приміщенні.

КЛАУСТРО (ісп. < лат. *закритий простір*) – 1. крита галерея у західноєвропейських монастирях і фортецях; 2. багато прикрашений головний монастирський двір в Іспанії та її американських колоніях (порівн. *клуатр*).

КЛАФТЕР (нім.) – національна міра довжини в Австрії й Угорщині, яка дорівнює 1,896 м.

КЛЕЙМО (нім. *клей*) – 1. Пластина на стулці воріт, фасадній стіні або іконі з декоративними обрамуваннями чи сюжетними зображеннями навколо центрального образу. 2. Тип компонування зображень або орнаментальних мотивів, кожне з яких має замкнену форму і добре сприймається на незаповненій поверхні.

КЛЕЙОВИЙ ЖИВОПИС – різновид фрески, де як сполучний пігмент застосовується тваринний (риб'ячий, кістковий, казеїновий, міздровий, желатин) або рослинний (крохмаль, камеді) клей. Вживаються покриваючі, непрозорі фарби, що утворюють матову поверхню, яка при збільшенні клею отримує блиск, а фарби – інтенсивність. Однак надмірність клею або його нестача негативно позначається на міцності художнього твору.

КЛЕЙСТЕР (нім.) – клейкий розчин, який отримують з муки і крохмалю.

КЛЕММА (нім.) – зажим для приєднання та закріплення дротів на приладах, апаратах і електромашинах.

КЛЕПИК (давньорус. *кривий*) – профіль, архітектурний облом або профільований камінь у карнизі давньоруської споруди, що в перетині складає чверть валика і поличку.

КЛЕР (грец. *наділ, жереб*) – земельна ділянка з садибою в античні часи. Від нього походять: клерикальний (церковний), клір, клірос.

КЛЕРИСТОРИЙ (лат.) – верхня частина центрального нефа і хору католицького храму, яка розташовувалася над трифорієм і мала великі вікна для освітлення інтер'єра. Іноді так називали весь простір головного нефа.

КЛИНЧАСТЕ СКЛЕПННЯ – оболонка криволінійного перекриття приміщення, форма якої викладена з каменів клинчастої форми.

КЛІВЕР (голл.) – трикутне вітрило між носовою щоглою і *бушпритом*.

КЛІМАТОЛОГІЯ (грец. *нахил земної поверхні до Сонця і вчення*) – наука про клімат. Дослідженнями в будівельній діяльності вивчаються і пропонуються оптимальні режими для проєктування містобудівних утворень, розташування будівель і споруд з урахуванням кількості опадів, напрямку вітрів тощо.

КЛІМАТИЗЕР (франц.) – прилад для зволоження і охолодження повітря в приміщенні та очищення його від пилу.

КЛІМАТРОН – оранжерея зі штучним кліматом.

КЛІНІКА (грец.) – будівля медичного закладу, в якій крім стаціонарного лікування хворих проводиться викладацька і науково-дослідна робота.

КЛІНКЕР (англ., нім.) – 1. Дуже міцна добре випалена цегла, що призначена для зведення фундаментів і склепінь, брукування шляхів чи підлоги виробничих споруд, зведення фабричних труб, облицювання каналізаційних каналів. 2. Напівпродукт, що отримується у вигляді гранул при випалі тонкоподрібненої суміші вапняку з глиною; використовується при виробництві цементів.

КЛІНКЕТ (голл.) – засувка для трубопроводів на судах.

КЛІНОМЕТР (нім.) – 1. Прилад для вимірювання нахилу відкосів насипу чи (у гірській справі) кута падіння пласту, жили. 2. Те саме, що і *кренометр*.

КЛПРЕНС (англ.) – відстань від опорної площини до найбільш низько розташованого елемента конструкції транспортних, дорожньо-будівельних, сільськогосподарських машин тощо.

КЛПРОС (грец.) – 1. Призначене для кліру (духовенства) місце біля іконостасу і солеї в православній церкві. 2. Місце для хору з півчих і читців у церкві на солеї, які символізували співаючих ангелів, що звеличували Славу Божу.

КЛІСМОС – стілець, який має поперечну планку у вигнутій формі, вигнуту спинку і шаблеподібні ніжки. Стілець-клісмос з'явився в Стародавній Греції, але отримав нове життя тільки біля 1800 р. в мистецтві класицизму. Внаслідок грецького походження *к.* зазвичай називають просто «грецьким стільцем». *К.* було наділено елегантним зовнішнім виглядом, оскільки при його створенні в кожну деталь вкладався конструктивний сенс.

КЛІТЬ (давньорус. *комора*) – 1. Прямокутний зруб з покладених один на одного вінців, який являвся вихідним елементом при спорудженні простих за формою дерев'яних хат, господарських будівель, а також храмів (див. *клітська церква*). 2. Однозрубна будівля, яка не опалювалася і слугувала для зберігання майна або продуктів. Крім них існувала: ~ **на зграї** – житловий зруб на підкліті, призначений для хліва. Мав місце в архітектурі Російської Півночі.

КЛІТСЬКА ЦЕРКВА – дерев'яний християнський храм, який зазвичай складається з

трех зрубів (клітей): нартексу (притвору, трапезної або бабинця), основного молитовного залу з двосхилим дахом і вівтаря. Над середньою кліткою влаштовувалась маківка на ший, а над бабинцем інколи зводилась шатрова дзвіниця.

КЛІЩІ – оборонна споруда, яка розташовувалася перед куртиною фортеці і виступала вперед двома гострими кутами, що дозволяло вести перехресний вогонь.

КЛОАКА (лат.) – підземний канал для стоку нечистот.

КЛОБУК (тюрк.) – головний убір монахів – високий циліндр без полів з покривалом; чорний у простих монахів і архіреїв, білий – митрополитів і патріархів.

КЛОЗЕТ (англ.) – заст., те саме, що і *ватер-клозет*.

КЛОЙЗ (івр.) – синагога євреїв хасидського спрямування.

КЛОСТЕР (нім. < лат. *захисток*) – 1. Оточений фортечною стіною з баштами монастирський комплекс у середньовічній архітектурі Німеччини. 2. Криті галереї або коридори із залами, які розташовані навколо монастирського двору в англійському середньовічному зодчестві (порівн. *клуатр*).

КЛОСТЕР-ГЕВЕЛЬБЕ СКЛЕПІННЯ (нім. *захист і підвал*) – те саме, що і *зімкнуте склепіння*.

КЛОТИК (голл.) – дерев'яна або металічна деталь заокругленої форми, всередині якої розташовані ролики фалів для підняття ліхтаря, прапорів; насаджується на верх щогли чи *флагиштоку*.

КЛУАЗОННЕ (франц.) – перегородчаста емаль.

КЛУАТР (франц. < лат. *закритий, захист*) – 1. Двір католицького монастиря, оточений одно- чи двоярусними галереями або масивною стіною, посеред якого знаходився колодязь (синонім – *кройсганг, кьостро*). Зазвичай прилягав до південного боку соборної церкви, навколо двору знаходилися дорміторій, будинок абата, трапезна з кухнею, училище, лікарня та господарські споруди. Нерідко звідси і влаштовувався головний вхід до храму. 2. Крита галерея, що обрамовувала за периметром велику церкву в романський та готичний періоди або одночасно оточувала монастирський двір.

КЛУБ (англ.) – будівля громадської організації професійного, культурно-просвітниць-

кого, спортивного або іншого характеру. Відзначаються наявністю залів для концертів і виставок, значних приміщень для бібліотек, спортивних занять і розвинутою групою кімнат для спілкування

КЛУМБА (польс. < англ. група рослин) – 1. Квітник чи газон правильної форми в садах. Зазвичай включається в композицію партеру регулярного парку. 2. Висаджена на галявині пейзажного парку група кущів і дерев.

КЛУНЯ (укр.) – господарська будівля, що призначалася для молотби або зберігання необмолоченого хліба (порівн. *стодола*). У різних регіонах України відзначалась розмірами і формою, завдяки встановленню кількох *сіх* утворювався необхідний простір для обмолоту зерна і влаштування прорізу для в'їзду возів зі снопами. Крім к., вирішених в одному рівні, зводились: ~ **клуні верхові** – у вигляді двоповерхового зрубу, без ями у нижній частині.

КЛУПІ (нім.) – інструмент для нарізання вручну зовнішньої різьби – оправка з двома рукоятками, до якої вставляють різьбонарізні плашки.

КЛЮЗ (голл.) – отвір у палубі і надводній частині борту судна для пропускання якірного ланцюга чи тросу.

КЛЮЧ – верхній клинчастий камінь арки, те саме, що і *замок*.

КЛЯШТОР (польс.) – 1. Католицький монастир у вигляді храму, до бічного входу якого прилягав двір, оточений келіями та навчальними приміщеннями. Зводився в Польщі. 2. Келії монахів або монахинь у католицькому монастирі.

КНЕХТИ (голл.) – парні чавунні, сталеві чи дерев'яні тумби на палубі судна, біля його бортів чи на пристані, які слугують для закріплення швартових або буксирних канатів.

КНОП (голл.) – вузол кулеподібної форми, який робиться на кінцях снастей.

КНОПКА (нім.) – 1. Тонкий короткий гвіздок з плоскою шляпкою для прикріплення паперу, тканини до чогось твердого. 2. Застіжка з двох частин, що входять одна в другу.

КНОРПЕЛЬ, КНОРПЕЛЬВЕРК (нім. *хрящоподібна робота*) – орнаментальний мотив часів німецького бароко, фантастичний малюнок якого нагадує морду чудовиська, дивну маску, гребінь морської хвилі, але найбільшою мірою схожий на хрящ, що і зумовило відпо-

відну назву. Був запропонований голландським архітектором і скульптором К. Флорісом в середині XVI ст. Разом з мотивами бандельверк і ормушль застосовувався численними майстрами маньєризму, бароко і рококо, внаслідок чого виник навіть термін «вушний стиль» або «орикалер», «аурикуляр».

КОАКСІАЛЬНИЙ (франц.) – той, що знаходиться на одній осі з чим-небудь; співосний.

КОБИЛКА – 1. Оформлення дерев'яних випусків крокв над стіною. 2. Брусок, що з'єднує дерев'яні елементи (дверну коробку, сходинки, тесини тощо) з конструкцією стіни або кроквами.

КОВНІР – глибокий перехват, западина у нижній частині бані над дерев'яним зрубом.

КОВПАК – 1. Чотирихилий дах з відношенням висоти до сторони основи як 1:1, тобто із 100% крутістю за кута 45°. Завершення з крутішими схилами має назви «намет», «шатро». 2. Рублене «в ріж» пірамідоподібне покриття над невисокими дерев'яними будівлями типу четвериків або восьмериків. 3. М'який конусоподібний головний убір. 4. Конусоподібне покриття багатьох предметів.

КОВЧЕГ, КОВЧЕГ ЗАВІТУ, КОВЧЕГ ЗАПОВІТУ – скринька, де знаходилися «Скрижалі Завіту», начебто отримані євреями від Бога на горі Синай, що спочатку зберігалися у скінії, а потім в Єрусалимському храмі.

КОГЕЗІЯ – зціплення між поверхнями двох однорідних за складом тіл, що перебувають у контакті.

КОДЗЬОІН (япон.) – будинок священнослужителів, розташований біля японського храму.

КОДО (япон.) – призначений для проповідей храм, який зазвичай розташовується в ансамблі японського монастиря.

КОЖУХ – те саме, що і захаб.

КОЖУХУВАННЯ (укр.) – обшивка зовнішніх стін дерев'яної будівлі гонтом.

КОЗА (італ.) – житловий будинок заможних верств населення у середньовічному італійському місті (порівн. Каса).

КОЗЕЛ – дерев'яна конструкція на чотирьох нахилених ніжках, які з'єднуються дошками. Використовується як настил при виконанні будівельних робіт на висоті, для спорудження тимчасових легких мостів. Прийнято відрізняти: ~ **бельгійський** – дві брущаті триноги з перекладиною, що слугує підвалиною дерев'яного моста.

КОЗЕТКА (франц.) – 1. Невелика кушетка. 2. Двомісний диванчик.

КОЗИРОК – невеликий навіс над віконним або дверним прорізом, що спирається на кронштейни (порівн. *абаван*).

КОІН – скарбниця дзен-буддійського храмового комплексу, зазвичай знаходиться в його східній частині.

КОЙЛОН (грец. *западина*) – природне заглиблення між пагорбами, яке стародавні греки використовували для влаштування театральної споруди просто неба, місць для глядачів, тому термін виступає як синонім – *театрон*.

КОЙЛОНАГЛІФ (грец. *западина і вирізаю*) – невисокий рельєф, де зображення заглиблено в площину тла. Часто вживався в монументальній скульптурі стародавніх народів, зокрема в мистецтві Стародавнього Єгипту (порівн. *контррельєф*).

КОКІЛЬ, КОКЕЛЬ (франц.) – металічна форма для багаторазового відлиття виробів із металу.

КОКЛІТ (англ.) – заглиблене відкрите приміщення в середній чи кормовій частині палуби для рульового і пасажирів (на катерах і вітрильних *яхтах*).

КОКОРА – прикріплена до лат даху тонка жердина з гаком внизу, що підтримує потік для відводу вологи з покрівлі. Характерна для російської народної архітектури. Зазвичай вживається російськомовна назва – «куріца».

КОКОШНИК (ст. слов. *курка*) – декоративного походження *закома* у вигляді завершення стінки подібно до профільованої арки із заповненою площиною та інколи загостреним верхом. Також може мати форму трикутника. Стрічки *к.* розташовувалися на стінах, зменшувалися ярусами, оточуючи нижні частини наметів, підбанників і барабанів. Зазвичай вживалася у архітектурі Московії XVI–XVII ст. і в будівлях XIX ст., виконаних у дусі російсько-візантійської та псевдоросійської стильових течій.

КОЛАЖ (франц.) – 1. Прийом в образотворчому мистецтві, що полягає в наклеюванні на яку-небудь основу матеріалів, які відрізняються від неї кольором і фактурою. 2. Твір, що виконано в подібній техніці.

КОЛЕГІЯ, КОЛЕГІУМ (лат. – співдружність) – 1. Споруда професійного, жрецького або похоронного об'єднання в Стародавньому Римі. 2. Будівля навчального і релігійного

призначення з анфіладним чи галерейним розплануванням внутрішніх приміщень. Виникли в Європі в XVI–XVII ст. із поширенням католицьких орденів, для зібрань яких стали потрібними відповідні будівлі. У них, крім аул, мались бібліотеки, скрипторії.

КОЛЕДЖ (англ.) – 1. Споруда навчального закладу в Англії, призначена для отримання вищої або середньої освіти; така будівля у Франції – колез. 2. Гуртожиток при закладі вищої освіти.

КОЛЕКЦІЯ (лат.) – систематизоване зібрання однорідних предметів, що, зазвичай, представляють науковий, художній, літературний тощо інтерес.

КОЛЕСО – кругле вікно на фасаді середньовічного католицького храму. Відтворювало стародавній язичницький атрибут течії часу, де спиці були сонячними променями. У деяких соборах рама к. зображала хрест – символ християнства. Спочатку виконувалось без рами, згодом остання отримала простий рисунок у вигляді радіальних і фігурних спиць колеса. Пізніше його рама виявилась ще більш складною, вікно отримало назву роза.

КОЛЕСО САНСАРИ (санскр. *круговерть*) – зображення круга із вісьмома спицями, яке символізувало цикли природи, долю людини, біг часу, а також циклічність втілень у буддійській релігії (інша назва «Колесо Закону»). Часто увінчувало монументальні споруди на Далекому Сході. Інколи доповнювалось показом у середині трьох «отрут»: свині (невігластва), півня (похоті) і змії (ненависті), які свідчили про плотські пристрасті людини в матеріальному світі. А в середній частині малося три «блаженства», зліва до якого піднімались монахи і праведники, та три «погибелі», справа від якого по колу звалювались донизу грішники (порівн. «колесо фортуни» – роза). На зовнішньому ободі відтворювалось життя людини, починаючи від народження і до смерті.

КОЛИБА (укр.) – тимчасове житло чабанів і лісорубів у вигляді куреня, який зазвичай виконувалось з кілків і гілок. Був поширений на Гуцульщині в Україні.

КОЛИСКА – тип народного житлового будинку в Середньовічному Єгипті. Прямокутна в плані споруда поділялась на дві частини двором і об'єднувалась поздовжніми стінами і склепінчастим покриттям, яке над двором мало овальний отвір.

КОЛІЗЕЙ (лат. *пагорб Ісиди*) – шедевр давньоримської архітектури, *амфітеатр* родини Флавіїв, римських імператорів. Будівництво було розпочато в 72 р. імператором Веспасіаном і закінчено у 80-ті рр. н. е. його сином Тітом. К. представляє собою гігантський еліпс 188х156 і заввишки 57 м. Це найзначніший із римських амфітеатрів, руїни яких збереглися в різних містах. Зовнішня поверхня К. оформлена суперпозицією – послідовністю «римських архітектурних чарунок». Перший ярус – дорійського ордеру, другий – іонійського, третій – коринфського. Четвертий ярус з *пілястрами* коринфського ордеру надбудували у II ст.

КОЛІР (італ. *фарбування*) – властивість об'єктів матеріального світу, що сприймається як усвідомлене зорове відчуття. Виникає внаслідок впливу на око потоків електромагнітного випромінювання хвиль довжиною від 380 до 760 нм (спектра) або без променевого потоку на око через гадану асоціацію з іншими відчуттями (звуку, тепла тощо) і внаслідок уяви. Різні кольори відчуття викликають по-різному фарбовані предмети, їхні неоднаково освітлені частини, джерела світла і створене ними освітлення. Кольори широко використовуються в архітектурі завдяки: а) застосуванню будівельних матеріалів природних кольорів, б) використанню штучних облицювальних матеріалів різних розцвічень внаслідок додавання при їхньому виготовленні відповідних барвників, в) пофарбуванню тинькованих або інших поверхонь, г) включенню декоративних або живописних елементів у вигляді панно, фресок, мозаїк, вітражів тощо. Враховуючи властивості сприйняття, прийнято розділяти кольори на такі групи: **безфактурні кольори**, які сприймаються без уявлення про певну фактуру та не локалізуються в просторі й начебто «проникні» (освітлений кольоровим ліхтарем білий екран, небо); **фактурні (поверхневі) кольори**, що пов'язані з конкретною фактурою предмета, його поверхнею. Вони є начебто «непроникними» (дерево, цегла, камінь). Наступна пара поділу кольорів: **ахроматичні кольори**, які включають шкалу сірих кольорів від білого до чорного; **хроматичні кольори** – ними є всі кольори спектра всіх відтінків по світловому насиченню, включаючи основні синій, червоний, жовтий і перехідні від них. Наступна пара поділу

кольорів: **теплі кольори**, які розташовані ближче до жовтої частини спектра, хоча в багатьох кольорів можуть бути поряд із теплими і холодні відтінки; **холодні кольори**, що розташовані ближче до блакитної частини. Наступна пара поділу кольорів: **важкі кольори**, які визначаються ступенем фактурності, більш темні й насичені; **легкі кольори** – світлі, менш фактурні й насичені. Загалом ваговитість кольорів залежить від світлоти.

КОЛОВРАТ – вал, на який накручується канат для підйому важких речей з колодязя або глибокої ями.

КОЛОДА – відчищений від гілок стовбур зрубного дерева з відрізаною верхівкою. Добре висушена коротка і довга товста деревина широко вживалась з найдавніших часів у будівництві. Прийнято відрізняти так звану: ~ **випускну** – дерев'яний *кронштейн*.

КОЛОДЯЗЬ – 1. Глибока яма у вигляді вертикального каналу для отримання води. 2. Заглиблений простір для технічних цілей (рудниковий, мінний тощо); 3. вертикальний димовий канал від пічки.

КОЛОНА (франц. < лат. *стовп*) – 1. Кругла або багатокутна в перетині підпора, зазвичай складається з увінчаного капітеллю фусту (стовбура), що може спиратися на базу. Будучи компонентом стійково-балкової конструктивної системи, *к.* вживалися в архітектурі всіх часів і народів. Її походження пов'язано також із символікою природних форм, зокрема дерева; вона вважається стародавнім фалічним символом, зображенням животворящого початку. Підтвердженням є форми перших монументальних архітектурних творів – менгірів, встановлення окремих *к.*, які нічого не підтримували, не мали ніякої конструктивної необхідності. Нарешті, окрема *к.* могла матеріально увічнювати стовп диму над жертovníком, що вертикально здіймався до небесних богів. Тому їхнє завершення відповідними скульптурними зображеннями відображало певні культи (дельфіна – давньоримської Церери, лева – вавілонського Мардука, барана – шумеро-аккадського Оаннеса, колеса – Будди). В епоху Античності *к.* стала величним п'єдесталом для увічнення імператорів, шляховим знаком. Як символ: ~ **вотивні колони** – ритуальні стовпи у стародавньому храмі, на священній ділянці; ~ **впалі колони** – напівколони, які втоплені у вузькі верти-

кальні ніші й не виступають за поверхню стіни. Суперечать функції *к.* як вільно поставленої підпори, але створюють напружену гру світлотіні й стали популярними в бароко та інших стильових напрямках; ~ **гаторичні колони** – стовпи, увінчані зображеннями богині Гатор (докл. див. **КАПІТЕЛЬ**); ~ **зв'язані колони** – узагальнена назва *к.*, які частково виступають з масиву стіни на одну, дві або три чверті, тобто напівколони, тричетвертні; ~ **канде-лябрні (балюстрадні) колони** – мають різні розміри в перетині та багато орнаментовану нижню частину фусту; ~ **кручені колони** – з фустами, які виконані спіралеподібно. Атектонічність, деструктивність їхньої форми приваблювали візантійських і готичних зодчих, а також архітекторів бароко для виразу нематеріальності маси (порівн. *соломоники*). Ця ри-са також підкреслювалась інкрустацією *фусту* різнокольоровою мозаїкою; ~ **муфтіровані колони** – з фустами, циліндричні обсяги яких збагачені муфтами у вигляді призматичних або циліндричних кам'яних блоків або такої ж форми дерев'яними брусами; ~ **приставні колони** – розташовані біля самої стіни; ~ **протодорійські колони** – з канелюрованими фустами, які ще не отримали капітелей; ~ **ростральні колони** – тріумфальні колони, прикрашені рострами, тобто скульптурними зображеннями носів кораблів. Уперше носи кораблів, переможених у битві 338 р. до н. е., прикрасили як трофеї трибуну в Стародавньому Римі. Як правило, *к. р.* ставляться окремо і споруджуються на честь військових перемог, символізуючи морську могутність держави; ~ **службові (приставні) колони** – напівколони, що підтримують п'яти склепіння або нервюри; ~ **спаровані колони** – розташовані попарно; ~ **тричетвертні колони** – заглиблені на одну чверть діаметра у масив стіни і на три чверті виступаючі над площиною; ~ **тріумфальні колони** – докл. див. *тріумфальна колона*. 2. Стрій бойових кораблів у кілька ліній, кожна з яких називається колоною.

КОЛОНАДА (франц.) – ряд колон, розташованих за прямою чи кривою лінією та об'єднаних антаблементом або арками.

КОЛОНАДНА ВУЛИЦЯ – вулиця, над хідниками якої влаштовані колонні галереї, пересічення з іншими відзначені арками, а злами – тетрапілонами.

КОЛОНИЯ (лат. *поселення*) – містобудівне утворення чіткого цільового призначення, наприклад, житлове селище робітників і службовців промислового підприємства.

КОЛОРИ-ФІЛД – живопис кольірних полів – напрям абстрактного мистецтва 1950–1960 рр. – монохромний живопис, де колір звільнений від форми і композиції, будується на перепадах інтенсивності тону.

КОЛОРИСТИКА (лат.) – 1. Колірні особливості форми. 2. Система знань про колір.

КОЛОРИМЕТР – 1. Прилад, призначений для контролю кольору джерел світла, фарб, екранів телевізорів. 2. Прилад для визначення концентрації речовин на вифарбованих поверхнях.

КОЛОРИМЕТРИЯ (лат.) – методи виміру і кількісного вираження кольору, що базуються на визначенні координат кольору у вибраній системі трьох основних кольорів.

КОЛОРИСТ (франц.) – 1. Художник, який вміло використовує і поєднує фарби; 2. Спеціаліст із забарвлення (колористики) тканин.

КОЛОРИСТИКА – 1. Прикладна наукова дисципліна, що вивчає природу кольору. 2. Колірні особливості форми. 3. Система знань про колір.

КОЛОРИТ (італ. < лат.) – взаємопов'язаність кольірних забарвлень. Залежно від стильової спрямованості епохи, змісту і загального задуму твору та індивідуальності майстра гармонія може досягатися як єднаннями локальних кольорів, що часто отримують символічне значення, так і їхніми тонкими тональними сполученнями (додатково див. *валер, рефлекс, тон*).

КОЛОС (грец. *велика статуя*) – 1. Велетенська бронзова статуя бога Геліоса, що була встановлена на острові Родос. Одне із чудес світу. 2. Скульптура величезних розмірів або грандіозний архітектурний монумент.

КОЛОСАЛЬНИЙ – величезний, дуже великий. **КОЛОСАЛЬНИЙ ОРДЕР** – те саме, що і *великий ордер*.

КОЛОСНИКИ – 1. Верхня частина сценічної коробки. 2. Решітка із залізних прутів у топці печі.

КОЛУМБАРІЙ (лат. *голубник*) – місце масового поховання в урнах, розміщених у спеціальних невеликих нішах (локулі), які влаштовувались в катакомбах або в стінах наземних усипалень після кремації. Розташовуючись кількома ярусами, вони нагадували

гнізда голубів, що і зумовило назву. У Стародавньому Римі малися приватні, сімейні або громадські, якими опікувались колегіуми.

КОЛХАС, Рем / Rem Koolhaas (1944 р. н.) –

голландський майстер архітектури і дизайну, Прітцкерівський лауреат (2000), володар Японської імператорської премії (2003) і Британської Золотої медалі (2004) родом із Роттердама. Теоретик деконструктивізму. Випускник Гарвардської школи дизайну. У 1975 р. заснував архітектурне бюро ОМА. Серед найзначніших втілених у життя проєктів Р. Колхаса: Парк де ла Вілетт, Париж (1982), Роттердамський художній музей (1992), музей Гугенхайм-Ермітаж у Лас-Вегасі (2002), посольство Нідерландів у Берліні (2003), бутики Прада в США (2003), Центральна публічна бібліотека в Сіетлі (2004), Будинок музики в Порту (2005), Штаб-квартира CCTV центрального телебачення Китаю (2008).

КОЛХОФФ, Ханс / Hans Kollhoff (1946 р. н.)

– німецький майстер архітектури і дизайну родом із Бад-Лобенштайну, Тюрінгія. У 1968–1973 рр. навчався в Університеті Карлсруе в Е. Айермана. Продовжував освіту в університеті Корнелла в Нью-Йорці. 1978 р. заснував власну майстерню в Берліні. Викладав у Берлінському технічному університеті та в Швейцарській вищій технічній школі Цюриха. Проєкти К. відносять до стильового напрямку *неокласицизм*.

КОЛЬЄ – 1. Астрагал з ліпними перлинами. 2. Вигин капітелі з овами. 3. Намисто з дорогоцінними підвісками.

КОЛЬОР (лат.) – колір фарби, її густина і тон, а також забарвлення, колір загалом.

КОМА (грец. *село*; япон.) – 1. Давньогрецьке укріплене поселення, розташоване в полісі біля основного міста (порівн. *посад*). 2. Маленький павільйон, що зводився в Японії для чайних церемоній.

КОМАЛЬЄН – крита галерея, що оточує підвищений ступінчастий майданчик, на якому підноситься бот або сим – храмова споруда у Лаосі.

КОМАРА (давньорус. < грец. *склепінчаста кімната*) – 1. Те саме, що і склепіння циліндричне. Від цього терміну походить «закомара», яка багато в чому визначає зовнішній вигляд давньоруської храмової споруди. 2. Нижня палата, невелике приміщення зі склепінчастим перекриттям (порівн. *шамбре*).

КОМБІНАТОРИКА (лат. *сполучати*) – один з композиційних засобів, що полягає в складанні значної кількості варіантів із заданих елементів, що досягається їхнім чергуванням, попарним з'єднанням, перестановкою, дзеркальним повтором. Використовується для виконання простих орнаментальних мотивів, у геометричному стилі. Переважає в архітектурі пуризму, конструктивізму та інших течій XX ст., у яких композицію зведено до рівня гармонізації формальних елементів, а художній зміст підмінено естетичною цінністю конструкції.

КОМБІНАЦІЯ (лат.) – 1. Поєднання, взаємне розташування чого-небудь. 2. Сукупність об'єднаних одним задумом прийомів, дій тощо.

КОМБІНУВАТИ (лат.) – поєднувати, з'єднувати в яку-небудь комбінацію.

КОМЕЛЬ – селянський будинок на півночі Росії, що має під одним двосхилим дахом паралельно розташовані житлову і господарчу частини.

КОМИНОК – те саме, що і *камін*.

КОМІНГС (англ.) – облямовування отвору в палубі судна, наприклад вантажного чи східцевого люку; виконується із сталевих листів або дерев'яних брусків.

КОМОД (франц.) – шафа з висувними ящиками.

КОМОРА (укр.) – господарська споруда для зберігання збіжжя, інших виробів. Мала підлогу, підвищену над землею, і галерею уздовж чільного фасаду для сушіння зерна. Відображаючи заможність селянської родини, відзначалась якісним будівельним матеріалом і оздобленням. Характерна для українського народного будівництва.

КОМПАКТНИЙ (лат.) – щільний, тісно розташований, без проміжків, що займає мало місця.

КОМПАРТИМЕНТ (франц. < лат. *сполучати*) – 1. Архітектурно виділена частина споруди під одним перекриттям або з'єднаних наскрізними проходами, яка вирізняється зовнішнім ризалітом, крилом та іншими засобами. 2. Значний повторний елемент композиції, наприклад, кутова чарунка хрестово-купольного храму.

КОМПЕНСАТОР (нім.) – у техніці – пристрій для знешкодження впливу різних факторів (температури, тиску, положення тощо) на стан і роботу систем, споруд, машин, приладів тощо.

КОМПЕНСАЦІЯ (лат.) – в техніці – сукупність операцій для відшкодування похибок форми і розмірів деталей, взаємного розташування їхніх поверхонь.

КОМПЛЕКС (лат. *складний*, зв'язок) – група споруд одного функціонального призначення.

КОМПЛЕКТ (лат.) – повний набір, склад чого-небудь чи кого-небудь.

КОМПЛЮВІЙ, КОМПЛЮВІУМ (лат. *стікати*) – прямокутний отвір всередині даху житлового будинку давньоримської доби, що призначався для освітлення приміщень та стоку дощової води до *імплувію*, влаштованого у внутрішньому (атріумному) дворі.

КОМПОЗИТНИЙ ОРДЕР (італ. *змішаний*) – система стійково-балкових конструкцій, що відзначається особливою пишнотою, помпезністю і виходить з елементів іонійського та коринфського. Так, капітель колони має чотири великі волоти як в іонійському ордері, а дзвін оточено двома ярусами акантових листів подібно коринфському. Капітель інколи збагачувалась скульптурними зображеннями гіпокампів, грифонів, кентаврів, внаслідок чого вона здавалась бестіарієм з ботанічним садом в одній корзині. Антаблемент – складний і розкішно декорований. Поширений у класичній архітектурі.

КОМПОЗИЦІЯ (лат. *складання, зв'язування*) – 1. Система побудови художніх творів, спрямована на отримання гармонійного сполучення різних частин, на досягнення цілісності й образної завершеності. На відміну від конструктивності жоден з елементів к. не можна замінити через його унікальність у сполученні з іншими. Внаслідок того, що к. існує стільки ж, скільки творів мистецтва, її феномен надзвичайно важкий для аналізу, можна визначати лише деякі загальні принципи і закономірності. У навчальному процесі художніх академій термін к., як правило, вживається стосовно компоновки, хоча між ними існує принципова відмінність. Така ситуація склалась і в архітектурній теорії, згідно з якою існують вертикальна і горизонтальна к., за розпланувальним прийомом розрізняються – відкрита і закрита, замкнена, компактна і розчленована, а також: ~ **композиція антитетична** (грец. *протилежність*) – парне

зображення прикраси (лівої та правої) із додержанням дзеркальної симетрії; ~ **глибинно-просторова** – сприйняття будівлі в глибині оточеного з боків простору; ~ **ракурсна** – розрахована на сприйняття будівлі лише в ракурсі; ~ **об'ємна** – визначається об'ємною побудовою загальної форми; ~ **об'ємно-просторова** – характерна сполученням об'ємних форм з просторовими; ~ **просторова** – їй притаманна наявність площин, що оточують простір, який домінує; ~ **фронтальна** – розрахована на фронтальне сприйняття фасадної площини; ~ **центрична** – спостерігається панування центральної осі, що визначає розпланувальне і об'ємне вирішення. 2. Синтез різних видів мистецтв.

КОМПОНЕНТ (лат. *складова*) – 1. Складовий елемент композиції твору монументального мистецтва, споруди, містобудівного утворення. 2. Складові частина, елемент чогонебудь.

КОМПОНОВКА (лат.) – взаємне розташування частин, елементів художнього твору згідно загальноприйнятих правил, функціональним потребам, вимогам масштабної розмірності тощо.

КОМУНІКАЦІЇ (лат. *засіб сполучення*) – просторові чарунки, призначені для зв'язку окремих мас або інших осередків, можуть виконуватися у вигляді окремих будівель або елементів інтер'єру. В архітектурних спорудах прийнято розрізняти: ~ **вертикальні** – призначені для зв'язку між різними рівнями, ярусами, поверхами будівлі й виконуються у вигляді сходів, пандусів, ліфтів; ~ **горизонтальні** – представляють собою коридори, галереї, переходи; ~ **технічні** – системи інженерної інфраструктури (водопровідні, каналізаційні трубопроводи, вентиляційні канали тощо). У містобудівних утвореннях – це вулиці, площі, хідники для людей, мости, транспортні розв'язки тощо.

КОМФОРТ (англ.) – сукупність побутових зручностей, яку психологічно відчуває людина в контакті з архітектурним середовищем, мікрокліматом тощо.

КОМФОРТАБЕЛЬНІСТЬ – зручність.

КОМФОРТНІСТЬ – найбільш сприятливі умови існування.

КОНВЕКТОР (нім.) – прилад, що обігріває, у системі центрального опалення, в якому все тепло від теплоносія передається в приміщення, що опалюється, шляхом конвекції.

КОНВЕРГЕНЦІЯ – 1. Сходження, зближення. 2. Зведення осей зору очей при розгляді близьких предметів шляхом повороту очних яблук назустріч одне одному.

КОНГЕНІАЛЬНІСТЬ – значна близькість за образом думки та манерою творчості.

КОНГЛОМЕРАТ (лат. *зібраний*) – незв'язна суміш форм, механічне об'єднання кількох частин, протилежне композиції.

КОНГЛОМЕРАЦІЯ – з'єднання окремих предметів в одне ціле.

КОНГРУЕНТНІСТЬ (лат. *збіг*) – сумісна рівність, однаковість фігур або форм. Поряд із дзеркальною симетрією є одним із засобів архітектурної композиції (докл. див. *симетрія*).

КОНВЕНТІЛЬО (ісп.) – барак для робітників біля підприємства. Характерні для забудови міст Південної Америки поч. XX ст.

КОНВІКТ (лат.) – гуртожиток при монастирі.

КОНДЕНСОР – лінза або кілька лінз з коротким фокусом для концентрації потоку світла для рівномірного освітлення зображення.

КОНДИЦІОНЕР (лат.) – апарат для обробки і переміщення повітря в системах вентиляції.

КОНДИЦІОНУВАННЯ – приведення предметів у відповідність із встановленими нормами чи стандартами.

КОНДИЦІЯ – норма, стандарт якості, якій повинен відповідати той чи інший предмет.

КОНДО (япон. *золотий зал*) – центральний павільйон у структурі ансамблю буддійського монастиря в Японії, у якому знаходились основні священні зображення. Споруджувався на високому цоколі, увінчувався багато-ярусною покрівлею із дзвониками.

КОНИК (укр.) – 1. Оформлення дерев'яного кронштейну у вигляді різьбленої кінської голови. 2. Горизонтальна колода з перевернутим жолобом, яка завершує дерев'яний дах і скріплює схили покрівлі. Її звисаючий над торцем кінець звичайно отримував скульптурне оздоблення.

КОНИК (рос.) – 1. Широка лава біля входу до селянської хати. 2. Бокова стіна з різьбленням у вигляді кінської голови, вбудована в приміщення дерев'яної хати.

КОНІСТЕРІЙ, КОНІСТРА (лат. < грец.) – 1. Піщаний майданчик, який у Стародавній Греції влаштовували на оркестрі в театрі, палястрі в гімнасіях. 2. Розташоване поруч з корікеєм у давньо-римських термах приміщення для піску, яким покривалася арена для борців.

КОНІЧНИЙ – у формі конуса.

КОНКЛЮЗІЇ (лат. *висновок*) – жанр зображень, символічних композицій, які містять повчання. Часто супроводжуються поясненнями, коментарями релігійного або просвітницького змісту.

КОНКРЕТИЗАЦІЯ – уточнення чого-небудь у більш наочній формі.

КОНКОРС (лат. *місце сходження вулиць*) – 1. Розподільний зал для пасажирів у транспортній будівлі, яким часто виступає просторий вестибюль. 2. Площа, у яку вливається низка вулиць в англійському населеному пункті.

КОНКУРС (лат. *зіткнення*) – творче змагання митців з метою виявлення кращої пропозиції, проєкту. Мало місце ще в епоху Античності, часто проводилися з ХІІІ ст. в італійських містах на краще вирішення фасадів соборів, вівтарних образів, монументальних пам'ятників, серед яких найвідоміші перемога Ф. Брунеллескі на спорудження купола Санта Марія дель Фьоре у Флоренції та суперництво Леонардо да Вінчі з Мікеланджело за право виконати розпис у Палаццо Веккьо. У Франції великий розголос мав к. на східний фасад Лувра, де перемогу над співвітчизниками і знаменитим Л. Берніні святкував К. Перро. У ХІХ ст. к. проводилися відкритими (число і склад учасників не обмежувались) і закритими (замовними), при цьому розроблялась чітка програма, обумовлювались терміни, автори виступали під девізами, рішення приймало задалегідь обране журі, переможці отримували винагороди залежно від зайнятого місця, а також право на проєктування споруди або виконання декоративно-прикладного витвору.

КОНСЕРВАТОРІЯ (італ. – збереження) – споруда навчального закладу, де отримують вищу освіту музиканти. Відзначається специфічним розплануванням, поєднанням класів для індивідуальних занять і залів для концертних виступів.

КОНСЕРВАЦІЯ (лат. *охорона*) – комплекс заходів із збереження об'єктів в існуючому стані та в сучасному середовищі. Є першою стадією реставрації творів мистецтва, захистом оригіналу від подальшої руйнації, для чого вживаються механічні та хімічні засоби.

КОНСИСТОРІЯ (лат. *місце ради*) – 1. Будівля для засідань тайної ради при візантійському імператорі з питань законодавства. 2. Будинок або приміщення для засідань кардиналів

під головуванням римського Папи. 3. Споруда єпархіального управління та суду над священниками у російській православній церкві.

КОНСОЛЬ (франц. *підтримувати*) – 1. Закріплена одним кінцем *балка*. 2. Виступ у стіні, що підтримує *балкон*, *еркер*, *карниз*, *статую* чи *вазу*. 3. Невеликий стіл, один бік якого спирається на одну або дві ніжки, а другий закріплюється в стіні. Виник у Франції ХVІІ ст., значне поширення отримав у ХVІІІ ст.

КОНСОНАНС (франц. < лат. *співзвуччя*) – ідеальне узгодження, акордна гармонія всіх елементів композиції. Має місце в геометричному орнаменті, рідше у монументальному живопису і архітектурі (порівн. *асонанс*, *дисонанс*).

КОНСТАНТИНІВ ХРЕСТ – восьмикінцевий, докл. див. *хрест подвійний*.

КОНСТАНТНИЙ (лат.) – постійний, незмінний, стійкий.

КОНСТРУКТИВІЗМ (лат.) – напрям у мистецтві 1920-х рр., що висунув задачу конструювання матеріального середовища, яке оточує людину, і намагався використовувати нову техніку для створення простих, логічних, функційно виправданих форм, доцільних конструкцій.

КОНСТРУКТИВНИЙ (лат.) – 1. Що відноситься до конструкції. 2. Такий, який можна покласти в основу чого-небудь, плідний.

КОНСТРУКТИВНІСТЬ (лат. *побудова*) – один із прийомів формоутворення, який побудований на розрахунках фізичних властивостей матеріалів і функцій об'єктів. Є функціональною структурою відкритого типу, елементи якої при збереженні принципу зв'язків можуть замінюватися без помітної шкоди для цілого. Вважається одним з головних компонентів для творів дизайну і в архітектурному проєктуванні ХХ ст. (порівн. *пластичність*).

КОНСТРУКТОР (лат.) – 1. Спеціаліст, який конструює що-небудь, створює конструкцію чого-небудь. 2. Дитяча гра – набір деталей, які з'єднуються одна з одною, і створюють певну конструкцію.

КОНСТРУКТОР-ХУДОЖНИК – дизайнер у колишньому СРСР.

КОНСТРУКЦІЯ (лат.) – 1. Устрій, взаємне розташування частин, складання якої-небудь будови, механізму тощо. 2. Будова, механізм, які характеризуються певними ознаками.

КОНСТРУКЦІЙНА СИСТЕМА – технологічно і структуровано організована або оптимізована система взаємозв'язків елементів, які створюють матеріальну оболонку архітектурної форми будівлі чи споруди.

КОНСТРУКЦІЙНА СХЕМА – схема оптимальної взаємодії, взаємозв'язку, ефективної роботи всіх елементів *конструкційної системи*.

КОНСТРУКЦІЙНИЙ – структурований, міцний, надійний.

КОНСТРУЮВАННЯ – процес, технологія створення, побудови, розрахунку, оптимізації конструкцій будівель і споруд, будь-яких форм предметів і обладнання.

КОНСТРУЮВАННЯ ХУДОЖНЄ – поняття дизайну в колишньому СРСР.

КОНТИНА – язичницький *храм* у давніх слов'ян.

КОНТИНУАЛЬНИЙ (лат.) – безперервний, постійний.

КОНТИНУУМ (лат.) – 1. Безперервність, нерозривність процесів і явищ. 2. Суцільне матеріальне середовище, властивості якого змінюються в просторі чи часі безперервно.

КОНТОРА (нім.) – загальна назва адміністративно-канцелярських відділів установ і підприємств, головним чином господарського, фінансового характеру.

КОНТОРКА (нім.) – 1. Високий письмовий стіл з нахиленою дошкою, за яким працюють стоячи або сидячи на високому стільці. 2. Невелике приміщення майстра, начальника цеху.

КОНТР-АПРОШІ (франц.) – допоміжні оборонні будівлі, що робилися назустріч атакуючому супротивнику.

КОНТР-АРКА – криволінійна конструкція, яка з'єднує дві вертикальні підпори і на відміну від арки дугою повернута донизу, із замком, розташованим нижче п'ят (порівн. *арка перевернута*).

КОНТР-БАНКЕТ – насип із втрамбованого каменю чи гравію, який влаштовується у підвалині дамби, щоб запобігти її сповзанню по схилу.

КОНТРАЖУР (франц.) – форма, розрахована на сприйняття проти світла; зображення предмета при задньому освітленні.

КОНТРАКТОР, Хафіз / *Hafeez Contractor*

(1950 р. н.) – індійський майстер архітектури і дизайну родом з Мумбаї. Один з проєктів, яким *К.* особливо пишається – офіси для компанії Інфосис. Авангардні будівлі закругленою форми сам архітектор називає «краплями роси». У Нью-Делі *К.* збудував офіси для Майкрософт, Люфтханса, Американ Експрес. Однак найбільшою роботою майстра стало будівництво цілого житлового району Сади Хіранандані. Район, який займає 250 акрів у самому центрі – це немов окремий світ у серці великого міста. Більше 15-ти тисяч жителів, понад 100 офісів, власні школи, лікарні, розважальні заклади і парки. Тут можна забути про те, що ви перебуваєте в бідній країні, де мільйони людей не мають електрики і водогону. *К.* вибудував справжній оазис, бажаючих жити в якому багато. В Індії архітектора знають якщо і не всі, то переважна більшість.

КОНТРАКЦІЯ (лат. *стягування*) – прийом навмисного відступу від геометричної правильності, спрямований на уникнення оптичних перекручень. В Античності це були курвати, зменшення кутових інтерколумнів заради вирівнювання розмірів тригліфів і метоп.

КОНТРАПОСТ (італ. < лат. протиставлення) – композиційний прийом, заснований на контрастному розташуванні мас і просторів, які врівноважуються відносно осі симетрії, внаслідок чого виникає динамічна рівновага. Прикладом слугує хіазм.

КОНТРАСТ (франц.) – різко підкреслена протилежність між однорідними якостями пластичних форм або просторових компонентів. Один із засобів композиції в архітектурі й монументальному мистецтві (порівн. *нюанс*).

КОНТРАСТНИЙ (лат.) – 1. Складаючий *контраст*, абсолютно протилежний. 2. З різкою різницею між світлими і темними частинами.

КОНТРАСТУВАТИ (лат.) – створювати *контраст*.

КОНТРВАЛАЦІЙНА ЛІНІЯ – лінія суцільних польових укріплень атакуючих, що створювалася супроти тих, хто був обложений у цитаделі, зверталась у бік цитаделі й оточувала з внутрішнього боку стрічку, зайняту військами (порівн. *циркумвалаційна лінія*).

КОНТРГАРД – вал з артилерією перед фасом бастіону фортеці, призначений для захисту ескарпної стінки від обстрілу супротивника.

КОНТРЕСКАРП (франц.) – передня крута пологість оборонного рову, що розташована навпроти *ескарпу* і ближче до супротивника.

КОНТРЛІЄРНИ (лат., франц.) – поперечні нервюри, що в склепінні зв'язують оживи, лієрни, тьєрсерони.

КОНТРНАЛИЧНИК – вертикальна тяга по краям наличника, яка починається під кронштейнами сандрика.

КОНТРЕЛЬЄФ – рельєф, зображення якого заглиблено і дзеркально симетрично виступаючим частинам звичайного *барельєфу*. Утворюється шляхом механічного відтискування останнього в м'якому матеріалі (глині, воску), або шляхом зняття гіпсової форми. У стародавні часи к. використовувались як печатка для отримання опуклих відбитків, а в авангардному мистецтві ХХ ст. часто представляли собою колажі з полотна, картону, жерсті, скла, дерева. Ними декларативно вважали так званий вихід зображення з картинної площини в тривимірний простір глядача.

КОНТРЕЛЬС – додатковий рельєс, що вкладено всередині колії поруч з основним шляховим рельсом; слугує для спрямування колісних гребнів рухомого складу на стрілочних переходах, мостах, переїздах і віражах.

КОНТРФОРС (франц., англ. *протидіюча сила*) – підпірний вертикальний виступ стіни або масивний стовп, що плавно або уступами розширюється донизу. Він посилює стійкість прилеглої стіни або протидіє похило спрямованим зусиллям, наприклад, розпору склепіння. В античній та візантійській архітектурі знаходилися всередині будівель. Відкриті К. були прикрашені багатьом романським і готичним храмам, середньовічним фортечним спорудам.

КОНТУР (франц.) – 1. Обрис якого-небудь предмету, лінія, що окреслює форму. 2. Основні, загальні риси чого-небудь.

КОНУРБАЦІЯ (лат. *разом і місто*) – скупчення кількох міських утворень (агломерація), які відзначаються приблизно рівними розмірами і виконують роль ядер. Є центрами тяжіння урбанізованої території.

КОНУС (грец.) – 1. Геометричне тіло, що утворюється обертанням прямокутного трикутника навколо одного із катетів. 2. Предмет такої форми.

КОНФЕКЦІЯ, КОНФЕКЦІОН (лат.) – 1. Готові сукні чи білизна. 2. Магазин чи відділ магазину, що торгує такими товарами.

КОНФЕРЕНЦ-ЗАЛ (нім.) – зал урочистих засідань, проведення конференцій.

КОНФІГУРАЦІЯ (лат.) – зовнішня подібність сприйманого об'єкта, абрис, контур або силует якого можна співвідносити з іншою простою фігурою. Таке співвідношення складає основу образного мислення.

КОНФІРМАЦІЯ (лат.) – затвердження архітектурного проєкту вищою владою.

КОНХА (грец. *раковина*) – перекриття у вигляді половини купола, яке влаштовано над нішею, апсидою, лоджією, стінами, вирішеними у формі напівциліндру. Крім того, існує: ~ **гранована** – коробове склепіння, яке поступово переходить у перекриття з 3–5 лотків, що своїми краями змикаються з вертикальними площинами.

КОНЦЕНТРИЧНИЙ (франц.) – що має спільний центр.

КОНЦЕПТ (лат.) – твір *концептуального мистецтва*.

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО – течія в авангардному мистецтві 1960–1990 рр., яка поставила за мету перехід від створення художніх творів до відтворення художніх ідей, так званих *концептів*, що викликаються у свідомості глядача за допомогою написів, діаграм, схем тощо.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ – 1. Що стосується понять, що виражає поняття. 2. Що стосується *концепції*, концепцій.

КОНЦЕПЦІЯ (лат.) – 1. Певний спосіб розуміння, трактовки яких-небудь явищ. 2. Основна точка зору, керівна ідея, провідний задум, конструктивний принцип різних видів діяльності.

КОНЬКОВИЙ ГУРТ – оформлення гребня даху профільованим чи декорованим залізом.

КОНЬОК (рос.) – горизонтальний перетин двох схилів даху (порівн. *гребінь*)

КООРДИНАТИ (лат.) – числа, які визначають положення точки на площині, на поверхні чи просторі.

КООРДИНАЦІЯ (лат.) – взаємозв'язок, погодження, приведення у відповідність чого-небудь з чим-небудь.

КООРДИНУВАТИ (лат.) – погоджувати, встановлювати координацію поміж чим-небудь.

КОПАЛ (ісп.) – смола, яка виділяється тропічними деревами; застосовується у виробництві лаків.

КОПЕР (нім.) – 1. Споруда над шахтним стовбуром для розміщення підйомного устаткування. 2. Загальна назва пристроїв для

визначення здатності матеріалів супротиву ударним навантаженням. 3. Будівельна машина для підтримки палейного обладнання, а також для спрямування палі при зануренні в ґрунт. 4. Устаткування для розбиття металічного лому і конгломератів шлаку.

КОПІЯ (лат.) – точне відтворення, повторення чого-небудь.

КОПІЮВАТИ (лат.) – знімати копію з чого-небудь.

КОППЕДЕ, Джіно / Gino Coppede (1866–

1927) – італійський майстер архітектури, дизайну і скульптури, яскравий представник напрямку ліберті (модерну) родом з Флоренції. 1896 р. він завершив навчання в школі архітектури Академії мистецтв. Починаючи з 1917 р., К. працював у Римі над низкою будівель у стилі ліберті, утворюючи те, що пізніше отримало назву Квартал Коппеде. У той же час він стає професором архітектури Пізанського університету. У 1919 р. він займався зведенням будівель у Мессіні. Того ж року він співпрацював у проєктах декоративного опорядження кількох кораблів. 1920 р. він запроєктував Палаццо Галлі в Неаполі та Віллу Барсанті в П'єтрасанті. У період з 1920 по 1921 р. він співпрацював у проєкті переміщення головної залізничної станції Риму. 1921 р. разом із братом Адольфо проєктував Віллу Ла-Гаєта на озері Комо в Лієрі. Світове визнання К. розпочалося 1924 р. за будівництва палацової резиденції Мотілли в Севільї.

КОРА, КОРІЯ (грец. *дівчина*) – статуя жінки, зображеної у довгому хітоні й розташованої на високому постаменті. Можливо, зображувалася жриця. Характерна для архаїчного мистецтва Стародавньої Греції. Інколи так називають підпору у вигляді дівочої статуї.

КОРАБЕЛЬ (грец. *судно, краб*) – те саме, що і *неф* (нава).

КОРАБЕЛЬНА АРХІТЕКТУРА – застаріла назва сукупності наукових дисциплін, згідно з якими розраховувались, проєктувались і зводились судна.

КОРАБЕЛЬНИЙ МАГАЗЕЙН – велика складська споруда у портовому місті, у якій зберігались запасні частини оснащення суден.

КОРБЮЗЬЄ, Ле / Le Corbusier (1887–1965) –

французький майстер архітектури і дизайну, містобудівничий родом із Ла-Шо-де-Фон, Швейцарія. Справжнє ім'я Шарль-Едуард Жаннере-Грі. 1916 р. молодий архітектор переїхав до Парижа, де перші п'ять років служив керівником на заводі будівельних матеріалів, а вільний час проводив з художником А. Озанфаном у заняттях живописом і теорією мистецтва. У 1920–1925 рр. вони видавали літературно-мистецький журнал «Еспрі Нуво», де Жаннере вперше підписався як «Ле Корбюзьє». 1922 р. Ле К. разом з кузеном П. Жаннере відкрив у Парижі проєктну майстерню. У 20-і рр. він запроєктував кілька багатих вілл, що створили йому ім'я. Головні з них – вілла Ла Роша (1924), вілла Штейн у Гарші (1927), вілла Савой у Пуассі (1929). Характерні особливості цих споруд – прості геометричні форми, білі гладкі фасади, горизонтальні вікна, використання залізобетонного каркаса. У цих спорудах Ле К. застосував свій кодекс «П'ять принципів архітектури». Для виставки «Осінній салон» 1922 р. брати Жаннере представили макет Сучасного міста на 3 млн жителів. Згодом цей проєкт був перетворений у План Вуазен (1925) з радикальної реконструкції Парижа. 1924 р. в Пессаці було зведено за проєктом Ле К. містечко «Сучасні будинки Фруже». Це містечко – перший досвід будівництва серійних будинків. У 1928–1930 рр. Ле К. переміг у конкурсі й отримав замовлення на будинок Центросоюзу в Москві. Після Другої світової війни кожна зведена споруда Ле К. ставала відкриттям. Такими були капела в Роншані (1955), монастир Ля-Туретт біля Ліона (1959), будівля музею мистецтва в Токіо (1959), Центр мистецтв у Кембриджі, США (1964). Його манера відрізнялася багатством пластичних форм, фактурною обробкою поверхонь. Насамперед, це Марсельська одиниця (1952) – багатоквартирний житловий будинок. Він використав квартири «дулекс» у двох рівнях з лоджіями. 1950 р. Ле К. приступив до проєкту нової столиці штату Пенджаб – міста Чандігарх (1951–1960). Головною темою творчості архітектора стала розробка принципів будівництва сучасного міста і житла. У 1940-х рр. Ле К. розробив систему гармонійних величин «Модулор». Був також майстром меблевого дизайну.

КОРДЕГАРДІЯ (франц. – головна охорона) – павільйон або невелика будівля для варти, охорони при в'їзді до міста, палацового комплексу або фортеці. У Російській імперії вони зводилися у XIX ст і біля триумфальних арок (порівн. *гауптвахта*).

КОРДОН (нім., франц. *поворотка*) – 1. Горизонтальна тяга узагальненого профілю, що розділяє яруси, поверхи і часто має значний вис. 2. Карниз на фортечній споруді. 3. Парапет басейну або фонтана у садово-парковому місцевості.

КОРЕКТИВ (франц.) – виправлення, що вносить часткову зміну в щось.

КОРЕКТУРА (лат.) – 1. Виправлення помилок, помічених на відбитку з друкарського набору. 2. Відбиток з друкарського набору, призначений для виправлення помилок.

КОРЕКЦІЯ (лат.) – виправлення, поліпшення чогось.

КОРЕЛЯЦІЯ (лат.) – співвідношення, відповідність, взаємозв'язок предметів або понять.

КОРЗИНА – масивний, багато оздоблений кронштейн, який зазвичай влаштовується під великими балконами, еркерами.

КОРИГУВАТИ (лат.) – 1. Вносити виправлення, виправляти щось. 2. Виправляти на друкарському відбитку помилки.

КОРИДОР – горизонтальна комунікація у вигляді видовженого проходу, який з'єднує розташовані вздовж нього приміщення або окремі частини споруди. Прийнято розрізняти однібічні й двобічні к.

КОРИНФСЬКА БАЗА – кількаярусна нижня частина корінфської колони або пілястри, що складається з плінта та двох валів, між якими поміщені дві скоції, розділені двома астрагалами (прямим і зворотнім). У низці праць для к. б. наводиться сумнівна назва іонійсько-аттична база.

КОРИНФСЬКИЙ ОРДЕР – система стійково-балкових конструкцій, що відзначається вишуканими пропорціями, урочистим і багатим декором. Струнки (зазвичай канелюровані) колони з капітелями, дзвін яких оформлено ярусами акантових листів (докл. див. *капітель коринфська*), підтримують нарядний антаблемент, де енергійно винесений карниз спирається на модульйони. Поширений у класичній архітектурі.

КОРИТНЕ СКЛЕПІННЯ – оболонка криволінійного перекриття приміщення, що подібна до зімкнутого, але у вершині має широкую плоску ділянку.

КОРІКЕЙ (грец. *дівчина*) – одно з приміщень античного гімнасія, де змагалися дівчата або грали м'ячем.

КОРКА, КОРКАЗЬ – удмуртське зимове житло у вигляді дерев'яного зрубу, яке складалося з теплої *приміщення* і *холодних сіней* (порівн. *кенос, куала*).

КОРН (нім.) – 1. Вага благородного металу в монеті. 2. Зерниста, шорстка поверхня каменю в літографії, металевої пластини при офсетному способі друку або спеціального паперу (так званий *корн-папір*).

КОРН-ПАПІР (нім.) – сорт паперу із зернистою будовою поверхні, яка покрита спеціальним клейовим шаром.

КОРО (ісп.) – хор іспанського храму.

КОРОБ (нім.) – середня частина дерев'яних різьблених віктарів, які робилися в Південній Німеччині на початку XVI ст. у вигляді к., де розміщалися вирізані з дерева і пофарбовані фігури. У святкові дні розкривалися і розписні бокові стулки.

КОРОБКА – дерев'яна рама, яка зв'язана з конструкцією стіни і утримує стулки дверей або вікон (порівн. *лутки, одвірок*).

КОРОБОВА АРКА – виконана у вигляді складеної дуги, що має три і більше центри.

КОРОБОВЕ СКЛЕПІННЯ – перекриття приміщення, форма якого утворюється рухом трицентрної кривої у поперечному перетині.

КОРОЗІЯ – процес руйнування матеріалу у результаті хімічного або фізичного впливу. Виділяють електрохімічну, хімічну і біологічну корозію.

КОРОНА (лат. *вінець*) – форт на зовнішньому боці фортеці.

КОРОПЛАСТИКА (грец. *дівчина* і *пластика*) – виконання невеликих жіночих статуєток у техніці теракоти (не плутати з *керопластикой*).

КОРПУС (лат.) – 1. Тулуб людини або тварини. 2. Остов судна. 3. Кістяк, основа чи оболонка машини, механізму. 4. Одна або кілька споруд (к. університету). 5. Один з найчастіше застосовуваних для набору основного тексту книг, журналів і газет шрифт, кегль якого становить 10 пунктів (3,76 мм).

КОРПУСНА ВИФАРБКА – (лат. *тіло*) – прийом у техніці малярства: робота олійними, темперними та іншими фарбами, що накладаються ущільненим, непрозорим шаром.

КОРРЕА, Чарльз / Charles Correa (1930–2015)

– індійський майстер архітектури і дизайну, містобудівник родом із Секундерабаду. Визнаний за створення сучасної архітектури в постнезалежній Індії. К. прославився своєю чутливістю до потреб міської бідноти та вирішення її проблем при використанні у своєму доробку традиційних методів і матеріалів.

КОРТЕ (італ. *двір*) – 1. Тип італійської середньовічної селянської садиби, що побутував в Емілії-Романья, Марке, Умбрії, Лаціо, Абрुццо-е-Молізе і походив від давньоримських вілл. Комплекс зовні нагадував фортецю, чотирикутне в плані каре будівель оточувало тік (порівн. *італійський будинок, альпійський будинок, південно-італійський будинок, трулла*). 2. Невелика площа в італійському місті, яка була щільно забудована за периметром, маючи тільки один вхід і вихід.

КОРТІЛ (італ.) – внутрішній дворик італійської вілли, палаццо (порівн. *патио*).

КОРУНА (давньорус.) – 1. Завершення наличника широким п'ятикутником або багатокутником з довгими виступами чи увігнутими спадами. 2. Зірчасте променисте вінчання центральної частини тябла над Царськими вратами в іконостасі, яке вирізнялось різьбленням або розписами. Така форма збагачувала й кіоти в XVII–XVIII ст.

КОРУНД – мінерал, оксид алюмінію; дуже твердий, використовується як абразивний матеріал, прозорі, гарно забарвлені відміни – дорогоцінні камені (рубін, сапфір); також отримують синтетичним шляхом; в Україні – у межах Українського щита.

КОРЧМА – 1. Заклад, що поєднує готель та їдальню з горілчаними напоями. 2. Ресторанція нижчого гатунку.

КОСМІТІС (грец. *прикраса*) – чільний бік архітравної балки темплону, який спочатку прикрашався круглими медальйонами, в яких зображалися Христос, ангели, Богоматір, пророки, що загалом символізував царство Небесне і став прообразом Деїсусного чина в іконостасі.

КОСОУР – аркова конструкція, яка утворена двома дугами з центрів, розташованих на різній висоті. Так прийнято називати похилу залізобетонну або металеву балку для підтримки сходів (порівн. *тятиву*).

КОСТЕЛ, КОСТЬОЛ (польс. < лат. *фортеця*)

– католицький храм у Польщі. Назва походить від храму з оборонними функціями. За своїм статусом к. розрізняються на: кафедральний, єпископський, колегіальний (існує при капітулі), парафіяльний, філіальний (маленький, що підпорядковується парафіяльному), фарний (утримується цеховими братствами і часто вважався головним у місті), а у функціональному відношенні на: монастирський, шпитальний, кладовищенський, замковий тощо.

КОСТЕР (давньорус.) – окремо розташована або включена в оборонну систему башти із стрільницями.

КОТА – житлова будівля народу саамі, яка виконана з торфу, має в основі невисокий чотирикутний зруб, на який спираються жердини, що утворюють усічену піраміду, покриту берестом і торфом (синонім – *вежа*, порівн. *гамме, кувакса*).

КОТЕДЖ (англ. *селянська будівля*) – індивідуальний житловий будинок в Англії, який виник на зламі XVI–XVII ст. Згодом був поширений у скандинавських та інших країнах, де представляв собою одноквартирний будинок на невеликій, але впорядкованій земельній ділянці. Зазвичай кімнати розташовані на різних рівнях і з'єднуються внутрішніми сходами (спальня та приміщення для відпочинку на другому поверсі, вітальня, їдальня, кухня та інше – на першому).

КОТТХАКА (санскр.) – в'їзна башта в місто на Цейлоні, у приміщеннях якої знаходились склади.

КОФР – 1. Оборонна казематована будівля у вихідному куті рову за контрескарпом. 2. Мурована галерея в земляній товщі бруствера, що використовувалась для фронтальної оборони. 3. Закрита кам'яна галерея у сухому рові перед фортецею.

КОФУН (япон.) – усипальня стародавнього японського правителя у вигляді монументального кургану, що обнесено валами і ровами з водою. Якщо перші к. мали в плані круглу форму, що асоціювалася з Сонцем і Всесвітом, а в глибині – вузьку камеру, схожу на шахту, то в V ст. н. е. їхній план складався з круга і квадрата (взаємодія Сонця, Неба і Землі), всередині влаштовувались підземні приміщення з вестибюлем і коридорами, облицьованими кам'яними плитами. Простір між ровом і курганом огороджувався стовпами – ханіва.

Вони ставились тисячами навколо величезних розмірів *к.* (довжина сягала майже 500 м, висота – 35 м), а також на їхній поверхні.

КОФФЕРДАМ (англ.) – вузький непроникний для газів відсік на судні (напр., для відокремлення житлових приміщень від цистерн з нафтопродуктами).

КОХ – сільське поселення (пхум) у Камбоджі, яке розташовувалося на острові й мало лінійне розпланування.

КОШ (тюрк. *палатка*) – 1. Призначений для пастухів зруб з товстих колод і земляним дахом. 2. Житло пастухів біля загону для скотини на Північному Кавказі. 3. Композиційний прийом розташування двох парних споруд по одній осі, прийнятий у містобудуванні Середньої Азії в XVI–XVII ст. 4. Табір кочовиків.

КОШАРА (укр.) – господарська будівля, призначена для утримання овець. Характерна для українського народного будівництва.

КОШЕНІЛЬ (франц.) – промислова назва кількох видів комах підряду кокцид, з яких добувають червону фарбу кармін.

КОШІЛЬ (рос.) – тип селянського житлового будинку, поширений у Росії (див. *ізва кошелем*). *К.* має паралельне розташування житлової і господарської зон, які знаходяться під одним несиметричним дахом.

КОШНИЦЯ (укр.) – господарська будівля для зберігання качанів кукурудзи в селянській садибі. Кругла або овальна у плані, з плетеними з лози чи ліщини стінами, вона завершувалась спертим на стійки солом'яним або гонтовим дашком із значним виносом стріхи. Характерна для Української Буковини, Покуття, Західного Поділля, Закарпаття, а також Молдови, Румунії, Угорщини.

КРААЛЬ (афр.) – 1. Кільцеподібне поселення з незабудованою внутрішньою площею, яка використовувалася як загін для скотини. Характерне для екваторіальної Африки. 2. Мурована споруда африканців.

КРАБ (нім. *повзати*) – декоративна деталь у вигляді стилізованих згорнутих листків або квітів, що начебто плавно виростають (виповзають) з основного стовбура. Був поширений у спорудах готичного стилю, ряди *к.* поміщалися на фіалах, щипцях чи вимпергах, тим самим конструктивно зміцнюючи і прикрашаючи архітектурний елемент. Також прикрашали різьблені меблі, релікварії, кіоти, табернаклі.

КРАББИ (нім.) – декоративний мотив готичної архітектури у вигляді дивакувато зігнутих листків або бутонів, що розташовані рядами по карнизам, тягам, ребрам пінаклів, фіал, вимпергів.

КРАГИ – 1. Накладні шкіряні халяви. 2. Розтруби у рукавичок.

КРАЙСТАНГ (нім. *круговий обхід*) – галерея навколо головного вівтаря у центральній апсиді в храмовому зодчестві середньовічної Німеччини; те саме, що і деамбулаторій. (порівн. *кройсганг*).

КРАКЕЛЮРИ (франц. *тріщати*) – невеликі тріщини на кольоровій поверхні ікони, фрески, картини. Утворюються через лінійну деформацію основи, помилкової ґрунтовки, неміцного з'єднання фарб з основою, різних шарів фарб і ґрунту тощо. Виникають також при неправильному зберіганні ікон і картин, різних перепадів температури та вологості. За своїм характером *к.* поділяються на дрібносітчасті й жорсткі (із загнутими краями).

КРАКІВСЬКА СИСТЕМА – погашення розпору склепінчастих конструкцій у храмах без зовнішніх аркбутанів, за допомогою міжнефових стовпів, укріплених контрфорсами. Склалася в польському місті Кракові у XIV ст., звідкіля й походить назва.

КРАКЛЕ (франц. *потрісканий*) – сітка тонких тріщин на керамічній поверхні, що виникає після випалу. Частіше створюється навмисно як прийом декорування, завдяки якому через тріщини просвічував колір нижнього шару.

КРАНЕЦЬ (голл.) – 1. Колода або набитий клоччям і обплетений мотузком мішок, який вивішують за борт судна для пом'якшення ударів об інші судна, причали тощо. 2. Місце для зберігання снарядів на палубі військового корабля.

КРАННОГ – поселення епохи пізньої бронзи в Ірландії, яке розташовувалося на штучному насипному острові посеред озера (порівн. *палафіти*).

КРАНТОН – палац-фортеця феодального правителя, розташована посеред поселення в Індонезії, перед яким пізніше влаштовувалася головна міська площа алун-алун.

КРАПЕЛЬНИК – те саме, що й *жолоб*.

КРАПЛІ – те саме, що *гутти*.

КРАСА – однозначно невизначене поняття. Складова тріади Вітрувія: користь – міцність – краса.

КРАСНИЙ КУТ – парадне місце з лавками в куті селянської хати під іконами і лампадою. Воно зазвичай знаходилося по діагоналі від печі.

КРАСНІ САДИ – парки або сади, висаджені на високих штучних платформах, докл. див. **ВИСЯЧІ САДИ**.

КРАТЕР (грец.) – давньогрецький посуд для змішування вина з водою – велика глибока чаша на ніжці з двома ручками.

КРАФТПАПІР (нім.) – особливо міцний обгортковий папір, з якого виготовляють мішки і пакети для сипучих матеріалів.

КРЕАТИВНІСТЬ (лат.) – утворювальна, творча, новаторська діяльність

КРЕДЕНС – елемент корпусних меблів. Невелика шафа з дверцятами на ніжках для посуду та продуктів. Різновид буфета.

КРЕЙСГАНГ (нім.) – те саме, що і *клуатр*.

КРЕЙЦМЕЙСЕЛЬ (нім.) – зубило з вузьким лезом для вирубкування в металі канавок.

КРЕМАЛЬЄР (франц. *крюк для казана над вогнищем*) – 1. Зубчаста поверхня на звисаючій частині карниза над фортечним муром. 2. Зломи валу і бруствера, що нагадували в плані пилку.

КРЕМАЛЬЄРНИЙ ФРОНТ – фронт, що в плані нагадує *кремальєр*.

КРЕМАТОРІЙ (лат. *спалюю*) – споруда або їх комплекс, призначений для спалювання тіл померлих замість поховання їх у землі. Тут також здійснювалася ритуальна служба, для чого зводились відповідні будівлі.

КРЕМЛЬ (давньорус. *кореневище дерева*) – укріплений оборонними стінами центр у давньоруському місті й Московії (порівн. *дитинець, цитадель*), розташований на височині. Спочатку вирішувався у вигляді кола, оточувався ровами і валами, посиленими загостреними вертикальними колодами, які кореневищем ставилися донизу (що й дало назву). Згодом дерев'яні стіни замінялись мурованими з баштами. У середині *К.* знаходилися соборна площа з храмами, палаци князів і палати бояр та інші споруди.

КРЕНГЕЛЬС (англ.) – 1. Кільце, що вставляється в отвір вітрила для протягання кінців тросів. 2. Кільце, звите з розпущеного на пасма тросу.

КРЕНЕЛЯЖ – зубчате завершення оборонних будівель, доповнене парапетом з бойовим ходом із внутрішнього боку.

КРЕНОМЕТР (голл.) – прилад для вимірювання кута крену судна.

КРЕНОФІЛАКС (грец. *джерело і турбота*) – архітектурна або скульптурна композиція, яка у Стародавній Греції оформляла джерело (крену), де, на думку древніх греків, могли являтися німфи, боги. Виконувались зображення міфологічних охоронців – левів або драконів.

КРЕНТИ – добавки, що вводяться до складу цементу при помолі для покращення його властивостей.

КРЕПІДА, КРЕПІДОМА (грец. *фундамент*) – 1. Підпірна стінка надмогильного кургану, виконана з масивних кам'яних брил або блоків. 2. Східчасте підніжжя споруди (порівн. *стереобат, подіум*).

КРЕСЛЕННЯ – проєкційне зображення предметів у масштабі на певному носії інформації (папері, кальці, плівці, фанері тощо) за допомогою графічних образів – точок, відрізків прямих і кривих ліній, символів, умовних позначень.

КРЕСТЕРІЯ – кам'яна огорожа над будівлею, прикрашена геральдичним і рослинним орнаментом.

КРЕСТОВЕЦЬ – див. **ХРЕСТОВЕЦЬ**

КРЕСЧЕНТ (англ. < лат. *дуга півмісяця*) – фронт забудови, який у плані отримав напівкруглу форму (порівн. *циркумференція*).

КРИВОЛІНІЙНИЙ МЕАНДР – докл. див. **БІЖУЧА ХВИЛЯ**.

КРИЛАС, КРИЛОС (давньорус. < грец.) – невеликий притвор, прируб збоку від головного обсягу мурованої або дерев'яної храмової споруди.

КРИЛО – частина споруди, що далеко виступає за основну лінію фасаду і має стрічки вікон на поздовжніх боках (порівн. *ризаліт*). Два симетричні *к.* на флангах палацу утворювали курдонер. Помилково називають *к.* окремо поставлений флігель біля основної споруди.

КРИН (грец. *лілія*) – орнамент у вигляді трипелюсткової квітки лілії (крину). Ще в Стародавньому Єгипті вважався символом влади фараона, за часів Середньовіччя зображувався на державних тронах, коронах. Входив у герб королівської Франції, кількох міст, зокрема Флоренції. Нанесення на зображення жіночих ликів трилопатевої пальмети на зачісці символізувало непорочне зачаття.

КРИНОПОДІБНИЙ ХРЕСТ – докл. див. *хрест криноподібний*.

КРИПТА (лат. < грец. *закривати, ховати*) – 1. Підземне або підвальне приміщення різного призначення у Стародавньому Римі. 2. Підземний коридор, подібний криптопортику. 3. Катакомба для молитов і ритуальних обрядів або підземна каплиця. 4. Приміщення під хором католицької церкви, що використовувалося для поховань сановних осіб, а також могло слугувати підземною каплицею.

КРИПТОПОРТИК (лат. *крита галерея*) – 1. Підземний коридор для переходу з одного приміщення в інше або у двір, який має верхні світлові прорізи. 2. Влаштований у цокольній частині споруди коридор, перекритий склепіннями і освітлений невеликими прорізами.

КРИТА ДОРОГА – те саме, що і *бліндаж*.

КРИТИКА (грец.) – розгляд та оцінка чогось, чогось з метою виявлення та усунення вад, хиб; коментар, судження, оцінка, аналіз.

КРИШТАЛЕВИЙ – прозорий, ясний, блискотливий.

КРИШТАЛЬ (грец.) – 1. Сорт скла, до складу якого входить значна кількість окису свинцю або окису барію; прозорий, відзначається міцністю, особливим блиском і дзвоном. 2. Гірський криштал – мінерал класу силікатів, прозорий безбарвний різновид кварцу. Використовують у радіотехніці, оптиці, для виготовлення прикрас. Освоєно виробництво штучного кришталю.

КРИЦЯ – див. **СТАЛЬ**.

КРИЧЕВСЬКИЙ, Василь (1873–1952) –

український майстер малярства, архітектури і дизайну родом із Ворожби, Слобожанщина. Навчався у залізнично-технічному училищі Харкова та в майстернях архітекторів С. Загоскіна, А. Шпігеля, О. Бекетова. По закінченні був помічником міського архітектора. Намагався відродити споконвічні народні традиції, приймав активну участь у розробці національних форм, один із творців напряму українського модерну.

КРІПОВКА – незначний (не більший за товщину стіни), вертикальний виступ частини стіни, антаблемента чи карниза (синонім – *розкріповка*). Як правило, площа цього виступу паралельна стіні.

КРОВАТЬ – російська назва дерев'яного настилу-галереї, що влаштовувалася з тилової частини мурованої фортечної стіни.

КРОЙСТАНГ (нім. *хрестовий хід*) – те саме, що і *клуатр*.

КРОЙСЕН (нім.) – глино кам'яниста маса, застосовувалась майстрами Рейнської школи.

КРОЙСФУГА, КРОЙЦФУГА (нім.) – 1. Хрестоподібна конструкція. 2. Орнаментальний елемент композиції, виконаний у формі хреста.

КРОКВИ – несучі бруси даху, що підтримують покрівлю та визначають форму даху. Складаються з кроквяних ніг, що внизу спираються на стіну або мауерлат, а вгорі на стійки. *К.* розрізняються як матеріалами (найпоширеніші дерев'яні), так і своїми системами (нахилені, висячі (без проміжних підпор), розтяжні, підвісні, кружальні тощо). Крім них, серед виконаних із заліза і дерева відомі:

~ **американські** – металеві підвісні, де вертикальні елементи працюють на стиск, а нахилені – на розтяг; ~ **англійські** – металеві ферми, у яких нахилені елементи працюють на стиск, а вертикальні на розтяг; ~ **Делорма** – аркова конструкція з коротких поставлених на ребро дошок. Була розроблена французьким зодчим Ф. Делормом і використовувалась для перекриття просторих парадних залів; ~ **італійські** – дерев'яні кроквяні ноги з'єднуються затяжкою і підтримуються підкосами з упором у висячу бабку; ~ **німецькі** – висячі, з перпендикулярними до кроквяної ноги підпірками і з нахиленими струнами; ~ **палладієві** – дерев'яні висячі, крім двох кроквяних ніг складаються з двох бабок, що з'єднують кінці проміжного ригеля. Були запропоновані зодчим А. Палладіо, звідси й отримали назву; ~ **системи Полонсо** – висячі із затяжкою, що складаються з трьох частин, які з'єднані під тупим кутом і підтримуються підкосами і струнами. Назву отримали за прізвищем автора – інженера Полонсо.

КРОКІ (франц. *начерк*) – 1. Виконаний з натури кресленик споруди або місцевості. 2. Швидко виконаний малюнок з фіксацією основних особливостей будівлі чи споруди.

КРОМ – давньоруська назва оборонної огорожі, укріплених стін.

КРОМЛЕХ (бретон. *коло і камінь*) – стародавнє капище (ймовірно на честь культу Сонця), що споруджене у вигляді перекритих горизонтальними плитами кам'яних стовпів, розташованих колами або незамкненими кривими навколо середніх стовпів з орієнтацією на небесні світила. Центром був хірменскул.

Ця мегалітична споруда, у якій поєднувались символи Сонця і каменя, стала прототипом для вироблення низки засобів архітектурної композиції (ритм, симетрія), тектоніки стійково-балкової системи.

КРОНА БРУСТВЕРА – найвище місце бруствера (синонім – *гребінь бруствера*).

КРОНВЕРК (нім. *корона зробленої споруди*) – зовнішня оборонна споруда, що складається з одного бастіону і двох напівбастіонів. Розташовувалася перед головним укріпленням. Характерна для голландської фортифікації.

КРОНЦИРКУЛЬ – циркуль для креслення кіл дуже малого радіусу.

КРОНШПИЦЬ (нім. *корона щогли*) – сторожова вежа невеликих розмірів, увінчана шпилем з флагштоком, що споруджувалась перед входом у гавань або селище.

КРОНШТЕЙН (нім. *виступаючий камінь*) – прикріплена до стіни або стовпа та пластично оформлена підпора з великим виносом, яка може підтримувати карниз, балкон, нести прикрасу, скульптурний твір тощо (порівн. *консоль*). Часто мала багате профілювання, оформлялась декоративними волутами та іншими прикрасами.

КРОС (франц., нім. *гачки, шпиги*) – 1. Декоративний елемент у вигляді шпиги з кількома завершеннями, який децю нагадує хрестоцвіт. 2. Те саме, що і *краб*. 3. Приміщення в установі, де об'єднані проводи для телефонного або телеграфного зв'язку.

КРОСБІЛДИНГ (англ. *хрещата будівля*) – споруда, яка в плані вирішена у формі хреста.

КРОСОІ (грец. *уступи, сходи*) – схожі на контрфорси виступи зовнішніх стін в античній архітектурі, які посилювали міцність конструкції.

КРОШЕ – 1. Міцні кручені нитки. 2. Кружево з таких ниток.

КРУЖАЛО – тимчасова дерев'яна форма як пристосування для зведення арки, купола чи склепіння. *К.* також використовують при зведенні склепінчастої частини камінів.

КРУЖГАНОК – див. **КРЬОЙЦГАНГ**.

КРУПОН – частина шкіри, яку отримують за розкрою важких шкір, що відрізняються великою щільністю. *К.* використовується для виготовлення підощв, ременів тощо.

КРЮКИ – те саме, що і *амортизатори*.

КСАР (афр.) – тип житлового будинку в Мавританії, що сформувався у XI–XII ст. Виконаний з цегли або каменю, *к.* мав прямокутний

план, плоский дах і невеликий внутрішній двір, у який зверталися приміщення (порівн. *касба, тігремт*).

КСИЛОГРАФІЯ – 1. Гравюра на дереві. 2. Відбиток з гравюри на дереві. Див. також: *гравюра*.

КСИЛЮЛІТ – штучний будівельний матеріал, суміш магнезійного в'язучого матеріалу, тирси і деревного борошна з деякими домішками. Інша назва – *магноліт*.

КСИЛОМЕТР – прилад для визначення об'ємів деревної маси.

КСІСТ, КСІСТА (грец., лат.) – 1. Напівзакрита галерея у давньогрецьких гімнасіях, що призначена для фізичних вправ у зимові місяці. 2. Відкрита тераса з квітами для прогулянок перед галереєю у заміських віллах стародавніх римлян. 3. Поділений на прямокутники невеликий плоский сад з газонами і бордюрами перед житловим будинком. Виник у Стародавньому Римі.

КСОАН (грец. *обтесаний з дерева*) – розфарбований, прикрашений квітами і тканинами ідол, що нагадує стовбур дерева. Скульптурно оброблялася лише його верхня частина, де зазвичай зображався бог Діоніс. Характерний для монументального мистецтва Стародавньої Греції архаїчної епохи.

КУА, КУАЛА – літня кухня-їдальня в удмуртській селянській садибі (порівн. *кенос, корка*). Мала вигляд критого зрубу без вікон. Оскільки поруч з вогнищем зберігались родові та сімейні святині, мала також культове значення.

КУБ, КУБОВЕ ПОКРИТТЯ (грец.) – квадратне в плані дерев'яне покриття із силуетом, однаковим на чотирьох фасадах, подібне цибулястій бані. Добре протидіючи вітровим навантаженням, широко застосовувався для завершення християнських високих дерев'яних храмів, башт у хоромах Московії.

КУБАТУРА – об'єм будинку, приміщення або ємності, найчастіше вказується в кубічних метрах (м³).

КУББА (араб. *купол*) – мусульманська поховальна споруда пошанованих у суспільстві глибоко віруючих і аскетів. Зводилася у вигляді масивного кубічного (або восьмигранного) павільйону, що був увінчаний високим куполом і зверненого на чотири боки арками.

КУБИШКА – коротка масивна колона, яка плавно розширялась з підніжжя, нагадуючи

гличик. Найчастіше вживалась як декоративно-конструктивний елемент в архітектурі Московії.

КУБІЗМ – напрям у живописі й скульптурі ХХ ст., започаткований у Франції П. Пікассо і Ж. Браком; відомі три періоди розвитку: докубістичний (1906–09), аналітичний (1909–11) – відмова від перспективи і розчленування об'єму на геометризовані елементи, а також к. синтетичний (з 1912) – синтез предметів шляхом вільного зіставлення різних елементів (ск., колаж) і максимально геометризований малюнок.

КУБІКУЛА (лат. *спати*) – 1. Оформлення віконного прорізу в класичній архітектурі двома колонами з антаблементом чи фронтоном. 2. Спальня кімната у давньоримському будинку-особняку (домусі). Зазвичай розташовувалась уздовж перистильного двору, часто поруч з бальнеумом.

КУБО (ісп.) – квадратна в плані башта із зубцями, машикулями і зовнішніми сходами. У Басконії (Іспанія) стала вихідною формою для формування житлових кам'яних і цегляних будинків. У подальшому до К. прибудовували крила.

КУБОВАТА БАЗА – підніжжя колони або підпори у вигляді усіченого з чотирьох боків напіввалу. Утворений таким чином куб отримує грані з дугоподібним верхнім боком.

КУБОФУТУРИЗМ – напрям у мистецтві 1910-х рр., найбільш характерне для російського художнього авангарду тої пори, що намагався поєднати принципи кубізму (розкладання предмету на складові структури) і футуризму (розвиток предмета в «четвертому вимірі», тобто в часі). Близькість до «машинної» ритміки творів російських кубофутуристів (перш за все, робіт К. С. Малевича того ж періоду) характерна і для робіт Ф. Леже того часу.

КУБОПОДІБНА КАПІТЕЛЬ – капітель, типова для середньовічної архітектури. Представляє собою кулю з витесаними гранями з чотирьох боків, що надає такому об'єму «кубоподібного» вигляду.

КУВАКСА – переносне житло народу саамі у вигляді куреня з каркасом, виконаним з чотирьох дерев'яних дуг, вритих у землю. Вони слугують похило поставленим жердинам, які утворюють усічений конус з кільцевим отвором вгорі для виходу диму від розташованого внизу вогнища. Влітку жердини покривають парусиною, взимку – шкурами оленів або повстю. порівн. *гамме, кота*.

КУВУКЛЯ (грец. *спальня*) – середньовічна назва вівтарної сіні, царської скарбниці, каплички, храму в храмі.

КУВФРАС – 1. Оборонна будівля серед рову, що прикриває фасади *бастіону*. 2. Укріплення з двома фасадами під кутом, що включається разом з рavelінами в анvelopу.

КУДО – літня кухня марійців у вигляді зрубу без вікон з двосхилим дахом, який нависав над торцем.

КУДУ – рельєфне зображення мініатюрного аркового світлового прорізу (див. *чайтья*), з якого висовується скульптурне зображення голови. Декоративний мотив був поширений у Південній Індії та країнах Індокитаю, зокрема в Кампучії.

КУЕВА (португ. *печера*) – 1. Те саме, що і *вертеп*. У португальських храмах закривалася склом і на свята Різдва прикрашалася живими квітами. 2. Місце життя християнського відлюдника. Тому алегорично може вживатися як «святинище», «каплиця».

КУЕЙ (кит.) – стародавній символ чоловічого початку природи у вигляді стовпа (порівн. *лінга*). На ньому зображалися сім зірок Великої Ведмедиці, що асоціювалися з сімома просторами і сімома часами (сім днів тижня). Застосовувався в мистецтві Китаю.

КУЕСКОМАТЕ (ісп.) – зерносховище мексиканських селян у вигляді циліндричної, призматичної або вазоподібної споруди.

КУК, Пітер / *Peter Cook* (1936 р. н.) – англійсь-

кий майстер архітектури і дизайну, лектор і письменник з питань архітектури, родом із Саутендон-Сі, Великобританія. Він є засновником Archigram і був посвячений в лицарі 2007 р. королевою за заслуги в архітектурі та підготовці. Він також є Королівським академіком і командиром ордена мистецтв і літописів Французької Республіки.

КУЛА – житловий кількоповерховий будинок у вигляді оборонної башти в Албанії, Македонії та Румунії. Мав навісні бійниці.

КУЛА КЛОН (бірм. < інд. *монастир*) – комплекс монастирських споруд у Бірмі, склад і розпланування яких мають індійське походження у зв'язку з тим, що звідти були запозичені буддизм і чернецтво.

КУЛІСА (нім. < франц. *струменіти, протяг*) – 1. Частина сцени за театральною декорацією. Разом з розташованими над ними падугами к. створюють так званий одяг сцени. 2. Дерев'яні рами з декораціями, розташовані на сцені паралельно рампи на кількох сценічних планах, які закривають бічні частини приміщення і доповнюють загальне оформлення театральної дії. 3. Паралельні групи дерев чи кущів уздовж алей, що створюють багатопланову перспективу. 4. У меблях – виїмка, жолобок, порівн. *галтель*.

КУЛКУЛ – баштова споруда на куті огорожі храмового комплексу на о. Балі в Індонезії.

КУЛУАРИ (франц. *коридор*) – 1. Просторі проходи і приміщення в громадських будівлях перед залами для засідань, призначені для відпочинку і неофіційних зустрічей. 2. Вузкий прохід чи потайні сходи у житловому будинку.

КУЛУП-ТАСИ – надмогильний пам'ятник у вигляді кам'яної різьбленої стелі. Характерний для мистецтва Західного Казахстану.

КУЛЬМАН – пристрій (здвоєний шарнірний паралелограм зі зрівноважувальними пружинами) для проведення паралельних ліній на креслениках. Від назви фірми «Кульман».

КУЛЬМІНАЦІЯ – момент найвищого піднесення, напруження, розвитку.

КУЛЬТУРА (лат.) – 1. Сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії. Матеріальні цінності становлять матеріальну к. суспільства. Досягнення суспільства в галузі освіти, науки, мистецтва, літератури, в організації державного і суспільного життя є його духовною к. 2. Освіченість, вихованість. 3. Рівень, ступінь досконалості певної галузі господарської чи розумової діяльності (к. виробництва), праці та фахової підготовки (к. праці), суспільної поведінки (к. поведінки).

КУЛЬТУРА АРХІТЕКТУРИ – професійна етика *архітектора*.

КУЛЬТУРА ДИЗАЙНУ – професійна етика *дизайнера*.

КУЛЬТУРНИЙ ЛАНДШАФТ – 1. Ландшафт, який змінено людиною за визначеною програмою і наділено високими естетичними і функційними якостями. 2. Місцевість, що протягом тривалого історичного періоду була місцем помешкання певної групи людей, які були носіями специфічних культурних цінностей; всі к. л. підрозділяються на три

категорії: рукотворні, такі, що еволюціонували, та асоціативні (такі, в яких первинне значення має зв'язок з історичними подіями, особистостями та художніми творами).

КУЛЬТУРНИЙ ШАР – напластування земляного ґрунту з рештками предметів і речей стародавньої матеріальної культури. Досліджується археологією.

КУМА, Кенго / Kengo Kuma (1954 р. н.) –

японський майстер архітектури і дизайну родом з Йокогами. 1979 р. закінчив Токійський університет, далі продовжував навчання в Колумбійському університеті в Нью-Йорку. Через кілька років К. створив архітектурне бюро «Студія просторового дизайну». 1990 р. він створив «Kengo Kuma & Associates». К. поставив задачу відродити традицію побудови японських домів і допомогти заново усвідомити та інтерпретувати ці традиції в ХХІ ст. 1997 р. він виграв премію японського архітектурного інституту, а 2009 р. К. отримав французький орден мистецтв і культури. Він читає лекції та є автором безліч книг і статей щодо вивчення та критики сучасної архітектури. У статті «Анти-об'єкт: Розробка та розпад архітектури», 2008, К. відстоює точку зору, згідно з якою будівля не повинна вступати в конфлікт із навколишнім середовищем і домінувати над ним.

КУМАЧ (тюрк.) – бавовняна тканина, що вифарбована в яскравий червоний (червоно-гарячий) колір.

КУМІРНЯ (монг.) – буддійська молитовня в Монголії. Прикрашалася розписами уйгурського, тибетського або китайського типів. К. зводились і в деяких районах Середньої Азії (Туркменії тощо), в архітектурі яких сполучались хорасанські і далекосхідні традиції.

КУМОГАТА ХІДЗІКІ (япон.) – ярусна система кронштейнів, які хрестоподібно пересікались. Характерна для японських споруд (порівн. *доу-гун*).

КУНАЦЬКА – парадне приміщення в будинку горців Північного Кавказу, де приймали гостей і спілкувалися чоловіки.

КУНДАЛЬ (араб.) – 1. Техніка монументального пластичного живопису, що використовувалася для розпису приміщень у Середній Азії XV–XVI ст. Збагачувався численними орнаментальними композиціями, квітковими

мотивами, написами. 2. Рельєфний декор, що наносився на пофарбовану поверхню стіни ангобом (кольоровою глиною), який пізніше покривають сріблом або золотом (порівн. *кирма*). Застосований у містах Середньої Азії отримав назву «царствений орнамент Тимуридів».

КУНСТКАМЕРА (нім. *кімната мистецтв*) – споруда чи приміщення, де зібрані й демонструються рідкісні речі, всілякі химери тощо. Виникли на початку XVI ст. і стали прообразом публічних музеїв.

КУНТАУН – завершення храмової будівлі в Бірмі, що походить від індійської шикхари, але відрізняється від неї розташуванням на східчастій основі і підтримкою стрункої та вишуканої за формою ступи. При цьому його кути мають тонкі горизонтальні членування, а центральна частина кожного з боків отримує вигляд пелюстки з нішами для маленьких скульптур будд або барельєфного декору.

КУПЕ – 1. Критий кузов легкового автомобіля, дво-, чотиримісний, 2-дверний, з нахиленим назад дахом. 2. Двомісна карета (так звана берлінк), популярна у XIX ст. 3. Відокремлене відділення на 2–4 особи у вагоні поїзда.

КУПЕЛЬ (франц. *чашечка*) – ємність з водою в баптистеріях, призначена для християнського обряду хрещення (синонім – *куфа*).

КУПОЛ (італ. < лат. *бочонок*) – конструкція, що перекриває круглі, багатокутні та еліптичні в плані приміщення у вигляді склепіння, внутрішня поверхня якого створюється обертанням кривої (дуги, чверті кола, еліпса тощо) навколо вертикальної осі. Овальні в плані приміщення також можуть приймати такі форми перекриття, тобто бути купольними. Виникли у сиву давнину на Сході, отримавши символічне значення «небесного балдахіна», яке зберігалось протягом наступних століть. Мають місце такі різновиди за формою і конструкцією: ~ **еліптичний** – у вертикальному перетині має форму еліпса; ~ **звищений** – див. парусний; ~ **зонтичний** – побудований на багатокутній основі у вигляді розкритої парасольки. Складається з однакових лотків; ~ **клинчастий** – споруджений з клинчастих каменів або цеглин з клиноподібними швами; ~ **на барабані** – такий, що підноситься на барабані; ~ **на парусах** – такий, що підтримується *парусами* і попруж-

ними арками; ~ **на тромпах** – такий, що спирається на тромпи; ~ **напівсферичний (сферичний)** – виконаний у формі півкулі; ~ **овальний** – у перетині отримує вигляд півовалу; ~ **параболічний** – у перетині має форму половини параболи; ~ **парусний** – напівсферичний, що усічений з 4-х боків площинами; ~ **плоский** – у перетині має форму менше, ніж половина кулі; ~ **ребристий** – у плані отримує зірчасту форму; ~ **сфероконічний (стрілчастий)** – вертикальний розріз якого має стрілчасте окреслення; ~ **удаваний (фальшивий)** – конструктивно створений горизонтальним напуском кілець мурованої кладки. Про зовнішню форму купола див. *баня, глава, маківка*.

КУПОЛЬНА БАЗИЛІКА – базиліка, нави якої перекриті напівциліндричними або коробовими склепіннями, а над середохрестям влаштовано купол.

КУПОЛЬНО-ЧАШКОВА СИСТЕМА – те саме, що і Стерлігова система.

КУРА (япон. *головна житниця*) – піднесене над землею на палях зерносховище з дерев'яними стінами без вікон, яке завершувалось досить високим двосхилим дахом. Трикутні в перетині масивні колоди перев'язувались у кутах. Зведені ще на зламі нової та старої ери, к. стали першими спорудами громадського призначення в Японії і послужили прообразами для синтоїстських храмів.

КУРАНТИ (франц. *поточний*) – баштовий або стінний великий годинник (кадран), де часовий механізм з'єднано з музикальним інструментом, завдяки чому через певні інтервали виконується мелодія. З'явилися в XIII ст., коли церковні дзвони почали з'єднувати з механізмом годинника.

КУРОКАВА, Kico / Kisho Kurokawa (1934–

2007) – японський майстер архітектури і дизайну родом з Нагої. У 1957 р. К. закінчив архітектурний факультет університету Кіото, в 1964 р. – аспірантуру Токійського університету в Кензо Танге. У 1960-х К. виступив одним із засновників і послідовником руху метаболістів, що сприймали місто, будівлі як живий організм і виступали проти модерністських ідей Ле Корбюзьє. У 1962 р. К. заснував бюро «Kico Курокава Архітектор і

Ассошіейтес». Серед його відомих проєктів: Національний етнологічний музей у Токіо, Музей Ван Гога в Амстердамі, Національний центр мистецтва в Токіо, аеропорт в Куала-Лумпурі. К. став автором проєкту нового стадіону «Зеніт-Арена» в Санкт-Петербурзі, активно працював над генпланом нової столиці Казахстану Астани.

КУРВАТУРА (лат., грец. скривлення) – система незначних відхилень від геометричної чіткості в побудові як горизонтальних, так і вертикальних ліній споруди та її частин, найтонші відмінності в розмірах окремих елементів. Була розроблена і досконало втілена при створенні дорійських храмів в античній Греції. Нахили всередину зовнішніх колон, антаблемента і осей колон відносно стіни, зміни інтерколумніїв і форми стовпів куткових колон, нахил зовні вертикальних поверхонь акротеріїв і антефіксів, кривизна споруди по горизонталі (незначний підйом середини і стереобата, і антаблемента) – усе це дозволяло запобігти оптичних спотворень архітектурних форм при сприйнятті їх у ракурсі та на відстані, знищувало суху геометричність, надавало будівлі бажаної пластичності.

КУРВИМЕТР – прилад для вимірювання довжини кривих ліній на планах і картах.

КУРГАН (давньорус. < тюрк. *фортеця*) – надгробний земляний насип у стародавніх племен і народів, часто отримував значні розміри, круглу форму в плані й конусоподібний загальний об'єм.

КУРГАНЧА (тюрк.) – сільська садиба самаркандської та хівинської архітектурних шкіл. Характерна оточенням споруд пахсовими стінами з баштами і зубцями, що повторюють форми фортечного будівництва. Декор будівель складають геометричні орнаменти, що несуть символічне навантаження.

КУРГОН (тюрк.) – сільська садиба поблизу міста у Середній Азії.

КУРДОНЕР (франц. *двір честі*) – парадний напіврозкритий двір перед входом до споруди, утворений головним корпусом і боковими крилами, ризалітами або флігелями. Призначений для сановних гостей, зазвичай відділявся від вулиці наскрізною огорожею з воротами. У середині к. часто влаштовувався фонтан або встановлювався пам'ятник, обеліск. Свою класичну форму набув в архітектурі Франції XVII–XVIII ст.

КУРЗАЛ (нім. *лікувальний зал*) – споруда чи приміщення на курорті, яка призначена для танців з оркестром, проведення зборів і концертів.

КУРИЩІ (давньослов.) – у дерев'яній архітектурі слов'ян – кінці ялинових брусів, що витесані разом із корневищем, яке загинається у вигляді гаку і підтримує водостічний жолоб, що проходить нижнім краєм даху.

КУРІНЬ (тюрк.) – 1. Невелика будівля для тимчасового перебування. 2. Хата, гуртожиток українських запорозьких козаків. 3. Захисток, намет для охоронця саду або баштана.

КУРИЯ (лат. *громада мужів*) – адміністративна споруда або просторий зал для засідань міського самоврядування чи сенату в Стародавньому Римі, яка зазвичай входила до складу форуму. Нерідко будівля к. об'єднувалася з коміціями – місцями народних зборів.

КУРНА (тур.) – чаша з краном для миття, часто виконувалася у вигляді мармурової раковини і влаштовувалася у митних залах мусульманських лазень.

КУРНА ХАТА – будівля, що не має димової труби і опалюється піччю по-чорному, дим виходить через двері, вузькі прорізи у верхній частині стіни або спеціальні отвори в стелі й даху (синоніми – рудна хата, чорна хата). Приміщення освітлювалися маленькими волоковими вікнами.

КУРНИК (укр.) – господарська будівля для утримання птиці. Мала місце в народному будівництві України; на Поділлі – плетена з лози і обмазана глиною, покрита розписами, кругла або овальна в плані і з солом'яним дашком.

КУРОРТ (нім. *лікувальне місце*) – місцевість зі сприятливими для здоров'я людей природними ресурсами, що використовувалась для санаторного та лікувального будівництва.

КУРОС (грец. *юнак*) – статуя оголеного юнака із суворо фронтальною композицією, яка мала меморіальне значення і ставилась в громадських спорудах архаїчної Греції, а також на надгробках. Оскільки раніше вважали, що вони зображають бога Аполлона, то за ними закріпилась відповідна назва «аполлон».

КУРТИНА (франц. *завіса*) – 1. Частина оборонної стіни або земляного валу між баштами чи бастіонами. 2. Ділянка саду чи компактна відокремлена група однорідних дерев або кущів, що знаходиться у змішаному зеленому

масиві. 3. Квітковий газон, обкладений дереном або обрамлений підстриженими кущами та деревами. 4. Прямокутна в плані група кварталів, яка обмежується з боків узвозами до річки. **КУСТАР** (нім.) – ремісник, який виробляє що-небудь ручним, не фабричним способом, працюючи вдома.

КУСТАРНИЙ – 1. Такий, що відноситься до виробництва домашнім, ручним, не фабричним способом; вироблений таким способом. 2. Недосконалий, примітивний.

КУСТОДІЯ (лат. *охорона*) – 1. Приміщення для озброєної охорони, сховище або в'язниця у Стародавньому Римі. 2. НЕВЕЛИКИЙ релікварій для збереження святих мощів у часи європейського Середньовіччя.

КУТ (араб. < грец. куточок) – чотирикутна, кутова башта в мусульманській споруді.

КУТАС (укр. < грец.) – покритий дахом кут дерев'яного зрубу четверика під восьмериком.

КУТІ – келії ченців у монастирському комплексі середньовічного Таїланду.

КУФА, КУХВА (польс. < лат. *чаши*) – те саме, що і *купель*.

КУФІ (лат.) – письмо, що запозичене арабами від сирійських християн; отримало назву від невеликого міста на півдні Дворіччя. За формою прямолінійне, кутасте, з видовженим вертикальним штрихом. Широко використовувалось для написів на фризах будівель, які облицьовувались глазурованими кахлями, у різьбленні по ганчу, в техніці кундаль. Пізніше так називали епіграфічний орнамент. Прийнято виділяти: ~ **квітуче** – вишикування різновид епіграфіки зі складним переплетенням розчерків, завитків і елементів рослинного орнаменту. Куфі згодом було витіснене в ісламському світі скорописом – нахс.

КУХНЯ (польс. < лат.) – 1. Окреме приміщення (в будинку, квартирі) з піччю, варильною плитою тощо для приготування їжі. 2. Комплект меблів і спеціального технічного обладнання для такого приміщення.

КУХОННИЙ ФРОНТ – встановлені уздовж стіни кухонні модульні меблі зі всіма вбудованими приладами.

КУЧА (укр.) – господарська будівля для утримання свиней на Бойківщині в Україні. Те саме, що і *саж*.

КУШЕТКА (франц.) – невеликий диван без спинки.

КЬОРЛЕЙН (нім.) – багатокутний еркер у міській забудові Німеччини. Виник за часів Середньовіччя.

КЬОСТРО (італ.) – назва клуатру при церковній споруді в Італії. Крім того *к.* інколи називають нішу в стіні.

КЬОШК (тур., тюрк., перс. *вахта*) – замок у вигляді житлової та оборонної башти на феодалній садибі. Мав місце в архітектурі Середньої Азії раннього Середньовіччя (порівн. донжон). Зводився із сирцевої цегли на глинобитному цоколі, конструктивно посилювався гофрами.

КЮВЕТ, КЮНЕТ (франц. *чан*) – 1. Заповнений водою рів чи канава перед фортечною стіною. 2. Водовідвідна канава, влаштована вздовж упорядкованого автошляху або залізничного полотна.

КЮЛО (франц. коротуха) – орнамент, який складений з коротеньких елементів, що нагадує ланцюжок.

КЮМБЕТ (тюрк. склепіння) – башта з контрфорсами, докл. див. ГУМБАЗ.

КЮН – ногайське селище, яке складалось з кількох груп кибиток (40–60), що знаходились одна від одної на певній відстані (1–2 км).

Л

ЛАБАЗ – 1. Споруда для торгівлі мукою, сіллю, шкірою та іншими сільськогосподарськими товарами. 2. Сарай, повітка, комора. 3. Лісна комора, що підноситься на одному чи кількох стовпах і призначена для зберігання продуктів, мисливської дичини, хутровини. 4. Настил, плоска покрівля.

ЛАБІРИНТ (грец. < санскр. *камінь*) – 1. Орнаментальний мотив у вигляді системи спіральних ліній або сполучення кола і квадрата із сегментами і радіусами. За однією з версій, вважався магічним знаком, призначеним для того, щоб заманити в його тенета диявола і злих духів, які не зможуть звідти вибратися, за другою – не дати можливості повернутися мертвим на землю. За іншою гіпотезою, лабіринт є діаграмою Космосу. 2. Заупокійний храм давньоєгипетського фараона Аменхета III в Хаварі, який завдяки своїм грандіозним розмірам і складній системі розпланування, величезній кількості дворів і приміщень (біля 3000) став легендарним, отримавши дану назву від древніх греків. Можливо, йшлося про підземелля під о. Моеріс у Фаюмському оазисі. Таку ж назву в давнину одержали ще чотири «великих лабіринти»:

царський палац у Кноссі на о. Крит, у м. Гортина на о. Крит, під храмом Гефеста на о. Лемнос та етрусський в Клузії на Апеннінському півострові. Ймовірно, так називали кам'яні святилища з таємними ходами, призначені для ініціації, отже вийти з нього міг лише адепт, що досягнув жрецької мудрості і знання. 3. Алгорично – велика будівля з надзвичайно заплутаним планом приміщень. 4. Окрема частина регулярного парку із складним для орієнтації планом доріжок, які звивались серед трельяжів і боскетів, засаджених лавром, грабом, липою тощо. 5. Фігурне мурування підлоги з каменів різного кольору, яке виконано складними зигзагами (у пізньоготичних соборах до їхнього малюнку включалися зображення творців споруди), що символізувало «Дорогу в Єрусалим». За лінією, що ззивається, (260 м у Шартрському соборі) треба було пройти навколішки, щоб начебто досягти і уклонитися Святим місцям.

ЛАБРИС (грец.) – двобічна сокира, що була одним з атрибутів стародавніх культів, зокрема старовавілонського бога Адада, ассірійського Ашшура, вавілонського Мардука, грецького Зевса Лабрандського. Її зображення мало символічне значення і постійно включалося в оздоблення царських палаців Єгейського світу, слугувало орнаментальним елементом також у християнських творах.

ЛАБРУСТ, Анрі / Henri Labrousse (1801–1875)

– французький майстер архітектури і дизайну, один із перших, хто почав використовувати в архітектурі досягнення промислової революції, родом з Парижа. У своїх теоретичних працях та практиці заклав основи архітектурного раціоналізму і модернізму ХХ ст. Був одним з перших, хто оцінив важливість залізних конструкцій в архітектурі. Нагороджений орденом Почесного легіону за участь в процесі перенесення в собор Будинку інвалідів праху Наполеона.

ЛАВА, ЛАВКА – розміщені вздовж стін у селянських хатах нерухомі меблі для сидіння і сну. Виконувалися у вигляді дерев'яних дошок, закріплених на товстих колодах або брусах, закопаних в долівку.

ЛАВАБО, ЛАВАТОРІЙ (франц. < лат.) – 1. Приміщення в середньовічних будівлях для

влаштування пісчин і невеликих резервуарів, призначених спочатку для хрещення, пізніше – символічного омивання рук священника. 2. Розташована в ніші кам'яна чаша для ритуального омивання рук у католицькому храмі.

ЛАВІРО, Жюль / Jules Lavirotte (1864 – 1924)

– французький майстер архітектури і дизайну родом з Ліону, найвідоміший своїми будівлями в стилі Ар Нуво, які він створив в 7-му окрузі Парижа. Його будівлі були відомі рясними прикрасами і, зокрема, використанням скульптури та глазурованої керамічної кахлі на фасадах, зробленими у співпраці з провідними скульпторами і виробником кераміки О. Біго. Він був тричі нагороджений призами від міста Парижа за найоригінальніші розробки фасадів.

ЛАВІС (франц.) – вид гравюри на металі, коли зображення наноситься на дошку пензлем, який змочено в кислоті; гравюри при цьому нагадують рисунок пензлем з розмивкою.

ЛАВР (лат., грец. – золотистий) – 1. Дерево з вічнозеленим листям, що росте в країнах Середземномор'я, Криму, Закавказзі. В античні часи вінки з л. були символом перемоги, ними вшанували видатних діячів мистецтва. 2. Орнаментальний мотив зі стилізованих зображень лаврових листів.

ЛАВРА (грец. < санскр. кам'яна будівля) – 1. Церква за мурованою огорожею. 2. Великий православний монастир з філіями (скитами), який підпорядковувався безпосередньо патріарху або Синоду.

ЛАВРОВА В'ЯЗКА – орнаментальна прикраса на поверхні валика.

ЛАВСАН – рід синтетичного волокна, а також тканина із цього волокна.

ЛАГ (голл.) – борт судна – за визначення положення судна відносно хвилі, іншого судна тощо.

ЛАГА – горизонтально покладена колода чи брусок для настилання підлоги тощо.

ЛАГЛІНЬ (голл.) – тонкий корабельний трос особливого вироблення, який використовується в лагах.

ЛАЗ – невеликий отвір у фортифікаційній будівлі для запасного виходу.

ЛАЗАРЕТ (франц. < італ.) – установа при військовій частині для стаціонарного лікування хворих.

ЛАЗНЯ – 1. Приміщення або споруда, призначені для миття тіла при одночасній дії води і гарячого повітря або пару. У різні часи та в різних народів споруди відзначалися об'ємно-просторовим вирішенням і характером оформлення. Самими відомими вважаються: ~ **римлян** – докл. див. *терми*; ~ **російська** – дерев'яна будівля у вигляді зрубуп'ятистінку. Важливою частиною будівлі була піч (муровану називали коминком, з чавунним боєм – чугункою), а також дерев'яний «полок» з приступами і підголівником, на якому парилися. Перед основним приміщенням влаштовувався передбанник; ~ **турецька** – купольна споруда, яка відзначалася в період розквіту Оттоманської імперії складною композицією і пишністю декоративних форм. Про розпланувальну структуру докл. див. *хаммам*. Крім л., форми яких зумовлювалися історичними і національними традиціями, типологічно відрізнялися: ~ **біла** – дерев'яна, яка обігрівалась піччю і забезпечувалася трубою для відведення диму; ~ **холодна** – парковий павільйон для попереднього миття, або приміщення у л., призначене для миття. 2. Спуск у підпілля під хатою, влаштований з голбця. 3. Товста дошка або колода з врубками, які слугують сходинками (порівн. *сходня*). **ЛАЗУР** (лат.) – світло-синій колір, а також фарба такого кольору. **ЛАЗУРИТ** – ляпіс-лазур – мінерал, що є цінним виробним каменем. **ЛАК** (нім.) – 1. Розчин плівкоутворюючих речовин в органічному розчиннику, який слугує для утворення твердих блискучих прозорих поверхонь, призначення яких – захист виробів, декоративне опорядження поверхні. 2. Органічна фарбуюча речовина. **ЛАКАПІКОН** (грец. *κλαπоть, уламок*) – настінне мозаїчне зображення у візантійському храмі. Бере початок у VI–VII ст. **ЛАКОНІК** (лат.) – кругле в плані приміщення давньоримських терм з найвищою температурою, яке в низці споруд одночасно слугувало котельною і розташовувалося поряд з тепідарієм. У ньому знаходився великий, але мілкий басейн для обмивання. **ЛАКУВАТИ** (нім.) – 1. покривати лаком; 2. ідеалізувати, прикрашувати що-небудь. **ЛАКУНАРІЙ, ЛАКВЕНАРІЙ** (лат. *заглиблення*) – 1. Квадратне або кругле заглиблення в склепінні чи стелі, що утворюється внаслідок

док перетину під прямим кутом несучих конструкцій. Виконане в бетоні у Стародавньому Римі отримувало декоративне значення, часто покривалося розписом, інкрустувалося слоновою кісткою, бронзовими пластинами. Л. з'являлись не лише на склепіннях чи плафонах, а й на вертикальних площинах стін. 2. Інколи вживається у тому ж значенні, що й кесон.

ЛАМАСУ (франц.) – величезна статуя крилатого бика чи лева з увінчаною короною головою бородатого чоловіка та п'ятьма ногами, внаслідок чого скульптура сприймалася спереду в статичному стані, а збоку – у динаміці. Уособлювала доброго духа-хранителя. Застосовувалася в архітектурі Ассирії та Ахеменідського Ірану, де зазвичай встановлювалася обабіч урочистих аркових входів до царських палаців.

ЛАМБРЕКЕН (франц. *різьблення*) – 1. Покров з фестонами, що став одним з декоративних мотивів *бароко* і пластики, притаманної стилю *рококо*. 2. Верхня частина драпіровки, що знизу вирізана зубцями, прикрашена китицями і вишивками. 3. Декоративна завіса над ліжком, тронним *балдахіном*, театральною сценою, дверима або *вікном*. 4. Дерев'яне різьблення на виступах *даху*, над дверима чи вікнами. Існує: **ламбрекеновий орнамент** – декоративний *фриз* з різних матеріалів, де рослинні мотиви доповнюються звисаючими китицями.

ЛАМБРІ (франц. *обшивка, панель*) – виконане з деревини захисне і декоративне облицювання стін кімнати рельєфним різьбленням, а також включення в нього дзеркал, живопису і ліплення.

ЛАМІНАРНИЙ (лат.) – шароподібний плоский.

ЛАМІНАТ – шаровий пластик на основі ПВХ-смоли. Наноситься на поверхню ДСП під тиском, імітує текстуру природного каменю (мармуру, граніту, габро тощо), деревних порід (буку, дубу, груші, горіху, червоного і чорного дерева тощо). Вирізняється підвищеною температуростійкістю, малою зноскістю.

ЛАМІНАТОР (нім. < лат.) – 1. механізм для протягання поміж валками цупкого паперу чи картону з метою ущільнення і надання їм глянцею; 2. пристрій для *ламінівання*.

ЛАМІНУВАННЯ (лат.) – нанесення прозорої захисної плівки на яку-небудь поверхню.

ЛАМП (грец. *сяючий*) – уособлення Сонця, яке яскраво сяє в полудень. Застосовувалося

в монументальних зображеннях квадриги сонячного бога Аполлона, де один з чотирьох коней отримав відповідне ім'я (порівн. *аєтонс, ерітрей, філогей*).

ЛАМПА (грец.) – освітлювальний або нагрівальний прилад різного технічного устрою.

ЛАМПАДА (грец.) – невеликий посуд з фітилем, що наповнено олією і який запалюють перед іконою, перед божницею в католицьких і православних храмах.

ЛАМПАДАРІЙ (грец. *факел*) – світильник, який відрізнявся від канделябра тим, що лампи на нього не ставилися, а підвішувалися. Від цього античного терміну походить назва світильника під іконою – «лампади» – невеликої посудини з гнотом і пальним маслом.

ЛАМПАДОФОР (грец. *несу*) – переносний світильник з кількома лампадами, що виконувався з металу в середньовічні часи.

ЛАМПІОН (грец.) – паперовий або скляний ліхтар для ілюмінації, освітлення.

ЛАМПТЕР (грец. *світлоносний*) – 1. Побутовий світильник у вигляді площки з маслом, де плаває гніт. 2. Скульптурна статуя із зображенням світильника, атрибут богині домашнього вогнища Гестії (у Римі – Вести).

ЛАН – дерев'яна галерея у Стародавньому Китаї, що з'єднувала споруди або розташовувалася окремо (порівн. *дянь, ге, лоу, тай, тин*). Стопи отримували багатий різьблений декор, дах покривався кольоровою черепицею.

ЛАНГГЕВЕЛХУВЕ (флам.) – сільська споруда фламандців і голландців – «ферма з довгим фронтоном», що сформувалася за доби Середньовіччя. Під загальним дахом розташовувались одні за одними житловий будинок, хлів, комора, стодола (порівн. *геслотен хуве, фризький будинок, халленхьойс*).

ЛАНГІЛІ (норв.) – ранній тип норвезького житлового будинку. Прямокутний у плані, він мав двосхилий дах, опертий на 1–3 ряди стовпів. Для виходу диму вогнища влаштовувався отвір, який одночасно слугував і для освітлення.

ЛАНГХУС (ісланд. *довгий будинок*) видовжена житлова споруда, яка часто заглиблювалася у землю, мала невисокі стіни з дерну або торф'яних блоків, розташовані в ряд приміщення і двосхилий дах.

ЛАНДО (за назвою нім. м. Ландао) – 1. Чотиримісна карета з верхом, що відкривається. 2. Кузов легкового автомобіля з верхом, який відкривається тільки над задніми сидіннями.

ЛАНДХАУЗ (нім.) – споруда для органа регіонального управління в Австрії та на німецьких землях, мала просторий зал і відповідні приміщення для зібрань міських верств населення.

ЛАНДШАФТ (нім. *край, краєвид*) – 1. Зображення природного середовища в образотворчому мистецтві. 2. Частина географічної зони, однорідна ділянка суші, у межах якої взаємопов'язані і взаємозумовлені всі природні компоненти – рельєф, ґрунт, фауна і флора, та яка своєю структурою і виглядом відрізняється від інших природних утворень. У будівельній діяльності ландшафт виступає як середовище проживання і діяльності людей, ресурсна система і об'єкт сприйняття. Ландшафт представляє собою низку пейзажів, які разом і створюють уявлення про місцевість. Прийнято розрізняти: ~ **антропогенний** – частково змінений внаслідок діяльності людини, може бути позитивним (з лісозахисними смугами, штучними ставками тощо) і негативним (з відвалами, заболоченими територіями тощо). Для нормального функціонування ландшафту необхідною умовою є виконання захисних екологічних заходів; ~ **культурний** – антропогенний, і такий, що постійно підтримується людиною в належному стані для відтворення здорового середовища; ~ **акуктурний** – антропогенний, але такий, що виник внаслідок нераціональної діяльності людини і втратив здібності виконувати функції оптимального антропогенного середовища; ~ **міський (урбанізований)** – пов'язаний з розвитком міської території, агломерацій; ~ **природний (географічний)** – який не зазнав впливу людини. Серед інших типів ландшафту можна розглядати рекреаційний, слабо змінений, деградований, сільськогосподарський тощо.

ЛАНДШАФТНЕ МИСТЕЦТВО – об'ємно-просторова організація території, об'єднання природних, будівельних і архітектурних компонентів у цілісну композицію, що несе певний художній образ. Подібно архітектурі та містобудуванню ландшафтне мистецтво відноситься до просторових видів мистецтва. Формування комфортного і естетично повноцінного середовища здійснюється за допомогою природних матеріалів (рельєф, вода, рослинність тощо) і архітектурних споруд, при цьому передбачається збереження існуючих і

створення штучних пейзажів, проектування систем озеленення і рекреаційних зон. На відміну від садово-паркового мистецтва (див. САДОВО-ПАРКОВЕ МИСТЕЦТВО) сфера ландшафтного мистецтва значно ширше, вона полягає в організації багатьох компонентів просторового середовища життєдіяльності людини.

ЛАНДШАФТНИЙ ПАРК – неточна назва пейзажного парку (див. *пейзажний парк*)

ЛАНДШАФТУ ДИЗАЙН – див. ЛАНДШАФТНЕ МИСТЕЦТВО.

ЛАНЖЕРОН (франц. *пеленати*) – горизонтальні балка, зв'язка або тяга.

ЛАНКА – ґратчастий проміжок металевої огорожі.

ЛАНСОН – встановлений перед святилищем ідол у вигляді стели або стовпа з *горельєфним* зображенням божества. Мав місце у стародавній архітектурі Південної Америки.

ЛАНТЕРНА (франц. < лат. *ліхтар, лампа*) – 1. Світильник на дерев'яній жердині. 2. Світловий або глухий ліхтарик у вигляді невеликого круглого, овального або багатокутного барабану з великими вікнами, що за своєю площею перевищують простінки. Влаштовувався у верхній частині куполу, частіше у західно-європейських спорудах (синонім – *латерна*).

ЛАПА – кріпильний виступ на кінці колоди чи бруса для з'єднання в куті зрубу. Має чотиригранну форму.

ЛАПІДАРІЙ (лат. *каменотес*) – музей виконаних з каменю скульптурних елементів і архітектурних деталей (порівн. *гліптоотека*).

ЛАНЦЮГ З РУСТІВ – пілястра або лопатка, складена з прямокутних рустів (синонім – стовп з рустів).

ЛАНЦЮГОВЕ (ДВОРЯДНЕ) МУРУВАННЯ – цегляне мурування, перев'язка в якій здійснюється чергуванням тичкових і ложкових рядів з перекриттям всіх вертикальних швів.

ЛАРАРІЙ, ЛАРАРІУМ (лат. *домовий*) – приміщення давньоримського житлового будинку, де зберігалися скульптури домашніх богів-покровителів (ларів) – душ померлих предків.

ЛАРСЕН, Хеннінг / Henning Larsen (1925–

2013) – данський майстер архітектури і дизайну родом з Опсунда, Данія, почесний член

FAIA. Став відомий у всьому світі завдяки будівлі Міністерства закордонних справ в Ер-Ріяді і Копенгагенського оперного театру. **ЛАСТИК** (лат.) – шматочок спеціально обробленої гуми для стирання написаного, намальованого; гумка.

ЛАСТІВЧИН ХВІСТ – 1. Скріплення балок за допомогою врубу, усіченого клину у вигляді ластівчиного хвоста – двох трапецій, що торкаються вузькими боками. 2. Відповідного малюнку форма завершення зубців оборонних стін і парапетів.

ЛАСЬ – літнє житло у вигляді невеликого зрубу без стелі та підлоги у чуваській селянській садибі. Пізніше було перетворено у кухню.

ЛАТА (укр.) – жердина, покладена поперек крокв і призначена для утримання покрівлі двосхилого даху (синонім – *перекладка*). Теж мають місце: ~ **верхня (груба)** – жердина, що притискує згори кору покрівлі чи дракку; ~ **князева** – жердина під гребнем, яка з'єднує верхні кінці кроквяних ніг.

ЛАТВИНА (укр.) – те саме, що і *панель*.

ЛАТЕРАЛЬНИЙ (лат.) – розташований збоку, віддалений від осі симетрії тіла.

ЛАТЕРАРІЙ (лат. *цегла*) – 1. Цегляна фабрика у Стародавньому Римі. 2. Муляр, майстер цегляного мурування.

ЛАТЕРИТ (лат. *складений з цеглин*) – камінь або цегла в будівлях елліністичного Сходу. Від цього походить: латомія – *каменоломня*.

ЛАТЕРНА (лат.) – те саме, що і лантерна.

ЛАТИНСЬКИЙ (лат.) – має відношення до мови, історії та культури Древнього Риму.

ЛАТИНСЬКИЙ ХРЕСТ – чотирикінцевий хрест, про форму і сфери вживання докл. див. ХРЕСТ.

ЛАТИФУНДІЯ (лат.) – значне землеволодіння, помістя.

ЛАТОМУС (грец.) – середньовічна назва муляра.

ЛАТРИНА (лат.) – 1. Водойма, невеликий вуличний басейн. 2. Дім розпусти у Стародавньому Римі.

ЛАТУДИНАЛЬНИЙ (лат. *широкий*) – розвиток просторових компонентів у поперечному напрямі; таке вирішення приміщення, коли його глибина значно менше довжини.

ЛАУБВЕРК (нім. *виконання твору зеленню*) – декоративний орнаментальний мотив, що наповнений листами і пагонами дубу, винограду, плюща. Був в ужитку в епоху Середньовіччя в романських і готичних будівлях (порівн. *вердюра*).

ЛАХАУРІ, Устад / Ustad Lahauri (1580–1649)

– перський майстер архітектури родом з Бадахшана у сучасному Афганістані. Він був головним архітектором мавзолею Тадж Махал в Агрі, Індія, збудований між 1632 та 1648. *Л.* згадується як архітектор при дворі шаха Джахана.

ЛЕ НОТР, Андре / André Le Notre (1613–1700)

– французький майстер ландшафтної архітектури і дизайну відомих садів і парків у Версалі, Фонтенбло, Тюїльрі, Гринвічі родом з Парижа. Засновник так званого «французького» парку регулярного типу. Автор першого визначного французького парку в замку Воле-Віконт.

ЛЕВАДА (грец. *вода*) – ділянка річкової долини з деревами або лісу з дубами, вербами, тополями, в'язами, яка у повільно заливалася водою. Використовувалася при створенні пейзажних парків в Україні та інших країнах.

ЛЕВЕНТИК (голл.) – положення вітрила, за якого його площа розташована паралельно напрямку вітру (у такому становищі вітрило не діє), а також положення судна, коли вітер дме спереду уздовж діаметральної площини.

ЛЕВКАС – ґрунтування дошок та інших матеріалів сумішшю клею і крейди для виконання ікон, також використовувалося у скульптурному та декоративному різьбленні.

ЛЕГЕНДА (лат. *те, що слід читати*) – 1. Пояснення умовних знаків, розфарбувань на картах і креслениках, які неможливо передати графічно (порівн. *експлікація*). 2. Пояснювальна записка до кресленика, схеми або карти. 3. Народний переказ про надзвичайні події, особи або неймовірна видумка.

ЛЕГНОВАТИ (нім. < лат.) – додавати до складу металу інші метали, сплави для надання певних властивостей.

ЛЕГОРРЕТА, Рікардо / Ricardo Legorreta (1931

–2011) – мексиканський майстер архітектури і дизайну, містобудівник родом з Мехіко. Він був плідним дизайнером приватних будин-

ків, громадських будівель і генеральних планів у Мексиці, Сполучених Штатах Америки та деяких інших країнах. Його найвідоміші роботи – готель Каміно Реал у Мехіко, фабрика IBM у Гвадалахарі та собор Манагуа. Він був нагороджений престижною золотою медаллю МСА 1999 р., Золотою медаллю АІА 2000 р. і Премією Імперіале 2011 р.

ЛЕГУА (ісп.) – одиниця довжини в країнах Латинської Америки; 1 л. = 40 куадрам, величина л. змінна від 4 до 6,6 км.

ЛЕДЕРИН (нім.) – переплетена тканина, що імітує шкіру.

ЛЕДУ, Клод / Claude Ledoux (1736–1806) –

французький майстер архітектури і дизайну доби класицизму, що передбачив багато принципів модернізму, родом з Дормана. Його часто називали проклятим архітектором, оскільки більшість його творів було зруйновано. Своїми архітектурними утопіями *Л.* багато в чому віщував роботи модерністів і конструктивістів ХХ ст. Він навіть застосовував своєрідний «Модульор», виконуючи проекти по сітці, в яку вписувалась людина, яка стоїть зі схрещеними руками (квадрат цієї сітки брав за модульну одиницю).

ЛЕЄР (голл.) – огороження (тросове, із металічних труб тощо) уздовж бортів, навколо люків тощо на судні, яке оберігає людей від падіння, а також трос для постави деяких вітрил.

ЛЕЖАК – горизонтальний брус, яким у верхній зоні з'єднувались крокви.

ЛЕЖАЧІ ВІКНА – світлові чи удавані прорізи з шириною більшою, ніж висота (синонім – *ніші*).

ЛЕЖЕНЬ – нижня колода зрубу, що несла вагу різних елементів будівлі. Інколи покладалася на кам'яний фундамент. Вживається: береговий лежень – підпора дерев'яного моста у вигляді обтесаної колоди або бруса, закріплених на березі й сприймаючих навантаження кінців балок.

ЛЕЙ ВЕНЬ (кит. *узори грому*) – орнаментальний мотив у монументальному мистецтві Китаю, що складався з низки зигзагів або спіралей. Символізував благодатний дощ, побажання доброго врожаю.

ЛЕЙНЕР (англ.) – тонкостінна сталева труба із гвинтовими нарізами всередині, яка утворює канал ствола зброї.

ЛЕКАЛО – 1. Фігурна лінійка для викреслювання кривих ліній. 2. Калібр.

ЛЕКАЛЬНА ЦЕГЛА – штучний камінь клиноподібної, дугоподібної чи ускладненої форми з криволінійними ділянками зовнішнього контуру.

ЛЕКТОРИУМ (лат. – збирання, читання вголос) – підвищене місце для проповідей у храмі. Робилося у вигляді двох кафедр для оголошення Євангелія і Апостола в ранньосередньовічну добу, вівтарної огорожі з кафедрою для читання в католицькому храмі готичних часів. Те саме, що і *амвон* у православних церквах. На *л.* підіймалися спеціальними сходами.

ЛЕКТУС – ложе доби Римської імперії. Має різновиди за призначенням: для сну, для бесіди, для денного відпочинку.

ЛЕМЕХ – покриття дахів в українській і російській архітектурі у вигляді дерев'яної луски або маленьких дощочок у формі лопаток (порівн. *гонт, драиця*). Виконана з осики лемеша покрівля отримувала сріблястий відтінок, надаючи маківкам, наметам храмів і хоромів, покрівлям палат особливої мальовничості. Вирізняється: ~ **городчастий (городковий)** – у вигляді плоских ступінчастих пірамідок.

ЛЕМІШ – див. ЛЕМЕХ.

ЛЕНІКС (нім.) – колесо ланцюгової передачі, що вільно обертається і яке дозволяє регулювати натяг ланцюга чи ремня; застосовується в гусеничних тракторах, танках тощо.

ЛЕНД-АРТ (англ.) – напрямок образотворчого мистецтва останньої третини ХХ ст., що базується на застосуванні реального пейзажу як головного художнього матеріалу і об'єкту.

ЛЕПРОЗОРІЙ (лат.) – лікувально-профілактична установа для хворих проказою.

ЛЕСЕРІВКА – те саме, що і *лесування*.

ЛЕСУВАННЯ (нім. < лат. *лиск*) – технічний засіб олійного живопису, який полягає у нанесенні тонкого шару фарби на зображення, через який проглядаються розташовані нижче шари (порівн. *імпастро*). *Л.* застосовується як для покриття ґрунту, так і для об'єднання колористичної гами твору.

ЛЕСХА (грец. *місце бесід*) – 1. Приміщення для зборів членів окремих громад або відпочинку в Стародавній Греції. Вирішувалось прямокутною в плані спорудою з рядами внутрішніх колон і лавами вздовж стін, у по-

крівлі робився отвір для освітлення. 2. Будинок для громадських трапез, готель.

ЛЕТТНЕР (нім. *літера, писання*) – багато прикрашена галерея з вузькими дверима між пресвітерієм і рештою приміщень романського храму (синонім – *скрин*). У німецьких готичних храмах – це поперечна загорожа, що відділяла хор від головної нави (порівн. *канкелла*). У її середині влаштовувався портал з воротами, інколи розділеними стовпом із зображенням Розп'яття. Верхня частина вирішувалась у вигляді трибуни з парапетом, звідкіля читалися біблійські тексти (це і зумовило назву галереї), у центрі встановлювався символічний, часто належно оздоблений хрест. *Л.* став пластичною паузою в просторовому русі до вівтаря. У православних храмах роль *л.* виконували амвон, іконостас.

ЛЕТУЧА МИША – дахове вікно, верхню частину якого виконано у вигляді плавного пологого вигину.

ЛЕТЮЧІ КАРНИЗИ – плавно підняті кути даху китайських споруд.

ЛЕЩАДЬ (давньорус. *лоск*) – 1. Тонко обтесана, поколена шарами кам'яна плита чи квадратна цеглина для настилу підлоги. 2. Вогнетривка цегла, якою викладається днище домни. 3. Зображення невеликого майданчика на давньоруській іконі, площин так званих іконних гірок.

ЛИМОННИЙ – колір лимону; світло-жовтий.

ЛИМПАЧ, ЛЕМПАЧ – цегла з глини, піску, кінського гною і соломи (порівн. *адоб, банко, саман*). Ще має назву «повітряна цегла».

ЛИСИЦЯ – 1. Вертикальний брус проти випинання зрубу. 2. Різьблена дошка, підвішена під випуст даху чи верхню планку дерев'яного наличника (див. *підзор*).

ЛИШТВА (польс., рос.) – 1. Оздоблена контурним різьбленням дошка під випуском даху, що прикрашала споруду і захищала гоорище від вітру. Те саме, що й *лисиця*. 2. Наличник вікна або двері. 3. Вишивка з геометричним і рослинним орнаментом на Полтавщині. В українському народному будівництві побутує подібний термін *лиштов*.

ЛІ (кит., в'єтн.) – в ряді країн Далекого Сходу – 1. Одиниця довжини, розмір якої змінний від доль мм до 500 м. 2. Одиниця площі, в Китаї дорівнює близько 6 м², у В'єтнамі 0,04 м². 3. Одиниця маси, що дорівнює від 30 до 40 мг.

ЛІБЕРТІ (італ.) – 1. Стил ь в архітектурі та мистецтві Італії кінця ХІХ – початку ХХ ст. (див. МОДЕРН); 2. сорт блискучої, шовкової або напівшовкової тканини.

ЛІБЕСКІНД, Данієль / *Daniel Libeskind*

(1946 р. н.) – американський майстер архітектури і дизайну, представник деконструктивізму, відомий своїм неординарним підходом до проєктування, родом з Лодзя, Польща. Його творчість – це симбіоз архітектури, філософії та музики, причому у всіх цих областях він так само високопрофесійний, як і в архітектурі. Складно назвати іншого архітектора, для якого музика була б настільки органічним елементом *архітектоніки* споруд. Музика, геометрія, слово – джерела натхнення в творчості Л.-архітектора. Він проєктує будівлі, пише філософські есе, ставить оперу: 2000 р. в Лейпцігській опері Л. диригував оперою О. Мессіана.

ЛІВАН (тур.) – те саме, що і *айван*. Термін вживається також у працях з історії грузинського зодчества.

ЛІГАТУРА (лат. *зв'язувати*) – кілька переплетених літер. Часто вживались у санскритському, грецькому і арабському письмі, отримуючи символічне значення.

ЛІГОРІО, Пірро / *Pirro Ligorio* (1514–1583)

– італійський майстер архітектури, художник, антиквар і садовий дизайнер епохи пізнього Відродження родом з Неаполя. Він працював архітектором у Ватикані за папи Павла ІV і папи Пія ІV, розробив фонтани вілли д'Есте в Тіволі для кардинала Іпполіто ІІ д'Есте і служив герцогським антикваром у Феррарі. Л. проявив глибоку пристрасть до класичної римської давнини. Л. особливо шанують за його роль у відновленні Аква Віргіна – давньоримського акведука.

ЛІЄРНА (франц. *зв'язувати*) – додаткова нервюра, що спрямована від перетину ожив до шелиг шокових арок. Також вживались: неповна лієрна – додаткова нервюра, що покладена від перетину ожив до перетину з контрлієрними і не доходила до шокової арки.

ЛІЗЕНА, ЛІСЕНА (нім. < грец. < лат. *смужка*) – тонкий і плоский вертикальний виступ стіни на всю висоту поверху без прикрас, бази і капітелі, що має конструктивне і композиційне значення (порівн. *лопатка, пілястра*).

ЛІКАРНЯ – будівля лікувальної установи для стаціонарного лікування хворих. Згідно до профілю л. поділяються на загальні і спеціалізовані.

ЛІКТОРСЬКА В'ЯЗКА (лат.) – декоративне зображення перев'язаних ремнями пучків прутів (лозин) із ввіткнутими сокирами, які були атрибутами державної влади, і широко вживались при оздобленні споруд, зокрема в стилі ампір (синонім – *фасцій*). У Стародавньому Римі 24 царські охоронці (лік-тори) несли такі в'язки попереду урочистих процесій на честь імператора (для інших магістрів передбачалося: 12 – перед консулом, 6 – претором, 5 – легатом тощо).

ЛІКТРОС (голл.) – спеціальний м'який трос, яким для міцності обшиваються краї вітрил.

ЛІМЕН-КЛЕЙТОС (грец. *порт запертий*) – захищена стінами військова гавань у Стародавній Греції.

ЛІМОЖСЬКА ЕМАЛЬ – французькі вироби з міді з розписом із непрозорою емаллю, які виготовляються в м. Лімож.

ЛІМУЗИН (за назвою франц. провінції Лімузен) – закритий кузов легкового автомобіля вищого класу, із скляною перегородкою між передніми і рештою сидінь; також автомобіль з таким кузовом.

ЛІНГА, ЛІНГАМ (санскр. *ознака статі*) – кам'яна скульптура у вигляді вертикального конуса, стовпа, символічного фалоса; бере початок у найдавнішій культурі Хараппи. Пізніше в Індії виконувалася у вигляді кам'яного стовпа, що підіймався з йоні. Згодом стала втіленням бога Шиви, йому присвячувались величні храмові комплекси (наприклад, Лінгараджі в Бжунешварі, область Орисса). Була свідченням царської могутності у середньовічній Кампучії. Широко вживалася як пластичний мотив для завершення монументальних споруд.

ЛІНЗА (нім.) – 1. Тіло, яке обмежене двома сферичними (або однією сферичною і однією плоскою) поверхнями. 2. Оптичне скло у вигляді лінзи.

ЛІНІЙНИЙ – 1. Такий, що відноситься до лінії, має вигляд лінії. 2. Складається із ліній. 3. Має протяжність у якій-небудь площині.

ЛІНІЯ (лат.) – 1. Риска на площині, на якій-небудь поверхні; ~ **пряма л.** – найкоротша відстань між двома точками в просторі. 2. Риска, що визначає напрямок, межу, рівень чого-небудь, наприклад горизонту; ~ **червона л.** – обмежує, лімітує, регламентує правила вуличної забудови міст, земельних ділянок. 3. Обрис, силует, контур чого-небудь, наприклад лінії гір; ~ **блакитна л.** – обмежує силует, регламентує правила висотної забудови міст, що мають історико-культурну архітектурну спадщину. 4. Розташування чого-небудь в один ряд. 5. Стара руська міра довжини, що дорівнює десятій частині дюйму. 6. Одиниця довжини в англійській системі вимірів, що дорівнює одній десятій або одній дванадцятій частині дюйму.

ЛІНКРУСТ (лат.) – рулонний оздоблювальний матеріал – папір або тканина, що покриті тонким шаром пластмаси; застосовуються для внутрішнього опорядження громадських будівель і засобів транспорту.

ЛІНОГРАВІЮРА – випукла гравюра на лінолеумі.

ЛІНОЛЕУМ (лат. *льон, полотно + олія*) – матеріал, головним чином для покриття підлог; класично є матеріалом природним, оскільки створюється на основі льону; в наш час переважають синтетичні *л.*, які створюються на базі полімерів. Див. *релін, ПВХ лінолеуми* тощо.

ЛІНЬ (голл.) – судновий трос із високоякісного прядива для оснащення, такелажних робіт тощо.

ЛІПЛЕННЯ, ЛІПНИНА (давньорус. < грец. < інд. *мазь*) – 1. Накладна рельєфна декоративна прикраса (орнаментальний мотив, зображення), виконана на *фасаді* чи в *інтер'єрі* з *алебастру, гіпсу, бетону* тощо. 2. Спосіб формоутворення, який полягає в добавленні м'якого матеріалу (глини, гіпсу, воску) до основи (*каркасу, остова*) – так зване формоукладання.

ЛІРА – орнаментальний мотив у вигляді струнного музикального інструменту.

ЛІСА – плетений з хмизу *паркан*.

ЛІСЕЛІ (голл.) – додаткові вітрила, які піднімають при слабкому вітрі на двох передніх щоглах збоку від основних прямих вітрил.

ЛІСОПАРК – впорядкований лісний масив, який зазвичай розташовується на околиці міста.

ЛІСТЕЛЬ (франц., італ.) – 1. Поздовжня смужка між канелюрами. 2. Архітектурний облом

у вигляді полицки, сполученої з іншим елементом (синонім – *чимбія*).

ЛІТНЯ ЦЕРКВА – християнський храм без опалення, який може використовуватися для богослужіння лише у теплі місяці (порівн. *зимова церква*).

ЛІТОГЛФІКА (грец.) – різьблення по каменю.

ЛІТОГРАФІЯ (грец.) – 1. Спосіб плоского друку, при якому друкарською формою слугує поверхня каменю. 2. Відбиток літографської друкарської форми. 3. Підприємство чи цех, які спеціалізуються на друкуванні таким способом.

ЛІТОГРАФІЮВАТИ – друкувати способом *літографії*.

ЛІТОСТРОТОН (грец. *моцений каменем*) – мозаїчна підлога з морської гальки і шматочків мармуру в давньогрецькому житловому будинку (синонім – *павімент*).

ЛІТОТА (грец. *малість*) – навмисне зменшення деяких деталей, щоб масштабно або пропорційно підкреслити значення інших форм. Вживається в образотворчому мистецтві, а також в архітектурі, скульптурі і декоративному мистецтві.

ЛІТОФАНІЯ (грец.) – 1. Декоративні вироби із випаленого неглазурованого фарфору з рисунками, що просвічуються. 2. Спосіб виготовлення таких виробів. 3. Виконання *барельєфного* рисунку на виску як підготовчий процес при виробництві художніх картин, які просвічуються, на папері.

ЛІТУРГІЯ (грец. *загальна справа*) – головне богослужіння для здійснення таїнства причастя (євхаристії), що відбувається у християнських церквах і зображується при оздобленні інтер'єрів та фасадів.

ЛІФТ (англ.) – підйомник – машина для вертикального переміщення пасажирів і вантажів у кабіні.

ЛІХТАР (польс. < нім.) – 1. Засклений або прорізаний багатьма вікнами виступ у споруді (порівн. *еркер*). 2. Підвищена над загальною покрівлею засклена частина стелі з прорізом для освітлення та аерації. Зазвичай застосовувалась у промислових спорудах, великих торговельних будівлях, художніх музеях. Прийнято відрізняти: ~ **зенітний** – світловий проріз у площині покриття, що складається із встановленої на балках чи плитах підпори і світлопропускної частини.

3. Одна з малих архітектурних форм, яка встановлюється для нічного освітлення вулиць і площ, парків.

ЛІХТАР МЕРТВИХ – споруда у вигляді стовпа, башти з ажурним або конусним завершенням і низкою прорізів у верхній частині, в яких підтримувався постійний вогник. Розташовувалась на кладовищі або біля нього і мала свідчити про загальність живих і мертвих, а вогник – про незгасність потойбічного існування мертвих. «Ліхтар мертвих» повинен був відвертати від живих сили темряви. Біля деяких з них влаштовувались вівтарі. Були поширені у французькому романському зодстві в Аквітанії, Оверні та Провансі, ймовірно походять від пам'яток кельтської старовини з її культом Сонця, поклонінням вогню.

ЛІХТАРИК – циліндрична або призматична надбудова над банею або іншим покриттям, прорізана великими віконними отворами між вузькими простінками (порівн. *лантерна*).

ЛІХТАРНЯ – те саме, що і *маківка*.

ЛІХТЕР (голл.) – несамохідне морське судно для перевезення вантажів, а також для безпричальних вантажних операцій при завантаженні-розвантаженні на рейді двох суден, які не в змозі увійти до *порту*.

ЛІЦЕНЗУВАННЯ БУДІВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – дозвіл, який видають уповноважені компетентні органи на ведення вишукувальних, проєктних, будівельно-монтажних робіт тощо.

ЛОББИ (англ.) – кулуари, де депутати парламенту можуть спілкуватися із сторонніми відвідувачами.

ЛОБЗИК (нім.) – тонка пилка для узорного випилювання.

ЛОБИК – розташований у півциркульній ніші над прямокутним вікном півкруглий цегляний виступ. Характерний для архітектури Московії XVI–XVII століть.

ЛОБОВА ДОШКА – в дерев'яній архітектурі прикрашена різьбленням дошка, що прикриває перехід від колод стіни до дошок фронтона хати.

ЛОВЕРДЕК (англ.) – нижня палуба на судні.

ЛОГЕЙОН (грец. *місце, де говорять*) – 1. Перекриття проскенію, що знаходилося на рівні другого ярусу сцени і спиралося на стовпи, яке теж використовувалося для гри акторів давньогрецького театру. 2. Частина сцени античного театру (порівн. *теологейон*).

ЛОДЖЕТТА (італ.) – ніша в товщі стіни, призначена для статуї або великої вази. Інакше – маленька лоджія.

ЛОДЖІЯ (італ. < нім. *хатина*) – 1. Невелике приміщення, яке не виступає за межі споруди, відкрите з одного чи двох боків і відгороджується колонадою, аркадою, парапетом тощо. Ймовірно походить від давньогрецького ксіста в гімнасії, особливого поширення набуло в епоху Ренесансу. 2. Окрема споруда з короткою галереєю, розташованою з лицьового боку. Вживалась в Італії.

ЛОЖА (франц. < нім.) – відокремлені перегородками чи бар'єрами місця для кількох глядачів у театральному залі. Влаштовані по боках і позаду партеру, а також на ярусах, *Л.* суттєво збільшували місткість споруд, а прикраси бар'єрів значною мірою визначали вигляд інтер'єрів.

ЛОЖЕМЕНТ (франц.) – 1. Стара назва стрілецького або гарматного віконного отвору в споруді. 2. Невеликий стрілецький чи гарматний окоп.

ЛОЖКИ – 1. Вертикальні жолобки на поверхні колони у вигляді дуги (порівн. *канелюри*). 2. Те саме, що і *підлижки*.

ЛОЖКОВИЙ ОРНАМЕНТ, ЛОЖЧАТИЙ ДЕКОР – горизонтальний фриз, заповнений вертикальними краплеподібними мотивами, або паралельні виїмки, напівкруглі в перетині із закругленими кінцями. Виконувався у часи Ренесансу на цоколях і карнизах.

ЛОЖКОВИЙ РЯД – ряд цеглин у муруванні з бічними гранями від чільного боку.

ЛОЗНЯ (укр.) – те саме, що і сушня.

ЛОКАЛЬНИЙ (лат.) – місцевий, властивий певному місцю, такий, що не виходить за його межі.

ЛОКОМОТИВ (лат.) – тяглова машина, що призначена для переміщення залізничних поїздів.

ЛОКУЛІ (лат. *труна, місце*) – ніша гробниці в катакомбі або колумбарії, оформлена ордерними засобами. На таблиці під кожною *Л.* відзначалися ім'я і вік померлого.

ЛОМБАРД (італ.) – будівля кредитної установи, що надає кредити під заставу рухомого майна; вперше була заснована в XV ст. у Франції лихварями, вихідцями із італійської провінції Ломбардія.

ЛОМБАРДСЬКИЙ ФРИЗ – те саме, що і аркатурний фриз (докл. див. *аркатура*).

ЛОНГФЕЛЛОУ, Александр / Alexander Long

fellows (1854–1934) – американський майстер архітектури і дизайну родом з Портленду, Мен. Після закінчення Гарвардського університету 1876 р., *Л.* продовжував вивчати архітектуру в Массачусетському технологічному інституті і Школі витончених мистецтв у Парижі. 1886 р. *Л.* спільно з Фр. Олденом і А. Харлоу об'єдналися, щоб заснувати фірму Лонгфеллоу, Олден і Харлоу з офісами в Бостоні та Пітсбурзі. *Л.* був одним із засновників бостонської спільноти Руху Мистецтв і Ремесл, активно підтримував морський музей Бостона, опікувався Бостонським музеєм образотворчого мистецтва та Бостонським Атенеумом. *Л.* також був майстром художнього слова. Цитати з віршу «Будівельники» в перекладі з англійської: «Ми є архітекторами Доли, Працюючими в стінах Часу: Дехто зі значними і великими Справами, Дехто з рифмованими орнаментами. Нічого безкорисного або низького: Кожна річ на місці найкраща; ... Укріплює і підтримує спокій. Для будови, що ми зводимо, Час матеріалами заповнений... Будуємо сьогодні, сильно і впевнено, З міцною і просторою базою».

ЛОНЖЕРОН (франц.) – основний силовий елемент конструкції багатьох інженерних споруд (автомобілів, вагонів, літаків, кораблів, мостів тощо), який розташований за довжиною конструкції.

ЛОНХА (ісп.) – будівля торгівельної біржі в Іспанії.

ЛООС, Адольф / Adolf Loos (1870–1933) –

австрійський і чеський майстер архітектури і дизайну, теоретик архітектури родом з Брно, Чехія. Відіграв значну роль у становленні інтернаціонального стилю. Як теоретик є автором відомого есе «Орнамент і злочин» (1913), де критикує югендстиль у європейській архітектурі за його орнаментальність.

ЛОПАР (голл.) – ходовий або зовнішній кінець талів і будь-яких снастей на судні, за який тягнуть трос.

ЛОПАТКА (ст.слов.) – вертикальний і плоский виступ на стіні, який не має капітелі та бази (порівн. *лізена*, *пілястра*). *Л.* характерна

для романського і давньоруського *зодчества*, де поділяла поле стіни на окремі прясла і переважно відповідала внутрішньому розплануванню, одночасно виконуючи функції контрфорсу. Крім звичних мають місце: ~ **висяча** – розміщена на тлі стіни, без нижньої підпори у вигляді цоколя, *кронштейна* чи тяги. Внаслідок чого створюється враження, що форма вільно «висить»; ~ **огинаяча** – виступаючий з мурування кутовий обсяг у вигляді двох з'єднаних лопаток на сусідніх гранях.

ЛОТАРИНСЬКИЙ БУДИНОК – тип селянського житлового будинку, що сформувався у середньовічній Франції на сході країни (у Лотарингії). Характерний масивними мурованими стінами, пологим двосхилим дахом, під яким об'єднувалися житлові й господарські приміщення. Житлові кімнати знаходилися в торцях, у середині комора, куди вели ворота на довгому боці. Будинки прилягали один до одного торцями, утворюючи суцільний фронт забудови вулиці (порівн. *північно-французький будинок*, *ельзаський будинок*, *серед-земноморський будинок*, *альпійський будинок*, *касеріо*).

ЛОТІК – відкритий жолоб для стікання води.

ЛОТОК – трикутна частина поперечного склепіння у вигляді напівциліндричної поверхні, що пересічена двома взаємно перпендикулярними площинами і спирається на горизонталь стіни (порівн. *розпалубка*).

ЛОТОС (грец.) – водяна рослина, зображення листя й квітів якої використовувалися для створення декоративного мотиву, форми капітелей. Часто вживалася митцями Стародавнього Єгипту.

ЛОУ (кит.) – багатоярусна башта з відкритими терасами або обхідними галереями на фасаді (синонім – *зе*). Мала місце в палацових ансамблях Стародавнього Китаю, де часто виконувала функції вартової (порівн. *дянь*, *тай*, *тін*, *лан*).

ЛОФТ (норв.) – двоповерхова дерев'яна кліть у народному будівництві Норвегії. Складалась з підкліту на масивних підпорах (часто кам'яних) і верхнього ярусу, оточеного закритою галереєю, огороженою вертикальними дошками і опертою на сильно винесені верхні колоди підкліту. Кутові стовпчики галереї та підкліту, одвірки прикрашались різьбленням. Внаслідок чого будівля мала вельми виразний силует. Спочатку зводилась як вітальня для гостей, згодом перший *ярус* використовувався як комора, а верхній – спальня дочок господаря.

ЛОХАНЬ-ФАН (кит.) – поперечна в'язь, яка додатково пов'язує капітель доу-гун з конструкцією даху в китайському ордері.

ЛУЖОК – невеличка галявина в парку, сквері.

ЛУК (давньорус.) – термін, який вживається в низці журнальних статей замість традиційного в архітектурознавстві «арка».

ЛУКА – 1. Рівна місцевість у парку, що поросла травою і кущами. 2. Дугоподібний вигин русла річки.

ЛУНА-ПАРК (нім.) – міський парк з аттракціонами, розважальними павільйонами.

ЛУНГАРНО (італ. *довгий*) – означення алеї, прямої вулиці або проспекту в італійській архітектурі.

ЛУСКА – загострена ясенова дощечка для покрівлі.

ЛУТЕРІЙ (лат. < грец. купання) – широкий резервуар, чан, який влаштовувався у Стародавній Греції біля джерела води (крани). У Стародавньому Римі їх оформляли як міські фонтани з масками левів, з пащі яких били струмені води.

ЛУТКИ – те саме, що і *варцаби*.

ЛУТРОН (грец., лат.) – 1. Приміщення з водопроводом і раковинами для миття ніг у грецьких гімнасіях. 2. Умивальна кімната з холодною водою, що розташовувалася за коністерієм у термах римлян. Підлога виконувалася кам'яною, нижні частини стін облицьовувались мармуром.

ЛУХТІ (фінс.) – двоповерхова кліть з виступаючою вгорі галереєю, що має різьблений парапет (порівн. *айта*). Чітко виділялись козирок над входом, кронштейни під горищем, профільовані виступи бокових балок. Була поширена в більшості регіонів Фінляндії (окрім південно-східних).

ЛЬЄ (франц.) – старовинний французький вимір довжини, що дорівнює приблизно 4,5 км (сухопутне л.) і 5,5 (морське л.).

ЛЬОДОВНИК – складська споруда для зберігання продуктів, які охолоджувались льодом.

ЛЬОДОРІЗ – заглиблена у воду споруда з клиноподібним виступом, влаштована перед биком моста для захисту від крижин.

ЛЬОТЦ-ДЕКОР – геометричний орнамент зі слов'янськими мотивами, що отримав поширення при виготовленні скляних речей в Австрійській імперії та європейських країнах у ХІХ – початку ХХ ст.

ЛЬОХ (укр.) – те саме, що і погріб.

ЛЮБЕТКІН, Бертольд/Bertold Lubetkin (1901

– 1990) – британський майстер архітектури і дизайну родом із Тбілісі, Грузія. *Л.* навчався в Москві та Ленінграді, де вивчав елементи конструктивізму як студент ВХУТЕМАСу. *Л.* практикував у Парижі у 1920-х рр., де у співпраці з Ж. Гінсбергом розробив житловий будинок на авеню Версаль, 25. Він приймав участь у розробці торгового павільйону для СРСР у Бордо та був конкурсантом Палацу Рад у Москві. В 1930-і рр. став піонером модерністського дизайну в Британії. Емігруючи до Лондона 1931 рр., *Л.* заснував архітектурну практику Тектон. 1982 р. *Л.* отримав королівську золоту медаль RIBA з написом «Любеткін і Тектон: архітектура та соціальне зобов'язання». 2009 року Східний Дарем і Хоулловський коледж в Пітерлі назвали свій новий театр на честь *Л.* RIBA встановлено щорічну премію імені *Л.* за між-народну архітектуру.

ЛЮВЕРС (голл.) – круглий отвір у вітрилі, тенті тощо, який окантовано металічним кільцем для продягання снасті, а також власне це кільце.

ЛЮГЕР (голл.) – 1. Трищоглове судно з рейковим вітрильним озброєнням, з бізаньщоголю попереду осі обертання руля. 2. Тип пілота.

ЛЮК (голл.) – отвір, що закривається кришкою.

ЛЮКАРНА (франц. < лат. *світло*) – 1. Вікно для освітлення дахових приміщень, що нерідко отримувало круглу або овальну форму. 2. Світловий проріз з вертикальною чільною поверхнею, влаштований у похилому чи склепінчастому перекритті та оброблений наличниками.

ЛЮКС (лат. *розкіш*) – позначення кращих за обладнанням, рівнем обслуговування ательє, вагонів, готелів, магазинів тощо, а також товарів високої якості.

ЛЮМІНІЗМ (франц. < лат. *світло*) – надання фарбам особливої світлоносності в монументальному живопису. У візантійських мозаїках і давньоруських фресках таким чином не тільки досягалася експресія, а і передавався символічний зміст. Іноді останнє досягалось золотінням, в інших випадках – композиційними засобами. Так розміщення неба,

сонця в точці сходження перспективних ліній надавало картинах враження світіння зсередини, що дало підстави називати їх «світлоархітектурою» (О. Бенуа).

ЛЮНЕТ (франц. *лунка*) – 1. Чотирибічне польове укріплення з ровом попереду і відкритим з тилу (див. *бруствер*). 2. Частина стіни між аркою та її підпорами. 3. Поле стіни, обмежене вгорі та з боків *архівольтом*, а знизу – горизонталлю наличника, тягою тощо, яке нерідко прикрашалося скульптурою або розписами. 4. Отвір у стіні під розпалубкою склепіння. 5. Розташоване над прямокутним прорізом велике напівкругле вікно.

ЛЮНЕТТА (франц.) – напівкругле вікно або поле стіни під дугою дзеркального склепіння.

ЛЮСТГАРДЕН (нім. *сад задоволень*) – регулярний парк з геометрично розташованими квітниками, фонтанами і альтанками. Походить від італійських садів епохи Ренесансу.

ЛЮСТГАУЗ (нім. *веселий будинок*) – велика з пишним фасадом альтанка в парку (порівн. *монбіжу*, *монплезір*).

ЛЮСТР (франц. < лат. *освічувати*) – пігмент для розпису керамічних виробів на поверхні випаленої глазурі; у результаті випалу проявляється у вигляді металічного або перламутрового відблиску.

ЛЮСТРА (франц. < лат. *освічувати*) – освітлювальний прилад з кількох свічок або висячих ламп, який грав значну роль у формуванні інтер'єра. Виник у XIV ст. у Фландрії у вигляді ріжків, підвішених до стелі. Згодом для їхнього прикрашення застосовувались кришталеві підвіски.

ЛЮФТ (нім.) – проміжок між суміжними поверхнями деталей машин і механізмів.

ЛЮФТ-КЛОЗЕТ – неопалювальна вбиральня, туалет з локальною каналізацією, що знаходиться на підвір'ї, за межами житлового будинку.

ЛЯОДИТА (кит.) – буддійська пагода в Китаї, що використовувалась також як дозорна вежа (порівн. *шиіта*, *мута*, *гусаота*).

ЛЯОЯНЬ-ФАН (кит.) – карнизний прогін, на яку спирається кроквяна нога в китайському ордері.

ЛЯПІС-ГЛАЗУР – див. ГЛАЗУРИТ.

М

МАВЗОЛЕЙ, МАВСОЛЕЙ (лат. < грец.) – монументальна гробниця, що крім поховальної

камери часто мала поминальний зал. Отримала назву від спорудженої у IV ст. до н. е. грандіозної усипальні карійського царя Мавсола у місті Галікарнасі, яка в старовину вважалася одним із семи чудес світу. Величність і вишуканість форм відзначалися м. у Стародавньому Римі, багатством декоративного оздоблення – у країнах Сходу.

МАВРЕСКА (ісп. – мавританський) – складна орнаментальна композиція, побудована за допомогою геометричних мотивів (порівн. *мореска*). Рослинний орнамент, що походить від акантового пагінця елліністичних часів, був перетворений на тонкі лінії спіралей і півпальметок, що нагадують пташині крила.

МАГАЗЕЙН (нім. < араб. *комора*) – велика складська будівля для зберігання провіанту, інженерного обладнання, військового обмундирування та інших речей. Термін часто вживався у Російській імперії з кінця XVIII ст.

МАГАЗИН – заклад для роздрібної торгівлі у вигляді вбудованого в житловий будинок або окремої споруди із залом для покупців і допоміжними приміщеннями.

МАГЕН-ДАВИД (івр. щит Давида) – шестикінцева зірка, складена з двох накладених один на одного рівнобічних трикутників (синонім – *могендоїд*). Була містичним знаком у неолітичних культурах, де символізувала шість сторін світу: крайні точки сходу і заходу сонця в дні зимового і літнього сонцестоянь, північ та південь. Запозичена з культури Стародавнього Дворіччя і Вавилону, де була солярним знаком, і, отримавши назву «Зірка Давида», стала емблемою іудаїзму та сіонізму, знаком єврейських гетто. Два переплетені світлий і темний трикутники у алхіміків вважались взаємодією небесного досконалого і земного гріховного. Також була емблемою стародавнього братерства «Діонісійських архітекторів», що споруджували видатні будівлі в античну епоху. Під час Хрестових походів її занесли в Західну Європу, де вона стала однією з емблем масонів («вільних каменярів»), внаслідок чого її зображення ввійшло в орнаментику романських і готичних соборів. Знак теж зустрічається в пам'ятках ісламського зодчества.

МАГІСТРАЛЬ (лат.) – 1. Основна, головна лінія в системі якої-небудь мережі (залізничній, автомобільній, електричній тощо). 2. Широка і пряма міська вулиця, зазвичай з інтенсивним рухом транспорту.

МАГІСТРАТ (лат. *наставництво*) – адміністративна споруда міського самоврядування (муніципалітету), що переважно відзначалася високою баштою над призматичним обсягом. Нерідко мала зв'язок з торговельними крамницями, перед якими влаштовувалися аркові або колонні галереї.

МАГІЧНИЙ РЕАЛІЗМ – тенденція в образотворчому мистецтві ХХ ст., що займала проміжкове положення між сюрреалізмом і традиційними стилями типу *класицизму* і *романтизму*.

МАГНУМ ОПУС – видатні твори мистецтва.

МАГУЛ-МАДУВА (санскр. *зал ради*) – прямокутна в плані будівля на високому стилі, стіни якої прикрашалися рельєфами, на який підіймалися сходами, оформленими балюстрадою. Входила в комплекс будівель царського палацу на острові Цейлон.

МАДАПОЛАМ (за назвою міста в Індії) – глянцева цупка бавовняна білизняна тканина.

МАДЕРНО, Карло / Carlo Maderno (1556–

1629) – італійський майстер архітектури, один із фундаторів стилю бароко родом з Тичино. Його фасади Санта-Сусанна, базилика Святого Петра і Сант-Андреа делла Валле мають ключове значення в еволюції італійського бароко.

МАДЖІ – найбільше приміщення бірманського монастиря, те саме, що і марапин.

МАЕСТА (італ.) – італійська назва іконографії Мадонни з малям у славі, за оточення святих чи ангелів, які співають їм славу.

МАЗАНКА (укр.) – 1. Будівля з дерев'яним каркасом і з цегляними, глинобитними або обмазаними гноєм із січкою стінами. 2. Невелика житлова будівля зі стінами, покритими глиною.

МАЗАР (араб. *місце паломництва*) – будівля над гробницею дуже поважної духовної особи, що була місцем поклоніння в ісламських країнах (синонім – *машхад*). Зазвичай отримувала восьмикутну форму в плані.

МАЙДАН (укр. < тюрк.) – 1. Головна або велика площа для торгівлі в місті, містечку, селі, що влаштовувалася в Україні та східних країнах. 2. Лісова прогалина. 3. Смолокурня.

МАЙЕР, Юрген / Jürgen Mayer (1965 р. н.) –

німецький майстер архітектури і художник, директор архітектурного бюро «J. MAYER H.» у Берліні родом із Штутгарта. З 1996 р. працює архітектором. Нині М. вже має досвід викладання в ряді вузів, наприклад, Берлінський університет мистецтв, Мюнхенський технічний університет, Harvard Graduate School of Design, Школа архітектури Архітектурної Асоціації у Лондоні, Колумбійський університет в Нью-Йорку, а також університет Торонто.

МАЙМУЛ – стійка для підтримки верхнього гребеневого бруса даху, яка мала вигляд узагальненої фігури людини. Вживалась у житлі на Північному Кавказі.

МАЙОЛКА (італ.) – виріб з випаленої кольорової глини, у вигляді фаянсу з непрозорою поливою. Назва походить від о. Майорка, через який він ввозився до Італії. Облицювальні плитки із сюжетними розписами сирією поливою, що виготовлялись з ХV–ХVІІ ст., широко застосовуються в архітектурі. Крім власне м., прийнято відрізняти: меццомайоліку – керамічні вироби, декоровані *ангобами* по невипаленому черепку зі свинцевою поливою.

МАЙОРАТ (лат. старший) – родовий маєток з палацом, іншими будівлями і всім майном, який від батька нероздільно переходить у спадщину до старшого сина.

МАЙСЕНА ПОРЦЕЛЯНА – перша в Європі мануфактура з вироблення європейської порцеляни за німецькими рецептами суміші і німецькою технологією. Винахід європейської порцеляни збігся з поширенням у Європі і Саксонії стилю *рококо*. Ще більші, ніж впливи стилістики рококо, порцеляна М. мала від захоплення стилістикою шинуазрі. Саксонський курфюрст був палким прихильником порцеляни Китаю, збирав її, і його мануфактура пройшла етап імітації китайських зразків і копіювання її форм. Вироби тієї доби навіть називали Майсен Чіна. Було поверхнєве захоплення і Туреччиною – з'явилися навіть кавоварки з так званою турецькою кришкою. Але малюнки мали не архітектурний, а рослинний характер. Рясні деталі й перебільшення у їх використанні не завжди гарно позначалося на зовнішньому вигляді порцеляни М., але стилістика рококо стала переважати і стала одною з характерних рис порцеляни М. надовго.

МАЙСТЕР – митець, мастак, мистець, умілець, майстерник; віртуоз, артист; маестро.

МАЙСТЕРНІСТЬ – досконала довершеність, завершеність, компетентність, уміння, вправність, мистецтво.

МАЙСТЕРНЯ – робітня. Існують: ~ **кравецька** – ательє, ~ **мистецька** – студія, малярна.

МАЙХАН (монг.) – житлова палатка без відтяжок полотнищ з двома стійками і однією горизонтальною перекладиною, внаслідок чого отримувала шість скатів (порівн. *гер*). Широко використовувалася для житла при дальніх переїздах в Монголії, при цьому полотнища прикрашалися орнаментами з охоронною символікою.

МАКАДАМ – шосе спрощеної конструкції, без основи з крупного каменю і не втрамбованого щебеню в покритті. Має місце: ~ **російський** – із застосуванням піщаної підстилки.

МАКАРА (санскр.) – 1. Зображення фантастичного морського чудовиська у вигляді гігантської риби, слона або крокодила – одного з головних персонажів у монументальному мистецтві Індії, Кампучії і на о. Цейлон, застрашливий вигляд якого з розкритою пащею прикрашав споруди. 2. Те саме, що й *ухолза*.

МАКЕТ (франц. *попередній зразок*) – модель майбутнього архітектурного твору, яка зазвичай виконується у дешевшому матеріалі і у зменшеному масштабі. Готується для затвердження замовником і уточнення композиційного вирішення. Макетування також застосовується при спорудженні монументів, у театралізовано-декораційному мистецтві, поліграфії.

МАКЕТУВАННЯ – процес виготовлення макета.

МАКІВКА, МАКОВА – завершення бані над храмом чи дзвіниці, верх споруди тощо.

МАКІНТОШ, Чарльз / Charles Mackintosh

(1868 – 1928) – британський майстер архітектури і дизайну родом із Глазго, Шотландія. Людина, яка об'єднала у своїй творчості сучасність та дух романтики, стала автором багатьох робіт, які мали великий вплив на розвиток дизайну. Відомий сьогодні в основному як дизайнер меблів, М. був архітектором у повному сенсі цього поняття. Він займався проєктуванням шкіл, офісів, церков, чайних кімнат, приватних будинків. Його особливий стиль злив разом елементи шотландських і англійських народних мистецтв та ремісничої традиції з органічними формами Арт Нуво.

МАКОВИЦЯ – главка, поширена в архітектурі Московії та Російської імперії, що мала менші поперечні розміри порівняно з високою, чим відрізнялася від цибулястої бані.

МАКРАМЕ (франц.) – 1. Вид прикладного мистецтва, художнє плетіння з ниток. 2. Сам виріб, який виготовлено таким способом.

МАКРОМОЗАЙКА – килимова мозаїка, виконана дрібними плитками, а не смальтою.

МАКРОСТРУКТУРА – будова матеріалу, наприклад металу, кераміки, що видима неозброєним оком або за незначного збільшення.

МАКСУРА (араб. *відгороджений*) – 1. Розташована в мечеті балюстрада або інша огорожі, яка відділяє мімбар від молитовного залу. Виконувалась у вигляді узорної решітки в Іспанії (реха) або аркади з орнаментованими панелями чи *парапетом* в інтерколумніях. Такі огорожі створювались і в мавзолеях. 2. Лоджія або павільйон у мечеті, які призначалися для знатної особи чи верховного правителя. 3. Чітко виділена особливим перекриттям чарунка культової споруди. 4. Невелика камера для певних занять, що прилягала до зального приміщення. Зокрема м. використовувались для лазневих процедур у хаммам.

МАКТАБ, МЕКТЕБ – початкова школа для хлопчиків у ісламських народів Північного Кавказу.

МАЛАХІТ – дрібнокристалічний водневий карбонат міді, один із найкрасивіших мінералів. М. характерний широкою гамою зелених відтінків – від світло-зеленого з голубиною (бірюзовий>) до чорно-зеленого. Застосовується м. для облицювання колон, столешниць, камінів, ваз, торшерів тощо.

МАЛИЙ – (за розміром) крихітний, дрібний, мізерний, невеликий; (за кількістю) нечисленний, незначний; (за віком) недорослий, неповнолітній.

МАЛІ АРХІТЕКТУРНІ ФОРМИ – загальноприйнята (хоч і умовна) назва невеликих споруд у містобудівному або садово-парковому середовищі. Одні з них пов'язані з потребами благоустрою вулиць і площ (ліхтарі нічного освітлення, місця для відпочинку, огорожі терас, сходи з парапетами, підпирні стінки тощо), інші є елементами декоративного вбрання і збагачують композицію просторових осередків (*фонтани, альтанки, басейни, балюстради, вази, ґрати, трельяжі, перголи, брами* тощо). До останніх певною

мірою відносяться і меморіальні споруди у вигляді обелісків, пам'ятних знаків, тріумфальних арок. Умовність терміну полягає у невизначеності фізичних розмірів, відсутності того, що вважати «малою», а що «великою» архітектурною формою.

МАЛІГАВА (санскр.) – квадратна в плані палацова споруда двоповерхової висоти у стародавній і середньовічній архітектурі Південної Індії та Цейлону. Центральний зал оточувався вузькими коридорами, перекритими напівциліндричними удаваними склепіннями.

МАЛОАЗІЙСЬКА БАЗА – підніжжя колони іонічного ордеру, що складається з плінти, на який спираються дві скоції, роз'єднані між собою спарованими валиками, і вал. У низці пам'яток вали збагачуються кільцеподібними врізками, схожих на канелюр.

МАЛОКА – велике общинне житло індіанців тропічних лісів Південної Америки.

МАЛЬОВНИЧІСТЬ – якість, що милує око; живописність, привабливість, барвистість, образність.

МАЛЬТІЙСЬКИЙ ХРЕСТ – чотирипелюстковий хрест, докл. див. ХРЕСТ.

МАЛЮВАННЯ – зображення якогось предмета, візерунка, портрета або явища на певній площині художніми техніками (олівець, перо, фарби тощо). Малюнки створюють як на недовговічних поверхнях (палицею на піску), так і на довговічних (мідяні, цинкові дошки-матриці для друкування гравюр тощо).

МАЛЮНОК – витвір мистецтва, зазвичай на папері. Малюнки старих майстрів давно стали предметом колекціонування приватними особами чи музеями (колекція французьких малюнків Кобенцля, малюнки європейських майстрів Брюля, колекції малюнків музею Лувр, музею Метрополітен тощо).

МАЛЯР (укр.) – 1. Робітник, що займається вифарбовкою поверхонь будівель, приміщень. 2. Невдалий художник.

МАЛЯРСТВО (укр.) – живопис.

МАМБА-ДУГАН, МАМБУ-ДУГАН (тібет.) – ламаїстський навчальний заклад, поєднаний з храмом, де основною дисципліною була тибетська медицина.

МАММІЗІ – споруда, яка вважалася будинком народження бога. Була складовою розвинутого храмового комплексу Елліністичного Єгипту, присвяченого богу або богині, що вшановувались у головному храмі. Пред-

ставляла собою невелику каплицю або павільйон, які нерідко вирішувалися у вигляді стилізованого периптеру.

МАНАІА – зображення демонів з пташиними головами, що фланкували входи до житлових будівель полінезійців. Нагадували людей-птахів з острова Пасхі.

МАНДАЛА (санскр. *диск*, япон. *платформа світобудови*) – 1. Космограма у вигляді квадрата, в який вписане коло, у центрі якого поміщена система вписаних квадратів і трикутників. Вважається, що її символіка, побудована на властивостях чисел 3, 4, 8 і геометрії квадратури круга, відтворювалась в архітектурних формах зикуратів, пірамід, октагонів (наприклад, башти вітрів в Афінах або Храму неба в Пекіні). Ймовірно, знак виник в Індії VIII ст. до н. е., звідкіля поширився на інші землі. 2. Складна і різноманітна *композиція*, де схематично зображено механізм Всесвіту, згідно з буддійською космогонією показано розстановку та значення всіх божеств, духів і явищ Космосу. Знайшла відображення в монументальному мистецтві Японії IX–X ст.

МАНДАПА (санскр.) – відкритий павільйон з плоскою стелею, що підтримувався стовпами або колонами та призначався для відпочинку прочан в Індії стародавніх і середньовічних часів. Також споруджувався поруч з культовими будівлями у Шрі-Ланці (о. Цейлон). Інколи отримував двоярусну висоту.

МАНДАПАН, МАНДАПАМ, МАНТАПАН – вхідна частина храму у вигляді тераси з колонами у стародавній архітектурі Індії та Цейлону, згодом, за Середньовіччя, великий багатоколонний зал для молитов або прямокутний у плані вестибюль. У середньовічні часи в Південній Індії представляв собою заглиблену в скелю терасу або лоджію із цілою та кількома святилищами, висіченими у зворотній і бокових стінках. Фасад вирішувався у вигляді колонного портика.

МАНДАРА – головна кімната дивану в ісламській архітектурі.

МАНДОРЛА (італ. *мигдалина*) – 1. Характер архітектурного заповнення люнета. 2. Зображення священного сийва у християнському мистецтві, що виконувалась у вигляді двох пересічених сфер, овалу над головою Христа, Богородиці, яке показувало їх «у славі». 3. Показ сіяння Будди схожим на овал (зеленого кольору в Китаї), котрий інколи з країв

прикрашується язиками полум'я. Воно символізувало «явище духовного принципу».

МАНЕЖ (франц.) – 1. Огороджене місце чи споруда для верхової їзди, об'їждження коней та для військових вправ. Зазвичай отримувало прямокутну або круглу форму в плані. 2. Майданчик для вистав у цирку, те саме, що і *арена*. 3. Споруда для тренувань спортсменів та проведення спортивних змагань.

МАНЕКЕН (франц.) – 1. Фігура у формі людського тіла для примірювання і показу одягу. 2. Лялька з руками і ногами, що рухаються, які застосовували художники для зарисовки людських поз, одягу тощо.

МАНЕР (франц.) – спосіб, засіб; спосіб облаштування (головним чином у стійких співставленнях).

МАНЕРА (франц.) – 1. Прийом, спосіб робити щось, звичка. 2. Вирізні риси творчості художника, його стиль. 3. Дерев'яна дошка з прорізанним наскрізь рисунком, що використовується при вифарбці, набійці тканин і шпалер.

МАНЕРНИЙ – неприродний, позбавлений простоти, жеманний, занадто прикрашений.

МАНСАРДА (франц.) – горищенне приміщення для житла та інших функцій, яке знаходиться під високим, крутим зі зламом дахом. Вікна влаштовуються над головним *карнизом*. Назва походить від прізвища французького зодчого Франсуа Мансара, який перший застосовував *м.* у своїх *будівлях*. Надаючи додаткову корисну площу, *м.* значно збагачують силует будівлі.

МАНТАПАМ (санскр.) – у середньовічній індійській архітектурі – багатостовпний зал (*павільйон*), *тераса*, *галерея*; слугує для місць зібрання, весільних церемоній, чи як вхідний *портик*; нерідко входить до храмового комплексу.

МАНУФАКТУРА – вироби текстильної промисловості, тканини.

МАНЬЄРИЗМ (італ.) – течія, що розвивалась в архітектурі Італії в другій половині XVII ст., пізніше в інших країнах, інколи паралельно зі стилем бароко. Виникла на основі досягнень архітектури Італійського Відродження кінця XV – початку XVI ст. Архітектори-маньєристи, на відміну від майстрів бароко, не привносили в композицію будівель якогось новаторства, інших принципів формотворення, а лише варіювали, ускладнюва-

ли і дивакуватим способом поєднували старі мотиви, звідси й назва.

МАРАЄ – центральна площа у сільських поселеннях па і каінга народу маорі в Новій Зеландії та Океанії.

МАРАПИН (бірм. *перегородка*) – найбільше приміщення в монастирі середньовічної Бірми, поділене перегородкою на східну й західну частини та перекрите триярусним дахом.

МАРЕЦЦО (італ. *муаровий*) – штучний мармур у вигляді плит для личкування стін, колон з галунового гіпсу.

МАРИНА (італ. < лат. *морський*) – жанр образотворчого мистецтва, темою якого є зображення різних станів моря.

МАРКА – 1. Фабричне клеймо, знак фірми. 2. Сорт, якість.

МАРКА БЕТОНУ ЗА МІЦНІСТЮ – визначається межею міцності на стискання зразків розміром 150x150x150 мм, що виготовлені з робочого складу і випробовуваних за 28 діб нормального твердіння.

МАРКА ЦЕГЛИ – показник міцності, що визначає навантаження (у кг) на 1 см², яке здатна витримати цеглина. У промисловості випускається цегла марок: 75, 100, 125, 150, 200, 250, 300.

МАРКА ЦЕМЕНТУ – показник міцності виробів із цементу на згин і стиск. Розрізняють марки 200, 300, 400, 500, 550 і 600.

МАРКЕР (англ.) – вид фломастера з великим пером.

МАРКЕТРІ (франц. *поцяткований знаками*) – мозаїчна композиція, виконана з деревини різних порід, слонової кістки, *мармуру*, металу, наклеєних на декоративні панно або меблі. Використовувалася для оформлення інтер'єрів (порівн. *паркетрі*).

МАРКЕТУВАННЯ – мозаїка з дерева, виготовлення інкрустації.

МАРКІЗА (франц. *особлива*) – 1. Вид овального огранювання діамантів; перстень з камінням, яке вміщено в овальну оправу. 2. Конструкція захисту від сонця віконних прорізів. Легкий дашок над ганком, вітриною, вікном із зовнішнього боку споруди. Часто виконувався зі щільної тканини. 3. Тканина або гардина на шнурках, що збирається хвиляподібними зморшками у приміщенні.

МАРКІЗЕТ (франц.) – легка, тонка, прозора бавовняна або шовкова тканина, що виробляється із досить тонкої крученої пряжі.

МАРКУВАННЯ (франц.) – умовне позначення, написи, що наносяться на пакування товару або на сам товар, що містять відомості про нього.

МАРКУВАТИ (франц.) – ставити на який-небудь виріб клеймо, марку.

МАРМУР – твердий кристалічний камінь вапнякової породи, що утворюється при перекристалізації вапняків. *М.* добре полірується. Використовується *м.* як облицювальний будівельний матеріал.

МАРМУРОВА КРИХТА – заповнювач для тинькувальних розчинів і декоративних бетонів. *М. к.* складається з відходів, які отримують при розробці мармурових кар'єрів і виготовленні мармурових виробів.

МАРМУРОВА ПУДРА – подрібнений до порошкоподібного стану білий мармур. Застосовується як добавка до *цементу*, вапна або *гінсу* при виготовлення декоративних тинькувальних розчинів.

МАРС (голл.) – майданчик на верхівці щогли. Служить для спостережень, кріплення блоків вантажних стріл тощо.

МАРСЕЛЬ (голл.) – вітрило у формі трапеції на суднах з прямим оснащенням; на фокі грот-щоглах – друге, на бізань-щоглі – перше знизу.

МАРСУРА (араб.) – вівтар у стародавніх мечетях.

МАРТІРІЙ, МАРТИРОН (грец. *мученик*) – 1. Поминальна споруда у ранньохристиянські часи, де збиралась громада віруючих. 2. Меморіальна будівля з прахом святого або споруджена на місці поховання загиблих за віру.

МАРУ (корей.) – відкрита веранда у корейському народному будинку, що розташована між житловими кімнатами (додатково див. *чип*).

МАРШ СХОДОВИЙ – частина сходів між двома площадками.

МАСА (лат. < грец. *тісто, брила*) – кількість речовини, з якої складається тіло, або добуток об'єму на щільність. У мистецтві поняття маси розглядається на базі асоціативного сприйняття: 1) в образотворчому мистецтві є однією з категорій формоутворення. Визначає монолітне з'єднання частин, зорову цілісність рівноцінних форм. Оперування маси притаманне стародавнім культурам Єгипту, Дворіччя і Месопотамії, Індії, Центральної та Південної Америки, тоді як в античності почало переважати їхнє зорове розчленування. У подальшому застосування принципів формоскладення (пластичності) і форморозраху-

вання (конструктивності) дозволило художньо перетворювати зображуваний простір, наділяючи його відповідно трактованими масами, досягаючи в одних випадках їхньої монолітності, в інших – розчленованості; 2) в архітектурі маса – це обсяг, заповнений матеріалом. Щільність останнього визначає ваговитість (вагу), яка разом з обсягом складає основну особливість маси. Її відмінності також зумовлені: а) фізичними розмірами; б) розподілом за трьома координатами, внаслідок чого максимальними виявляються ті, де координати мають рівну величину (куб, куля тощо), а мінімальними – форми, що наближаються до лінійності чи площинності; в) характером простору, що обіймає тіло; г) особливостями обробки поверхні, її фактурою, кольором. Протягом тисячолітнього розвитку сформувались такі різновиди архітектурної *м.*, яким притаманні певні риси: ~ **абстрагована** – геометрично спустошена у вигляді гладеньких поверхонь, обмежених відверненими лініями. Характерна для багатьох стилевих напрямів і течій ХХ ст.; ~ **аналітична** – характерна розчленуваннями, виконаними залежно від дії конструкційних сил (підтримки, обпирання, розтягу, навантаження, розпору, тощо) або відповідного їхнього зображення; ~ **дематеріалізована** – така, де відсутня ваговитість через численні орнаментальні мотиви на площині, облицювання такими матеріалами, які свідчать про відсутність ваги, розмірів тощо. Характерна для багатьох пам'яток мусульманського зодчества; ~ **ілюзорна (ілюзійна)** – змінює уявлення про фізичні функції і призначення форми. Внаслідок насичення скульптурою або живописом, пластичним розчленуванням може створюватися враження розчинення маси в навколишньому середовищі, а також параметрів не лише стіни, а й того простору, який вона обмежує; ~ **косна** – відсутність вражень органічного зростання або розчленування на несучі й ті, які несуть. Їй притаманні інертність, спокій; ~ **органічна** – уподібнена живому організму, рослині. Характерні зростання безпосередньо із землі, відсутність геометричних узагальнень і, насамперед, членувань, які б свідчили про фізичну роботу конструкцій. Похідне поняття – масив, що означає зорову обважнену масу з неясними членуваннями, реальну або ілюзорну ваговитість.

МАСАХ (івр.) – завіса, яка в єврейській синагозі закривала Ковчег Завіту в шкіні (порівн. *катанетасма*).

МАСВЕРК (нім. *креслярська робота*) – розвинений каркасний орнамент зі складним переплетенням прямих і дугоподібних ліній, який виконується циркульною побудовою основних елементів (порівн. *астверк, ранкенверк*). Здійснювався заглибленим рельєфом дерев'яних або кам'яних конструкцій, інколи робився наскрізним. У готичній архітектурі часто вживався при оформленні віконних завершень, балюстрад; застосовувався у меблярстві, різьбленні, золотарстві. Пізніше також використовувався в будівлях, виконаних у стильовому напрямку модерн.

МАСДЖИД (араб. *місце медитації*) – невеликий килим на молитовному майданчику біля культової будівлі. Згодом так називали молитовний зал і навіть всю споруду мечеті (порівн. *мусалла, намазга*).

МАСИВНІСТЬ – надвеликість, огрядність, брутальність.

МАСКА (франц., з італ., від араб., *масхара – насмішка*) – 1. Спеціальна накладка з якимось зображенням (ліпна або мальована личина у формі людського обличчя або звірячої морди). 2. Пов'язка з шовку або картону зі щілинами для очей. 3. Фотографічний засіб обмеження світла при комбінованому фотозніманні. 4. Гіпсовий знімок з обличчя померлого. 5. Сітка з дроту для захисту обличчя при фехтуванні.

МАСКАРОН, МАСКА (італ. *личина*) – скульптурна деталь у вигляді горельєфної або барельєфної маски людини чи тварини, яка прикрашала стіни, замки арок, перемички, фільонки, фризи та інші частини споруди й архітектурні елементи, а також використовувалась для оформлення фонтанів, каскадів. Широко застосовувалася і в декоративно-ужитковому мистецтві. *М.* вживався в архітектурі стародавніх народів, але найбільше поширення отримав у європейському зодстві, починаючи з епохи Ренесансу.

МАСТАБА (араб. *кам'яна лава*) – монументальна гробниця стародавніх єгиптян, наземна частина якої вирішувалася у вигляді низенької усіченої піраміди з розширеними донизу гладенькими стінами або стінами, розчленованими прямокутними нішами. Зазвичай включала в себе заупокійне приміщення, сердаб і усипальню. Більш розвиненими були *м.* найшановніших осіб, у них внутрішні стіни покривалися рельєфами і розписами, зали і комори з'єднувалися вузькими коридорами, а

поховальна камера з кількома приміщеннями під землею сполучалась з верхніми кімнатами вертикальною шахтою.

МАСТИКА (грец. *смола*) – 1. Ароматична смола мастикового і деяких інших дерев. 2. Замазка, суміш з будь-якої смоли і риб'ячого клею з наповнювачем, якою склеюють розбиті речі та замазують тріщини. 3. Клейова речовина, застосовувана в будівництві для вирівнювання поверхонь покриттів, приклеювання ізоляційних і оздоблювальних матеріалів тощо. 4. Рідка або тверда суміш воску і фарби, якою натирають підлогу. 5. Ароматична смола деяких дерев.

МАСУГУМІ – консольний карниз у вигляді широкого і нарядного фризу каркасних китайських будівель.

МАСШТАБ (нім. *лінійка*) – 1. Особливості композиційної побудови, пов'язані із співвідношенням розмірів споруди та її окремих частин. 2. Характер зменшення розмірів споруди на кресленнику, населених пунктів на карті, відношення розмірів форми зображуваного на кресленнях, картах об'єкта до його реальних розмірів. Наприклад: 1:2, 1:5, 1:10, 1:50, 1:100, 1:500, 1:1000, 1:2000, 1:5000 тощо.

МАСШТАБНИЙ – 1. Співрозмірний. 2. Величний, грандіозний.

МАСШТАБНІСТЬ – співвідношення форми будівлі та її частин з фізичними розмірами людини. Досягається сприйнятою глядачем загальною взаємодією кожного компонента, якими можуть бути квадрати стіни, прорізи, а також пропорції тектонічних елементів, що дають уявлення про розміри будівлі. *М.* також залежить від характеру навколишнього середовища, наприклад, величезна будівля у підніжжя гори або в її масиві може здаватися маленькою. Прикладом є храм Рамзеса II в Абу-Сімбелі, збудований у Стародавньому Єгипті. Але в дійсності він відзначається величезними розмірами, що підкреслюється різними розмірами дверного прорізу, фігури бога-сонця і грандіозними статуями фараона, внаслідок чого формується динамічний масштабний ряд, чітко простежується масштабна шкала. Щоб надати споруді більшої значимості, зазвичай вживаються надвеликі форми (приклад: давньогрецькі храми, розраховані начебто на епічних героїв, постатей богів), у результаті чого виникає, так звана, героїчна *М.*

МАТ (голл., англ., від лат. *циновка, рогожа*) – плетена підстилка з околоту, соломи, очерету, пальмового листа.

МАТ (голл.) – шорсткість на склі, що позбавляє його блиску і прозорості.

МАТЕРІАЛ – речовина, або суміш речовин, первинний предмет праці, який використовують для виготовлення виробу (основний матеріал), або які сприяють певним діям. В останньому випадку уточнюють, що це допоміжний, тобто витратний матеріал.

МАТЕРІАЛІЗАЦІЯ – втілення чого-небудь у матеріальній, конкретній формі, уречевлення.

МАТЕРІЯ (лат. *речовина*) – 1. Об'єктивна реальність, що дана людині у її відчуттях, яка копіюється, фотографується, відображується нашими відчуттями, існуючи незалежно від них. 2. Тканина.

МАТИЦЯ (укр.) – 1. Головна балка дерев'яної стелі, що несе навантаження (порівн. *сволок*). 2. Залізний стрижень для підвішування великих дзвонів біля християнських храмів. Тому велика лита петля вгорі самого дзвону отримала назву маточник, а якщо робили додаткові петлі з боків, то їх називали вухами дзвону.

МАТРИЦЯ (нім. < лат. *матка*) – частина форми з негативним рельєфом, яка при литті з металу, виливках з гіпсу, формуванні глиняних виробів визначає форму майбутнього виробу. Застосовується при виконанні скульптурних творів, декоративних архітектурних деталей.

МАТРОНЕЙ (грец. < лат. *поважна жінка*) – верхня галерея у візантійських церквах, яку відводили для жінок і дітей. У храмах Київської Русі вона отримала назву «хори».

МАТТОНЕЛЛІ (італ.) – облицювальні теракотові плитки для підлоги, покриті різнокольоровою глазур'ю. Вживались в італійській архітектурі.

МАТТОНІ (італ. *цеглинки*) – облицювальні плитки з теракоти, якими стелили підлогу і прикрашали стіни в італійських спорудах часів Ренесансу. Зазвичай мали шестикутну форму, інкрустувались кольоровою глиною і на підлозі утворювали килимовий малюнок (порівн. *меццане*).

МАТУАР (франц.) – карбування; застосовують у техніці поглибленої гравюри.

МАУЕРЛАТ (нім.) – дерев'яний брус, на який спираються кінці балок даху, матиці і крокви (синоніми – *платва, вінець верхній, очеп, протяг*).

МАФІЛЬ – балкон над входом до великої соборної мечеті, відкритий у молитовний зал і призначений для жінок.

МАХА-МАНДАПАН (інд.) – зал для тих, що моляться в пракарамі (індійському монастирі).

МАХІНА – значна за габаритними розмірами чи обсягом споруда, машина або механізм.

МАЦЕВА (івр.) – надгробок над єврейським похованням у вигляді вертикальної стели, на якій нанесена епітафія, рельєфне зображення.

МАЦЕЛЛУМ (лат.) – ринкова перистильна площа (переважно для торгівлі м'ясом і рибою) з круглим святилищем посередині. Зводились у Стародавньому Римі.

МАШИКУЛІ (франц. *бити в голову*) – 1. Квадратні та інші за формою нахилені отвори у підлозі критих балконів, навісних галерей, які влаштовувалися у верхній частини середньовічної споруди для стрілянини під час оборони. Найчастіше вони підтримувались аркатурою, форма якої багато в чому визначала зовнішній вигляд. Стіни отримували зазвичай зубчате завершення. 2. Декоративні отвори у вигляді бійниць, які часто споруджувалися в романтичних будівлях Нового часу.

МАШИН ДИЗАЙН – промисловий дизайн.

МАШРАБІЯ (араб.) – те саме, що і *мутарабі*.

МАШТА – див. **ЩОГЛА**

МАШХАД (араб.) – стародавня назва будівлі над похованням праведника, наставника у вірі ісламу, шахіда, який загинув за віру в боротьбі з невірними (порівн. *мазар*).

МАЯК – розташована на морському березі висока башта з сигнальним джерелом світла, що вказує безпечний шлях для кораблів і розташування суші. Вона мала призматичну чи циліндричну ступінчасту форму, увінчувалася огороженим оглядовим майданчиком і захищеним від вітрів купольним покриттям сигнального обладнання.

МЕАНДР (грец., лат. *течія, круговорот*) – геометричний орнамент у вигляді безперервної Г-подібної ламаної чи хвилеподібної лінії, вживався у низці стародавніх культур, зазвичай в античну добу. Свою назву отримав від річки Меандр (тепер Великий Меандрес) у Малій Азії, що має занадто звивисте русло. Вважається, що його накреслення походить від лабіринту, разом з тим безсумнівно простежується його зв'язок із символами хреста, свастики (атрибут вогню і вічного руху). Відрізняють так званий: ~ **косий** – де вертикальні елементи нахилені до горизонтальних під кутом 60°.

МЕБЛІ (від лат. *mobile* – *рухомий* через франц. *meuble*) – рухоме майно, тобто та частина майна, яку, на відміну від нерухомого, можливо переміщувати. У вузькому розумінні це лише вбудовані чи розташовані окремо предмети житла, призначені для зберігання різних предметів ужитку людини, комфорту. Існує також давньоруський відповідник поняття «меблі» і «рухоме майно». Це – «рухлядь». У зв'язку з тим, що «рухоме майно», як правило, має менший строк використання, ніж нерухоме, це слово стало також вживатись у значенні «речі, зокрема предмети одягу і оздоблення, що швидко тліють, або вже зітліли», в якому і вживається в наш час.

МЕБЛІ ПОБУТОВІ – це вироби, призначені для обстановки різних приміщень, квартир, дач, для використання на відкритому повітрі. Розрізняють такі види побутових меблів: для спільної кімнати (для кімнат із суміщеними функціями, наприклад їдальні, спальні), для спальної кімнати, їдальні, вітальні, кабінету, дитячої (вироби, розміри, форма і конструкції яких відповідають віковим особливостям та ростовим характеристикам дітей), для кухонь, передпокоїв, ванних кімнат, а також дач.

МЕГАЗИЛ (грец. і лат. *великий ніс*) – погребальна споруда фінікійців у вигляді увінчаних півсферою низки поставлених один на одного циліндрів, що спиралися на масивну базу, оформлену скульптурними зображеннями левів.

МЕГАЛІТИ (грец. *величезні камені*) – первісні споруди, виконані з величезних необроблених або грубо обтесаних кам'яних брил без вживання будівельного розчину (порівн. *мурування циклопічне*). Саме при їх створенні відбувалося формування архітектури як мистецтва. Виникли наприкінці неоліту в різних етносів й отримали розвиток у періоди неоліту та бронзи. Про типи мегалітів докл. див. *аліньман, баба, вішан, галерея крита, диліт, дольмен, керексур, кромлех, менгір, тріліт*.

МЕГАЛОГРАФІЯ (грец. *великий і пишу*) – твір великих розмірів або зображення великих предметів, штучно зменшених перспективними скороченнями; інколи – картина величного змісту на героїчну тему. В античності під м. розуміли настінні сюжетні розписи, які мали підкреслено величний вигляд на тлі орнаментальних обрамувань.

МЕГАЛОМАН (франц. < грец. *великий потяг*) – зодчий, який прагне створити грандіоз-

ну споруду, що вражає своїми масштабами і простотою монументальних обсягів. Тенденції мегаломанії мали місце в архітектурі Стародавнього Риму, Франції на зламі XVIII–XIX ст. (роботи архітекторів Е.-Я. Булле, К.-Н. Леду), тоталітарних режимів Німеччини і СРСР у XX ст.

МЕГАЛОПОЛІС (грец.) – величезне скупчення населених міст.

МЕГАРОН (грец. *велика споруда*) – 1. Прямокутна в плані будівля з двосхилим дахом, двома приміщеннями по поздовжній осі та вхідним портиком на торці. 2. Один з головних компонентів стародавнього егейського палацу або античної споруди архаїчної доби у вигляді поздовжньо орієнтованого залу, вхід до якого відзначався відповідної ширини аванзалом з колонним портиком. Мали місце два його різновиди: критський і елладський.

МЕДАЛЬЙОН (франц. *велика медаль*) – декоративна прикраса у вигляді орнаментальної або зображальної композиції, яка розміщала на стіні споруди і зазвичай отримувала овальну або круглу форму.

МЕДЗАНІН (італ., нім.) – напівповерх, проміжний поверх, більш низький порівняно з іншими, у якому розташовані другорядні приміщення (синонім – меціанін, порівн. мезонін).

МЕДИНА (араб. *місто*) – 1. Основна частина середньовічного міста, за винятком центрального ядра – касби. Мала місце в Алжирі та Марокко. Термін походить від назви другого після Мекки священного міста мусульман – Медини, розташованого в Аравії. 2. Невелике місто з криволінійним розплануванням вулиць і майданів, характерне для Лівії та інших мусульманських країн.

МЕДІАНА (лат.) – 1. У геометрії – пряма лінія, проведена між вершиною кута трикутника та серединою протилежної сторони. 2. У статистиці – величина, що знаходиться в середині ряду величин, розташованих у зростаючому або спадаючому порядку.

МЕДРЕСЕ (араб. – місце вчення) – мусульманська середня або вища духовна школа, в якій викладали 1-й, 2-й або всі чотири мазхаби (толки) канонічного права. У просторовому вирішенні переважно використовувався айванний тип у вигляді замкненої споруди із трьома чи чотирма айванами навколо внутрішнього двору, розташованими за центральними поперечними і поздовжніми осями. Айвани використовувались як зимові та літні аудиторії. З боків знаходилися худжри для

студентів і викладачів, мечеть, деякі навчальні й господарські приміщення. Інколи поруч з мечеттю знаходився мавзолей засновника. Крім двору у ряді країн ядром композиції ставав просторий купольний зал, при цьому деякі м. отримували лінійну чарункову структуру. Головний фасад зазвичай виділявся урочистим *порталом* (пештаком), який вів до вестибюля. Протягом століть в різних регіонах ісламського Сходу сформувалось кілька підтипів споруди, а саме: анатолійсько-сельджуцький, єгипетський (мамлюкський), іранський, магрибський, месопотамський, османський, середньоазіатський, сирійський.

МЕЖА ВОГНЕСТІЙКОСТІ – час у хвилинах (годинах) з моменту початку пожежі до виходу конструкції з ладу (до втрати несучої спроможності, руйнування, досягнення незворотних деформацій або до утворення наскрізних тріщин), або прогріву до підвищення температури на протилежній від вогню поверхні порядку 220⁰С, вище якого можливе самозаймання органічних матеріалів.

МЕЗКЕТИ – невеликі мечеті, що споруджувались у міських кварталах (порівн. *бука, месджід, седжделики*).

МЕЗОНЕТ (франц.) – 1. Другий рівень житлового приміщення. 2. Будинок з квартирами в кількох рівнях, приміщення яких з'єднувались внутрішніми сходами.

МЕЗОНІН (італ. < лат. *напівповерх*) – невелика надбудова над житловим будинком або іншою спорудою у вигляді неповного поверху (синоніми – *безанін, безданін*). Зазвичай влаштовувався над середньою частиною будівлі.

МЕЙЄР, Річард / Richard Meier (1934 р. н.)

– американський майстер архітектури і дизайну, провідний представник нью-йоркського авангарду, лауреат Прітцкерівської премії 1984 р. родом з Ньюарку, Нью Джерсі. Архітектурну освіту здобув у Корнеллському університеті. Входив до «Нью-Йоркської п'ятірки» архітекторів-пуристів, наблизившись більше за інших до ідеалів пуризму. У його будівлях особливо яскраво використана метафора порядку і ясності, що протиставляються хаосу штучного оточення. М. продовжив напрям романтичного модернізму, родоначальником якого був *Ле Корбюзьє*.

МЕЙХАНЕ – шинковий заклад у мусульманському місті (порівн. *бузня, кав'ярня*).

МЕКЛЕР – спірально загнутий догори нижній кінець тятиви, навантаженої сходами.

МЕЛАХ – частина середньовічного північно-африканського міста, що складається з кварталів, заселених євреями (порівн. *гетто*).

МЕЛЬНИКОВ, Костянтин (1890–1974) –

радянський майстер архітектури доби конструктивізму родом із Петровсько-Розумовського, дачної околиці Москви. Цитата: «Архітектор – відповідальний господар лівової частки Державного бюджету».

МЕМБРАНА (лат. *шкірочка*) – покрівля у вигляді тонкої пластини, виконана з металу, синтетичних плівок тощо. Сприймає лише конструктивні зусилля на розтяг.

МЕМНОНІЙ (грец.) – палац фараонів Стародавнього Єгипту.

МЕМОРАЛ (лат. *пам'ять*) – споруда, комплекс або великий скульптурний монумент, що призначалися для увічнення пам'яті про видатну особистість або знаменну подію, створені на честь загиблих героїв.

МЕНАЖЕРІ, МЕНАЖРІ (франц. *звіринець*) – павільйон або будинок з клітками для утримання тварин, розташований у парку на березі водоймища (порівн. *вольєр, звіринець*). З'явився у французькому садово-парковому мистецтві. Пізніше розважальні функції отримали і заміські палади в інших країнах (докл. див. *монбіжу, монплезір*).

МЕНГІР (бретон. *камінь довгий*) – величезний вертикальний стовп, кам'яна брила, один з видів мегалітичних споруд, що зводилися у первісну добу. Деякі м. відзначали поховання вождів, інші мали схематичні зображення або магічні знаки (порівн. *баба, вішан, олений камінь*).

МЕНДЕЛЬСОН, Еріх / Erich Mendelsohn

(1887–1953) – німецький майстер архітектури і дизайну, представник експресіонізму і функціоналізму родом з Алленштейну, Східна Пруссія. З американських проєктів М. виділяються: лікарня імені Маймоніда в Сан-Франциско (1948 р.), синагогальний центр у

Сент-Луїсі (Міссурі, 1950), а також синагоги у Вашингтоні, Балтіморі і Сент-Полі. У США *М.* також багато викладав: у 1941–1945 рр. в Колумбійському, Єльському, Гарвардському та Мічиганському університетах, з 1947 р. – у Каліфорнійському університеті.

МЕНЗУЛА (лат.) – польовий креслярський столик, який використовують під час топографічного знімання.

МЕНОРА (івр.) – світильник із семи свічок (центральної та шести з боків), виконаний із золота, що знаходився у храмі Єрусалиму, став атрибутом євреїв і одним з улюблених мотивів у мистецтві. Встановлювався у скінії. У ньому простежується символіка числа сім і симетрії, що пов'язані з образом Світового дерева, а також із шестикрилим серафимом.

МЕРГЕЛЬ – вапняково-глиниста порода, що містить 35–65% глинистої речовини. *М.* широко використовується як сировина для виробництва *портландцементу*. *М.* слабо стійкий до атмосферних впливів.

МЕРЕЖКА – фриз з квадратних западин, яким прикрашалися будівлі на Північному Кавказі.

МЕРЛОНИ (франц. *виступ*) – 1. Зубці або парапетні виступи на мурованій фортечній будівлі (порівн. *канджюри*, *машикулі*). 2. Частина бруствера, насипу між двома амбразурами, бійницями у земляній фортеці.

МЕРТВА ГОЛОВА – культове зображення страшного звіра Тараска, схожого з левом, що тримає в лапах людські голови. Архаїчно модельовані *м. г.* створювались кельтами в 2-й половині 1-го тисячоліття до н. е..

МЕРТВІ МАТЕРІАЛИ – пісок, антрацит, скло та інші матеріали неорганічного походження, що вживалися для створення паркових партерів у сполученні з газонами, квітами, кущами.

МЕРУ (санскр.) – храм-гора, символічна форма культової споруди з багатьма ярусами в середньовічних Індії, країнах Індокитаю та Індонезії, оскільки за буддійськими та індуськими віруваннями, космічне місто богів і небожителів знаходилося на святій золотій горі *М.*, що розташовувалась на північ від Гімалаїв і оточувалась сімома хребтами. Навколо неї було чотири континенти, які омивались Світовим океаном. Вона була центром світу, кругом оберталися Сонце, Місяць, планети і зірки. Також вважалося, що *М.* має три вершини: золоту, срібну й залізну.

МЕРЧЕНДАЙЗИНГ (англ.) – це комплекс заходів, метою яких є підвищення попиту на продукцію; мистецтво представити товар у торговому залі. Ці заходи дозволяють сформувати у споживачів позитивний імпульс, спрямований не тільки на купівлю, а також на створення іміджевого образу торгової марки у свідомості покупця.

МЕСДЖІД – невелика мечеть, що споруджувалась у міському кварталі й розраховувалась на його мешканців (порівн. *бука*, *мезкети*, *седжделики*).

МЕТА (лат. *після, між, середина*) – три конічні стовпи на загальному п'єдесталі, що знаходились на обох кінцях спіни давньоримського цирку і призначались для відрахування кількості кіл, які мали подолати колісники в процесі змагань (порівн. *камптер*). Кількість *м.* поступово зменшували, відзначаючи тим самим, скільки саме кіл, яку дистанцію залишилось подолати до фінішу.

МЕТАБОЛІЗМ – напрям в архітектурі та містобудуванні 1960-х рр., що висуває принцип динамічної мінливості, органічного зростання як систем розселення, так і архітектурних ансамблів і споруд, поєднання довготривалих структур з недовговічними замінними елементами (проекти «Плавучого міста», «Міста-башти», «Будинку-капсули» тощо).

МЕТАЛ (лат., з грец.) – хімічно проста речовина або сплав, ознаками якої є висока міцність, ковкість, хороша тепло- та електропровідність і особливий блиск.

МЕТАЛОКЕРАМІКА (грец.) – 1. Галузь металургії, що виготовляє порошки металів і неметалів, а також вироби з них; порошкова металургія. 2. Метод одержання виробів з металевих і неметалевих порошків. 3. Металеві і неметалеві вироби, виготовлені методами порошкової металургії.

МЕТАЛОЧЕРЕПИЦЯ – профільований оцинкований сталевий лист, з двох сторін вкритий полімерними захисними, декоративними складами. Ззовні *м.* нагадує традиційну керамічну черепицю.

МЕТАМОРФОЗА (грец. *перетворення*) – 1. Перетворення однієї форми на іншу, видозмінення чогось, що супроводжується набуттям нових функцій, іншого зовнішнього вигляду. 2. Докорінна зміна, перетворення кого-, чого-небудь.

МЕТИЗИ – вироби різного призначення, які виготовлено зі сталевих проволочок, катанки

або стрічки (зварні електроди, сітки, тяжі, кріпильні вироби).

МЕТЛАСЬКІ ПЛИТКИ – матеріал для підлоги у вигляді плиток із сухопресованої глини. Мають фарбовану поверхню.

МЕТОД (грец. *шлях дослідження, спосіб пізнання*) – 1. Спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя; метода. 2. Прийом або система прийомів, що застосовуються в якій-небудь галузі діяльності (науці, виробництві тощо).

МЕТОДА – система практичних способів навчання чому-небудь.

МЕТОДИЧНИЙ (грец.) – той, що діє згідно з правилами методики, пов'язаний або належить до неї.

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ – той, що стосується методології.

МЕТОДОЛОГІЯ – 1. Вчення про методи пізнання і перетворення світу. 2. Сукупність прийомів дослідження, що їх застосовують у будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання.

МЕТОДОЛОГІЯ ДИЗАЙНУ – сукупність прикладних прийомів дослідження, що застосовуються в дизайні як науково-прикладній і мистецькій галузі практичної діяльності.

МЕТОПА (грец. *чоло, перенісся*) – кам'яна або керамічна плита між тригліфами у фризі класичного дорійського ордеру. Маючи прямокутну чи квадратну форму, нерідко отримувала скульптурне оздоблення або розпис.

МЕТР (грец.) – 1. Міра довжини. 2. Засіб формоутворення в архітектурі та образотворчому мистецтві, який полягає у рівномірному поділу просторових відрізків, мас, обсягів, для чого передбачає використання модуля.

МЕТРАЖ (франц.) – 1. Довжина чогось у метрах. 2. Розмір, площа чогось у квадратних метрах.

МЕТРИЧНІСТЬ – повтор пластичних або просторових форм з однаковими інтервалами (порівн. *ритм*).

МЕЦІАНІН – те саме, що і *медзанін*.

МЕЦЦАНЕ (італ. *половинні*) – теракотові облицювальні плитки для стін і підлоги, які клалися паралельними рядами (додатково див. *маттоні*).

МЕЧЕТЬ (араб. *соборне моління*) – храмова будівля для молитов мусульман. Вівтарною частиною (міхрабом) орієнтувалась на священне місто Мекку, де знаходилося головне святилище Кааба, оголошене пророком Му-

хаммедом киблою – напрямком молитов усіх правовірних. Існували такі три основні архітектурні типи: ~ **колонний** – прямокутний двір оточувався галереями, у вівтарній частині влаштовувалось кілька нефів між колонадами; ~ **айванний** – посеред кожного боку прямокутного двору між галереями влаштовувались високі айвани; ~ **купольний** – композиційним ядром замість двора являвся просторий зал, перекритий куполом. За цільовим призначенням *м.* прийнято розрізняти на: султанські (шахські, ханські, емірські), соборні (п'ятничні), квартальні, домові, поминальні, заміські, похідні, у складі інших споруд чи комплексів (текіє, медресе, караван-сараїв, мавзолеїв).

МИЗА (єст., фінс. *маєток*) – хутір, дача або заміський житловий будинок з господарськими будівлями. Мали поширення на прибалтійських землях і в російській архітектурі з XVIII ст.

МИЛОВИД, МИЛОВИДА – площадка у вигляді альтанки в парку для огляду мальовничих панорам.

МИЛЯ (англ.) – міра довжини, має різні розміри в кількох країнах; загальноприйнятою є морська миля, що дорівнює 1852 м. У Російській імперії були зведені: «Катерининські милі» – муровані дорожні знаки, якими у 1784 р. відзначалася подорож Катерини II до Криму. Мали вигляд встановленої на постаменті нижньої частини тосканської колони з шестигранною муфтою.

МИСТЕЦТВО – 1. Одна з форм суспільної свідомості; вид людської діяльності, що відбиває дійсність у конкретно-чуттєвих образах, відповідно до певних естетичних ідеалів. У широкому сенсі мистецтвом називають досконале вміння в певних справі, галузі; майстерність. 2. Використання майстерності чи уяви для створення естетичних об'єктів, процесів і явищ, якими можна поділитись з іншими людьми.

МИСТЕЦТВО АРХІТЕКТУРИ – це одночасно наука і мистецтво проектування будівель, а також власне система будівель та споруд, які формують просторове середовище для життя і діяльності людей відповідно до законів краси. На сучасному етапі розвитку людства архітектура становить одну з найважливіших частин засобів виробництва (архітектура промислових будівель і споруд – будівництво заводів, фабрик, електростанцій тощо)

і матеріальних засобів існування людського суспільства (архітектура цивільних будівель і споруд – житлові будинки, громадські споруди тощо.). Її художні образи відіграють значну роль у духовному житті суспільства.

МИСТЕЦТВО БУДІВНИЦТВА – технологія будівельного виробництва на рівні високої художньо-виробничої майстерності.

МИСТЕЦТВО ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВЕ – один із видів художньої діяльності, твори якого поєднують естетичні та практичні якості. Декоративне означає «прикрашати». Ужиткове ж означає, що речі мають практичний вжиток, а не лише є предметом естетичної насолоди. Головне завдання декоративно-ужиткового мистецтва – зробити гарним речове середовище людини, її побут. Краса творів ужиткового мистецтва досягається завдяки декоративності. Декоративність є єдиним можливим засобом вираження змісту та художньої образності. Поділ декоративно-ужиткового мистецтва на жанри здійснюється за призначенням предмета – меблі, одяг, посуд тощо, за технікою виконання – різьблення, ткацтво, розпис, за матеріалом – дерево, кераміка, текстиль, камінь, лоза, тобто використання природних матеріалів; метали та їхні сплави, пластмаси, скло, порцеляна, папір тощо, тобто використання штучних, винайдених людиною матеріалів.

МИСТЕЦТВО ДИЗАЙНУ – це творчий метод, процес і результат художньо-технічного проєктування промислових виробів, їхніх комплексів і систем, орієнтований на досягнення найповнішої відповідності створюваних об'єктів і середовища загалом потребам людини, як утилітарних, так і естетичних.

МИСТЕЦТВО І НАУКА – мистецтво та окремі його аспекти є предметом наукового дослідження. Наука, що вивчає мистецтво загалом і пов'язані з ним явища – мистецтвознавство. Галузь філософії, що займається вивченням мистецтва – естетика. Феноменами, пов'язаними з мистецтвом, займаються й інші суспільні та гуманітарні науки, такі як культурологія, соціологія, психологія, поетика і семіотика. Уперше до системного вивчення мистецтва звернувся Аристотель (384–322 до н. е.) у своїй праці «Поетика». В інших працях Аристотель також започаткував систематизацію наукового знання і наукового методу. У наші дні особливу роль у вивченні мистецтва відіграє семіотика. Ця на-

ука, що з'явилася в кінці XIX ст., розглядає широкий спектр проблем з точки зору комунікації та знакових систем. Юрій Лотман (1922–1993), радянський культуролог і семіотик, у своїх роботах запропонував семіотичний підхід до культури і описав комунікаційну модель для вивчення художнього тексту. При такому підході мистецтво розглядається як мова, тобто комунікаційна система, яка користується знаками, що впорядковані особливим чином. Існує гіпотеза, що мистецтво виникло раніше від науки, і довгий час вбирало її в себе. І мистецтво, і наука є знаковими системами пізнання людиною природи та самої себе і для цього використовують експерименти, аналіз і син-тез. Відмінності мистецтва від науки: – наука і техніка мають більший вплив на речі, а мистецтво – на психологію; – наука домагається об'єктивності, автори ж творів мистецтва вкладають у них себе, свої почуття; – науковий метод строго раціональний, у мистецтві ж завжди є місце інтуїтивності та непослідовності; – кожен твір мистецтва є єдиним і закінченим, кожна наукова праця – лише ланка в ланцюзі попередників і послідовників. Такі відмінності правильні лише при поверхневому розгляді їхньої сутності. Кожен пункт представляє собою окрему тему для дискусії.

МИСТЕЦТВО ПАРКОБУДУВАННЯ – на відміну від інших видів мистецтва основою творів *м. п.* є природа: різноманітна рослинність, рельєф як геопластичний елемент, земля як середовище розвитку рослинності, камінь і деревина як матеріал створення об'єктів архітектури, вода в спокійному і рухливому станах, повітря як елемент простору і глибини перспективи.

МИТНИЦЯ – розташована на державному кордоні застава з відповідними будівлями, де бралось мито за провезення товарів.

МИШКАН – те саме, що і *скінія*.

МИГДОЛ (івр. *баишта*) – добре укріплена споруда міської або палацової цитаделі у стародавній архітектурі Східного Середземномор'я (переважно ізраїльській та хананейській). Зазвичай вирішувалась у вигляді башти.

МИДА – двір для ритуальних омивань посеред колонних мечетей у середньовічній архітектурі Магрибу.

МИДЕЛЬ – ширина судна в його максимальному поперечному перерізі.

МІДЕЛЬ-ШПАНГОУТ – лінія перерізу теоретичної поверхні корпусу судна з площиною мідель-шпангоута. Площина мідель-шпангоута – вертикальна поперечна площина, що проходить посередині довжини судна між носовим і кормовим перпендикулярами теоретичного кресленика судна. Відноситься до переліку основних точок, ліній і площин теоретичного кресленика судна. Може не збігатися з найширшим перерізом корпусу (див. МІДЕЛЬ). У цій площині зазвичай встановлюють конструктивний елемент – шпангоут.

МІСУ – невеликі храмові споруди, які продовжували зводитися у середньовічному В'єтнамі для поклоніння поганським богам.

МІЖРУСТТЯ – просвіт між рустами. Зазвичай утворюється товщиною розчину, може бути горизонтальним, вертикальним або нахиленим під різними кутами (при рваній рустовці).

МІЗЕР-ТАШ – пам'ятник на могилі мусульманина.

МІЗРАХ (івр. *схід*) – 1. Сторона єврейської культової споруди, що мала показувати напрям до Єрусалиму. У дійсності орієнтація була умовною. Зокрема синагоги в Україні спрямовувались на схід, хоча за географічним розташуванням легендарного міста повинні були орієнтуватися на південь. 2. Художньо-декоративне панно в іудеїв із символічними зображеннями і написами на релігійні теми.

МІЗУЙЯ (япон.) – головне зальне приміщення в японському чайному павільйоні.

МІКВА (івр.) – басейн або споруда типу лазні для здійснення ритуального омивання від нечистот перед молитвою у єврейській синагозі.

МІКЕЛАНДЖЕЛО Буонарроті / *Michelangelo Buonarroti* (1475–1564) – італійський майстер

архітектури, скульптори, художник і поет епохи Відродження родом із Флоренції. Його твори вважалися найвищими досягненнями мистецтва Ренесансу ще за життя самого майстра. М. прожив майже 89 років, цілу епоху, від періоду Високого Відродження до початків Контрреформації. За цей період змінилося тринадцять Пап Римських – він виконував замовлення для дев'яти з них. Зберіглося багато документів про його життя

та творчість – свідчення сучасників, листи самого М., договори, його особисті й професійні записи. М. також був першим представником західноєвропейського мистецтва, чия біографія була надрукована ще за його життя.

МІКЕЛУЧЧІ, Джованні / *Giovanni Michelucci*

(1891–1990) – італійський майстер архітектури і дизайну родом з Пістої. 1933 р. був переломним в його кар'єрі, коли він отримав першу премію за дизайн залізничного вокзалу Санта-Марія-Новела у Флоренції. Ця робота отримала міжнародне визнання за свої раціоналістичні функціональні якості і як гармонійний образ, завдячуючи якому вокзал вписується в історичний міський контекст. У результаті популярності М. зміг співпрацювати з архітектором М. Пьяченціні в проектуванні нового кампусу Римського університету. Фонд М. був створений, щоб сприяти дослідженню та вивченню питань містобудування та сучасної архітектури, приділяючи особливу увагу проблемам соціальних закладів, лікарень, в'язниць, шкіл тощо.

МІКРОКЛІМАТ (грец.) – кліматичні умови на невеликій території, у приміщеннях.

МІКРОМЕТР – прилад для вимірювання лінійних розмірів невеликих тіл.

МІКРОМІНІАТЮРА – це напрям образотворчого мистецтва, в якому роботи виготовляються, як правило, під мікроскопом.

МІКСБОРДЕР (англ.) – багаторядна посадка декоративних квіткових рослин зі створенням враження безперервного цвітіння. На відміну від бордюрів м. значно ширші, бувають плоскими й ступінчастими. Мають чотиричастинну схему побудови: тло (огорожа, жива загорожа, стіна); задній план (високорослі рослини); середня частина (основні рослини, цвітіння яких починається весною і закінчується пізньою осенню); передній план (низькорослі багатолітні рослини).

МІЛЕЦЬКИЙ, Аврам (1918–2004) – українсь-

кий та ізраїльський майстер архітектури родом із Києва. 1941 р. закінчив архітектурний факультет Київського інженерно-будівельного

інституту. У 1945 р. реалізував у Німеччині монумент на місці зустрічі радянських і американських військ на річці Ельба в місті Торгау. З 1946 р. працював у Державному інституті «Київпроект», з 1950 р. – головний архітектор проєктів, одночасно викладав на архітектурному факультеті Київського художнього інституту на посаді професора архітектури. Почесний член Української академії архітектури. Лауреат Державної премії СРСР 1967 р. З 1991 року проживав і працював у місті Ашкелон, Ізраїль.

МІЛЬФІОРИ – це складувна техніка, яка виготовляє скляні вироби із декоративними візерунками. Термін *м.* утворений поєднанням італійських слів **mille** – *тисяча* і **fiori** – *квіти*. Апслі Пеллат (у своїй книзі «Curiosities of Glass Making») був першим, хто використав термін «millefiori», який з'явився в Оксфордському словнику 1849 р. Хоча використання цієї техніки здійснювалось задовго до виникнення цього терміну, тепер він часто асоціюється з венеціанським склом, хоча технології виникли паралельно. Останнім часом техніку *м.* застосовують для полімерних глин та інших матеріалів. Оскільки полімерна глина є гнучкішим матеріалом, який, на відміну від скла, не потребує нагрівання і повторних нагрівань для роботи з ним, то виробництво *м.* з полімерної глини є простішим процесом.

МІЛЬФЛЬОР (франц. *тисяча квіток*) – велика шпалера з вовни і шовкових ниток, де фігури зображені на темному тлі, максимально насиченому квітами. Килими виготовлялись голландськими і французькими майстрами, починаючи з XV ст. (порівн. *алентур, вердюра, гобелен, савоннері*).

МІМБАР, МІНБАР (араб. *кафедра*) – невеличка башта, висока трибуна з невеликими сходами, яка влаштовувалася всередині мечеті (праворуч від міхраба) або знаходилася біля тюрбе. Часто мала ступінчасту форму підніжжя і багато прикрашалася різьбленням, інкрустаціями. Отримуючи дерев'яний навіс у вигляді балдахіна, символізувала владу.

МІМЕЗИС (грец.) – термін давньогрецької філософії та естетики, яким позначали основні принципи творчої діяльності митця.

МІНАЇ – тип художньої кераміки з висококремнеземної світлої маси з поліхромним

пензлевим розписом легкоплавкими емалями поверх випаленого кремового або бірюзового непрозорого глазуру. Виготовлювалась в Ірані у XII – на початку XIII ст.

МІНАРЕТ (араб. *місце, де запалюють вогонь*) – баштоподібна споруда при мечеті, на яку підіймався муедзин для скликання віруючих на молитву. *М.* мав різноманітні композиційні вирішення: у вигляді циліндричного обсягу із зовнішнім спіральним підйомом (Мальвія у Самарі), прямокутних у плані нижніх ярусів і верхніх циліндричних (при мечетях Ібн Тулун і ал Азхар у Каїрі), низки прямокутних ярусів («Іа Хіральда» у Севільї), тонкого і круглого в плані стовбура, розчленованого ярусами балконів і увінчаного шпилем (у Туреччині), стрункого циліндричного стовбура з вінчаючим ліхтариком (у Персії) тощо. Споруди завершувались кіоском, увінчаним ліхтариком. Обсяги *м.* отримували відповідне декорування згідно стилістичним тенденціям часу і національним традиціям.

МІНЕРВА – римська богиня мудрості, покровителька письменства, мистецтва і ремесла, пізніше ототожнена з Афінною. Одна з божеств «Капітолійської трійці», крім Юпітера і Юнони.

МІНІМАЛІЗМ – стиль у дизайні, що характеризується лаконічністю засобів виразності, простотою, точністю і ясністю композиції. Відмовляючись від класичних прийомів творчості й традиційних художніх матеріалів, мінімалісти використовують промислові та природні матеріали для створення простих геометричних форм, нейтральних кольорів (чорний, сірий) і малих обсягів. Витоки *м.* лежать у конструктивізмі та функціоналізмі. Сучасний інтер'єр у стилі *м.* можна охарактеризувати як моделювання простору і світла з використанням тільки необхідних предметів. Одним з важливих критеріїв при створенні таких інтер'єрів є грамотно розпланований простір, в якому багато розсіяного, спокійного світла, коли здається, що світяться самі стіни і стеля, багато повітря. Щоб створювалось відчуття широти в просторі, приміщення за можливості звільняється від внутрішніх перегородок. Великі вікна поєднують житло з довкіллям, роблячи його частиною інтер'єру.

МІНІМУНД (лат. *маленький світ*) – архітектурний музей просто неба, де експонуються

видатні споруди у вигляді макетів у масштабі 1:25 натуральної величини (порівн. *скансен*).
МІНКУС, Моїсей / Moisey Minkus (1905–

1963) – радянський майстер архітектури і графіки родом з Одеси. Лауреат Сталінської премії (1949). Закінчив архітектурний факультет Одеського інституту образотворчих мистецтв (1925), Академію мистецтв у Ленінграді (1930). Ключова робота: будівля Міністерства закордонних справ СРСР (1948–1953) на Смоленській площі, 32, співавтор В. Г. Гельфрейх). *М.* є автором архітектурної частини ряду надгробків пам'ятників відомих людей. Серед графічних робіт можна виділити зарисовки архітектури старої Москви 1934–1941 рр.
МІНСТЕР (англ.) – монастирська церква у середньовічній Англії.

МІРАДОР (франц., ісп.) – 1. Верхній майданчик, маленька башта, вишка (порівн. *бельведер, кіоск*). 2. Лоджія, якою увінчувалася громадська або житлова будівля в Кастилії. У роки панування стилю ісабеліно в Іспанії відзначалася багатим декоративним вбранням. 3. Невелика башта над спорудою в країнах Центральної Америки. З'явилася ще в архітектурі майя. У колоніальний період зводилася над кутовими частинами житлових будинків.

МІРАКЛЬ (франц. *диво, чудо*) – 1. Плоский світильник з екранами у вигляді прозорих щитків, які прикрашались розписами, що сприймалися у просвіті. 2. Різновид пористого бетону, докл. див. бетоніт. Таку ж назву отримували середньовічні театральні вистави і представлення на біблійські сюжети, які у свята розігрувались перед собором або в головному нефі.

МІРАЛС, Енрік / Enric Miralles (1955–2000)

– іспанський майстер архітектури і дизайну, представник течії деконструктивізму родом з Барселони. Він закінчив Барселонську школу архітектури при Політехнічному університеті Каталонії у 1978 р. Ключові роботи – будівля парламенту Шотландії в Единбурзі та будівля іспанської газової компанії Gas Natural в

Барселоні. Обидві були повністю завершені вже після смерті майстра. *М.* був активним викладачем архітектури і дизайну провідних університетів світу.

МІС ВАН ДЕР РОЕ, Людвіг / Ludwig Mies van der Rohe (1886–1969) – американський і

німецький майстер архітектури і дизайну родом з Аахена, Німеччина. Справжнє ім'я – Марія Людвіг Міхаель Міс. Один із засновників інтернаціонального стилю; з 1930 р. директор Баухаузу, згодом керівник Іллінойського технологічного інституту в Чикаго, для якого збудував новий кампус (1939). Керуючись принципом «Менше – означає більше», в американський період *М.* розвиває концепцію «універсальної» будівлі – гранично простого за формою скляного паралелепіпеда, поверхня якого розчленована стійками, що рівномірно повторюються. Завдяки широкому використанню скла його будинки виходять немов пронизані сонячним світлом – відповідно до філософії неомінізму. У гонитві за абсолютною геометризцією форми *М.* починає нехтувати звичними побутовими вимогами, що суперечить ранній вимозі функціоналізму «Функція визначає форму».

МІСТ – 1. Споруда для пішохідного або транспортного зв'язку між берегами ріки, через глибокий яр, над коліями залізниці тощо. Складалася з підпор і прогонів, на яких і влаштовувалася проїзна частина для транспорту або прохід пішоходів. Залежно від конструктивного вирішення і призначення мали місце такі: ~ **арковий** – споруда з арковими прогонами; ~ **балковий** – споруда з балковим перекриттям; ~ **батардо** – споруда з глухими стінами для підтримки рівня води; ~ **вантовий** – те саме, що і висячий; ~ **взводний** – споруда, зведена на палях; ~ **висячий** – споруда з полотнами, що підтримуються тросами або ланцюгами, які закріплені на березі; ~ **живий** – дерев'яний, влаштований на плаваючих колодах; ~ **звідний (підйомний)** – споруджений через рів перед в'їзною фортечною вежею, який може підійматися, закриваючи ворота, втягуватися всередину або перекидатися вниз; ~ **зливний** – запасний водоспуск, що влаштовувався на греблі для скидання паводкової води; ~ **кабельний**

– висячий на дровових тросах; ~ **консольний** – такий, де полотна підтримуються консолями; ~ **критий** – споруда з перекритим хідником для пішоходів; ~ **ланцюговий** – висячий на ланцюгах; ~ **наплавний** – влаштований на воді на плавучих підпорах; ~ **підвісний** – є переважно пішохідною спорудою з висячим хідником; ~ **підкісний** – з настилом, що підтримується підкосами; ~ **плашкоутний** – влаштований на воді, настил підтримується плоскостями безпалубними суднами; ~ **понтонний** – плавучий, з настилом на понтонах; ~ **рамний** – настил влаштовано по рамі; ~ **ригельно-підкісний** – дерев'яний, зі стояками і підкосами, які своїми вершинами впираються у ригель; ~ **розвідний** – з частиною настилу, що механічно підіймається для проходу суден; ~ **фортечний** – з оборонними *баштами*, спорудженими на берегових стояках і биках. 2. Бойовий майданчик на фортечній стіні, призначений для руху захисників і стрільняння через бійниці, над яким зводилася тесова покрівля. 3. Дерев'яне покриття ярусів оборонної башти, куди попадали приставними сходами. 4. Підлога будівлі, покритий дошками поміст.

МІСТЕЧКО (польс.) – невеликий населений пункт міського типу, значною мірою забудований крамницями дрібних торговців і майстернями ремісників.

МІСТО – тип поселення, зазвичай значного за чисельністю і щільністю заселення, жителі якого зайняті, як правило, поза сільським господарством. У багатьох країнах статус міста визначається і закріплюється законодавчо, при цьому може висуватися критерій чисельності населення. Місто – адміністративно-територіальна одиниця держави; населений пункт, у якому більше, ніж 80% мешканців зайняті в промисловості. У науковій літературі існує безліч визначень поняття «місто» однак однозначного підходу до трактування цього терміну немає, що зумовлено великою кількістю різних характерних ознак міста і ступенем висвітлення їхніх особливостей.

МІСТО-САД – розташоване на певній відстані від адміністративно-торгівельного або промислового центра невелике місто з чітким функціональним зонуванням, переважно забудоване малоповерховими житловими будинками, що знаходяться серед масивів зелених насаджень. Ідея м. зародилась наприкінці XIX ст. в Англії та на початку XX ст. була частково реалізована у низці країн.

МІСТОБУДУВАННЯ – комплексна багатогранна діяльність суспільства, що спрямована на створення матеріально-просторового середовища життєдіяльності людини в поселеннях та районах розселення. Галузь науки і техніки, яка веде дослідження інженерно-технічних, соціально-економічних та екологічних проблем формування життєвого середовища, що включає конструювання систем населених місць, їхнього розпланування і забудови. У межах спеціальності проводиться: розроблення методології аналізу та синтезу різноманітних типів містобудівних об'єктів (регіонів, міст, сіл та їхніх структурних елементів), створення теоретичних підстав сучасного містобудування, обґрунтування державної містобудівної політики, інформаційного забезпечення містобудівної діяльності. Результати досліджень мають сприяти забезпеченню процесів управління розвитком населених місць і територій, планування забудови, реконструкції та експлуатації населених місць і регіонів відповідно до потреб населення й виробництва.

МІСЬКИЙ ЛАНДШАФТ – ландшафт, який має максимальну ступінь господарського освоєння території, один із видів штучного *ландшафту*. М. л. розташовується в рамках міської межі, створений за проєктом архітекторів і сформований із будівель, споруд, елементів благоустрою, інженерного обладнання, штучного озеленення тощо.

МІСЬКИЙ САД – площа, засаджена деревами, декоративними кущами тощо з алеями поміж них, що є місцем відпочинку і розваг міського населення.

МІСЯЧНИЙ КАМІНЬ – багато декорований різноманітними рельєфними зображеннями і орнаментальними прикрасами, напівкруглий у плані майданчик у підніжжя сходів, що ведуть до дагоби. Сходи оточувались масивними парапетами, оформленими скульптурними зображеннями макара і двапаралів. Нерідко прикрашав також входи до *палаців*. Характерний для стародавньої і середньовічної архітектури Цейлону.

МІТЕСАКІ (япон.) – масивні кронштейни, влаштовані для підтримки даху з великим виносом у японській споруді.

МІТИНГХАУС (англ.) – споруда для громадських зборів і молитов у США, яка виникла під час колонізації англійцями Америки. Прості обсяги з солом'яним дахом і розташованими на торцях входами й вівтарями пізніше завершувались невеликими *баштами*.

МІХМАНХАНА (араб.) – 1. Дерев'яна балка перекриття, яка декорована різьбленням і розписами (порівн. *артесонадо, кесон*). 2. Вітальня в бухарському житловому будинку, оформлена нішами, орнаментальним різьбленням, сталактивними карнизами і прикрашена розписами.

МІХО (афр.) – житлова будівля народностей Того, характерна для лісових районів країни. Мала вигляд глиняної споруди з конусоподібним солом'яним дахом (порівн. *суккале*).

МІХРАБ (араб. *напрям молитви*) – багато оздоблена ніша в мечеті, спрямована у бік Кааби – головної святині у місті Мекка, яка вважається найшановнішою в мусульман. Зазвичай *м.* декорувався напівколонами, *архівольтами* і поясами, прикрашався різьбленим орнаментом, мозаїками, розписами. Всередині підвішувалась палаюча лампа.

МІЦНІСТЬ – здатність матеріалу чинити опір незворотній (пластичній, в'язкій) деформації і руйнуванню (розділенню на частини) під дією навантажень або інших факторів (усадка, нерівномірне температурне поле тощо). Втрата *м.* або перевищення її граничного значення призводить до руйнування матеріалу і деталі чи конструкції з нього виготовленої. Розрізняють *м.* власне матеріалу і конструкційну міцність, а за способом прикладання навантаження: статичну (короткочасну та тривалу) і динамічну *м.* (в умовах ударних і циклічних навантажень).

МІЦУГУРА (япон.) – те саме, що і *кура*.

МЛИН – споруда для розмелювання зерна. У старовину *м.* споруджувалися водяними, вітряними (докл. див. *вітряк*) і земляними (докл. див. *топтак*). Водяні в Україні існували двох типів: наплавні й стаціонарні. Перші зводили на великих річках, розміщуючи їх на човнах. У стаціонарних *м.* оберталося закріплене на горизонтальному валу колесопривод, надаючи енергії механізму для розмелювання зерна. Через влаштування пристроїв з нижнім і верхнім боєм існували два підтипи. У *м.* з нижнім боєм використовувалась природна течія річки, з верхнім – вода жолобами подавалась зверху, падала на лопати-ковші, обертючи колесопривід. Загалом водяні *м.* відзначалися надзвичайним розмаїттям конструктивних вирішень і зовнішнього вигляду. Крім означених стаціонарних існували: ~ **млини ладейні** – плаваючі, влаштовані на човнах («ладях» – російською мовою); ~ **млини мутовки** – найпростішої конструкції, оскільки колесо і жорно закріплялись на загальному вертикальному валі.

МОБІЛЬ – витвір мистецтва, рухлива споруда, зазвичай з легкого металу і пластиків, що міняє свою форму при русі повітря або за допомогою механічних пристроїв, а також що створює різного роду колірні, світлові й звукові ефекти. Уперше назву «мобіль» було дано 1932 р. специфічним абстрактним роботам американського скульптора Олександра Колдера. Термін *м.* широко уживається щодо творів так званого кінетичного мистецтва (течії, що оформилася в 1960-і рр., ставить своїм завданням активізацію сприйняття глядача). Принципи кінетичного мистецтва (мінливість структури можлива завдяки інженерному розрахунку і використанню електроніки; оптико-акустична дія на глядача заснована на методах фотографії, кіно, стереозвуку) інколи знаходять вживання в оформлювальному мистецтві (оформлення свят, виставкових інтер'єрів тощо).

МОДА – нетривале панування в суспільстві певних смаків, що виявляються у зовнішніх формах побуту, особливо в одязі; завід, заведення.

МОДЕЛЛО (італ.) – підготовча модель, яку виготовляють з твердих матеріалів перед виконанням статуї великих розмірів. Згодом вона механічно збільшується до натуральних розмірів (порівн. *боццетто*).

МОДЕЛЬ (франц. < лат. *міра, лад*) – зразок певного виробу. В архітектурі *м.* виступають графічні матеріали, проєктна документація, макети в певному масштабі. В образотворчому мистецтві – образний аналог персонажа майбутнього твору (натурщик або натурщиця), скульптурний оригінал, з якого знімається копія для тиражування.

МОДЕЛЮВАННЯ – 1. Метод створення потрібної форми, споруди, комплексу згідно із заданим зразком (моделлю). Зазвичай здійснюється на попередній, проєктній стадії. 2. Виявлення особливостей і збагачення пластичної форми іншими засобами, дрібними деталями. Об'ємно-рельєфне деталювання має місце не лише в скульптурі, а й іншомовне у живопису і графіці, де можна уточнювати просторові плани зображення, виявляти об'єми форми засобами світлотіні, тепло-холодних відносин.

МОДЕНАТУРА (італ. *зразок*) – мистецтво профілювання за допомогою тяг, карнизів, кордонів та інших елементів, завдяки яким великі площини стін поділялися на гармонійні в архітектурному відношенні частини.

МОДЕРН – архітектурний стиль кінця ХІХ – початку ХХ ст. Стиль *м.* з'явився завдяки застосуванню нових техніко-конструктивних засобів, з одного боку. З іншого, у культурологічному аспекті представляв занепад, кризу естетичних цінностей в розвитку європейського мистецтва, так зване декадентство. *М.* характерний вільним плануванням, мальовничістю контурів і форм, що створює підкреслено індивідуальний образ будинків. Див: АР НУВО, ЛІБЕРТІ, СЕЦЕСІОН, ЮГЕНД-СТИЛЬ.

МОДЕРНІЗАЦІЯ – дія щодо осучаснення.

МОДЕРНІЗМ – 1. Авангардизм. 2. Напрям у мистецтві, якому притаманний відхід від естетичних критеріїв і традицій класичного мистецтва.

МОДЕРНІЗУВАТИ – осучаснювати.

МОДИЛЬЙОН, МОДУЛЬЙОН (італ.) – архітектурна деталь, консоль або кронштейн волютоподібної форми, що підтримує виносну плиту вінчаючого карнизу будівлі.

МОДИФІКАЦІЯ – 1. Видозміна предмета чи явища, що характеризується появою в нього нових ознак, властивостей при збереженні сутності. 2. Предмет, явище, що зазнали такої видозміни і становлять різновид чого-небудь.

МОДНИЙ – 1. Зроблений, виготовлений за модою; який відповідає моді. 2. Який певний час користується загальною увагою, успіхом, визнанням; який став широко відомим.

МОДУЛОР (лат. *поділяти в певних відношеннях*) – пропорційна система, розроблена архітектором Ле Корбюзьє, у якій спостерігається прагнення узгоджувати пропорції людини із золотим перетином. докл. див. ПРОПОРЦІЙНА СИСТЕМА.

МОДУЛЬ, МОДУЛЬНІСТЬ (лат. *міра ритму*) – вихідна одиниця виміру для координації розмірів комплексу будівель, споруди або її частин, ордера. Згідно розвитку просторового мислення та залежно від позицій споруд мірилом слугували різні величини: діаметр колони, відстань між осями колон, діаметр купола тощо. Застосування *м.* дозволяє надавати комплексам, спорудам та їх частинам сумірність та чітку розмірність. Прийнято розрізняти: конструктивний *м.*, розпланувальний *м.*, функціональний *м.*

МОДУЛЬЙОН, МОДИЛЬЙОН (франц. < італ. *образ, положення*) – деталь у вигляді кронштейна із завитком, що підтримує виніс карнизної плити в антаблементі коринфського

або композитного ордерів (порівн. *мутул*). Інколи може виступати як суто декоративна прикраса.

МОДУЛЬНИЙ САД – невеликий парк або частина великого, де ритмічно повторені однакові геометричні форми.

МОДУЛЯЦІЯ (лат. *стрункість, розмірність*) – засіб формоутворення, за допомогою якого гармонічність величин досягається на основі модуля (порівн. *модельовання*).

МОЗАЇКА (франц., італ. < лат. *присвячене музам*) – техніка зображення або виконання орнаментальних візерунків чи тематичних сюжетів із кубиків смальти, шматочків мармуру, скла, кольорової глазурованої кераміки, кам'яних плиток тощо, які закріплюються у шарі вапна, воску, мастики, цементу. Спочатку застосовувалася тільки для оформлення підлог, згодом вживалася в оформленні стін, куполів, при створенні панно, розгорнутих композицій. *М.* прикрашалися як інтер'єри, так і екстер'єри споруд. Окремо вирізняються: ~ **майолікова** – виконувалася з керамічних виробів. Була поширена в мусульманських країнах, а також в Іспанії та Португалії; ~ **набірна** – складена з невеликих шматочків однорідного матеріалу, який має лише різні кольорові характеристики (порівн. *М. флорентійська*); ~ **пластична (штучна)** – плити або пластини врізались за таким рисунком; ~ **римська** – набиралася з дуже дрібних шматочків різнокольорових каменів, дозволяючи досягти точності при передачі відтінків і деталей; ~ **російська** – виконувалася з тонких пластинок коштовного каменю таким чином, щоб створити враження, що оформлена частина споруди або предмет виконані з цілісної брили; ~ **флорентійська** – набрана з крупних пластин мармуру різної текстури, відзначалася більшою декоративністю; ~ **чертозіанська** – виконана з дерева, перламутру і кісті.

МОЗАЇЧНИЙ – 1. Виконаний мозаїкою. 2. Який складається зі строкатої суміші різнорідних елементів.

МОКЕТ – паперово-бавовняний бархат для обивки меблів.

МОКОСІ (япон.) – відкрита галерея з навісом великого виносу, розташована вгорі культурної будівлі в Японії.

МОКУГА (япон. – дерев'яна картина) – зображення в техніці інкрустації, яким прикрашалися меблі в японській споруді.

МОЛ (франц. < лат. *nasim*) – споруда, зведена у морській гавані у вигляді міцної стіни, що одним кінцем прилягає до берега. Призначена для захисту акваторії від великих хвиль з боку відкритого моря і може використовуватись для причалювання суден.

МОЛДІНГ – накладний рельєфний багет.

МОЛДОВСЬКА СИСТЕМА – конструкція перекриття молдовської культової споруди у вигляді двох ярусів арок, що підтримують барабан над центральною частиною храму.

МОНАСТИР (грец. *усамітнене житло*) – комплекс споруд або приміщень, призначений для проживання людей, які присвятили себе служінню релігійному культу. Виконувались у вигляді приміщень, заглиблених у скелях або землі (т. зв. печерні) або складались з наземних храмів, доповнених житловими і господарськими будівлями. У середньовічні часи християнські *м.* одночасно виконували оборонні функції і огорожувались фортечними стінами з баштами. Чимало монастирських ансамблів отримували меморіальне значення, створювались на честь видатних подій в історії країни, житті народу, знаменних подій і релігійних свят.

МОНАСТИРСЬКИЙ САД – невеликий замкнений зелений масив, призначений для вирощування ліків і відпочинку. Зазвичай мав чітке геометричне розпланування у вигляді хрестоподібно пересічених доріжок, які підводили до розташованого в центрі басейна, фонтана, хреста (або куца троянд) в пам'ять про смерть Ісуса.

МОНБІЖУ (франц. *мій скарб*) – невеликий розважальний павільйон, який зводився в регулярному французькому парку з XVII ст. і мав витончені архітектурні форми, яскраве розфарбування. У XVIII ст. такі споруди виникли і в інших країнах.

МОНДОПА – центрична (зазвичай квадратна у плані) споруда, яка призначалася для збереження священних текстів і святинь. Розташована на пагорбі й нарядно прикрашена входила до складу тайландського монастиря ват. Складні за формою дахи нерідко увінчувались декоративним чеді (порівн. *бот, вехан*).

МОНДУЛЛО (афр.) – кругла в плані житлова халупа сомалійців без вікон і димового отвору, оскільки вогнище влаштовувалося перед будівлею. Стіни спліталися з гілок, конічний дах покривався соломою (порівн. *аггал, ариши*).

МОНЕО, Рафаель / Rafael Moneo (1937 р. н.)

– іспанський майстер архітектури і дизайну, Прітцкерівський лауреат 1996 р. родом із Тудели, Іспанія. Викладав архітектуру в різних країнах світу, в 1985–1990 рр. очолював Гарвардську школу дизайну. Серед найважливіших проєктів *М.* – Національний музей римського мистецтва в Меріді, музей Хуана Міро в Мальорці, ратуші в Логроньо і Мурсії. За проєктами *М.* були зроблені розширення і прибудови мадридського залізничного вокзалу Аточа, музею Прадо і палацу Вільєрмоса (Музей колекції Тіссена-Борнеміси) у Мадриді. У США *М.* запроєктував собор Богоматері Ангелів в Лос-Анджелесі та Музей образотворчого мистецтва Х'юстона.

МОНОГРАМА (грец., лат. *одна літера*) – сплетення заголовних літер імені й прізвища у вигляді вензеля, яке вживається у картушах і медальйонах, що прикрашали споруди.

МОНОГРАМНИЙ ХРЕСТ – шестикінцевий хрест, докл. див. ХРЕСТ.

МОНОКОТТУРА – випалені плитки з покриттям кольорової або білої емалі, які сформовані шляхом пресування. Технологія виробництва *м.* передбачає лише одну процедуру випалу, якому піддають одночасно і основу, і емаль.

МОНОЛІТ, МОНОЛІТНІСТЬ (грец. *один камінь*) – 1. Цілісна кам'яна брила. 2. Композиція, яка сприймається як цілісний нерозчленований об'єм та не позбавлена прихованої тектонічності, пластичності й ритмічності. Ними відзначаються скульптури, висічені з одного цільного блока граніту, мармуру та інших каменів (порівн. *поліліт*).

МОНОПОДІЙ (лат. < грец. *одна нога*) – давньоримський *стіл*, стільниця якого спирається на одну ніжку, що декорувалась скульптурними зображеннями, рельєфною орнаментациєю (порівн. *герідон*).

МОНОПТЕР (грец. *однокрилий*) – оточений колонами, стародавній (античний) храм круглої форми без цели (порівн. *фолос*). Згодом форма круглої в плані колонади широко використовувалася при створенні паркових ансамблів зодчими бароко, класицизму і ампіру.

МОНОСАД – сад, де переважають рослини одного виду (наприклад, розарій, бузокарій, жоржинарій, іридарій).

МОНОХРОМІЯ (грец. *один колір*) – вирішення художнього твору в одному кольорі за допомогою тональних градацій, характерним прикладом чого є гризайль.

МОНПЛЕЗІР (франц. *моя втіха*) – розважальний павільйон у заміському парку. Виник в архітектурі Франції XVIII ст., зводився також і в інших країнах.

МОНТАЖ – складання та встановлення різних машин, конструкцій, споруд за певними планами й кресленнями.

МОНТУВАТИ – робити монтаж.

МОНУМЕНТ (лат. *пам'ятник*) – великий архітектурний або скульптурний пам'ятник на честь важливої історичної події, меморіальна споруда. Може виконуватись у вигляді цілого комплексу споруд і скульптурних творів, домінувати в просторовому середовищі населеного пункту або бути компонентом садово-паркової композиції. Щоб закарбувати пам'ять про видатну подію або історичну особу у наступних поколіннях, м. відзначається не тільки довговічністю матеріалів виконання, а й прагненням до великих форм, їхньої значимості та величі.

МОНУМЕНТАЛЬНІСТЬ – якість художнього твору, притаманна монументу. Велич і піднесеність зазвичай досягаються співвідношенням великих мас і обсягів з дрібними деталями, внаслідок чого посилюється враження крупних форм (див. *масштаб*), а також засобами симетрії, пропорційності, ритмічності тощо. Осмисленість фізичного простору і виконання з найміцніших матеріалів пов'язані з особливим відчуттям часу, бажанням довговічності (хоча, Вічність не має тривалості, а всі без винятку матеріали з часом руйнуються). І оскільки монументальні твори, особливо архітектурні, залишаються ще довго жити, незважаючи на те, що їхні творці давно пішли із життя, вони перетворюються не тільки на пам'ятки минулих культур, але одночасно на свідків як довговічності, так і тлінності життя своїх творців, швидкоплинності часу. Внаслідок м. полягає, передовсім, не в композиційних засобах, а в перевазі змісту над формою, у виразі значимості ідей, духовності відносно матеріальної реальності.

МОНФЕРРАН, Огюст де / Auguste de Montferrand (1786–1858) – франко-російський

майстер архітектури і дизайну родом із Шалле, Франція. Отримав освіту в Політехнічній школі Парижа та у архітекторів Ш. Персьє і П. Фонтена. У грудні 1816 М. офіційно вступив на російську службу. Ім'я М. асоціюється із Санкт-Петербургом. Однак він також проектував будинки в Москві, Одесі й Нижньому Новгороді. Його першим великим проєктом була будівля Рішельєвського ліцею для Одеси. Не реалізований. М. дотримувався форм пізнього ампіру, неоренесансу і необароко. Автор монументальних споруд у Санкт-Петербурзі – Ісаакіївського собору, Олександрівської колони, будинків Лобанова-Ростовського, Демидова, Гагаріна, власної садиби тощо.

МОРАЛЬНИЙ ЗНОС БУДІВЛІ – величина, що характеризує ступінь невідповідності об'ємно-планувальних, санітарно-гігієнічних, економічних та естетичних показників будівлі сучасним експлуатаційним вимогам.

МОРЕСКА (італ. < ісп. *мавританський*) вишуканий орнамент, складений із геометрично окреслених зірок, зигзагів і багатокутників, який був поширений у мусульманському мистецтві й оформленні споруд (порівн. *мавреска*). Інколи М. помилково називають орнаментальні композиції, складені з переважно рослинних мотивів у відверто площинному трактуванні.

МОРИСТАН (араб.) – притулок при мечеті, шпиталь, лікувальний заклад у середньовічному Єгипті та інших ісламських країнах. За розплануванням і характером забудови багато в чому збігається з караван-сараями і медресе.

МОРОЗОСТІЙКІСТЬ – здатність матеріалу після насичення його водою витримувати певну кількість циклів заморожування – відтаювання без погіршення властивостей нижче встановленої межі.

МОРРИС, Вільям / William Morris (1834–1896)

– британський майстер архітектури і дизайну, засновник Руху мистецтв і ремесл родом з Уолтемстоу. На початку 1860-х рр. М. був поглинений будівництвом і оформленням Червоного дому (Red House) у Бекслі-Хіс для своєї родини і створенням фірми з виробництва декоративних предметів. Разом з тим він відходить від станкового живопису: остання його картина датована 1862 р. Червоний будинок став втіленням ідеї про поєднання високого мистецтва

з повсякденним життям. Він був збудований за проектом Ф. Уебба за участю самого М. Свою назву отримав через нетрадиційний для того часу зовнішній вигляд: зовнішні цегляні стіни дому не були тиньковані. Над оформленням інтер'єрів працювали Берн-Джонс, Россетті, Е. Сіддал і сам М. з дружиною. Цитата: «Будь-яка прикраса позбавлена користі, якщо вона не нагадує про щось за межами самої себе».

МОРТУАРІУМ (лат. *смерть*) – заупокійний храм, усипальня (порівн. *мавзолей*).

МОРФОГЕНЕЗ – 1. Процес виникнення і розвитку форм рельєфу земної поверхні. 2. Виникнення і розвиток органів та частин організму під час його індивідуального розвитку (онтогенезу).

МОРФОСТРУКТУРА – великі нерівності рельєфу (низовини, рівнини, плато, гірські кряжі), які в різних поєднаннях визначають особливості певних ділянок земної поверхні.

МОССЕСІАН, Мішель / Michel Mossessian

(1959 р. н.) – британський майстер архітектури і дизайну родом з Парижа. М. працював у компанії Скінмор, Оуїнгс і Меррілл (SOM) в Чикаго і як директор з дизайну в лондонських офісах. М. було завершено проєкт будівництва нової штаб-квартири НАТО, Брюссель. 2005 р. М. створив власну архітектурну студію. Першим його проєктом у Лондоні була офісна будівля Кармін, на площі Мерчант 5. 2010 р. компанія М.&Partners добудувала три будівлі: штаб-квартиру Маркс енд Спенсерс у Паддінгтоні, Лондон; штаб-квартиру Ексон Мобіл у Шанхаї та житловий комплекс у Сореді, Франція. У 2015 р. практику було перейменовано на Моссесіанська архітектура. З цього часу М. а. розробила 4 етапи схеми регенерації кварталів Мшеїреб в Досі, дві будівлі в районі Кінг-Кросс у Лондоні та виграла міжнародний конкурс на розробку музею ісламу в Мекка, Саудівська Аравія. М. також читає лекції в школах архітектури та культурних установах.

МОТЕЛЬ (англ.) – готель на автотрасі, де крім житлових будівель передбачені гаражі та майстерні для автомашин.

МОТИВ – 1. Тема, ідея твору мистецтва. 2. Зразок, характерна особливість (малюнок, зображення тощо).

МОТУЗОЧОК – архітектурний орнамент у вигляді валиків, між якими поміщена низка нахилених паралельних стрічок. Завдяки опуклості валика створюється враження обертання, кручення (порівн. *плетінка*).

МОУНД, МАУНД (англ. *вал*) – земляний курган або насип індіанців Північної Америки. За характером призначення і формою розрізнялися: ~ **надгробний** – конічний земляний пагорб заввишки до 20 м, діаметром біля 100 м. Деякі споруди всередині мали зруби; ~ **фігурний** – вирішений в плані у вигляді рисунка величезної тварини, птаха або плазуна. Своїми монументальними формами уславлював тотемного предка племені, роду; ~ **храмовий** – складений з платформи у вигляді усіченої піраміди, увінчаної храмом, будинком вождя або усипальнею, до яких підіймалися урочистими сходами.

МОУРА, Едуарду / Eduardo de Moura (1952 р. н.)

– португальський майстер архітектури і дизайну, володар Пріцкерівської премії 2011 р. і премії Вольфа в області мистецтва родом з Порту. У 1974–1979 рр. працював в бюро відомого португальського архітектора А. Сізи. З 1981 по 1990 рр. М. викладав у своєму рідному університеті. Серед ключових проєктів М. є стадіон у місті Брага, який «вбудований» у скелю, а також будівля музею Паулі Рего – так званого «Будинку історій», одними зі складових елементів якого є дві піраміди.

МУ-ПАЙ (кит.) – монументальна кам'яна стела перед могильним пагорбом, що складалася з постаменту у вигляді великої черепахи (гуй) і прямокутної плити із закругленою верхньою частиною.

МУДЕХАР (араб.) – стиль народної архітектури і побуту середньовічної Іспанії. Своїм виникненням зобов'язаний культурній спадщині арабських держав, що існували на Піренейському півострові.

МУЗЕЄФІКАЦІЯ – перетворення чогонебудь, що має історичну, культурну та іншу цінність, у музей, музейний експонат, в об'єкт, що охороняється державою.

МУЗЕЙ, МУЗЕУМ (лат. < грец. *храм муз*) – споруда, де зберігаються й експонуються твори станкового мистецтва та унікальні або оригінальні речі з історії розвитку культури та природи.

МУКАРНАТ (араб.) – сталактитові склепіння, що застосовувалися зодчими мавританського стилю для перекриття невеликих за розмірами приміщень.

МУКАРНИ (араб. *прикраса ліпниною*) – 1. Невеликі декоративні арки, що у ісламській архітектурі прикрашають чарунки склепінь, ніш, міхрабів. 2. Те саме, що і *сталактити*.

МУЛЬТИПЛЬ (англ. *багаточисельний*), існуючий у багатьох, більш чи менш ідентичних екземплярах витвір мистецтва, в якому сама ця «тиражність» є частиною авторського задуму. Термін застосовується, зазвичай, у відношенні до скульптурних об'єктів малих форм, які виробляються невеликими серіями, де кожна річ наділена авторським фак-симіле або монограмою.

МУЛЮРА, МУЛЮР (франц. *виливок, ліплення*) – 1. Архітектурний профіль. 2. Прикраса, вирізьблена, виліплена або відлита з гіпсу, піску і мармурової крихти.

МУЛЯЖ (франц. *відливка*) – підробка, копія предмета. Виконані з гіпсу, воску та інших матеріалів *м.* архітектурних деталей, частин скульптур, анатомічних елементів, фруктів, овочів тощо широко використовуються в процесі навчання майбутніх архітекторів і художників.

МУНАМОТІ-БАСІРА (япон.) – щогла, яка на торці споруди підтримує покрівлю. Влаштовувалася у синтоїстських храмах Японії.

МУНДШТУК (нім.) – 1. Частина цигаркової гільзи; трубочка, в яку вставляють сигарету. 2. Губна частина духового музичного інструмента; 3. вудила для управління верхнім конем; 4. у техніці деталей різних апаратів і машин, яка має здебільшого форму трубочки або наконечника.

МУР (укр. < польс. < лат. *перешкода*) – кам'яна, цегляна огорожа або стіна. Звідси походять терміни «мурування», «муральний живопис» (розпис на стіні), «муроль» (зодчий, архітектор).

МУРАЛ (англ.) – 1. Стінопис, фреска. 2. Різновид монументального і декоративного малярства, що виконувалося безпосередньо на стіні або на штукатурці, закріпленій на стіні, в якому фігуративні образи й декоративні орнаменти підпорядковуються архітектурним формам.

МУРАСТУГА (швед.) – тип селянського житла, що сформувався у середньовічній Швеції.

Одноповерховий будинок із входом до малих приміщень, що прилягали до великої кімнати (порівн. *рамфутстуга, скольмустуга*).

МУРОЛЬ (лат.) – давньоруська назва муляра, зодчого. Звідси – «мурувати», «замуровувати».

МУРУВАННЯ – 1. Процес зведення стін. Прийнято розрізняти два основні типи стіни, яких вона набуває після мурування: **пластичний (живописний)** – мурування з цегли або каменів покривається шаром штукатурки, стукку, ґрунту тощо; **тектонічний** – квадрати каменів або ряди цеглин формують чітку структуру. 2. Конструкція з природних або штучних каменів, які з'єднуються будівельним розчином. Існують такі системи *м.*: ~ **англійське** – у звичайному або хрестовому ряді цегли замість одного ложкового ряду розташовані 2–3 наступні, що сліднують один за одним; ~ **бутове** – виконане з каменів неправильної форми. Стіни зовні часто отримували вигляд рваної рустовки. Мало місце в будівлях так званого сільського стилю. Також використовувалось для заповнення котлованів, при виконанні фундаментів тощо; ~ **верстове** – те саме, що і готичне; ~ **в охоплення** – з розрахунку на подальше тинькування розчин кладуть не до лицьових країв цеглин або каменів, чим досягається краще зчеплення з облицювальним шаром; ~ у **півцегли** – стіна, лицьовий бік якої складають тільки ложки цеглин. Через незначну товщину таке *м.* переважно використовується для влаштування перегородок всередині будівель; ~ у **чверть цегли** – дуже тонка стінка з цеглин, які ставлять на тичок або ложок, і своїми постелями вона звертається на обидва лицьові боки; ~ **«в ялинку»** – мурування цеглин, що розміщалися під кутом до горизонтального ряду (див. *ялинковий ряд*); ~ **гличикове** – ряди каменів або цегли чергуються з лежачими або стоячими гличиками, які вмуровувалися у стіну для полегшення конструкції; ~ **голландське** – тичковий ряд цегли чергується з таким, де на лицьовому боці змінюються тичок і ложок; ~ **готичне** – кожний ряд лицьових цеглин складається із чергування ложків і тичків. Внаслідок чого вертикальні шви співпадають через один ряд; ~ **квадрове** – виконане з обтесаних каменів призматичної форми; ~ **клинчасте** – влаштоване над аркою з трапецієподібних блоків, вузькі торці яких звернені у бік прорізу; ~ **косе** – тички мають нахил до лицьового боку стіни; ~ **ланцюгове (рядове)** –

виконане з чергуванням ложкових і тичкових рядів цегли; ~ **лицьове** – акуратне мурування каменів для сприйняття матеріалу в природному стані, тобто без тинькування, обмазки, фарбування, облицювання; ~ **ложкове** – кілька ложкових рядів цегли чергуються з одним тичковим; ~ **мережчатє** – те саме, що і узористе; ~ **напівбутове** – складається з двох зовнішніх облицювальних шарів і внутрішньої забутовки, виконаної з уламків каміння і будівельного розчину. Після застигання розчину таке *м.* стає монолітним; ~ **полігональне** – зроблене з ретельно пригнаних каменів різної форми; ~ **польське** – те саме, що готичне; ~ **прямокутне** – виконане правильними рядами з обтесаних каменів приблизно у вигляді паралелепіпедів; ~ **руське (староруське)** – те саме, що і *готичне*; ~ **слов'янське** – чергуються ряди цегли, у кожному з яких змінюються комбінації з двох ложків і одного тичка; ~ **тичкове** – спостерігаються горизонтальні ряди цегли з перев'язкою швів; ~ **узорне** – цегли розташовані за певним малюнком; ~ **фламандське** – в одному ряду чергуються ложки і тички, в наступному – спостерігається зрушення на один крок, внаслідок чого до вертикалі утворюється ялинковий вузор; ~ **хрестове** – виконане з перев'язкою швів, де в ряду чергуються тичок і ложок; ~ **циклопічне** – виконане з величезних кам'яних брил різної форми, часто без розчину. Було поширено у крито-мікенській архітектурі, за міфами стародавніх греків його могли здійснити тільки велетні-циклопи, а не звичайні люди; звідсіля й назва.

МУРУВАННЯ КАМ'ЯНЕ – мурування, яке складається з вкладених у визначеному порядку (з перев'язкою) каменів чи цеглин. Основна мета перев'язки – надання *конструкції* монолітності шляхом вкладання каменів кожного верхнього ряду таким чином, щоб вертикальні шви між ними не співпадали з вертикальними швами між каменями нижнього ряду. Існує кілька систем перев'язки: багаторядна (римська); дворядна (ланцюгова); хрестова; готична (польська), голландська тощо.

МУРУВАННЯ ПОЛІГОНАЛЬНЕ – *кам'яне мурування* цокольної частини стіни будівлі, що виконане з притесаних один до одного багатокутних каменів.

МУСАЛЛА (араб. *місце для молитов*) – невелика мечеть, розташована за межами міста, куди під час свят виносили мімбар (порівн. *масджид, намазга*).

МУСЕЙОН (грец.) – храм або святилище в античній Греції, яке присвячувалося музам мистецтва. Від нього походить сучасний термін «музей».

МУСІНГ (англ.) – потовщення на середині або на кінці троса, каната, що слугує, зазвичай, опорою для ніг при лазінні по ньому.

МУСІЯ, МУСІКІЯ (ст.слов. < грец. *муза*) – 1. У західноєвропейському мистецтві те саме, що й *мозаїка*. 2. У Київській Русі так називали техніку розписів по емалі, яка була запозичена з Візантії та зберігалась протягом наступних століть.

МУССІЯ (івр. *змішую*) – сусальне покриття, яке нагадує золото, але не має його у своєму складі (не плутати з *мусія*).

МУТА (кит.) – окремо розташована пагода в Китаї, яка позначала священне для буддистів місце або грала роль меморіальної пам'ятки (порівн. *шиїта, ляодита, гусаота*).

МУТАРАБІ (араб.) – 1. Балкон з ажурними дерев'яними ґратами в мусульманських житлових будівлях. 2. Решітчастий ліхтарик на стіні житлового будинку з кольоровими вітражами. Був поширений у середньовічному Єгипті. 3. Балкон на стінах для стрілянини, кутова сторожова вишка або башта. Густі решітки виконувалися з фігурних елементів. У низці праць наводиться таке написання терміну – *мушарабі, мушрабія*.

МУТАТОРІЙ (лат. *зміна*) – приміщення, розташоване праворуч від вітваря візантійського храму, що призначалось для відпочинку і переодягання імператора. Там же він приймав прохачів. Таке розташування символізувало нерозривність духовної та світської влади.

МУТУЛ (лат. < грец. *молюск*) – призматичний кронштейн у вигляді плоского виступу, що підтримує виносну плиту дорійського карнизу, нагадуючи своїм виглядом продовження балки стелі або кроквяної ноги даху. Його нижня поверхня нерідко збагачувалася гуттами. Розташовувались *М.* рівномірно, по черзі над тригліфом і метопою.

МУФТА (нім.) – масивний декоративний елемент призматичної або циліндричної форми, що охоплює стовбур колони чи пілястри або накладається на них.

МУШЕЛЬ (нім. < лат. *мошка*) – улюблений пластичний мотив у вигляді прикрашеної раковини (рокайль) при оформленні розписів у інтер'єрах зодчими рококо.

МУШТАБЕЛЬ – довгий легкий кийок, підставка для підтримання руки, якою користуються живописці під час роботи.

МЮЗ (англ. *конюшні*) – ряд малоповерхових будинків з гаражами (мюзхаузів), що розташовані вздовж однієї або двох сторін провулку чи проїзду і наділені високою щільністю забудови за збереження принципу життя «село в місті». Окремий блок *м.* може мати 1–2 гаражі, які можуть використовуватись як приміщення вільного призначення, вхідну групу на першому поверсі та житлові приміщення на другому і третьому (за його наявності) поверхах. Розміри приміщень можуть змінюватися від студії над одинарним гаражним боксом до повноцінного помешкання над подвійним. Загальні зони: вітальні, їдальні в *м.* часто розташовують на останньому поверсі заради кращої інсоляції та краєвидів. *М.* є одним з основних напрямів сучасного британського домобудування, оскільки це най-більш компактна форма міського будівництва індивідуальних житлових будинків. На одному гектарі за сучасними британськими стандартами розміщається від 20 до 50 м'юзхаузів. *М.* зародились у великих містах Великобританії у XVIII ст. як громадські конюшинні проїзди за міськими садибами представників заможних класів суспільства в результаті централізованого архітектурного планування міських кварталів. Напочатку *м.* представляв собою комбінацію конюшні та каретного сараю з приміщенням для проживання конюхів і кучерів на верхньому поверсі. Історично слово *м.* означало соколятню – місце утримання мисливських птахів.

МЮЗЕТ, МЮЗЕТА (франц. < грец. *мистецтво муз*) – емблематична композиція, яка складається із зображень музичних інструментів і атрибутів муз. Прикрашала *люнети*, *фронтони* і *десюдепорти* інтер'єрів концертних залів, музичних віталень, театрів, а також меблі.

МЮЗИК-ХОЛ (англ.) – театр із залом для глядачів, де виконуються музикальні, акробатичні номери, водевілі й ставляться комедійні вистави.

МЮНСТЕР (франц., нім. < лат. монастир) – старовина назва католицького монастиря, церкви у монастирі або окремої капели.

Н

НАБІР – спосіб декорування поверхні набиранням різних матеріалів, подібний до інкрустації. Здійснюється в техніках інтарсії, маркетрі, мозаїки, паркетрі.

НАБРИЗК – вид штукатурної поверхні, що імітує грубо обколений камінь.

НАВА (франц. < лат.) – поздовжня або поперекова частина простору церкви чи громадської споруди, розташована між рядами колон, стовпів, арок або між зовнішньою стіною та поздовжньою колонадою або аркадою (синоніми – неф, корабель). У базилікальному храмі середня *н.*, яка значно ширша і вища за бокові, називається головною.

НАВАНТАЖЕННЯ – сукупність сил, що діють на яке-небудь тіло (споруду, механізм, деталь машини тощо).

НАВАРРО, Августин / *Agustín Navarro*

(1924 р. н.) – мексиканський майстер архітектури, дизайну і скульптури родом з Мехіко. Навчався в Національному автономному університеті Мексики, де певний час читав лекції. Прихильник «емоційної» архітектури, *Н.* з'єднав елементи доколумбійського минулого Мексики у своїй сучасній практиці архітектури. Він, як правило, починає з проектування вертикальних елементів будівлі, таких як сходи, оскільки вважає, що вони відіграють велике значення. Його архітектура органічно поєднує структуру, форму та функцію, як і в природі.

НАВІС – 1. Дах на стовпах. 2. Горизонтально виступаюча частина конструкції.

НАВІС-АЙВАН – докл. див. *айван*.

НАГА (санскр.) – змія, форма якої використовувалася в монументальному будівництві Кампучії при створенні парадних балюстрад, якими відзначалися входи до палаців, котрі фланкували підйоми на тераси.

НАГА-РАДЖА (санскр.) – зображення царя змій. Рельєфи з *Н.-р.* прикрашали стели перед воротами, виступаючи і ролі апотропеїв.

НАГАРА (санскр.) – означення міста в архітектурі Південної Індії та Цейлону (синонім – *пура*). Додається до власної назви населеного пункту.

НАГАРА-ШИКХАРА (санскр.) – храм з баштоподібним завершенням параболічних абрисів, що увінчувався амалакою. Був поширений у середньовічній архітектурі Північної Індії (порівн. *дравіда-шикхара*).

НАГЕЛЬ (нім. *цвях*) – круглий дерев'яний або металевий стрижень із загостреним кінцем, що скріплює дерев'яні частини будівлі.

НАДБАННИК – банне горище.

НАДБРАМНА ІКОНА, НАДБРАМНИЙ ОБРАЗ – зображення святого або Богоматері, яке поміщалось над проїздом воріт, виконуючи функції оберегу. Являло собою запозичення від язичеських обрядів.

НАДБРАМНА ЦЕРКВА, НАДБРАМНА ДЗВІНИЦЯ – споруда храму або дзвіниці, що зводились над вхідною брамою до монастиря. У Київській Русі надбрамні церкви увінчували парадні в'їзди до столичних міст (приклади: Золоті ворота в Києві та Володимирі на Клязьмі).

НАДГРОБОК – архітектурний чи скульптурний твір, що увічнює пам'ять небіжчика і встановлюється на його могилі. У різні епохи ними були мавзолеї, мегазіли, менгіри, плити, саркофаги, стели, хрести, а в інтер'єрах храмів тумби над похованнями тощо.

НАДІЙНІСТЬ – властивість об'єкта зберігати в часі в установлених межах значення всіх параметрів.

НАДОПАСАННЯ (укр.) – частина дерев'яної будівлі, що знаходиться над опасанням.

НАДПОРІЖНИК (укр.) – верхня частина дверного одвірка.

НАДФІЛЬ – невеликий напилок із дрібною насічкою для точних робіт.

НАЖДАК – 1. Гірська порода високої твердості із зерен корунду і багатьох домішок інших матеріалів. 2. Порошок з цього матеріалу, який застосовується для шліфування, полірування скла, металевих виробів тощо.

НАІСК – частина інтер'єру античного будинку.

НАЙКУ (япон. – внутрішнє святилище) – синтоїстський храмовий комплекс в Японії, що присвячувався богині сонця Аmaterасу. Складався з численних будівель, що, повторюючи в різних варіантах одна одну, поступово підіймалися на підвищення, де серед прямокутної площі, орієнтованої з півдня на північ, розташовувалось святилище Седан, на північний схід і північний захід від якого знаходилися дві скарбниці. Щоб «захиститися» від зловлих демонічних сил, головні будівлі оточувалися чотирма огорожами з воротами, розташованими по центральній осі південь-південь. Крайні з них – торії – вважались парадними.

НАЙТОВ – 1. Мотузка, трос, який використовується для зв'язування кінців двох або кількох канатів, а також для кріплення шлюпок, рухомих предметів на судні тощо. 2. Тип кріплення – зв'язування тросом двох або більше предметів.

НАКАТ – плоске дерев'яне покриття на балках або стінах, зроблене у вигляді суцільного настилу з колод або пластин.

НАКУТНИК – інструмент у формі прямокутного трикутника або двох скріплених під прямим кутом лінійок для викреслювання та перевірки прямих кутів і проведення перпендикулярів.

НАЛИЧНИК (рос.) – обрамлення віконного чи дверного прорізу, що складається з двох вертикальних тяг, верхнього карнизу або іншого елемента (синоніми – *лиштва, окова*). Вікна внизу оформлялися фільонкою або профілем. Поряд з профільованими існують: ~ **гладенький** – досить просте обрамування прорізу з простим профілем (астроголом або четвертним валом). Найбільше поширення *Н. г.* мав в архітектурі *класицизму* і *ампіру*; ~ **набірний** – з вертикальними частинами, які складені з фігурних елементів прямокутної форми, але різних розмірів; ~ **стрічковий** – безперервне обрамування вікна з лицьовою поверхнею в одній площині; ~ **рамочний** – замкнене обрамування прорізу, яке характерно однакою перетином профілів на бокових, верхній і нижній ділянках. Крім того дверні й віконні прорізи нерідко обрамовували з боків пілястрами, колонами або напівколонами, які увінчувались вгорі антаблементами або кокошниками. див. **ЛИШТВА**

НАЛОЙ – те саме, що і *аналой*.

НАМАЗГА, НАМАЗГОХ (тюрк., перс.) – невелика заміська мечеть або майданчик з мімбаром, де богослужіння здійснювалися тільки в два найбільші мусульманські свята (порівн. *мусалла*). Нерідко відзначалися вишуканим оздобленням.

НАМАЗЛИК (тюрк., перс.) – підстилка для вчинення намазу. У XV–XVIII ст. у мистецтві Персії, Азербайджану та інших країн перетворилися у витончені килими із зображеннями міхраба, «Світового дерева».

НАМАС (лит.) – будинок литовською мовою. Зазвичай додається до власної назви.

НАМЕТ – перекриття у вигляді високої багатогранної піраміди над центричною у плані спорудою або її частиною (синонім – *шатро*). Муровані *Н.* виконувалися нахиленими рядами каменю або напуском горизонтальних рядів цегли, дерев'яні – напуском вінців, які зменшувалися у розмірах, або із застосуванням каркасу. Над культовими будівлями *Н.* увінчувалися главками, маківками, над цивільними і військовими – вишками, флюгерами.

НАМЕТОВА ЦЕРКВА – дерев'яний християнський храм, центральний молитовний зал якого (четверик, восьмерик або «четверик на восьмерику») перекривався наметом. Різновидами були: **церква багатонаметова** – кілька восьмерикових зрубів перекривалися наметами, серед яких більшими розмірами виділявся центральний; **церква на хрещатій бочці** – восьмериковий зруб перекривався бочкою, в яку врубалося наметове завершення. **НАМС** (латис.) – будинок латиською мовою. Зазвичай додається до власної назви. **НАНГТІСН** – фігурка казкової феї, якою прикрашався дах в'єтнамської споруди. **НАОС** (грец. *житло бога*) – 1. Молитовний зал, головне приміщення храму зі статуєю бога, яке має цілісний простір. 2. Ковчег, обрамлення для статуї бога, саркофага фараона або сховище для священного човна у Стародавньому Єгипті. **НАПВАКРОТЕР, НАПВАКРОТЕРІЙ** – скульптурна краса кутової частини фронтона у вигляді пальмети, волюти. При цьому зображення поділялось на дві частини і «ломилось» під прямим кутом, що давало змогу гарного сприйняття як головного, так і бокового фасадів. **НАПВАЛЬТАНКА** – альтанка з шириною вдвоє більшою, ніж довжина, з планом у вигляді півкола, півовалу. **НАПВБАСТІОН** – чотирикутний виступ укріплення. **НАПВВАЛЬМА** – торцевий схил даху трикутної або трапецієподібної форми, що не доходить до карнизу і має неповну довжину. **НАПВВІКНО** – бокова частина італійського вікна. **НАПВЗАКОМАРА** – завершення зовнішнього прясла стіни кутового приміщення, що перекрито половинкою склепіння. **НАПВЗЕМЛЯНКА** – невелика споруда, частина котрої знаходиться в землі. **НАПВКАЗАРМА** – казарма, збудована вздовж шляху для тимчасового перебування, з неповним складом приміщень (відсутнє відділення для просування одягу). **НАПВКАПОНІР** – фланкуюча рів будівля, що дозволяє діяти в одному напрямі. **НАПВКОЛОНА** – колона, що виступає із стіни на половину діаметра. **НАПВМУТУЛ** – мутул, який частково виступає під виносною плитою карнизу. **НАПВПЕРЕШИЙОК** – те саме, що і демігорж.

НАПВПІДВАЛ – приміщення під першим поверхом, менша половина якого знаходиться нижче рівня землі. **НАПВПЛАЦДАРМ** – тупикове відгалуження від ходу сполучення у польовому укріпленні. **НАПВПОВЕРХ** – значно менший за висотою поверх у порівнянні з іншими. **НАПВРОЗЕТКА** – орнамент у вигляді половини розкритої квітки. **НАПВРОТОНДА** – напівкругла в плані частина будівлі, що виступає з її об'єму. **НАПВСКЛЕПІННЯ** – те саме, що і склепіння четвертне. **НАПВТЕЛАМОН** – кронштейн із горельєфним зображенням чоловічої фігури. **НАПВФРОНТОН** – 1. Фронтон з відсутнім горизонтальним карнизом; те саме, що і *щипець*. 2. Те саме, що і *перерваний фронтон*. **НАПВШЛЮЗ** – водоспуск на греблі ріки чи каналу. **НАПВЯРУС** – значно менший за висотою ярус у багатоярусній будівлі. **НАПІЛЬНА СТІНА** – 1. Стіна фортеці з боку супротивника. 2. Стіна напроти входу до погребу в народному житлі. **НАПІЛЬНИЙ ФАС** – фас укріплення, звернений до супротивника. **НАПУСТКА** – врізаний у нижню частину кровляної ноги нахилений брус, завдяки якому створюється полого форма нижньої частини даху. **НАРОДНИЙ БУДИНОК** – тип громадської споруди в Російській імперії 2-ї половини XIX – початку XX ст. Зводився земськими установами і різними громадськими товариствами, представляючи собою освітянський заклад для широких верств населення. *Н. б.* став прообразом робітничих клубів. **НАРТЕКС** (грец. *скринька*) – вхідне приміщення храму, часто рівної ширини з наосом і з простором, яке звичайно орієнтоване в поперечному напрямі та відділяється від молитовного залу масивними стовпами або стіною з дверима. **НАРФІК** (грец. *ящик*) – крите приміщення біля головного входу до ранньохристиянської базиліки. **НАСИЧЕНІСТЬ КОЛЬОРУ** – ступінь барвистості, концентрації фарби. Менша *н. к.* притаманна тим у спектрі, що розташовані ближче до білого, наприклад, жовтим у порівнянні з фіолетовими.

НАСІЧКА – техніка декорування виробів шляхом інкрустації на металевій основі.

НАСТИЛ – призначена для руху транспортних засобів і пішоходів горизонтальна поверхня моста та в інших спорудах.

НАСХ (араб. *письмо*) – характер декоративних написів в ісламській архітектурі у вигляді скоропису, схематичного і спрощеного напису літер, який у X ст. змінив куфічний напис (порівн. *дивані, куфі, сульс, талік*).

НАТАТІЙ (лат.) – великий басейн для обмивання, влаштований у давньоримських термах і розташований поруч з кальдарієм і лаконіком.

НАТМАНДИР (інд.) – зал, призначений для ритуальних танців у храмовому ансамблі в Оріссі (північно-східній Індії).

НАТУРА – 1. Природа. 2. Те, що реально існує; дійсність.

НАУЛОК (рос.) – назва поперечної вулиці або провулка у російському селі або слободі.

НАУС – погребальна споруда у стародавній Середній Азії (Маргіані), що мала прямокутний план, купольне перекриття, арковий вхід і маленькі стрілоподібні вікна.

НАУСТАМОС (грец. *військовий флот*) – комерційна і військова гавань в античній Греції.

НАЧЕРК – попередньо виконаний малюнок, в якому зафіксовано основну ідею майбутнього твору (порівн. *ескіз*); у загальних рисах зроблений рисунок з натури.

НАЧЛОК – додаткове дахове перекриття над торцевою (чільною) стіною.

НАШВКАРІАТИДА – скульптурна композиція кронштейна у вигляді горельєфного жіночого зображення.

НАЩІЛЬНИК – дерев'яна рейка, що закриває щілину між паралельними дошками або брусами.

НАЯДИ (грец. *текуча*) – німфи вод у греко-римській міфології, які додатково поділялись на богинь річок, джерел і стоячих вод. Відповідні скульптурні, мозаїчні та живописні зображення часто існували у мистецтві епох Античності й Нового часу.

НГАМЬЄХНА – тип храму в Бірмі, характерний п'ятикутним планом у зв'язку із зображенням п'яти Будд.

НЕБО – дерев'яна стеля у вигляді усіченої піраміди в наметових церквах Російської Півночі, яка надавала їм затишність, ошатність і зберігала тепло під час суворих морозних зим. У центрі влаштовувався масивний круг у вигляді замкненого кільця, в яке впиралися

нахилені балки (тябла), що приховували простір, сформований зовнішнім наметовим покриттям. Внаслідок цього утворювався внутрішній намет, значно менший і нижчий за основний. У середині круга зображувався Христос, а пишно орнаментовані тябла поділялися на дванадцять секторів із зображеннями 12 апостолів.

НЕЙЛ – англійська міра довжини, що становить 2,5 дюйма (5,717 см).

НЕКАПІТАЛЬНЕ БУДІВНИЦТВО – будівництво об'єктів з легких збірних конструкцій, що не передбачають влаштування заглиблених фундаментів і підземних приміщень.

НЕКРОПОЛЬ (грец. *мертве місто*) – 1. Великий комплекс поховань з архітектурними і скульптурними пам'ятниками. 2. Кладовище з могилами видатних осіб.

НЕОКЛАСИЦИЗМ – течія в архітектурі та мистецтві другої половини XIX – початку XX ст., що базувалась на стилізації зовнішніх форм античного мистецтва, італійського Відродження і частково класицизму.

НЕОПЛАСТИЦИЗМ – течія в голландському мистецтві, що висувало ідею геометризованої узагальненої форми.

НЕОРАМА – зображення панорами інтер'єра з центрального приміщення споруди. Була винайдена 1827 р.

НЕОРЕАЛІЗМ – напрям в італійському мистецтві та літературі 40-х рр. XX ст., визначальними рисами якого були демократизм, гуманізм і прагнення показати життя без прикрас.

НЕРВІ, П'єр / Pier Nervi (1891–1979) – іта-

лійський інженер, архітектор, майстер залізобетонних конструкцій родом із Сондріо, Ломбардія. Винайшов і ввів у будівельну практику армоцементні конструкції. Був професором Римського університету.

НЕРВІЮРА (франц. *ребро, складка*) – 1. Арка з тесаних каменів або клинчастих цеглин, що створює каркасну основу хрестового склепіння, яке переважно вживалося у готичній архітектурі. 2. Профільоване ребро, що виступає у склепінні (порівн. *гурт*).

НЕРЕЇДИ (грец.) – зображення морських німф, дочок Нерей – бога спокійного моря, які носились хвилями у раковинах, запряжених морськими кінями – гіппокампами.

НЕСУЧА СПРОМОЖНІСТЬ – максимальне навантаження, яке можуть нести будівельні конструкції, їхні елементи, а також ґрунти під-основ без втрати їхніх функціональних якостей.

НЕФ (лат. *корабель*) – те саме, що і *нава*.

НЕФРІТ – виробний камінь від молочно білого, зеленуватого до темно-зеленого кольору. З глибокої давнини вживається для виготовлення предметів прикладного мистецтва, прикрас.

НИНЛУ – ескімоська землянка, виконана з кісток кита, дерну і каменів.

НИТКА – 1. Тонко зсукана, скручена пряжа, що використовується для шиття, в'язання, вишивання, виготовлення тканин тощо. 2. Тонкий довгий предмет, що намотується на що-небудь.

НІВЕЛІР – прилад, що призначається для визначення перевищення однієї точки над іншою.

НІВЕЛІРНА РЕЙКА – дерев'яний брус прямокутного або двотаврового перерізу довжиною 3–4 м з нанесеною на лицьову поверхню шкалою.

НІВЕЛІРНИЙ РЕПЕР – геодезичний знак, який визначає пункт (точку) мережі, що нівелюється.

НІВЕЛЮВАННЯ – топографічна зйомка рельєфу місцевості за попередньо перенесеними на ситуацію, що є об'єктом зйомки, точками.

НІГАМА (санскр.) – назва сільського поселення в Південній Індії та о. Цейлон. Розташовані серед джунглів *н.* захищались від хижаків високою стіною з колючих чагарників, глинобитні будівлі групувались навколо штучного або природного ставка, від якого у всі боки розходились канали для зрошення полів.

НІДЕРЛАНДСЬКА ОБОРОННА СИСТЕМА – те саме, що і *голландська оборонна система*.

НІМБ (лат.) – зображення сяяння навколо голів богів і святих як символ життєвої сили, потойбічного зоріння, мудрості та знання. *Н.* мав різні форми і різні кольори.

НІМЕЙЕР, Ошкар де / *Oscar de Niemeyer*

(1907–2012) – бразильський майстер архітектури і дизайну, Пріцкерівський лауреат 1988 р. родом із Ріо-де-Жанейро. У Бразилії та інших країнах за проектами *Н.* споруджено десятки яскравих і незвичайних своєю композицією будинків і комплексів, серед яких

особливе місце займає місто Бразилія, де він створив ансамбль виняткової оригінальності і виразності. Його роботам присвячені книги і сотні статей. Мільйони бразильців вважають його за поета архітектурних форм і національного героя.

НІМЕЦЬКЕ УКЛАДАННЯ – розташування квадратних шиферних плиток покрівлі паралельними рядами до обрешетування, яке складає кут біля 60° зі звисом даху.

НІМЕЦЬКИЙ ВЕРКБУНД (нім. *виробнича спілка*), об'єднання архітекторів, майстрів декоративного мистецтва і промисловців. *Н. В.* засновано 1907 р. у Мюнхені, 1933 р. скасований нацистами, у 1947 р. відтворений у Дюссельдорфі. Австрійський Веркбунд засновано 1912 р. у Відні. Веркбунди сприяли встановленню дизайну, реорганізації архітектури і художніх ремесел на сучасній промисловій основі.

НІМЕЦЬКИЙ КУТ – закруглений кут дерев'яної будівлі зі щільним розміщенням вертикальних колод або жердин, що розташовані за дугою і з'єднували стіни з горизонтальних брусів.

НІМФЕЙ (грец.) – 1. Святилище, присвячене німфам, яке звичайно споруджувалось біля джерела у вигляді вівтаря та водоймища. *Н.* мали також форму гротів, павільйонів з фонтаном і скульптурами, стіни прикрашались маскаронами, мозаїками голубуватих і бірюзових відтінків. 2. Басейн з відповідними спорудами. 3. Споруда, що захищає джерело від забруднення, може мати вигляд ніші з фонтаном.

НІМФИ (грец.) – другорядні богині у давньогрецькій міфології, що уособлювали природні сили і зображались супутницями богині Артеміді. Поділялися на лісових (дріад), гірських (ореад), річкових (наяд), морських (нерейд).

НІОМОН (япон.) – ворота перед буддійським храмом в Японії, фланковані двома статуями божеств, котрі відігравали роль своєрідних сторожів.

НІЧЛІЖНИЙ БУДИНОК – благодійна будівля, призначена для тимчасового перебування безпритульних.

НІША (франц. < італ. *гніздо*) – невелике заглиблення у стіни із завершенням різної форми. Нерідко служила місцем для статуї, вази, вбудованих шаф. У *н.* також влаштовувались фонтани, вони слугували і як елемент пластичної декорації, розчленування стінової поверхні.

НІШЕВИК – галерея навколо російської церкви, де розташовані ніші.

НІШІ – те саме, що і лежачі вікна (див. *вікно*).

НІЄЛЛО (італ.) – рисунки, що виконані на виробках ювелірів шляхом нієллірування.

НОВОВВЕДЕННЯ – те нове, що недавно або тільки-но ввели.

НОВЕЧЕНТО (італ. Novecento – *двадцятье століття*), стиль образотворчого мистецтва, характерний для фашистської Італії. Виник як реакція на футуризм, тяжіючи до класичної гармонії, більшого традиціоналізму образів. Отримав статус офіційного стилю, проявляючись у сюжетах «трудового героїзму», «єдності народу і влади» тощо. Але на відміну від мистецтва Третього Рейху, не досяг абсолютної монополії в мистецькому житті, співіснуючи, зокрема, з авангардистським раціоналізмом в архітектурі.

НОЙТРА, Річард / Richard Neutra (1892–1970)

– австрійський і американський архітектор, який вважається одним з найбільш значущих представників модернізму родом з Відня, Австро-Угорщина. Сонячний клімат і розкішні ландшафти особливо поєднувалися з його спокійним і витонченим архітектурним стилем. Його новаторські й відкриті проекти висловлюють свободу від умовностей, типових для південної Каліфорнії, де і були виконані всі його роботи. Через деякий час після зустрічі з Фр. Райтом, *Н.* поїхав до Каліфорнії на постійне місце проживання. Незважаючи на те, що його перше враження від Каліфорнії не було позитивним, врешті-решт, він закохався в це місце, яке стало йому другою домівкою. 1929 р. отримав своє перше замовлення на проєкт будинку Ловелла. Цей проєкт проголосив появу нового архітектурного бачення.

НОЙФЕРТ, Ернст / Ernst Neufert (1900–

1986) – німецький майстер архітектури і дизайну, теоретик архітектури, відомий як помічник В. Гропіуса, як наставник і член різних організацій зі стандартизації родом з Фрайбургу. Але найбільшу популярність *Н.* принесла його

книга «Будівельне проєктування». 1939 р. він стає експертом зі стандартизації німецької архітектури промислових будівель і споруд. І вперше в країні публікує Будівельні норми і правила як підручник для раціоналізації будівництва.

НОК – кінцева частина всіх горизонтальних або похилих рангоутних дерев.

НОМЕНКЛАТУРА – сукупність або перелік назв, що їх вживають в якій-небудь галузі виробництва, науки, техніки, а також перелік рахунків, матеріалів тощо.

НОМЕР – окрема кімната в готелі, лазні тощо.

НОНІУС – допоміжна шкала вимірювальних приладів для відліку дробових частинок поділки основної шкали.

НОНСЕНС – безглуздя, нісенітниця.

НОН-ФІНІТО – те саме, що й *нон-стоп*.

НООСФЕРА – сфера взаємодії природи і суспільства, у межах якої розумна людська діяльність стає визначальним чинником розвитку.

НОРІЯ – гігантське водозабірне колесо з черпаками, яке встановлювалося на березі річки або повноводного потоку і наповнювало водою акведук, яким проводилася вода в багатолюдне селище.

НОРМА – установа міра, розмір чогонебудь.

НОРМАЛЬ – 1. Пряма, перпендикулярна до дотичної прямої або площини, що проходить через точку дотику. 2. Деталь установленого зразка. 3. Документ, яким визначають типи, розміри, норми й технічні умови на продукцію певної галузі промисловості або підприємства.

НОРМАЛЬНИЙ – який не має відхилень від норми; який відповідає загальноприйнятим нормам, установленим вимогам тощо; звичайний.

НОУ-ХАУ – технічні знання, досвід, секрети виробництва, сукупність документованих технічних знань і досвіду, необхідних для виготовлення якого-небудь виробу, передача яких обумовлюється спеціальною угодою між сторонами.

НОХ – підвищення у таджицькій оселі; те саме, що і *дукон, раж*.

НУАЛА (араб.) – кругла в плані оселя аборигенів північної Африки, розташована на глинобитній платформі. Комишеві стіни обмазувались глиною і завершувались конусоподібною солом'яною покрівлею.

НУБОХУНДЕ – школа при синагозі.

НУВЕЛЬ, Жан / Jean Nouvel (1945 р. н.) –

французький майстер архітектури і дизайну, лауреат Пріцкерівської премії 2008 р. родом із Фюмеля. Справжній прорив у творчості *Н.* відбувся у 1980-ті в роботі над проєктом будівлі Інституту арабського світу в Парижі. Подальшими значними здобутками стали Ліонський оперний театр, торговельний центр «Євралілл» в Ліллі, галерея Лафайєта в Берліні, Культурно-громадський центр у Люцерні, а також виставковий комплекс «Моноліт», що плавав озером Муртензє під час виставки «Експо 2002». До нещодавніх проєктів *Н.* належать Вежа Агбар у Барселоні, реконструкція Музею королеви Софії в Мадриді. 1991 р. *Н.* став віце-президентом Французького інституту архітектури, а з 1993 р. – почесним членом американського Інституту архітекторів. 1994 р. *Н.* заснував «Ательє Жана Нувеля», що вже із середини 2000-х рр. зі своїми 140 співробітниками стало провідним архітектурним бюро Франції.

НУМАС (лит.) – зрубна будівля з відкритим вогнищем у Литві. Головний вхід до споруди знаходився на торцевому боці, димовий отвір влаштовувався у невисокому чотирихилому дахові. Мала асиметричний план, складаючись з 3–6 приміщень, кожне з яких мало свої входи. Спочатку *н.* був житлом, з XVI ст. використовувався переважно як хлів.

НУНЬЄС, Мануель / Manuel Nunez (1942 р. н.)

– іспано-французький майстер архітектури, урбаніст родом із Самарканду, Узбекистан. Член Королівської академії образотворчого мистецтва Іспанії. Закінчив факультет історії і археології університету Барселони і Школу драматичного мистецтва Адріа Гуалью. 1962 р. в Барселоні разом з Р. Бофілло заснував Ательє Архітектури. Лауреат численних конкурсів, автор проєкта житлового комплексу Арена Пікассо в Нуазі-ле-Гранд, Інституту ESADE та інноваційного комплексу Teatre Lliure в Барселоні, коледжу George Brassens у Парижі тощо. Його проєкти реалізовані в Росії, Німеччині, Нідерландах, Бельгії, Болгарії, Грузії, Алжирі, Конго.

НУРАГА – тип житлової споруди у вигляді масивної башти з надзвичайно товстими стінами, в товщі яких влаштовувались житлові й господарські камери. Одночасно виконувала оборонні і культові функції. Вирішені у формі усіченого конуса *н.* зводились в епоху бронзового віку в Західному Середземномор'ї, розташовуючись зазвичай біля гірських перевалів. **НЮАНС** (франц. *відтінок*) – ледь помітний, тонкий перехід у побудові пластичних і просторових форм, незначне відхилення від загальноприйнятого. Є одним із засобів архітектурної композиції (порівн. *контраст*).

О

ОБВАЛУВАННЯ – зведення земляних дамб навколо місцевості, що потенційно може бути затопленою поверхневими водами.

ОБДОНЬЯ – осілий житловий будинок калмиків, основою якого, архетипом була повстятна кибитка. Отримав дерев'яні обвід у підвалин, раму і стулки дверей.

ОБЕЛІСК (грец. *вертел*) – монументальний гранчастий стовп, що звужується догори і має пірамідальне завершення. Його форма походить від давньоєгипетських храмів на честь бога Сонця. *О.* широко використовувались у європейській архітектурі з Нового часу як доміанти міського середовища, а також як меморіальні пам'ятки. Зазвичай мали чотиригранну форму, нерідко встановлювались на постаментах і п'єдесталах, прикрашались гербами, дошками з присвятними написами.

ОБЕРІГ (ст.слов.) – те саме, що і *anotroneй*.

ОБЕРЛЕНДЕР, Корнелія / Cornelia Oberlander (1921 р. н.) – канадський майстер

ландшафтної архітектури і дизайну родом з Мюльхайму-Руру, Німеччина. Упродовж своєї кар'єри вона сприяла розробці ландшафтного середовища багатьох гучних об'єктів як в Канаді, так і в США, у тому числі площі Робсона і біля будівлі суду Ванкувера, біля Національної галереї Канади, поруч Канадської канцелярії у Вашингтоні; площі поруч публічної бібліотеки Ванкувера, площі поруч Музею антропології при Університеті Британської Колумбії та будівлі Законодавчих зборів Північно-Західних територій в Йеллоу-найфі.

ОБЛАДНАННЯ – сукупність механізмів, приладів, пристроїв тощо, необхідних для чого-небудь; спорядження.

ОБЛАМ, ОБЛОМ – 1. Нависаюча верхня частина дерев'яної оборонної споруди, пристосована для «підшовного бою». Вона виконувалася з масивних колод на випусках поперечних стін, укріплялися перемичками і перекривалися простими двосхилими дахами. Стіни О. прорізалися бійницями, а підлоги – стрільницями. 2. Напуск верхніх вінців над нижніми (порівн. *повал*).

ОБЛАНКИ – те саме, що і *бланкування*.

ОБЛИЦЮВАННЯ – декоративне покриття поверхні іншими матеріалами.

ОБЛО – один з видів врубки колод; докл. див. «в обло».

ОБЛОГОВИЙ БУДИНОК – будівля в російській фортеці, де перебувають мешканці навколишніх селищ під час облоги.

ОБЛОМИ АРХІТЕКТУРНІ – 1. Членування частин ордера на більш дрібні елементи. 2. Різнi у перерізі, найпростіші пластичні елементи (синонім – *мулюри*) Про розмаїття форм докл. див. *астрагал, вал, вал четвертний, валик, викружка, гусьок, каблучок, кавел, кіматій, полличка, скоція, торус* тощо. Зазвичай розташовані в горизонтальних частинах споруд, вони формують профілі цоколів, баз колон, міжповерхових тяг, карнизів, падуг тощо, а також широко використовуються в наличниках, архівольтах, нервюрах. Одночасно *обломи* архітектурні являються прикрасою споруди і збагачуються відповідними орнаментами.

ОБЛОН – горизонтальний перелом схилу у мансардному даху.

ОБМАЗКА – тонкошарове покриття поверхні глинобитних стін, цегляного мурування з каменячерепашнику вапняним або цементним розчином, крізь який проступає малюнок кладки.

ОБМІР – кресленик, виконаний на підставі натурального обстеження споруди і фіксує як загальні розміри, так і розміри окремих елементів. За характером деталізації й точності о. поділяються на архітектурно-археологічні й архітектурні.

ОБОЛОНКА – просторова конструкція, обмежена двома криволінійними поверхнями.

ОБОРІГ (ст.слов.) – рухомий дашок, під яким зберігається сіно від опадів. Мав місце в народному теслярстві України.

ОБОРОННА ЛІНІЯ – комплекс фортечних споруд, фортів, укріплень та інших засобів

захисту, з'єднаних валами і ровами, що влаштовувалися вздовж державних кордонів країни (порівн. *сторожова лінія*).

ОБОЧИНА – незабрукована смуга уздовж упорядкованого шляху.

ОБРАЗ – синтез форми і змісту.

ОБРАЗНИКИ – див. СВОЛОК.

ОБРАМЛЕННЯ – рама, кайма навколо пластичного елемента. Є засобом його акцентування у загальній композиції.

ОБРІЗ – горизонтальний уступ цоколя.

ОБРІЗНА СТАТУЯ – те саме, що і троплей.

ОБРЕШІТКА, ОБРЕШІТУВАННЯ – покриття з дерев'яних планок, брусків, дошок, жердин тощо, яке прикріплюється поперек кроків для настилання покрівлі.

ОБРОБКА ШВІВ МУРУВАННЯ – особливість оформлення горизонтальних і вертикальних швів мурування; основними типами є підрізка, зворотна підрізка, подвійна підрізка, розшивка тощо.

ОБСЕРВАТОРІЯ – споруда для астрономічних спостережень. З'явилась у стародавні часи у зв'язку з розвитком вірувань у небесні культи та потребами передбачити можливість отримання врожаїв у сільському господарстві.

ОБШИТТЯ, ОБШИВКА – облицювання конструкцій за допомогою механічних кріплень.

ОБ'ЄКТ – певна одиниця (споруда, підприємство, ділянка місцини тощо) господарського призначення.

ОВАЛ – фігура, що має вигляд витягнутого круга; обрис чого-небудь, що нагадує таку фігуру.

ОВДАН – велика цистерна для накопичення й збереження дощових і ґрунтових вод у середньовічних містах Азербайджану. Виконувалась у вигляді підземного басейну з мурованими сходами, що виступали над землею нахиленим призматичним обсягом, оформленим порталом.

ОВИ (лат.) – те саме, що й *іоніки*.

ОВИН (ст.слов.) – будівля для просушування снопів перед молотінням. Характерна для російського народного будівництва, мала місце на теренах Лівобережного Полісся в Україні. Відрізняють: ~ **верховий** – двоповерховий зруб без ями в нижній частині.

ОГНИВА (рос.) – коротенька дошка, яка звисає з гребня на головному торцевому фасаді російської дерев'яної хати. Відзначалася примхливим різьбленням і вибагливим силуетом.

ОГОЛОВОК – 1. Верхня частина димаря або вентиляційного каналу. 2. Архівольт, який обрамляє в'їзд до тунелю або залізничної галереї.

ОГОН – петля на кінці або на середині троса, утворена з цього самого троса.

ОГОРОЖА – паркан, стіна, тин тощо, які оточують що-небудь.

ОДА (вірм.) – частина хліва, яка також могла слугувати зимовим житлом. Характерна для вірменського народного будівництва.

ОДА-САХЛІ (груз.) – селянський будинок у Західній Грузії, який розташовувався на високому мурованому цоколі або кам'яних стовпах, виконувався з дерева і перекривався чотирисхилим дахом. В середині складався з двох кімнат і великого залу, перед яким влаштовувалася суцільна галерея з різьбленими перилами і стовпчиками.

ОДВІРОК – 1. Дерев'яні бруси, якими обрамований дверний проріз. 2. Стійки з боків від дверей, якими підтримується перемичка над прорізом.

ОДЕЙОН (грец.) – 1. Невеликий театр античної доби у вигляді круглої або прямокутної в плані будівлі зі спрощеною сценічною частиною, призначений для виступів музикантів і читців. 2. Споруда для концертів і танців у Новий час.

ОДНОПІДКОСНА СИСТЕМА – конструкція дерев'яного моста, де середину кожного прогону підтримували два підкоси, щільно з'єднані між собою.

ОДРИН (давньорус.) – загальна спальня у православному монастирі України й Росії (порівн. *дорміторій, дортуар*).

ОДРИНА – спальня кімната у давньоруському житловому будинку.

ОДЯГ ФОРТИФІКАЦІЙНИЙ – штучне облицювання земляних елементів від обвалів. Виконується з дерну, фашин, хмизу, жердин, дощок, мішків із землею.

ОЖИВА (франц. < лат. *підтримувати*) – ребро склепіння в готичній архітектурі, діагональна арка. Дорівнюючи за висотою боковій щоковій, *о.* дозволила винайти в архітектурі готики т. зв. зв'язану конструктивну систему, що утворювалася від перетину під прямим кутом двох коробових склепінь.

ОЗДОБЛЕННЯ – покриття поверхні додатковим шаром матеріалів.

ОЗЕЛЕНЕННЯ – дія за значенням озеленити, озеленяти.

ОЗИРІСТИЧНИЙ СТОВП – стовп, на чільному боці якого виконувалося горельєфне зо-

браження на повний зріст фараона у вигляді бога Озіріса. Був поширений у храмовій і сакральній архітектурі Стародавнього Єгипту.

ОЙКОС (грец. *кімната*) – 1. Головна, найпросторіша кімната еллінського будинку з вогнищем, що часто зверталася у двір портиком в антах, інколи слугувала і кухнею. 2. Узагальнена назва давньогрецького житлового будинку.

ОЙКУМЕНА – те саме, що і *ейкумена*.

ОКЕАНІДА (грец.) – одна з дочок Океану і Тетіс за давньогрецькою міфологією. Всього їх начебто нараховувалось три тисячі.

ОКНИЦЕ (молд.) – аркові пояски, які прикрашали площини стін молдовських храмів.

ОКОВА (укр.) – те саме, що і *наличник*.

ОКОЛОТОК (рос.) – 1. Периферійна частина або пригород російського міста. 2. Підрозділ міської поліції. 3. Залізнична ділянка з відповідними службами.

ОКОЛЬНЕ МІСТО, ОКОЛЬНИЙ ГРАД – частина давньоруського міста, розташована біля дитинця, на околиці.

ОКСИДУВАННЯ – штучне окислення поверхні металевих виробів, щоб запобігти корозії і надати їм красивого зовнішнього вигляду.

ОКТАЕДР – 1. Восьмигранник; тіло обмежене вісьмома трикутниками. 2. У кристалографії – одна з найпростіших форм кубічної системи кристалів. У формі *о.* кристалізуються магнетит, мідь, срібло, алмаз тощо.

ОКТАГОН, ОКТОГОН (грец. *вісім колін*) – восьмигранна у плані мурована або дерев'яна споруда чи їхня частина. У Стародавньому Римі перекривалася зімкненим куполом, у подальшому – часто наметом або куполом (порівн. *восьмерик*).

ОКТОСТИЛЬ, ОКТАСТИЛЬ (грец. *восьмиколонний*) – тип античного храму з вісьмома колонами на торцевому фасаді.

ОКУЛУС (лат.) – вікно витягнутої форми із загостреними кінцями в кутах. Нагадуючи своєю формою бичаче око, нерідко отримувало відповідну назву (див. *вікно*). Поряд з горизонтальною інколи мало і вертикальну форму. Горищне вікно часто застосовувалося в спорудах європейського Середньовіччя. Пізніше, у стилях бароко, класицизму, рококо влаштовувалося над вхідними дверима для кращого освітлення тамбура, вестибюля, а також на аттиках, мансардах і навіть в падухах парадних приміщень (наприклад, аванзал з «бичачим оком» у Версалі).

ОЛЕННИЙ КАМІНЬ – вертикальний стовп, площина якого збагачувалася сакральними зображеннями на честь предків і Вічного неба. *О. к.* споруджувалися в I тис. до н. е. в Центральній Азії й були подібними до вішапів, оленних каменів і кам'яних баб, що встановлювались в інших регіонах

ОЛИВИ – декоративний мотив на випуклих обломах, подібний до бус.

ОЛИВКОВІ ЛИСТЯ – варіант виконання аканту з округленими кінцями листів, прийнятий у Стародавньому Римі.

ОЛІФА НАТУРАЛЬНА – плівкоутворююча речовина. *О. н.* виготовлюється із рослинної олії (льняної, конопляної тощо) шляхом її термічної обробки. Застосовується *о. н.* головним чином при виробництві лакофарбових матеріалів.

ОЛМСТЕД, Фредерік / Frederick Olmsted

(1822–1903) – американський майстер ландшафтної архітектури і дизайну, журналіст, соціальний критик і громадський діяч родом із Хартфорта, Коннектикут. У народі вважається батьком американської ландшафтної архітектури. *О.* був задіяний у проектуванні багатьох відомих міських парків у партнерстві з К. Воком, серед яких Проспект Парк і Центральний Парк у Нью-Йорці, а також Елм Парк у Вустері, Массачусетс, що, на думку багатьох, є першим міським парком в Америці.

ОЛТАР (лат. *підвищення*) – те саме, що і *вівтар*.

ОЛЬБРИХ, Йозеф / Josef Olbrich (1867–1908)

– австро-угорський майстер архітектури і дизайну родом з Троппау. Представник прямого модерну, автор виставкової будівлі Віденського сецесіону у Відні. Батько архітектора володів цегляним заводом, і *О.* познайомився з будівельними технологіями ще в дитинстві. 1882 р., не закінчивши середньої школи, пішов працювати креслярем, у 1886–1890 рр. завершив середню освіту у Відні, потім навчався в Академії образотворчих мистецтв Відня. С 1893 року – помічник О. Вагнера на проектуванні Віденської міської залізниці. Фактично виконував робочі креслення станцій. С 1900 р. жив і працював у Дармштадті, Німеччина.

ОМФАЛ, ПУП ЗЕМЛІ (грец.) – священний камінь для поклоніння стародавніх греків у вигляді монолітної кам'яної брили, яка вважалася пупом Землі і знаходилася у храмі Аполлона в Дельфах. Походить від фетишів у вигляді менгірів, якими в стародавні епохи греки увічнювали образи Зевса, Діоніса та інших богів.

ОМШАНИК (укр.) – господарська будівля на українському селянському подвір'ї, призначена для зимування вуликів із сім'ями бджіл.

ОНДОЛЬ (кор.) – піч-лежанка у корейському народному будинку (див. чип), яка одночасно слугувала для обігрівання приміщень.

ОНДУЛІН – хвилястий листовий покрівельний матеріал з волокнистим наповнювачем. *О.* не містить *азбесту*.

ОНИКС – мінерал класу силікатів, грубосмугастий різновид халцедону. Використовують у ювелірній справі та як виробне каміння.

ОПАК – 1. Сорт білої глини, що її використовують для виготовлення посуду. 2. Білі гончарні вироби, схожі на тонкий фаянс.

ОПАЛ – мінерал класу силікатів, переважно білого або сірого кольору; Синювато-білий, або благородний, опал – дорогоцінний камінь.

ОПАЛУБКА – дерев'яна знімна форма для кам'яних і бетонних робіт.

ОПАСАННЯ (укр.) – дерев'яна крита галерея навколо будівлі, створена виносом даху на простих або різьблених кронштейнах. У низці храмів *о.* влаштовували кількома горизонтальними рядами, підкреслюючи ярусність загальної композиції споруди.

ОПЕЙОН, ОПАЙОН (лат.) – отвір у куполі для природного освітлення чи для демонстрації розписів на поверхні другого куполу при кількешаровій конструкції (порівн. *лантерна*)

ОПІСТОДОМ, ОПІСФОДОМ (грец.) – закриті приміщення за наосом стародавньої культової будівлі, вхід до якого був влаштований із заднього боку (синонім – *постікум*). У давньогрецьких храмах знаходився у західній частині та іноді призначався для зберігання коштовностей.

ОПІЧОК, ОПІЧЧЯ – кліть, на яку встановлювалася піч або груба, для чого вона виконувалася з товстих тесаних колод.

ОПОРИ – конструктивні елементи, що несуть вагу будівлі або її частин (синонім – *підпори*). Використовують як стіни, стовпи, стійки, пілони тощо, у мостах – бики і стояни.

ОРДЕР (лат. *порядок, стрій*) – 1. У широкому розумінні – єдність конструкцій і пластичних форм. 2. Стала система стійково-балкових конструкцій, підпорядкована закономірностям певної образної доктрини, згідно якій розміри визначаються залежно від модуля, набуваючи конкретні пропорції. В основу класичного ордеру покладено художньо розроблену підпору з базою і капітеллю (колонна), яка підтримує балкове перекриття (антаблемент). Ордерними частинами є підніжжя (крепіда, стереобат, стилобат, цоколь), а також завершення (фронтон, парапет, аттик тощо). Така система зберігається на стіновій площині, де замість колон можуть виступати тричвертні колони, напівколони або пілястри. Різновидом ордеру виступають і структури, пов'язані з арковими конструкціями. Розвиток *о.* у Старому Світі почався в Стародавньому Єгипті (докл. див. **ЄГИПЕТСЬКИЙ ОРДЕР**). Найвідомішими є архітектурні ордери, розроблені в античній Греції – дорійський, іонійський та коринфський, які були доповнені у Стародавньому Римі тосканським і композитним.

ОРДЕРНА АРКАДА – докл. див. *аркада ордерна*.

ОРДИНАР – те саме, що і солітер.

ОРДІНЕР (англ.) – шинковий заклад з кімнатою для біржових операцій, який став поширений в США під час колонізації англійцями Америки.

ОРДОНАНСТАУЗ – споруда для комендантського управління.

ОРЕАДИ (лат. < грец. *гора*) – в античній міфології вважались німфами гір і відповідним чином зображались у монументальному мистецтві.

ОРИГІНАЛ – те, що є основою для відтворення, копіювання, переробки тощо; першоджерело, першоджерело, взір.

ОРИГІНАЛ-МАКЕТ – оригінал рукопису для видання, надрукований на машинці з точним відтворенням шпальти набору книги.

ОРИГІНАЛЬНИЙ – 1. Який не є копією або підробкою чого-небудь; справжній, автентичний. Створений самостійно, без наслідування відомих зразків. 2. Який привертає до себе увагу своєю незвичайністю, своєрідністю. Не схожий на інших; самобутній. Дивний, химерний.

ОРИГІНАЛЬНІСТЬ – автентичність, своєрідність, самобутність, незвичайність.

ОРІЄНТАЛІЗМ (лат.) – 1. Вивчення історії, мови, культури народів Сходу; захоплення Сходом. 2. Орієнтальний характер чогось.

ОРІЄНТАЦІЯ – 1. Визначення місця свого перебування в просторі або напрямку свого руху. 2. Поширення поняття напрямку на прямий на інші геометричні образи (наприклад: орієнтованою кривою є крива з вибраним на ній одним з двох можливих напрямків).

ОРІЛЬОН (нім. *вушко*) – закруглення двох третин фланку у фортецях.

ОРМУШЛЬ, ОРМУШЕЛЬ (нім. *вушна раковина*) – форма хрящового орнаменту у вигляді «S»-подібного завитка, сполучення гротеску, картуша і стрічкового переплетення (порівн. *кнорпель, орнамент «вушна черепашка»*). Розроблена фламандським архітектором і скульптором К. Флорісом в епоху раннього бароко.

ОРНАМЕНТ (лат. *прикраса*) – ритмічне чергування різноманітних зображень, які можуть бути великомасштабними і дрібномасштабними, стилізованими і натуралістичними, мати геометричне (наприклад, меандр), рослинне (акант, пальметка тощо) або інше походження, являти собою упорядкування стилізованих рослинних, зооморфних і антропоморфних мотивів. Крім того, прийнято виділяти особливі орнаментальні візерунки ~ **абстрактний звіриний** – виконаний з геометричних мотивів плетіння з окремими зображеннями деталей тварин і птахів (їхніх голів, хвостів, лап, крил). Був поширений у середньовічній Європі в VI–XIII ст., у мистецтві норманів, Франції часів Меровінгів; ~ **вусиковий** – у вигляді переплєтених пагінців акантового листа; ~ **«вушна черепашка»** – отримував хрящові потовщення і сплетення, часто застосовувались червоподібні закруглені форми людського вуха, звідкіля і назва (синонім – *орнамент «хрящ»*, порівн. *ормушль*); ~ **епіграфічний** – напис, зроблений стилізованими літерами, який зазвичай носить пояснювальний чи повчальний характер. Найчастіше вживались тексти, виконані готичним, старослов'янськими шрифтами або арабською мовою (наприклад, цитати з Корану); ~ **накладний** – складається з лінійних і стрічкових сплетень, чітких геометричних форм (квадри, піраміди, конуси), зірок, масок, грон плодів тощо, які зв'язані скріпами у вигляді шляпок цвяхів і шурупів, створюючи

враження прибитих до поверхні. Був запропонований німецьким скульптором П. Флетнером за часів Північного Ренесансу; ~ **орнітоморфний** (грец. *птахоподібний*) – основним мотивом є стилізовані зображення птахів, класи і види яких обирались не випадково, а мали певне змістовне навантаження, відображаючи комплекс пануючих у суспільстві ідей. Мали місце у мистецтві стародавніх Дворіччя і Персії, згодом поширені у Візантії, країнах Північної, Західної та Східної Європи; ~ **сувойовий** – за мотивами схожий з орнаментом накладного, але кінці стрічок виступали з поверхні і звивалися. Часто застосовувався в картушах, починаючи з часів Північного Ренесансу; ~ **таратологічний** (лат. *зібрання дивин*) – вирішений у вигляді примхливо переплетених зооморфних і рослинних мотивів, де, на відміну від орнаменту абстрактного звіриного, укомпоновані зображення казкових драконів, химер, фантастично поєднаних мотивів фауни і флори. Був притаманний монументальному мистецтву Європи XII–XV ст.; ~ **фітоморфний** – те саме, що і *рослинний*; ~ **«хрящ»** – те саме, що і *«вушна черепашка»*. У мистецтві кожного народу, на різних етапах стильового розвитку його архітектури і монументального мистецтва формувалися власні орнаментальні композиції, які залежали від будівельних матеріалів і конструкцій, на яких вони розташовані, та засобів технічного виконання. Їхню сукупність називають *орнаментикою*. Відображаючи формальні особливості того чи іншого стилю, стильових напрямів, течій, регіональних шкіл, вона носить історичний характер, має змістовні, сюжетні та ідеологічні навантаження. Усе це дає змогу навіть виконувати атрибуцію тих чи інших художніх творів.

ОРНАМЕНТАЛЬНИЙ – той, що має характер орнаменту; орнаментальний стиль.

ОРНАМЕНТИКА (лат.) – 1. Сукупність елементів орнаменту в певному художньому стилі або творі мистецтва, архітектури. 2. Мистецтво, техніка орнаментування.

ОРТА, Віктор / Victor Horta (1861–1947) –

бельгійський майстер архітектури і дизайну, яскравий представник напряму Ар Нуво ро-

дом із Гента. *О.* вважається однією з найважливіших постатей у мистецтві архітектури цього напряму. У 1927 р. *О.* став президентом Королівської Академії образотворчого мистецтва в Брюсселі на знак визнання його роботи. Після того, як Ар Нуво втратив популярність, багато з будівель *О.* було знищено. Деякі з будівель *О.* у Брюсселі існують сьогодні й доступні для огляду. Чотири брюссельських будинки роботи *О.* включені до списку об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

ОРТОГОНАЛЬ – в архітектурному проектуванні – система зображення плану або фасаду. *О.* виконується в прямих лініях, без врахування перспективних скорочень.

ОРТОСТАТ, ОРФОСТАТ (грец. *прямо поставлений*) – вертикальна плита у нижній частині стіни з рельєфним зображенням, призначена для посилення кам'яної або змішаної конструкції. Іноді *о.* розміщувались з обох боків стіни, надаючи конструкції ще більшої міцності.

ОРТОЦЕНТР – точка перетину висот трикутника.

ОРХЕСТРА (грец. *танцюю*) – 1. Круглий майданчик античного грецького театру з вівтарем Діоніса, призначений для виступу хору співаків і відділений невисоким кам'яним бортиком. 2. Півкруглий у плані майданчик у давньоримському театрі, де хор не виступав. На ньому знаходилися місця для почесних глядачів.

ОСА (аббр.) – Об'єднання сучасних архітекторів. Засноване братами Весніними, М. Я. Гінзбургом та їхніми однодумцями в 1925 р. Складало ядро радянського конструктивізму.

ОСВІТЛЕННЯ – 1. Дія за значенням освітити. 2. Світло від якого-небудь джерела. 3. Технічне обладнання, яке є джерелом світла. 4. Розподіл світла і тіні на картині, фотографії тощо.

ОСЕРЕДОК – окрема садиба або поселення (хата з граждою у гуцулів).

ОСНОВИ СПОРУД – масив ґрунту, на який передаються навантаження від фундаментів будівель і споруд.

ОСОБНЯК – міський багатокімнатний будинок для однієї родини, який будувався одно- чи кількаповерховим і розташовувався зазвичай уздовж вулиці на впорядкованій земельній ділянці, де знаходилися сад і двір зі службовими та господарськими будівлями.

ОСПЕДАЛЕ (італ.) – назва італійських шпиталю, лікарні або притулку.

ОСПІЦІУМ (лат.) – кімнати для гостей у давньоримському житловому будинку.

ОССУАРІЙ (лат.) – 1. Невелика будівля або ніша в храмі, де знаходяться череп і кісті, зібрані на скасованому кладовищі або на полі бою. 2. Урна з попелом покійного (Античність) або скриня з кістками (Середня Азія). 3. Сховище кісток.

ОСТЕНСИВНІСТЬ (лат.) – наочний, такий, яким можна продемонструвати. Остенсивно – представити словесну інформацію за допомогою креслення, рисунка, малюнка тощо.

ОСТІЙ (лат.) – розташоване між вестибюлем і *атріумом* приміщення давньоримського житлового будинку заможної особи.

ОСТРІВ – ділянка у великому приватному парку, призначена для усамітнення й роздумів.

ОСТРІГ, ОСТРОЖОК – 1. Розташоване в прикордонній смузі давньоруське укріплення із загостреною дерев'яною огорожею, де тимчасово або постійно знаходився військовий загін. 2. Невелика в'язниця із високою стіною у Російській імперії XVIII–XIX ст.

ОСТРІШИНА – те саме, що і *підстрішина*.

ОСТРІШОК – напіввальма, трикутний за формою схил даху.

ОТЕЛЬ (франц.) – 1. Невеликий палац, багатий особняк знатної особи у французькому місті Нового часу. На відміну від особняка буржуа зазвичай розташовувався всередині дворової ділянки. 2. Пізніше – маленький готель.

ОТТОМАНКА – диван зі спинкою, що складається з трьох знімних подушок, і двома знімними підлокітниками. Подушки спинки спираються на стіну, біля якої стоїть оттоманка, а підлокітники – на спеціальні металеві опори, укріплені до боків *о.* Сидіння оттоманки складається з окремих знімних подушок. Під сидінням часто влаштовується сховище глибиною 0,12–0,16 м для постільних речей або інших речей. Зазвичай ширина *о.* разом зі знімними подушками 0,9 м, а довжина (разом зі знімними підлокітниками) – не менше 1,8 м. Переваги *о.*: простота перетворення з дивана в зручне спальне місце, зручність чищення.

ОХАБЕНЬ – 1. Зовнішнє кільце укріплень давньоруського міста. 2. Передмістя, яке розташовувалося за оборонною стіною дитинця, кремля. 3. Одяг російської знаті в XV–XVI ст.

ОХЛУПЕНЬ (рос.) – видовбана знизу колода, що прикриває стик шалівки на гребні даху російської хати. Кінець *о.* над фронтоном прикрашався фігурним зображенням верхньої частини тварини (коня) або птаха.

ОХРА – природний жовтий пігмент. Основні компоненти – гідроксиди заліза і глина. Широко застосовується для приготування фарб, шпаклівок і ґрунтовок.

ОЧЕПА (укр.) – 1. Верхня горизонтальна частина дверного наличника у вигляді фігурної різьбленої дошки, візерунки якої нерідко яскраво розфарбовувалися (синонім – *очілля*). 2. Те саме, що і *мауерлат*.

П

П'Є – одиниця виміру в Латинській Америці, Іспанії, Бельгії.

П'ЄДЕСТАЛ (франц. < італ. *нога і місто*) – 1. Підніжжя колони класичного ордеру, що має три частини: базу, основну частину – стілець, карниз і підпорядковується принципам ордерної побудови. 2. Підніжжя для скульптури або вази, яке теж складається з трьох частин (порівн. *постамент*).

П'ЮПІТР – вмонтована або напільна підставка для нот, а також настільна підставка для книг або зошитів.

П'ЯРТНЕРС – отвір у палубі, через який проходить нижній кінець щогли.

П'ЯТА – нижня опорна частина арки чи склепіння або верхній камінь підпори, що несе арку чи склепіння. Мають місце такі: ~ **виносна (випускна)** – така, що спирається на горизонтальні ряди мурування, стесані краї якої плавно продовжують дугу арки; ~ **врізана** – представляє собою вмурований клинчастий камінь, на який спирається арка; ~ **дверей** – нижній і верхній виступи дверної стулки, завдяки чому двері прикріплюються і повертаються.

П'ЯТИБАННИК – характерне для православного культового зодчества завершення церкви п'ятьма банями.

П'ЯТИСТИНОК – 1. тип селянського житлового будинку в Росії та інших країнах, докл. див. *ізба*. 2. Переруб.

П'ЯТРА (рос.) – обмежена точеними колонками галерея на другому ярусі комори у Сибіру.

ПА – сільське поселення аборигенів Нової Зеландії (народу маорі), яке оточувалося огорожами і ровами (порівн. *каінга*).

ПАВІЛЬЙОН (франц. < лат. *палатка*) – 1. Невелика паркова будівля з компактним обсягом, призначена для відпочинку, розваг. У Новий час нерідко отримувала вигляд античного храму. 2. Квадратний або багатокутний у плані окремих корпус палацового комплексу або частина палацу з відособленою покрівлею. 3. Тимчасова або капітальна споруда для демонстрації експонатів на виставці.

ПАВІМЕНТ (лат. *втоптаний*) – те саме, що і літостротон.

ПАГОДА (португ. < санскр. *священний*) – буддистська культова споруда для зберігання реліквій у вигляді павільйону, обеліску або кількаярусної башти на високій платформі. Зводилась перед головним корпусом храмового ансамблю і зазвичай грала роль домінанти. Більшість *п.* відзначались багатим пластичним декором, скульптурним оздобленням.

ПАДМАСАНА – трон божества, розташований у другому дворі поруч з ярусною баштою меру в храмовому ансамблі (пура) на о. Балі в Індонезії.

ПАДУГА – 1. Криволінійна в перетині поверхня (типу вижолобки, викружки) між карнизом і стелею в приміщенні. 2. Бокова частина дзеркального склепіння. 3. Верхня декорація на театральній сцені, яка маскує механізми верхньої частини.

ПАДУРАКСА – багато оздоблені ворота до другого внутрішнього двору у храмовому комплексі (пура) на о. Балі в Індонезії.

ПАСПАЄ – фундаменти з великих неотесаних каменів, частина площі яких несла конструкції житлової будівлі, а інша слугувала двором або своєрідним балконом. Мали місце в мешканців Маркізьких островів Полінезії.

ПАЗ – жолоб в місцях з'єднання елементів будівельних конструкцій (брусів, колод, дошок). У паз вставляється з'єднувальна рейка або гребінь суміжного елемента.

ПАЗИК – інструмент для вибірки пазів в елементах дерев'яних конструкцій.

ПАЗУХА – простір між зовнішніми поверхнями суміжних склепінь або склепінням і стіною, площа над перекриттям споруди; порівн. *запалубка*.

ПАЙ-ЛОУ (кит.) – тріумфальна брама, споруджена на честь свята, видатної події або особи в Стародавньому Китаї. Виконана з каменю або дерева, відзначаючись показними розмірами, багатим різьбленим оздобленням, вона відкривала великі архітектурні ансамблі.

ПАЙН – храмова споруда в Індокитаї, Бірмі.

ПАЙОТ – солом'яна хатина в Кампучії.

ПАКАРА (санскр.) – фортечні стіни, що оточували середньовічні міста на Цейлоні. Уздовж них влаштовувались рови (парікха).

ПАКГАУЗ (нім.) – великий склад на триторії митниці або на великій залізничній станції для недовгочасного зберігання товарів.

ПАЛЛАДІО, Андреа / Andrea Palladio (1508

–1580) – італійський майстер і теоретик архітектури пізнього Відродження родом з Падуї. 1524 р. майбутній майстер переселився до Віченци, де кілька років виконував важку роботу в каменеобробних майстернях. У подальшому під керівництвом Дж. Тріссіно *П.* здобув всебічну гуманітарну й архітектурну освіту. Для обмірів античних пам'яток архітектури *П.* їздив до Верони, Риму, Спліту в Хорватії, Німу у Франції. *П.* здійснив величезний вплив на розвиток класицистичного напрямку в архітектурі XVII–XVIII ст., яке отримало назву палладіанство. Цитата: «Краса – результат прекрасної форми і відповідності цілого частинам, частин між собою і також частин цілому, оскільки будівлі, подібно красивому людському тілу, не повинні мати нічого зайвого, все в них повинно бути пропорційно і доцільно».

ПАЛАМАРНЯ – те саме, що і *дияконник*.

ПАЛАНКА – 1. Невелике укріплення заporожців, яке оточувалося частоколом; 2. Укріплена резиденція полковника та його канцелярії в Україні XVII–XVIII ст.

ПАЛАС (лат.) – 1. Палац феодального замку в кільці фортечних стін. Був поширений у середньовічній Німеччині. 2. Одношарова килимова тканина ручного виробництва без ворсу або килим для підлоги машинного виробництва.

ПАЛАСІО (ісп.) – споруда палацового типу в Іспанії та країнах Латинської Америки.

ПАЛАТА – 1. Парадний зал у давньоруській споруді, призначений для прийому гостей і урочистостей. Залежно від розмірів зводився безстовпним або з одним середнім стовпом, що підтримував склепінчасте перекриття. 2. Окрема кімната для хворих у лікувальному закладі.

ПАЛАТИ (лат. *чертог*) – муроване житло з великою кількістю приміщень, інколи кількаповерхове. Будувалося в давньоруські часи (порівн. *хороми*).

ПАЛАТКА – невелике приміщення цивільного призначення зі склепінчастим перекриттям.

ПАЛАТНЕ ПИСЬМО – характер зображення будівель у зворотній перспективі, коли більш віддаленні від глядача частини споруди начебто розходяться і збільшуються у своїх розмірах. Мало місце в розписах й іконописі Візантії та інших країн.

ПАЛАФІТИ (італ.) – стародавні споруди на помостах, які спиралися на палі та розташовувалися серед болотистої місцевості або на річці, озері, неподалік від берега. Поселення з *п.* характерні для епох пізнього неоліту і бронзового віку.

ПАЛАЦ (італ.) – 1. Велика споруда з парадними приміщеннями житлового або адміністративного призначення, урочистими фасадами. З'явилися ще в сиву давнину, найбільший розвиток отримали наприкінці Середньовіччя. У Новий час та в XIX ст. мали найрізноманітніший вигляд, часто анфіладне розпланування вишукано оздоблених приміщень. Зводились у містах, царських і дворянських резиденціях та сільській місцевості. Поряд з ними у Російській імперії виник так званий: ~ **дорожній** – палацовий комплекс, призначений для тимчасового перебування царської родини під час подорожі. 2. Назва сучасних будівель, що мають велике громадське значення (наприклад, *П.* правосуддя, *П.* культури, *П.* спорту тощо).

ПАЛАЦЦО – палац італійський, будівля, характерна для епохи Ренесансу. Назва походить від Палатинського горба у Римі, де в стародавні часи споруджувались імператорські палаци. Типологічно сформувався у XIII–XIV ст. синтетичним поєднанням будинку буржуа (коза) і міського феодального замку (кастелло). Представляв собою кількаповерхову споруду з рустованими цоколями і підкреслено масивними стінами, завдяки чому ззовні зберігав вигляд суворого середньовічного замку, і затишним внутрішнім прямокутним двором (патіо), оточеним колонними або арковими галереями, лоджіями.

ПАЛЕВИЙ – блідо-жовтий з рожевим відтінком.

ПАЛЕСТРА (грец. *боротися*) – 1. Споруда або комплекс для фізичних вправ і навчання підлітків 13–15 років, що входила до складу

гімнасія. 2. Споруда для спеціального тренування борців в античній Греції.

ПАЛЕТА – те саме, що і *палітра*.

ПАЛЕТКА – переділена на квадрати прозора пластинка, яка служить для обчислювання площ на планах і картах.

ПАЛІСАД (франц. < лат. *частокіл*) –

1. Огорожа із вертикальних загострених колод, що вриті у землю, над якою здійсались до 2 м заввишки. Прилягаючи щільно одна до одної, колоди з'єднувались поперековими брусками. *П.* застосовувався при створенні укріплень, утруднюючи дії нападників. Те саме, що і *частокіл*. 2. Щільно вбиті в землю колоди для захисту земляних схилів від осипання і зсувів. 3. Невисока трельяжна огорожа уздовж краю боскета, що переважно створювалася в регулярному парку. 4. Невисока наскрізна огорожа, виконана з рейок.

ПАЛІСАДНА СТІНА – фортечний палісад з бійницями.

ПАЛІСАДНИК – 1. Маленький садок або квітник перед будинком, загороджений палісадом. 2. Дуже легка, ажурна огорожа.

ПАЛІСАНДР – цінна тверда деревина деяких тропічних дерев червоно-коричневого, темно-рожевого або фіолетового кольору, що йде на виготовлення музичних інструментів, дорогих меблів тощо, а також таке дерево.

ПАЛІТРА – 1. Чотирикутна або овальна дощечка, пластинка, на якій живописець змішує і розтирає фарби; сполучення спеціально добраних художником барв і їх відтінків при виготовленні фарб; сукупність, сполучення кольорів, характерне для окремої картини, творчості художника тощо. 2. Сукупність виражальних засобів у творчості письменника, композитора тощо.

ПАЛЛАВСЬКИЙ ОРДЕР – система стійково-балкових конструкцій, поширена в VII–XVIII ст. у Південній Індії. Круглий стовбур колони з підніжжям у вигляді фігури сидячого лева увінчувався капітеллю у формі тюрбана з квадратною плитою. Архітрав підтримувався консолями, що спиралися на капітелі. Енергійно виступаючий карниз прикрашався куду. На парапеті мали місце рельєфні зображення чайтій і альпрасад.

ПАЛЛАДУМ (грец.) – статуя богині Афіни Паллади, яка начебто оберігала давньогрецьке місто. У Стародавньому Римі *п.* знаходився у храмі Вести і мав вигляд дерев'яного ксону, який за легендою вивіз з Трої Еней.

ПАЛМ – одиниця довжини в англійській системі мір; становить 7,62 см.

ПАЛОМНИЦЬКА ЦЕРКВА – християнський храм, споруджений на шляху паломників до так званих святих місць. У середньовічній Франції та інших країнах *п. ц.* обов'язково мала мощі святого, які виставлялись у вівтарній частині для огляду в апсидіолах навколо центральної апсиди, що утворювали вінок капел.

ПАЛОЦЬКИЙ БУДИНОК – селянський житловий будинок північної Угорщини. Прямокутна в плані дерев'яна споруда з вальмовим дахом зверталась на вулицю торцевим фасадом, приміщення виструнчувались вздовж поздовжнього фасаду, де влаштовувались різноманітні за формами, прикриті спущеними частинами покрівлі ганки (порівн. альфольдський будинок, задунайський будинок).

ПАЛЬМА (лат.) – 1. тропічне й субтропічне дерево з невеликою кількістю гілок, що несуть на вершині великі листя. Широко вживалось у будівництві, а форми листя послужили зразком для стародавніх єгиптян при створенні відповідної капітелі; 2. голландська міра для виміру товщини щоглового лісу (9,4 см); 3. твір пластики в давнього американського народу тотонаків, пов'язаний з ритуальною грою в м'яч. Прикріплені попереду спеціальних поясів – «ярем» вузькі статуетки з віялоподібною вершиною і упором в основі зображали птахів, тварин, пишно одягнених персонажів, зв'язані з культом війни і людськими жертвоприношеннями (додатково див. «сокира», «яremo»).

ПАЛЬМЕТА (франц. *пальмова гілка*) – живописний або скульптурний орнаментальний елемент у вигляді пучків вузького листя, яких нараховується непарна кількість і вони розташовані симетрично та доповнені знизу волотами. Складається з двох проєкцій: вигляд квітки збоку і половина вигляду зверху. У різні часи і у різних народів змінювались рослини (пальма, лотос, акант, троянда тощо), характер стилізації та пропорції зображень. Широко використовувався для декорації фризів, стін, фронтонів. Існує так звана: **паркова пальмета** – стилізований рослинний мотив відповідної форми у парковому партері або біля його межі.

ПАЛЯ – стрижень, що вбивається у ґрунт для його ущільнення або досягнення матерікової основи і тим самим укріплення підвалин споруди.

ПАМ'ЯТКА ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ – створений в минулі історичні епохи матеріальний об'єкт, який має значну історичну та художню цінність. Пам'ятки художньої культури прийнято поділяти на рухомі, що зберігаються в музеях, архівах, бібліотеках і приватних колекціях, та нерухомі, розташовані просто неба. Останні поділяються на такі види: ~ **пам'ятка архітектури** – високохудожній архітектурний твір, збудований у минулі історичні періоди. Хронологічна дистанція має складати понад 40–50 років від сучасного моменту, споруда повинна оцінюватися передовсім з точки зору співвідношення просторів і мас, мистецького вирішення екстер'єру та інтер'єру; ~ **пам'ятка містобудування** – високохудожній містобудівний твір, виконаний у минулі історичні періоди (теж 40–50 років тому). Містобудівне утворення це – середовище просто неба, яке організовано спорудами, зеленими насадженнями тощо, тому оцінювати треба планшет, загорожу у вигляді споруд, зелені, напівпрозорих колонад, ґрат, а також заповнення простору; ~ **пам'ятка монументального мистецтва** – високохудожні твори скульптури, живопису та декоративного мистецтва, які можуть бути пов'язані з архітектурними спорудами, так і самостійні, що характеризують світогляд, естетичні погляди і рівень розвитку культури певної історичної епохи. У низці праць окремими видами пропонується вважати пам'ятки ландшафтно-архітектури і пам'ятки садово-паркового мистецтва. У дійсності їх можна і слід розглядати як певні підтипи, що входять до пам'яток містобудування. Окремим видом є пам'ятки історії. Пам'ятки археології, хоч і офіційно прийнято вважати окремим видом, але в дійсності вони теж є пам'ятками історії, хронологічні межі якої сягають найдавніших періодів розвитку суспільства.

ПАМ'ЯТНИК – скульптурний твір або архітектурна будівля, що споруджена на честь видатної особи або події (порівн. *монумент*). В античному мистецтві мав місце: ~ **пам'ятник коммеморативний** (лат. *нагадує*) встановлений на честь героя або царя, що прославив рідне місто.

ПАНДАТИВ, ПЕНДАНТИВ, ПЕНДАНТИФ (франц.) – трикутний сферичний елемент купольної конструкції. За допомогою *п.* зводиться *купол* над чотирикутним у плані приміщенням.

ПАНДЖАРА – віконна решітка із складним орнаментальним малюнком рами, яка вживалась у спорудах Середньої Азії XV ст. (порівн. *мутарабі, шебеке*).

ПАНДУС (франц. *спуск*) – 1. Похила площина (ухил до 13–14°) для руху між різними рівнями, що може замінювати сходи. Влаштовується як у середині споруди, так і для зв'язку між окремими містобудівними компонентами. У плані може отримувати різні форми, бути гвинтовим, двомаршевим з прямим або гвинтовим переходом. В оформленні *п.* використовувались скульптури, вази, балюстради тощо. 2. Пологий (8–10%) підйом для заїзду на верхню площадку ганку будівлі чи автопарковки. У сучасному будівництві *п.* влаштовується в багатоярусних гаражах, підземних і надземних пішохідних переходах тощо.

ПАНЕЛЬ (нім. < лат. *кусок тканини*) – 1. Покрыття нижньої частини стіни в приміщенні, яке отримувало різне кольорове і пластичне вирішення, облицювання різними матеріалами (те саме *латвина, теснина*). 2. Велико-розмірний конструктивний елемент невеликої товщини порівняно з довжиною і шириною, який вживався при зведенні стін, перекриттів і покриттів. 3. Тротуар для пішоходів, зазвичай розміщений з країв вулиці.

ПАНЕЛЬ-СЕНДВІЧ – панель, до складу якої входить теплоізоляційна серцевина, що частіше за все виготовляється з мінеральної вати, пінополістиролу або пінополіуретану. Зовнішні й внутрішні поверхні панелей-сандвіч представляють собою зазвичай жорсткі сталеві, алюмінієві або пластмасові листи.

ПАНИКАДИЛО (грец. *чисельність свічок*) – велика люстра зі свічками у християнській церкві, підвісний світильник (порівн. *полікаділо, хорос*). Встановлена у середохресті, підкупольному просторі, символізувала славу Небесної тверді.

ПАННО (франц. < лат. *площина*) – 1. Обрамована орнаментальною стрічкою або рамою частина стіни, стелі, дверей зі скульптурними, живописними зображеннями або рельєфними композиціями. 2. Монументальне зображення, яке отримало прямокутну чи іншу чітку форму і закріплено на стіні в інтер'єрі або фасаді будівлі. 3. Станкова живописна або рельєфна композиція, призначена для оформлення приміщення.

ПАНОРАМА (грец. – все і бачу) – 1. Загальний вигляд місцевості, забудови населеного пункту, частини міста, який відкривається з підвищеного місця. 2. Велика горизонтальна картина з розташованим перед нею предметним планом, яка призначена створити ілюзію участі глядача в зображенні. Таку ж назву має споруда, де експонується ця картина.

ПАНОРАМУВАТИ – повертати фото-, відеознімальний апарат у горизонтальному, вертикальному чи в обох разом напрямках для показу широти простору, рухливих об'єктів.

ПАНСІОН (франц.) – 1. Старовинний невеликий готель з регулярним харчуванням. 2. Закритий навчальний заклад з гуртожитком і їдальнею. Серед останніх мав місце: ~ **шляхетний пансіон** – пансіонат при гімназії або університеті в Російській імперії, призначений для дворянських дітей.

ПАНТЕОН (лат. *всі боги*) – 1. Монументальний храм, присвячений всім або багатьом богам. 2. Храм з останками героїв, місце урочистого поховання видатних осіб.

ПАНТОГРАФ – 1. Прилад для виготовлення копій креслень, планів тощо в іншому, звичайно дрібнішому, масштабі зображення; 2. Струмоприймач електровоза або моторного вагона, який складається із системи шарнірно сполучених легких рам.

ПАНТОМЕТР – легкий кутомірний інструмент, що його застосовують для топографічного знімання; штатив пантометра.

ПАНЦИР – 1. Частина старовинного, зазвичай, металевого, бойового спорядження, яке захищало тулуб воїна від ударів холодної зброї; велика кількість однорідних або однакових твердих предметів, які щільно вкривають, облягають собою що-небудь. 2. Твердий покрив тіла деяких тварин (черепах, крокодилів, ракоподібних тощо). 3. Металева обшивка автомобілів, поїздів, військових кораблів; броня; покрив деяких деталей механізмів, а також кабелів. 4. Жорсткий водолазний скафандр, призначений для роботи на великих глибинах.

ПАНЬ (кит.) – завершення пагоди в Китаї, що мало форму індійської ступи.

ПАП'Є-МАШЕ – пластична маса з паперу, картону тощо і клеючих речовин, з якої роблять іграшки, маски тощо.

ПАПЕРТЬ – зовнішній притвор православної церкви у вигляді майданчика або критого приміщення, галереї перед входом до споруди. Інколи оточувався стінами.

ПАРА – 1. Два однорідні або однакові предмети, що вживаються разом і складають одне ціле або комплект; два відповідні або однакові предмети, складники, що виокремлюються з групи подібних, таких самих; симетрично розташовані частини чого-небудь; предмет, що складається з двох однакових і з'єднаних разом частин. У машинобудуванні – з'єднання двох стичних ланок, що дозволяє їх відносний рух. Колісна пара – вісь із насадженими на неї двома колесами. 2. Чоловічий костюм (штани і піджак або сюртук, фрак тощо). 3. Дві істоти, що знаходяться і діють разом або зв'язані чим-небудь спільним; двоє як щось ціле. 4. Дві штуки (зазвичай, про предмети побуту). 5. Невелика кількість чого-небудь; кілька.

ПАРА-АРХІТЕКТУРА (грец.) – хибна, неправильна архітектура.

ПАРА-ЕСТЕТИКА (грец.) – хибна, неправильна естетика.

ПАРАБОЛА – незамкнута крива, кожна точка якої однаково віддалена від однієї точки (фокуса) та однієї прямої (директриси); шлях, описуваний тілом, що рухається під кутом до горизонту.

ПАРАБОЛІЧНИЙ – 1. Який має форму параболі. 2. Який має форму параболоїда.

ПАРАБОЛОГРАФ – прилад для викреслювання парабол.

ПАРАБОЛОЇД – поверхня, утворена рухом параболі, вершина якої переміщується по іншій нерухомій параболі, чия площа перпендикулярна площині рухомих параболі.

ПАРАВАН – пересувна ширма у вигляді складеної стінки з 3–5 з'єднаних рам, що поділяла простір кімнати на окремі зони. Рами обтягувалися тканиною або папером і розписувалися.

ПАРАДАКШИНА (санскр.) – святилище індуського храму, навколо якого виконувався ритуальний обхід.

ПАРАДИГМА – 1. Сукупність філософських, загальнотеоретичних і метатеоретичних основ науки. 2. Система уявлень, характерна для визначення етапу розвитку науки, культури, суспільного життя. 3. Той чи інший приклад або показовий випадок концепції чи теоретичного підходу.

ПАРАДІЗ (грец.) – 1. Місце упокоєння душі згідно з древніми віруваннями. 2. В європейській архітектурі XVIII ст. – це розкішний замський палацовий ансамбль з парком, комплекс багато оздоблених споруд. 3. Передній атрій біля монастирської церкви у середньовічній Німеччині.

ПАРАДНИЙ – 1. Стосується параду, пов'язаний зі святом, святкуванням чого-небудь; пристосований для урочистих прийомів або церемоній; нарядний. 2. Призначений для урочистості, святкової нагоди: парадна форма, парадний костюм. 3. Одяг, манери тощо, які пристосовані до урочистої, святкової обстановки. 4. Який відзначається порівняно пишністю, урочистістю; святковий; якого вирізняють як центральний, який є центральним. 5. Передній, головний (про сходи, вхід); 6. розрахований лише на зовнішнє враження, зовнішній ефект; показний.

ПАРАДОКС – 1. Думка, судження, що різко розходиться зі звичайним, загальноприйнятим і суперечить (іноді тільки на перший погляд) тверезому глуздові; нелогічний збіг обставин. 2. Несподіване явище, яке не відповідає звичайним науковим уявленням.

ПАРАДОС – укриття, призначене для захисту від тильного обстрілу.

ПАРАКСІАЛЬНИЙ пучок – пучок променів, спрямованих до оптичної осі оптичної системи під дуже малим кутом.

ПАРАЛАКС – видиме зміщення розглядуваного об'єкта внаслідок переміщення точки спостереження. Бінокулярний паралакс – різниця кутів, які утворюються зоровими лініями при послідовній фіксації двома очима рівновіддалених точок.

ПАРАЛЕЛЕПЕД – шестигранник, гранями якого є прямокутники з попарно паралельними площинами.

ПАРАЛЕЛІЗМ – 1. Рівна на всьому просторі відстань між прямими або площинами. Паралелізм осей. 2. Незмінне співвідношення, супровід двох явищ, дій; аналогія, подібність, спільність характерних рис; повторення, дублювання чого-небудь.

ПАРАЛЕЛОГРАМ – чотирикутник, протилежні сторони якого паралельні.

ПАРАЛЕЛОЕДРИ – опуклі многогранники, паралельним перенесенням яких можна заповнити весь простір так, щоб вони не входили один в один і не залишали порожніх місць (напр., куби).

ПАРАЛЕЛЬ – земляна траншея для атаки на фортецю.

ПАРАЛЕЛЬНА ПЕРСПЕКТИВА – те саме, що і *білатеральна перспектива*.

ПАРАМЕТР – 1. Величина, що входить у математичну формулу і зберігає своє постійне

значення лише за цих умов. 2. Величина, властива якому-небудь предмету, пристрою, явищу. Ергономічний параметр – кількісна характеристика технічних особливостей системи «людина – машина», що зумовлює ергономічні показники її якості. Основний параметр виробу – вихідний параметр виробу, відхилення значення якого за встановлені межі означає відмову виробу. 3. Змінна величина, від якої залежить значення іншої змінної величини. 4. Критерій, показник, ознака, відносно якого (якої) здійснюється оцінювання, за яким характеризують що-небудь.

ПАРАНГОН – діамант, перлина, дорогоцінний камінь без вад, дефектів.

ПАРАПЕТ (франц. < італ. *перила, що захищають груди*) – 1. Невисока горизонтальна огорожа даху, тераси, балкона, майданчика, набережної, виконана у вигляді суцільної стінки. Над трикутними фронтонами і над колонними портиками в стилі ампір може отримати ступінчастий обрис. 2. Те саме, що і *бруствер*.

ПАРАСКЕНІЙ (грец. *біля намету*) – невелике крило, що виступало збоку від сцени, яке поліпшувало акустику, посилюючи резонанс, а також було тлом для гри акторів і місцем для зберігання декорацій.

ПАРАСТАЗА (грец. *колонада*) – частина стіни, ряд стовпів чи колон, що відкривають вхід у двір давньогрецького будинку.

ПАРАФІЯЛЬНІ ХРАМИ – невеликі церкви для громади села або частини міста.

ПАРІБОГА – один з чотирьох типів ступи в Бірмі. Має другу релігійну значимість, оскільки реліквіями були предмети побуту чи ужитку Будди та осіб, які зараховані до буддійських святих (порівн. *дату, у декса, дхамма*).

ПАРІКХА (санскр.) – оборонний рів, що влаштований біля підніжжя фортечної стіни (пакара) на середньовічному Цейлоні.

ПАРК – земельна ділянка з природною чи спеціально посадженою рослинністю, алеями, водоймами, з різним устаткуванням. Найдавніші декоративні садові насадження, що відомі з письмових джерел, були створені у храмових комплексах Ментухотепів (2160–2000 рр. до н. е.) і цариці Хатшепсут (1520–1500 рр. до н. е.) у Давньому Єгипті на березі Нілу. Рослини насаджували на терасах храмів у ґрунт або привозили в окремих діжках і розставляли за раніше підготовленим планом. Центром композиції, зазвичай, був ба-

сейн прямокутної форми. У Фівах поряд із храмовим садівництвом виникли сади у *віллах* знаті з розташуванням рослинності за суворим, геометрично правильним плануванням. Відомими є парки Ассирії та Вавилону (VIII–VI ст. до н. е.) зі штучними пагорбами і терасами, з рідкісними рослинами, птахами, тваринами, рибою. У Давній Греції (VI–IV ст. до н. е.) парки влаштовувались для спортивних змагань, бесід філософів, для відпочинку та розваг. Римські парки тісно пов'язані з архітектурою – вони прикрашалися фонтанами, малими архітектурними формами. **ПАРК ІТАЛІЙСЬКИЙ, ІТАЛІЙСЬКИЙ ПАРК** – в епоху Відродження – регулярний сад з використанням рельєфу місцевості. Характерною особливістю є комплексне вирішення з архітектурою вілл, що розташовувались на верхніх ділянках пагорбів. Схилами пагорбів встановлювалися сходи, пандуси, підпори, балюстради, фонтани, басейни, а в нижній частині парків – квіткові килими. Парки прикрашалися численними мармуровими скульптурами на міфологічні теми. Горизонтальні перспективи вздовж схилів часто закінчувались зеленими театрами у вигляді стін з нішами зі стриженних дерев і мармурової скульптури. Там відбувалися сценічні вистави. Наприкінці XVI ст. у період бароко скульптурна композиція фонтанів і каскадів стала ускладненою із впровадженням архітектурних форм. Мистецтво італійських парків мало сильний вплив на садово-паркове мистецтво Франції. Але інші кліматичні умови, інші види рослин і більш рівнинний ландшафт визначили особливу стильову характеристику садів та парків Франції.

ПАРКАН – дерев'яна огорожа навколо території. Зазвичай була глухою і вищою за людський зріст.

ПАРКАН КАМ'ЯНИЙ – зведена на відповідному фундаменті стіна, яка вимурована з бутового каменю, цегли, цегляних або бетонних блоків, підсилена на визначеній відстані стовпами з того ж матеріалу. Зазвичай має цоколь низом і карниз верхом.

ПАРКЕТ (франц.) – 1. Первісно так називався маленький сад у вигляді прямокутного квітника, який розташовувався у передній частині великого регулярного парку. Має французьке походження. 2. Покриття підлоги за допомогою тонких дерев'яних струганих планок, які

щільно прилягали одна до одної. Планки можуть отримувати фігурну форму, а деревина використовуватись різних порід, завдяки чому створювались парадні і витончені орнаментальні композиції. Деякі з них одержали спеціальні назви, наприклад, набірний *п.* – складений з квадратів у шаховому порядку.

ПАРКЕТРІ – мозаїчний набір підлоги, де були поширені ялинкові, шахові, смугасті та інші орнаментальні композиції (порівн. *маркетрі*). Техніку *П.* використовували і при виготовленні меблів.

ПАРЛОР (англ.) – передпокій на нижньому поверсі, над яким знаходилися житлові кімнати і так звана довга галерея. Сформувався у житловому будівництві середньовічної Англії, вживався як вітальня в спорудах часів англійської колонізації Америки.

ПАРНАС (грец.) – декоративний насипний горб у парку романтичної доби.

ПАРНЯ – зрубна будівля з подвійними стінами, призначена для того, щоб якісно обробити паром деревину при виготовленні криволінійних елементів возів і саней.

ПАРОДИ – два проходи на оркестру, які відділяли сцену від аналеми і слугували також глядачам для заповнення театрона давньогрецького театру. У давньоримських театральних спорудах *п.* перетворилися на склепінчасті проходи.

ПАРОІЗОЛЯЦІЯ – шар матеріалу, основним призначенням якого є запобігання попадання вологи в результаті капілярного просочення або дифузії водяних парів у будівельні конструкції.

ПАРОМ – плавуча споруда, створена для безпечного перевезення людей або вантажів з одного берега на інший.

ПАРОХЕТ (івр.) – велика завіса, що закриває нішу Арон Гакодеша зі світлом тори.

ПАРСУНА – 1. Обличчя, фізіономія. 2. Портрет. 3. Твори українського і російського портретного живопису XVI–XVII ст., що зберігають прийоми іконопису.

ПАРТА – частина модуля для виміру дрібних членувань класичних архітектурних ордерів. У доричному і тосканському ордерах *п.* складає 12-у частину модуля, яким є радіус фусту колони в її нижній частині, в іонійському і коринфському – відповідно 18-ту частину. Також існують інші значення *п.*, зокрема в ордерних канонах А. Палладіо.

ПАРТЕР (франц. *по верху землі*) – 1. Підлога, нижня частина театрального залу з місцями для глядачів, які розташовані на горизонтальній або трохи нахилений площині. 2. Не засаджена деревами відкрита горизонтальна частина регулярного парку, оформлена газонами, квітниками, доріжками і низьким чагарником, а також так званими мертвими матеріалами (з піску, битого скла, товчених березового вугілля і черепиці, окалини). У нього можуть включатися скульптури, фонтани. Паркові партери часто складаються з таких елементів: аграф, волота, воронячий дзьоб, вусик, зерно, пальмета, розетка, сльозинки, флерон. Серед партерів у парках прийнято виділяти так звані: ~ **партер англійський**: а) квітковий партер з круглою клумбою посередині, оточений бордюром або рабаткою; б) партер у саду, створений сполученням зелені і піску; ~ **партер-бродрі** – те саме, що і **бродер**; ~ **партер водний** – вирішення при пануванні у композиції водоймищ, тоді басейн отримував кам'яне або інше низьке обрамлення; ~ **партер мереживний** – квітковий партер із узорчатим малюнком; ~ **партер набірно-орнаментальний** – загальної візерунчастої форми із живописною композицією всередині, котра формується різноманітними квітами, газонною травою, мертвими матеріалами та частково оточується рабатками або бордюрами; ~ **партер розрізний** – малюнок квітів на піщаному тлі, обрамований підстриженим самшитом; ~ **партер французький** – те саме, що і *партер мереживний*. 3. Нижній поверх будинку, де мають місце такі різновиди: ~ **партер високий** – розташований на кілька сходинок вище рівня землі; ~ **партер низький** – такий, що починається від рівня землі.

ПАРУС – конструкція, що створюється для переходу від прямокутника до багатогранного чи круглого в плані купола (синонім – *вітрило*). Мають місце такі типи: ~ **арковий** – утворюється каркасом із взаємно перпендикулярних арок зі сферичним заповненням; ~ **арково-склепінчастий** – утворюється склепінням, що завершується аркою, яка викладена у площині верхнього багатокутного поясу; ~ **балковий** – утворюється балковим перекриттям кута нижнього ярусу; ~ **балково-консольний** – має кілька підтипів; ~ **воронкоподібний** а) являє собою середньовічний

простий трюп; б) найдавніша форма; мурування виконується концентричними рядами. ~ **воронкоподібний східчастий** – утворюється кількома арками; ~ **гуртово-сітчастий** – утворюється системою гуртів із заповненням між ними; ~ **консольний** – утворюється кількома рядами виступаючих блоків; ~ **конховий** – виконаний у вигляді конхи; ~ **кронштейновий** – те саме, що і парус плоский. ~ **перспективний** – те саме, що і парус східчасто-арковий; ~ **плоский** – влаштований для переходу від четверика до восьмирика і звернений гострим кутом донизу, що представляє собою нахилений рівнобічний трикутник; ~ **сасанідський** – те саме, що і парус воронкоподібний; ~ **сітчасто-гуртовий** – утворюється конхою, що завершується аркою. ~ **складчастий** – при переході від підпори до дуги барабану або куполу поділяється на дві частини вертикальним зламом, який начебто продовжує ребро опорного стовпа; ~ **сталактитовий** – декоративний з конструкціями східчасто-консольного і консольного парусів; ~ **сферичний** – частина купольного склепіння у вигляді вигнутого сферичного трикутника, вершина якого звернута донизу. Вживається для переходу від квадратних у плані приміщень до циліндричного барабану або купола. Те саме, що *пандатив*; ~ **східчасто-арковий** – утворюється кількома арками, що підносяться одна над одною; ~ **східчасто-консольний** – утворюється кількома рядами консолей. ~ **східчасто-нішевий** – утворюється кількома рядами прямокутних ніш; ~ **тупий шаровий** – вирішений у вигляді нахиленої трапеції і спирається на її короткий бік. **ПАРЦЕЛЯ** (франц. *частка*) – невелика земельна ділянка, дрібна частина міського кварталу, розпланованого згідно з Магдебурзьким правом. **ПАРЧА** – складновізерунчаста тканина, зроблена із шовкових, золотих або срібних чи таких, що їх імітують, ниток. **ПАРЮРА** – (франц. *убір, прикраса*) – набір ювелірних прикрас, підібраних за якістю і виду каменів, за матеріалом або за єдністю художнього рішення. **ПАСАЖ** (франц. < лат. *прохід*) – 1. Споруда з торговими рядами по боках критого проходу чи проїзду. Зазвичай має засклений дах. 2. Крита галерея для проходу на сусідню вулицю.

ПАСАЯ – чотиригранні або восьмигранні сходинки бірманської ступи, зеді або пато.

ПАСО – (від лат. *страждання*, за іншими джерелами від ісп. *крок*) – скульптурні зображення святих або композиції на релігійні сюжети, що переносяться вручну під час релігійних процесій Семана Санта, спочатку з'явилися в Іспанії. *П.* виконують з дерева і розфарбовують або одягають у справжній одяг, прикрашають ювелірними прикрасами. Часто *п.* представляють собою складні скульптурні композиції і є справжніми витворами мистецтва. *П.* пересувають на спеціальних візках, або несуть вручну, як паланкін.

ПАСПАРТУ – спеціальна картонна рамка з вирізом або підклейка під фотознімок, графію. Аркуш картону або цупкого паперу, на який наклеюються ілюстрації в книжках, журналах тощо.

ПАСИВАТОР – речовина для пасивування металу, щоб запобігти його корозії.

ПАСТАДА (грец. *приміщення, розкрите в один бік*) – 1. Проміжний простір перед внутрішнім двором у давньогрецькому будинку. 2. Простір перед кімнатами і внутрішнім двором. 3. Внутрішній простір давньогрецького будинку, розкритий з одного боку.

ПАСТЕЛЬ – 1. М'який кольоровий олівець (без оправ), виготовлений зі спресованих, стертих у порошок фарб з домішкою з'єднувальних або розбілювальних речовин (клею, крейди тощо). 2. Техніка живопису, заснована на застосуванні таких олівців; відповідний жанр живопису, а також картина або малюнок, виконані такими олівцями.

ПАСТИЛАЖ – скульптура або фігура з розім'ятої та обпаленої глини.

ПАСТОЗНІСТЬ – 1. У техніці олійного живопису – значна товщина, рельєфність фарбового шару. 2. Властивість пластичності нерозрідженої фарби зберігати форму, надану пензлем.

ПАСТОФОРІЯ (грец. *бічний прохід*) – 1. *Нава* у *трансеї* християнського храму, яким можна було наблизитися до вівтарної частини. 2. Службові приміщення (протезис і дияконник або ризниця), які розташовані з боків від *вівтарної* апсиди чи віми.

ПАТАКА – складська споруда у сільському поселенні *па* або *каінга* племен маорі в Полінезії.

ПАТЕ (франц.) – квадратний у плані диван, який розміщався посеред вітальні для гостей. Вживався в особняках XIX ст.

ПАТЕНТ – документ, який посвідчує право винахідника на його винахід; про чиєсь виключне право на що-небудь.

ПАТЕНТОВАНИЙ – 1. Закріплений патентом, удостоєний патенту; патентований винахід; офіційно дозволений, рекомендований. 2. Який вважається загальновизнаним, дійсним.

ПАТЕРНОСТЕР – багатокабінний пасажирський підйомник (ліфт) безперервної дії з відкритими кабінами (без дверей).

ПАТИНА – зеленувато-коричневий наліт на поверхні виробів із міді, бронзи та латуні або біляста плівка на поверхні крем'яних знарядь, що утворюється внаслідок дії атмосферних опадів чи завдяки обробці спеціальними окиснювачами, зазвичай з декоративною метою.

ПАТИНУВАТИ – покривати вироби з міді, бронзи та латуні патиною для надання їм вигляду старовинних.

ПАТИМА-ГХАРА (санскр.) – будинок образу Будди. Часто складався з трьох послідовно розташованих приміщень: мандапана, антарали і квадратної в плані гарбха-грихи із скульптурним зображенням Будди, стіни якої прикрашалися розписами. Вхід фланкувався двома напівколоннами і парєю стел з рельєфами нагараджів. Про інші споруди у буддійському монастирі (віхарі) на Цейлоні див. *бодхі-гхара, дхату-гхара, упосатха-гхара, вата-да-ге, хета-да-ге, дхамма-сала, пілі-маге*.

ПАТІО, ПАЦІО (ісп.) – 1. Внутрішній двір монументального палацу, оточений з усіх боків колонними або арковими галереями. Найяскравіший розвиток отримав в архітектурі Італії стилю *ренесансу*. 2. Замкнений дворик житлової будівлі в країнах Латинської Америки. 3. невеликий сад, обмежений з одного боку стінами приватного будинку, а з інших – огорожею земельної ділянки.

ПАТО – 1. Ступа з відкритим доступом до ніш або камер, яка зводилася у середньовічній Бірмі (порівн. *зеді*). 2. Мініатюрна ступа з коштовних матеріалів, які клали у релікварії споруд типу у декса.

ПАТОМ-ЧЕДІ – ступа типу чеді піднесена на високий ступінчастий цоколь з нішами та камерами.

ПАТРИЦЯ – рельєфне зворотне зображення друкарського знака, що служить для виготовлення матриці.

ПАТРОН – 1. Пристрій для затискування оброблюваної деталі або різального інструмента в токарному і свердлильному верстаті.

2. Частина електричного освітлювального приладу, в яку вгвинчується лампочка для приєднання її до мережі. 3. Запобіжна циліндрична оболонка з картону або металу. 4. Модель, за якою виготовляють якусь деталь (зразок для викроювання у швейній, паперовій, кушнірській справі); патрон рукава; трафарет малюнка по тканині у ткацькій промисловості.

ПАТУХАН (вірм.) – господарська ніша в стіні житлової кімнати вірменського народного будинку.

ПАУНІ – карнизи або обломи (непарна кількість, які зменшуються у розмірах) над зображенням чаші для подання, що знаходиться нагорі дзвоноподібної основи бірманської ступи, зеді або пато.

ПАФОС – 1. Почуття пристрасного запалу, піднесеності, натхнення; ентузіазм, запал, викликані якоюсь ідеєю, подією тощо; зовнішній вияв такого почуття. 2. Сутність, основна ідея, спрямованість, висловлена з піднесеністю, натхненням.

ПАХСА – бита глина, яка використовувалась для виконання масивних нижніх частин різних споруд у стародавній архітектурі Середньої Азії.

ПЕЙ, Мінг / Ming Pei (1917–2019) – амери-

канський майстер архітектури і дизайну, лауреат Прітцкерівської премії 1983 р. родом із Гуанчжоу, Китай. Продовжувач традицій «інтернаціонального стилю». Учився в Массачусетському технологічному інституті та в Гарвардському університеті. Він розробив чимало проєктів адміністративних і житлових будівель, що допомогло йому з часом здобути популярність у США. 1979 р. було названо в США роком Мінга П. Архітектурний інститут США в тому ж році вручив йому золоту медаль. Цитата: «Під час роботи мені дуже подобається слухати фортепіанну музику Шопена».

ПЕЙЗАЖ (франц. *місцевість*) – 1. Обмежений простір, який сприймається з певної точки зору; фрагменти природного і штучного середовища, що викликають певний настрій. 2. В образотворчому і декоративному мистецтві –

реалістичне або стилізоване зображення природного або штучного середовища і відображення складної гами тих думок, почуттів яке відчуває художник, передаючи їх глядачу. Природні *п.* поділяються на види, які можуть бути панорамними, фрагментарними тощо. У мистецтві пейзажного жанру теж прийнято розрізняти марини (морські *п.*), лісові, гірські, героїчні, епічні, ліричні, індустріальні, міські тощо.

ПЕЙЗАЖНИЙ ПАРК – зелений масив з вільною організацією простору, домінуванням природних пейзажів. Рівнини змінювалися пагорбами і кручами, *партери* – лужками, штучні канали і водойми – звивистими річками та ставками, відносно геометричні посадки й прямі алеї – вільними групами та примхливими стежками, серед зелені поряд з вирішеними в класичних і середньовічних формах *павільйонами* й *альтанками* зводилися штучні руїни, млини, будівлі типу селянських хат і старовинних народних жител, встановлювалися обеліски і пам'ятні знаки, розміщалися статуї. Усе це орієнтувалось на створення певних картин, які мали формувати належний настрій у відвідувача. Виникнення *п. п.* пов'язано з розвитком ідей Просвітництва в культурі 2-й половини XVIII ст. і гармонувало одночасно з творами *класицизму*.

ПЕКТОРАЛЬ – 1. Дорогоцінна металева нагрудна прикраса, що її носили як ознаку влади фараони, єврейські первосвященники, римські сановники. 2. Хрест із благородного металу з реліквіями, що його носять на грудях кардинали, єпископи та абати.

ПЕЛЛІ, Цезар / Cesar Pelli (1926–2019) –

аргентинський майстер архітектури і дизайну родом з Сан-Мігель-де-Тукуман, Аргентина, який запроєктував ряд найвищих будівель у світі та знакові міські середовища. Дві його найвідоміші будівлі – це вежі Петронас у Куала-Лумпурі та Всесвітній фінансовий центр у Нью-Йорку. Американський інститут архітекторів назвав його одним із десяти найвпливовіших живих американських архітекторів 1991 р. та нагородив його золотою медаллю AIA у 1995 р. 2008 р. Рада з питань висотного будівництва та міського житлово-

го середовища вручила йому премію «Лінн С. Бідл Лайфтайм Ечівемент».

ПЕЛЬТА (грец., лат.) – невеликий серпоподібний щит, який зображався в Стародавньому Римі як частина військових трофеїв. Ним прикрашалися огорожі та архітектурні споруди в стилі ампір.

ПЕМЗА – легка вулканічна пориста порода світло-сірого кольору, схожа на застиглу піну.

ПЕНДЕЛЬТЮР – двері на петлях, що розгойдуються, відкриваються на обидва боки.

ПЕНЕТРАЛІЇ (лат. *тайник*) – окремі святилища у давньоримському храмі Вести для тайного збереження пенатів – родових божеств.

ПЕНТАГОН – 1. Геометрична фігура п'ятикутної форми, а також предмет такої форми. 2. П'ятикутна споруда, в якій розміщуються керівні військові установи США, а також їх військове відомство.

ПЕНТАГРАМА (грец. *п'ять ліній*) – п'ятикутна зірка, утворена ламаною лінією.

ПЕНТАСТИЛЬ (грец. *п'ятиколонний*) – тип споруди з п'ятиколонним портиком на торцевому фасаді.

ПЕНТХАУС – 1. Особняк, збудований на даху хмарочоса. 2. Фешенебельна квартира у надбудові будинку.

ПЕРГАМІН – м'який рулонний покрівельний матеріал, який отримують шляхом насиченням покрівельного картону бітумом. *П.* використовується як армуюча частина нижніх шарів ізоляційних покриттів у покрівлі.

ПЕРГОЛА (лат. < італ. *navic*) – 1. Розташована у парку, заплетена зеленню чи витими рослинами відкрита галерея з ваговитих колон або легких металевих, дерев'яних стрижнів. 2. Зелена веранда з навісом, що має звернені у бік саду проsvіти.

ПЕРДОЛЛА – підніжжя готичного *вівтаря*.

ПЕРЕВ'ЯЗКА ШВІВ МУРУВАННЯ – розташування вертикальних швів мурування вперемішку (існує правильне і неправильне).

ПЕРЕГОРОДКА – легка, некапітальна стіна, що переділяє приміщення, простір на частини; невисокий бар'єр, стінка, що відгороджує, відокремлює одну частину приміщення, простору від іншої; те, що переділяє вмістилище, порожнину на частини.

ПЕРЕГОРОДКА КАРКАСНА – перегородка, що складається зі стійок (каркас – несуча частина), заповнення і обшивки.

ПЕРЕД – літня хатина, що входить до складу будинку або господарського двору і розташована на високому підкліті. Мала місце в російському народному теслярстві.

ПЕРЕДГРАДДЯ – частина міста біля центрального ядра в середньовічні часи (синонім – *пригородок*).

ПЕРЕЗВОЛОЖЕННЯ ҐРУНТУ – повне насичення ґрунту водою, що призводить до порушення його структури і втрати несучої здатності.

ПЕРЕКРИТТЯ – конструктивна частина споруди, яка поділяє її на поверхи. За призначенням *п.* бувають цокольні, міжповерхові, горищні; за формою – плоскі й склепінчасті. Несучими елементами плоских перекриттів є балки і плити.

ПЕРИМЕТР – довжина замкненого контуру або сума довжин усіх сторін замкненого багатокутника на площині.

ПЕРЕДМІСТЯ – житловий район, що прилягає до центрального ядра міста.

ПЕРЕДМОСТІВ'Я – 1. Невелике укріплення перед мостом. 2. Поміст перед переходами в хорах або перед сінями у великій хаті.

ПЕРЕДПОКІЙ – невелике приміщення біля входу, розташоване перед дверима до однієї чи кількох кімнат.

ПЕРЕДПОРІЖЖЯ – підвальне приміщення під хідником.

ПЕРЕКЛАДКА – те саме, що і *лата*.

ПЕРЕКРИТТЯ – горизонтальні внутрішні конструкції, що розділяють по висоті суміжні приміщення. Існують міжповерхові, надпідвальні, горищні; за конструктивним вирішенням розрізняються плоскі, балкові, архітравні, склепінчасті тощо. За характером будівельних матеріалів серед традиційно виконаних з дерева, каменю, цегли, бетону, залізобетону, метала прийнято відрізняти: ~ **армокам'яні** – плоскі, з цеглин і штабового заліза в горизонтальних швах мурування; ~ **архітравні** – у вигляді цілісного блока чи плоскої кам'яної плити, які цілком перекривають отвір або приміщення.

ПЕРЕКРІЙ – кресленик вертикального перерізу будівлі (найчастіше вживаються поздовжній і поперечний).

ПЕРЕМИЧКА – конструктивний елемент, що перекриває віконний чи дверний проріз у споруді, сприймаючи навантаження розташованої вище частини стіни тощо. Існують:

~ **подвійна** – сполучення горизонтальної перемички над прорізом із розташованою над нею розвантажувальною аркою; ~ **ярославська** – завершення прорізу у вигляді горизонтальної стрічки цеглин, трохи нахилених по обидва боки від клину, який гострим кінцем спрямований донизу.

ПЕРЕМИЧКА КЛИНЧАСТА – плоска перемичка аркового типу, що вимурувана із радіальної або клинчастої цегли. *П.* к. працює за принципом арки. Також застосовується в пічному муруванні, особливо при складанні камінів.

ПЕРЕРУБ – 1. Виступаюча на фасаді врубана дерев'яна перегородка. 2. Те саме, що і *балка*.

ПЕРЕХВАТ – звужена навколо купола частина споруди тощо.

ПЕРЕХРЕСТЯ – те саме, що і *середхрестя*.

ПЕРЕЧКА – горизонтальний брусок у вікні, дверях (синонім – *середник*).

ПЕРИАКТ (грец. *обертвий*) – 1. Приміщення для декорацій античного театру. 2. Тригранна або прямокутна призма збоку від сцени античного театру, з кожного боку якої малися декорації.

ПЕРИБОЛ, ПЕРИВОЛ (грец.) – 1. Парадний двір за огорожею навколо античного храму, будинку, де ставився жертовник, який прикрашався портиками, монументами, статуями; 2. проїзд між оборонними стінами навколо укріпленого давньогрецького міста.

ПЕРИЛА – огороження різноманітної конфігурації. *П.* огорожують сходи, балкони, тераси, набережні, мости. Зазвичай *п.* мають висоту біля одного метру.

ПЕРИПТЕР (грец. *окрилений, оперений*) – прямокутний в плані храм, оточений з усіх боків одним рядом колон.

ПЕРИСТАС, ПЕРИСТАСІС (грец. *навколо стоять*) – простір між стіною і птероном, тобто тією колонадою, що по периметру оточує будівлю.

ПЕРИСТИЛЬ, ПЕРИДРОМ (грец. *навколо колони*) – 1. Оточена колонадою площа або просторий двір житлового будинку, громадської споруди. 2. Колонада навколо площі або просторого двору.

ПЕРЛИНА – 1. Одна зернина перлів. 2. Найкращий зразок чого-небудь, найвидатніший мистецький твір.

ПЕРЛИННИЙ ШНУР – орнаментальна прикраса валика у вигляді безперервного ряду

круглих і овальних намистинок, розділених дисками, площина яких була перпендикулярною до стінової поверхні (синонім – *жемчужний шнур*).

ПЕРЛИННИК – декоративна прикраса архітектурного об'єкту, виконана у вигляді навішаних на нитку маленьких куль. Широко застосовувалася зодчими в епоху Античності, а також у стилях *ренесансу*, *бароко*, *класицизму*.

ПЕРОН (франц.) – 1. Платформа для пасажирів на вокзалі або транспортній зупинці. 2. Низенька тераса, інколи з навісом, що прилягає до будівлі.

ПЕРПЕНДИКУЛЯР – пряма, що перетинає цю пряму або площину під прямим кутом.

ПЕРРЕ, Огюст / *August Perret* (1874–1954) –

французький майстер архітектури і дизайну, лідер у будівництві із залізобетону, підприємець і педагог родом з Іксель, Бельгія. Вивчав архітектуру в Школі витончених мистецтв у Парижі. У 1904 р. збудував житловий будинок на рю Бенжаміна Франкліна, 25-б у Парижі, який, ймовірно, став першим житловим будинком із залізобетону. Після війни отримав замовлення на відновлення центральної частини зруйнованого Гавра. Будівництво в Гаврі за проєктами *П.* тривало до 1964 р. Після смерті *П.* вважали найбільш значущим архітектором Франції, порівнювали з Ле Корбюзьє, а потім надовго забули. Тільки 1985 р. після книги Дж. Абрама творчість майстра була заново відкритою для суспільства. ЮНЕСКО оцінило реконструкцію Гавра як видатний приклад архітектури та міського планування в післявоєнному будівництві й 2005 р. внесло центр міста до списку об'єктів всесвітньої спадщини. За життя *П.* був удостоєний Королівської золотої медалі RIBA 1948 р. за внесок в міжнародну архітектуру; золотої медалі AIA 1952 р. за значний внесок в теорію і практику архітектури.

ПЕРСАН (франц.) – статуя у вигляді колони для підтримки балки.

ПЕРСИ (давньорус. *груді коня*) – старовинні напівкруглі або прямокутні в плані виступи стін для фланкування підступу. Характерні для давньоруського оборонного зодчества.

ПЕРСПЕКТИВА (франц. < лат. *добре бачити*) – 1. Багатопланова композиція протяжної вулиці або алеї. 2. Спосіб відображення просторового середовища, зображення об'єктів предметів на рівній площині або кривій поверхні, серед них найвідомішими вважаються: ~ **зворотна** – паралельні лінії реальних предметів при зображенні були спрямовані в бік реального глядача, що розглядав картину, знаходячись за її межами. Перспектива зворотна була поширена у середньовіччі; ~ **повітряна** – зображення предметного середовища з урахуванням зміни кольору і контрастності форм залежно від їхньої відстані від умовного глядача; ~ **пряма (конічна)** – паралельні лінії реальних предметів сходилися на лінії горизонту, яка розташовувалася на рівні того умовного глядача, очима якого в картині спостерігалось зображення. Перспектива пряма вживалася в образотворчому мистецтві, починаючи з епохи Ренесансу. Одним із різновидів є т. зв. **жаб'яча перспектива**, при якій глядач начебто сприймає середовище із занадто низької точки зору, немов знаходячись майже на рівні землі. Її своєрідною протилежністю є **перспектива зворотна** – «пташиного польоту», коли середовище зображується згори і з досить віддаленої точки. Додатково див. АСПЕКТИВА, БІЛАТЕРАЛЬНА ПЕРСПЕКТИВА.

ПЕРСПЕКТИВНИЙ – 1. Який відповідає законам перспективи; виконаний з урахуванням перспективи; перспективний малюнок. 2. Який має великі можливості, передумови для успішного розвитку в майбутньому.

ПЕРСПЕКТОГРАФ – прилад, за допомогою якого креслять перспективні проєкції споруд, інтер'єрів приміщень, машин тощо.

ПЕРФОРАТОР – 1. Машина для буріння гірських порід; бурильний молоток. 2. Електрична дріль з механізмом, що, окрім обертального, надає свердлу ударно-поступального руху (має функцію молотка); інструмент для свердління отворів у бетонних, кам'яних стінах тощо.

ПЕРЦЕПЦІЯ – безпосереднє відображення предметів і явищ об'єктивної дійсності органами чуття.

ПЕРЦЕПТИВНИЙ – який має відношення до сприйняття;

ПЕРЦИПУВАТИ – сприймати органами чуття предмети і явища об'єктивної дійсності.

ПЕСІМПАГАН – павільйон для приношень у храмовому комплексі (пура) на о. Балі в Індонезії. Знаходився поруч з тронем божества падмасана.

ПЕТРОГЛІФИ – стародавні зображення на скелях, каменях, стінах печер.

ПЕЧУРА – 1. Давньоруська назва гарматного каземату, розташованого у фортечній стіні (синонім – *камора*). 2. Призначена для зберігання домашнього начиння ніша в кам'яній стіні давньоруського будинку. Інколи поділялась полками на яруси і закривалась дверцями.

ПЕШАЙВОН, ПЕШВОЗ, ПЕШТОК – веранда таджицької оселі; те саме, що і *даліз*.

ПЕШТАК – прямокутний портал з великою нішею аркової форми, де влаштовано вхід до мечеті, мористана, медресе, караван-сараю або іншої будівлі в середньовічній мусульманській архітектурі.

ПЕЯ – 1. Все, що має відношення до священного і божественного у середньовічній Бірмі. 2. Священний майданчик, храмовий комплекс.

ПІВНИЦЯ (укр.) – те саме, що і *погріб*.

ПІЛА – фриз з кількох (трьох або чотирьох) рядів цеглин, покладених напуском і під кутом до поверхні фасаду.

ПІЛОМАТЕРІАЛИ – виготовляються шляхом подовжного розпилення колод деревини. Колоди на *п.* можуть розпилятися діаметром (пластини) або двома взаємно перпендикулярними діаметрами (четвертини).

ПІРКЯ (лит.) – житловий будинок на східних землях Литви. Вузька й довга в плані споруда складалася з 5–6 приміщень, які розташовувались симетрично відносно поперечної осі, завершувалась напіввальмовим або двосхилим дахом, багато прикрашалась різноманітним різьбленням (порівн. *троба, стуба*).

ПІАНО, Ренцо / Renzo Piano (1937 р. н.) –

італійський майстер архітектури і дизайну, лауреат Прітцкерівської премії 1998 р., представник напряму хай-тек родом із Генуї, Італія. У 1960 р. працював разом з Л. Каном у Філадельфії. З 1971 р. співпрацював з Р. Роджерсом. Центр Жоржа Помпиду, що був збудований у Парижі 1977 р. разом з Роджерсом, залишається самим брендовим творінням *П.* У 1980-і рр. *П.* розробляв масштабні проекти реконструкції промислових зон Парижа, Мілана та Турину.

З 1981 р. керує майстернею Ренцо Піано Білдінг Воркшоп, що має свої офіси в Генуї та Парижі. 2012 р. за проектом *П.* був зведений лондонський хмарочос The Shard. 2017 р. в Афінах відкрився Культурний центр імені Ставроса Ніархоса, запроєктований *П.* і який отримав назву «новий Акрополь». *П.* нагороджений орденом «За заслуги перед Італійською Республікою», орденом Почесного легіону, медаллю «За внесок у розвиток культури та мистецтва». У 2006 р. *П.* увійшов до списку 100 найвпливовіших людей світу за версією журналу Time. 2008 р. отримав Премію Соннінг. З 2013 р. є довічним сенатором Італії.

ПІАСАВА – цупке волокно з листової піхви деяких тропічних пальм.

ПІВДЕННО-ІТАЛІЙСЬКИЙ БУДИНОК – тип селянського житлового будинку, що сформувався в епоху Середньовіччя. Двоповерховий і, подібно італійському будинку, чітко поділяється по вертикалі на дві частини (житлову й господарську), але менший за розмірами (порівн. *альпійський будинок, італійський будинок, корте, трулла*).

ПІВКУПОЛ – половина куполу, розрізаного вертикальною площиною; те саме, що і *конха*.

ПІВНІЧНО-ФРАНЦУЗЬКИЙ БУДИНОК – селянський житловий будинок, що сформувався у середньовічній Франції (порівн. *ельзаський будинок, лотаринзький будинок, середземноморський будинок, альпійський будинок, касеріо*). Під крутим двосхилим черепичним дахом на одному поверсі розташовувались і житлові, і господарські приміщення, розділені капітальною стіною. Північно-французький будинок мав кілька типів, серед яких можна виділити: **бретонський** – зведений насуху з гранітних брил, щілини між якими заповнювались дрібним вапняком. Торці приземкуватих мас виділялися димарями, горище під крутими дахами використовувалося як комора, до якої на іншому торці ведуть муровані зовнішні сходи. Згодом горище пристосували під житлові приміщення; **нормандський** – розташований серед саду, житлові й господарські приміщення об'єднувались під одним дахом; **пікардійський** – прямокутний у плані разом з господарськими будівлями утворював у середині невеликий двір. До вулиці звертався глухими стінами комор, що надавало споруді сумовитий вигляд; **фламандський** – складається з трьох будівель, що оточують двір.

ПІГМАЛІОН – 1. у давньогрецькій міфології – скульптор, який закохався у вирізьблену ним статую Галатеї. 2. Особа, що закохана у своє творіння.

ПІВКОЛОНА – див. НАПІВКОЛОНА

ПІВПІЛЯСТРА – верхня половина пілястри, якою оброблена невисока стінка або цокольна частина споруди.

ПІВПЛАЦДАРМ – тупикове відгалуження від шляху сполучення у польовому укріпленні.

ПІВПОРТИК – докл. див. ПОРТИК ПЛОСКИЙ.

ПІВСФЕРА – те саме, що і *півкупол*.

ПІД ДЗВОНИ – тип православної церкви, молитовне приміщення якої увінчується не барабаном з куполом, а дзвіницею з відкритими дзвонами.

ПІДБАЛКА – 1. Балка, що спирається на прогонич. 2. Короткий брус, що спирається на стовп або колону і підтримує паралельну балку.

ПІДБАННИК Верхня частина будівлі, що знаходиться під банею, куполом (порівн. *ба-рабан*).

ПІДВАЛИНА (укр.) – 1. База, опора, основа будівлі. 2. Нижній вінець зрубу, якщо він спирається безпосередньо на землю. Виконується зазвичай з товстих колод і твердої деревини.

ПІДВІКОННА СТІНКА – частина стіни між вікном і підлогою.

ПІДВІКОННИК – горизонтальна дошка чи кам'яна плита під віконним отвором.

ПІДВІСКА – продовгуватий замковий (ключовий) камінь склепіння в готичних спорудах, що виступає з внутрішньої поверхні.

ПІДВОЛОК, ПІДВОЛОКА – нижній шар дерев'яного покриття з тесу, що утеплювався землею і в хорах прикрашався різьбленнями та розписами. Прийнято відрізняти: **підволок звислий** – дерев'яну стелю на кронштейнах.

ПІГМЕНТИ – нерозчинні сухі речовини, які надають забарвлення лакофарбним матеріалам, пластмасам тощо. Неорганічні *п.* підрозділяються на природні й штучні (синтетичні). До природних *п.* відносяться, зокрема, різні оксиди металу, марганцю, хрому й інших з'єднань (залізний сурик, охра, мумія), а також деякі види глини і вапняків. Синтетичні *п.* поділяються на органічні й неорганічні. Основними характеристиками *п.* є колір, світло- і атмосферостійкість, поривність, антикорозійність.

ПІДДАШОК, ПІДДАШИНА, ПІДДАШНЯ (укр.) – 1. Винос даху, що підтримується кронштейнами, консолями або стовпчиками.

2. Простір під звисом даху на фасаді будівлі.

ПІДЗАМЧЕ – укріплене поле передмістя.

ПІДЗОР – прорізна ажурна дошка, яка знаходилася над карнизом, влаштованим на полицях покрівлі. Декоративний елемент характерний для давньоруських дерев'яних будівель, який використовувався і в кераміці.

ПІДКІС – додаткове скріплення вертикального і горизонтального брусів похиленою підпиркою (порівн. *розкіс*).

ПІДКЛІТЬ – нижній поверх у дерев'яних спорудах часів Київської Русі і в архітектурі Московії, який зазвичай мав службове чи господарське призначення. З кінця XVII ст. з'явилися кам'яні підкліті. Прийнято відрізняти: ~ **воблійю** – підвальне або напівпідвальне приміщення, перекрите склепінням. ~ **глухий** – напівпідвал під кліттю, призначений для скотини та зберігання запасів.

ПІДКРИЛКИ – невеликі дошки, якими в дерев'яних будинках закривалися торці колод підвалів. Нерідко прикрашались різьбленням.

ПІДКУРЯТНИК – назва верхнього вінця зрубу поздовжньої стіни зрубу, прийнята в російській дерев'яній архітектурі.

ПІДЛИЖКИ (укр.) – велике каміння, на якому утримується нижній вінець зрубу (синоніми – *ложки, філяри*).

ПІДЛОГА – настил у приміщенні, призначений для ходіння і розміщення меблів. Відрізняється залежно від матеріалу і характеру виконання. Має місце: ~ **чорна** – основа для паркету або струганих дощок, виконана з брусів, лаг, горбилів, пластин тощо.

ПІДЛОГА НАЛИВНА – застигли монолітні оболонки покриття підлог, які виконуються з напіврідких полімермістких сумішей за попередньо підготовленою основою або стяжкою.

ПІДМОГА – укріплення стійки в металевій огорожі.

ПІДМОСТКИ – конструкція, що призначена для виконання робіт, які виконуються на незначній висоті.

ПІДМУРОК (укр.) – основа будівлі; фундамент; підвалина. Докл. див. *фундамент*.

ПІДОПАСАННЯ (укр.) – частина будівлі під опасанням, дерев'яна стіна до висоти опасання, піддашня.

ПДОШВА – 1. Нижня площина несучої конструкції, що спирається на ґрунт. Зазвичай відноситься до заглиблених у землю стіни або фундаменту. Також має місце: ~ **амбразури** – нижня частина поверхні амбразури. Таким чином, існує поняття бій підшовний. 2. Дно балки, канави, водойми тощо.

ПІДП'ЯТНИКИ – пристрій у гніздах у підлозі та одвірку, у який входять п'ятники – металеві чи дерев'яні стрижні, які слугують для обертання дверей чи вікон.

ПІДПІРНА СТІНКА – вертикальна огорожа, яка призначена протидіяти зсуву ґрунту. Може бути залізобетонною, бутовою, металічною або дерев'яною конструкцією.

ПІДПОРИ – те саме, що і опори.

ПІДРЕШІТКА – напівобрізні дошки, які нещільно покладені на лаги і утворюють настил для паркету, дерев'яної підлоги.

ПІДРІЗКА – обробка шва мурування вилученням частини розчину. Виникають одна стрічка, яка заглиблена своїм краєм у глибині стіни (одинарна *п.*), або дві стрічки у вигляді злomu (подвійна *п.*).

ПІДРУБ – те саме, що і *поруб*.

ПІДСОС КАПЛЯРНИЙ – переміщення рідини всередині пористих матеріалів.

ПІДСТИЛАЮЧИЙ ШАР ПІДЛОГИ – шар підлоги, що розподіляє навантаження на ґрунт. Там, де підлога знаходиться над неопалюваним підпіллям (проїздом), влаштовується теплоізоляційний прошарок.

ПІДСТРІШИНА (укр.) – брус, жердина на випустах зрубу, на яку спираються припуски каркасу піддашши (синонім – *острішина*).

ПІДСТУП – докл. див. АПРОШІ.

ПІДСЯБИТТЯ – 1. Отвори для стрілянини з рушниць, що влаштовувалися у бланкуванні (порівн. *машикулі*). 2. Верхня виносна частина дерев'яної дзвіниці з аркадою, розташована під дахом, що походить від обламку.

ПІДШИВКА – дошки, прибиті знизу до балок дерев'яного перекриття.

ПІК – найвища точка в розвитку, у виявленні чого-небудь, у якійсь діяльності.

ПІКАНТНИЙ – який викликає гострий інтерес, зацікавленість своєю незвичайністю, сенсаційністю тощо.

ПІКАП – невеликий автомобіль, зазвичай, з відкритим кузовом, в якому перевозять вантажі й пасажирів.

ПІКЕТ – 1. Точка місцевості, що знаходиться на певній відстані від іншої точки і відмічена при нівелюванні кілочком, забитим до

рівня землі; невеликий кілочок із номером, що його забивають у землю при нівелюванні й залишають там для подальших робіт.

2. Одиниця виміру довжини залізничних ліній.

ПІКЕТАЖ – вибір точок на місцевості й позначення їх кілочками при нівелюванні.

ПІКНОСТИЛЬ (грец.) – тип античного храму з тісним розташуванням колон, інтерколумнії, між якими складають лише 1,5 діаметри.

ПІКТОГРАМА – умовний малюнок із зображенням яких-небудь дій, подій, предметів тощо, який використовувався в найдавнішому письмі.

ПІКТОГРАФІЯ – найдавніша форма письма, що являє собою зображення дій, подій, предметів умовними малюнками.

ПІЛ – дерев'яний поміст у народному житлі, що використовувався як спальне ліжко.

ПІЛМАГЕ (санскр.) – те саме, що і *патімагхара*.

ПІЛЕРС – дерев'яний або металевий вертикальний стояк, який підтримує палубу судна.

ПІЛІС (лит.) – укріплений замок. Зазвичай додається до власної назви.

ПІЛОН (італ. < грец. *стовп, портал*) – 1. Великий стовп-підпора, прямокутної або хрещатої форми у перетині, який підтримує балку моста, купол або склепіння. 2. Споруда, яка безпосередньо відзначає вхід до давньоєгипетського храму, що складалася з прямокутних у плані, двох масивних башт у вигляді зрізаних пірамід; *п.* називають також кожну з таких башт. 3. Один з масивних стовпів, розташованих збоку від portalу.

ПІЛОНАДА – ряд пілонів, розташованих по прямій або кривій лінії, які підтримують перекриття.

ПІЛОТІ (франц.) – стовпи, що підтримують під'няту над землею споруду.

ПІЛСКАЛ (латис.) – стародавнє поселення, оточене земляними валами з частоколами або рубленими дерев'яними стінами. Згодом *П.* перетворились у феодальні замки, навколо яких розвивались міста.

ПІЛЬСРИ – пілони, на які спираються арки.

ПІЛЯКАЛЬНІС (лит.) – укріплене ровами і валами родове поселення 2-ї пол. 1-го тис. до н. е. – 1-го тис. н. е. на теренах Литви.

ПІЛЯСТР – див. ПІЛЯСТРА.

ПІЛЯСТРА (франц. < італ., лат. *стовб*) – прямокутний у перетині, плоский виступ у стіні з базою внизу, основною частиною та капітеллю певного ордеру вгорі (порівн.

лопатка, лізена, *estinite*). Крім звичайних існують: ~ **вита** – з канелюрами, валиками або гірляндами на стовбурі, які розташовані діагонально, створюючи зоровий ефект спірального руху; ~ **канельорована** – з вертикальними жолобками на стовбурі; ~ **кручена** – те саме, що і *пілястра вита*; ~ **пучкова** – складний виступ стіни у вигляді низки пілястр. Зазвичай виконувались три пілястри у два шари, при цьому дві задні виступали з-за передньої; ~ **фільончаста** – з прямокутним чи фігурним заглибленням на чільній поверхні основної частини.

ПНАКА (грец.) – у Стародавній Греції живописні таблички (картини) з дерева, обпаленої глини, мармуру, теракоти чи бронзи. *П.* підносилися в дар богам як вотивні предмети, прикріплялися до стін гробниць, а також використовувалися як живописні декорації у давньогрецькому театрі, як дошка для проведення розрахунків. *П.* також отримували геліасти. За свідченням Вітрувія, приміщення в храмах і житлових будинках, де зберігалися *п.*, називалися аж до періоду пізньої античності *пінакотек*ами. Найвідоміші екземпляри *п.* датовані 8–7 ст. до н. е. Вони сягають висоти від 30 до 65 см. Розписом *п.* займалися відомі давньогрецькі вазописці, наприклад, Ексекий. Найбільша кількість *п.* виявлена археологами у храмі Посейдона в стародавній Пентескуфії, що поблизу Коринфа. Ці *п.* чи не єдине достовірне історичне джерело про процес та окремі операції виготовлення та декорування давньогрецької кераміки.

ПНАКЛЬ (франц. < лат. *загострений дах*) – невеличка башта або стовпчик із фіалом, що увінчували контрфорс, вімперг чи іншу частину пізньороманського або готичного храму. Багато прикрашувалась, але відігравала не тільки естетичну, а й конструктивну роль, оскільки своєю вагою посилювала контрфорс тощо.

ПНАКОТЕКА (франц. < грец. *картин сховище*) – приміщення для збереження творів живопису в античні часи (порівн. *іконотека, бібліотека, гліпготека, лапідарій*). Назву *п.* тримали деякі картинні галереї у новітні часи, зокрема художній музей у Мюнхені.

ПНОАЗБЕСТ – особливо легкий мінеральний теплоізоляційний матеріал. Виготовляється *п.* із розпушеного хризатил-азбесту, технічної піни і хімічних реагентів. Середня густина – біля 20 кг/м³.

ПНОБЕТОН – вид чарункового легкого бетону, який отримується з піномаси, яка готується із цементного тіста, поризованого технічною піною, що утворює повітряні чарунки (пори).

ПНОПЛАСТ – матеріал, який наділений пористою структурою, що складається з чарунок, які не сполучаються. *П.* має низьку густину, високі тепло- і звукоізоляційні характеристики. До недоліків *п.* відноситься горючість.

ПНОПОЛІВІНІЛХЛОРИД – теплоізоляційний порошаст, який отримують поризацією полівінілхлоридних смол. Середня густина *п.* < 100 кг/м³. *П.* несуттєво змінює свої властивості за змін температури від +60°C до –60°C.

ПНОПОЛІСТІРОЛ – теплоізоляційний матеріал, різновид термопластичних *пінопластів*. Найкращими характеристиками наділено *п.*, який виготовляється методом екструзії.

ПНОПОЛІУРЕТАН – теплоізоляційний матеріал. *П.* може бути жорстким або еластичним. Відноситься *п.* до різновиду *пінопластів*.

ПНОСКЛО – чарунистий матеріал, який отримують при спіканні тонкоподрібненого скла. *П.* з порами, що сполучаються, використовується як звукопоглинаючий матеріал. *П.* із закритими порами використовується як теплоізоляційний.

ПРАМІДА (грец.) – 1. надгробна будівля в архітектурі Стародавнього Єгипту та інших країн; 2. меморіальна споруда ступінчастої форми в архітектурі народів Стародавньої Америки; 3. храмова будівля в архітектурі Стародавнього Двріччя і Месопотамії; 4. форма (геометрична) будь-якої споруди або її частини. Крім об'ємної існує: ~ **зворотна** – те саме, що і парус плоский.

ПРАМІДАЛЬНИЙ – який звужується догори, нагадуючи формою піраміду; який має кроку, що формою нагадує піраміду (про рослину).

ПІРАНЕЗІ, Джованні /Giovanni Piranesi

(1720–1778) – італійський майстер гравюри і архітектури родом з Мольяно поблизу Местре. Працював в Римі, а також в Венеції та Неаполі; випробував вплив декоративного

живопису венеційської школи, вивчав пам'ятки античного зодчества. З 1740 до 1744 *П.* вивчав техніку гравюри в Римі; там у 1743 він оприлюднив свою першу серію гравюр «Перша частина архітектурних і перспективних побудов». Головною роботою *П.* в області архітектури стала перебудова церкви Санта Марія Авентіна (1764–1765). Гравюри *П.* із зразками давньоримської орнаментики («Римські древності», 4 томи, 1756) на початок XIX ст. здійснили істотний вплив на становлення стилю ампір у Франції.

ПІРГОС (грец.) – міська башта в античному селищі.

ПРЕЙ – парадний жертовник на честь священного вогню, що відповідав культу зороастризму в Сасанідському Ірані.

ПРОН (грец.) – металевий, кам'яний або дерев'яний елемент для скріплення по вертикалі кам'яних блоків. Зазвичай *П.* поміщалися в пази, після чого заливалися свинцем.

ПРС (англ.) – виступаюча від причальної лінії на березі споруда, призначена для двобічного швартування суден.

ПІСЦИНА (лат. *басейн, риба*) – 1. Резервуар або басейн для збирання та відстоювання води. 2. Ставок для плавання. 3. Ставок-басейн для розведення риби у давньоримські часи.

ПІСЧАНИКИ – обломкові породи, які складаються з дрібних частинок різних мінералів, що сцементовані в міцну масу. Вифарб *п.* може бути білим, сірим, жовтим, червоним.

ПІЧ – штучна споруда для обробки певних речей (наприклад, доменна, плавильна) або опалення приміщення і приготування їжі. За конструктивним рішенням і оздобленням розрізняються: ~ **англійська** – чавунна піч для приготування їжі, яка з'єднана з водогрійним котлом; ~ **біла** – збудована з димовідводом у вигляді труби; ~ **голландська** – призначена для обігріву кімнат прямокутна в плані піч, яка облицьована кахлями і має вертикальні канали для поступового виходу диму; ~ **кадильна** – пристосована для отримання пахощів; ~ **лампадна** – відзначається стабільною тепловіддачею, завдяки резервуару, де вугілля поступово розпалює гаряче повітря від розпечених вуглів в горнові; ~ **повітряна** – така, у якій горіння палива і розподіл тепла посилено додатковою притокою повітря; ~ **російська** – з великими порожнинами для випікання хліба і лежанкою нагорі; ~ **чорна** – розташована у приміщенні, але не має димовідводу.

ПЛАКАТ – 1. Малюнок з коротким текстом до нього, що закликає до чого-небудь, популяризує, рекламує щось; мистецтво плаката; 2. Шматок, смуга тканини, паперу із закликом, лозунгом.

ПЛАКАТНИК – художник, що малює плакати.

ПЛАКЕ – виріб із металу або деревини, покритий іншим металом, іншою деревиною для оздоблення, захисту від псування тощо.

ПЛАКЕТКА (франц. *платівка*) – декоративна платівка, в основному прямокутної форми з рельєфними зображеннями. Прикрашала меблі та інші предмети.

ПЛАКУВАННЯ (франц.) – покриття дерном земляних або піщаних укосів для їхнього захисту від розмивів і оповзання. Існує: ~ **фортечне** – одяг земляних укріплень трамбованою рослинною землею.

ПЛАН (лат. *плоский*) – 1. Кресленик горизонтального перетинання споруди. Звичайно розробляється в певному масштабі, розріз виконується найчастіше на рівні віконних отворів при вигляді згори. Особливістю архітектурних креслеників є те, що при наявності склепінь одночасно відображається характер перекриттів, що дає змогу на *п.* показати просторове вирішення приміщень. Поряд із такими виконуються окремі *п.* складних плафонів. 2. Розташування частин споруди і приміщень по горизонталі. Має місце: ~ **генеральний**; а) розташування споруд на місцевості. Зазвичай показують плани дахів; б) проєктний документ, яким обґрунтовується перспективний розвиток населеного пункту. Складається з креслеників і текстів, де прогнозується характер розселення, функціональне зонування, характер забудови тощо; ~ **стелі** – кресленик вигляду знизу на стелю, докл. див. *плафон*.

ПЛАНЕТАРІЙ (лат.) – 1. Споруда для демонстрації планетних систем. 2. «Шляхетний» поверх в італійських *палаццо*, над колонадою чи аркадою.

ПЛАНИМЕТР – прилад для вимірювання площин замкнутих плоских фігур на кресленні; прилад для вимірювання площі об'єктів.

ПЛАНКА – невелика довгаста дерев'яна дощечка, металева пластинка, смужка тканини тощо.

ПЛАНУВАЛЬНИК – фахівець із планування; той, хто займається плануванням.

ПЛАНУВАННЯ оптимальне – планування на основі економіко-математичних методів та моделей, які дозволяють вибрати із сукупності можливих план, що характеризується

максимальним значенням цільової функції; ~ **архітектурне** – планування змісту організації архітектурного середовища; ~ **містобудівне** – розпланування змісту організації міського середовища.

ПЛАНШЕТ (франц.) – 1. Тонка дощечка з креслярським папером для топографічної зйомки. 2. Плоска сумка для карт з целулоїдною пластинкою на зовнішньому боці. 3. Наземна горизонтальна основа частини містобудівного простору, який включає в себе не тільки поверхню землі з рослинністю (партерною зеленню, газонами, квітниками), а й типи заощення для пішоходів і транспорту, невеликі водоймища. Якщо *п.* не суворо горизонтальний, то через перепади рельєфу можуть мати місце пандуси, сходові марші, підпірні стінки тощо. 4. Прийнята за нуль щодо інших горизонтальна відмітка підлоги театральної сцени.

ПЛАНШИР – захисний обвід із дерев'яних брусів або сталевих полиць на краях палуби судна, на борту човна чи яхти.

ПЛАСА (ісп.) – головна площа у філіппінських містах, забудована собором, ратушою і палацом генерал-губернатора.

ПЛАСТИЗОЛ – металічний лист завтовшки 0,5 мм. З зовнішньої сторони на нього нанесено шар полімеру завтовшки 200 мкм, потім шари ґрунтовки, пасиватору і цинку. Із внутрішньої сторони нанесені шари цинку, пасиватору і спеціального покриття на основі епоксидної смоли. *П.* застосовується зазвичай як покрівельний матеріал.

ПЛАСТИК – те саме, що і *пластична маса*.

ПЛАСТИКА (грец.) – 1. Рельєфність, об'ємний вираз форми, художньо проробленої згідно змісту і структури споруди. 2. Вид мистецтва з об'ємною тривимірною формою творів, які начебто виліплені з відносно м'яких матеріалів (одна з ознак скульптури).

ПЛАСТИЛІН – в'язка маса для ліплення, виготовлена з глини, воску, жирів і різних барвників.

ПЛАСТИНА – половина розпиляної або розколеної впродовж колоди. *П.* застосовуються для настилу підлог, стель, узвозів, дерев'яних мостів тощо.

ПЛАСТИЧНІСТЬ – 1. Естетична виразність ліплення об'ємної форми архітектурних творів. 2. Здатність матеріалу без руйнування змінювати свої розміри і форму під дією зовнішнього навантаження і зберігати ці зміни після припинення цієї дії.

ПЛАСТМАСИ ГАЗОНАПОВНЕНІ – ча-рунисті пластмаси, *пінопласти*, *поропласти*. Органічні високо пористі матеріали, які отримують із синтетичних смол.

ПЛАТБАНД – широке (до 2 м) обрамування партеру квітником.

ПЛАТВА – 1. Те саме, що і *мауерлат*. 2. Відрізок стовбура деревини від кореня (довжиною 8,5–14 м).

ПЛАТЕЙЯ (грец.) – парадна вулиця з колонами в античному місті.

ПЛАТИКИ – гладенькі полички в наличниках.

ПЛАТФОРМА (франц. *плоска форма*) – 1. Невисокий поміст для виконання певних функцій у складських спорудах. 2. Підвищений майданчик для гармат у фортецях, який влаштовано на барбатах. 3. Невелика залізнична станція або полустанок. 4. Те саме, що і цоколь, на якому підноситься споруда або комплекс будівель.

ПЛАФОН (франц. *стеля*) – 1. Площинне поле декоративно обробленої стелі, яке часто прикрашено розписом або нарядним ліпленням (порівн. *дзеркало*, *софіт*). Мало місце ще у стародавні часи в Єгипті, Греції, згодом *п.* отримали поширення в архітектурі ренесансу, бароко і класицизму, де живописні виконувались у техніках гризайль, фрески, мозаїки тощо. 2. Абажур для лампи, що має півсферичну або конусоподібну форму.

ПЛАЦ (нім.) – просторий майдан для військових вправ і парадів.

ПЛАЦДАРМ (франц.) – 1. Укріплене місце для проведення наступальної військової операції. 2. Площа в укріпленні для збору військ. 3. Призначена для кругової оборони смуга перед укріпленням. Крім того, розрізняють: ~ **плацдарм вихідний** – розширення прикритого шляху у фортецях; ~ **плацдарм вхідний** – розкриття прикритого шляху в ба-стіонній системі укріплень; ~ **плац-парад** – простора міська площа, де відбувались військові навчання і огляди.

ПЛАШКА – площа цеглини для настилу підлоги.

ПЛАШКОУТ – безпалубне плоскодонне несамохідне судно для перевезення вантажів у порту, для наведення плавучих мостів.

ПЛЕКСИГЛАС – прозора безбарвна пластмаса, міцне небитке органічне скло.

ПЛЕНИЦЯ – розрізана вздовж колода.

ПЛЕНЕР – правдиве відтворення природного освітлення, кольору, повітряного середовища.

ПЛЕСО – те саме, що і *б'єф*.

ПЛЕТІНКА – орнаментальна прикраса у вигляді ритмічно переплетених завитків однієї чи кількох стрічок, яка в класичній архітектурі часто прикрашала цоколі або вали на базах колон і пілонів.

ПЛИВУН – насичений водою рихлий ґрунт. У результаті тиску вище лежачих товщ й інших механічних дій *п.* переходить в рідино-подібний стан.

ПЛИТА – 1. Плоска прямокутна кам'яна або бетонна брила, яка зазвичай використовувалася для перекриття або підлоги. 2. Те саме, що і *поличка*.

ПЛИТА ДЕРЕВОВОЛОКНИСТА, ДВП – матеріал, який отримують гарячим пресуванням маси, що складається з целюлозних волокон, води, синтетичних полімерів і спеціальних добавок. Сировиною для виробництва ДВП служать відходи деревообробного виробництва, стебла тростини.

ПЛИТА ДЕРЕВНОСТРУЖКОВА – матеріал, який отримують гарячим пресуванням стружкової маси, змішаної з в'язучим. Виготовлюється одно- і багатошаровими. Властивості плит залежать від використаного при виробництві виду в'язучого.

ПЛИТА КОМИШИТОВА – теплоізоляційний виріб, який виготовлено зі стеблин тростини, очерету осінньо-зимової вирубки з прошиванням металічним дротом.

ПЛИТА МДФ – новий вид *плити деревоволокнистої* європейського виробництва. Плити МДФ виготовляються з тонкодисперсної деревної муки при пресуванні із синтетичними смолами. На відміну від традиційно застосовуваних ДВП плити МДФ фрезуються і покриваються декоративними плівками.

ПЛИТА ЦЕМЕНТНО-СТРУЖКОВА – конструкційний матеріал, який складається з пресованих деревних стружок, що змішані з *портландцементом*, відповідними добавками і водою. Морозостійкий, відносно легко оброблюється, нетоксичний. Застосовується при влаштуванні огорожуючих конструкцій, перегородок, підлог.

ПЛИТКА ПОЛИВАНА – плитка, яка має поверхню, вкриту шаром кольорового скла, що надає їй важливих естетичних характеристик (кольору, блиску, рисунку, відтінків тощо), а також технічних властивостей (твердість, вологонепроникність тощо).

ПЛИТНИЦЯ (давньорус. < грец.) – 1. Майстерня для виготовлення плінфи, а згодом цегли. 2. Те саме, що і *плінфа*.

ПЛІНТ (грец. *плитка*) – 1. Нижня частина бази в підпорі або п'єдесталу у вигляді товстої плити. 2. Завершення постаменту квадратною плитою, на якій підноситься скульптура або ваза. 3. Горизонтальна тяга, що прикриває стик стіни і підлоги.

ПЛІНТУС (грец. *плита, цегла*) – 1. Дерев'яний чи кам'яний брус, що закриває щілину між стіною і підлогою та візуально оформляє плавний перехід між вертикальною і горизонтальною площинами. 2. Захисний або декоративний виступ нижньої кромки стіни.

ПЛІНФА (грец. *цегла*) – тонка і досить широка обпалена цегла, яка часто застосовувалася у візантійських та давньоруських монументальних будівлях.

ПЛОЩА – частина просторового середовища населеного пункту, яка повністю або частково обмежена забудовою. Має різні форми в плані (прямокутна, кругла, шестигранна, квадратна із зрізаними кутами, овальна тощо), несе функції громадського центру, слугує вузлом тяжіння і місцем перетину вулиць.

ПЛЮШ – схожа на оксамит тканина з м'яким довгим негустим ворсом на лицьовому боці.

ПЛЮЩ – орнаментальний мотив із застосуванням стилізованих стебел плюща, що мав 3- або 5-лопатеві листки.

ПЛЯЖ – прибережна смуга моря, озера, річки, зручна для купання, сонячних ванн.

ПНЕВМАТИКА – сукупність конструкцій, пристроїв, механізмів, які приводяться в дію напруженим повітрям.

ПНОМ – нагірне розташування споруди, частіше храму в Кампучії; є складовою частиною назв багатьох пам'яток і навіть міст (приклад: Пномпень).

ПОБІЙ (укр.) – тип дерев'яної покрівлі.

ПОВ'ЯЗЬ – те саме, що і *в'язь*.

ПОВАЛ – 1. Верхня розширена частина зрубу, що зроблена шляхом поступового виступу зовні кінців колод, часто завершується наметовими або скатними дахами. 2. Дерев'яний кронштейн, який випущено з кінців колоди для підтримки звису покрівлі, май-данчику ганку тощо.

ПОВАЛ-КРОНШТЕЙН – випуски верхніх колод подовжніх стін для підтримки великого звису даху.

ПОВАЛУША – 1. Дерев'яна башта у житловому комплексі або хорамах, що здіймалася на одно- чи двоярусному підкліті. Мала окремий вхід зі сходами і ганком. Зазвичай призначалася для гостей або банкетів. Характерна для дерев'яного теслярства Московії. 2. Неопалювана спальна кімната у російській хаті.

ПОВЕРХ – ряд приміщень у будинку, що знаходяться на одному рівні, розташовуючись над або під таким же рядом. Залежно від розташування *п.* розрізняються на підвальні й напівпідвальні, підземні і надземні, а останні називають у чисельному порядку (перший, другий, третій і так далі). Також можуть мати назву залежно від призначення, наприклад житловий, торговельний. Прийнято ще виділяти: ~ **аттиковий** – верхній *п.*, який розташований над антаблементом споруди, і тому часто отримує власний карниз; ~ **мансардний** – такий, що займає значну частину горищного простору; ~ **технічний** – призначений для розміщення інженерного устаткування і комунікацій; може знаходитися в підземній, середній або верхній частині багатоповерхової споруди; ~ **цокольний** – нижній поверх споруди зі стінами, обробленими так само, як цоколь.

ПОВЕЇ (рос.) – 1. Горище над господарським двором у селянській садибі Російської Півночі. Відзначаючись великими розмірами, часто використовувалось для збереження сіна. Мала подвійну підлогу, укріплені перерубами стіни. До воріт, що знаходились у задній частині стіни, зовні підводив узвіз. 2. Дах над селянським двором для скотини, збереження господарського реманенту, сіна, соломи.

ПОВІТКА – складська будівля, яка відкрита з одного боку, не маючи огорожувальної стінки.

ПОВІТРОПРОВІД – трубопровід для розміщення повітря в системах вентиляції, опалення і кондиціювання.

ПОВІТРЯНА ЗАВІСА – вентиляційна установка, яка розташована біля входу до будівлі, що запобігає попаданню до неї холодного зовнішнього повітря.

ПОВІТРЯНА ЛІНІЯ – у садово-парковому мистецтві верхній контур масиву дерев, який може бути чітко окресленим, порізаним або розпливчастим.

ПОВІТРЯНИЙ КАРКАС – легка конструкція з дощок на цвяхах. Утворені ним чарунки могли обростати прибудовами. Був запропонований у США в 1830–40-і рр.

ПОВІТРЯНИЙ ТЕАТР – докл. див. *театр*.

ПОВСЯКДЕННА ЦЕРКВА – християнський дерев'яний храм, поставлений за один день у подяку за перемогу або запобігання лиха. Зазвичай спорудження *п. ц.* був поширений у Московії та Росії.

ПОГОСТ – 1. У давнину – торговельний центр міста або центр сільської громади, що мав заїжджий двір для зупинки купців (гостей), дружинників князя, духовних осіб. 2. Згодом, у XII–XVII ст. – кілька сіл, які підпорядковувалися одному приходу. 3. Пізніше – земельна ділянка, де знаходилися кладовище з церквою та житлові будівлі духовних осіб. 4. Сільське кладовище.

ПОГРІБ (ст.слов.) – заглиблена в землю споруда, перекрита дахом. У селянських садибах призначалась для зберігання взимку овочів, влітку м'яса і молочних продуктів. Мала такі різновиди: ~ **пороховий** – будувався у фортецях, де відзначався значними розмірами і переважно слугував як склад боєприпасів; ~ **рейнський** – служив коморою для зберігання запасів вина; ~ **фрязький** – склад виноградних вин, призначений для їхньої реалізації.

ПОДВІР'Я – 1. Великий двір біля будинку. 2. Будівля для мешкання земляцтва лицарського ордену. З'явилося у XVI ст. на о. Мальта. 3. Заїжджий двір типу готелю з місцями для коней і возів, крамницями, господарськими спорудами. Нерідко влаштовувався монастирями для залучення прочан.

ПОДІЛ – частина давньоруського міста, розташована на низинному березі.

ПОДІУМ, ПОДІЙ (лат. < грец. *нога, основа*) – 1. Високе підніжжя будівлі зі сходами на чільному торці та прямовисними іншими боками. 2. Стіна у вигляді широкого парапету навколо циркової *арени*, призначена для знатних глядачів у античні часи.

ПОДТЕНЕ (польс.) – наземна галерея перед польським житловим будинком, влаштована на різьблених стовпах під виносом даху.

ПОДУШКА – 1. Бік іонічної волоти, див. БАЛЮСТРА, ЕХІН. 2. Нижній горизонтальний брус віконної коробки.

ПОЗИЦІЯ – розташування, місцезнаходження, положення кого-, чого-небудь.

ПОЗУВАТИ – обравши певну позу, служити натурою художникові, скульпторові або фотографу.

ПОКАЗНИК – 1. Свідчення, доказ, ознака чого-небудь. 2. Кількісна характеристика властивостей виробу, процесу, явища.

ПОКЛІННИЙ ХРЕСТ – докл. див. **ХРЕСТ ПОКЛІННИЙ**.

ПОКРИВАНІСТЬ – здатність лакофарбового складу при рівномірному нанесенні на однокольорну поверхню приховати її первісний колір.

ПОКРИТТЯ – 1. Огороджувальна конструкція даху будівлі, що не має горища, а форму і розміри якої визначають несучі конструкції (склепіння, купол, ферма). Нерідко вживалася в громадських і промислових спорудах. Характерним прикладом є *п.* за закомарами, що мало місце у середньовічній храмовій архітектурі Древньої Русі, яке виконувалось по зовнішнім поверхням склепін (порівн. *закомара*). 2. Покрівельна поверхня, верхній шар конструкції.

ПОКРИТТЯ ГОНТОВЕ, ШИНГЛС – покриття у вигляді листів (покрівельної плитки) «під черепицю». *П.* г. виготовляється з основних бітумізованих матеріалів з декоративним посипанням.

ПОКРИТТЯ ДАХОВЕ – покриття, яке утворює простір (прохідний або напівпрохідний) над перекриттям верхнього поверху.

ПОКРИТТЯ КІПЦР (КІПЦР – колоїдний полімерцементний розчин) – покриття, що призначене для посиленої гідроізоляції підлог та стін підвальних приміщень промислових і цивільних будівель, резервуарів для питної води і пожежного водозабезпечення, об'єктів хімічної водоочистки, каналізаційних і насосних станцій, ванн плавальних басейнів, мазутосховищ, гідротехнічних й інших споруд.

ПОКРІВЛЯ – верхня огороджувальна оболонка даху, що складається із водонепроникного килима (черепиці, гонту, тесу, заліза тощо), який настеляється на основу у вигляді лагування, настилу, що покладені на крокви і балки. Мають місце: ~ **альтанна** – надто полової форми, оточена наскрізним парапетом або баллострадаю; ~ **в жолоб** – а) виконана з тесин, які спускаються від гребня і нижніми кінцями впираються у жолоб, що закріплювався на протязі; б) з половинок колод, у яких видовбані серцевини. Вони покладалися на лати, звертаючись почергово догори і донизу, тим самим перекриваючи проміжки; ~ **в закрій** – тесини клалися прямо на крокви горизонтально з напуском верхньої на нижню; ~ **в зачіску** – виконане із соломи над селянськими хатами; ~ **в луску** – з однакових елементів, які виступають один з під другого напівкруглим краєм; ~ **гер-**

манська – виконувалася з шиферних платівок різних розмірів. Вони клалися горизонтальними рядами на дощатій основі таким чином, що висота рядів зменшувалася при наближенні до гребня; ~ **голландська** – влаштована над вальмовим дахом; ~ **гольццементна** – з кількох шарів картону або паперу, склеєних сполукою, до складу якої входить смола. Робиться з ухилом від 1:20 до 1:50; ~ **гуськова** – вигнута у нижній частині й своїм профілем нагадує архітектурний облом – зворотний гусьок; ~ **дорнова** – виконана із суміші глини, смоли, піску, дубової кори, в яку могли додавати мох, коров'ячу шерсть та інші матеріали. Зазвичай робилася плоскою, без ухилу; ~ **клинчаста** – над крутим двосхилим дахом; ~ **французька** – влаштована над мансардою.

ПОКУНА (санскр.) – громадський басейн для обмивання у середньовічному цейлонському місті. Прикрашений стінними розписами і скульптурами, він оточувався колонадами і кам'яними сходами.

ПОЛАТИ (рос.) – 1. Нарі для відпочинку і снання, які влаштовувалися у російській дерев'яній хаті й влаштовувалися між піччю та стіною. 2. Полиця для збереження домашніх речей, що розміщувалася під стелею (порівн. *антресоль*). 3. В оборонному зодчестві – майданчик на тильовій частині стіни, призначений для оборонців. 4. У культовому зодчестві – невеликий храм у приділі основної церкви, який влаштовувався на рівні її хорів.

ПОЛЕ ФІЛЬТРАЦІЇ – територія, яка призначена для біологічного очищення стічних вод.

ПОЛИЦЯ (ст.слов.) – 1. Елемент обладнання інтер'єру для складування речей у вигляді дошки, що прилягала ребром до стіни і спиралася на кілки або кронштейни. 2. Нижня, більш полого частина крутого двосхилого або наметового даху, яка дозволяє відводити від стін дощову й талу воду на більшу відстань.

ПОЛИВА, ГЛАЗУР – тонкий скловидний шар на поверхні керамічних виробів, що утворюється за рахунок розплаву і послідовного застигання спеціально нанесеної керамічної маси визначеного складу. *П.* покращує фізико-хімічні та декоративні якості виробу, сприяє збільшенню його механічної міцності, хімічної стійкості, довговічності, підвищує його експлуатаційні якості.

ПОЛИЦЯ – полого нижня частина шатрового або двосхилого даху. *П.* призначена для відведення дощової води.

ПОЛИЧКА – архітектурний облом у вигляді прямокутного в перерізі горизонтального виступу, звичайно з гладенькою поверхнею, завдяки чому відділяються архітектурні елементи або підкреслюється пластика розташованих поруч інших обломів (синоніми – *чембія* (*чимбія*)). У давньогрецьких спорудах поличка нерідко прикрашалась меандром.

ПОЛІГОН (грец.) – багатокутник, уздовж якого знаходяться фортечні фронти. Інколи вживається термін – «фортечний багатокутник».

ПОЛІГОНАЛЬНА СИСТЕМА – система фортець, побудована на сполученні полігональних фронтів.

ПОЛІГОНАЛЬНИЙ ФРОНТ – фронт, де фази укріплень спрямовані вздовж лінії полігону.

ПОЛІГОНОМЕТРІЯ – один із методів геодезичних робіт, вимірювання на місцевості довжин, послідовно пов'язаних між собою прямих ліній і горизонтальних кутів між ними.

ПОЛКА – прямокутний переріз архітектурного облому у вигляді широкого виступу.

ПОЛКАДИЛО (грец. *багато свічок*) – світильник у християнській церкві, у якому встановлено від 7 до 12 свічок, що символізує 7 дарів святого Духа або 12 апостолів (порівн. *панікадило*, *хорос*). Зазвичай висить на трьох ланцюжках перед іконостасом.

ПОЛЕДР – те саме, що багатогранник.

ПОЛКЛІНКА (грец. *багато і лікування*) – споруда для амбулаторного лікування, надання кваліфікованої та різнобічної медичної допомоги. Зазвичай має коридорне розпланування для зручного розташування кабінетів лікарів.

ПОЛЛІТ (грец.) – скульптура, яка створюється з кількох кам'яних блоків або суміщенням каменю з деревом, металом тощо (порівн. *моноліт*).

ПОЛІМЕРБЕТОН – матеріал на основі раціонально підібраної суміші поліефірних смол і різноманітних мінеральних заповнювачів.

ПОЛПТИХ (грец.) – 1. Скульптурний або живописний багатостулковий складень із зображеннями на кожній стулці. 2. Композиція на одну тему з багатьох частин або творів.

ПОЛІРУВАТИ – технологічно обробляти поверхню чого-небудь, надаючи їй надзвичайного блиску; обробляти поверхню чого-небудь з метою надати їй вигляду якогонебудь природного матеріалу.

ПОЛІС (грец.) – давньогрецьке місто-держава, що включало в себе окрім власне міста ще і навколишні сільські землі, так звану хору.

ПОЛІТУРА – 1. Вид лаку, що являє собою розчин смолистих речовин у спирті й використовується для полірування виробів із дерева. 2. Глянець, лиск, наведений поліруванням, лакуванням.

ПОЛІТЮРОН – зал з багатьма дверима, що вели в прохідні приміщення або на майданчик для огляду краєвидів, що застосовувався у палацовому зодчестві Стародавнього Криту.

ПОЛІХРОМІЯ (грец.) – багатоколірність, яка була притаманна більшості творів мистецтва всіх часів і народів.

ПОЛІШ (івр. *наскрізний прохід*) – коридор, що веде до молитовного залу в синагогах Східної Європи.

ПОЛОВНЯК – розколота навіп (або на більш дрібні частини) цеглина.

ПОЛОТНО – 1. Плоска частина дверей, воріт. 2. Дорожній насип під залізничними коліями тощо.

ПОЛУВАЛ – один з архітектурних обломів; виступ, що має у перетині півкола (часто те саме, що і вал, валик). Має місце: ~ **жорсткий** – поличка із закругленим нижнім ребром.

ПОЛЬДЕР (голл.) – розташована нижче рівня моря родюча ділянка землі, яка прорізається каналами для осушення і, щоб запобігти затопленню, оточується греблями. У Голландії *п.* широко використовувались для будівництва міст і влаштування різних поселень.

ПОМЕРІУМ (лат. *кордон*) – священна смуга незабудованого простору з обох боків від міської стіни.

ПОМОЧІ (рос.) – те саме, що і випуски.

ПОМПАДУР – вигадливий, пишний стиль в архітектурі, прикладному мистецтві XVIII ст.

ПОМПЕЗНИЙ – який відзначається урочистістю, пишнотою, розрахованою на зовнішній ефект; занадто розкішний.

ПОМПЕЙСЬКИЙ ОРНАМЕНТ – прийнята у XVIII ст. назва гротеску.

ПОНДЖІ-ЧАУН – монастир у Бірмі, в якому знаходився навчальний заклад.

ПОНСИРУВАННЯ – 1. Копіювання малюнків за допомогою вугільного пилю, що проникає в наколи на білому папері, зроблені за контуром оригіналу. 2. Полірування пемзою.

ПОНТЕ (італ.) – назва італійського мосту.

ПОНТІ, Джованні / Giovanni Ponti (1891–

1979)– італійський майстер архітектури, промисловий дизайнер, дизайнер меблів, художник, викладач, письменник і видавець родом з Мілану. За свою кар'єру, яка тривала шість десятиліть, П. збудував більше ста будівель як в Італії, так і за її межами. Засновник і директор до 1972 р. журналу «Домус». Основна ідея П. – існування «супермистецтва», яке об'єднує всі види діяльності людини, у тому числі й пластичні мистецтва у створенні штучного оточуючого середовища. Як архітектор П. із середини 20-х рр. був під впливом неокласицизму, а в 40–50-х рр. – функціоналізму.

ПОНТОН (франц. < лат. *міст*) – дерев'яне або металеве плоскодонне судно, яке слугує підпорою для настилу плавучих мостів.

ПОНТХОПУН (кор.) – монументальне підземне поховання корейського владика, зали в якому обшивались деревом або облицьовувались кам'яними блоками (порівн. *сокчхукпун*).

ПОНУР – підлога передньої частини водозливної греблі.

ПОП-АРТ – напрям у сучасному образотворчому мистецтві, що на протигагу абстракціонізму має предметний характер (використовуються реальні предмети та їх комбінації); твори, які відповідають цьому напрямку; поп-мистецтво.

ПОПЕРЕЧИНА, ПОПЕРЕЧНИЦЯ – те саме, що і *бантина*.

ПОПЕРЕЧКА – горизонтальний елемент металевої огорожі.

ПОРЕБРИК – 1. Орнаментальний візерунок, утворений рядком цеглин, поставлених на тичок або ложок під кутом до зовнішньої поверхні стіни тощо. Широко застосовувався в архітектурі України-Русі й Московії. 2. Невисока мурована огорожа хідника з боку проїзної частини дороги.

ПОРІГ – 1. Частина входу в будівлю. 2. Брус на підлозі при вході.

ПОРІЗКА – рельєфний орнамент на архітектурному обломі.

ПОРТЗАМПАРК, Крістіан де / Christian de Portzamparc (1944 р. н.) – французький май-

стер архітектури і дизайну, містобудівник, Прітцкерівський лауреат 1994 р. родом із Касабланки, Марокко. У 1980-і архітектор висуває концепцію «відкритого кварталу». «Відкритий квартал» нагадує «османівський» тим, що фасади будівель паралельні до вулиці, але відрізняється від нього тим, що вони не переходять один в інший. Це дозволяє зробити будівлі різноманітнішими за висотою, зовнішнім виглядом і функціями. П. доводиться працювати на кількох континентах і всюди накладати свої ідеї на вже наявний архітектурний контекст. За його словами, найбільше враження він отримав від Японії. Відзначають також комфортабельність та екологічність будівель і споруд П.

ПОРИСТИСТЬ – ступінь заповнення обсягу матеріалу порами (чарунками повітря або іншого газу). П. істотно впливає на технічні властивості матеріалів – теплопровідність, міцність, водопоглинання тощо).

ПОРОЛОН – легкий еластичний пористий матеріал, що одержують з поліуретану; пінополіуретан.

ПОРТ – 1. Ділянка берега водойми разом із прилеглою водною площею, спеціально обладнана для стоянки суден, вантажно-розвантажувальних й інших робіт; приморське місто, розташоване біля такої ділянки; повітряний порт – спеціально обладнане місце для стоянки літаків, вертольотів тощо. 2. отвір у борті судна для гарматних стволів (у старовинних військових судах) або навантаження й розвантаження з нижньої палуби.

ПОРТА (італ.) – назва італійських воріт до міста, палацового комплексу.

ПОРТАЛ (лат. *ворота*) – урочисто оформлений вхід до громадської чи палацової споруди. Прийнято відрізняти: ~ **моста** – архітектурне оформлення об'єднаних вгорі крайніх підпор ферм з обох боків при в'їзді на міст; ~ **перспективний** – звужується у плані уступами і зазвичай перекритий арками, які також зменшуються; ~ **сцени** – архітектурне оформлення сцени, яке формує порталний отвір, так зване дзеркало сцени. Часто знаходиться між сценою і авансценою, прикрашається різьбленням або ліпленням.

ПОРТИК (лат. *крита галерея*) – 1. Колонада або аркада, влаштована перед входом до будівлі, яка зазвичай увінчана антаблементом і фронтоном або аттиком, парапетом. Прийнято ви-

різняти: ~ **в антах** – вхідна колонада розташована між торцями стін; ~ **пілястровий** – такий, де замість колон влаштовані пілястри; ~ **плоский** – замість колон влаштовані напівколони або тричетвертні колони. 2. Парковий павільйон з колонадою. Мав місце в архітектурі Античності, був відроджений в європейській архітектурі за часів Просвітництва та Історизму.

ПОРТЛАНДЦЕМЕНТ – гідравлічне в'язуче, яке отримують методом тонкого подрібнення клінкеру та гіпсу. Може містити різного роду добавки. Патент на нього було одержано в Англії Д. С. Аспдіном у 1824 році.

ПОРТМЕН, Джон / John Portman (1924–2017)

– американський майстер архітектури і дизайну родом із Валхалли, Південна Кароліна. Вважається неофутуристичним архітектором значимої нерухомості, широко відомий внаслідок популяризації готелів і офісних будівель з багатоповерховими *атріями* інтер'єрів. *П.* також мав особливо великий вплив на міський пейзаж міста Атланта, де з 1970-х рр. комплекс «Пічтріє-Центр» виступав в ролі центру бізнесу та туризму. Архітектурні розпланування *П.*, зазвичай, кореспондують до примітивів у формах симетричних квадратів і кіл. Крім того, *П.* розробив проекти будівель, серед яких Центр Ембаркадеро в Сан-Франциско, що суттєво підкреслювали значимість поведінки пішоходів в середовищі вулиці.

ПОРТРЕТ – мальоване, скульптурне або фотографічне зображення обличчя людини або групи людей; відповідний жанр образотворчого мистецтва.

ПОРТРЕТИСТ – художник, що малює переважно портрети; фахівець з портретного живопису.

ПОРТФНЕТР (франц. *двері-вікно*) – заскле-ні двері з ажурним бар'єром і незначним виступом на фасаді споруди.

ПОРТЬЄРА (франц. *двері*) – завіса з важкої тканини, що вгорі доповнена ламбрекеном.

ПОРУБ – невисокий підкліт під дерев'яною будівлею (синонім – *нідруб*).

ПОРУЧЕНЬ – див. ПОРУЧНІ

ПОРУЧНІ – невисока огорожа, переважно по краях містка, балкона, бильця на східцях будинку, вагона тощо; бічні опори крісла, канапи.

ПОРФИР – дрібнокристалічна вивержена гірська порода зі значними вклученнями. За хімічним складом *п.* близький до *граніту*.

ПОРЦЕЛЯНА – 1. Керамічна маса білого кольору, що використовується для виготовлення тонкого посуду, декоративних виробів, ізоляційних матеріалів тощо; фаянс. 2. Посуд або декоративні вироби з такої маси. 3. Фарфор.

ПОСА (ісп.) – відкрита капела для хрещення індіанців Латинської Америки. Знаходилися у кутах і за периметром передніх дворів (*атріо*) монастирських комплексів.

ПОСАД (давньорус.) – 1. Середньовічне поселення, розташоване за міськими, монастирськими або фортечними укріпленнями, яке безпосередньо прилягало до укріпленого ядра і являлось зосередженням торговельної і ремісничої діяльності. Часто мало свої укріплення у вигляді земляних валів з ровами або дерев'яних чи мурованих стін, які значно поступались в обороноздатності місту чи монастирю. 2. Торговельний або промисловий центр у Московії XVII ст. і в Російській імперії, який не мав фортеці і не ніс адміністративних функцій. В адміністративному устрої зараховувався до селищ міського типу.

ПОСОЛЬ (рос.) – верхня трикутна частина зрубу між двома схилами даху, що мала місце у російському дерев'яному теслярстві (порівн. *фронтон*, *щипець*).

ПОСТАМЕНТ (нім. < лат.) – підніжжя для скульптури, монумента або колони, яке на відміну від п'єдесталу не має профільованих карниза і бази.

ПОСТЕЛИСТІ КАМЕНІ – кам'яні блоки з постелями різної товщини.

ПОСТЕР – рекламний засіб у вигляді плаката, оголошення, афіші.

ПОСТИЖЕР – спеціаліст із виготовлення перук, штучних вусів, вій тощо.

ПОСТІКУМ (лат. *задні двері*) – 1. Те саме, що й опістодом, назва вживалась у давньоримській архітектурі. 2. Окремий вхід до лазень і господарських приміщень у давньоримському житловому будинку.

ПОСТІМПРЕСІОНІЗМ – напрям, що прийшов на зміну імпресіонізму в мистецтві; його представники намагалися творити більш узагальнений і цілісний образ світу.

ПОСТМОДЕРНІЗМ – напрям, стиль у мистецтві після модернізму.

ПОТАЙНИЙ ЗУБ – прямокутний виступ у верхній колоді, що входить у відповідний паз нижньої колоди вінцю зрубу.

ПОТЕРНА (франц.) – темний коридор у середині масивної споруди чи галерея-тунель для підземного сполучення між частинами форту.

ПОТІК (рос.) – 1. Масивний жолоб для відводу води з дахів російських дерев'яних будівель. Він лежить на крюках кокор, а в нього упираються кінці тесин покрівлі (порівн. *водовідвід*, *водостік*). 2. Влаштований у стіні тепловий канал від калорифера.

ПОТОЛОЧИНА – стельова балка, дошка.

ПОТРЕБИ – те, без чого не можна обійтись; вимоги, які необхідно задовольнити; умови, необхідні для когось або чогось.

ПОЯС – широка горизонтальна стрічка (може бути прикрашена орнаментом) або частина фасаду споруди. Відрізняють такі різновиди: ~ **аркатурно-колончатий** – низка декоративних напівколонк, об'єднаних вгорі маленькими арками і розташованих на стіні споруди; ~ **городчастий** – орнаментальна стрічка, яка створена висячими зубцями у вигляді розташованих в ряд рівнобічних або рівнобедрених трикутників; ~ **колончатий** – низка декоративних напівколонк на стіні, опертих на кронштейни.

ПОЯСНИЙ ШЛЯХ – дорога за периметром парку.

ПОЯСОК – архітектурний облом, трохи ширший за полицку.

ПРА-ПРАНГ (з тайської) – храм типу пранг у середньовічному Таїланді (порівн. *прачеді*, *чеді*).

ПРА-ЧЕДІ (з тайської) – ступа у вигляді піднесеного на ступінчастий цоколь перевернутого дзвону, завершеного призматичним релікварієм, увінчаним багатоярусним і струнким шпилем конусоподібної форми. Усі елементи мали багате профілювання, ліпний декор і мозаїчний орнамент, інколи покривалися позолотою. Була обов'язковим компонентом ватів у Таїланді (порівн. *пранг*, *пра-пранг*).

ПРАГМАТИЗМ – поведінка, діяльність, спосіб мислення, що відображають практичні, утилітарні інтереси; практицизм.

ПРАГМАТИКА – 1. Будь-яке вчення про діяльність, практику. 2. Розділ семіотики, який досліджує сприйняття суб'єктом знаків.

ПРАДАКШИНА (санскр.) – 1. Критий коридор, призначений для ритуального обходу навколо святилища в середньовічному індій-

ському храмі. 2. Галереї, призначені для обходу храму в Кампучії, стіни, яких мали численні барельєфи з брахманської тематики.

ПРАКАРАМ (інд.) – прямокутний у плані замкнений двір індійського монастиря. У середині розміщувався основний храм, неподалік від якого знаходились інші святилища, басейни для ритуальних обмивань, зали і галереї для тих, хто молиться тощо. Вхід у вигляді торани або гопурама звичайно орієнтувався на схід.

ПРАКТИКА – 1. Здійснення, проведення чогось (зазвичай, як втілення в життя ідей, планів, намірів тощо); діяльність когось, чогось, небудь-як набуття певних знань, навичок, досвіду і застосування їх у чомусь; набутий досвід, сукупність навичок, конкретних знань у певній галузі діяльності. 2. Застосування і закріплення теоретичних знань учнів, студентів на виробництві.

ПРАНГ, ПРАНН (з тайської) – 1. Тип кам'яного або цегляного кхмерського храму, що походив від ступи, і мав вигляд уступчастої піраміди із закругленою вершиною. Невеликий за розмірами внутрішній простір перекривався удаваними склепіннями. Був характерний для країн середньовічного Індокитаю. 2. Ступа, поверхня якої оброблена до вертикалі кріпівками і до горизонталі – різноманітними профілями, декорована скульптурою, рельєфними композиціями і мозайковими орнаментами сірувато-блакитних тонів.

ПРАСАДА (санскр.) – святилище у Стародавній і Середньовічній Індії, обсяг якого зовні не відзначався шикхарою.

ПРАСАТ – прямокутна або хрестоподібна в плані споруда баштового типу, що завершувалася удаваними ярусами, розміри яких зменшувалися (у вигляді чеді з високим йонгом, а над прасатом культового призначення – типу прангів). Прасат зводилися в Кампучії й Таїланді для самих шанованих зображень Будди, як тронні залі. Кількаярусні двосхилі або чотирихилі дахи як і у мондопах мали прогин не тільки по гребеню, а й по площині схилів, викладених червоною або зеленою глазурованою черепицею. Виступи гребневих балок оформлялись зображеннями голів драконів або чофа.

ПРАЦЬОВИТОСТІ БУДИНОК – благодійна установа, розташована в кількох будівлях, де люди похилого віку виконували нескладну роботу.

ПРЕА КАНТЕН – двосхилий дах житлового будинку у Кампучії.

ПРЕА КАНТЕН ПУР – подвійний двосхилий дах житлового будинку з верандою в Кампучії.

ПРЕА ПЕТ – чотирисхилий дах житлового будинку в Кампучії.

ПРЕА ПЕТ ПУР – подвійний чотирисхилий дах житлового будинку з верандою в Кампучії.

ПРЕА РОНГДОЛЬ – трисхилий з однією напіввальмою дах житлового будинку в Кампучії.

ПРЕЗЕПІО (ісп.) – те саме, що і *вертен*. В іспанських храмах закривався склом і на свята Різдва прикрашався живими квітами.

ПРЕС-ФОРМА – металева форма, в якій пресуванням виготовляють з яких-небудь матеріалів об'ємні вироби.

ПРЕСШПАН – досить ущільнений лощений картон, з якого виготовляють палітурки, теки, коробки тощо, а також використовують як ізоляційний матеріал в електротехніці.

ПРЕСБІТЕРІЙ (грец. *старший*) – 1. У ранньохристиянських церквах та частина інтер'єру католицького храму, що розташована за вівтарем-престолом і оточена рядами сидінь для сановного духовенства. 2. Уся частина храму навколо вівтаря-престолу, яка відведена для богослужіння і духовних осіб та підвищена на кілька сходинок над загальним рівнем підлоги молитовного залу (порівн. *хор*).

ПРЕСТОЛ – 1. За часів античних греків – жертовник, у християн *П.* спочатку розумівся як гробниця святого, і тому встановлювався над криптою, де мали бути його останки. 2. У православній церкві – нерухомий стіл у апсиді, на якому здійснювали євхаристичну жертву і служили тільки одну літургію. На його верхній частині поміщалося Євангеліє і дарохранильниця. Вживається термін: зовнішній престол – те саме, що і солея.

ПРЕТЕНЗІЙНИЙ – який прагне виявити у чомусь свою оригінальність, підкреслити свою надзвичайність; в якому виявляється претензія на оригінальність; підкреслено-незвичайний.

ПРЕТОРІЙ, ПРЕТОРІУМ (лат. – начальницький) – місце палатки головнокомандуючого в римському таборі, у подальшому мурована споруда для скарбниці, вівтаря, збереження військових прапорів і трофеїв.

ПРЕФУРНІУМ – опалювальне приміщення в термах стародавніх римлян.

ПРЕЦИЗІЙНИЙ – який відзначається найвищою точністю.

ПРИБУТКОВИЙ БУДИНОК – житлова споруда, яка зводилась з квартирами і кімнатами для наймачів. Залежно від їхнього достатку і суспільного становища, розташування земельної ділянки в структурі міста, економічних можливостей власника *п. б.* відрізнялись загальними розмірами, складом і розплануванням приміщень, благоустроєм і оздобленням, поділяючись на кілька типів.

ПРИГОРОД – те саме, що і *передграддя*.

ПРИДІЛ – 1. Додатковий, менший за розмірами православний храм із престолом, який прибудований до основної церкви або вписаний у її обсяг. Також має вівтар з іконостасом. Часто носить назву – боковий вівтар.

2. Прибудова з вівтарем до католицького храму, яка також називається капелою.

ПРИЗМА – 1. Багатогранник із двома рівними паралельними основами-багатокутниками та боковими гранями – паралелограмами. 2. Тіло з прозорої речовини призматичної форми, переважно тригранник; використовується для розкладу потоку світла, для зміни напрямку променів та інших цілей; застосовується в оптичних приладах.

ПРИЗМАТОЇД – багатогранник, дві грані якого (основи) є багатокутниками з довільною кількістю сторін, площини яких паралельні одна до одної, а решта граней (бічні) – трикутниками або трапеціями; окремі його види – призма, піраміда і зрізана піраміда.

ПРИЗЬБА – невеличкий зовнішній виступ у вигляді земляного насипу, влаштований з одного або кількох боків будівлі. Мав поширення в українському народному житловому будівництві.

ПРИКРИТИЙ ШЛЯХ – смуга між гласісом і контрескарпом у земляній фортеці.

ПРИМІТИВ – 1. Елемент, що його не можна розкласти на більш прості форми. 2. Твір, що належить до ранніх стадій розвитку культури, з порівняно слаборозвиненими зображувальними засобами.

ПРИМІЩЕННЯ – будівля, квартира чи окрема кімната, в якій поміщається хто-, що-небудь, яка використовується для чогось.

ПРИНТЕР – друкувальний пристрій, що приєднується до комп'ютера.

ПРИНЦИП – 1. Основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо; основний закон якої-небудь точної науки; 2. особливість, покладена в основу створення або здійснення чогось; спосіб створення або здійснення чогось; правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства.

ПРИПУСНИЦЯ – елемент каркасу піддашшя.

ПРИРУБ, ПРИРУБОК – дерев'яна *кліть*, яку прирубують до основного обсягу будівлі. Включаючись у загальну композицію, має менші розміри і висоту. У дерев'яному теслярстві відзначають: ~ **вівтарний** – відділена іконостасом від основного молитовного приміщення східна частина церкви, що розташована в меншому обсязі.

ПРИСІНОК – прибудова до бабинця у церкві або до хати.

ПРИСПЕ (молд.) – невеликий виступ навколо молдовського житлового будинку, який нерідко слугував цоколем галереї. Те саме, що і *призьба* в Україні.

ПРИСТІНОК – 1. Невисока стіна, що відгороджує частки приміщення. 2. Частина приміщення за невисокою стіною.

ПРИСТУП – 1. Сходи́нка для стрільби біля бруствера фортечної споруди. 2. Переносний ослінчик біля крісла чи ліжка.

ПРИСУТСТВЕНИХ МІСЦЬ БУДІВЛЯ – громадська споруда в Російській імперії, що включала в себе низку судових, адміністративних і архівних установ.

ПРИСХІДЕЦЬ, ПІДСХОДИНКА – лицьова вертикальна частина сходи́нки.

ПРИТАНЕЙ (грец.) – громадська будівля в давньогрецькому місті зі священним вогнем поліса, призначена для посадових осіб – пританів. Також використовувалася для прийому послів, влаштування урочистих трапез, годування почесних громадян міста. Споруда зазвичай отримувала квадратний або прямокутний план з підкреслено урочистим входом і кількома невеликими кімнатами, зверненими до перистильного двору. Призначення *П.* тематично розкривалось кам'яними або теракотовими прикрасами, рельєфними композиціями.

ПРИТВОР – приміщення перед входом до відділеного стіною молитовного залу християнського храму, яке часто знаходилося із західного боку (порівн. *нартекс, екзонартекс*). Нерідко влаштовувався з північного й південного боків від нефів або залу. Спочатку притвор призначався для осіб, котрі готуються прийняти християнську віру.

ПРИТОЛОКА – верхня горизонтальна перемичка віконної або дверної коробки.

ПРИТУЛИ – господарська прибудова з тильного боку до житлової споруди. Перек-

ривалась односхилою покрівлею, призначалась для утримання худоби (синонім – хлів). Характерна для українського народного будівництва.

ПРИТУЛКУ БУДІВЛЯ – зведена на благодійні кошти споруда, яка включала в себе житлові кімнати, приміщення для обслуговування та лікування літніх і немічних.

ПРИЧЕЛИНА, ПРИЧІЛЛЯ (укр., рос.) – 1. Різьблена дошка для захисту торця са́мцової покрівлі на фронтоні дерев'яної будівлі. 2. Прикрашена різьбленням дошка, що захищає торці колод повалу. 3. Верхня частина віконного наличника або різьблена дошка над наличником.

ПРИЧІЛОК (укр.) – 1. Бічний фасад споруди, торцева стіна прямокутного зрубу. 2. Звис даху на торцевій частині будівлі, влаштований на консолях нерідко з великим ви́носом. Призначався для захисту стін від сонячного перегріву і сприяв інсоляції житла в ранні години. Також використовувався для господарських і побутових потреб. Був поширений в народному теслярстві східних районів України.

ПРИЯМОК – заглиблення перед вікнами і дверима підвального поверху, влаштоване для освітлення приміщень або входу до них.

ПРОБЛЕМА – складне теоретичне або практичне питання, що потребує вирішення, вивчення, дослідження.

ПРОБЛЕМАТИКА – сукупність проблем.

ПРОГІМНАЗІЯ – середній навчальний заклад у Російській імперії. На відміну від гімназії з 8-річним строком навчання у *п.* програма була скороченою, розрахованою на чотири або шість років.

ПРОГІН – відстань між підпорами у мостах, арках тощо.

ПРОГОН – масивна балка для підтримки крокв або інших балок, яка спирається безпосередньо на колони, пілони, стіни. Не плутати з терміном «прогін», оскільки в родовому відмінку і множині написання обох термінів співпадають.

ПРОГОНИЧ – балка у дерев'яних зрубах.

ПРОГОНОВА СИСТЕМА МОСТУ – конструкція, де всі навантаження несуть тільки підпори.

ПРОГРЕСИВНІСТЬ – чинник у дизайні, що вимагає досягнення передових параметрів техніко-естетичної досконалості об'єкта, що проектується;

ПРОГНОЗУВАННЯ – прогноз стану, розвитку і результату чого-небудь на основі існуючих даних; складання прогнозу.

ПРОГНОСТИКА – наука про передбачення закономірностей розвитку та закінчення явищ і процесів у природі й суспільстві.

ПРОДОМОС (грец. *перед домом*) – переднє приміщення в мегароні перед входом до головного залу. Був поширений на Балканах у мікенські часи, застосовувався в античних будинках архаїчної доби.

ПРОДУКТ – 1. Речовий або інтелектуальний результат людської праці. 2. Наслідок, витвір, результат чого-небудь.

ПРОДУХ – невеликий отвір у цоколях, стінах, перекриттях будівлі. П. призначені для природної вентиляції замкнених просторів споруди.

ПРОЕДРІЙ, ПРОЕДРІН (грец. *переднє місце*) – постійне і почесне місце для шановних громадян в античному театрі, що знаходилося на оркестрі й відділялось від інших спинкою і проходом.

ПРОЄКТ – сукупність документів (розрахунків, креслень, макетів тощо), необхідних для зведення споруд, виготовлення машин, приладів тощо.

ПРОЄКТУВАЛЬНИК – той, хто займається проєктуванням.

ПРОЄКТУВАННЯ – дія за значенням проєктувати.

ПРОЄКЦІЯ – зображення просторової фігури на площині.

ПРОЖЕКТ – задум, намір, план, що не має точного обґрунтування.

ПРОНАОС (грец. *перед житлом бога*) – напіввідкрита частина стародавнього античного храму між колонадою вхідного портика і наосом. З боків П. оточується стінами, а спереду нерідко вирішувався як портик в антах.

ПРОПЕЛЕР – пристрій, який складається з кількох зігнутих лопатей і приводить у рух мотор літака, глісера тощо.

ПРОПИЛОВКА, ПРОПИЛЬНЕ РІЗЬБЛЕННЯ – ажурне наскрізне різьблення по дереву, що виконується спеціальною пилкою. П. оформляються *лиштва, карнизи, причелини* в архітектурі з дерева.

ПРОПГЕЙ, ПРОПНІГЕЙ – приміщення, де палять для обігріву лазень, терм, житлових будинків у стародавні часи.

ПРОПЛЕЙ, ПРОПЛОН (грец.) – 1. Парадний монументальний вхід до архітектурного

комплексу, що має значне громадське значення. Зазвичай вирішувалась у вигляді паралельних колонад. 2. Вхідна споруда з портиками й колонадами у священній огорожі теменосу, акрополя.

ПРОРІЗ – 1. Отвір в огорожуючій структурі будівлі, призначений для вікон, дверей тощо; вузький отвір певного призначення (у машині, механізмі). 2. Штучно або природно утворений прохід у чому-небудь, через щось.

ПРОПОРЦІЇ, ПРОПОРЦІЯ (лат.) – 1. Розмірність, співвідношення між спорудами в ансамблі, між будівлею та її частинами, між частинами та їхніми елементами. У математиці мають місце геометрична П. ($a:b=c:d$) і арифметична ($a-b=c-d$). П. вважаються одним з головних засобів архітектурної композиції, завдяки вмілому використанню якого можна досягти гармонійного художнього образу. Вони визначаються не лише естетичними вимогами, а й потребою враховувати низку таких чинників, як конструктивні засоби, будівельні матеріали, функціональні вимоги і технічні можливості. Для характеристики різних видів розмірності в архітектурі більш загальним є термін відношення, окремим випадком яких і є П. У дійсності термін П. зазвичай вживається у загальному значенні. Протягом тисячоліть були вироблені певні пропорційні системи, вживання й дотримання яких у процесі проєктування і будівництва прийнято вважати пропорціонуванням. 2. Геометричні співвідношення форм об'єктів дизайну, елементів цих форм між собою.

ПРОПОРЦІЙНА СИСТЕМА – сукупність певних правил, згідно з якими співвідносяться одні елементи з іншими, частини і параметри споруди в цілому. Вони поділяються на дві групи: ~ **раціональні** – засновуються на відношеннях простих чисел, вихідних величин (модулів), мірилом яких могли бути діаметр або радіус колони, людські ступня чи лікоть, а також на абсолютних розмірах (100 см тощо); ~ **ірраціональні** – пропорційні системи, які виходять з геометричних побудов, що не зводяться до абсолютної величини споруди та її частин, простих чисел, а визначаються, наприклад, відношеннями сторони квадрата до його діагоналі, сторони рівнобічного трикутника до його висоти. Прагнення віднайти універсальні закони архітектурної гармонії, принципи пропорційності зумовило величезну кількість досліджень. У XIX ст. Віоле-ле-Дюк вважав, що основою

пропорціонування слугували трикутники з відповідним відношенням сторін (рівнобедрений з кутами 45° при основі, у якого сторона дорівнює a і висота $\frac{1}{2}a\sqrt{2}$, та рівнобічний з основою 4 і висотою 2,5). Використання трикутників (системи триангуляції) мало місце не лише в Середньовіччі, а й у Стародавньому Єгипті, де вживався прямокутний трикутник зі сторонами 3:4:5. Згідно теорії А. Тірша, пропорції самого будинку мають повторятися у його частинах, створюючи тим самим систему «подібності пропорцій». Ці відношення наближаються до поняття $A:a=B:b$. Побудова схем пропорціонування в Античності й Середньовіччі за Е. Месселем виводилась з геометрії правильного десятикутника і круга. Г. Хембідж стверджував, що головною *п. с.* є «динамічні прямокутники», у яких відношення боків виражені ірраціональними числами $1:\sqrt{2}$, $1:\sqrt{3}$, $1:\sqrt{5}$.

ПРОПОРЦІЙНІСТЬ – відповідність параметрів форми предмета класичним співвідношенням, таким як 1:1, 1:2, 2:3, 3:4, 3:5 тощо.

ПРОПОРЦЮВАННЯ – засіб зовнішнього аналізу і оцінки форми об'єкта дизайну;

ПРОСВІТ – проріз між одвірками у дверях або між лутками у вікнах.

ПРОСВІТЕРІЙ – хрестильниця.

ПРОСІК – штучна дорога через ліс, що є складовою парку.

ПРОСКЕНІЙ, ПРОСКЕНІУМ (лат. < грец. *попереду скени*) – фасадна або декоративна стінка перед скеною, часто мала вигляд крилої колонади на низькому *стилобаті*. Влаштовувалася на відстані кількох метрів від скени і з'єднувалася з нею часто дерев'яним перекриттям по кам'яним балкам, нагадуючи портик перед палацом або храмом. Спочатку перекриття *п.* (логейон) використовувалось акторами у п'єсах, коли за сюжетом дія відбувалася на високому місці, даху будинку тощо, згодом стало основним місце театральної вистави.

ПРОСКІНЕСІС (грец.) – ікона в християнському храмі, яка призначалась для поклоніння.

ПРОСКОМОДІЯ (грец.) – приміщення у північній частині вівтаря християнського храму ранніх часів, де стояли посудини для приготування причастя; додатково див. *жертовник, протезис, ризниця*.

ПРОСКУРНЯ – приміщення для випікання проскур (круглих хлібин для християнських обрядів).

ПРОСПЕКТ (лат. *вид, огляд*) – широка і пряма вулиця парадного характеру, забудована великими і представницькими спорудами різного призначення.

ПРОСТАДА, ПРОСТАЗА (грец. *прихожа*) – 1. Передня частина античного житлового будинку. 2. Портик перед головним приміщенням, що звертається у двір грецького житлового будинку.

ПРОСТИЛЬ (грец. *попереду колона*) – 1. Прямокутний у плані античний храм з вхідним портиком на головному торцевому фасаді. 2. Громадська або житлова будівля пізніших часів, де повторювалася композиція відзначеного античного храму.

ПРОСТІНОК – частина стіни між двома прорізами (віконними, дверними); має місце: ~ **кутовий** – частина стіни між прорізом і кутом споруди.

ПРОСТІР – одна з об'єктивних форм існування всіх речей, так само як і час. Уявлення щодо *п.* і часу змінювались протягом історії людства, відображаючи складні процеси пізнання світу, образне сприйняття якого безпосередньо віддзеркалювалось в архітектурі та образотворчому мистецтві. Тобто простір в архітектурі – це не просто проміжок між внутрішніми стінами і простінками у споруді або між окремими будівлями; штучне середовище призначене для життєдіяльності людини і суспільства, це не елементарний ілюзорний геометричний феномен у живопису і графіці, а, передовсім, складна форма розуміння дійсності, яка наочно ілюструє історію людського бачення світу, місця Людини в Космосі. Протягом багатьох тисячоліть розвитку людства сформувались низка видів, серед яких: ~ **абстрактний (несумірний, раціональний)** – позбавлений наочної можливості конкретних вимірювань. На відміну від зображень за допомогою прямої перспективи, де однакові за розмірами предмети показані зменшеними при віддаленні від глядача, в японському живопису кожна фігура, кожен предмет, незважаючи на реальність зображення, складає свій просторовий клаптик, існують самі по собі та в сумі не дають ніякого уявлення ні про розміри, ні про відстані. Таке явище спостерігається і при зворотній перспективі, яку вживали в Середньовіччі. *П.* в архітектурі формується внаслідок того, що внутрішнє середовище здається залишком якогось більшого,

яке витиснуто масою, як це мало місце в колонних залах Стародавнього Єгипту, Ахемідського Ірану або ісламського Сходу. Внаслідок чого людина здається загубленою у такому просторі або відчуває себе перенесеною в інший світ, чим користувались зокрема зодчі Візантії в ранній період. Відсутність просторових орієнтирів спостерігалось і ~ **конкретний (сумірний, раціональний)** – загальне середовище або його частини, які уявляються спроможними і зрозумілими для реальної дії пересічної людини. В архітектурі таким є зокрема *П.* античності, раннього ренесансу, де спостерігається ясність просторових відрізків, їхня масштабна розмірність відносно людини. Навіть ілюзорні розписи тих часів, які зорово розширяли межі *П.*, не втрачають конкретики, бо зображення здаються перенесеними в сучасне середовище, де міг би діяти і глядач. Такого ж докладного розгляду заслуговують *п.*, властиві образотворчому мистецтві й архітектурі: аналітичний і диференційований, висотний і широтний, динамічний і статичний, косний (примітивний) і апіорний, кінечний і нескінчений, поздовжній (лонгитудинальний) і поперечний (латитудинальний), живописний, перцептивний і пластичний, а також ілюзійний, інтегральний, синтетичний та цілісний.

ПРОСТИТА – антефікс, який виконано не засобами формування, а ручним ліпленням.

ПРОСТУП, ПРОСТУПНОК – горизонтальна частина сходинки.

ПРОСЦЕНІЙ, ПРОСЦЕНІУМ (лат. < грец.) – передня частина сцени, розташована перед порталом.

ПРОТЕЗИС (грец.) – службове приміщення збоку від вівтарної частини християнської церкви, де готували літургійні речі до богослужіння. Було північною частиною пасторії, куди в православних храмах вели відповідні двері іконостасу (додатково див. *жертвовник*, порівн. *дияконник, ризниця*).

ПРОТЕКТОР – 1. Потовщена зовнішня частина автомобільної покривки, що захищає пневматичну шину від пошкоджень. 2. Захисне покриття у різних технічних пристроях.

ПРОТЕХИЗМА (грец.) – додаткове укріплення античного міста у вигляді передньої оборонної стіни.

ПРОТИРОН, ПРОТИРУМ (грец. *зовнішні двері*) – поглиблений вхід у стіні у вигляді короткого коридору, що веде з вулиці до дверей житлового будинку.

ПРОТОМА (грец. *морда тварини*) – скульптура із зображенням передньої частини тварини (бика, коня) або людини, широко застосовувалась як половина капітелі колони у будівлях стародавньої перської архітектури. *П.* вживалася скіфами, народами Малої Азії, Греції, Етрурії, Риму.

ПРОТОРЕНЕСАНС – етап в історії італійського мистецтва (XI – початок XIV ст.); передував добі Відродження; характеризувався посиленням реалістичних тенденцій, орієнтацією на античне мистецтво.

ПРОТОТИП – той (те), хто (що) є попередником, взірцем когось або чогось іншого.

ПРОТЯГ – підкроквяна колода у зрубі; підтримує звиси двосхилого даху.

ПРОФАНАЦІЯ – зневажливе, нешанобливе ставлення до чого-небудь загальноновизнаного, загально шанованого; неучке перекручування, опоганення чогось.

ПРОФЕСІЙНИЙ – який є професіоналом.

ПРОФЕСІОНАЛ – той, хто зробив яке-небудь заняття предметом своєї постійної діяльності, своєю професією; добрий фахівець, знавець своєї справи.

ПРОФІЛЮВАННЯ – обробка архітектурного елемента окремим обломом або їхніми сполученнями.

ПРОФІЛОМЕТР – прилад (переважно рухома котушка з голкою), яким визначають чистоту (величину нерівностей) обробленої поверхні.

ПРОФІЛЬ (франц.) – 1. Один або кілька архітектурних обломів. 2. Контур перерізу архітектурної форми; має місце: ~ **вулиці** – контур поземної частини поперечного перерізу.

ПРОФНАСТИЛ – металічний профільований лист, на який зверху нанесено шар полімеру, потім послідовно шар ґрунтовки, пасиватора і цинку.

ПРОФОРМА – зовнішня формальність, видимість.

ПРОХІРОН – містобудівний кодекс давньоруської доби. Винайдені ще у Візантії і за давньоруських часів правила використовувались при заснуванні нових селищ і значних міст в Україні та Московії в епоху Середньовіччя.

ПРОЦЕС – послідовна зміна станів або явищ, яка відбувається закономірним порядком; хід розвитку чого-небудь; сукупність послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного наслідку.

ПРОЦЕДУРА – ряд певних дій, хід виконання чого-небудь.

ПРОЧАНОПРИЙМАЛЬНИЙ БУДИНОК – характерний для Російської імперії XIX ст. благодійний заклад у вигляді притулку для людей похилого віку, суміщеного з лікарнею (порівн. *притулку будівля*).

ПРОЩА – християнська каплиця, збудована на початку шляху, де родичі й близькі прощались з подорожніми, мандрівниками і благословляли їх в дорогу.

ПРУЖНІСТЬ – властивість фізичних тіл відновлювати свою форму після припинення впливу на них зовнішніх сил.

ПРЮНЕЛЬ – тонка цупка бавовняна або шовкова тканина, яку використовують для верху жіночого взуття, оббивки меблів тощо.

ПРЯСЛО (давньорус.) – 1. Відрізок оборонної стіни між баштами у фортеці. 2. Частина стіни між лопатками або баштами в культовій або житловій споруді (порівн. *трюмо*). 3. Ланка огорожі між опорними стовпами чи стійками; 4. повздожня жердина.

ПСЕВДОБАЗИЛІКА (лат. < грец. хибна базилика) – 1. П'ятинефна споруда, де три середні нефи мають однакову висоту й ширину, а крайні – нижчі, дозволяючи освітлювати середній простір влаштованими вгорі прорізами. 2. Тринефна споруда з відсутніми вікнами для освітлення середнього нефу.

ПСЕВДОГОТИКА – умовна назва течії в західноєвропейській архітектурі XVIII – початку XIX ст., що наслідувала готичні зразки.

ПСЕВДОДИПТЕР (грец. *хибний диптер*) – тип античного храму, де на відміну від *диптеру* немає одного внутрішнього ряду колон, оточуючих стіни, а відстань до зовнішнього ряду складає два інтерколумнії.

ПСЕВДОІСОДОМОН (грец.) – мурування стін давньогрецьких споруд з нерівних кам'яних блоків (порівн. *ісодомон*).

ПСЕВДОПЕРИПТЕР (грец.) – античний храм з колонним портиком на головному фасаді і напівколонами чи пілястрами на інших, завдяки чому підкреслюється вхід до споруди.

ПТАШНЯ – господарська будівля для утримання домашньої птиці.

ПТЕРОН, ПТЕРОМА (грец. *крило*) – зовнішня колонада навколо споруди. Переважно використовується для оточення з чотирьох боків давньогрецьких храмів, у яких *п.*, створюючи навіс для захисту від спеки, спочатку мав чисто практичне значення, згодом відігравав основну роль у формуванні образного

ладу споруди, символізуючи демократизм давньогрецького суспільства завдяки однаковим колонам і рівним інтерколумніям, а своїм масштабом підкреслював велич вільної людини, її прагнення до героїчних звершень.

ПУАНСОН, ПУНСОН – 1. Робоча частина (зазвичай, металевий стрижень) деяких штампів та інших інструментів, що безпосередньо тисне на матеріал, який обробляють або досліджують. 2. Сталевий штамп із рельєфним дзеркальним зображенням літери, цифри, знаку.

ПУДРА АЛЮМІНІЄВА – тонко подріблений порошок алюмінію, що не розчинний у воді і в органічних розчинниках. Застосовується як пігменту, при виробництві будівельних матеріалів (газобетону), у піротехніці. Складається із лускоподібних або краплеподібних частинок. Перші отримують шляхом чавлення, а другі – розпиленням розплавленого алюмінію.

ПУДУ-МАНДАПАН (інд.) – колонада з кількох рядів підпор, що мала місце перед молитовним залом храму – мандапаном. Нерідко збагачувалась скульптурними зображеннями, статуями. Характерна для архітектури Південної Індії періоду Зрілого Середньовіччя.

ПУЕБЛО (ісп.) – багатоярусна, багатокімнатна мурована споруда терасового типу стародавньої індіанської общини Північної Америки. Мала публоподібний, дугоподібний або круглий план. Перший глухий ярус призначався для складів, кожний верхній відступав у глибину і смуга плоского даху слугувала для входу в житлові кімнати. На кожний з ярусів діставалися по приставним драбинам. У дворі знаходилися ківи. Крім того, мало місце: ~ **всьхо** – велике селище без укріплень. Характерне для індіанців Південної Америки.

ПУКАРА – селища американських індіанців у вигляді розташованої на горбі фортеці, оточеної високими стінами з грубих каменів і забудованої 1- і 2-поверховими житлами й зерносховищами.

ПУКЛЯ – грушоподібне стовщення балясини.

ПУЛЬВАНИ – каміння між капітеллю і п'ятою арки. Мали вигляд трапецієподібних подушок, збільшуючи площу сполучення конструктивних елементів.

ПУНКТИР – переривчаста лінія, утворена крапками або короткими рисками; щонебудь розташоване переривчастою лінією; те, що створює враження переривчастої лінії.

ПУНТОНЕ (франц.) – прототип бастиону, який споруджувався у формі п'ятигранної оборонної башти.

ПУРА (санскр.) – 1. Означення міста в архітектурі стародавнього і середньовічного Цей-лону (синонім – *нагара*). Зазвичай додається до власної назви населеного пункту. 2. Храм на індонезійському о. Балі, що складався з кількох огорожених дворів, кам'яні ворота яких прикрашалися пишним різбленням. Виходить з форм найдавніших місцевих до-індуських культів.

ПУРПУР – 1. Фарбувальна речовина червоно-фіолетового кольору, яку добували в давні часи із залоз морського молюска. 2. Стародавня дорога тканина, пофарбована цією речовиною, а також одяг та інші речі з цієї тканини. 3. Темно-червоний або яскраво-червоний колір із фіолетовим відтінком; багрянець.

ПУСТИНЬ – 1. Невеликий монастир у безлюдній місцевості або поза межами населених пунктів. 2. Усамітнена келія ченця у монастирі.

ПУТТІ (італ. *малятко*) – скульптурні прикраси на стінах та інших частинах будівлі у вигляді дитячих фігур (часто з крилами), які були особливо популярні в ренесансному і бароковому мистецтві Європи.

ПУФ – різновид меблів, низьке та м'яке сидіння.

ПУЦЦОЛАНИ – слабо зцементовані відкладення вулканічних матеріалів (попелу), різновид вулканічних туфів. Світлі різновиди *п.* застосовуються при виготовленні гідралічного вапна і пуццоланового цементу. Такий цемент має підвищені водо- і сульфатостійкість, але відрізняється пониженими повітро- і морозостійкістю порівняно з *портландцементом*.

ПФАЛЬЦ (нім. *палац*) – укріплена резиденція з паласом правителя області або місто, де знаходився такий палас за часів раннього європейського Середньовіччя (період Каролінгів).

ПХІ (з тайської) – зображення анімістичного божества в стародавньому Таїланді. Відзначалось експресивністю пластики і конкретністю передачі певних рис.

ПХУМ – сільське поселення в Кампучії з трьома типами розпланування: концентричне розташування будівель біля підніжжя пагорба; нерегулярність будівель на підвищенні; рядова забудова вздовж шляху, берега чи долини.

ПЬЕСАС (ісп.) – передмістя в країнах Центральної Америки.

ПЬЯТТА – багатоярусний дах над центричною будівлею палацового комплексу в Бірмі (також див. *яма, туба, туяма*).

ПЬЯЦЦА (італ.) – 1. Назва італійської площі. 2. Далеко виступаючий дерев'яний балкон у житлових будинках французьких колоній в Америці.

ПЬЯЧЕНТІНІ, Марчелло / Marcello Piacentini (1881–1960) – італійський майстер архи-

тектури і дизайну, творець «стилю Літторіо» родом з Риму. Першого професійного успіху домогся в 1907 р., коли взяв участь у конкурсі на реорганізацію центру міста Бергамо і працював тоді в стилі, що був близький до німецького югенд-стилю і віденської сецесії. Монументальна відчуженість архітектури *П.* повинна була вселяти людині уявлення про те, яка вона нікчемна порівняно з державною волею нації. Ця архітектура залишала осторонь реальні потреби людей, розчиняла індивідуальність у «стані», підпорядкованому системі державної цілісності.

Р

РАБАД (араб.) – слобода, ремісниче передмістя, розташована за межами шахристана – мусульманського міста в Передній і Середній Азії.

РАБАТ (араб.) – середньовічна прямокутна фортеця, що споруджувалася на кордонах держави, караванних шляхах у Передній і Середній Азії, північній Африці (синонім – *рибат*). Нерідко слугувала першим ступенем у колонізації арабами підкореної території, при заснуванні нових міст ставала резиденцією правителя.

РАБАТКА (нім. *грядка*) – 1. Квітник незначної ширини, влаштований вздовж доріжки чи навколо клумби; 2. Прямокутна в плані клумба.

РАБДОС (грец. *прут*) – те саме, що і *канелюра*.

РАБІРІЙ / Rabirius (I–II ст. н. е.) – давньо-

римський майстер архітектури. До його реалізованих проектів належать палац Флавіана, що розташований на Палатинському пагорбі, вілла Альбана; згодом замок Гандольфо. Також *Р.* запроєктував відому арку Тита як

пам'ятну споруду, яка розташована на Священній дорозі на честь тріумфу, який святкували Тит і Веспасіан, коли відзначали своє успішне подавлення Іудейського перевороту в 71 р. н. е. Але найбільш відомою працею *P.* є будівля Колізею.

РАВЕЛІН (франц.) – допоміжна трикутна в плані фортечна будівля за укріпленим валом між двома сусідніми бастіонами, яка споруджується як додатковий захист куртини.

РАВЕНДУК – груба льняна тканина; парусина.

РАДЖА-МАЛІГАВА (санскр.) – споруда з урочистим залом для царських аудієнцій у столичному місті середньовічного Цейлону. Піднесена на платформу, прямокутна в плані, вона обносилась рядом колон. До трону в глибині тераси вели сходи з т. зв. місячним каменем у підніжжя.

РАДЖА-НГАНА (санскр.) – цитадель у середньовічному цейлонському місті.

РАДІАЛЬНА ЦЕГЛА – лекальна цегла.

РАДІАЛЬНИЙ – який розходитьсЯ радіусами, спрямований за радіусами.

РАДІУС – відрізок прямої, що сполучає будь-яку точку кола або сфери з центром; відстань від певної точки кола або сфери до їх центра.

РАЖ – підвищення у таджицькій оселі; те саме, що і дукон, нох.

РАЙВ – теплоізоляційний матеріал, який виготовлено на основі розпушених особливим способом деревинних волокон хвойних порід. *P.* використовується у вигляді стрічково-го або блочного утеплювача.

РАЙДУГА – місце зіткнення нефа і пресбітерія в польському костелі.

РАЙОННЕ ПЛАНУВАННЯ – прикладна, проєктна дисципліна з інженерно-архітектурного впорядкування території, головна мета якої – це комплексна організація тої чи іншої місцини, тобто ефективно, зручне та естетично привабливе для населення розміщення усіх об'єктів господарства (промисловості, будівництва, сільського господарства тощо).

РАЙСЬКІ ВРАТА – те саме, що і Царські врата.

РАЙТ, Френк / Frank Wright (1867–1959) –

американський майстер архітектури і дизайну, творчість якого мала величезний вплив

на розвиток західної архітектури першої половини XX ст., творець «органічної архітектури» і пропагандист відкритого плану родом із Річленд-сентер Вісконсин. Не всі проєкти *P.* були реалізовані за його життя. Не реалізованим залишився проєкт хмарочоса «Іллінойс» заввишки в милю. Всього *P.* побудував 363 об'єкти.

РАКА (лат.) – гробниця, скриня з мощами святого, подібна до саркофага чи архітектурної споруди. Встановлювалася у приміщенні християнського храму.

РАКОВИНА – віяльне заповнення напівкруглого верха ніші, тимпану закомари.

РАКС-БУГЕЛЬ (мор.) – кільце з гаком, що ходить рангоутним деревом. Слугує для підйому верхньої рейки вітрил.

РАКУРС (франц. *скорочувати*) – зображення речі, предмета, фігури в перспективі, із зменшенням віддалених частин. Вигляд кута споруди, внаслідок чого можуть сприйматися кілька фасадів.

РАМА (нім.) – 1. Облямівання декоративного чи пластичного мотиву, існує теж так звана: **рама голландська** – поділена на дрібні чотирикутники. 2. Конструктивний елемент – стрижнева система.

РАМА ВІКНА – коробка віконного блока.

РАМА ЗАЛІЗОБЕТОННА – залізобетонна конструкція, що складається з колон, які жорстко закріплені у фундаментах і балок.

РАМЕНО – бічна частина, яка прилягає до споруди, орієнтованої у поздовжньому напрямку.

РАМКА УСТУПЧАСТА – заглиблений у стіну наличник віконного прорізу.

РАММА (япон.) – дерев'яні ґрати, які з'єднували верхні стовпчики в японських будівлях. Відзначались візерункчастим малюнком.

РАМПА (франц.) – 1. Широкий пандус для проїзду транспорту до вище розташованих споруд або майданчиків. 2. Крайня частина театральної сцени або ар'єрсцени у вигляді невисокого бортика, призначеного приховати від глядачів освітлювальні прилади.

РАМФУТСТУГА (швед.) – тип селянського житла, що сформувався у середньовічній Швеції. Складався з двох половин: одноповерхова включала в себе велике парадне приміщення з вогнищем, двоповерхова мала зовнішні сходи для підйому на другий поверх.

РАНГОУТ – (голл. *кругле дерево*) – загальна назва пристроїв для постановки вітрил (їх підйому, розтягування і утримання в штатному чи

робочому положенні), виконання вантажних робіт, підйому сигналів тощо. Раніше на судах вітрильного флоту *р.* виготовлявся з дерева (у зв'язку з чим і називався рангоутним деревом), згодом усі головні частини *р.* (щогли, бушприт, реї) стали виготовляти зі сталі або інших матеріалів не рослинного походження (наприклад, з композитних матеріалів).

РАНДБАЛКА – головна балка, що підтримує основну частину перекриття будівлі.

РАНКАН (япон.) – огороження сходів або галереї в японських спорудах.

РАНКЕНВЕРК (нім. *витися і робота*) – орнаментальна композиція; подібна до астерка (порівн. *масверк*). Відтворювала мотиви переплетених віток. Вживалася при різьбленні дерев'яних вітарів у Південній Німеччині періоду пізньої готики.

РАНЧО (ісп.) – комплекс будівель скотарської ферми в Латинській Америці. Зазвичай будівлі мали земляні стіни і солом'яні дахи.

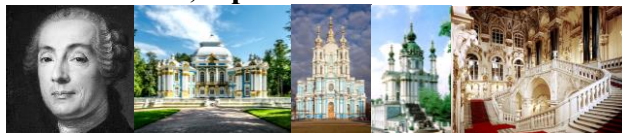
РАПДОГРАФ (капілярна ручка) – інструмент для виконання точних креслярських робіт. Складається з невеликої трубки і балончика для туші. Всередині трубки розташована тонка голка, яка відповідає за стабільну подачу фарби. Його зручно застосовувати для створення креслень і малюнків тушшю. Використовується архітекторами, художниками-графіками, картографами, інженерами, оформителями, дизайнерами.

РАПОРТ (франц. *повернення*) – базовий елемент орнаменту, частина візерунка, що повторюється багаторазово на тканині, трикотажі, вишивці, килимі, шпалерах тощо. Також найменша кількість ниток, бісеру тощо.

РАРИТЕТ – річ, цінність якої визначається, перш за все, її винятковою рідкістю. Досить часто предмети *р.* є антикваріатом. Щоб стати антикваріатом предмету треба мати значний вік, не менше 50 років (в Україні), хоча в кожній країні термін визнання речі антикваріатом різний. Часто термін *р.* вживається щодо музейних експонатів. *Р.* становить цінність передусім для колекціонерів чи колекціонерів цієї речі. Часто *р.* стають речі, що були певний період загально поширеними і зовсім не були рідкістю.

РАСКАТ – російськомовна назва бастиону, що виникла наприкінці XVI ст.

РАСТРЕЛЛІ, Франческо / Francesco Rastrelli

(1700–1771) – італійський майстер архітектури і дизайну родом із Парижа. Свою творчу кар'єру реалізував у Росії. Він розвивав стилістику доби пізнього бароко – розкішну і чарівну. Його основні роботи, до яких належали Зимовий Палац у Санкт-Петербурзі та Катеринський Палац у Царському Селі, мають славу екстравагантної розкоші й надлишкової декорації. Незадовго до смерті його було обрано членом Імператорської Академії Мистецтв. Площу перед Смольним монастирем було названо на честь Растреллі в 1923 р.

РАТУША (польс. < нім. *рада і будинок*) – споруда для органів міського самоврядування в європейських країнах епох Середньовіччя і Нового часу (порівн. *магістрат*). Включала елементи цивільного і фортечного будівництва. Зазвичай будувалася у вигляді компактної кількоповерхової споруди із залом для засідань всередині, балконом, з якого звертались до народу, та високою ярусною баштою (беффруа). На останній висів дзвін, щоб сповіщати мешканців міста про небезпеку, а пізніше вона зовні збагачувалася кадрамом.

РАТХА (інд.) – 1. Тип невеликого храму в Індії, висіченого зі скелі, де відображались форми житлової чи культової будівлі зі статусом божества, яка ставилася на колісницю під час релігійних процесій. 2. Маленьке святилище, що прилягало до вімани головного храму в Індії середньовічних часів (порівн. *альнапрасада*).

РАФАЕЛЕСК – прийнята у XVIII–XIX ст. назва гротеску. Виникла внаслідок того, що такі орнаментальні композиції застосував художник *Рафаель Санті* при розписах Лоджій Ватикану.

РАФАЕЛЬ Санті / Rafael Santi (1483–1520)

– італійський майстер живопису і архітектури родом з Урбіно. Діяльність *Р.* як архітектора мала виключне значення для розвитку зодчества Італії. Після смерті Браманте *Р.* зайняв посаду головного архітектора собору Св. Петра в Римі, склав новий план собору, в основу якого поклав архітектурний тип базиліки, а також завершував будівництво розпочатого Браманте двору Ватикану з лоджіями. Серед інших будов майстра – церква Сант-Еліджо дель Орефічі (1509) і капела Кіджі церкви Санта-Марія дель Пополо (1520)

у Римі, нарядні палацо Відоні-Каффареллі (1515) у Римі й Пандольфіні (1520) у Флоренції. Частково здійснено авторський задум *Р.* у римській віллі Мадама, завдяки чому будова органічно поєднується з терасними садами.

РАФІНОВАНИЙ – вишуканий, витончений формою, змістом тощо.

РАЦІОНАЛІЗМ – (від лат. *розум*) – філософська точка зору, яка наголошує першість і компетентність розуму (логічного ходу міркування) у пошуках правди. В історії філософії раціоналізм протиставляється емпіризму – філософській установці, яка кладе в основу пошуків істини досвід. До видатних представників раціоналістичної школи мислення належали Б. Спіноза, Р. Декарт, Г. Лейбніц. Особливе місце посідає філософія І. Канта, який намагався виділити апріорне знання, тобто ту частину знання людини, яку неможливо отримати з досвіду.

РАШКУЛЬ (нім.) – вугільний олівець, паличка деревного вугілля для малювання, вставлена в рейсфедер.

РАШПИЛЬ (нім.) – напилек з найбільшою насічкою для обпилювки, головним чином м'яких металів, деревних і пластмасових матеріалів. Належить до ріжучих інструментів. Зазвичай, *р.* називають «столярним напилком». На відміну від напилка, *р.* має насічку у вигляді окремо розташованих виступів або зубів. *Р.* також виготовляють штампуванням: на сталевому листі видавлюються отвори з гострими кінцями, що стирчать. Використовується для обробки м'яких матеріалів: дерева, гіпсокартону, пластику, гуми, шкіри – там, де звичайний напилек швидко забивається стружкою і перестає різати. Годиться для роботи з м'яким металом, каменем. *Р.* найкраще зарівнювати і загладжувати торці, краї й отвори виробів. При роботі з інструментом його необхідно використовувати на всю довжину робочої поверхні. *Р.* легко очистити від тирси і пилу металевою щіткою.

РЕАБІЛІТАЦІЯ (лат.) – відбудова архітектурної пам'ятки у первісному стані.

РЕАЛІЗМ (від лат. *суттєвий, дійсний*) – стиль і напрям у мистецтві, де ставили за мету правдиве відтворення дійсності в її типових рисах. Панування *Р.* йшло за добою романтизму і передувало символізму. Термін «*Р.*» уперше вжив французький літературний критик Ж. Шанфлері в 50-х рр. ХІХ ст. для позначення мистецтва, що протистоїть романтизму і академізму.

РЕАЛЬНИЙ – який існує в об'єктивній дійсності; дійсний; протилежний уявному.

РЕБОРДА (франц.) – гребінь, виступаюча частина колеса, що запобігає бічному переміщенню колеса за його руху рейками або канатами, а також зсуву ремня відносно шківів. Залежно від кількості *р.* колеса виділяють одноребордні і дворебордні колеса. Одноребордні колеса використовуються, як правило, у тих випадках, коли необхідно два колеса на одній осі – колісна пара і слід забезпечити достатню свободу зміщення колісної пари в осьовому напрямку (перпендикулярно до осі колії). Робоча поверхня дворебордних коліс має циліндричну форму, для таких коліс характерно запобігання зсуву виключно за рахунок *р.* Широко відомий приклад застосування гребнів – на колесах рухомого складу залізниці. Вони не дозволяють колесам зійти з рейок.

РЕБРО – 1. Нервюра. 2. Бік цеглини.

РЕБРО ДАХУ – перетинання схилів даху.

РЕБРО СКЛЕПІННЯ – кути діагональних стиків розпалубки.

РЕВАЛОРИЗАЦІЯ (франц.) – підвищення якості містобудівного середовища реставрацією існуючих споруд і відбудовою зруйнованих.

РЕВЕРС (франц.) – зворотний бік траншеї в оборонному укріпленні (порівн. *ескарп*).

РЕВЕРС-ІНЖИНІРИНГ (англ. *зворотне проєктування, зворотний інжиніринг, реверс-інжиніринг*;) – зворотна розробка – дослідження готового продукту, пристрою або програми, а також документації на нього з метою зрозуміти принцип його роботи; наприклад, щоб виявити недокументовані можливості (зокрема, програмні закладки), зробити зміну або відтворити пристрій, програму або інший об'єкт з аналогічними функціями, але без прямого копіювання. Застосовується зазвичай у тому випадку, якщо творець оригінального об'єкта не надав інформації про структуру і спосіб його створення (виробництва). Правовласники таких об'єктів можуть заявити, що проведення зворотної розробки або використання її результатів порушує їх виключне право згідно закону про авторське право і патентне законодавство.

РЕВІТАЛІЗАЦІЯ (лат.) – повернення історичним об'єктам первісних або втрачених функцій.

РЕГЕНЕРАЦІЯ (лат.) – відродження міського середовища з відбудовою втрачених частин.

РЕГІСТАН – місце, що вкрите піском.

РЕГІСТР – розподільник, регулятор у деяких машинах і приладах. «Основи для балконів, сходові марші й площадки виготовляються у залізобетонних матрицях, що мають *p.* для пропарювання і пневматичні виштовхувачі» (Архітектура і будівництво, 2, 1955, 17).

РЕГУЛА (грец. *пряма палка*) – коротка поличка під тригліфом на тлі архітравної балки в доричному ордері. Під нею знаходяться гуті.

РЕГУЛЯРНЕ МУРУВАННЯ – мурування з *квадрів*.

РЕГУЛЯРНИЙ ПАРК (лат.) – зелений масив у вигляді геометрично розпланованих посадок дерев і чагарників, полян, лужків, видовищних майданчиків, а також водоймищ і каналів. Забудовувався палацом, павільйонами, альтанками.

РЕДАН (франц.) – польове укріплення з виступом у бік супротивника. Складається з двох фасів під кутом 60–120°; мали місце: ~ з **фланком** – фланки, що прилягали до кінців фасів, для забезпечення перехресної оборони капіталі; ~ **подвійний** – польове укріплення з двох з'єднаних реданів.

РЕДАННЕ НАКРЕСЛЕННЯ – укріплення з кількох реданів, з'єднаних куртинами.

РЕДИНА – відкритий простір на краю великого парку з незімкненими кронами і відсутнім підліском.

РЕДІ-МЕЙД (англ.) – течія в мистецтві. Заснована французьким художником-кубістом Дюшаном Марселем (1887–1968), який пропагував використовувати у творенні художніх творів предметів масового промислового виробництва, головним чином побутового призначення: колесо, унітаз тощо.

РЕДУКСЬОН (лат.) – єзуїтська місія у вигляді містобудівного утворення навколо площі з кам'яним хрестом посередині. Боки площі забудовувалися церквою з клуатрами, ратушею, майстернями зі складами, школою, тюрмою, біля яких знаходилися однотипні будинки індіанців. Селище оточувалось огорожею з ровом, щоб запобігти втечі робітників. *P.* були засновані на початку XVII ст. у Центральній Америці (сучасному Парагваї та на ближніх землях Бразилії та Аргентини).

РЕДУПЛІКАЦІЯ (лат.) – подвоєння архітектурних або пластичних форм.

РЕДУТ (франц.) – замкнене укріплення у вигляді багатокутника, яке з усіх боків оточене валами і ровами. Вали з банкетами оточуються ровами.

РЕДЮІТ (франц.) – внутрішнє укріплення для гарнізону.

РЕЗЕРВАЖ – вид гравюри на металі. Поширений із 2-ї половини XIX ст. Малюнок, нанесений спеціальним чорнилом на «дошку», покривають кислототривким ґрунтом. При обробці водою чорнило розбухає і піднімає лежачий над ними ґрунт, оголюючи метал для подальшого травлення. Малюнок нагадує начерк пером або пензлем.

РЕЗИДЕНЦІЯ (лат. *перебуваю*) – добре захищена і репрезентативна споруда правлячої особи, пізніше величний палац або архітектурний ансамбль, палацово-парковий комплекс.

РЕЗОНАТОР (лат.) – пристрій для поліпшення акустики в споруді.

РЕЯ – горизонтальне рангоутне дерево, підвішене за середину за допомогою боргів і бейфута до щогли або стеньги. Призначена для поставлення прямих вітрил або кріплення сигнальних фалів і фігур (конусів, куль), у цьому випадку така рея має назву «сигнальної». Залежно від того, до якої щогли належить рея, а також від її розташування на ній, вона отримує додаткові найменування: фока-рея, фор-марса-рея, фор-брам-рея, фор-бом-брам-рея, фор-трюм-рея, фор-мун-рея – на фок-щоглі; грота-рея, грот-марса-рея, грот-брам-рея, грот-бом-брам-рея, грот-трюм-рея, грот-мун-рея – на грот-щоглі; бегін-рея, крьюсель-рея, крьюйс-брам-рея, крьюйс-бом-брам-рея, крьюйс-трюм-рея, крьюйс-мун-рея – на бізань-щоглі. Залежно від висоти розташування розрізняються нижня рея, марса-рея, брам-рея, бом-брам-рея, трюм-рея і мун-рея.

РЕЙБЕР (нім.) – інструмент у вигляді конуса для фрезерування внутрішньої поверхні верхнього пошкодженого кінця залишених у свердловині насосно-компресорних труб.

РЕЙЛІНГ (англ.) – деталь автомобіля, що виконуються у формі рейки. Автомобільні *P.* встановлюються на даху автомобілів (з боків уздовж кузова) і призначені для перевезення вантажів. Деякі типи багажу можна закріпити прямо на *p.*, проте в більшості випадків нар. встановлюються поперечні дуги, на які вже кріпиться вантаж. Для поліпшення аеродинаміки, а також збереження чистоти перевезеного вантажу на *p.* або поперечні дуги

можна встановити Аеробокс, який також часто називають «багажник на даху». На *p.* також можна встановити автопалатку. Пороги для автомобілів також часто виготовляють з автомобільних *p.* У класичному варіанті *p.* складається з: основної труби, держаків з обох боків труби, заглушок, які вставляються в обидві сторони труби.

РЕЙСМАС, РЕЙСМУС (нім.) – інструмент для проведення на заготівлі розмічальних ліній, паралельних до обраної базової лінії, або перенесення розмірів з креслень на заготовку. Зазвичай являє собою стійку із затискачем, в якому закріплюється креслярка. *P.* можуть виготовлятися з дерева твердих порід і являють собою колодку з прямокутним отвором, в якій за допомогою клину або гвинта закріплюються одна або дві рейки. На одному з кінців рейок встановлені загострені металеві штирі. *P.* з двома рейками використовується, наприклад, для розмітки шпів і гнізд для них у столярній справі. Для одночасного прокреслювання більшої кількості ліній або в разі, коли немає необхідності в зміні розмірів, замість *p.* може бути використана скоба. Скоба являє собою дерев'яний брусок з напрямним виступом, в який забито необхідну кількість цвяхів.

РЕЙСФЕДЕР (нім.) – креслярський інструмент для проведення ліній і знаків на папері тушшю або фарбою. Складається з двох пружних стулок, з'єднаних в одній точці ручкою. Щілина між ними заповнюється тушшю або фарбою. Ширина лінії регулюється поворотом невеликої гайки з рикою.

РЕЙСШИНА (нім.) – креслярська лінійка з ортогональної поперечиною на одному кінці, використовується для проведення паралельних ліній. Типорозміри *p.* регулюються ГОСТ 7286-81. Відповідно до цього нормативного документа *p.* можна розділити на: з двопланковою голівкою; з однопланковою голівкою; *p.* з роликом. Спільне використання *p.* з косинцем, циркулем і транспортиром дозволяє виконувати креслення будь-якої складності.

РЕЙТОР (нім.) – мала башта над середохрестям у готичній архітектурі.

РЕКОНСТРУКЦІЯ (лат. *назад і будова*) – 1. Перебудова споруди з метою удосконалення функціональних вирішень відповідно до сучасних вимог. 2. Відновлення вигляду будівлі згідно описам і залишкам, що збереглися (порівн. *реставрація*). 3. Поновлення, модернізація, перебудова будівель, вулиць, площ, міст.

РЕКОНСТРУКЦІЯ ЖИТЛОВОГО БУДИНКУ – комплекс будівельних робіт і організаційно-технічних засобів, пов'язаних зі зміною основних техніко-економічних показників (кількості та площі квартир, будівельного обсягу та загальної площі будівлі), які здійснюються з метою поліпшення умов проживання, якості обслуговування.

РЕКОНСТРУКЦІЯ ОБ'ЄКТА – будівельні роботи в окремих приміщеннях об'єкта, які проводяться з метою часткової зміни фасадної частини і/або несучих конструкцій будівлі, що передбачають один з видів робіт (або їхній комплекс): зміну форми віконних або дверних прорізів; створення, ліквідацію віконних і дверних прорізів; зміну входів; влаштування входів, тамбурів входів; влаштування лоджій, балконів; скління лоджій, балконів; заміну столярних елементів.

РЕКРЕАЦІЯ (польс. < лат. – відпочинок і відновлення) – просторові осередки (території або приміщення), призначені для тривалого або короткочасного відпочинку.

РЕКУЛЬТИВАЦІЯ (лат.) – роботи й заходи по відновленню господарської, біологічної та естетичної цінності невеликих територій або ландшафтів.

РЕЛІ – щогли, якими підтримуються канати або ланцюги висячого моста.

РЕЛІКВАРІЙ (лат. *останки*) – коштовна скринька-дароносиця. У європейському середньовіччі виконувалися у вигляді мініатюрних архітектурних споруд (іноді демонстрація бюста або руки). Особливе значення мали в буддійських релігійних системах, оскільки *p.* являлися неодмінною частиною більшості ступ.

РЕЛЬЄФ (франц. < італ. *виступ, опуклість*) – 1. Сукупність нерівностей земної поверхні. 2. Випукле скульптурне тематичне або орнаментальне зображення на поверхні. По його відношенню до тла і матеріалу виконання існують наступні: ~ **високий** – докл. див. ГОРЕЛЬЄФ; ~ **врізаний** – зображення виконано лише контурними лініями, які заглиблені у поверхню; ~ **«живописний»** – докл. див. «ЖИВОПИСНИЙ РЕЛЬЄФ»; ~ **заглиблений** – докл. див. КОЙЛОНАГЛІФ, КОНТРРЕЛЬЄФ; ~ **низький** – докл. див. БАРЕЛЬЄФ; ~ **штуковий** – виконаний з тиньку на поверхні стіни.

РЕЛЬЄФНИЙ ФРИЗ – фриз, прикрашений рельєфами.

РЕЛЬС – закріплений на шпалах сталевий вузький брусок, що має широку плоску основу

і голівку вгорі. По ньому котяться колеса залізничних вагонів. Використовується в будівництві інколи для перемичок, а також як балки перекрить. Серед останніх у XIX ст. найбільше поширення мав т. зв. *р. Віньоли*.

РЕМІНІСЦЕНЦІЯ (лат.) – невизначена згадка про минуле і прагнення зіставити його з явищами сучасної дійсності. Тенденції *р.* періодично проявлялися в духовному житті суспільства та мистецькому розвитку, провокуючи на повторення певних пластичних і просторових форм в архітектурі й монументальному мистецтві.

РЕМІНЦІ – 1. Врізані профільовані кільця між ехіном і шийкою доричної капітелі. Те саме, що й *аннулі*. 2. Багет, що складається з трьох планок, опуклості яких ритмічно зміщуються на половину кроку в сусідніх рядах.

РЕМОНТ (франц.) – виправлення пошкоджень, заміна елементів, лагодження.

РЕМОНТ БУДІВЛІ – комплекс будівельних робіт і організаційно-технічних засобів по усуненню морального та фізичного зносу, не пов'язаних зі зміною основних техніко-економічних показників.

РЕМОНТ ФАСАДУ – проведення будівельних робіт, що передбачають один із видів робіт (або їхній комплекс): ремонтно-відновлювальні роботи по фасаді будівлі (включаючи заміну оздоблювального матеріалу); ремонт або часткове відновлення архітектурних елементів; проведення тинькувальних і фарбувальних робіт; ремонт, заміну столярних виробів (крім об'єктів історико-культурної спадщини); фарбування столярних виробів; ремонт, фарбування покриття.

РЕМОНТНА ЗАГОРОДА – місце, в яке встановлюється кран на час ремонту.

РЕМТЕР (нім.) – трапезна католицького монастиря. У готичній архітектурі Німеччини відзначалась значними розмірами і розмаїттям склепінчастих перекрить.

РЕН, Крістофер / *Christopher Wren* (1632–1723)

– британський майстер архітектури і дизайну, математик і механік родом з Іст-Нойл, Уілтшир. 1666 р. перебудував центр Лондона після великої пожежі. Творець національного стилю англійської архітектури – ренівського класицизму. У своїх творах *Р.* притримувався,

зазвичай, традицій римської архітектури, чітко слідував правилам А. Палладіо, але застосовував їх з холодним розрахунком вченого техника. Професор математики в Оксфорді і один із впливових членів Лондонського королівського товариства, займався дослідженнями і розв'язаннями багатьох питань математики і механіки. Похований у соборі Св. Павла. Напис на його надгробку говорить: «Якщо шукаєш пам'ятник – поди-вись навколо».

РЕНДЗО КУБАРІ (япон.) – цільна балка, що спирається на кілька підпор у японській будівлі.

РЕНЗІМАДО (япон.) – затягнуті білим папером розсувні віконні рами з густою решіткою, що влаштовувались у японських будівлях.

РЕНЕСАНС – епоха розвитку італійського мистецтва з кінця XIV ст. до середини XVI ст., коли воно звернулось до відродження принципів античного мистецтва.

РЕНОВАЦІЯ (лат.) – відновлення структури і вигляду знешкоджених історичних містобудівних утворень, фасадів та інтер'єрів морально і матеріально застарілих будівель.

РЕНТЕРЕЯ – місцева скарбниця, що існувала в Російській імперії з 1720 р., де зберігались податки і за наказами видавались казенні гроші.

РЕНШТОК – штучне русло, виконане з дерева, каменя, цегли або бетону вздовж шосе для відведення зливових стоків.

РЕПЕР (франц.) – у геодезії – знак, який знаходиться в певній точці земної поверхні з відомою абсолютною висотою. Ця висота визначається за допомогою нівелювання щодо вихідної рівневої поверхні. На *р.* закріплюється металевий диск діаметром 5 сантиметрів (марка) з номером і зазначенням відомства. В Україні прийнято обчислювати висоти *р.* щодо нульової позначки поверхні Балтійського моря. **РЕПДА, РИПДА** – архітектурне завершення у вигляді херувиму або «сонця правди», яке насаджувалося на довге древко.

РЕПЛІКА (франц.) – повтор художнього твору, близький до оригіналу. Нерідко виконується самим автором з невеликими змінами як варіанта.

РЕПРОДУКЦІЯ – 1. Фотографічне або поліграфічне відтворення зображень друкованого тексту, творів живопису тощо. 2. Картина, малюнок, фотознімок, креслення тощо, відтворені поліграфічним способом.

РЕСОРА – пружна частина підвіски між вісю і кузовом вагона, машини й тощо, призначена для пом'якшення ударів під час їзди.

РЕСТАВРАТОР – 1. Фахівець із *реставрації*. 2. Прихильник *реставрації*.

РЕСТАВРАЦІЯ (лат. *укріплення, відновлення*) – надання архітектурним ансамблям, комплексам або будівлям, мистецьким творам, що постраждали від тривалого існування або спотворені подальшими некваліфікованими переробками, первісного вигляду засобами ремонту і консервації з метою збереження їхнього історичного та художнього значення. Прийнято відрізняти: ~ **фрагментарна** – відсутність бажання або неможливість повністю досягти первісного вигляду і надати будівлі або твору монументального мистецтва стилістичної цілісності. Також може зумовлюватися визнанням цінними пізніших нашарувань; ~ **цілісна** – повернення початкового стану споруди або твору образотворчого мистецтва, з усіма їхніми частинами й деталями.

РЕСТИТУЦІЯ (лат.) – 1. Гіпотетичне відновлення елементів у структурі споруди або монументального мистецтва. 2. Відбудова історичної пам'ятки на підставі невеликої збереженої частини.

РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ – зміна структури, перебудова чого-небудь.

РЕТАБЛО (ісп. < лат. *позаду і дошка*) – запрестольна стінка, завітарний монументальний образ у вигляді архітектурно обрамованої складної композиції зі скульптурних і живописних творів на релігійну тематику. *Р.* були поширені в архітектурі Іспанії періодів пізньої готики, ренесансу і бароко, а також в архітектурі Латинської Америки XVI–XVIII століть. Величезних розмірів, сягаючи склепінь стелі, воно знаходилося у східній частині храму або на стіні та виконувалося з алебастру, мармуру або дерева. Скульптурні клейма з євангельськими сюжетами, обрамовані складним орнаментальним мереживом, тематично походять від триптихів і похідних вівтарів, а з мистецького боку зумовлювались багатою спадщиною мусульманської культури. Суцільний килим пластичного *декору*, доповнений живописними зображеннями, поділяв інтер'єр храму майже на дві частини, надаючи йому особливої урочистості і святковості.

РЕТИРАДА – те саме, що і *абшиніт*.

РЕТІКУЛАТ (лат.) – сітчасте регулярне облицювання поверхні бетону в давньоримських спорудах (порівн. *опус ретікулатум*).

РЕТРАНШЕМЕНТ (франц.) – 1. Допоміжна споруда, що знаходиться за головним фортотом і посилює внутрішню оборону (порівн. *абшиніт*). 2. Вал, окоп або інша перепона, спрямована проти нападників. Передбачаючи можливість безпеки захисників, паралельні виїмки зазвичай розділялись бруствером.

РЕТРОСПЕКТИВА – 1. Звернення до минулого; огляд, аналіз минулих подій, запозичення архітектурної або художньої стилістики минулих епох. 2. Демонстрація старих фільмів, створених де-небудь або ким-небудь.

РЕТРОСПЕКЦІЯ (лат. *дивитись назад*) – звернення до минулого. Один із суттєвих стильоформуючих чинників у розвитку світового мистецтва.

РЕТУШ – 1. *Фот.* виправлення, підмальовування картин, фотознімків тощо олівцями, фарбами або зшкрябуванням чи хімічною обробкою. 2. *Археол.* обробка каменю сколюванням.

РЕФ – полиця для господарських потреб, влаштована в азербайджанському народному будинку.

РЕФЕКТОРІЙ – трапезний будинок католицького монастиря, розташований на протилежному боці двору від церкви.

РЕФЛЕКС (лат. *відображення*) – відсвіт кольору і світла від певного предмета, неба тощо, який падає на сусідній предмет. Застосовується відносно самої натури або її зображення. Відтворення *р.* у живопису дозволяє реалістично показати об'єм, кольорове розмаїття, складний взаємозв'язок предметів у просторовому середовищі.

РЕФУГІУМ – середньовічне городище у Західній Європі, де тимчасово ховалися мешканці навколишніх селищ.

РЕХА (ісп.) – узорна решітка. За її допомогою виділявся хор (коро) іспанського християнського храму. Виконані з кованого заліза, *р.* широко вживались і в цивільному будівництві.

РЕЧОВИЙ ІНТЕР'ЄР – приміщення, переповнене меблями і побутовими предметами, що являють собою не цілісну композицію, а еклектичний набір. Тип *р. і.* з навмисним захащенням простору еклектичними речами бере початок у стилі бідермеєр в Австрії і досяг зрілості у вікторіанському стилі в Англії, відображаючи ретроспективізм мислення епохи історизму XIX ст.

РЕШЕТІННЯ – обшиття дошками каркаса.

РЕШІТКА – загорожа з переплетених плеток, прутів, залізних прутів, проволочи тощо.

За формою відрізняються: ~ **в розціп** – з широкими залізними смугами, які з обох країв мають відігнуті задири. Вживалась для вікон нежитлових, переважно складських приміщень; ~ **кубовата (копитчаста)** – з хвилястих прутів, що утворювали вертикальні ромби із округленими боками і загостреннями вгорі та вниз. Була поширена в архітектурі Московії; ~ **хвилясто-ромбічна** – з малюнком, складеним з однакових вертикальних ромбів, які утворені хвилястими боками. Застосовувалась для захисту і прикрашення віконних отворів.

РЕШІТЧАСТИЙ УЗОР – тип орнаменту.

РИБ'ЯЧИЙ МІХУР – складна декоративна форма в готичній архітектурі, мотив масверкового орнаменту. Застосовувалась для оформлення віконних рам, парпетів тощо.

РИБ'ЯЧИЙ ХВІСТ – замок для з'єднання дерев'яних конструкцій під кутом, вид врубки.

РИБАТ (араб.) – те саме, що і *рабат*.

РИГА (рос.) – 1. Те саме, що і клуня. У Росії переважно призначалась для сушіння зернового хліба і льону. 2. У Латвії та Естонії – це будинок, у якому сполучались житлові й господарські функції. Прямокутна у плані, р. завершувалась величезним чотирихилим дахом, покритим соломою або очеретом. Мала тричастинне розпланування: центр займала тепла житлова кімната з кам'яною піччю, з боків знаходились гумно і комора.

РИГАЧ (рос.) – господарська будівля для збереження снопів хліба. Прилягала до сараю з піччю.

РИГЕЛЬ (нім.) – 1. Несуча балка, що з'єднує стояки у фахверкових системах і слугує опорою для інших балок. 2. Брус, що з'єднує кроквяні ноги у висячих кроквах.

РИГЕЛЬНА ОБШИВКА – тип спряження дощок.

РИГЕЛЬНЕ СТРОПИЛО – елемент дерев'яної каркасної конструкції.

РИГОЛА – маленька поличка над тригліфом в антаблементі доричного ордеру (порівн. *регула*).

РИЗАЛІТ (італ. *виступ*) – частина споруди, яка виступає за основну лінію фасаду більше ніж за товщину стіни (що дає можливість влаштування вікон і дверей на бокових стінах), але менше ніж за свою загальну ширину (порівн. *кріповка, крило*).

РИЗНИЦЯ (грец.) – службове приміщення у вівтарній частині християнського храму, призначене для зберігання риз і церковних

коштовностей; те саме, що і дияконник. Як і протезис входило до складу пастофорії, але являлось її південною частиною. Інколи р. знаходилась у спеціальній прибудові до основного обсягу церкви або в окремій будівлі.

РИМЕЙК – 1. Прагнення до відтворення минулого у зовнішньому вигляді речей, звичаях, етикеті. 2. Випуск нової продукції з використанням ідей, які зустрічалися раніше. 3. Повторний випуск товару (напр. *перевидання книги*).

РИМСЬКА АРХІТЕКТУРНА ЧАРУНКА – варіант аркади ордерної, що з'явився в Стародавньому Римі, коли до пілонів, що конструктивно несли аркади, приставлялись декоративні напівколони або пілястри, завдяки яким відзначався масштабний лад споруди, співвідношення з людиною тощо. Їх увінчував загальний антаблемент, що мав візуально-тектонічне значення.

РИМСЬКИЙ БЕТОН – (лат. *opus caementicium*). Слово *caementum* означало «бутовий камінь», «тесаний камінь» і кам'яні складові для наповнення порожнин несучих стін. Складався із суміші промитого піску і сполучного компонента, з наповнювачем зі щебню. Як в'язучу речовину застосовували вапно з додаванням природної або штучної кераміки (пущолану, пемзи, цегли). Ці компоненти подрібнювали наскільки можливо, змішували з піском, додавали воду, перемішували до повної однорідності, потім додавали наповнювач і знову перемішували, отриману пластичну суміш заливали в опалубку і ущільнювали трамбуванням. Після затвердіння бетону опалубку знімали. Співвідношення в суміші «пісок : в'язуча» залежало від її призначення (масив, стяжка, кладка, штукатурка) і коливалось від 3:1 до 2:1. Ця технологія існує і нині, але замість суміші вапна з вулканічними продуктами застосовують *портландцемент*. Види стінової кладки, в яких застосовувався р. бетон: *Opus incertum*, *Opus reticulatum*, *Opus quadratum*, *Opus testaceum*

РИНВА – лоток для відведення води з даху.

РИНГ (англ.) – 1. Підвищений та оточений канатами майданчик для видовищ або спортивних поєдинків (зазвичай боксерів), який за периметром оточувався місцями для глядачів. 2. Гральний майданчик для акторів, розташований посередині залу для глядачів.

РИСБЕРМА – вислана камінням площадка між палями з низового боку греблі.

РИСУВАННЯ – дія за значенням рисувати або рисуватися.

РИСУНОК – 1. Те саме, що *малюнок*; 2. Мистецтво зображення, відтворення чого-небудь *рисуванням*. 3. Те саме, що *креслення*. 4. Обрис, контур чого-небудь. 5. Характерні особливості виконання, художнього втілення якого-небудь твору мистецтва.

РИТМ (грец. *розмірність*) – чергування архітектурних форм з відповідним перемінним інтервалом, з нарощуванням або убаванням розмірів. Закономірність певного повтору нерухомих пластичних або просторових елементів для досягнення гаданого уявного руху стало одним з головних засобів архітектурної композиції, яке широко застосовувалось у будівельній діяльності майже у всі часи та у всіх народів.

РИТМІЗАЦІЯ – введення ритму в що-небудь.

РИТМІЧНІСТЬ, РИТМІКА – сукупність ритмічних особливостей художнього твору, спадщини зодчого чи художника, стильового напрямку, нарешті, мистецтва народу.

РИФ – мор. поперечний ряд отворів або петельок на вітрилі, через які просувають вірвовку, щоб зменшити площу вітрила під час сильного вітру. Брати риф – зменшувати площу вітрила.

РИФЛЕНЕ ЗАЛІЗО – хвилясте залізо.

РИФЛЕНИЙ – *тех.* який має *рифлі*.

РИФЛІ – *тех.* борозенки, заглиблення та виступи на якій-небудь поверхні.

РИХТУВАННЯ – дія за значенням *рихтувати*.

РИХТУВАТИ – 1. Готувати, підготовляти що-небудь. Збирати, споряджати куди-небудь. 2. Випрямляти, вирівнювати металеві листові конструкції; 3. Поновлювати первинну форму понівеченим в аваріях автомобілів та їх частин (крил, дверцят, бамперів тощо) за допомогою спеціального інструменту й обладнання.

РИШТАК – жолоб, видовбаний у довгій, великого діаметра колоді з випуском за межі фронтона, який призначений для відведення води з покрівлі. Виконує і конструктивну роль, підтримуючи нижні кінці покрівельних шалівок.

РИШТУВАННЯ БУДІВЕЛЬНЕ – допоміжне обладнання для здійснення монтажних і ремонтних робіт.

РІВ – довге заглиблення в землі, має оборонне призначення. У більшості випадків влаштовувалося перед валом, що значно збільшувало його висоту і обороноздатність.

РІВНОСТОРОННЯ АРКА – тип стрілчастої арки з радіусом кривих, що дорівнює прогону.

РІГСКАМЕРА (нім.) – споруда або приміщення для зберігання колекції рідкої чи старовинної зброї.

РІДКІ ЦВЯХИ – клеї, що відрізняються високою адгезією. Клей *р. ц.* наносять на склені матеріали не суцільним шаром, а точково, на місця, куди зазвичай забивають цвяхи і дюбелі.

РІЗЬБЛЕННЯ – спосіб обробки каменю, деревини, метала та інших матеріалів шляхом вирізання орнаментальних мотивів або певних зображень. Для дерев'яних елементів будівель притаманно розмаїття видів, серед яких існували: ~ **глухе** – виконується на цільній дошці, де орнамент виступає рельєфно з випуклими формами або м'якими силуетними зображеннями; ~ **накладне** – вирізані прикраси виконуються окремо і не складають із тлом цілісності; ~ **об'ємне** – промодельовані деталі накладаються на гладеньку поверхню дошки; ~ **пропиляне** – із наскрізними отворами, отриманими після нанесення відповідного малюнка, внаслідок чого твір набуває ажурності. Багатство пластичного декору характерно також для *р.* по каменю, штуку та іншим матеріалам, ним відзначалися споруди з найдавніших часів.

РІМХЕНИ – зіплені вручну з глини і посіченої соломи невеликі, тонкі й плоскі цеглини, що застосовувалися в Стародавньому Дворіччі.

РІТВЕЛЬД, Герпіт / Gerrit Rietveld

(1888–1964) – нідерландський майстер архітектури і дизайну, учасник мистецької групи «Стиль». *Р.* був одним із творців стилістики неокласицизму. У 1928 р. *Р.* став одним із засновників Міжнародного конгресу сучасної архітектури. Після війни *Р.* викладав у Роттердамі, а потім у Гаазі. У 1951 р. в Амстердамі пройшла велика ретроспективна виставка «Стилю». У 1954 р. *Р.* оформив нідерландський павільйон на Венеціанській біснале, потім реалізував кілька проєктів у Нідерландах. 1963 р. він обирається почесним членом Союзу архітекторів Нідерландів, наступного року отримує докторський ступінь у Делфтському технічному університеті. Останнім

його великим проєктом став музей Ван Гога. Будівництво 1973 р. завершили його партнери з архітектурної студії ван Ділл і ван Тріхт. Ім'я *Р.* у 1968 р. було присвоєно Нідерландській академії мистецтв і дизайну. *Р.* також запроєктував і нову будівлю для Академії, яка була збудована вже після смерті майстра. **РІШЕЛЬЄ** – це рід ажурної вишивки, основні елементи візерунка якої обшиваються гладдю (вручну або на швейній машинці), а проміжки між ними вирізаються, створюючи мереживо. При цьому окремі елементи візерунка можуть з'єднуватися перемичками або бридами, завдяки чому виходить красиве мереживо.

РОБОЧИЙ КЛУБ – тип громадської споруди, у якій сполучались просвітницькі й розважальні функції. Поряд із залом для глядачів розташовували читальню, бібліотеку й низку приміщень для гурткової роботи. Виник на зламі XIX–XX ст., відображаючи загострення соціальних відносин у суспільстві.

РОГАТКА – горизонтальний брус з частими хрестовинами, який закріплювався на вертикальному стояку і в разі потреби закривав проїзд вулицею, дорогою.

РОД – у слов'янській міфології – родоначальник життя; дух предків, покровитель сім'ї, дому.

РОДЖЕРС, Річард / Richard Rogers (1933 р. н.)

– британський майстер архітектури і дизайну, лауреат Прітцкерівської премії 2007 р. родом із Флоренції, Італія. Навчався у школі Асоціації архітекторів у Лондоні, а також у Йельському університеті. Один із засновників стильового напрямку «хай-тек», серед творів якого Центр імені Жоржа Помпіду в Парижі (спільно із Р. Піано) та лондонська будівля агентства «Ллойд». *Р.* очолює компанію «Rogers Stirk Harbour Partners», яку він заснував у 1977 р., і має офіси в Лондоні, Барселоні, Мадриді, Нью-Йорку і Токіо. Компанією були виконані відомі проєкти – Європейський суд з прав людини у Страсбурзі (1984), виставковий зал Мілленіум-Доум у Лондоні (1999), Термінал 4 аеропорту Барахас у Мадриді (2005), проєкт відновлення Всесвітнього торгового центру в Нью-Йорку і багато інших значних проєктів по всьому світу.

РОЗА (нім. < лат.) – кругле вікно на фасаді католицького храму готичної доби. Спочатку

у пізньороманський і ранньоготичний періоди мало простий рисунок у вигляді колеса, згодом рама значно ускладнилась, нагадуючи пелюстки квітки. Відзначалося великими розмірами, вишуканим орнаментуванням, центральною симетрією заповнення прорізу вікна, мереживний узор якого збагачувався насиченими кольоровими вітражами. Таку назву також отримала аналогічна за формою частина стрілчастого прорізу. Інколи *р.* доповнювалось скульптурними зображеннями людей, яких доля підносила або скидала; таке вікно отримало назву «Колесо Фортуни».

РОЗА ВІТРІВ – малюнок із зображенням 8 або 16 напрямків відносно сторін світу із скороченими позначеннями їх назв.

РОЗАРІЙ – 1. Частина саду, парку, засаджена трояндами. 2. Зарості дикої шипшини у парковому масиві.

РОЗДВОЄНИЙ КУТ – зовнішній кут споруди з фасадами, які фланковані напівколоннами, пілястрами або лопатками. Внаслідок цього основні стіни перетинаються у глибині й створюється враження, що кут западає в глибині.

РОЗЕТА – стилізоване зображення рослинного мотиву відповідної форми (пелюсток квітки) у рисунку паркового партеру або біля його межі.

РОЗЕТКА (франц. *розочка, трояндочка*) – орнаментальна прикраса круглої форми в плані, має вигляд стилізованого зображення квітки, яка розпустилась. Мотив рослинного орнаменту широко використовувався при оздобленні кесонів, падуг стель тощо, у садово-парковому мистецтві. Мають місце: ~ **акантова** – пелюстки виконано як акантові листочки, які чергуються зі стрілками (подібно іонікам); ~ **вихрова** – декоративна форма, з центру якої розходяться однобічно вигнуті дуги однакової кривизни. За композиційною побудовою схожа зі свастикою. Вживалась у давньоруському мистецтві, де була запозиченою від норманів; ~ **зонтична** – у вигляді еліпса з променями (поширена в часи ампіру); ~ **сонячна** – те саме, що і *вихрова*.

РОЗБАВНИКИ – рідини, що слугують для зменшення в'язкості сумішей або розбавлення сухих мінеральних фарб. Як *р.* лакофарбних сумішей використовують оліфи і різноманітні емульсії.

РОЗГОРТКА СТІН – це *проекція* на площину кожної зі стін приміщення, виконана строго в одному заданому масштабі. Прийнято на розгортки стін наносити такі елементи:

отвори вікон, дверей (інші отвори), *колони, арки, пілястри* та інші важливі елементи, проєкції *меблів*, усі істотні декоративні деталі, електричну частину, а також винесення з розмірами і висотами.

РОЗГОРТКА ФАСАДІВ – зображення на кресленні ортогональної проєкції фасадів будівель одного боку вулиці або окремої її ділянки на умовну вертикальну площину, розміщену за червоною лінією забудови. Якщо вулиця (червона лінія) криволінійна, зображення умовно «розгортається» в площину.

РОЗЖОЛОБОК – жолоб між схилами даху.

РОЗКАТ – 1. Насипний майданчик для розміщення старовинних гармат, які мали розкочуватися під час стрілянини. Влаштовувався під фортечним валом. 2. Невеликі виступи в кутах фортечних стін для однієї чи кількох гармат. 3. Траншея для облоги фортеці.

РОЗКІС – 1. Косо поставлена підпора. 2. Дерев'яний брус, що скріплює кінці вертикальних і горизонтальних елементів, посилюючи міцність рам і фахверкових конструкцій.

РОЗКРІПОВКА – 1. Вертикальне розчленування обсягу, що проходить всією його висотою. Створюючи невеликі виступи-потовщення в стіні, *р.* розчленовує всі елементи, що її перетинають: карнизи, фронтон, цоколь тощо. 2. Те саме, що і *кріповка*.

РОЗПАЛУБКА – 1. Виймка у склепінні, яка влаштовується над віконним чи дверним прорізом. Утворене таким чином маленьке склепіння може мати три-, чотири-, п'ятикутну, стрілчасту або параболічну проєкцію. 2. Одна з частин напівциліндричного склепіння, яка розсічена двома площинами, котрі пересікаються (порівн. *лоток*). Має місце так звана: ~ **щокова** – полога за формою, з паралельними вертикальними площинами в основі.

РОЗПИС МОНУМЕНТАЛЬНИЙ – оформлення стін, стель, падуг й інших площинних частин будівлі орнаментальними композиціями, сюжетними чи символічними зображеннями, виконаними фарбами. *Р.* виконувалися на фасадах і в інтер'єрах споруд (додатково див. *панно, гризайль, фреска*), а також олійними фарбами на полотні, твори якого – кріпилися до стін і стель.

РОЗПІР – горизонтальне зусилля, що виникає у склепінчастій або арковій конструкціях при клинчастому муруванні.

РОЗПІРКА – брус, балка для надання конструктивної стійкості.

РОЗПІРНА СИСТЕМА – конструкційна система, де взаємодіють вертикальні й горизонтальні реакції від навантаження.

РОЗПЛАНУВАЛЬНА СИСТЕМА – характер просторового розчленування архітектурного твору або містобудівного утворення, розміщення в горизонтальній проєкції будівель, їх частин, приміщень. Див. також: **РОЗПЛАНУВАЛЬНА СИСТЕМА НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ**, **РОЗПЛАНУВАЛЬНА СИСТЕМА СПОРУД**, **РОЗПЛАНУВАЛЬНА СТРУКТУРА**, **РОЗПЛАНУВАЛЬНИЙ ТИП**, **РОЗПЛАНУВАННЯ ВЕРТИКАЛЬНЕ**.

РОЗПЛАНУВАЛЬНА СИСТЕМА БУДІВЕЛЬ

– характер горизонтального розміщення приміщень у будівлях і частинах споруд, панування певних комунікацій у межах будинку. В основному вживаються: ~ **анфіладна** – двері приміщень розташовуються на одній осі; ~ **анфіладно-кільцева** – двері приміщень, що знаходяться по периметру споруди, розташовуються на осях, уздовж зовнішніх стін; ~ **галерейна** – приміщення розташовуються вздовж галереї; ~ **гребінчаста** – вузькі приміщення розташовані з одного або двох боків від розміщеного перпендикулярно до них осевого коридору; ~ **зальна** – серед приміщень домінує великий зал; ~ **коридорна** – приміщення знаходяться вздовж одного чи кількох коридорів; ~ **павільйонна** – будівлі одного функціонального призначення розташовані окремо або сполучені критими переходами на різних рівнях; ~ **секційна** – кількарізове групування приміщень навколо вертикального комунікаційного вузла; ~ **хрещата** – до залу у квадратному обсязі з чотирьох боків прилягають приміщення в *ризалітах*, при цьому суворо дотримуючись осей симетрії; ~ **центрична** – із центрального приміщення входи ведуть у розташовані навколо кімнати; ~ **центрично-кільцева** – у розташовані за периметром будівлі приміщення входи ведуть з коридору або галереї, які знаходяться навколо залу чи двору; ~ **чарункова** – комбінація невеликих рівнозначних приміщень; ~ **чарунково-зальна** – результат сполучення чарункового і зального композиційних засобів.

РОЗПЛАНУВАЛЬНА СИСТЕМА НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ – характер просторових зв'язків між спорудами і комплексами, мережа вулиць і провулків на міській або сільській території, яка може бути регулярною або

нерегулярною. Спостерігаються такі: ~ **вільна** – вулиці прокладені згідно рельєфу без додержання принципів геометрії; ~ **віяльна** – значна частина вулиць віялом спрямовані до громадського центру; ~ **гілчаста** – вулиці розгалужуються від центральної чи периферійної площі, а також одна від одної і розширюють територію міста; ~ **діагональна** – сітка прямокутних кварталів пересікається по діагоналі кількома вулицями; ~ **кущова** – відсутність вуличної мережі, згусток будівель і комплексів, розташованих з урахуванням рельєфу і функціональних потреб; ~ **перехресно-рядкова** – з прямокутними або схожими за формою кварталами, довжина яких значно перебільшує ширину; ~ **порядкова** – розчленування сельбища тісно розташованими майже паралельними вулицями; ~ **променева** – кілька вулиць спрямовані до громадського центру; ~ **прямокутно-сітчаста** – прямокутна сітка вулиць; ~ **радіальна** – вулиці з усіх боків подібно радіусам спрямовані до центрального ядра; ~ **радіально-кільцева** – радіальні вулиці об'єднані кільцевими на різних відстанях від ядра; ~ **спірально-віяльна** – різновид нерегулярного розпланування згідно назві.

РОЗПЛАНУВАЛЬНА СТРУКТУРА МІСТА – характер пластичного вирішення районів міста. Розрізняються: ~ **дисперсна (розсереджена)** – із просторовими інтервалами між частинами міста; ~ **компактна** – щільна, без значних проміжків; ~ **лінійна** – витягнута у лінію вздовж берега, шляху; ~ **лінійно-розсереджена** – розташована на березі річки або вздовж шляху низка містобудівних утворень з просторовими інтервалами.

РОЗПЛАНУВАЛЬНИЙ ТИП МІСТА – загальна конфігурація міської території, яка історично зумовлювалась обраною місцевістю, розташуванням на березі річки, пагорбах тощо. Мали місце такі типи: зіркоподібний, круглий, напівкруглий, прямокутний, сегментний, секторний, стрічковий.

РОЗПЛАНУВАННЯ ВЕРТИКАЛЬНЕ – штучна зміна природного рельєфу місцевості відповідно до утилітарних (насамперед, для відведення дощової води) і естетичних (розкриття фасадів тощо) вимог.

РОЗРІЗ – 1. Дія за значенням розрізати, розрізувати. 2. Розрізане місце, отвір, прорізаний у чому-небудь. *Форма, обрис* очної щілини. 3. Площина дійсного чи уявного пере-

різу якого-небудь предмета. Іти (йти) в розріз – суперечити чому-небудь, не збігатися з чимсь; 4. *спец.* гірниче підприємство для добування корисних копалин відкритим способом; кар'єр; 5. переріз.

РОЗРІЗКА СТІН – на фасадах може бути горизонтальною або вертикальною. При горизонтальній *р.* спрощується кріплення панелей до колон і досягається краща герметичність швів за рахунок самоущільнення.

РОЗТЯГ – деформація конструкції під дією протилежних сил.

РОЗЦІНОЧНИЙ ОПИС – документ, який визначає на основі опису виявлених несправностей елементів будинку, вартість робіт по їх усуненню.

РОЗЧИН – суміш в'язучої речовини і води, що застосовується для скріплення кам'яного або цегляного мурування. *Р.* розрізняється залежно від складу матеріалів (вапняний, цементний тощо), а також від призначення (для кам'яної чи цегляної кладки, тинькування, гідроізоляції).

РОЗЧИН ТЕПЛІЙ – для приготування такого розчину як заповнювача застосовується пористий заповнювач (наприклад, спучений перліт, вермикуліт). *Р. т.* має середню густину, зазвичай не більше 1200 кг/м³, і теплопровідність до 0,3 Вт/мК. Використання *р. т.* виключає появу містків холоду в муруванні. *Р. т.* використовується також для приготування «теплого» тинькування.

РОЗЧИН ХОЛОДНИЙ – для приготування такого розчину як заповнювача використовується природний, найчастіше кварцовий пісок з максимальною величиною до 5 мм. При використанні *р. х.* товщина швів цегляного мурування повинна знаходитись в межах 10–12 мм.

РОЗЧИННИКИ – рідини, що слугують для надання сумішам необхідної консистенції. Як *р.* для олійних фарб застосовують бензин, уайт-спірит, скипидар, для перхлорвінілових – ацетон, для клейових і водоемульсійних – вода. Більшість розчинників – токсичні, горючі та вибухонебезпечні речовини.

РОЗШИВКА – 1. Надання визначеної профільованої форми лицьовим швам цегляного або кам'яного мурування. Зазвичай виконується у вигляді валика між тонкими жолобками. 2. Інструмент для виконання вказаних робіт.

РОКАЙЛЬ (франц. *раковина*) – асиметричний примхливий орнамент зі стилізованих черепашок і закруток, оброблених бахромою. Характерний для стилізового напрямку *рококо*. Превалюють S-подібні дужки, закінчені листочками і комами, які подвоюються і розщепляються, оконтурюються хвилястими відростками у вигляді гребнів півня, вживаються в'юнкі гілки з трояндами і листками, діагональні переплетення зі значними просвітами, ребристі завитки, розгалужені й сплетені побіги. *Р.* широко вживався в декоративному оформленні палаців, готелів, паркових павільйонів, гротів, брам.

РОКАРІЙ – ділянка парку, де посадки квітів вільно об'єднані з кам'яними брилами.

РОКОКО – стилістичний напрям у європейському мистецтві 1700–1760 рр., витончена версія завершальної фази бароко. У Франції асоціюється з легкими витими формами і куртуазною мішурою, у Південній Німеччині й Австрії – з майже екстатичною виразністю та просторовою складністю. *Р.* заперечує структуру, зосереджує увагу на лінії та на емоції, про що свідчать такі споруди, як церква Фірценхайлінген, що була збудована І. Нейманом у 1743 р.

РОЛ – 1. Вал, коток, циліндр, що обертається. 2. Сувій циліндричної форми з листів або суцільної стрічки якого-небудь матеріалу. 3. Машина для розмелювання волокнистих матеріалів у виробництві паперу та картону.

РОЛИК – 1. Зменш. до *рол*. 2. Невелике металеве коліщатко (у ніжках меблів, рояля тощо) для зручності пересування. 3. Фарфоровий ізолятор у вигляді котушки для закріплення на стіні, стелі тощо електричного дроту. 4. *Тільки мн.* ковзани на коліщатках. 5. *Кіно*: котушка з кінострічкою. 6. Короткометражний фільм.

РОЛЬВЕРК (нім. *ролик*) – орнамент картуша, у вигляді паперових зовнішніх країв, які зігнуті, надрізані, згорнуті у сувої. Іноді доповнений надрізами і прорізами, крізь які зображені архітектурні елементи, маскарони, гірлянди, квіти тощо.

РОМАНСЬКИЙ СТИЛЬ – загальноєвропейський архітектурний стиль будівництва, до якого в широкому сенсі належать будівлі й споруди з часів Карла Великого (800-і рр. н. е.) до народження готики. До цього часу відносять складання образної символіки плану церковної будівлі у вигляді *латинського хреста*. Тоді ж були використані коробові та перші ребристі *склепіння* (собор у Даремі, Північно-Східна Англія).

РОМАНТИЗМ – 1. Напрямок у європейській літературі й мистецтві, який виник наприкінці XVIII – на початку XIX ст.; його представники боролися проти канонів *класицизму*, висували на перший план інтереси особи та почуття і використовували у своїй творчості історичні та народно-поетичні теми. 2. художній метод літератури й мистецтва, пройнятий оптимізмом і прагненням показати в яскравих образах високе призначення людини. 3. Умонастрій, який характеризується ідеалізацією дійсності, мрійливою споглядальністю.

РОМАНТИЧНИЙ – 1. Стосовно до *романтизму*. 2. Схильний до *романтизму*, властивий романтикові; мрійний, емоційно-піднесений. 3. Який приваблює, захоплює своєю незвичайністю, таємничістю, казковістю тощо.

РОМАНЦЕМЕНТ – гідрравлічне в'язуче. *Р.* отримують при дрібному помолі вапнякових і магнезійних мергелів, які випалено за температури 850–900⁰С. *Р.* може містити гіпс і різні добавки. Випускається *р.* трьох марок: 2,5; 5 і 10.

РОМБ – 1. Орнаментальний мотив; 2. Геральдична фігура.

РОМБОВИДНИЙ РИСУНОК – тип фактурної обробки дерев'яної стіни.

РОМБОВЕДР – шестигранник з гранями у вигляді рівних ромбів.

РОНДЕЛЯ, РОНДЕЛЬ (франц. *круговий*) – напівкруглий виступ на куті фортечних стін або напроти куртини. Подібна до *бастеї*, але відзначається сильним виносом, інколи з'єднується з горжею.

РОП – одиниця довжини в англійській системі мір (6,069 м).

РОССИ, Альдо / Aldo Rossi (1931–1997) – іта-

лійський майстер архітектури і дизайну, художник-графік і теоретик архітектури, Прітцкерівський лауреат 1990 р. родом із Мілану. У 1960-і рр. *Р.* переважно займався теоретичною роботою. У своїх дослідженнях *Р.* піддає критиці характерне для архітектурно-містобудівної практики 1960-х рр. відношення до міського середовища. Він відкидав уяву про те, що місто може проєктуватись і створюватись як одночасно виникаючий об'єкт, що існує поза часом. Міста, за думкою *Р.*, мають тенденцію розвиватися в часі й накопичувати

колективну пам'ять. Таким чином, несучий каркас міста – це пам'ятники архітектури. У своїй архітектурній практиці *P.* відобразив перераховані вище впливи, продовжив лінію «метафізичної архітектури», яка формувалась в Італії в 1920–1930-х рр. *P.* також працював з іншими архітектурними формами, створюючи проекти і будови, що є програмними прикладами архітектурного постмодернізму. У 1970–1990-х рр. *P.* проектував різні будівлі, продовжував теоретичну роботу і активно займався дизайном меблів, предметів інтер'єру, посуду.

РОСТВЕРК (нім.) – верхня частина у вигляді решітки з великих колод або брусів, яка об'єднує пальові фундаменти, призначена для розміщення будівлі й досягнення однакового навантаження на палі.

РОСТРА (лат. *ніс корабля*) – 1. Трибуна для ораторів на Римському форумі. 2. Декоративна прикраса у вигляді носової частини військового корабля, яка мала місце на фусті колони тощо (докл. див. КОЛОНА РОСТРАЛЬНА). 3. Геральдична фігура.

РОСТРАЛЬНА КОЛОНА – окрема, самостійна колона, стовбур якої прикрашено *рострами* – скульптурними зображеннями носової частини корабля.

РОТА (лат.) – вікно круглої форми.

РОТА, Італо / Italo Rota (1953 р. н.) – іта-

лійський майстер архітектури і дизайну родом з Мілану. У 1982 р. закінчив архітектурний факультет Міланського політехнічного університету, але до цього його навчання проходило в офісах Фр. Альбіні і В. Греготті. З архітектором П. Ніколіні в 1997–1981 рр. брав участь у створенні Міжнародного журналу «Лотус». На початку вісімдесятих років *P.* переїхав до Парижа, де приймав участь в архітектурному конкурсі на музей Орсе. 1995 р. *P.* повернувся до Мілана – міста, де він був радником з питань міської якості (1995–1996). Робота майстра підтримується співпрацею з численними італійськими дизайнерськими компаніями.

РОТАНГ – ліанова тропічна пальма, гнучкі, тонкі стебла якої ідуть на виготовлення меблів, кошиків тощо.

РОТОНДА (італ. < лат.) – кругла в плані споруда, звичайно перекрита куполом і часто оточена колонами (порівн. *моноптер*, *толос*, *фолос*).

РОТОНДАЛЬНА БАЗИЛІКА – ротонда із центральним підвищеним ядром, що всередині підтримується колонадою і освітлюється вікнами, влаштованими під куполом.

РОЧ, Еймон / Eamonn Roche (1922–2019) –

американський та ірландський майстер архітектури і дизайну, лауреат Прітцкерівської премії 1982 р. родом із Дубліна. Він був відповідальний за розробку більше 200 проектів, збудованих у США і за кордоном. Серед цих проектів – 8 музеїв, 38 корпоративних штаб-квартир, сім науково-дослідних центрів, центрів виконавських мистецтв, театрів і будівель кампуса для шести університетів. 1967 р. він створив генплан музею Метрополітен.

РОША, Паулу да / Paulo da Rocha (1928 р. н.)

– бразильський майстер архітектури і дизайну, лауреат Прітцкерівської премії 2006 р. родом з Віторії, Бразилія. У 1973 р. *P.* проектує стадіон Серра Доурада, що був відкритий 1975 р. У цей період його творчість «дрейфує» від скульптурної експресії Німейєра в напрямку більш стриманого геометризму. Подальші роботи *M.* зазвичай пов'язані з використанням незвичайних поєднань скла і бетону. Ця техніка проявляється в будівлях Бразильського музею скульптури (1988), капели Св. Петра і магазину FORMA (1987). Однак головною його роботою вважається реконструкція Державної пінаотеки в Сан-Паулу, що стала маніфестом боротьби з «красивістю» на користь мінімалізму зовнішнього оздоблення і функціональності. На рубежі століть до *P.* приходить світова слава. Він отримує багато замовлень у Франції та Іспанії.

РУБАНДА – чільна фіранка з художньою вишивкою на вікні таджицької оселі (порівн. *єшик*).

РУБЕЛІТ – мінерал класу силікатів червоного кольору; різновид турмаліну.

РУБЕРОЇД – покрівельний матеріал, що виготовлений з картону і просочений нафтовими бітумами.

РУБЕРОЇД НАПЛАВЛЯЄМИЙ – рубероїд з потовщеним шаром в'язучого, що розпла-

вляється за допомогою спеціальних пальників при проведенні покрівельних робіт. Його використання помітно знижує працезатратність робіт, підвищує їхню безпеку.

РУБІН – коштовний камінь червоного кольору; прозорий різновид корунду.

РУБКА КУТІВ – 1. Рубка кутів «в обло» («в чашу») – знизу вздовж вище лежачої колоди вирубується напівкругла виїмка за діаметром нижче лежачої колоди. У кутах торці колод виходять за площину перпендикулярної стіни. Чаша вибирається в половину колоди. 2. рубка кутів «в лапу» – у кутах кінці колод з'єднуються потайним зубом і їхні торці не виходять за площину перпендикулярної стіни. 3. Рубка кутів «в голку» – один кінець колоди з'єднується «в просту чашу», другий – зафіксується на два канти і вставляється в паз, вибраний на боці другої колоди. 4. Рубка кутів «в ріж» – чаша вирубується не в половину, а у чверть колоди таким чином, що між колодами лишається просвіт. Такий спосіб застосовується при рубці неопалюваних приміщень з метою економії лісу (господарські будівлі тощо). **РУД** – одиниця площі в англійській системі мір – дорівнює чверті акра (1011,71 м²).

РУДЕРПІС – основна передня частина руля судна у вигляді литої вертикальної частини рульової рами.

РУДЕРПОСТ – вертикальний брус кормового кінця судна, на якому навішують руль.

РУДНА ХАТА – те саме, що і *курна хата*.

РУДОЛЬФ, Поль / Paul Rudolf (1918–1997)

– американський майстер архітектури і дизайну родом з Елктону, Кентуккі. Його найвідомішою роботою є будівля факультету мистецтва та архітектури Йельського університету – просторово складна, брутална бетонна будова. Центр Ліппо (1987), Гонконг, є кульмінацією його ідей у світловідбиваючому склі. В Індонезії будівлі *Р.* можна знайти в Джакарті й Сурабаї. *Р.* подарував свій архів Бібліотеці Конгресу, а також пожертвував права інтелектуальної власності американському народові. Пентхаус і апартаменти *Р.* (1982) на Мангеттені були визначені Нью-Йоркським орієнтиром 2010 р.

РУЇНА (лат. *обвалище*) – залишок старовинної будівлі. Мала місце: ~ **штучна** – павільйон у парку у вигляді живописних залишків на-

півзруйнованої споруди. Був поширений у романтичну епоху, часи захоплення античною давниною і середньовічними замками.

РУКАВ – відгалуження від центрального ядра хрестоподібної в плані споруди.

РУЛЕТА – *геом.* крива, що описується на нерухомій площині точкою, яка жорстко зв'язана з однією з двох будь-яких ліній, коли одна з них без ковзання котиться по іншій (циклоїда тощо).

РУЛЕТКА – 1. Вузька металева, полотняна або клейончаста стрічка з поділками, згорнута в рулон у футлярі; признач. для вимірювання невеликих відстаней. 2. Спеціальний пристрій для певного роду азартної гри, а також сама ця гра; 3. Інструмент для гравіювання.

РУЛОН – згорнутий у трубку папір, тканина, лінолеум тощо.

РУЛЬ – те саме, що *кермо*.

РУМБ – 1. Поділка на шкалі компаса як одиниця, що відповідає 1/32 частині видимого обрію. Напрямок відносно сторін світу. 2. *Геод.* кут між певним напрямком і географічним меридіаном.

РУМІ (тур.) – те саме, що і *арабеска турецька*.

РУМПА (голл.) – виступ у формі напіввідкритої коробки із заднього боку кахлі. Призначався для кращого закріплення в муруванні печі або стіни, при цьому внутрішність заповнювалась розчином із щебенем.

РУМПЕЛЬ – одноплечий або двоплечий важіль на судні для повертання стерна.

РУНДУК – 1. Критий майданчик зовнішніх муrowаних сходів. 2. Зруб ганку, самий ганок або його верхній майданчик. Також вживається: ~ **звисом** – майданчик *ганку*, який підтримується випусками колод.

РУСАЛКА – орнаментальна емблема.

РУСЬКИЙ СТИЛЬ – стиль у стародавній архітектурі і мистецтвах слов'янської спільноти на теренах України-Руси (не плутати з російським, неоросійським тощо).

РУСТ (лат. *село*) – окремий виступаючий квадрат у стіні, камінь з грубо або ретельно обтесаною чільною поверхнею. Див. *рустовка* (*рустування*).

РУСТИК, РУСТИКА (італ. < лат. *грубий*) – заглиблена стрічка, що обрамовує квадрати, відділяючи їх один від одного.

РУСТІВКА, РУСТУВАННЯ (лат. < італ. *простий, грубий*) – 1. Спосіб виконання поверхні стіни з кам'яних квадратів, облицювання

стіни рустом. 2. Штучна обробка тинькованої стіни рустом. За характером вирішення рустувань вирізняються: ~ **рустівка діамантова** (франц. *блискуче*) із квадратами, виконаними у вигляді чотиригранних пірамід. Внаслідок на фасадній стіні виникали могутні форми з напруженою світлотінню. Інколи вона ще більш посилювалася влаштуванням між рустами плоских рустиків. Широко застосовувалась в архітектурі ренесансу, бароко і пізніших часів; ~ **рустівка брускова («скеля»)** – застосування русту з тесаних каменів із необробленою чільною поверхнею; ~ **рустівка «впереміжку»** – облицювання рустами із каменів, вертикальні шви яких співпадають через ряд; ~ **рустівка декоративна** – з рустів, що мають природний або штучно виконаний складний профіль чільної поверхні каменя; ~ **рустівка дощана** – обробка тинькованої стіни безперервними горизонтальними стрічками без вертикальних швів. Причому ширина стрічки набагато більше ніж шов (міжрустя); ~ **рустівка квадрова** – виконана рустами із призматичних блоків, розділених горизонтальними і вертикальними швами з прямо- і трикутними перетинами; ~ **рустівка клинчаста** – а) ступінчасте рельєфне завершення прорізу чи ніші трапецієподібним замковим каменем, який фланкують менші клинчасте каміння (див. *замок віяльний*); б) злом смуг дощаного русту під прямим кутом до нижнього краю, який влаштовується над прямокутним прорізом або нішею; ~ **рустівка рвана (природна)** – виконана з каменів різних розмірів і необробленою чільною поверхнею; ~ **рустівка стрічкова** – те саме, що і *рустівка дощана*; ~ **рустівка французька** – те саме, що і *рустівка дощана*. Найбільше поширення отримала в архітектурі Франції, чим і пояснюється назва.

РУШНИК – вертикальна різьблена дерев'яна смужка з узорним кінцем над фасадною стіною, торцями колод. Прикриваючи стик причелин, широко застосовувалася у дерев'яному теслярстві.

РЮСТКАМЕРА (нім.) – кімната для збереження колекції зброї. Те саме, що *арсенал*.

РЮСУЙМОН (япон.) – орнаментальний мотив, навіяний зображенням морської хвилі. Призначався для виразу динаміки, нескінченності руху (порівн. *меандр*).

РЯД – 1. Сукупність однорідних предметів або живих істот, розташованих одне поруч з од-

ним, одне за одним, витягнутих в одну лінію. Те саме, що *гряда*. У знач. *присл.* рядом, рядами. Один повз одного, один за одним, один біля одного, в одну лінію. 2. Стрій, вишикуваний в одну лінію; шеренга. 3. Те саме, що *лава*. 4. Місця для сидіння (у театрі, кіно тощо), розташовані в одну лінію. 5. Сукупність подій, явищ тощо, послідовних у часі. 6. *Одн.* певна кількість кого-, чого-небудь. 7. Спец. група, категорія, розряд у якому-небудь поділі предметів, явищ тощо. 8. *Мат.* сукупність величин, розташованих у певній послідовності. 9. Рундуки або прилавки для продажу яких-небудь однорідних товарів, розташовані на ринку в одну лінію. 10. Те саме, що *рядок*.

РЯДКОВА ЗАБУДОВА – розташування будинків з розривом між собою. За рядкової забудови будинки розташовуються не за однією лінією, а уступами.

РЯЖА, РЯЖ – 1. Підпора моста, підпірної стіни, греблі у вигляді зрубу, заповненого каміннями. 2. Підмурок дерев'яної споруди виконаний подібно кліті. 3. Заповнені камінням і піском прямокутні конструкції з колод. *Р.* влаштовуються при будівництві гідротехнічних споруд (шлюзів, греблі, мостів).

С

СААРИНЕН, Ееро / Eero Saarinen (1910–1961)

– американський майстер архітектури і дизайну, родом з Кіркконуммі, Фінляндія, творче поле якого простиралось від чіткого інтернаціонального стилю до експресіоністичного модернізму. *С.* вважається одним з найвизначніших майстрів архітектури США ХХ ст.

САВОННЕРІ, САВОПРІ (франц. миловарня) – художній килим з низько підстриженим ворсом, на темне тло жовтих або чорних тонів якого нанесено малюнок з рослинними пагінцями, квітів з королівськими гербами і емблемами. Мануфактуру 1624 р. засновано у Франції, 1826 р. приєднано до підприємства Гобеленів. *С.* широко використовувались в оформленні парадних приміщень.

САГАНА-ТАМИ – надгробна споруда казахів у вигляді прямокутника стін без даху, поздовжні стіни якого робились трохи вищими за торцеві. Поверхні прикрашалися різьбленням.

САГУАН (ісп.) – вузький прохід типу шлюзу, який вів з вулиці у внутрішній двір патіо з фонтанами і галереями. Влаштовувався у заможному будинку мексиканського міста.

САД – спеціально відведена площа землі: а) на якій вирощують плодові дерева, кущі тощо; б) для прогулянок з алеями, квітниками, а також з обладнанням для відпочинку і розваг – те саме, що і парк спеціального призначення, зазвичай відкритий для відвідувачів.

САД ДРУЖБИ – площа землі, на якій з певної нагоди представники різних держав, народів в урочистій обстановці висаджують дерева.

САД КАМЕНІВ – започаткований у середньовічній Японії сад (у період Муроматі), який складався переважно з необроблених природних каменів, композиційне розташування котрих мало символізувати космогонічну панораму природи, де зіштовхуються могутні сили світового творіння.

САД МОХІВ – започаткований у середньовічній Японії сад (у період Муроматі), де сонячні промені прорізали крони дерев і світлове мерехтіння яких поглинало м'який килим мохів. Тут прокладались доріжки і створювалась камерна картина природи, що сприяла спокійному спогляданню.

САД-ШОДРОМ – запозичений стародавніми римлянами у греків сад у вигляді плоского відкритого газону з квітами, обрамованого алеями і стриженим чагарником. Фонтани, альтанки, квітники і деревні композиції знаходились по периметру і сприймалися з центра.

САД-ЛАБІРИНТ – прийом озеленення невеликої земельної ділянки, яка мала круглу чи шестикутну форму і всередині являла собою складний рисунок підстриженого живоплоту, по доріжкам котрого можна було досягти центрального ядра. Сад-лабіринт з'явився у середньовічній Європі, вживався пізніше як частина регулярних і пейзажних парків в епохи бароко і класицизму.

САД-ПЕРИСТИЛЬ – озеленення внутрішнього двору в міському атріумно-перистильному будинку Стародавнього Риму з насадженнями в галереях.

САДИБА – комплекс різноманітних споруд і зелених масивів на приватному землеволодінні. Протягом кількох століть у Новий час у багатьох країнах створювались вражаючі архітектурні ансамблі палаців з парками, які переважно будувались у сільській місцевос-

ті. Крім них мали місце: ~ **прибуткова** – земельні ділянки і споруди, які визначались переважно потребами товарного виробництва (порівн. *фольварк*).

САДОВО-ПАРКОВЕ МИСТЕЦТВО – використання рослинності, рельєфу та інших природних елементів як основних компонентів при створенні певних художніх образів, які міняються внаслідок сезонної зміни вигляду живих будівельних матеріалів, котрі являються декоративні та плодові рослини. Докладніше про типи садів і парків крім означених див.: *агведаль, альпінарій, архітектурний сад, баг, банзай, блукаючий сад, ботанічний сад, будинок-сад, вавилон, вертикальний сад, вертоград, висячі сади, віфанія, гермея, героон, гефсіманія, гюлістан, дендрарій, джанна, жоржинарій, зимовий сад, зоологічний сад, красні сади, ксіст, місто-сад, міський сад, модульний сад, монастирський сад, моносад, палісадник, паркет, патіо, розарій, сад дружби, садиба, сад-іподром, сад каменів, сад-лабіринт, сад мохів, сад на інертній основі, сад-перистиль, секретний сад, сливняк, терасовий сад, трояндовий сад, тянива, хіраніва, цукіама, чарбаг, чинампи.*

САЖ (укр.) – господарська будівля, куди поміщають свиней для відгодування. Характерна для українського і російського народного будівництва.

САЖЕНЬ – руська міра довжини, що визначається середніми розмірами людського тіла. *Мала с.* – від піднятої на рівень плеча руки до підлоги. *Коса с.* – відстань від підосви лівої ноги до кінця пальців піднятої догори правої руки. 1 сажень = 48 вершкам = 7 футам = 84 дюймам = 2,13360 м.

САЙДИНГ – (англ.) технологія облицювання стін будівель, що виконує дві функції: утилітарну (захист будівлі від зовнішніх впливів, таких як дощ, вітер, сніг, сонце) і естетичну (декорування фасаду будинку). С. уперше стали використовувати в Північній Америці в XIX ст. Вистругані та фарбовані дерев'яні дошки прибивали до стіни під кутом таким чином, щоб наступний горизонтальний шар трохи нависав над попереднім – за такого розташування дощок вода стікала з облицювання. Таку обшивку стали називати *с.* У 50-х рр. XX ст. у США і Канаді почали виготовляти вінілові фасадні панелі, більш довговічні, ніж дерев'яні, які не потребують

догляду, прості в монтажі. У той же час з'явилися металеві панелі – металосайдинг, а також цементні – цементний сайдинг. Для облицювання цоколя застосовують більш міцний – цокольний сайдинг. Найчастіше, с. встановлюється у фасадних системах за технологією «вентильований фасад».

САЙДИНГ ВІНІЛОВИЙ може використовуватися при обробці будь-якого фасаду. Зовні виглядає як звичайнісінька дошка для обшивки фасаду, але він не втрачає свого зовнішнього вигляду і через 20 років: він буде виглядати так само добре, як тільки що облицюваний фасад, навіть після різних сезонних перепадів температури, сильних злив і тріскачких морозів. Крім того, матеріал, з якого виготовлений с. в., відмінно миється, до нього практично не пристає бруд, отже догляду за ним потрібно мінімум – хіба що змити пил за допомогою садового шланга.

САЙДИНГ ДЕРЕВНИЙ – клеєна вагонка, що виготовляється з деревних волокон, пресованих під високим тиском і температурою, з добавками спеціальних смол. Покривають матеріал кількома шарами фарби або лаку – це є надійним захистом від агресивних впливів зовнішнього середовища. Облицювання має вигляд як справжнє дерево. Тому її часто застосовують в оздоблювальних роботах всередині приміщень. Для зовнішніх робіт виготовляють с. д. з деревно-полімерних композитів – суміші деревних волокон і поліпропілену. Сучасний с. д. служить не менше 15 років, його не потрібно підфарбовувати, просочувати тощо. Крім того, с. д. практично не вбирає вологу і не загорається.

САЙДИНГ ДЕРЕВ'ЯНИЙ – такий, що розрізняють за видом попередньої обробки деревини і щодо виду перетину готового виробу. Класифікація дерев'яного с. д. щодо виду обробки деревини, яка висušена до вологості 16–18%. У цьому випадку для виготовлення с. застосовують дерево стійких порід, таких, як модрина, і тверді породи тропічної деревини (іроко, тик, мербау тощо). Термооброблена деревина, тобто деревина, що зазнала термічної обробки за температури 170–220°C і високої вологості. Така обробка змінює властивості дерева, воно стає стійким, мало схильним до дії вологи, цвілі й червиць. Для термообробки використовують нестійкі породи, наприклад сосна, ясен тощо. Деревина імпрегнійована, тобто просочена під тиском антисептиками.

Залежно від виду перетину готового виробу розрізняють: с. д. «паз-гребінь» – включає в себе різні профілі вагонки і блок-хауса; с. д. «в четверть», с. д. «внаклад» – включає дошки прямокутного перетину, перетину у вигляді клину і перетину «клину з обраною четвертю», так звана «американка»; с. д. «встик», синонімом якого є конструкційний матеріал *планки*. Залежно від профілю розрізняють планки прямі, планки прямі з пазом і скошені планки.

САЙДИНГ СТАЛЕВИЙ переважно використовується при будівництві промислових будівель, складів, цехів тощо. Для того, щоб захистити метал від атмосферних впливів, його покривають спеціальним антикорозійним складом. Матеріал різноманітний за кольоровою гамою. Найбільший недолік с. с. в тому, що він має досить велику масу, що підвищує навантаження будівлі на фундамент. Ще один недолік – сталь не відновлюється після випадкових ушкоджень, тобто вм'ятини залишаються на фасаді назавжди. Ще цей с. с. має досить високу вартість. Будинки, які облицювані с. с., набувають індустріально-промислового образу.

САЙДИНГ ЦЕМЕНТНИЙ роблять з цементу і целюлозного волокна. Головна перевага цього оздоблювального матеріалу полягає в тому, що він не горить, отже, його можна використовувати при ремонтних роботах на об'єктах, до яких пожежні служби пред'являють підвищені вимоги. Недоліки с. ц.: дорожнеча; велика вага, що вимагає потужної монтажної обрешітки; складність і незручність при обробці – при його нарізці утворюється кремнієвий пил, від якого необхідно захищатися респіраторами. При облицюванні житлових будинків ц. с. застосовується досить рідко.

САКБЕ – шосе між населеними пунктами стародавніх індіанців Мезоамерики, основу якого складав утрамбований кам'яним катком шар з каменів, скріплених вапняним розчином.

САКЛЯ (груз.) – народний житловий будинок на Кавказі, який зазвичай розташовувався на схилі гори.

САКРИСТІЯ (лат. *священне начиння*) – ризниця в католицькому храмі, призначалася для збереження ритуального одягу і посуду, будувалась як окрема споруда або приміщення біля хору собору. Мала квадратну або багатогранну форму в плані, часто перекривалась куполом. Оздоблення виконувалось, зазвичай, згідно з архітектурним рішенням церкви.

САКСОНСЬКИЙ БУДИНОК – тип житлового будинку в Голландії; те саме, що і *халленхьойс*.

САЛАС – споруда для відпочинку в громадських комплексах у Таїланді, подібна до бірманського зеята, яка вирішена у вигляді дерев'яного двосхилого даху на цегляних стовпах.

САЛІНГ – мор. рама з брусків, яку встановлюють на верхньому краї стеньги для міцнішого кріплення снастей.

САЛЛІВЕН, Луїс / Louis Sullivan (1856–1924)

– американський майстер архітектури і дизайну, родом з Бостона, Массачусетс. Теоретик архітектури, лідер Чиказької школи, запроєктував разом із Д. Адлером понад 100 будівель, зокрема перші хмарочоси зі сталевими каркасами. Цитата майстра «Форма слідує за функцією» стане одним з домінуючих принципів сучасної архітектури. Це життєве кредо, де вимоги практичного використання вищі за естетику, буде усвідомлено всіма дизайнерами архітектурного середовища світу. Фрагменти будівель С. демонструються у багатьох музеях світу.

САЛМІНЕН, Пекка / Pekka Salminen (1937 р. н.)

– фінський майстер архітектури і дизайну родом з Тампере, Фінляндія. С. є професором архітектури і старший партнер PES-архітектс, що утворена 1968 р. в Гельсінкі. Він є засновником Міжнародного воркшопа UWI і Центру з архітектури та містобудування, який утворений в Унії, Хорватія. С. є членом Фінської асоціації архітекторів SAFA та Асоціації хорватських архітекторів.

САЛОН (франц.) – 1. Назва вітальні в аристократичному особняку, що відзначалась значними розмірами і вишуканим вбранням. З'явилася у Франції XVIII ст. 2. Будівля або приміщення для виставок, демонстрації товарів.

САМАН (тюрк. *солома*) – висушений на сонці сирцевий глиняний блок з домішкою солом (порівн. *адоба*, *банко*).

САМІТНИК, САМЕЦЬ (укр.) – несуча колода фронтона дерев'яної будівлі.

САММОН, САНМОН (япон.) – головні ворота перед головним храмом дзен-буддистського монастиря. Розташовувались на одній

осі з іншими будівлями: сомон та буцуден, хатто, ходзьо.

САМОВІЛЬНА ЗАБУДОВА – будівництво будівлі чи іншої споруди на земельній ділянці, яку не надано в порядку, що встановлений законом. Особа, яка здійснює таку забудову, не набуває права власності на зведені об'єкти.

САМЦОВА ПОКРІВЛЯ – тип двосхилої покрівлі, утворений поздовжніми колодами, що спираються на торцеві стіни, утворюючи самцовий фронтон.

САМЦОВИЙ (БЕЗЦВЯШНИЙ) ДАХ – конструкція даху, в якій шалівка вкладається на горизонтальні колоди – слегі. Кінці слег врубуються в поперечні колоди зрубу, які утворюють фронтон.

САНАТОРІЙ (лат. *зціляти*) – комплекс лікувальних і спальних споруд з особливим режимом для хворих, де здійснюється лікування природними факторами, дієтою та фізіотерапією.

САНАЦІЯ (лат. *лікування*) – очищення території, санітарна обробка приміщень; оздоровлення середовища.

САНБОЙН – головний храм у синтоїстському культовому комплексі.

САНГАВАРА (япон.) – хвилясте покриття будівель у японській архітектурі.

САНГІНА – 1. М'який червоний або червонобрунатний олівець без оправ, що його використовують у живописі. 2. Малюнок, виконаний таким олівцем.

САНГХАРАМА (інд.) – монастирська споруда або комплекс у Стародавній Індії, те саме, що і *віхара*

САНДАЛ – 1. Вічнозелене тропічне дерево, деревина якого багата на ефірну олію. 2. Кристалічна речовина, яку одержують із деревини цієї рослини. 3. Барвник червоного або жовтого кольору, що його одержують із деревини цієї та деяких інших рослин. 4. *Заст.* невелике судно, що було поширене в тюркських народів Причорномор'я. 5. *Заст.* пристрій для обігрівання житла (у народів Сходу).

САНДРИК – карниз або фронтон, який влаштовується над вікном або дверима і часто підтримується двома кронштейнами. Серед них найпоширенішими є: ~ **лучковий** – з дугоподібним фронтоном; ~ **прямий** – у вигляді простого карнизу; ~ **трикутний** – з трикутним фронтоном.

САНКТУАРІУМ – 1. Святилище давніх античних часів. 2. Приміщення у католицькому храмі, де зберігали і показували речі літургії.

САНТИМЕТР – 1. Одиниця виміру довжини, що дорівнює одній сотій метра. 2. Лінійка або стрічка з поділками на сантиметри.

САНТХАГАРА (інд.) – громадська споруда для ради старійшин (міста або селянської общини) у Стародавній Індії. Вирішувалась у вигляді відкритого колонного залу на високому цоколі, у середині якого знаходилося місце головуючого, з кам'яними або дерев'яними лавами навколо. Оточувалась балюстрадою, мала чотирискхилий або плоский дах, що підтримувався стовпами.

САНУ – приміщення в бірманському монастирі, яке вважалось резиденцією настоятеля і використовувалося як місце бесід і прийому подарунків.

САНЬХЕЮАНЬ (кит.) – тип розпланування житлової садиби у південних регіонах Стародавнього Китаю, згідно до якого житлові павільйони розташовувались з трьох боків двору, а вхід з південної сторони не відзначався павільйоном (порівн. *сихеюань*).

САПА (франц.) – зростаюча в розмірах земляна траншея для захисту нападників на укріплення. Нерідко вживається: ~ **подвійна** – траншея, яка захищалась з обох боків брустверами або обмежена двома рядами подвійних турів.

САПФІР – 1. Різновид мінералу корунду прозоро-синього або волошково-синього кольору, коштовний. Родовища с. 2. Окремий камінець цього мінералу, що використовується як ювелірна прикраса.

САПФІРИН – напівдорогоцінний камінь світло-синього кольору. Його помилково відносять до різновиду халцедону, але це самостійний мінерал. Древні називали його «сином сапфіра», але між ними практично немає нічого спільного. Сапфір абсолютно прозорий камінь, у той час, як с. має яскраво виражену молочні і туманні домішки. Точного пояснення небесно-блакитного кольору каменю немає. За останніми відомостями він походить завдяки великій кількості домішок цирконію. Зустрічається в зернистому стані. Колір мінералу може варіюватися від світло-блакитного до яскраво-синього і темно-зеленого зі скляним блиском. Зустрічаються також безбарвні і бурі камені. Одна цікава властивість кристала – плеохроїзм, дозволяє побачити різні відтінки каменю залежно від освітлення. На обробленому камені добре помітні хвилясті лінії, деякі з них нагадують хмари або мереживо. Ніжний перехід

відтінків створює гарний візуальний ефект багато-шарового малюнка. Історія каменю починається в 1819 р. Німецький хімік Ф. Штроемер уперше описав його і дав таку назву за небесно-сапфіровий колір. Виявили с. на заході Гренландії.

САРАЙ (тюрк.) – палацова будівля у ісламській країні, зокрема в Албанії.

САРДОБА – перекрите куполом підземне водосховище у Середній Азії або з відповідним перекриттям басейн в Казахстані.

САРДОНІКС – 1. Різновид мінералу агату буро-червоного або молочно-білого кольору зі смугастим малюнком, коштовний. 2. Окремий камінець цього мінералу, що використовується як ювелірна прикраса.

САРЕ (афр.) – укріплена садиба жителів екваторіальної Африки (Камеруну), яка складалась з житлових і господарських будівель, оточених загальною глиняною стіною або трав'яним плетеним тином.

САРІФ – житловий будинок незаможних верств населення в Іракові у вигляді малої хатинки. На півдні виконувалась з сирцю або глини і перекривалась пальмовими гілками, листям, в інших районах – із пучків очерету, які вгорі з'єднуються, утворюючи склепіння, а на півночі – з каменю чи сирцевої цегли, нерідко конусоподібної форми.

САРКОФАГ (грец. *пожирає тіло*) – 1. Монументальна і парадно оформлена домовина, виконана з каменя або коштовного дерева. 2. Надгробний пам'ятник у вигляді поховальної урни, домовини.

САРХІНАГ (монг.) – один з видів верхнього кільця повстяної юрти у Монголії (докл. див. *тооно*).

САТИР (грец.) – скульптурне або живописне зображення давньогрецької міфічної істоти у вигляді людини з тваринними рисами, яка була одним з нижчих божеств, розпутним супутником бога вина Діоніса.

САТІ (япон.) – зображення риби-дракона на покрівлі японської культової споруди.

САФДІ, Моше / Moshe Safdie (1938 р. н.) –

канадський майстер архітектури і дизайну родом з Хайфи, Ізраїль. 1967 р. збудував у Монреалі житловий комплекс Хабітат. Проєкт, що передбачав нові схеми організації

середовища міського будинку, відразу при-
ніс йому світову славу. Цитата: «Найбільше
задоволення, по-моєму, надходить, коли бу-
дівля відкривається і стає загальнодоступ-
ною. Ви перерізуєте пуповину і бачите, як
вона розпочинає існувати власним життям.
Немає більшого задоволення».

САХН (араб.) – відкритий двір у мусульман-
ській мечеті колонного або айванного типів,
який передує зуллі.

СВІТЛИЦЯ – 1. Верхнє приміщення у сере-
дньовічній житловій будівлі, яке часто не
опалювалося. Призначалося для чистих жі-
ночих занять (рукоділля тощо), мало окре-
мий вхід з ганком і сходами. 2. Кімната в
українському житловому будинку, призна-
чена для прийому гостей. Бере початок з па-
радної кімнати в хоромх часів Русі.

СВІТЛОВИЙ КАРМАН – приміщення з пря-
мим природним освітленням, що примикає
до коридора і служить для його освітлення.

СВІТЛОСИЛА – ступінь освітленості пред-
мета, досягнута за рахунок того чи іншого
джерела світла.

СВІТЛОТА – здатність світловідображення
певної кольорової поверхні. Має різні ступені.

СВІТЛОТЕХНІКА – наука про генерування
і перерозподіл оптичних випромінювань і
перетворення енергії світла в інші види енер-
гії. У будівельній галузі досліджуються роз-
поділ світла в приміщеннях, оцінюються оп-
тичні якості матеріалів і конструкцій, потре-
би в освітлювальних пристроях.

СВІТЛОТІНЬ – розподіл різних за яскравіс-
тю кольорів і відтінків. Визначення пластики
форми особливостями освітлення, контраст-
ними і нюансними співвідношеннями між
освітленими і затемненими її частинами.

СВІТОВЕ ДЕРЕВО – символ структури Все-
світу, який побутував у віруваннях багатьох
народів на всіх континентах. Пов'язаний з
міфами про створення світу, у єгиптян кос-
могонічні уявлення відобразились у формах
анх і джед, у Дворіччі по розташованому в
центрі світобудови магічному «дереу житті»
можна було дістатися у «верхній світ». Образ
«світового дерева» грав значну роль у куль-
турах буддизму і християнства (згадаймо те-
му вигнання з раю). Кочові народи возили з
собою священний дерев'яний стовп, який
урочисто встановлювали на місці стоянки,
адже саме завдяки ньому начебто здійснюва-

вся зв'язок з небом. Архітектурні форми башт
колон, шпилів наслідують прадавню симво-
ліку дерева, свідченням чого є рослинні фо-
рми колон в Єгипті, Індії, ретельне збере-
ження дерев'яних форм в будівельному мис-
тецтві Китаю, Японії та інших країн. У мі-
фах, які втілювалися в численних мистецьких
творах, виділяються сім координат «світово-
го дерева»: низ, центр і верх, північ і південь,
схід і захід, чим пояснюються «сім небес».

СВОЛОК – головна балка під стелею у де-
рев'яній споруді, яка зазвичай розміщувалася
по поздовжній осі (поперечні сволоки в Кар-
патах називають образниками). Відігравала
символічну захисну роль від блискавок, по-
жеж, внаслідок чого оздоблювалася різьбле-
ними магічними знаками.

СВЯТИЛИЩЕ – місце для здійснення релі-
гійних обрядів, яке вважалося місцеперебу-
ванням божества; споруда культового приз-
начення.

СВЯТІ ВРАТА – те саме, що і Царські врата.

СГРАФІТО (італ. – видряпаний) – різновид
монументально-декоративного розпису, коли
малюнок продряпаний по верхньому шару
тиньку, оголює нижній, який має інший ко-
лір (кілька кольорових шарів наносяться за-
здалегідь).

СЕ-ШАНЬ (кит.) – щипцевий дах з карни-
зом під ним на китайському будинку.

СЕГМЕНТ – 1. *мат.* частина круга, обме-
жена дугою та хордою, а також частина кулі,
відокремлена січною площиною. Фігура, пред-
мет або частина площі такої форми. 2. *Тех.*
назва деяких деталей такої форми. 3. Відрі-
зок прямої разом з його кінцями; сукупність
усіх дійсних чисел між двома заданими
(включно з останніми).

СЕДАН – назва кузова легкового автомобі-
ля, обладнаного чотирма дверима, з двома чи
трьома рядами сидінь.

СЕДЖДЕЛИКИ – невеликі мечеті, що спо-
руджувались у міських кварталах (порівн.
бука, мезкети, месджід).

СЕЙНБУ – діамантовий бутон над метале-
вою парасолькою, яка увінчувала чалаа, йве,
чахмау, карниз і чашу над дзвоноподібною
основною бірманської ступи, зеді або пато.

СЕЙСМОСТІЙКІСТЬ (грец.) – спромож-
ність споруд витримати землетруси.

СЕЙЧЕНТО – термін, яким в історії мистецтва
окреслюється італійське мистецтво XV ст.

СЕККО (італ.) – те саме, що альсекко.

СЕКОС (грец.) – святилище у давньоєгипетських і архаїчних античних храмах.

СЕКРЕТЕР – вид письмового стола або шафи з відкидною або висувною дошкою для писання, з шухлядами й полицями для зберігання паперів, книжок.

СЕКРЕТНИЙ САД (грец.) – невелика ізольована ділянка з різноманітною рослинністю й малими архітектурними формами, призначена для усамітнення й відпочинку. Секретний сад з'явився в Європі в епоху Ренесансу.

СЕКСаГОНАЛЬНИЙ – шестикутний.

СЕКТОР – 1. Частина круга, обмежена дугою і двома радіусами. Деталі, частини предметів, машин тощо такої форми. 2. Ділянка, обмежена радіальними лініями. Частина певної площі. Ділянка, район. 3. Об'єкти, які знаходяться у приватній власності, належать приватному капіталу. 4. Відділ в установі або організації. 5. Спец. відділ системи управління літака, пароплава тощо. 6. Частина глядацьких трибун на стадіоні, у палацах спорту, цирку, літніх театрах та кінотеатрах, обмежена проходами.

СЕКЦІЯ (лат. *розділення*) – замкнена чарунка, що повинна бути повтореною у будівлі, комплексі.

СЕЛА – це комфортні, модні колекції для впевнених в собі людей, які мають свій стиль, бажають отримувати задоволення від сучасного життя, і бути привабливими для навколишніх.

СЕЛЬБИЩЕ – територія, зайнята в основному житловими будівлями.

СЕЛЯМЛИК, СЕЛЯМЛІК, СЕЛЯМНИК (тур. < араб.) – 1. Зала для авдієнцій. 2. Приймальна частина житлового будинку у східній архітектурі. На відміну від гарему (харему) звичайно призначалась для чоловіків (порівн. *диванія*).

СЕМА – 1. Символ, знак. 2. Смилова одиниця; в математичній лінгвістиці – семантичний множник.

СЕМАНТИКА (грец.) – 1. *Архіт.* розкриття змісту, який втілюється в архітектурі та мистецтві пластичними формами, просторовими осередками, їхнім сполученням. 2. Розділ семіотики, що вивчає знакові системи як засоби вираження змісту.

СЕМАНТИЧНИЙ – диференціал соціального методу кількісного і якісного індексування значень при вимірюванні емоційного ставлення особистості до об'єктів. Семантичний ідеалізм – суб'єктивно-ідеалістичний на-

прям, за яким центральною проблемою філософії є проблема мови, аналіз зв'язку між знаком і його змістом.

СЕМЕМА – одиниця змісту мови архітектури або дизайну, співвідносна з морфемою, сукупність сем.

СЕМІНАРІЯ (лат. – розплідник) – навчальний заклад у Російській імперії, де готували священників і дяків (духовна с.) або вчителів для початкових шкіл (вчительська с.).

СЕМІОТИКА – наука про різні знаки й системи знаків (мовні й немовні), що їх використовують у людському суспільстві для передачі інформації.

СЕН-ГОТАРДСЬКИЙ БУДИНОК – тип селянського житлового будинку, що сформувався у середньовічній Швейцарії. Мав чимало спільного з альпійським будинком, в нижній кам'яній частині знаходилась кухня, у середній – житло (порівн. *енгадинський будинок, тичинський будинок, бернський будинок*).

СЕНМУРВ – міфічний птаходракон, зображення якого мало місце у давньоруському монументальному мистецтві.

СЕНОТ – природний карстовий колодязь у Мезоамериці. Великі за розмірами с. нерідко використовувалися для проведення ритуальних обрядів з принесенням людських жертв.

СЕНСОРНИЙ – пов'язаний з чуттям, з органами чуття; оснований на дії біоелектричного імпульсу, що утворюється від дотику людини; чутливий.

СЕНСУАЛЬНИЙ – заснований на власному чутті, відчутті.

СЕНТЕЙ (тібет.) – монументальне підніжжя, п'єдестал субургана.

СЕПАРАТОР – у підшипниках – металева обойма для роз'єднання кульок або роликів, для збереження однакової відстані між ними.

СЕПІЯ – 1. Натуральна або синтетична коричнева фарба, стійка щодо дії сонця та повітря. 2. Малюнок, виконаний такою фарбою. 3. Фотографія коричневого тону.

СЕРАЛЬ (тюрк., франц.) – 1. Приймальний зал або група приміщень в архітектурі східних країн. Відзначався розкішню і вишуканістю зовнішнього і внутрішнього оздоблення. 2. Палац турецького султана.

СЕРАФИМ – зображення сил небесних у вигляді дитячої голівки з шістьма крилами, з яких два показувались над головою, другі – нижче голови, а ще два крила простирались з боків. Було поширено у християнських храмах.

СЕРВІЗ – повний набір столового, чайного чи кавового посуду, розрахований на певну кількість осіб.

СЕРГА – 1. Трикутна підвіска до виступу наличника. 2. Стінка з дранки, призначена для витких рослин, зокрема винограду.

СЕРГЕ – дерев'яний чи кам'яний стовп, біля якого бурятський шаман робив підношення духам.

СЕРДАБ – підземна камера ритуального призначення в гробниці стародавніх часів. У період Середньовіччя на мусульманському Сході влаштовувався в палацах і багатих житлових будинках.

СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКИЙ БУДИНОК – те саме, що й *італійський будинок*.

СЕРДОЛІК – напівдорогоцінний камінь червоного чи оранжевого кольору, різновид халцедону.

СЕРЕДМІСТЯ – центральний район міста.

СЕРЕДНИК – те саме, що і *перечка*.

СЕРЕДНЬОНІМЕЦЬКИЙ ДВІР – тип німецького селянського будинку, докл. див. *франконська садиба, фірекхоф, фірзейтхоф*.

СЕРЕДОВИЩЕ – об'єкти, предмети і явища, що заповнюють певний простір, утворюють матеріально-просторову систему та формують відповідні системні співвідношення і властивості.

СЕРЕДОВИЩНИЙ ПІДХІД – системний підхід до творення техногенного середовища для оптимальних умов співіснування та розвитку людини, спільноти людей з навколишнім природним середовищем.

СЕРЕДХРЕСТЯ – перетин середньої нави і трансепту в базилікальній культовій будівлі або центральне ядро хрестово-купольної (синонім – *перехрестя*). У католицьких храмах с. зовні часто відзначалося високою баштою з вузькими вікнами і високим наметом (сигнатуркою), у православних – барабаном і ку-полом.

СЕРІЯ – 1. Ряд однорідних або споріднених за спільною ознакою предметів. Послідовний ряд певних дій, подій тощо. 2. Ряд виробів, машин, деталей, що виготовляються за певним взірцем, стандартом.

СЕРЛІАНА – вікно, лоджія чи двері у вигляді сегменту, поділеного на три частини вертикальними брусами, пілонами або колонами. Назва пов'язана зі спадщиною італійського зодчого С. Серліо.

СЕРПАНТИН (франц. *змія*) – зигзагоподібна дорога на похилій місцевості або на складному рельєфі пейзажного парку.

СЕРТ, Хосе / Josep Sert (1902–1983) – іспансь-

кий майстер архітектури і дизайну родом з Барселони. Вивчав архітектуру у Вищій школі архітектури, 1929 р. відкрив власну студію. У 1930-ті був співзасновником групи GATCSPAS (Групи художників і техніків-каталонців за прогрес сучасної архітектури), яка пізніше стала іспанським крилом Міжнародного Конгресу Сучасної Архітектури (CIAM); у 1947–56 рр. С. був президентом CIAM. У 1939 р. С. відправився у вигнання в Нью-Йорк, де працював з ТРА, займаючись планами містобудування деяких південноамериканських міст. У 1952 р. С. був запрошеним професором в Йельському університеті, а 1953 р. він став деканом Гарвардської вищої школи дизайну (1953–1969), де став ініціатором організації процедури здобуття першого у світі ступеня з містобудівного дизайну.

СЕРЬОГІН, Юрій (1946 р. н.) – український

майстер архітектури і дизайну родом зі Львова. Закінчив архітектурний факультет Львівського політехнічного інституту в 1969 р. Після закінчення працював у проєктному інституті «Діпромiсто» (у майстерні з проєктування спортивних споруд), пізніше в інституті «Укркурортпроєкт». Творчий керівник ПТАМ «Ю. Серьогін» з 1991 р. Заслужений архітектор України, член Спілки архітекторів України, член-кореспондент Української Академії Архітектури, лауреат Державної премії України в галузі архітектури.

СЕТТЕЧЕНТО – термін, яким в історії мистецтва окреслюється італійське мистецтво XVIII ст.

СЕЦЕСІОН – назва художніх об'єднань у Німеччині та Австрії; художники, що входили до них, виступали проти офіційного академічного мистецтва.

СЕЦЕСІЯ – відпадання, відступництво, декаданс.

СИБИЛА (грец.) – фонтан у вигляді купольного павільйону в турецькій архітектурі.

СИБОРИУМ (лат.) – те саме, що і *ківорій*.

СИГНАТУРА (лат. *визначати*) – напис на п'єдесталі давнього пам'ятника, статуї із зазначенням зображеної особи, часу виконання або автора.

СИГНАТУРКА (лат. *показувати*) – 1. Завершення будівлі невеликою вежею. 2. Малий дзвін католицького храму, розташований над пресбітерієм або на перетині центрального нефа з трансептом.

СИГНОН – ікона, призначена для виносу з християнського храму при урочистих молитовних обрядах.

СИЗАЛЬ – цупке, грубе натуральне волокно, яке одержують з листя агави й використовують для виготовлення канатів, сіток, щіток тощо.

СИЗИЛЬ, СИСАЛЬ – див. СИЗАЛЬ.

СИКАЛИК (тур.) – парильне приміщення в турецькій лазні, у якому милися після перебування в купальному залі (харареті).

СИККАТИВИ – розчини металічних солей, жирових кислот в органічних розчинниках, що слугують для прискорення висихання лаків і фарб.

СИЛЛОНА – те саме, що й *анвелона*.

СИЛУЕТ (франц.) – обрис предмета, сформований контурними лініями, які окреслюють його загальну масу.

СИЛЬВЕТИКА – засіб виявлення морфологічних особливостей архітектурного стилю переважанням тих чи інших фігурних обрисів.

СИМ – головний зал храму зі статуєю Будди, призначений для молитви монахів у середньовічній архітектурі Лаосу.

СИМА (грец. *задержи ніс*) – 1. Жолоб для стікання води над карнизом стародавнього грецького храму, виконаний з мармуру або теракоти. 2. Архітектурний облом у вигляді гуська, що увінчує давньоримську споруду або її частину.

СІМБОРІО (ісп.) – багато декорована з високими вікнами *башта* над середхрест'ям, що спочатку споруджувалася в Іспанії, а потім в інших країнах.

СИМВОЛ – 1. Умовне позначення певного предмета, поняття або явища. Корпораційні символи – назва фірми, знаки та торговельні зразки, які є важливою ознакою образу компанії. 2. Художній образ, який умовно відбиває певну думку, ідею, почуття тощо.

СИМВОЛІЗМ – напрям у мистецтві кінця XIX – початку XX ст., що проголошував головним художнім прийомом символ як вираження незбагненої суті предметів і явищ.

СИМВОЛІКА – 1. Умовне відображення подій, явищ, понять, ідей тощо за допомогою умовних знаків – символів; символічне значення, яке надається чому-небудь. 2. Символи; сукупність символів.

СИМВОЛІЧНИЙ – 1. Який містить символ, символи, символізує собою що-небудь, є символом чогось. 2. Умовний, уявний. 3. Який стосується символізму; символістський.

СИМЕТРИЧНИЙ – збудований, розміщений за законами симетрії, який характеризується симетрією.

СИМЕТРИЯ (грец. *розмірність*) – відповідність форм, розташованих відносно середини будівлі, забудови. Один з головних композиційних засобів в архітектурі та монументальному мистецтві. Мають місце: ~ **гвинтоподібна** – збіг архітектурних форм, який досягається уявлюваним рухом у просторі навколо центральної осі й одночасно по вертикалі; ~ **дзеркальна** – повна тотожність форм відносно центральної осі на площині; ~ **конгруентна** – те саме, що й **осьова симетрія**; ~ **осьова** – сумісна рівність фігур. Досягається шляхом обертання фігури відносно осі симетрії. Широко застосовується також в орнаментальних композиціях.

СИМУЛЬТАНІЗМ (франц. *одночасний*) – максимальне наповнення архітектурного твору символічними формами, атрибутами, скульптурними композиціями, розписами або декоративними елементами для наочного і недвозначного відображення належного змісту, певної ідеї. Таке включення різноманітних символічних знаків часто мало місце і у творах образотворчого мистецтва.

СИМФОНІЯ – гармонійне сполучення різноманітних кольорів, тонів, звуків тощо.

СИНАГОГА (грец. *збори*) – іудаїстська культова споруда, що ставала центром релігійного і громадського життя єврейської громади. Існувала двох типів: а) усі приміщення знаходилися у цілісному компактному обсязі; б) молитовний зал суттєво виділявся від інших приміщень, які оточували його з кількох боків. За периметром молитовного зала знаходилися лави для віруючих, у центрі – підвищення зі сходами, з якого читали священні

тексти, на стіні, орієнтованій на Єрусалим – «Ковчег Заповіту» із сувоями Тори. Фасади синагоги вирішувались зазвичай із застосуванням форм східного і романського зодчества.

СИНЕРАМА – одна із систем широкоекранного кіно.

СИНКРЕТИЗМ – нерозчленованість, зливість, характерні для початкового, нерозвинутого стану будь-якого явища. *С.* первісного мистецтва.

СИНКРЕТИЧНИЙ – який характеризується *синкретизмом*; який поєднує у собі різноманітні, нерозчленовані елементи.

СИНКРЕТИЧНІСТЬ – властивість і стан за значенням *синкретичний*.

СИНОД (грец. *зібрання*) – 1. Зібрання духовних і світських осіб для керівництва церковним життям. 2. Споруда для організаційної діяльності духовних службовців.

СИНТАКТИКА – це розділ лінгвістики і семіотики, який вивчає відносини між знаками в рамках знакової системи.

СИНТЕЗ – 1. Метод наукового дослідження предметів, явищ дійсності в цілісності, єдності та взаємозв'язку їх частин; прот. *аналіз*. 2. Єдність, цілісність певних сполучених, пов'язаних між собою явищ, предметів дійсності.

СИНТЕТИКА – матеріали, одержані внаслідок синтезу певних речовин; вироби з них.

СИНТЕТИЧНІСТЬ – органічне поєднання різних елементів у чому-небудь цілому.

СИНТРОН (грец. *сумісні крісла*) – сидіння вздовж стін апсиди, призначені для духовенства, присутнього при читанні апостольських писань. Центральне місце (трон) відводили єпископу або митрополиту, з боків – іншим єпископам, підпорядкованим першому, ще далі були місця священників, що відслужили. Найгарнішим був трон, що робився у вигляді крісла з цінних порід деревини.

СИНЬЙОРІЯ (італ. *зібрання панів*) – споруда міського самоврядування в італійських містах, яка виникла в XI ст. і спочатку відзначалась суворим виглядом, забезпечувалась високою баштою, символізуючи незалежність міської комуни від феодалів.

СИПАНЕЦЬ – гуцульська господарська будівля типу комори.

СИРЕНА (лат. < грец.) – міфічна істота з головою і грудьми жінки та тулубом птаха, що володіла чарівним голосом і своїм співом

могла зачаклувати мандрівників. Їхні зображення часто зустрічалися в античному мистецтві. Оскільки їх пов'язували і з підземним царством, то також показували на надгробках.

СИСТЕМА – 1. Порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь цілого. 2. Форма організації, будова чого-небудь; 3. сукупність певних елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням. 4. Сукупність принципів, які є основою певного вчення. 5. Будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих і функціонуючих частин.

СИСТЕМА ЗВ'ЯЗАНА – просторова особливість католицьких храмів, коли одній чарунці середньої нави відповідало по дві з кожного боку. З'явилась у романську добу, найбільше поширення отримала в готичну, оскільки дозволяла краще вирішувати конструктивні проблеми розподілу навантажень на окремі підпори.

СИСТЕМА КОНКРЕТНА – тришарове мурування стін (зовнішні – лицьові та внутрішні – забутовка) із виконанням через певні проміжки горизонтальних рядів з цегли.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ – дія за значенням *систематизувати*.

СИСТЕМАТИЗУВАННЯ – дія за значенням *систематизувати*; систематизація.

СИСТЕМАТИЗУВАТИ – приводити до системи.

СИСТЕМАТИЧНИЙ – 1. Який являє собою систему; збудований, упорядкований за певним планом. 2. Який спирається на певну систему; суворо планомірний. Логічно впорядкований, стрункий, послідовний (про виклад думок). 3. Постійний, регулярний.

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД – спосіб теоретичного та практичного дослідження, за якого кожний об'єкт розглядається як система. *С. п.* формулює певні методологічні принципи, які забезпечують комплексну спрямованість наукового дослідження і практичного освоєння об'єкта: а) принцип цілісності, згідно з яким досліджуваний об'єкт виступає як щось розчленоване на окремі частини, органічно інтегровані в єдине ціле; б) принцип пріоритету цілого над його складовими частинами, який означає, що ціле визначає функції як окремих компонентів, так і системи взагалі; в) принцип ієрархічності, який постулює субстанційну

відносність розрізнення цілого та його елементів, оскільки кожен елемент може виступати складеним об'єктом і бути цілим нижчого рівня в той час, як кожна надсистема – виступати елементом системи більш високого рівня; г) принцип полісистемності, за яким кожен складений об'єкт може розглядатися як деяка сукупність систем, вписаних одна в одну, реалізуючись через множину структурних понять і категорій. Теоретичною базою *с. п.* виступають загальна теорія систем і спеціальні системні теорії.

СИСТЕМНИЙ – стосується *системи*.

СИСТЕМНІСТЬ – властивість за значенням *системний*.

СИСТЕМОТЕХНІКА – науковий напрям, що охоплює проектування, створення, випробування та експлуатацію складних систем.

СИТУАЦІЯ – зображення на карті або плані рельєфу місцевості, розташування чого-небудь.

СИХЕЮАНЬ (кит.) – тип розпланування садиби у північних регіонах Стародавнього Китаю, згідно з яким житлові павільйони розташовувались з трьох боків двору, а вхід з південної сторони вирішувався у вигляді павільйону із середнім проходом (порівн. *саньхеюань*).

СИЧНИН – бетон із домішкою цегляних кришок.

СІБІ (япон.) – прикраса гребеня в покрівлі японського будинку, внаслідок значного продовження кроків над дахом вона отримує вигляд хвоста риби або сови.

СІМА (япон. *острів*) – принцип символіки японського саду в стилі сінден-дзукурі, відповідно якому наголошувалась двоєдиність природи, де вода і скелі вважались основою. Тому засаджений деревами острів посеред озера символізував буддистський рай, у якому павільйон сінден втілював образ райського палацу (не плутати з *сима*).

СІН (япон.) – ознака повністю завершеної форми побудови японського саду, яка містить увесь комплекс композиційних елементів (порівн. *со*, *гьо*).

СІНДЕН (япон. спальний павільйон) 1. Святилище синтоїстського храму. 2. Головний житловий будинок, призначений для власника, у комплексі великої садиби, яка склалася в Японії у IX–X ст. (період Хейан). Представляв собою піднесений на стовбах призматичний обсяг, перекритий щипцевим дахом з ши-

роким виносом. З боків до однозальної споруди симетрично прилягали тайноя і флігелі. **СІНДЕН-ДЗУКУРІ** (япон.) – 1. Житло часів панування в Японії феодальної аристократії XI–XII ст. 2. Назва стилю в японській архітектурі періоду Хейан.

СІНІ – розташоване між житловими кімнатами вхідне приміщення, яке зв'язано з *тамбуром*, ганком або сходами.

СІНЬ (давньорус. *палатка*) – те саме, що і *балдахін*.

СІЕНА – темно-жовта фарба, яку застосовують у живописі; сієнська земля.

СІУСОЇН (япон.) – споруда скарбниці, що входила до японського храмового архітектурного ансамблю (синонім – *сьосоїн*).

СІСТИЛЬ (грец.) – тип античного храму, інтерколумній між підпорами якого дорівнює двом діаметрам колони.

СІТАНЬЯ (ісп.) – фортеця, споруджена іберійцями, аборигенами північної частини Піренейського півострова.

СІТКИ СКЛЯНІ – армуючі елементи штукатурок і стяжок підлог. Основа *с. с.* – скловолокнисті ниті.

СІТОМІДО (япон.) – широкі підвісні ставні, які закріплювались крюками до стелі й при потребі відкривали інтер'єр приміщення доквітлю (порівн. *рензімадо*).

СКАЛА (італ., рос.) – 1. Назва сходів в італійській архітектурі. 2. У російському дерев'яному теслярстві так зветься широке полотнище береста, покладене поміж шарами тесової покрівлі.

СКАЛЬОЛО (італ. *врізання*) – те саме, що і *кирма*.

СКАМІЛЛА – низький квадратний чи фігурний *плінт* поверх *абаки* для запобігання сколювання виносу *капітелі*. Зазвичай ширина *С.* дорівнює верхньому діаметру *колони* і не виступає за межі *архітравної балки*, яка на неї спирається.

СКАНЕР – прилад для зчитування монохроматичних і поліхроматичних текстів, малюнків, фотографій, негативів та діапозитивів з подальшою їх комп'ютерною обробкою і видруком на різного типу принтерах.

СКАНСЕН – музей народної дерев'яної архітектури просто неба. Побутують два типи *с.*: регіональні, де експонують будівлі певного регіону, і національні, в яких демонструють споруди різних етнографічних зон країни.

Музейні експонати часто зараховують до пам'яток архітектури, хоч в дійсності вони втратили зв'язок з тим природним або штучним середовищем, для якого їх створювали, а після докорінної реставрації – й автентичність. Тому їхній статус пам'яток слід вважати вельми сумнівним.

СКАНУВАННЯ – технологія розпізнавання, зчитування та зберігання графічної інформації в пам'яті ЕОМ.

СКАРАБЕЙ (лат.) – гнойовий жук, який у Стародавньому Єгипті вважався священним. У його поведінці вбачали символ руху Сонця по небу, а в зубцях на голові – подобу сонячних променів. Вирізьблені з каменю зображення *с.* були амулетами, печатками, медалями, а гігантські скульптури – місцями поклоніння (приклад, у Карнаку).

СКАРП (лат.) – зовнішня підпора склепіння у вигляді *контрфорса*, що прилягає до зовнішньої стіни споруди.

СКАРПА, Карло / Carlo Scarpa (1906–1978)

– італійський майстер архітектури і дизайну, теоретик архітектури родом з Венеції. Основні архітектурні особливості творчості майстра полягають у тому, що є три теми в архітектурі: 1) проєкт, спрямований на візуальне мислення, на кресленнях; 2) зацікавленість у підготовці виставок і музеїв; 3) реконструкція існуючих будівель і створення нових проєктів в історичних будівлях.

СКАРПЕЛЬ – каменярський різець; *долото*.

СКВЕР (англ.) – невеликий громадський *сад*, зазвичай розташований на міській площі.

СКЕЛЕТ – каркас чого-небудь.

СКЕНА (грец.) – 1. У ранній період намет, розташований біля підніжжя пагорба давньогрецького *театру*, згодом дерев'яна або мурована прибудова, де переодягалися актори і зберігався театральний реквізит. 2. Уся сценічна частина споруди античного *театру*. 3. Стіна з *декораціями* та *логейоном*, що використовувались як місце дійства п'єси та гри акторів.

СКЕТИНГ-РИНК – критий каток для їзди на роликівих ковзанах. Будувались переважно на початку ХХ ст., отримуючи представницький вигляд у дусі неоампіру або модерну.

СКИРТА – 1. Те саме, що і *спанча*. 2. Великий стіг сіна або соломи, їх велика купа.

СКИТ (грец. *аскет*) – 1. Невеликий відлюдний *монастир* кількох ченців. 2. Келія монаха-самітника.

СКІНІЯ (івр.) – тимчасове святилище з Ковчегом Заповіту, з яким євреї начебто мандрували пустелею до того часу, як поселилися у Східному Середземномор'ї (синонім – *мишкан*).

СКЛАДЕНЬ – складаний вітвар, металева або дерев'яна ікона з кількох частин-стулок (конкретніше див. *диптих*, *триптих*, *квадриптих*, *поліптих*).

СКЛАДКИ – оболонкові архітектурні конструкції перекриття великопрогонних залів, стадіонів, покриття дахів, зведення значних огорожуючих і висотних споруд.

СКЛАДНИЙ ОРДЕР – застаріла назва *комполитного ордера*.

СКЛЕП (польс. *підвал*) – внутрішнє приміщення гробниці, де знаходилися останки померлих, які були поховані в землі або замуровані в скелі. Інколи так називають усю наземну поховальну споруду.

СКЛЕПІННЯ – перекриття криволінійних обрисів у перерізі. Спостерігались різні типи і види, серед яких самі поширені: ~ **балхі** – над прямокутними приміщеннями, починається від кутів арками під кутом 45° «у ялинку»; ~ **бочарне** – утворюється рухом плоскої кривої, формуючи перекриття двоякої кривини. Влаштується над прямокутною ділянкою, маючи в повздовжньому і поперечному перетинах одноцентрові або коробові дуги; ~ **висхідне** – коробове або циліндричне півциркульне з нахиленими паралельними п'ятами; ~ **віяльне** – з нерв'юрами, які розходяться віялом з одного місця; спирається на кутові підпори, від яких віялом розходяться зігнуті лопаті; ~ **восьмилоткове** – над октогоном, підіймається до вершини вісьмома сегментами; ~ **вспарушене** – хрестове, у якого центральна частина помітно піднята порівняно з боковими; ~ **гвинтово-кільцеве** – має дугоподібний перетин, підтримуючи сходові марші із закругленим поворотом або гвинтові сходи; ~ **двоопукле** – влаштується над чотирикутним у плані приміщенням. Отримує дугоподібні перетини різної кривини у поздовжньому і поперечному напрямках; ~ **дзеркальне** – зімкнуте зі зрізаною верхньою площиною значних розмірів; ~ **зімкнуте еліптичне** – утворюється продовженням стін по еліптичній кривій; ~ **зімкнуте лучкове** –

утворюється продовженням стін по кривій з невеликою стрілою підйому; ~ **зімкнуте параболічне** – утворюється продовженням стін за параболічною кривою; ~ **зімкнуте півциркульне** – утворюється продовженням стін по півциркульній кривій; ~ **зімкнуте плоске** – див. *склепіння зімкнуте лучкове*; ~ **зіркоподібне** – нервюрне, збагачене тьєрсеронами. Складається з низки (понад чотирьох) запалубок, що вгорі сходяться своїми гострими вершинами. Може мати різне накреслення; ~ **з розпалубками** – існують різні види і варіанти з'єднання склепін з розпалубками; ~ **клинчасте** – викладене з каменів клинчастої форми; ~ **кlostер-гевельбе** (нім. *захист і підвал*) – те саме, що і *склепіння зімкнуте*; ~ **коритне** – подібне до зімкнутого, але на вершині має широку плоску ділянку; ~ **коробове** – утворюється трицентровою кривою в поперечному перерізі; ~ **купольне** – докладніше див. *купол*; ~ **лоткове** – утворюється системою півциркульних арок, між якими розміщені циліндричні; ~ **монастирське** – зімкнуте з розпалубками; ~ **мульденгевельбе** – зімкнуте, криволінійні поверхні якого переходять у прямокутну горизонталь; ~ **напівлоткове** – коробове або півциркульне з торцевим лотком; ~ **нервюрне** – переважно хрестове, на каркасі з нервюр; ~ **оболонка** – існує різних геометричних форм, в основному виконується із залізобетону; ~ **пазушне** – півциркульне з розпалубками; ~ **вітрильно-зімкнуте** – різновид зімкнутих, де площини утворюють склепіння звітриленої форми; ~ **пелюсткове** – різновид сітчастих, утворювалось шляхом ускладненого перетину нервюр. Виникло в готичну епоху в Чехії, Словаччині та інших країнах; ~ **повзуче** – різновид циліндричних, з п'ятами на різних рівнях; ~ **подвійне** – виконане з двох криволінійних оболонок, розміщених одна над одною і розділених вузьким простором; ~ **подвійноопукле** – те саме, що і *склепіння двоопукле*; ~ **плоске** – стріла підйому не перевищує 3-ї частини прогону; ~ **сітчасте** – подібне до зіркоподібного, однак замість тьєрсеронів вживаються чотири сферичні вітрила; ~ **стільникове** – зі складним рисунком ребер (без нервюр) і пірамідальними заглибленнями; ~ **стрілчасте** – утворюється направляючими з великою стрілою підйому; ~ **ступінчасто-хрещате** – хрещате із ступінчастою поверхнею розпалубок; ~ **східчасте** – утворюється системою поперечних і поздовжніх арок, розташованих на різних

рівнях; ~ **удаване (фальшиве)** – конструктивно утворюється поступовим напуском горизонтальних рядів мурування; ~ **у спіраль** – викладене до однаково спрямованих рівних дуг, що розходяться від центру; ~ **хрестове еліптичне** – різновид хрестових, де площини між ребрами еліптичної форми; ~ **хрестове лучкове** – різновид хрестових, де площини між ребрами пологої (лучкової) форми; ~ **хрестове параболічне** – різновид хрестових, де площини між ребрами параболічної форми; ~ **хрестове звітрилене** – різновид хрестових, де площини між ребрами звітриленої (сферичної) форми; ~ **хрещате** – зімкнуте склепіння, перерізане двома коробовими чи циліндричними арками зі світловим барабаном; ~ **циліндричне еліптичне** – утворюється еліптичною кривою у поперечному розрізі; ~ **циліндричне лучкове** – утворюється кривою, що в поперечному розрізі менше півкола; ~ **циліндричне параболічне** – утворюється параболічною кривою в поперечному перерізі; ~ **циліндричне півциркульне** – утворюється сферичною кривою у півкола; ~ **циліндричне плоске** – те саме, що *склепіння циліндричне лучкове*; ~ **чарункове** – те саме, що і *склепіння стільникове*; ~ **четвертне** – у перетині складає чверть кола; ~ **шпигель-гевельбе** – зімкнуте, криволінійні поверхні якого переходять у круглу шелигу (порівн. *склепіння кlostер-гевельбе, мульденгевельбе*). Поряд із виконаними з каменя або цегли має місце: ~ **гличикове** – криволінійне перекриття з пустотілих керамічних трубок, які нагадують гличики, клиноподібних цеглин, порожнистих конусів тощо. Різновидом є склепіння з голосниками. Деякі криволінійні перекриття отримали умовні назви, залежно від часу або місцевості, де вживались; наприклад: ~ **анжуйське (склепіння Плантагенетів)** – купольне перекриття стрілчастого абрису в сполученні з нервюрами; ~ **єзуїтське** – різновид зімкнутого; влаштовувалося над квадратним у плані приміщенням із спіранням чотирьох ребер на стики восьми розпалубок, що знаходилися на кутах; ~ **норманське** – те саме, що і *склепіння віяльне*; ~ **пруське** – низка однакових бочарних склепін, розділених пониженими арками; ~ **пястівське** – тридільне. Отримало поширення в готичних будівлях Польщі; ~ **саксонське** – те саме, що і склепіння бочарне.

СКЛЮ – 1. Прозора речовина, яку одержують плавленням і хімічною обробкою кварцового

піску з деякими домішками. 2. Виріб із такої речовини. 3. Посуд або художні вироби з цієї речовини.

СКЛО АРМОВАНЕ – в армоване скло запресовується відпалений, хромований або нікельований сталевий дріт, який служить каркасом, що утримує дрібні скалки скла при його пошкодженні.

СКЛО ЗАГАРТОВАНЕ, СТАЛАНІТ – скло, багаторазово нагріте до температури гарту (540–560°C) з подальшим швидким рівномірним охолодженням повітрям.

СКЛО РІДКЕ – повітряне в'язуче, що виготовляється шляхом випалу суміші, що складається з кварцового піску і соди. Отримане скло після дроблення розчиняють у воді. Рідке скло застосовується при виробництві бетонів зі спеціальними властивостями (кислототривких, жаростійких), вогнезахисних фарб й інших матеріалів.

СКЛО ЧАРУНИСТЕ, ПНОСКЛО – являє собою пористий теплоізоляційний матеріал, одержуваний спіканням в печі скляного порошку з одночасним спученням його під дією газоутворювача. *С. ч.* – один з найміцніших теплоізоляційних матеріалів (середня щільність – 1200 кг/м³).

СКЛООПІР – гранули, одержувані спученням розчинного рідкого скла або так званої силікат-брили – продукту охолодження розплаву натрієвого або калієвого скла. *С.* має середню щільність 200–300 кг/м³.

СКЛОПАКЕТ – пакет, що складається з двох або трьох листів скла (одно- та двокамерні пакети відповідно), герметично закріплених на металевій рамці. У середині склопакета знаходиться розріджене повітря або інертний газ. *С.* відрізняється гарною теплоізоляцією, звукоізоляцією і герметичністю, не пітніє і не забруднюється зсередини.

СКЛОПРОФІЛІТ – профільоване скло – довгорозмірний скляний виріб, що отримують методом прокату.

СКЛОРУБЕРОЇД – рулонний матеріал, який одержують шляхом двостороннього нанесення бітумного: бітуморезинового чи бітумополімерного в'язучого на скловолокнисте полотно. *С.* покривається з однієї або двох сторін суцільним шаром посипки.

СКЛОШПАЛЕРИ – рулонний матеріал на основі тиснення скловолокна. *С.* вогнестійкі.

СКОВОРОДЕНЬ – трапецієподібний виступ для скріплення на кінці бруса, інколи ускладнювався боковим вирізом у вигляді крюка.

Те саме, що і «ластівчин хвіст», «каساتкін хвіст». Вживається: ~ **глухий** – виступ на половину перетину.

СКОЛЬМУСТУГА (швед.) – тип селянського житла, що сформувався у середньовічній Швеції. Одноповерховий дерев'яний будинок складався з двох кімнат із сінями.

СКОЦЯ (грец. *темрява*) – увігнутий архітектурний облом, утворений плавною кривою, яка складається з двох дуг різних радіусів.

СКРИЖАЛІ – дві спаровані дошки із закругленими верхами, де були викарбувані 10 заповідей Ісуса Христа. Також мають місце: ~ **Заповіту** – дві кам'яні стели, на яких були висічені 10 заповідей для ізраїльтян, які отримав Мойсей від Бога на горі Синай і зберігалися у священному ковчезі.

СКРИН (англ. *екран, ширма*) – те саме, що й *леттнер*.

СКРИПТОРІЙ (лат. *писець*) – майстерня в католицьких і деяких православних монастирях, де переписували рукописи книг.

СКУЛЬПТОР – митець, що працює у царині *скульптури*.

СКУЛЬПТУРА – 1. Вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну або рельєфну форму і виконуються способом витісування, виливання, різьблення, ліплення тощо з твердих чи пластичних матеріалів (каменю, металу, дерева, глини тощо). 2. Твір цього виду мистецтва (статуя, бюст, барельєф тощо).

СКУЛЬПТУРНІСТЬ – спосіб формоутворення, який полягає у висіканні, видаленні зайвого матеріалу з кам'яної брили – так званого формовирахування (порівн. пластичність). Внаслідок чого форма набуває конструктивних властивостей, якій притаманний дотикальний, аналітичний спосіб сприйняття поза зв'язків з оточенням.

СКУОЛА (італ.) – споруда для громадських зібрань у Венеції, яка зводилась на кошти благодійних об'єднань.

СКУТУЛА (лат. < грец. *чотирикутник*) – ромбовидний орнамент, яким зазвичай збагачувалися мозаїчні композиції в античні часи.

СКУФІЯ (давньорус. < грец. *чаша*) – 1. Верхня частина сферичного перекриття на парусах у вигляді шарового сегмента, точніше його внутрішня поверхня (синонім – *купол*). 2. Головний убір православної духовної особи.

СЛЕГИ – горизонтальні колоди, бруси. На *с.* настиляється підлога.

СЛИВНЯК – сад, засаджений переважно сливовими деревами.

СЛИЖІ – поперечні бруси у стелі з хмизу.

СЛІЗНИК, СЛІЗНИЦЯ – 1. Виносна плита карнизу з жолобом на нижній поверхні, яка увінчує споруду (порівн. *гейсон*, синонім – «*яструбиний дзьоб*»). 2. Те саме, що і *жолоб*.

СЛІМБРИНА – докл. див. *бантина*.

СЛОБОДА – 1. Невелике поселення напівміського типу. 2. Приміське селище, зазвичай розташоване вздовж шляху до міста, що знаходилося за посадом. Мешканці *с.* у Російській імперії розрізнялись за родом діяльності, що часто відображалось у її назві. 3. селище для робітників великого промислового підприємства кінця XIX – початку XX ст.

СЛОНОВА КІСТКА – матеріал, що формується з дентину і утворює велику частину зубів і бивнів таких тварин, як, наприклад, слонів, гіпопотамів, моржів, мамутів і нарвалів. *С. к.* має багато декоративних і практичних застосувань. До появи пластмас її використовували для виготовлення більярдних куль, клавіш для піаніно, волинок й інших декоративних елементів. Нині *с. к.* використовують в основному для виготовлення дрібних речей і прикрас. Основним джерелом добування є слони Африки і меншою мірою – Індії та Східної Азії. *С. к.* використовували у великих обсягах здавна, але протягом останнього часу спостерігається тенденція до зменшення використання цього матеріалу. Серед виробів із *с. к.* найдавнішими вважаються браслети, знайдені у ході археологічних розкопок у Середземноморському басейні; вони датуються близько 4000 рр. до н. е. Найвідоміші з них – це невеликі браслети, знайдені в одній із прединастичних давньоєгипетських гробниць. Це були прикраси жінок чи дітей, можливо, як знак соціальних або племінних відмінностей. Письмові документи також вказують на використання *с. к.* у Греції, де скульптор Фідій створював розкішні й величезні статуї богів, зокрема легендарну статую Зевса із золота та *с. к.* На жаль, цей відомий у давнину витвір мистецтва не дійшов до нас. Грецькі та римські жінки використовували намиста, браслети, гребінки, шпильки для волосся із *с. к.* Також шпильки для волосся, виявлені в римській Британії, свідчать про поширення *с. к.* у той час у багатьох країнах Європи. В Африці *с. к.* також була у широкому вжитку; з неї робили предмети, які були не просто прикрасами, але й мали певне релігійне чи соціальне значення. У Єв-

ропі в кінці першого тисячоліття *с. к.* використовували для створення не тільки декоративних, але й літургійних предметів.

СЛОНОВИЙ МАЙДАНЧИК – майданчик на південному фасаді житлового будинку в Бірмі, призначений для розвантаження речей.

СЛУПИ – розташовані з боків від головного входу до дерев'яного храму високі зруби, що призначалися для підйому на хори та інших потреб. Увінчувались різноманітними верхами.

СЛУХИ – 1. Невеликі отвори в гранях наметового мурування або обсязі дзвіниці, розташовані інколи кількома рядами. Нагадуючи своєю формою і оформленням вікна, вони функціонували як резонатори у дзвіницях Московії XVI–XVII ст. 2. Підземні тунелі, що починались від укріплення, які влаштовувались для слідкування за звуками можливих підкопів з боку нападників.

СЛУХОВЕ ВІКНО – вікно в покрівлі будови для освітлювання, провітрювання горища і для виходу на дах.

СЛЬОЗИНКИ – стилізований рослинний мотив у парковому партері або біля його межі, форма якого відповідала назві.

СМАК ЕСТЕТИЧНИЙ – здатність людини залежно від почуття задоволення або незадоволення сприймати та оцінювати міру естетичної довершеності предметного світу та духовних феноменів. *Е. с.* об'єктивує себе в оцінних судженнях, а також у всіх видах формуючої діяльності, починаючи від повсякденних виявів стилю в одязі, у способі життя, у ставленні до суспільних, зокрема художніх, цінностей тощо.

СМАК ХУДОЖНІЙ – особлива модифікація *естетичного смаку*. Розвивається він на базі естетичного і впливає, у свою чергу, на нього. *Х. с.* формується тільки через спілкування зі світом мистецтва і значною мірою визначається художньою освітою, тобто знанням історії мистецтва, законів формоутворення різних видів мистецтва, знайомством з літературно-художньою критикою.

СМАЛЬТА (італ. *плавити*) – 1. Складений сплав різних кольорів, кубики і пластинки з якого використовувалися для створення мозаїчних композицій. 2. Мінеральна синя фарба, що вживалася в керамічному і скляному виробництві.

СМАРАГД – коштовний прозорий камінь яскраво-зеленого забарвлення; ізумруд.

СМІТ, Едріан/ Adrian Smith (1944 р. н.) – аме-

риканський майстер архітектури і дизайну, родом з Чикаго, Іллінойс, який розробив чимало будівель, у тому числі й найвищу будівлю у світі, Бурдж-Халіфа в Дубаї, а також будівлю, що, згідно з прогнозами, має перевершити її – Джидда вежу в Джидді, Саудівська Аравія. Він був провідним архітектором багатьох найбільш відомих будівель світу, серед яких Трамп Інтернешіонал Готель і Тауер в Чикаго; Джин Мао Тауер у Шанхаї та Зіфенг вежа в Нанкіні. Проекти С. завоювали понад 125 нагород, у тому числі 5 міжнародних, 9 – Американського інституту архітекторів, 35 державних і 3 – інституту Урбан Ленд Авардс за видатні досягнення.

СО (япон.) – ознака неповної форми композиційної побудови японського сау (порівн. *сін, гьо*).

СОБОР – головна культова споруда християн у місті чи монастирі, де знаходиться кафедра, службу з якої може здійснювати висока духовна особа. Це визначало місцезнаходження споруд у забудові міст і монастирів, їхню архітектурну виразність. Крім с. як культових закладів мали місце: ~ **-пам'ятник** – монументальна споруда, що увічнювала найважливішу подію в історії народу.

СОБРАДО (португ.) – бразильський особняк колоніального періоду, що споруджувався в місті заможним землевласником. Вирішувався у вигляді дво-, триповерхової споруди з дерев'яними або саманними стінами. Мав внутрішній дворик і завершувався черепичним дахом.

СОГОМАКАШ (вірм.) – центральна частина ступінчастого дерев'яного перекриття в народному вірменському будинку (порівн. *гвіргвіні*).

СОГУКЛИК (тур.) – приміщення в лазні, розташоване між роздягальною і мийними залами, по периметру якого знаходилися кам'яні лежанки (суфи) і мармурові раковини (курни).

СОДЕН (япон.) – головне святилище синтоїстського храмового комплексу в Японії. Виконане з нефарбованого дерева, воно вирішувалось глухим прямокутним об'ємом, оточеним верандою, піднесеним на стовбах і завершеним дахом – хінокі. Ясність ліній, чіткість силуету, краса оголених конструкцій також відзначали бруси поперек гребеня даху – ка-

цуоги, щогли – мунамоті-басіри і тігі, що створювали глибокі навіси. Єдиний вхід влаштувався з півдня, до якого прилягали сходи на веранду. У поперек орієнтованому інтер'єрі мались тільки пазуроподібна прикраса (магатама), меч і бронзове дзеркало – символи божества.

СОКИРА – твір пластики стародавнього американського народу тотонаків, пов'язаний з ритуальною грою в м'яч. Закріплені на стінах «стадіонів» «сокири» ставали мішенями, в які треба було влучити м'ячем і часто являли собою портретні зображення вольових воїнів або тварин, інколи – складні композиції, наприклад, полоненого на сходах піраміди, якого готувлять у жертву, або ворона, що сидить на людському черепі (порівн. *пальма*, «ярмо»).

СОКЧХУКПУН (кор.) – монументальний наземний мавзолей корейського владика у вигляді ступінчастої мурованої піраміди (порівн. *понтхопун*).

СОЛЕНА (грец.) – плоска черепиця в античні часи.

СОЛЕЯ (грец., лат. *трон*) – 1. Спочатку це було підвищення у християнському храмі, що знаходилося з правого боку біля амвона і призначалося для престолу імператора, згодом стало виділеним місцем для вівтаря. 2. Підвищена частина підлоги перед іконостасом у православному храмі (синонім – *престол зовнішній*).

СОЛІДНИЙ – добре зроблений, міцний.

СОЛІДНІСТЬ – властивість за значенням *солідний*.

СОЛІТЕР (франц.) – у садово-парковому мистецтві – окремо посаджене, належним чином акцентоване дерево в парку (синонім – *ординар*).

СОЛОМОНІКИ – кручені колони, що з початку XVIII ст. вживалися в бароковій архітектурі Центральної та Південної Америки. Назва походить від уявлення про те, що такі підпори були встановлені царем Соломоном в Єрусалимському храмі.

СОЛЯРІЙ (лат. *сонце*) – 1. Спеціальна площадка для сонячних ванн, що влаштовується в парках, на пляжах. 2. Частина плоского даху споруди або веранди, призначена для прийому сонячних ванн.

СОЛЯРНИЙ ЗНАК – 1. Декоративний мотив у вигляді круга із секторами. 2. Зображення свастики у вигляді хреста з однаковими злами в одному напрямку, яке побутувало в найдавніших цивілізаціях.

СОММАРУГА, Джузеппе / Guiseppe Sommaruga (1867–1917) – італійський майстер архі-

тектури представник руху ліберті (модерну) родом з Мілану. Будучи студентом, С. вийшов на перший план після одержання першого призу на міжнародному конкурсі з архітектури в Турині 1890 р. Можна вважати, що він уже тоді був успішним професіоналом: ним був розроблено кілька житлових будівель у Мілані. Але зі створенням палацу Кастильйоні в 1903 р. він увійшов до списку найбільш відомих імен руху Ліберті в Мілані. Творчий шлях С., що набув соціального успіху і особистого престижу, – це те, що можна взяти за приклад наслідування, виходячи з огляду та вивчення ряду його художньо досконалих знакових будинків.

СОМОН (япон. *ворота-вісники*) – піднесена на кам'яну платформу вхідна брама дзен-буддистського монастиря, якою відкривалася низка інших споруд (санмон, буцуден, хатто, ходзьо), розташованих суворо на одній осі.

СОНЦЕЗАХИСТ – архітектурні деталі, частини будівлі, що служать для захисту від сонця.

СОПРЕСТОЛІЯ – назва синтрона у російській православній церкві.

СОТТСАСС, Етторе / Ettore Sottsass (1917–

2007) – італійський майстер архітектури і дизайну родом з Інсбруку, Австрія. Навчався архітектурі в Туринському політехнічному інституті. 1981 р. організував дизайн-групу Мемфіс, 1985 р. – своє власне бюро Соттсасс Асоціати. Окрім архітектури займався дизайном меблів, ювелірних прикрас, скляних виробів, світильників і офісного устаткування. Лауреат премії Компассо Д'Оро 2007 р.

СОФІТ (італ. *стеля*) – 1. Архітектурно оброблена поверхня стелі. 2. Нижня поверхня слізниці в карнізі або архітрава в антаблементі. 3. Нижня поверхня арки, декорована відповідним чином. 4. Освітлювальний прилад театральної сцени.

СОХА (укр.) – вилоподібний у верхній частині дерев'яний стовп, підпора в народній архітектурі України. Кілька с., встановлених у середині господарської будівлі, дозволяли значно розширити корисну площу.

СПАРДЕК – верхня легка палуба на трипалубних суднах ХІХ – початку ХХ ст. або палуба середньої надбудови на суднах сучасної конструкції.

СПАЦІАЛІЗМ – концепція руху в мистецтві, яка пропонує розглядати живопис і скульптуру як один вид мистецтва, поєднавши в ньому колір, звук, простір, рух і час.

СПЕЙРА (грец. *вигин*) – те саме, що і спіра.

СПЕКТР – 1. багатоколірна смуга, яка утворюється при проходженні білого світла через призму або якесь інше середовище, що заломлює світло; 2. багатоманітність.

СПЕКТРОСКОП – прилад для спостереження оптичних спектрів.

СПЕЦИФІКА – відмітні особливості предмета, явища; те, що характерне для певного предмета, явища.

СПЕЦИФІКАЦІЯ – 1. Визначення і перелік специфічних ознак чого-небудь; розподіл на класи, групи за спільними ознаками, властивостями; класифікація. 2. Технічний документ, в якому зазначено назви частин, вузлів і деталей певного виробу, а також вказано їх кількість, матеріал, з якого їх виготовлено, вагу тощо; документ із переліком умов, яким повинен відповідати замовлений предмет. 3. Текстовий документ, що визначає склад одиниці комплексу, системи, програми і документів на них. С. бази даних – опис основних даних проектування, потрібних для побудови системних файлів, таблиць і словників, разом з описом пам'яті та організації бази даних.

СПІВАВТОР – 1. Той, хто спільно з ким-небудь є автором чого-небудь. 2. Той, хто своєю участю в певній справі сприяє досягненню ким-небудь хороших результатів.

СПІНА (лат. *хребет*) – прикрашена статуями, вазонами і пілястрами невисока стінка вздовж доріжок іподрому або посеред арені давньоримського цирку, яку мали огинати колісниці під час змагань. На її кінцях встановлювалися мети.

СПІНАКЕР – додаткове трикутне вітрило на спортивних вітрильних човнах.

СПІРА (лат.) – вигнута частина бази іонічних і корінфських колони під торусом, яка часто оброблялась горизонтальними канелюрами.

СПІРАЛЬ – 1. Крива лінія, що робить ряд закономірно змінюваних обертів навколо певної точки на площині або навколо осі. Описати спіраль. Рухатися по спіралі. 2. Просторова крива лінія, що закручується навколо

певної осі. 3. Смуга (зазвичай, металева), дріт спеціального призначення, який закручено до такої лінії.

СПОРУДА – те, що збудоване, споруджене; будівля, будова. Мають місце такі: водовипускна с. – гідротехнічна споруда або пристрій, призначений для відведення (скидання) зворотних вод у водні об'єкти; водозабірна с. – гідротехнічна споруда для забирання води у водопровід із водойми, водотоку або під-земного джерела води; водопідпірна с. – гідротехнічна споруда на водотоці для піднімання рівня води; водопровідна споруда – конструктивний елемент трубопроводу, який виконує одну з таких функцій: забирання, піднімання, обробку, зберігання й розподіл води; захисна споруда – інженерна споруда, призначена для укріплення й тимчасового захисту людей, техніки та майна від небезпеки, що може виникнути внаслідок стихійного лиха, аварії чи катастрофи на потенційно небезпечних об'єктах або в районах розташування цих об'єктів, а також від дії сучасних уражаючих засобів; інфільтраційна с. – споруда для забирання підземних вод або їх штучного поповнення; каналізаційна с. – споруда, яка є елементом каналізації (каналізаційний колектор, каналізаційна мережа, біологічний ставок тощо); очисна споруда – споруда для очищення води.

СПОТИКАЧ – захисне загородження перед укріпленням у вигляді колючого дроту на кілочках заввишки 30–40 см.

СРА – громадський колодязь або басейн у сільському поселенні (пхумі), характерний для Кампучії.

СТАББУР (норв.) – те саме, що і *лофт*.

СТАВКІРКА (норв. *вертикальна колода і церква*) – тип дерев'яної церкви, яка відзначалася ярусною пірамідальною композицією, увінчувалася баштою зі шпилем і, незважаючи на невеликі розміри, вражала монументальністю, гармонійно вписуючись у суворий пейзаж Норвегії. Конструкцію храму вирішено як жорстко зв'язану систему двох каркасів: внутрішнього із вертикальних стовпів, з'єднаних арками і хрестовинами, та зовнішнього зі стін, утворених вертикальними пластинами, вставленими в рами каркасу. Панцир з леміша, що покривав численні дахові схили (іноді й стіни), і голови драконів на хвилястих гребнях надавали спорудам особливої живописності. Різьблення прикрашало капітелі стовпів, парапети

галерей та інші деталі у верхній частині інтер'єра, який розкривався у всю висоту споруди. Освітлений невеликими круглими прорізами у верхній частині стін та віконцем у вівтарі простір церкви занурено в півморок.

СТАВНІ – зовнішні й внутрішні затвори віконного отвору, що виконуються часто з дерева або металу (порівн. *віконниця*). Можуть робитися із зовнішнього боку і з внутрішнього. Інколи носять декоративний характер, зовнішні вгорі прикрашаються сандриками типу волют та іншими орнаментальними мотивами.

СТАДІЙ (грец.) – 1. Міра довжини, яка дорівнює 150–190 м в античній Греції. 2. Арена, призначена для змагань бігунів, з місцями для глядачів, зазвичай зводилася біля еллінських святилищ.

СТАДІОН (грец. *ристалище*) – 1. Споруда для спортивних змагань з трибунами для глядачів і допоміжними будівлями. Зародилася в Стародавній Греції, де довжина с. в Олімпії дорівнювала одному стадію. Сучасні споруди відзначаються надзвичайним розмаїттям, влаштовуються відкритими й перекритими. 2. Умовна назва споруд стародавніх народів Центральної Америки, де проводились ритуальні ігри м'ячем, які закінчувались кривавими жертвоприношеннями. Тому термін бажано наводити в лапках.

СТАЙЛІНГ – 1. Дизайн, художнє оформлення товару, спрямоване на привабливість покупця. 2. Загальні вимоги до дизайну, що сприяють попиту на товар.

СТАЙНЯ (укр.) – 1. Господарська споруда для утримання коней і збереження упряжі. На селянських подвір'ях відзначалась скромними формами, у дворянських садибах – значними розмірами і представницьким виглядом. 2. У районі українських Карпат використовувалась для утримання корів.

СТАКСЕЛЬ – косе трикутне вітрило.

СТАЛАКТИТИ (грец. *той, що капає*) – конструктивне і декоративне оформлення склепінь, карнизів або переходів від четверика до восьмерика багатоярусними склепінчастими чарунками на консольних підпорах і з висячими п'ятами. Зовні вони нагадують природні вапняні нарости у печерах. В основному с. вживались у мусульманській архітектурі на тропіках, склепіннях, куполах, в нішах.

СТАЛИ (лат.) – дерев'яні або кам'яні лави з високими стінками для духовенства у католицьких храмах, які встановлювалися під стінами пресбітерія (синонім – *стасидії*).

СТАЛЬ – 1. Твердий ковкий метал сріблясто-сірого кольору, що становить собою сплав заліза (основа) з вуглецем та іншими домішками, які вводяться для потрібної зміни якості; криця. Вуглецева с., легована с., ресорна с., бесеме́рівська с. (сталь, яку одержують продуванням крізь розтопленний чавун кисню, що випає наявні в чавуні домішки). Булатна с. *заст.* – високого гатунку й особливого гарту с. з візерунковою поверхнею; булат. Сталь-сріблянка – шліфована й полірована сталь різних марок. 2. Сталеві вироби, конструкції, сукупність сталевих предметів, машин тощо.

СТАМБХА (інд.) – виконаний з кам'яного моноліту меморіальний стовб з фігурною (часто лотосоподібною) капітеллю, завершеною скульптурами і символічними атрибутами, що мав поширення в індійській архітектурі буддійського періоду.

СТАМЕСКА – столярний інструмент для видовбування отворів і заглиблень у дереві, для зачищення, підрізки тощо дерев'яних виробів, що являє собою насаджену на рукоятку сталеву пластину різної ширини з одним нагостреним кінцем.

СТАНДАРТ – 1. Норма, зразок, мірило; 2. Прийнятий тип виробів, що відповідає певним вимогам своєю якістю, хімічним складом, фізичними властивостями, розміром, вагою і тощо. Державний с. – стандарт, прийнятий державним комітетом стандартизації. Міждержавний с. – стандарт, прийнятий країнами, що приєдналися до угоди про проведення погодженої політики в галузі стандартизації, метрології та сертифікації й застосовуваний ними безпосередньо. Міжнародний с. – стандарт, прийнятий міжнародною організацією зі стандартизації. Національний с. – стандарт, прийнятий національним органом зі стандартизації однієї держави. Світовий с. *розм.* – вищий рівень, найкраща якість чого-небудь. 3. Щось позбавлене індивідуальних особливостей, своєрідності, оригінальності; шаблон, трафарет.

СТАНДАРТИЗАЦІЯ – 1. Встановлення єдиних норм і вимог на готову продукцію, напівфабрикати, сировину й матеріали; 2. *перен.* позбавлення когось, чого-небудь індивідуальних особливостей, своєрідності, оригінальності.

СТАРТОВІ ЖИТЛОВІ БУДИНКИ – будинки, побудовані в першочерговому порядку під час комплексної реконструкції мікрорайону з метою переселення мешканців застарілого житлового фонду.

СТАСИДІЯ (грец.) – у православній традиції крісло в храмі з відкидним сидінням. Поширене в храмах Греції, Кіпру, Єгипту, Сирії, Палестини, Туреччини, Болгарії, Румунії, Грузії..

СТАТИКА, СТАТИЧНІСТЬ (грец. *стоячий*) – 1. Стан покою, рівноваги або застиглості, що досягається симетрією, виділення центральної частини мистецького твору, прагненням до фронтальності сприйняття (порівн. *динаміка*). 2. Розділ будівельної механіки, яка досліджує рівновагу тіл внаслідок дії різних сил.

СТАТУАРНИЙ – 1. *Прикм.* до *статуя*. 2. Характерний для статуї; нерухомий, застиглий.

СТАТУАРНІСТЬ – властивість за значенням *статуарний*.

СТАТУЕТКА – невелика скульптурна фігурка; маленька *скульптура*.

СТАТУЯ (лат.) – скульптурне зображення живої істоти на повний зріст; має місце: ~ **обрізна** – фігура з площинним зображенням всередині силуетного контуру (синонім – *тромплей*).

СТАФАЖ (нім.) – 1. Зображення предметів, рослин, тварин, людей на архітектурному проєкті. 2. Показ людей і тварин у пейзажному живопису.

СТАЯ (укр.) – архаїчне житло з приміщенням для худоби на Гуцульщині в Україні.

СТЕБКА (ст.слов.) – наземна зрубна *кліть*, яка мала вогнище. Однокамерна, часто слугувала житлом, в районах Українського Полісся використовувалась для зберігання овочів. Від старослов'янських назв «істьба», «істопка» і цього терміну походить російське «ізба».

СТЕКА – дерев'яний або кістяний інструмент, яким користуються *скульптори*.

СТЕЛА (грец. *стовп*) – вертикально встановлена плита з написами, розписами або рельєфними зображеннями. За часів Античності вгорі прикрашалася карнизами, спрощеними фронтонами, акротеріями. Як священні споруди с. увічнювали релігійні обряди, їх ставили на честь знаменних подій у житті суспільства, споруджували як надгробні пам'ятники, вони були показниками кордонів певних державних утворень або володінь.

СТЕЛАЖ – ряд полиць, розташованих одна над одною і призначених для розкладання чого-небудь.

СТЕЛИНА – дерев'яне перекриття в народній архітектурі.

СТЕЛЯ – верхня поверхня над приміщенням. Поряд із гладенькою поверхнею вживається ребриста, декорована, покривається ліпленням, розписами, мозаїками. Стеля може вирішуватися також як підвісна конструкція, котра конструктивно прикріплюється до перекриття, або спирається на стіни – самонесуча стеля. Крім того, прийнято виділяти: ~ **голландська** – конструкція перекриття, виконана з коротких брусків. Останні взаємно підтримуються і покладені рядами, одні з яких паралельні стінам, інші – розташовані під кутом 45°; ~ **лоткова** – дерев'яне перекриття з похилими краями; ~ **Серліо** – плоске перекриття приміщень рядами взаємно спертих балок, довжина яких значно менше, ніж відстань між стінами. Покладаються паралельно і перпендикулярно до стін квадратними чарунками, і спираються на масивні балки. Конструкція і пропорції розроблені італійським архітектором С. Серліо. Носить додаткову назву – «в переплетення»; ~ **чорна** – основа стелі якої виконана з горбилів, пластин тощо.

СТЕМАЛІТ – листове будівельне скло, покрите з одного боку силікатною фарбою, що застосовується для облицювання будівель.

СТЕНД (англ.) – 1. Щит, на якому виставляють для огляду які-небудь експонати, вивішують діаграми, газети тощо. 2. Спеціально обладнане місце, установка для складання і випробування машин, апаратів, приладів. 3. Спеціально обладнане місце для спортивних і навчальних стрільб дробом по мішенях, що рухаються.

СТЕНДАРИ (укр.) – заглиблені в землю короткі товсті окоренки для підтримки зрубів.

СТЕНЬГА (голл.) – продовження щогли у висоту, друга її частина.

СТЕПС (англ.) – гніздо або кільце на палубі чи у днищі судна, яке фіксує нижній кінець щогли.

СТЕРЕОБАТ (грец. *твердий*) – 1. Східчаста підвалина споруди, колонади; порівн. *креніда*. У давньогрецькому зодчестві зазвичай складалася з трьох великих сходинок. 2. Штучна платформа під будівлею.

СТЕРЕОМЕТРИЯ – розділ геометрії, який вивчає просторові фігури.

СТЕРЕОПАРА (грец.) – сукупність двох зображень одного і того ж об'єкта, одержаних з двох різних точок зору (одне – для лівого, друге – для правого ока) і з'єднаних при їх розгляді за допомогою спеціальних пристроїв в одне об'ємне, просторове зображення.

СТЕРЕОСКОПІЯ – метод одержання зображень, що створюють враження об'ємності предметів та їхнього просторового розміщення.

СТЕРЕОТИП – 1. Пластина, плита з металу, гуми або пластмаси з точним відтворенням друкарського набору, що дає можливість водночас друкувати на кількох машинах, у різних місцях тощо. 2. Те, що часто повторюється, стало звичайним, загальноприйнятим і чого дотримуються, що наслідують у своїй діяльності; стандарт, трафарет, догма, норма, канон.

СТИК – 1. Місце з'єднання, зіткнення двох кінців, країв чого-небудь. 2. *Спец.* те саме, що *стикування*; 3. *перен.* зв'язок, взаємодія чого-небудь.

СТИЛІЗАТОРСТВО – те саме, що і *стилізація*.

СТИЛІЗАЦІЯ (лат.) – 1. Надання творів мистецтва характерних рис якого-небудь стилю, особливостей чиєїсь творчої манери тощо. 2. Застосування умовно-декоративних прийомів зображення в образотворчому мистецтві. 3. Твір мистецтва, який за формою є наслідуванням певного стилю.

СТИЛІСТИКА – сукупність виражальних засобів форми і змісту твору архітектури або дизайну.

СТИЛО – 1. Невеликий циліндричний інструмент з кістки, металу або іншого твердого матеріалу, яким писали на воскових табличках. 2. Пристрій у вигляді олівця для введення інформації в комп'ютер.

СТИЛОБАТ (грец. *твердо стояти*) – 1. Верхня поверхня східчастого цоколя будівлі, стереобата. 2. Кам'яні плити, на які спираються колони портика, галереї, *птерону*.

СТИЛЬ (лат.) – 1. Сукупність ознак, які характеризують мистецтво певного часу та на пряму або індивідуальну манеру художника стосовно ідейного змісту і художньої форми. 2. Сукупність характерних ознак, властивих чому-небудь. 3. Манера, штиб. 4. Сукупність прийомів, характерних рис якої-небудь діяльності, поведінки, методу роботи; характер, почерк. 5. Спосіб виконання, здійснення чого-небудь, який характеризується сукупністю певних технічних прийомів. 6. Характерна манера поводитися, говорити, одягатися тощо; мода, фасон, крій. 7. У давнину та середні віки – паличка для писання на дерев'яних табличках, вкритих воском.

СТИСНЕННЯ, СТИСК – навантаження на матеріал і конструкції.

СТІЖОК – завершення дерев'яних будівель.

СТІЙБИЩЕ – недовгочасне поселення козового племені в первіснообщинний період.

СТІЙЛО – відгороджене місце для однієї корови або коня у хлівові, конюшні.

СТІЛ – 1. Вид меблів у вигляді горизонтально укріпленої на ніжках широкої дошки (іноді з ящиками, тумбочками). 2. Предмет меблів разом з їжею, що стоїть на ньому. 3. Їжа, страви; харчі. 4. Установа або відділ установи, що займається певними канцелярськими справами. Адресний с. – установа, в якій ведеться реєстрація мешканців певного міста й видаються довідки про місце їх проживання. «Круглий с.» – зібрання для обговорення та прийняття рішення з якогось важливого питання, події, проблеми тощо. С. замовлень – відділ магазину, де продаються набори продуктів за попереднім замовленням. С. переговорів. С. ділових зустрічей – про переговори, ділову нараду. 5. Деталь верстата у вигляді горизонтальної дошки, що служить для закріплення заготовок під час їх обробки. 6. *Спец.* гора, височина з плоскою вершиною і стрімкими схилами. У давній Русі – князівський престол.

СТІЛЕЦЬ – 1. Середня частина п'єдесталу, цоколя. 2. Те саме, що і *стояк*. 3. Вид меблів зі спинкою, призначений для сидіння людини.

СТІЛЬНИЦЯ – верхня дерев'яна дошка або кам'яна плита *столу*.

СТІНА – вертикальна огорожувальна конструкція, що відділяє приміщення від навколишнього простору (зовнішня) або сусіднього приміщення (внутрішня). За конструктивним вирішенням і сприйняттям навантажень стіни поділяються на: ~ **несуча (тримальна)** – сприймає навантаження від власної ваги, перекриття, покриттів і передає його на фундаменти; ~ **самонесуча** – сприймає навантаження лише від власної ваги і передає його на фундаменти; ~ **ненесуча** – сприймає навантаження тільки від власної ваги і передає його на інші конструкції у межах одного поверху. Це фахверкові та інші за способом виконання. Крім того, за роллю і положенням прийнято виділяти: **стіни щоккові** – оточують простір під коробовим або півциркульним склепінням, не сприймаючи зусиль розпору.

СТІНОПИС – різновид монументального і декоративного малярства, що виконувалося безпосередньо на стіні або по сухому тиньку, закріпленому на стіні, в якому фігуративні

образи і декоративні орнаменти підпорядковуються архітектурним формам. У с. користуються різною малярською технікою: *фреска, альсекко, енкавстика, темпера, клейові фарби, олійні фарби*; за новіших часів – синтетичні гумові фарби тощо. До с. зараховують також *мозаїку*. Синонім *мюрал, мюраларт*.

СТІРЛІНГ, Джеймс / James Stirling (1926–

1992) – британський майстер архітектури і дизайну, лауреат Прітцкерівської премії 1981 р. представник постмодернізму родом із Глазго. Премія С., британська щорічна премія з архітектури, з 1996 р. була встановлена на його честь.

СТОА – в античній архітектурі, довга галерея-портик, зазвичай з одним чи двома рядами колон і зі стіною по одній з довгих сторін; крита колонада. В Афінах була особливо відома розписана с., прикрашена творами Полігнота. Нерідко с. мала два ряди колон, як, наприклад, в Піреї. Те саме, що і *стоя*.

СТОВБУР – основна циліндрична частина колони (те саме, що і *фуст*).

СТОВП – 1. Вертикальна опора, колода. Те саме, що і *стояк*. Як архітектурний акцент вживається: ~ з **рустів** – те саме, що і *ланцюг з рустів*. 2. У давньоруському фортифікаційному будівництві окрема оборонна башта, що використовувалася і для житла.

СТОВПОВКА, НІМЕЦЬКИЙ МЛИН – тип млина, докл. див. *вітряк*.

СТОДОЛА (укр.) – приземкувата господарська споруда, призначена для збереження хліба і його молотіння. Мала два наскрізні входи та бокові відсіки для соломи, підлога виконувалася з тесаних плах. Інколи с. прикрашалася рушником, причелиною з простим різьбленням.

СТОЖАРИ – поміст для збереження сухого сіна з нахиленими жердинами, що сходяться вгорі. Вживався у російському народному будівництві.

СТОМІОН – вхідна частина стародавньої гробниці з балковим перекриттям і фасадом, зверненим до дромосу.

СТОПА, ЗРУБ – стіни рубленої дерев'яної споруди, які зібрані відповідним чином оброблених колод. Колоди вкладаються «в кліть» – одне на друге і в кутах з'єднуються «в обло» («в чашу»), «в лапу» тощо.

СТОРОЖА – 1. Невелика вартівня. 2. Укріплений пункт з вежею для спостереження за переміщеннями супротивника.

СТОРОЖОВА ЛІНІЯ – низка невеликих укріплень на кордоні країни (порівн. *оборонна лінія*).

СТОЯ (грец.) – громадська споруда часів давньогрецької класики та еллінізму у вигляді колонного портика або галереї з одним чи кількома рядами колон перед стіною (синонім – *стоа*). Розташовувалася на агорі чи святилищі, зазвичай прикрашалася статуями і живописом. Інколи с. виконувались двоюрисними, формуючи належним чином архітектурний ансамбль.

СТОЯК – 1. Вкопана у землю товста колода (синоніми – *стовп, стілець*). 2. Стовп – підпора перекриття.

СТОЯН – берегова підпора моста (порівн. *бик*).

СТОЯНКА – невеличке поселення первісних людей.

СТРАЗ – штучний камінь, який виготовляється з кристалю з домішкою свинцю; блиском ы грою нагадує дорогоцінний камінь.

СТРАТИФІКАЦІЯ – розміщення чогонебудь шарами, шаруватість.

СТРЕЛЬНЯ – вежа в давньоруському фортифікаційному будівництві.

СТРЕТЧІНГ – спосіб натягування килимового покриття, за якого *ковролін* вкладається на закріпленні вздовж стін рейки з двома рядами забитих під кутом цвяхів і натягується за допомогою спеціальних інструментів.

СТРИГИЛИ (лат.) – архітектурні прикраси у вигляді літери часів Стародавнього Риму, Ренесансу.

СТРИЖЕНЬ – прямолінійний конструктивний елемент.

СТРИНГЕР – поздовжній брус у корпусі судна, літака тощо, що проходить через усю конструкцію, надаючи їй жорсткості й міцності.

СТРІЛА ПІДЙОМУ – відстань до вертикалі між шелигою склепіння або замком арки і лінією, що з'єднує п'яти.

СТРІЛЬНИЦЯ – 1. Невелика бійниця в оборонній споруді, яка часто влаштовувалася у підлозі машикулів. 2. Назва оборонної башти у фортечному будівництві Московії; має місце: ~ **відводна** – оборонна вежа, розташована перед мостом, яка служила додатковим укріпленням основної башти (порівн. барбакан). Виникла на зламі XV–XVI ст., була нижчою, ніж інші башти укріплення, нагорі

мала відкритий бойовий хід. Зазвичай розташовувалася із зовнішнього боку рову.

СТРІХА – 1. Солом'яна або очеретяна покрівля будинку. 2. Край очеретяної або солом'яної покрівлі, який виступає за стіну будівлі, утворюючи навіс.

СТРІХАЧ (укр.) – наріжний віялоподібний уступ на розі солом'яного даху, утворений укладанням додаткових снопиків. Мав місце в українському селянському будівництві, відзначаючись в різних районах розмірами і формою.

СТРІЧКОВЕ ЗАСКЛЕННЯ – вікна, що прилягають один до одного майже без проміжків у вигляді протяжних стрічок. Широко застосовувались в архітектурі конструктивізму.

СТРОВЕН, Густав / Gustave Strauven (1878–

1919) – бельгійський майстер архітектури і дизайну, представник Ар Нуво родом з Шарбеку. С., працюючи в стилі модерн, використовував новітні технології. Він створив понад 30 будівель, включаючи їх декор з квітковими мотивами з кованого заліза.

СТРОП – 1. Канат, трос для підвішування гондоли до дирижабля, аеростата, для утримання людини або вантажу на парашуті. Міцний канат, трос. 2. Найпростіший пристрій для підвішування вантажу до крючка підйомного крана.

СТРОТЕР – кам'яна плита на балках античного храму.

СТРУБЦИНА – пристрій для утримання, стискання деталей під час їх обробки, склеюванні тощо; переносні лещата, що не прикріплюються до верстака або іншої поверхні.

СТРУКТУРА – 1. Взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; будова; 2. Устрій, організація чогонебудь. Багаторівнева структура – структура, елементи (вузли) якої розташовані на двох або більше рівнях ієрархії.

СТРУКТУРАЛІЗМ – конкретно наукова методологія, що головним завданням висуває дослідження структур об'єктів.

СТРУНА – залізний стрижень у конструкції крокви.

СТУБА (лит.) – житловий будинок, поширений у Занеманському краї (південно-західна частина Литви). У центрі 6–8 кімнат знаходилась кухня, дах влаштовувався двосхилим (порівн. *троба, пиркя*).

СТУДІЯ (італ. *вивчення*) – 1. Майстерня художника (докл. див. *ательє*). 2. Установа для підготовки артистів, художників, чим і визначається відповідний набір, розміри і розпланування приміщень.

СТУК, СТУККО, СТЮК (італ.) – високоякісна, дуже міцна гіпсова штукатурка з різьбленням або у вигляді штучного мармуру. Її компоненти – гіпс, вапно, дрібний пісок, мармурове борошно, що розчиняються у клейовій воді.

СТУЛ (рос.) – те саме, що і *стілець*.

СТУЛКА – 1. Обрамуння віконного прорізу брусом. 2. Половина дверей, воріт, що закриваються.

СТУПА (санскр.) – 1. Надмогильний пам'ятник вождю або царю. 2. Буддійська культова споруда, що спочатку відзначалася монументальністю лаконічних мас і споруджувалася у вигляді ступінчастого підніжжя, на якому здіймалась величезна півсфера, увінчана релікварієм і символічними парасольками. Незабаром у Стародавньої Індії такі напівсферичні обсяги з релікваріями і парасольками на оздоблених скульптурами постаментах з'явилися в інтер'єрах храмів (чайтій). Згодом, з поширенням буддизму в країнах Індокитаю і Китаї, с. набули надзвичайно різноманітні форми – квадратні, дзвоноподібні, ступінчасті, баштоподібні, вони підносились на високих платформах, куди веди сходи, фланковані скульптурними зображеннями Будди. Таке же розмаїття притаманно пластичному декору, колористичній гамі та орнаменталі.

СТЯЖКА – 1. Конструктивний елемент, докл. див. ЗАТЯЖКА. 2. Підстава під покриття. Шар підлоги, який слугує для вирівнювання поверхні нижчого шару підлоги або перекриття. С. надає покриттю підлоги на перекритті заданого ухилу. За допомогою с. ховаються різні трубопроводи, розподіляються навантаження на нежорсткі нижчі прошарки підлоги на перекритті.

СУБСТРУКЦІЯ (лат. *під спорудою*) – підпірна, несуча конструкція будівлі або її частини.

СУБ'ЄКТ – носій певного роду діяльності; джерело активності, спрямованої на об'єкт.

СУБ'ЄКТИВІЗМ – 1. Світоглядна позиція, що тією чи іншою мірою заперечує об'єктивний підхід до дійсності. 2. Оцінка чого-небудь, ставлення до чогось залежно від особистих симпатій, настрою чи нахилу.

СУБУРГАН (монг.) – 1. Буддійська меморіальна споруда, де зберігалися культові реліквії. С. своєю формою походить від індійської ступи і складається з цокольної частини або *п'єдесталу* (сентей), напівсферичного даросховища (бумба) і шпиля (чонхор). У монгольському культовому зодчестві вживалося вісім типів С., що присвячувалися різним святам і відзначалися формою *п'єдесталу*. 2. Гробниця священників – лам.

СУГЛИНОК – пухка осадова гірська порода, що містить 10–30% глинистих частинок (розміром менше 0,005 мм). За змістом глинистих часток виділяють важкі (20–30%), середні (15–20%) і легкі (10–15%) суглинки. Використовуються як сировина для виробництва цегли, черепиці, рідше – керамічної плитки.

СУДНОВЕРФІ – див. *верф*.

СУДОТАРІУМ – те саме, що й *лаконік*.

СУІЕН (япон.) – завершення японського пагоди, яке виконано у вигляді людської фігури, зображеної в язиках полум'я.

СУК – ринок, влаштований під критими арками на арабському Сході.

СУККАЛЕ (афр.) – укріплена садиба мешканців деяких регіонів країни Того, оточена огорожею з частими круглими баштами. Всередині розташовані виконані з глини 2–3-ярусні житлові будівлі з чітким поділом на чоловічі й жіночі приміщення, плоским земляним дахом, призначеним для кухні. Тут же знаходяться круглі в плані зерносховища з конічним дахом, покритим солом'яною чи травою (порівн. *міхо*).

СУЛЬС (тюрк.) – вишукане написання арабських літер в монументальних написах на середньоазіатських будівлях XIV–XV ст. (порівн. *дивані, куфі, насх*).

СУМ, СУМЕ – невеликий монастир або храм у буддійському монастирі Монголії та Бурятії (порівн. *хуре, хім*) Відзначався регулярно розпланованими суміжними дворами, що пояснюється впливом Китаю. Були поширені у східній частині країни.

СУМА (араб.) – баштоподібна споруда над похованням мусульманського святого.

СУМІ-ГУРА (япон.) – 2–3-ярусна кутова башта укріпленого замка японського феодала-даймьо (*хіродзиро, хіроямадзиро, ямадзиро*). Набула поширення з 2-ї половини XVI ст.

СУМІСНИЙ – те, що можна поєднати, сполучити з чим-небудь.

СУПЕРГРАФІКА (лат. *велике зображення*) – абстрактна композиція, кольорові плями або схематичні зображення на стінах будівель 2-ї половини ХХ ст. Є одним з логічних наслідків антихудожньої спрямованості архітектурної творчості, зведення мистецтва архітектури до елементарного будівництва, яке вирішує лише утилітарні функції створення просторового середовища для життєдіяльності людини і суспільства. За допомогою с. свідомо або спонтанно намагаються «прикрасити» примітивні площини споруд, глухі стіни брандмауерів, задовольняючи тим самим одвічне прагнення Людини до прекрасного і змістовного.

СУПІДРЯДНІСТЬ – підпорядкування.

СУПСОК – пухка осадова гірська порода з вмістом глинистих частинок менше 10%. Застосовується як сировина при виробництві будівельної *кераміки*.

СУППОРТ (лат. – підпірка) – 1. Застаріла назва консолі. 2. Величезна подвійна волюта, що фланкує вхід до споруди.

СУПРАПОРТ – те саме, що і *десюдепорт*.

СУПРЕМАТИЗМ – формалістична течія в мистецтві початку ХХ ст., представники якої вдавалися до абстрактного комбінування геометричних фігур чи об'ємних форм.

СУРИК – природна мінеральна фарба оранжево-червоного або червоно-брунатного кольору.

СУСІ – храм у стародавньому Урарту у вигляді розвиненої по поздовжній осі прямокутної споруди з масивними стінами і невеликим приміщенням із жертвником. Нижні частини стін мурувались з кам'яних плит, верхні – із сирцевої цегли. Плоский дах завершувався зубцями.

СУТІ-ГХАРА (санскр.) – пологовий будинок часів Середньовіччя на Цейлоні (порівн. *веджджазала*).

СУФА (араб.) – кам'яна лежанка в ісламській споруді. Влаштовувались суцільними рядами, зокрема, у купальних залах лазень, передніх житлових будівель, а також парадних залах палаців у Середній Азії.

СУХАРИКИ ОРДЕРНІ – ряд невеликих прямокутних виступів, розташованих у вигляді орнаменту на карнизі будівлі, виконують роль декору. Зустрічаються в іонічному, корінфському ордері, а також у римському варіанті доричного ордера. те саме, що і *дентикули*.

СУХЕ МУРУВАННЯ – кам'яне мурування, що виконується з перев'язкою швів, але без застосування розчину. Для скріплення блоків застосовуються металеві анкери.

СУХІ СУМІШІ – сипучі, раціонально підібрані суміші в'язучого, заповнювача, наповнювачів і спеціальних добавок (регулятори схоплювання та твердіння, адгезиви, пластифікатори тощо). С. с. призначені для приготування будівельних розчинів, сумішей для вирівнювання бетонних підлог, приклеювання будівельних плиток, приготування ґрунтівок, шпаклівок, штукатурок і затирок. С. с. розчиняються водою на місці виконання робіт.

СУШИЛЬНЯ будівля або приміщення, призначене для просушування одягу чи будівельних матеріалів (наприклад, деревини) за допомогою прогріву.

СУШНЯ (укр.) – господарська споруда в українському селянському подвір'ї, що призначена для сушіння фруктів.

СФЕРІСТЕРІЙ (лат. < грец.) – 1. Значне за розмірами приміщення з різними пристроями для гри м'ячем і занять гімнастикою в давньоримських термах. 2. Великий парадний зал у палаці за часів Ренесансу.

СФІНКС (грец.) – скульптурне зображення міфічної тварини з тулубом могутнього лева і головою людини, іншого звіра або птаха, яке було дуже поширено в монументальному мистецтві Стародавнього Єгипту. В античній Греції сфінкс уявлявся у вигляді крилатого лева з головою і грудьми жінки (порівн. *грифон*).

СФУМАТО – прийом в образотворчому мистецтві: пом'якшення обрисів постатей і предметів, яке дає можливість передати повітря, що їх оточує.

СХЕМА – 1. Спрощене зображення у загальних рисах системи, будови чого-небудь або взаєморозташування, зв'язку частин чогось. 2. Виклад, опис, зображення чого-небудь у загальних, основних рисах, без деталізації, подробиць. 3. Графічне зображення умовними символами структури якого-небудь об'єкта. 4. Графічний документ, на якому показані у вигляді умовних зображень або позначень складові частини виробу (системи) та зв'язки між ними.

СХЕМАТИЗМ – спрощеність, трафаретність у мисленні, зображенні, побудові чого-небудь.

СХИЛ ДАХУ – похила поверхня покриття.

СХІДЕЦЬ – основний елемент сходів, що складається з горизонтальної частини – проступу і вертикальної – присхідця. Мають місце: ~ **урізний (вставний)** – такий, що вставляється в пази на тятивах; ~ **фризний** – такий, що прилягає до площадки.

СХОДИ – споруди для зв'язку між окремими будівлями або частини споруд зі східцями на тятиві чи косоури для підйому і спуску на різні яруси або поверхи, які знаходяться всередині будівлі або закріплені до зовнішнього боку стін (т. зв. відкриті). За конструктивним вирішенням і формою вони розрізняються на: ~ **висячі** – зі сходинок, один кінець яких консольно закріплений в стіні, а другий незакріплений і нічим не підтримується; ~ **гвинтові** – круглі або овальні в плані, сформовані однаковими забіжними сходинок; ~ **двомаршеві** – з двома маршами між поверхами. Можуть бути однобічними або з поворотом від міжповерхового майданчика; ~ **одномаршеві** – з одним прямим або дугоподібним маршем; ~ **палладіанські** – з двома парами маршів, розташованими з боків від між-поверхового майданчика; ~ **розпашні** – з 3-ма або 5-ма маршами, з яких середній – широкий; ~ **тримаршеві** – з 3-ма маршами, внаслідок чого між ними, зазвичай, утворюється просвіт для ліфтової шахти; ~ **чотиримаршеві** – з 4-ма маршами. Виконані з різноманітних матеріалів, за своєю формою в плані сходи можуть бути напівкруглими, овальними, з прямими або закругленими поворотами, спиратись на косоури, тятиви або повзучі склепіння. За функціональним призначенням вони поділяються на парадні й чорні (підсобні, для господарських потреб), головні й другорядні, потайні, льохові, підвальні, горішні, пожежні, аварійні, декоративні (що відносяться до малих архітектурних форм – сходи в парках, на майданах тощо).

СХОДИНА – див. *східець*.

СХОДНЯ – міцна дошка з прикріпленими поперек брусками, які замінюють сходинок (порівн. *лазня*).

СХОДОВА КЛІТИНА – вертикальна комунікація споруди заввишки в два і більше поверхів, зайнята сходами.

СХОДОВА ШАХТА – оглядовий колодязь при каналізаційній системі з гвинтовими сходами.

СХОДОВА ЩОКА – вертикальна бокова поверхня сходів, звернена всередину сходової клітки.

СЦЕНА (лат. < грец. *шапро*) – спеціальний майданчик для показу видовищ, театрального представлення. У середньовічній Європі поділявся на три яруси, які символізували відповідно небо, землю і підземне пекло. Внаслідок еволюції театрального мистецтва, драматургії, рівня технічного обладнання, принципами оформлення після найдавніших, античних часів і Середньовіччя с. у європейській архітектурі з XVI ст. набула інших структури і вигляду. Вона примикає до залу глядачів як замкнена коробка, з'єднуючись з ним порталним отвором – дзеркалом, висота якого в 2,5 рази нижче, а ширина – в 3 рази менше. До вертикалі сцена ділиться на колосники, гральний простір і трюм. Гральна частина складається з грального майданчика, авансцени, ар'єрсцени і бічних закулісних просторів. Уздовж бокових стін є кілька ярусів галерей, зв'язаних між собою перехідними містками, де встановлені світлотехнічна апаратура і сценічні механізми. На підлозі влаштовані люки-провали і поворотні круги та інші прилади. Поряд з тим прийнято відрізняти: ~ **бокова** – майданчик для гри акторів, розташований під прямим або іншим кутом до глядацького залу; ~ **глибинна** – майданчик для видовищ, значно розвинений у глибину; ~ **дисперсно-симультанна** – розташовані навколо театрона кілька розрізнених гральних майданчиків, де передбачалися місця дій, що відбувалися одночасно, а актори могли демонструвати на-лежні видовища; ~ **сцена-коробка італійська** – замкнений простір грального майданчика, що відкривається у зал для глядачів порталом; ~ **кільцева** – ігровий простір для акторів, розташований навколо театрона; ~ **колосникова** – майданчик для акторів, який обладнаний колосниками, завдяки яким підіймаються декорації, завіс, софітне освітлення; ~ **панорамна** – майданчик для постановки видовищ, який з трьох боків оточує зал для глядачів; ~ **портальна** – гральний майданчик, який з боку залу урочисто оформлений у вигляді порталу; ~ **трибічна** – майданчик, що з трьох боків оточується ярусами місць для глядачів. Його історичним прототипом була сцена за часів В. Шекспіра; ~ **центральна** – те саме, що і *ринг*.

СЦЕНОГРАФІЯ – художнє оформлення спектаклю, вистави (декорації, костюми, освітлення тощо); мистецтво такого оформлення.

СЬОДЗІ (япон.) – 1. Роздвижні стіни японського житла. Заклеєні папером, завдяки чому здатні пропускати світло у приміщення. 2. Обтягнені або обклеєні прозорим папером ступки, які виконують функції розсувних стінок у японському житловому будинку.

СЬОДО (япон.) – 1. Відкрите приміщення, розташоване біля синтоїстського храму і споряджене дзвоном. 2. Приміщення для настоятеля синтоїстського храму, що зазвичай знаходиться позаду храмової споруди.

СЬОІН (япон. *вікно*) – 1. Віконний проріз у стіні з широким підвіконням. 2. Школа при японському храмі. 3. Полиця, що прикріплена до стіни японського житлового будинку. 4. Назва стилю в японській архітектурі, що панував у період Муроматі (1333–1573 рр.).

СЬОІН-ДЗУКУРІ (япон.) – житло часів панування в Японії військової феодалної верхівки у XIII ст.

СЬОМ – храм ламаїстського монастиря в Калмикії.

СЬОСО, СЬОСОІН (япон.) – 1. Нижній ярус храмової споруди в Японії. 2. Будівля скарбниці в ансамблі японського буддійського монастиря. Зазвичай зводилась подібно до адзекура-дзукурі.

СЮАНЬ-ШАНЬ (кит.) – двосхилий дах над китайською будівлею.

СЮЙ-МИЦЗО (кит.) – платформа у вигляді двоярусного квадратного або прямокутного в плані п'єдесталу під спорудою у Китаї.

СЮМЕ – ламаїстський монастир, що мав чотирикутну в плані форму і поділявся на двори.

СЮПОРТ (франц.) – скорочена назва *десю-депорту*.

СЮРЕАЛІЗМ – модерністський напрям у мистецтві XX ст., що проголосив джерелом мистецтва сферу підсвідомості, а його методом – розриви логічних зв'язків, заміненіх суб'єктивними асоціаціями.

СЯНЬ (кит.) – поздовжній неф, сформований паралельними рядами колон у китайському житловому павільйоні.

СЯРІДЕН (япон.) – будинок для збереження реліквій дзен-буддійського монастиря. Вирішувався у вигляді скромного одноповерхового павільйону з величним двоярусним дахом, який заступив місце складної пагоди.

Т

Т'ІНГ (кит.) – форма даху із сильним виносом і піднятими догори кутами в китайській архітектурі.

ТАБЕЙ – зображення прямої чаші для подання, що знаходиться нагорі дзвоноподібної основи бірманської ступи, зеді або пато.

ТАБЕЙХМАУ – зображення перевернутої чаші для подання, що знаходиться нагорі дзвоноподібної основи бірманської ступи, зеді або пато.

ТАБЕРНА (лат. *доцана хатинка, крамниця*) – 1. Торгове чи ремісниче приміщення з житловими кімнатами на антресолях, яке могло бути частиною повернутого до вулиці або площі житлового будинку, храмового комплексу, форуму в давньоримський час. 2. Лавка міняйл у Стародавньому Римі.

ТАБЕРНАКЛЬ, ТАБЕРНАКУЛ (франц. < лат.) – 1. Нарядно оформлена баштоподібна добудова або ніша зі статусю святого, релікваріями в готичній архітектурі. 2. Шафа у вівтарній стіні римо-католицького храму для подарунків, яка часто зовні виглядає як модель каплиці (порівн. *дарохранильниця, релікварій*).

ТАБІР – пристосована для оборони військова стоянка, яка оточувалась возами і підводами замість стіни або земляних валів.

ТАБЛЕТТА – велика панель, прикрашена тематичним скульптурним рельєфом. Характерна для монументального мистецтва Мезоамерики.

ТАБЛІНУМ, ТАБЛІНІУМ (лат. *дошка*) – піднята на одну чи дві сходинки кімната в будинку давньоримського часу, призначена для багатих трапез, ділових занять власника, яка розташовувалася на протилежному боці від входу до атріуму і при потребі ізолюється ширмами. З боків розміщались кімнати і коридор, що вів до саду за будинком (ксіста).

ТАБЛЬДОТ (франц.) – загальний обідній стіл у ресторані, готелі або пансіоні.

ТАБУЛЯРІУМ (лат. *сховище документів на дошках*) – споруда державного архіву Стародавнього Риму або будинок для збереження міських архівів.

ТАВР – металева балка, що в перетині має вигляд літери «Т».

ТАГЕ – покрівельний матеріал над житловим будинком у Верхній Бірмі з висушеного пальмового листа (порівн. *тані*).

ТАДЖИЦЬКИЙ ОРДЕР – різьблені дерев'яні, надзвичайно стрункі колони з профільованими кулеподібною або глечикоподібною базами і капітелями у вигляді усічених конусів, підтримують антаблемент, що складається з однієї або двох балок і сильно винесеного карниза. Капітелі нерідко прикрашались різноманітним різьбленням, карниз збагачувався орнаментальними мотивами. Форми *т. о.* почали формуватися у согдійській архітектурі.

ТАЙ (кит.) – дерев'яний будиночок на високому кам'яному підмурку в архітектурі Стародавнього Китаю (порівн. *дянь, лоу, ге, тин, лан*).

ТАЙК, ТЕЙК – прямокутна в плані споруда для збереження сувоїв із священними текстами, бібліотека. Мала місце в архітектурі Бірми.

ТАЙН, ТЕЙН – 1. Зал, присвячений знаменній події, одній або кільком видатним особам, який влаштовувався у громадській споруді Бірми і призначався для релігійних церемоній. 2. Елемент каркасу дерев'яної житлової будівлі Бірми у вигляді стійки або колони.

ТАЙНОА (япон.) – галереї, які з'єднували головний будинок (сінден) господаря японської садиби з флігелями.

ТАЙНОЯ – допоміжні будівлі у синтоїстському комплексі, що з'єднуються між собою галереєю (не плутати з тайноа).

ТАК, ТАКІ (араб.) – перекрита куполом, зовні проста торговельна споруда з кількома крамницями, що розташовувалась на перехресті вулиць середньовічного міста в Середній Азії (порівн. токі).

ТАКАУКА (япон.) – житлова будівля стародавніх японців у вигляді приміщення, розташованого над землею на стовпах і перекритого кроквами, які нависають над стінами у вигляді тігі.

ТАКЕЛАЖ – 1. *Мор.* загальна назва суднових тросів, блоків, талів, гаків тощо, призначених для кріплення корабельного оснащення. 2. Механізми й пристрої з тросами й ланцюгами, якими підіймають великі вантажі.

ТАКСИДЕРМІЯ – 1. Наука про способи опрацювання шкур, виготовлення чучел, зоологічних матеріалів за допомогою різних хімікатів. 2. Виготовлення чучел тварин.

ТАЛА (санскр.) – відкрита тераса, лоджія або балкон, що влаштовувалися у середньовічному житловому будинку на Цейлоні та звертались у бік внутрішнього двору.

ТАЛІК (перс.) – накреслення арабських літер, у яких переважали широкі округлі форми. Були вироблені в Ірані XI–XII ст. і згодом у поєднанні з письмом насх виник курсивний почерк – *насталік*.

ТАЛРЕП – пристрій для натягування суднових снастей під час їх кріплення.

ТАЛУС (лат. *щиколотка*) – скошене потовщення стіни або башти до підвалин над фундаментом. Посилюючи міцність будівлі, *т.* використовувався для розташування таємних ходів.

ТАЛЬВЕГ (нім.) – лінія, що з'єднує найнижчі ділянки яру, балки; у широкому розумінні – дно балки або долини, понижена її частина, ложе між схилами.

ТАМБУР (франц. < араб. *барабан*) – 1. Невелика прибудова біля входних дверей або невелика кімната за дверима, що захищає приміщення споруди від вітрів, холодного повітря. 2. Барабан куполу, інколи так називають *фуст* колони; 3. Невелике перехідне приміщення, влаштоване між кількома спорудами.

ТАНГЕ, Кендзо / Kenzo Tange (1913–2005) –

японський майстер архітектури і дизайнер, інженер, Прітцкерівський лауреат 1987 р. родом із Імабарі, Ехіме. Відштовхуючись від традиційної японської естетики та структурних принципів, проєктував в «інтернаціональному стилі» і в стилі «хай-тек».

ТАНДЕМ – 1. Послідовне розташування однакових машин або їхніх частин в агрегаті на одній геометричній осі, лінії. 2. Парова машина з таким розташуванням робочих циліндрів. 3. Велосипед із двома ведучими механізмами й двома сидлами, розташованими одне за одним.

ТАНІ – покрівельний матеріал над житловим будинком у Нижній Бірмі з висушених пальмових листів (порівн. *таге*).

ТАПАЛЬ – глинобитне мурування, яке було поширено в Аргентині, Перу та інших латиноамериканських країнах.

ТАРАСА (рос.) – 1. Система оборонних стін у вигляді двох паралельних дерев'яних стін, які через певні проміжки з'єднувались не подвійними, а одинарними поперечними стінами (на відміну від городні), та наповнювались каміннями і землею. На утворених таким чином клітках настиляли рублену підлогу. Тараси використовувались при будівництві і для

захисту мурованих кремлів при нападі супротивника з тилу. У них влаштовувалися вікнащілини – бійниці для нижнього бою. 2. Частина двозрубної стіни між поперечними стінами.

ТАРАТХОНА – фонтан у дворі або біля входу до мечеті. Зазвичай відзначався вишуканими формами, захищався від спеки і виділявся об'ємом балдахіну.

ТАРМА – іракська назва айвану, розташованого у внутрішньому дворі житлового будинку.

ТАРМАКАДАМ – бетонне покриття шляху, яке виконано в кілька шарів зі щебеню і дьогтю.

ТАРТАК – лісопилня.

ТАРТАН – синтетичний матеріал, що використовується для покриття бігових доріжок, секторів для стрибків й інших спортивних майданчиків.

ТАРУКІ (япон.) – високі колони, що підтримують крокви у японському храмі.

ТАТАМІ (япон.) – стандартні мати, з яких складалася підлога японського будинку. Слугували своєрідним модулем при визначенні параметрів споруди.

ТАТЕНА (япон. *житло з соломи*) – первісна напівземлянка в Японії прямокутної форми в плані із закругленими кутами, де малися чотири стовпи, що несли прогони та крокви.

ТАТУ, ТАТУАЖ – те саме, що *татуювання*.

ТАТУЮВАННЯ – 1. Дія за значенням татуювати. 2. Візерунки, малюнки на тілі людини, зроблені наколюванням і втиранням під шкіру барвників.

ТАУ ХРЕСТ (івр. *знак*) – хрест у вигляді «Т» – літери грецького алфавіту, який у масонів символізував молоток будівельного майстра *Хірама Абіффа*, першого архітектора Єрусалимського храму. Походження знака пов'язують зі схематичним зображенням пастирської милиці. В Егейському світі його абрис, можливо, походить від форми голови жертвовного бика з рогами, тому його носили учасники містерій у Греції. Він же був знаком богині Афродіти. Форма Т-подібного хреста відома як «Проклін Каїна», відбиток приречення на смерть, що з'являлася на лобі засуджених. У Стародавньому Єгипті він вважався символом безсмертя (порівн. *анх*). Він показувався на плащі св. Антонія, був емблемою християн з міста Александрії Єгипетської, а ще пізніше – знаком чернецтва. (аналогічної форми – хрест Антоніїв, хрест єврейський).

ТАХЕОМЕТР – прилад, призначений для тахеометричної зйомки з метою отримання плану із зображенням ситуації та рельєфу.

ТАХО-ТА (япон.) – глинобитна тинькована пагода в монастирях секти Сингон в Японії. Представляла собою сполучення запозиченої від форми індійської ступи монолітної півсфери, яка інколи оточувалась галереєю, що увінчувалась чотирисхилими ярусами дахів, характерних вже для японської архітектури.

ТАХОРАТХОН (араб. *очищення*) – лазня в країнах Середньої Азії, цілковито призначена для ритуального обмивання. Зазвичай знаходилася неподалік від п'ятничної мечеті, мала одно або два приміщення з кабінами.

ТАХЧА (перс.) – невелика ніша всередині житлового приміщення народного азербайджанського будинку (порівн. *джамуджан, патухан*).

ТВЕРДІСТЬ – властивість матеріалу чинити опір проникненню в нього іншого, більш твердого тіла. Наприклад, за шкалою МООСа, все природні мінерали поділяються на 10 груп твердості.

ТВІНДЕК – міжпалубний простір на торговому судні з двома чи більше палубами.

ТВІР – те, що зроблене, створене ким-небудь і реально існує в тій чи іншій формі; виріб, витвір. Продукт творчої діяльності людини. Наслідок архітектурної, літературної, музичної, наукової, художньої творчості людини.

ТВІР АРХІТЕКТУРИ – *артефакт* архітектури.

ТВІР ДИЗАЙНУ – *артефакт* дизайну.

ТВІР МИСТЕЦТВА – те саме, що і *артефакт*.

ТВОРЧИЙ МЕТОД – це сукупність принципів ідейно-художнього пізнання й образного відтворення світу.

ТВОРЧИСТЬ – продуктивна діяльність за мірками свободи та оновлення, коли зовнішня детермінація людської активності змінюється внутрішньою самовизначеністю. Елементи *т.* притаманні людській діяльності взагалі, але як окремий різновид діяльності вона характеризується продукуванням нових результатів. Розуміння *т.* як інноваційного процесу було закладене Платоном, який визначав її як перетворення небуття в буття. Ця ідея була розвинена в християнському богослов'ї як «творіння з ніщо», яке виправдовувало ідею божественного творіння світу у сфері чистого духу. Але вже Аристотелем

були розкриті відносність критерію нового та ефект передування будь-якій *т.* умов її здійснення. Трактуювання *т.* на ґрунті раціоналізму було розвинуто в Канта і Гегеля, які пов'язували її з діалектикою необхідності та свободи. Маркс надавав пріоритетного значення суспільно-практичним аспектам *т.*, зокрема перетворенню праці на творчу активність. У філософії Бердяєва *т.* розглядалася не з боку її кінцевого продукту, а з погляду трансценденції, сходження у вищі виміри буття, розкриття нескінченності. Із психологічного боку *т.* пов'язана із самореалізацією індивідуальності, чинниками уяви, інтуїції, ідейно-образного відчуття прихованих закономірностей, з евристичним мисленням.

ТЕАТР (грец. *місце видовищ*) – споруда або приміщення для демонстрації видовищ, зображення драматичних творів. Походження театру пов'язано зі здійсненням масових культових обрядів. Перші монументальні споруди виникли в античній Греції та Стародавній Індії, були відкритими і складались з трьох частин – театрона, сцени й оркестри. У Стародавньому Римі відкриті театри змінилися наземними, напівзакритими. За часів Пізнього Середньовіччя спектаклі розігрувалися у закритих гостиних дворах, у галереях яких розміщалися глядачі, а сцени вирішувалися у вигляді споруди з трьох ярусів, де верхній вважався небом, середній – землею, нижній – пеклом. Інколи вони поділялися на чарунки, у кожній з яких показували окремі дії за розвитком сюжету, що відбувалися послідовно або одночасно. В епоху Ренесансу було не тільки відроджено будівництво компактних споруд, а й створені перспективна й глибинна сцени. Згодом зал для глядачів крім партеру отримав ярусні галереї, ложі, що відповідало соціально-класовій структурі суспільства (схожі споруди: ~ **анатомічний** – споруда для демонстрації лікарям і студентам-медикам розтягнених трупів).

ТЕАТРОН (грец. *місце для видовищ*) – частина античної видовищної споруди – театру з місцями, призначеними для глядачів, що розташовувалась навколо оркестри на схилі пагорбу рядами (кавеа) у вигляді півкола або близької фігури (синонім – *феатрон*). Спочатку місця влаштовувалися дерев'яними, згодом зводили кам'яний театрон.

ТЕГУЛА – покрівельна черепиця. Також тегула – це дах; покрівля.

ТЕЗАУН – дерев'яна будівля у вигляді піднесеної над землею підлоги з дахом на стовпах. Призначалася в Бірмі для захисту від сонця й дощу, як місце відпочинку, готель тощо. Оскільки ставилася над священними об'єктами або місцями, то над відміну від зєята отримала центричну композицію з підвищеною середньою частиною.

ТЕКІЄ, ТЕККЕ, ТАКІЯ (тур.) – мусульманський монастир общини аскетів-суфіїв, який був поширений у Туреччині та Середній Азії (порівн. *завія, ханака*).

ТЕКСТ (від лат. *сплетіння, побудова, зв'язок*) – знаково-мовна реалізація певної системи інформації. З філософського погляду, *т.* виступає як матеріальна оболонка ідеальних результатів людської діяльності, зокрема дизайн-діяльності.

ТЕКСТУРА (лат. *тканина, зв'язок*) – природний малюнок поверхні деревини.

ТЕКТОНІКА (грец. *будова*) – структура споруди, зумовлена характером матеріалу і конструктивною системою. Прийнято розрізняти: *т.* стійково-балкових конструкцій, *т.* стінових систем, *т.* каркасних систем, *т.* склепінчастих систем. Співвідношення несучих і несомих частин споруди, виражене в пластичних формах. *Т.* – художнє вираження закономірностей, властивих конструктивній системі будівлі.

ТЕКТОНІЧНІСТЬ – відповідність побудови мас закономірностям будівельних матеріалів і конструкцій (протилежність – атектонічність).

ТЕЛАМОН (лат. *перський невірник*) – опора у вигляді чоловічої статуї; те саме, що й атлант.

ТЕЛЕСТЕРІЙ (грец.) – містеріальний храм в античній Греції.

ТЕМА – простір життєвих явищ, подій, що становлять зміст твору архітектури, дизайну, образотворчого мистецтва тощо. Питання, що лежить в основі наукового дослідження. Предмет розмови, лекції тощо. Те, що є змістом навчального або контрольного завдання.

ТЕМАСКАЛЬ (ісп.) – парова лазня мексиканських селян.

ТЕМБЕ (афр.) – домівка в центральній частині Танганьїки, що мала прямокутний план, плоский дах. Глибоко вриті у землю *т.* з'єднувались підземними галереями.

ТЕМЕНОС (грец.) – 1. Огороджений священний майданчик з вівтарем у стародавній східній та в античній архітектурі. 2. Ритуальний центр з вівтарями й храмами у прадавньому американському місті.

ТЕМПЕРА – 1. Фарби для живопису, виготовлені на яєчному жовткові або на суміші клейового розчину з олією тощо. 2. Картина, малюнок, виконані такими фарбами.

ТЕМПЛ (англ.) – споруда синагоги великих розмірів.

ТЕМПЛЕТ – 1. Зображення машин, будівельних конструкцій чи їх вузлів, виконані на прозорій основі. 2. У металознавстві – плоский зразок, що вирізаний з металевих виробів для з'ясування його мікроструктури.

ТЕМПЛОН (грец. *храм*) – прикрашена рельєфними зображеннями вівтарна перешкода, що сформувалась у храмах Візантії в XI–XII ст. Спочатку представляла собою невисокий парапет із центральним входом до вівтаря. Потім на її місці з'явилися прикрашені золотом і емальми мармурові колони чи арки, на які спиралась архітравна балка, чільний бік якої (космітіс) прикрашався зображеннями в медальйонах. Згодом (в XI–XII ст.) її збагатив ряд ікон (епістиль), які встановлювалися на космітісі та підпорах *т.* Інтерколумнії прикрашались шовковими завісами з геральдичними зображеннями левів і грифонів, а центральні (Царські) врата оформлялись зображеннями чотирьох євангелістів та сценою Благовіщення Марії. Композиція *т.* стала основою для формування іконостаса в храмах Східної Європи.

ТЕНАЛЬ (нім.) – окреме укріплення перед куртиною, звернене до супротивника гострими кутами. Мають місце: ~ **подвійний** – з трьома гострими виступами в бік супротивника; ~ **простий** – з двома гострими виступами в бік супротивника.

ТЕНАЛЬНА СИСТЕМА – сполучення тенальних фронтів.

ТЕНАЛЬНИЙ ФРОНТ – накреслення фронту, де два рівних фасаи створюють між капітелями кут 90–120°.

ТЕНАЛЬОН (франц.) – укріплення перед чільним боком малого рavelіну.

ТЕНДЕНЦІЙНІСТЬ – наявність певної ідеї, тенденції в художньому творі; ідейна спрямованість.

ТЕНДЕНЦІЯ (лат., від *прагну, прямую*) – 1. Напрямок розвитку чого-небудь. 2. Прагнення, намір, властиві кому-, чому-небудь. 3. Провідна думка, ідея художнього, наукового твору тощо. 4. Упереджена думка, ідея, теза, що не впливає логічно із самого розвитку подій, з художніх образів, а нав'язується користувачеві.

ТЕНІЯ (грец.) – горизонтальна поличка, яка увінчує архітрав у класичному дорійському ордері.

ТЕНСЮ (япон.) – центральна укріплена башта в замку японського феодала-даймьо, (хіродзиро, хіроямадзиро, ямадзиро). Піднесена на масивний цоколь, вона складалася з кількох (до семи) ярусів з виступаючими дахами і фронтонами. Набула поширення з 2-ї половини XVI ст. (порівн. *донжон*).

ТЕНТ (голл. < англ.) – натягнутий навіс, покриття полегшеної конструкції над спорудою.

ТЕНТИ-КОНГЕН (япон. *проти вологи*) – первісне житло в Японії, те саме, що і *татена*.

ТЕОДОЛІТ – прилад, призначений для вимірювання горизонтальних і вертикальних кутів.

ТЕОКАЛЛІ (грец.) – 1. Святилище давніх народів Центральної Америки у вигляді майданчика зі стелами. 2. Ступінчаста піраміда з храмом і вівтарем вгорі, до яких з одного або кількох боків вели круті сходи. Характерна для здчества майя, тольтеків, ацтеків й інших народів.

ТЕОЛОГЕЙОН (грец. *місце говорити*) – спеціальний підвищений майданчик в античному театрі, де виступали актори в ролі богів.

ТЕОРІЯ АРХІТЕКТУРИ – наука про природу, специфіку архітектури та її загальні закономірності. *Т. а.* охоплює розробку фундаментальних проблем архітектури: її соціальних і функціональних аспектів, формо- і стилеутворення, семантики, естетики та художньої образності, а також конструктивно-технічної, економічної, соціально-культурної і екологічної обумовленості архітектурної діяльності, етнокультурних і регіональних особливостей, збереження історико-культурних цінностей, архітектурної спадщини, взаємин традицій і новаторства, творчого освоєння історичного досвіду; виявлення і вивчення пам'яток архітектури та містобудування, закономірностей і особливостей процесу розвитку професійної майстерності з давніх часів до сучасності, ролі та місця архітектури певної країни у світовому архітектурному процесі, творчості майстрів архітектури. *Т. а.* розглядає архітектуру як мистецтво проєктувати та будувати будівлі й споруди, створювати матеріально організоване середовище. Основою предмета *т. а.* є загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування архітектури як мистецтва, її сутність, зміст і форми.

ТЕОРІЯ ДИЗАЙНУ базується на наукових принципах прикладної геометрії та виявлених закономірностях ергономіки, технічної естетики.

ТЕПІДАРІЙ (лат. *piscina* вода) – приміщення з теплою водою, яке знаходилося між фригідарієм і кальдарієм у термах Стародавнього Риму.

ТЕПЛА ЦЕРКВА – те саме, що і *зимова церква*.

ТЕПЛОЄМНІСТЬ – здатність матеріалу акумулювати теплову енергію, Питома теплоємність – це кількість тепла, яке необхідно передати 1 кг певного матеріалу, щоб підвищити його температуру на 1°C.

ТЕПЛОЗАСВОЄННЯ – здатність матеріалу поглинати тепло в контакті з іншими матеріалами.

ТЕПЛОПРОВІДНІСТЬ – здатність матеріалу передавати тепло від однієї своєї частини до іншої в силу теплового руху молекул. Передача тепла в матеріалі здійснюється кондукцією (шляхом контакту частинок матеріалу), конвекцією (рухом повітря або іншого газу в порах матеріалу) і випромінюванням. Розмірність теплопровідності – Вт/мК.

ТЕРАКОТА (італ. *terracotta* випалена земля) – неглазурована кераміка з кольорової глини. Після випалення отримує характерні кольори і фактуру (грубозернисту або поліровану).

ТЕРАМАРА (італ. *terramara* зипсований, земля і мергель) – укріплене поселення, що будувалося в Північній Італії в бронзову добу. Спочатку зводились на річках, неподалік від берега, на штучних майданчиках, що спирались на палі. Пізніше складались зі споруд, поставлених на невисоких штучних пагорбах з каменю і насипного ґрунту, у які заглиблювалися палі. Ці *т.* отримували регулярне розпланування, трапецієподібний абрис, оточувались валом і ровом.

ТЕРАС-ХАУС (англ.) – житлова секція з приміщеннями в кількох рівнях і окремими виходами. Започаткована у 2-й половині XVIII ст. архітекторами братами Р. і Дж. Адам для квартальної забудови міст Англії.

ТЕРАСА (франц. < лат. *terras* земляний насип) – 1. Відкритий з усіх боків чи напіввідкритий горизонтальний або трохи нахилений майданчик на природному більш-менш крутому схилі. 2. Легка добудова до споруди у вигляді великого за розмірами балкона, стеля якого підтримується стовпами (порівн. *веранда*).

ТЕРАСОВИЙ САД – твір садово-паркового мистецтва, де широко використовуються природні та штучні тераси для створення різних образів, сформованих різноманітними насадженнями, будівлями, скульптурами, малими архітектурними формами, водоспадами і фонтанами. Значного поширення отримали в мистецтві Стародавнього Риму. До терасових садів прийнято відносити висячі сади, італійський парк.

ТЕРЕМ (грец. *житло*) – 1. Приміщення над верхнім ярусом у хорах. 2. Окрема житлова башта, з'єднана переходами з хорами, на її розі влаштовувалась невеличка оглядова башта. *Т.* оточувався гульбищем, яке призначалося для прогулянок і дитячих розваг.

ТЕРИТОРІЯ (лат., від *земля*) – 1. Частина земної кулі (суходіл, води і повітряний простір над ними), що належить певній державі або входить до складу якої-небудь частини світу. 2. Земельна ділянка, що зайнята населеним пунктом, підприємством, установою тощо. 3. Адміністративно-територіальна одиниця в ряді держав (Австралія, Аргентина, Бразилія, Венесуела, Індія, Канада, Ліберія, Мексика, Нікарагуа); виділяється поряд з основною адміністративною одиницею за ознаками меншої обжитості, гіршої освоєності тощо.

ТЕРМЕ – 1. Розбірна кибитка ногайців, що мала великі розміри. 2. У калмиків кибитка, остов якої складається з 6–12 решіток (порівн. *гер*).

ТЕРМИ (лат. < грец. *теплі джерела*) – давньоримська лазня, де крім приміщень для миття мала група приміщень для відпочинку і розваг – спортивні зали, приміщення для зібрань, екседри для бесід тощо. Основою являлися послідовно розташовані на одній осі *фригідарій* (з холодною водою), *тепідарій* (з теплою водою) і *кальдарій* (з гарячою). Поряд з ними знаходилися лаконік, нататій, вестибюлі, приміщення для масажу тощо. В основному *т.* отримували симетричний план, нарядне оздоблення інтер'єрів, найзначніше являли собою замкнені архітектурні ансамблі.

ТЕС, ТЕСИНА, ТЕСИНИ – тесані дошки для обшивки будівель.

ТЕСНИНА (укр.) – те саме, що і *панель*.

ТЕССЕРИ (лат.) – шматочки смальти в мозаїці.

ТЕСТ (англ. *випробування*) – коротке стандартне завдання, метод випробування, що застосовується в різних галузях науки для одержання кількісної характеристики певних явищ.

ТЕТ-ДЕ-ПОН (франц.) – передмостна укріплена позиція; має місце: ~ **подвійний** –

укріплення попереду і позаду мосту, на обох берегах річки.

ТЕТРАЕДР (грец., від *чотири* і *грань*) – фігура чотиригранника.

ТЕТРАКОНХ (грец. *чотири раковини*) – споруда з чотирма півкруглими об'ємами, перекритими конхами, навколо центрального ядра, яке звичайно отримувало в плані прямокутну форму і виділялось наметом або куполом (порівн. *квадрифолій*).

ТЕТРАПЛОН (грец. четверо воріт) – триумфальна арка з двома взаємно перпендикулярними проїздами.

ТЕТРАСТИЛЬ (грец. *чотириколонний*) – тип античного храму з чотирма колонами на торцевому фасаді.

ТЕХНІЗАЦІЯ (грец.) – оснащення технічними засобами, впровадження їх.

ТЕХНІКА (грец. *майстерність, мистецтво*) – 1. Майстерність здійснення штучних об'єктів, процесів і явищ. 2. Створювані людиною матеріальні засоби, а також правила користування цими засобами, що становлять технічні знання. 3. Вміння та спосіб виконання певних дій, наприклад, *т.* виконання креслень.

ТЕХНІЦИЗМ – 1. Надання надмірного значення зовнішньому, формальному боку справи на шкоду її суті. 2. Надмірне захоплення зображенням у художньому творі техніки, процесів виробництва тощо.

ТЕХНІЧНА ЕСТЕТИКА – теорія художнього конструювання, *дизайну*.

ТЕХНІЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ БУДІВЛІ – комплекс робіт, спрямованих на забезпечення справності елементів будівлі або заданих параметрів та режимів її технічного обслуговування.

ТЕХНОГЕННИЙ ЛАНДШАФТ – різновид ландшафту, де людина (промислова діяльність) виступає центральним чинником, що визначає його функціонування і структуру.

ТЕХНОЛОГІЯ (грец.) – 1. Сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь; 2. Сукупність способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій, процеси, що супроводять ці види робіт.

ТЕХНОЛОГІЧНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ – властивість продукції, що полягає у пристосованості її до виробництва в потрібному обсязі; її показниками можуть бути енергоємність, матеріалоємність, собівартість тощо.

ТЗЕБІ – один з типів буддійського храму у вигляді ступи, який вживався в Бірмі.

ТИБЛІ – кілочки з твердого дерева, які з'єднують колоди по довжині.

ТИК – рід багаторічних деревних рослин родини вербенових. Поширені у вологій лісовій смузі Південної та Південно-Східної Азії, на о. Ява. Деревину *т.* використовують у суднобудуванні, виробництві меблів тощо. Інша назва – тикове дерево.

ТИМΠΑН (грец. *бубон*) – 1. Внутрішнє поле фронтона різної форми (трикутної, лучкової тощо), яке обрамоване нахиленими і горизонтальним карнизами. 2. Поле між архівольтом, пілястрами (напівколонами) та антаблементом. 3. Заглиблена частина площини стіни, яка може бути зайнятою скульптурою, вікном і розташована між аркою і балкою або горизонтальною тягою, що її пересікає чи з'єднує імпости (порівн. *люнет*).

ТИН (укр.) – 1. Огорожа з лози навколо сільської садиби. 2. Оборонна стіна з щільно розташованих поруч колод, які вертикально вриті в землю і загострені вгорі.

ТИНДЕ (молд.) – сіни, розташовані в тричастинному молдавському будинку між житловим приміщенням (кемаре) і вітальною (каса маре).

ТИНЬК (укр.) – покриття поверхні конструктивного елементу шаром з будівельного розчину, що зроблений з піску і вапна, гіпсу або цементу (синонім – *штукатурка*). Має місце: ~ **теразитовий** – виконаний на білому цементі з додатками барвників і мармурової крихти.

ТИП (франц., від грец., *відбиток, форма, зразок*) – 1. Зразок, модель, форма, яким відповідає певна група предметів, понять, явищ; марка. 2. Характерна будова тіла, зовнішність людини, пов'язані з її належністю до певної етнічної категорії; гатунок, сорт. 3. Художній образ у мистецтві; 4. індивідуалізм, екземпляр.

ТИПІЗАЦІЯ – 1. Художнє узагальнення певних життєвих явищ; одна з особливостей творчого методу літератури і мистецтва. 2. Зведення виробництва різноманітних виробів і машин, спорудження будівель, технологічних процесів тощо до невеликої кількості вибраних типів.

ТИПОВІСТЬ – поєднання в одному предметі чи явищі індивідуальних, своєрідних рис, ознак і властивостей, характерних для сукупності предметів, явищ.

ТИПОЛОГІЯ (грец. *відбиток і вчення*) – метод наукового пізнання, при якому система об'єктів розчленована і згрупована за типами. В образотворчому мистецтві реалізується в розподілі творів по жанрам. У дизайні та архітектурі будівлі класифікуються відповідно до їхнього цільового призначення, вивчається залежність розпланування і об'ємно-просторової структури від функціональних потреб, конструктивних особливостей, технологічних можливостей. Типологічний метод розгляду й оцінки будівель необґрунтовано став переважувати у XX ст. не тільки в радянських, але й у закордонних дослідженнях з історії архітектури, оскільки дозволяв уникнути розгляду світоглядної, образної проблематики, складних питань стильового розвитку.

ТИРГ (молд., з осетинської) – 1. Торговельно-ремісничий посад біля сильно укріпленої фортеці в Молдові XV ст. 2. Сіни з коморою у житловому будинку заможного осетина.

ТИРМЕ – розбірна решітчаста юрта, яка покривалась повстю. Слугувала літнім житлом башкир-скотарів (порівн. *бура аласик*).

ТИРС (грец.) – деталь декоративного вбрання, яка зображалася у вигляді жезла бога Діоніса – палки, увитої плющем, виноградною лозою і листям.

ТИТУЛ – в Україні найменування которису капітального будівництва об'єктів, включених до титульних списків.

ТИЧИНСЬКИЙ БУДИНОК – тип селянського житла, що сформувався у середньовічній Швейцарії. Представляв собою невелику муровану споруду з дерев'яною лоджією на другому поверсі, яка використовувалась для сушіння тютюну, кукурудзи тощо (порівн. *альпійський будинок, сенготардський будинок, енгадинський будинок, бернський будинок*).

ТИЧКОВИЙ РЯД – горизонтальний ряд цеглин з торцевими гранями на чільному боці.

ТИЧОК – торцева грань брускової цегли, найменша за розмірами.

ТІ – металева парасолька, яка увінчувала чалаа, йве, чахмау, карниз і чашу над дзвоноподібною основою бірманської ступи, зеді або пато.

ТІГАЙДАНА (япон.) – ніша з декоративними полицями, яка стала характерною для японського житла в період Муроматі.

ТІГІ (япон.) – звисаючий над стіною край покрівлі, що відзначався сильним виносом і утворював глибокий навіс. Характерний для синтоїстських храмів у Японії.

ТІГРЕМТ (араб.) – укріплений житловий будинок у середньовічній Мавританії. Багатоповерховий, відзначався масивними сирцевими або глинобитними стінами, завершеними зубцями і прикрашеними рельєфним або розписним орнаментом. У середині знаходився двір (порівн. *касба, ксар*).

ТІК (укр.) – частина селянської садиби у вигляді майданчика для обмолоту і просушування хлібних снопів.

ТІМ, ТІМА (араб.) – міський торговельний заклад у вигляді вулиці, перекритої куполами, або галереї в архітектурі середньовічної Середньої Азії. Зазвичай входив до комплексу громадських споруд, відзначаючись живописністю архітектурних форм і виразним силуетом.

ТІМШЕНТ – в'язуча речовина типу цементу з низькою теплопровідністю, що була у середньовічні часи винайдена арабами для монументального будівництва в північній Африці, зокрема в Алжирській Сахарі. Виготовлявся з каменю і піску.

ТІН (кит.) – легка дерев'яна альтанка, що зведена для прикраси стародавнього китайського саду (порівн. *дянь, лоу, ге, тай, лан*).

ТІПІ – житло північноамериканських індіанців, що мешкали у преріях, виконане у вигляді конічного намету, який зводився з жердин, обтягнутих шкірами (порівн. вігвам).

ТІФОН (грец.) – популярний в античному мистецтві персонаж, якого часто зображали на декоративних рельєфах, антефіксах тощо. За грецькою міфологією – велетень, син богині землі Геї і Тартара, який мав сто голів і сто рук, етруски уявляли його крилатим і зі змієподібними ногами драконом.

ТОБІРУУ – позолочені півкулі на пурпурному фризі ламаїстського храму в Бурятії.

ТОДА (інд.) – житло корінних мешканців Індії у вигляді прямокутної будівлі, перекритої дерев'яним склепінням, подібним до стародавніх чайтій, із солом'яною покрівлею.

ТОЙХОБАТ (грец. *стіна і ступаю*) – узорчастий, з рельєфним орнаментом плінт коринфського ордеру. Виник в архітектурі еллінізму.

ТОКІ – торговельна споруда, розташована на перетині головних вулиць у середньоазіатському місті (синоніми – *так, такі*).

ТОКІО (япон.) – капітель японської колони у вигляді системи кронштейнів (порівн. *доугун*).

ТОКОНОМА (япон.) – невелика, вистелена циновками ніша над підлогою у приймальні японського житлового будинку, де зберігалися вази з вітками й квітами (ікебана) та сувій з живописним зображенням або каліграфічним написом.

ТОЛБУТ – ратуша у невеликому місті. Зводились з баштами в Шотландії XVI–XVIII ст., відзначались суворим виглядом.

ТОЛІ, ТОЛЬО – позолочені диски випуклої форми, які прикрашали фриз на фасаді буддійського храму в Бурятії та Монголії.

ТОЛОКА – громадський спосіб будівництва.

ТОЛОС (грец.) – кругла у плані будівля, часто з купольним завершенням.

ТОЛЬ (франц.) – покрівельний та гідроізоляційний матеріал (картон, просякнутий дьогтьовими речовинами), що застосовується у будівництві.

ТОН (грец. *напруга*) – 1. Одна з характеристик кольору, що визначає його відтінок (червоний, жовтий, лимонний, бузковий тощо). 2. У монументальному живописі назва загального відтінку, який узагальнює і підпорядковує собі всі кольори і надає цілісність колориту. Залежно від переважання тих чи інших кольорів *т.* може бути сріблястим, золотистим, теплим або холодним. Термін також вживається для визначення світлоти кольору. **ТОНАЛЬНІСТЬ** – переважаючий колір, що створює відповідну емоційну настроєність. Див. також: *колорит, тон.*

ТОНБА – куля на маленькій піраміді для прикраси наличника тощо (синонім – *тумба*).

ТОНДИР (вірм.) – 1. Піч для випікання коржиків у Вірменії. 2. Глиняний глечик, заритий у землю.

ТОНДО (італ. *круглий*) – архітектурна або декоративна деталь, живописний твір чи скульптурний рельєф у формі круга, диску.

ТОНДРАТУМ (вірм.) – кухонне приміщення в народному житловому будинку вірмен.

ТОНКІСТЬ ПОМЕЛУ – характеристика дисперсності в'язучих, пігментів, наповнювачів. *Т. п.* визначається залишком на стандартному ситі в процентах по відношенню до початкового навішування матеріалу.

ТОНСАУНБ'ЯЙН ЕЙМ – триярусна покрівля над житловим будинком привілейованих осіб у середньовічній Бірмі.

ТОНДО (італ. *круглий*) – архітектурна чи декоративна деталь, живописний твір чи скульптурний рельєф у формі круга, диску.

ТООНО (монг.) – верхнє дерев'яне кільце юрти (докл. див. *гер*), що існувало в Монголії кількох видів: складене, гнуге, дурбетське, сархінаг тощо. Пізніше вживалося в будівлях тувинців та інших народів.

ТОП-ТІМБЕРС – мор. верхня частина шпангоута на дерев'яному судні.

ТОПАЗ – мінерал із класу силікатів, зазвичай прозорий, безколірний чи блакитний, солом'яно-жовтий, червонуватий, окремі камені використовуються як коштовні.

ТОПЕНАНТ – снасть, що підтримує кінець реї, щогли, стеньги тощо.

ТОПІАРНЕ МИСТЕЦТВО – фігурне стриження дерев і кущів у регулярному парку.

ТОПСЕЛЬ – косе, трикутної форми вітрило, що підіймають над іншим вітрилом.

ТОПТАК (укр.) – млин для розмелювання зерна, що складався з двох приміщень для приводу і механізму помелу. Заглиблений у землю привід являв собою дощатий круг, на якому топталися коні чи воли (звідсіля й назва).

ТОР (лат. *вузол*) – 1. Те саме, що і вал. 2. Вал бази іонічної колони, який часто збагачено горизонтальними канелюрами.

ТОРАНА (інд.) – парадні ворота в огорожі навколо ступи у північних районах Стародавньої Індії. Звичайно вони пишно оздоблювались різними скульптурними зображеннями божеств, тварин і епізодів з життя Будди, розташовуючись за сторонами світу. За часів Середньовіччя зводились на головних вулицях міст Південної Індії та на Цейлоні як тріумфальні під час свят і урочистостей, отримуючи пишне оздоблення.

ТОРГ, ТОРЖИЩЕ, ТОРЖОК – торгова площа давньоруського міста, що знаходилась у посаді та біля воріт дитинця, під захистом його укріплення.

ТОРГОВЕЛЬНИЙ РЯД – розташована поруч низка крамниць, які зазвичай об'єднуються галереєю перед чільними фасадами. *Т. р.* характерний для архітектури Російської імперії XVIII–XIX ст., де відзначався не тільки функціональним призначенням (продаж певних товарів), а й формами колонних і аркових галерей.

ТОРЕВТИКА (грец. *вирізаю*) – мистецтво рельєфної обробки металевих виробів холодним способом (техніки карбування, тиснення, гравіювання, філігрань тощо).

ТОРЕЦЬ – 1. Поперечний розріз колоди. 2. Бічна площина будівлі. 3. Прямокутний або шестикутний короткий брусок (торцева шашка), що призначений для влаштування підлог або мощення дорожніх покриттів.

ТОРІІ (япон.) – священні ворота перед входом до храму або до монастиря в Японії. Виконані з цінної деревини, вони вирішувалися у вигляді двох стовпів, з'єднаних угорі однією горизонтальною жердиною та другою з кінцями, вигнутими догори. Якщо дорогою до храму встановлювалося кілька *т.*, то утворювався наскрізний коридор.

ТОРКРЕТ-БЕТОН – бетоноутворення, бетонна суміш пошарово наноситься на поверхню під тиском стисненого повітря.

ТОРКРЕТУВАННЯ – процес бетонування або тинькування під дією стисненого повітря з використанням цемент-гармати.

ТОРРЕ (італ.) – назва башти в середньовічній Італії.

ТОРРЕХОН (ісп.) – міський замок в Кастилії. Споруджувались незабаром після Реконкісти і відзначались суворим виглядом.

ТОРС – тулуб людини. Скульптурне зображення тулуба людини.

ТОРСАДА – орнаментальний мотив.

ТОРСІЙНІСТЬ – пов'язана з крученням.

ТОРУС (грец., лат. *виступ*) – архітектурний облом у формі загостреного вала, часто вживається в базі колон класичних ордерів.

ТОРФОІЗОЛЯЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ – теплоізоляційні матеріали, отримані з молодого торфу – моху-сфагнуму, що не перегнив, шляхом приготування пульпи (формувальної маси, що складається з води і 5–10% торфу) з подальшим формуванням і тепловою обробкою. Середня щільність торфоізоляційних матеріалів – 200–300 кг/м³.

ТОРХАУЗ (нім. *ворітна споруда*) – башта над головними укріпленими воротами європейського середньовічного міста.

ТОРШЕР (франц. *факел*) – переносний високий напільний світильник (порівн. *бужеро, жирандоль, канделябр*).

ТОРШОН – 1. Бавовняна тканина з негустим переплетенням ниток. 2. Папір із шорсткою (часто схожою на переплетення тканини) поверхнею, що застосовується для малювання, зокрема зручно для зображень акварельними фарбами.

ТОСКАНСЬКИЙ ОРДЕР – система стійково-балкових конструкцій, що була розроблена етруськими і давньоримськими зодчими. Є спрощеною модифікацією доричного: гладенька колона з базою теж завершена шийкою, ехіном і абакою, тенія над архитравом не ма-

ла регул з гуттами, фриз в антаблементі гладенький без тригліфів і метопів, карниз підтримується лише каблучком тощо. Поширений у класичній архітектурі.

ТОСУ – низка службових приміщень дзен-буддійського монастиря або храмового комплексу, розташованих у західній частині.

ТОТОЖНІСТЬ – цілковита схожість чогонебудь, подібність одного до одного за своєю суттю й зовнішніми ознаками та виявом.

ТОЧКА ВИДОВА – перспективна проєкція (зображення) об'єкта дизайну середовища у вигідному наочному чи художньому ракурсі.

ТРАВЕРС (франц.) – 1. Поперечний брус, перекладина. 2. Поперечний земляний насип, що захищає укріплення від поздовжнього обстрілу. Вживались: ~ **обхідний** – острівно розташований між розгалуженнями траншей чи ходів сполучення; ~ **примикаючий** – тільки з одного боку огинається ходом сполучення або траншеєю; ~ **рухомий** – переносний оборонний пояс з горизонтальних фашин, які покладені на дерев'яні балки між стійками з підкосами.

ТРАВЕРСА, ТРАВЕРЗА – 1. Поперечна перекладина в машинах, верстатах, спорудах, а також бантина для підвішування вантажів у вантажозахватних пристроях. 2. Поперечна балка для кріплення ізоляторів у верхній частині стовпа електричної або телеграфної лінії.

ТРАВЕРТИН – вапняковий туф, що його відкладають кальцієвмісні мінеральні джерела; використовується як будівельний матеріал.

ТРАВЕЯ (франц. *прогін, ряд*) – прямокутна в плані чарунка простору нефа у романському або готичному храмі під одним хрестовим чи зімкненим склепінням, що підтримується чотирма, інколи шістьма підпорами.

ТРАДИЦІЙНІСТЬ – наслідування попередніх зразків.

ТРАДИЦІОНАЛІЗМ – 1. Дотримування традицій, переважно віджилих, консервативних. 2. Узагальнена назва художніх напрямів, які не поділяли радикальних устремлінь авангардизму.

ТРАДИЦІЯ (лат. *оповідання*) – використання історичного досвіду в архітектурі й образотворчому мистецтві сучасниками і наступними поколіннями.

ТРАКТИР (рос.) – те саме, що і *корчма*.

ТРАНЕЦЬ – 1. Плоский зріз корми у кораблів, яхт, шлюпок тощо. 2. Міцна дерев'яна пластина, до якої кріпляться двигуни в моторних човнах, яхтах тощо.

ТРАНСАВАНГАРД – термін для нових напрямів в образотворчому мистецтві останніх десятиліть XX ст.

ТРАНСЕПТ (англ. < лат. *огорожа*) – поперечний неф християнського (в основному католицького) храму, що має хрестоподібний план. У низці споруд, що мають прямокутний план, транспент також має місце, виділяючись значними розмірами. У низці храмів існував: ~ **подвійний** – розташований зі східного і західного боків у Німеччині, або два паралельні, що часто мало місце у Франції та Англії. *Т.* інколи помилково називають лише гілки поперечного нефу, що виступають за межі поздовжніх стін.

ТРАНСПОЗИЦІЯ – переміщення, перестановка.

ТРАНСПОРТАБЕЛЬНИЙ – зручний, придатний для транспортування; такий, що його можна перевозити транспортом.

ТРАНСПОРТИР – креслярський прилад, що має форму півкола, поділеного на 180°, з лінійкою; за його допомогою будують і вимірюють кути на кресленнях.

ТРАНСФОРМАЦІЯ (лат. *перетворення*) – пристосування будівлі для інших потреб.

ТРАНСФОРМЕР – дитяча іграшка, яка може набувати різної форми – від ляльки-солдата до космічного корабля; різновид дитячого конструктора.

ТРАНСФОРМУВАННЯ – дія за значенням трансформувати (змінювати форму) і стан за значенням трансформуватися.

ТРАНШЕЯ (франц.) – заглиблений у землю шлях для сполучення між оборонними спорудами.

ТРАП – 1. Сходи або драбина на судні. Драбина, що опускається за борт для входу на судно або спускання з нього. Пристосування для входу пасажирів з приплаву на борт судна й виходу з нього. Приставна драбина або механізований засіб для входу в літак і виходу з нього. 2. Отвір для стікання води в каналізацію (у лазнях, пральнях та інших виробничих приміщеннях).

ТРАПЕЗНА (грец. *стіл*) – 1. Загальна їдальня з підсобними приміщеннями і церквою у монастирі. Спочатку зводились досить простих форм, згодом зали стали просторими, зі склепіннями, що підтримувались одним чи кількома стовпами. 2. Простора невисока прибудова до західного боку російського храму, що збільшувала місткість під час престольних свят, а також призначалась для інших потреб громади.

ТРАПЕЦІЯ – 1. *Мат.* чотирикутник, у якому дві протилежні сторони (основи) паралельні, а дві інші (бічні) – не паралельні. 2. *Спорт.* гімнастичний прилад, що складається з горизонтальної поперечки, підвішеної на двох тросах або мотузках.

ТРАСА – 1. Лінія, що вказує напрям проходження, пролягання чогось. 2. Широкий асфальтовий шлях, що з'єднує великі міста, важливі об'єкти тощо. Смуга землі, якою проходить лінія електропередачі. 3. *Спец.* головна вісь деяких споруд, що являє собою ламану лінію або ряд прямих ліній, з'єднаних кривими.

ТРАФАРЕТ – 1. Платівка з картону, металу тощо, у якій прорізано малюнки, літери або цифри для їх швидкого відтворення на якійсь поверхні. Малюнки, літери тощо, зроблені за допомогою такого приладу. 2. Загальноприйнятий або визнаний зразок, що його наслідують, зазвичай, сліпо; шаблон, штамп.

ТРАХЕЛІЙ, ТРАХЕЛІОН (грец. *шийка*) – верхня частина стовбура колони, що відділяється гіпотрахеліоном у дорійському ордері, астрагалом в іонійському.

ТРАХІТ – світла вивержена гірська порода зернистої будови, що має у своєму складі переважно польові шпати.

ТРЕК (англ. *шлях*) – споруда для тренувань з велоспорту і мотоспорту у вигляді доріжки замкненої форми з твердим покриттям, виконаним з дерева, бетону, асфальту. Складається з двох прямих відрізків з нахиленими віражами, що в плані вирішені у вигляді півкола або параболи. У середині доріжки обмежені бровкою, зовні – бар'єрами, які відділяють їх від трибун для глядачів. *Т.* підрозділяються на відкриті й закриті, спринтерські, напівстаєрські, стаєрські та комбіновані, тобто мотовелодроми.

ТРЕЛЬЯЖ (франц.) – 1. Легкі, в основному дерев'яні ґрати для зелені, що в'ється. Отримували прямокутні, аркові, віяльні та інші форми. Інколи мали величезні розміри та виконувались у вигляді палацових фасадів і збагачувались колонами, вазами і скульптурами. Переважно прикрашали регулярні парки і сади; 2. Орнаментальний мотив у вигляді решітки із зеленню. 3. Туалетне дзеркало з трьох стулок.

ТРЕЧЕНТО – термін, яким в історії мистецтва окреслюється італійське мистецтво XIV ст.

ТРИАНГУЛЯЦІЯ (лат. *трикутник*) – система пропорціонування споруд за допомогою

трикутників (докл. див. *пропорційна система*). Найпоширенішою була у Стародавньому Єгипті та в західно-європейській архітектурі готичного стилю.

Трибелон (грец.) – тричастинний портал для входу до християнського храму.

Трибун (лат.) – глуха основа підбанника, що має великий поперечник.

Трибуна (франц., італ. < лат. *підвищення*) – 1. Місця для глядачів, що підіймалися кількома рядами, або окремо створені й виділені навісом. 2. Споруда для виступу оратора. 3. Лоджія в іспанській архітектурі. На поч. XX ст. мала вигляд огороження, тло прикрашалось майоліковими композиціями (порівн. мірадор).

Трибунал (лат.) – 1. Підвищені на один-два яруси і відповідним чином оформлені місця для поважних осіб (наприклад, суддів) у залі засідань. 2. Пам'ятник на честь видатної особи в Стародавньому Римі.

Тривіальний (лат., від *перехрестя шляхів*) – звичайний, буденний, заяложений, позбавлений свіжості й оригінальності.

Трига (лат. *три* і *упряж*) – скульптурна група з колісниці, запряженої трьома кіньми, що розміщалася на споруді, тріумфальній арці (порівн. *біга, квадрига*).

Тригліф (грец. *тричі вирізати*) – елемент фризу дорійського антаблементу у вигляді вертикально поставленої плити з трикутними в перетині вертикальними врізами, два з яких повні й зроблені в середині, а краями – їхні половини. Розташовуються між метопами і на флангах фризу, і за осями колон або пілястр.

Тригліфійон (грец.) – фриз з тригліфами й метопами. Зазвичай вживався в дорійському ордері.

Тригональний (лат., грец.) – трикутний; Тригональна система – система, кристали якої мають форми піраміди, призми.

Трикірій (грец.) – світильник для трьох свічок, який у християнському богослужінні символізував св. Трійцю.

Трикліній, Триклініум (лат., грец. *три ліжка*) – 1. Їдальня у давньоримському житловому будинку (домусі). Багато декорувалась різьбленням та розписами. У великих будинках було по два *т.* (зимовий і літній) або чотири (весняний і літній, що виходили на північний бік перистилію та осінній і зимовий – на південний). 2. Місце для урочистої трапези зі столом і кушетками, розміщеними підковоподібно з трьох боків.

Триконх (грец. *три раковини*) – християнська храмова споруда з трьох напівкрусних, перекритих конхами, що зазвичай звернені до квадратної в плані центральної частини зі сходу, півночі й півдня.

Трилатерація – метод визначення опорних геодезичних пунктів, що полягає в побудові на місцевості сітки послідовно зв'язаних між собою трикутників і вимірювання в кожному з них усіх трьох сторін. Кути цих трикутників і положення їхніх вершин обчислюють за допомогою тригонометричних функцій. *Т.* має те саме призначення, що і *триангуляція*.

Трилисник – емблема зі скульптурним зображенням трьох листків, орнаментальний мотив.

Триліт (грец. *три камені*) – мегалітична споруда доби енеоліту і бронзи у вигляді поставлених вкупі трьох каменів, з яких два вертикальні підтримують третій горизонтальний. У подальшому *Т.* послужив основою для формування стійково-балкової системи.

Тример (англ., від *впорядкувати, врівноважувати*) – 1. Верстат для поперечного розпилювання пиломатеріалів (дошок, рейок тощо); 2. Кидальний конвеєр – пересувна вантажна машина для сипких матеріалів (сипкі матеріали відкидає вбік на 10–15 м); 3. невелика додаткова поверхня на рулях і елеронах, за допомогою якої полегшується керування літаком.

Триніжник – підставка на трьох ніжках.

Триплон – прохідний урочистий зал з колонами і трьома виходами. Бере початок у стародавній перській архітектурі.

Триплекс (лат. *потрійний*) – 1. Безосколкове скло, що складається з двох листів звичайного скла і склеювального шару (з прозорої пластмаси) між ними. 2. Процес або пристрій з трьома самостійними частинами, елементами (наприклад, триплекс-процес).

Триптих (грец.) – 1. Тристулковий складень із зображеннями на кожній стулці. 2. Композиція на одну тему з трьох частин або трьох творів.

Трирема (грец.) – античний корабель з трьома горизонтальними рядами весел.

Трисель (англ.) – 1. Косе чотирикутне вітрило. 2. загальна назва нижніх вітрил на шхунах.

Трифолій (грец. *три листа*) – 1. Частина споруди або деталь у вигляді трилисника або однакових кіл навколо рівнобічного трикутника. Вершини останнього є центрами трьох кіл. 2. Віконний проріз з трьох частин або

розпис, різьблення, що отримали трилопате-ву форму. 3. Покриття культової або іншої будівлі трилопатевої форми.

ТРИФОРІЙ (лат. *троє дверей*) – 1. Арковий проріз з трьох частин (порівн. *біфорій, дифорій*). 2. Верхня поздовжня галерея (інколи декоративна), відкрита у центральний неф собору потрійними чи подвійними арковими прорізами. У романському і готичному стилях зазвичай оперізувала неф з трьох боків; 3. Низка потрійних аркових вікон у нефі; 4. Подібна до лоджії вузька галерея, яка знаходилась під дахом бокових нефів і освітлювалась із середини собору. Мала місце в готичній архітектурі.

ТРИЧЕТВЕРНА КОЛОНА – колона, що виступає з площини стіни на 3/4 свого діаметра.

ТРИАНОН (франц.) – 1. Комплекс із розташованих поруч трьох будівель, згрупованих навколо курдонера. 2. Споруда з трьома рівноцінними фасадами. Могла отримувати П-подібний план або відповідні кріповки на фасаді. Характерна для французької архітектури XVII–XVIII ст.

ТРИСКА – напівфабрикат, одержуваний шляхом подрібнення деревної сировини. Розрізняють тріску технологічну, зелену (містить домішки листя і кори) та паливну. Технологічна *т.* використовується для виробництва деревоволокнистих і деревостружкових плит.

ТРИУМФ, ТРИУМФАЛЬНА ПАМ'ЯТКА (лат.) – монумент у вигляді обеліска, колони, кургану, храму та інших форм, призначений увічнити місце військової перемоги на полі битви, шлях переможців, видатну подію в історії народу, держави.

ТРИУМФАЛЬНА АРКА – монументальна брама з одним або трьома арковими прогонами, перекритими півциркульними склепіннями, пілонами, що збагачувались колонами, пілястрами і нішами зі статуями, зазвичай завершувалась повним антаблементом і аттиком зі скульптурною групою. Призначалася для проходження під центральним прогоном урочистого маршу військових загонів, які здобули перемогу над супротивником. *Т. а.* почали споруджувати в Стародавньому Римі для вшанування полководців; згодом, у Новий час, у багатьох європейських країнах для демонстрації військової доблесті, як пам'ятники прославленим захисникам Батьківщини.

ТРИУМФАЛЬНА КОЛОНА – монументальна споруда у вигляді колони на п'єдесталі, що

завершена скульптурою. Встановлювалась на честь військової перемоги, знаменної події або видатної особи. З'явилась у Стародавньому Римі, у Новий час розташовувалась на центральних площах, увінчувалась статуями царських осіб, полководців або алегоричними композиціями.

ТРИУМФАЛЬНІ ВОРОТА – споруда у вигляді монументальної брами з арковим проїздом або багатопрогонної колонади, яка часто зводилась на честь відвідання селища поважними особами або урочистого в'їзду до міста.

ТРОБА (лит.) – житловий будинок у Західній Литві. Прямокутний в плані, складався з 8–12 приміщень, мав кухню-димохід, розташований між чистими і господарськими сінями (порівн. *пиркя, стуба*).

ТРОМПИ (франц. < нім. *мисливська труба*) – склепіння у формі частини конуса чи четвертини сферичного купола, яке слугує як перехід від нижнього четверика до восьмирика, 16-кутника або круга верхніх частин. Вживалося для підтримки *еркерів* тощо (докл. див. *парус*). Тромпи широко використовувались в архітектурі мусульманського Сходу, країн Кавказу, мали місце також в європейському зодчестві. Прийнято виділяти: ~ **ступінчастий** – у вигляді кількох арок, які розташовані одна над другою, відповідно збільшуючись у своїх розмірах.

ТРОМПЛЕЙ – фігура з площинним зображенням у середині силуетного контуру. Встановлювалась у садибних парках, багатих особняках, церквах. Інша назва – статуя обрізна.

ТРОН (грец.) – парадне крісло царської особи, пишне оздоблення якого було розраховано для урочистих прийомів.

ТРОПЕУМ (лат. < грец. *пам'ятка перемоги, втеча ворогів*) – центрична монументальна пам'ятка на честь військової перемоги.

ТРОС – канат з рослинного або штучного волокна, а також із сталевого дроту.

ТРОТУАР (франц.) – спеціальна доріжка для пішоходів, влаштована вздовж проїздного полотна вулиці або вздовж забудови площі.

ТРОФЕЙ (франц. < грец.) – 1. Пам'ятка, що первісно споруджувалася зі зброї переможеного ворога. 2. Згодом меморіальна споруда у вигляді стовпа, монументального тумулуса або оточеного колонадою толоса, що підносилося на високому постаменті, до якого вели широкі сходи, та увінчувалося зброєю супротивника. Нерідко прикрашався фризами із зображеннями

батальних сцен, статуями воєначальників. *Т.* зводилися на честь військової перемоги, видатного полководця. Стародавніми римлянами встановлювалися у завойованих країнах, біля кордонів на відкритих, добре оглядових місцях. 2. Декоративна прикраса споруди, предмета у вигляді зображення зброї, предметів військового спорядження.

ТРОХІЛ, ТРОХІЛУС (грец.) – 1. Скоція бази іонічної колони, профільована астрагалами. 2. Те саме, що і *канелюра*.

ТРОЯНДОВИЙ САД – регулярний сад, де переважають троянди (порівн. *розарій*).

ТРУЛЛА (італ.) – циліндрична споруда в Апулії (Італія); стіни мурувалися насухо з вапнякових плит, конічний дах виконано концентричними кільцями (порівн. *катіна, толос*). Єдине приміщення не мало вікон і освітлювалося тільки через дверний проріз.

ТРЮМ (голл.) – нижня частина театральної сцени, де встановлені сценічні механізми. Інколи сучасний *т.* складається з кількох ярусів.

ТРЮМО (франц.) – 1. Простінок між вікнами, часто прикрашений орнаментами (порівн. *прясло*). 2. Високе дзеркало, яке часто розміщали в простінку.

ТРЯМА, ТРЯМ, ТРАМ, ТРЯМОК, ТРЯМКА, ТРАМОК, ТРАМКА – другорядна балка в дерев'яних спорудах.

ТУАЗ (франц. *сажень*) – давньофранцузька міра довжини, використовувалась до введення метричної системи. Існувало багато місцевих варіацій цієї одиниці. У даному випадку використовується Паризький варіант. Узаконена довжина *т.* була виготовлена в 1735 р. механіком Ланглуа із заліза. Цією одиницею користувались Кондамін, Бугер, Мопертюї та Клеро при градусних вимірюваннях у Лапландії і Перу; звідси походять назви «Toise du Pérou», «Toise du Nord». 1 Туаз = 1,949 м. 1 Туаз = 6 п'є = 72 пуса = 864 ліня.

ТУАЛЕТ (франц.) – 1. Нужник у театрах, ресторанах й інших громадських спорудах. 2. Стіл із дзеркалом і ящиками.

ТУАХУ – вівтар у сільському поселенні племен маорі в Полінезії.

ТУБА – дах над тезауном у Бірмі, що нараховував п'ять ярусів.

ТУДАМА, ТУДХАММА – дерев'яна будівля у вигляді піднесеної над землею підлоги з дахом на стовпах. Призначалася в Бірмі для захисту від сонця й дощу, як місце для екса-

менів буддійських монахів. Від зєятів вони відрізнялися багато прикрашеним орнаментальним різьбленням двоярусним дахом.

ТУКОР (кор.) – консольна конструкція складної форми, яка вживалась у корейських будівлях для підтримки далеко винесеного даху (порівн. *доу-гун*).

ТУКУЛЬ (афр.) – кругла хатина в Ефіопії з конічним солом'яним дахом, стіни якої виконувалися з дерев'яних стовпів, з'єднаних обмазаним глиною хмизом (порівн. *хедме*).

ТУМБА – 1. Кам'яна вставка під наличником у дверних прорізах. 2. Широкий і низький стовпчик у складі парапету. 3. Невисокий, масивний стовп біля воріт або проїзду до двору. 4. Те саме, що і *тонда*.

ТУМУЛУС (лат.) – оточений високою крепідою надмогильний курган з кількома етрусськими похованнями в урнах, що знаходилися у кам'яних блоках. Форма *т.* була успадкована стародавніми римлянами.

ТУН (вірм., норв.) – 1. Один із типів народного вірменського житла. 2. Селище в Норвегії; те саме, що і *грєн*.

ТУНЕЛЬ (англ. *труба*) – канал, прокладений під землею для проходу, проїзду або спеціального призначення.

ТУОЛ – розташоване на штучному насипу сільське поселення (пхум) у Кампучії.

ТУПА – середньовічне житло мешканців острова Пасхи у вигляді баштоподібної споруди з необроблених каменів, яке зазвичай використовувалося для спостережень за довкіллям.

ТУР (франц.) – наповнена землею або гравієм циліндрична плетінка для влаштування високих насипів. Переважно вживалася при спорудженні фортифікації для захисту від пуль. Синонім – *габіон*.

ТУР-БАСТІОН (франц.) – п'ятикутна кам'яна вежа на кутах загального ретраншементу.

ТУРІОН – те саме, що і *булеварді*.

ТУРЕЛЬ (ісп.) – невелика оборонна башта, якою часто забезпечувався донжон кастильського замку в Іспанії середньовічних часів.

ТУРМАЛІН (франц.) – мінерал класу силікатів, чорного, бурого, рожевого, зеленого й інших кольорів. Використовують у радіотехніці, ювелірній справі.

ТУШ (нім.) – рідка або суха фарба, зазвичай чорного, стійкого кольору, яка застосовується для креслення, малювання пензлем, пером тощо.

ТУЯМА – дах над тезауном у Бірмі, що нараховує сім ярусів.

ТХАТ (від *дхату*, санскр.) – святилище у монастирському комплексі (ваті), яке отримувало графіноподібну форму. Походило від ступи і було поширено в архітектурі середньовічного Індокитаю (Лаосу).

ТЬЕРСЕРОН (франц.) – додаткова нервюра зірчастого або хрестового склепіння, яка з'єднує підпору із серединою лієрни. Крім того, існує: **неповний тьєрсерон** – нервюра, що з'єднує підпору з контрлієрною.

ТЬОККОМОН (япон.) – спіральний орнамент, який притаманний оздобленню храмових споруд у Японії.

ТЮБІНГ – (англ., від *труба*) – елемент збірного кріплення підземних виробок (тунелів, шахт тощо).

ТЮЛЬ (франц.) – прозора сітчаста гладенька або візерунчаста тканина. Від назви французького міста Тюль.

ТЮМОН (япон.) – середні ворота храмового ансамблю в архітектурі Японії.

ТЮРБЕ (араб.) – монументальна гробниця в мусульманських країнах (синонім – *дюрбе*). Находилася біля медресе або розташовувалася окремо, нерідко у складі поховального комплексу. Первісно представляла собою невеликий призматичний обсяг з купольним перекриттям. У подальшому влаштовувалося кілька залів з ярусними переходами, обхідними галереями. Вхід виділявся високим пештаком, мінаретами, а фасади й інтер'єри прикрашались тонким різьбленим декором і кахлями з насиченою і різноманітною кольоровою гамою.

ТЯБЛО (грец.) – 1. Горизонтальний брус для встановлення ікон в іконостасі; виступ, поличка або карниз для ікони. Часто прикрашався рослинним орнаментом. 2. Склепіння або парус у храмі з іконописним зображенням. 3. Балка у наметовій стелі типу «небо».

ТЯГА – тонкий горизонтальний профільований виступ на стіні, падузі, навколо стелі або панно, виконаний за допомогою шаблону. Може бути і вертикальним.

ТЯНИВА (япон.) – чайний сад, який сформувався в Японії на зламі XVI–XVII ст. Серед дерев прокладались доріжки з каменів, освітлені кам'яними ліхтарями, вздовж яких розташовувались посудини для ритуального обмивання рук. Усі форми спрямовувались на підготовку людини до чайної церемонії в спеціальному павільйоні.

ТЯСИЦУ (япон.) – павільйон, призначений для чайних церемоній в Японії у вигляді невеликого будиночка з глинобитними стінами,

підлогою з татамі, солом'яним дахом. Усередині складався з приймальні, головної кімнати з нішею (токонама) і підсобних приміщень.

ТЯТИВА – конструктивний елемент східчастого маршу у вигляді нахиленої дерев'яної балки, на бічні грані якої спираються сходинок. Мають місце: ~ **зігнута** – короткий зігнутий брус, яким на поворотах з'єднуються сусідні марші у дерев'яних сходах; ~ **зубчаста** – нахилена підпора, по верхньому краю якої зроблені зубчасті вирізи, де закріплюються проступи й присхідці.

У

У ВУС – з'єднання дощок або брусків кінцями, що зрізані під кутом 45°.

У ДЕКСА – один з чотирьох типів ступи в Бірмі. Має четверту релігійну значимість, оскільки реліквіями були скульптури Будди, моделі храмів та інші священні зображення, виготовлені із золота чи срібла (порівн. *дату*, *парібога*, *дхамма*).

У-ДЯНЬ (кит.) – вальмовий дах над китайським будинком.

УАЙТ-СПРИТ – розчинник, суміш рідких аліфатичних і ароматичних вуглеводнів, що отримують прямою перегонкою нафти іноді з додатковим гідроочищенням. У. застосовують у лакофарбовій промисловості зазвичай як розчинник олійних фарб, алкідних емалей і лаків, мастик на основі бітуму і каучуку. Добре розчиняє всі нафтові фракції, рослинні олії та жири, органічні сполуки сірки, кисню й азоту.

УАКА – ступінчаста піраміда на платформі з храмовим святилищем вгорі й похованнями знатних осіб біля підніжжя. На відміну від теокаллі уака часто мала круглу форму в плані. Споруджувалися в стародавні часи на теренах Південної Америки.

УАМ (аббр.) – Український архітектурний модерн – стиль в мистецтві України кінця XIX – першої третини XX ст., яскравими представниками якого були брати Кричевські, Г. Нарбут, Сластіон, О. М. Вербицький).

УВРАЖ (франц. *twir*) – великоформатне ілюстративне видання з архітектури.

УГІДІЯ – ділянка землі, яка придатна для господарського використання.

УГОРСЬКИЙ ПАРКЕТ – рисунок паркету.

УДАР БАТОГА – звивиста пластична форма стеблини цикламени, характерна для композиційних вирішень будівель стильового напрямку модерн та його течій. Була започаткована майстрами Ар Нуво у Франції й Бельгії.

УЕББ, Пилип / Philip Webb(1831–1915) – бри-

танський майстер архітектури і дизайну родом з Оксфорда. Один із засновників Руху мистецтв і ремесл в британській архітектурі. Його використання форм народної архітектури продемонструвало прихильність до «мистецтва громадської забудови».

УЗВІЗ – нахилений поміст з колод, що веде на другий ярус господарської частини житлової будівлі, який часто застосовувався у дерев'яному теслярстві Російської Півночі.

УЗОРИТ – облицювальний матеріал з відходів виробництва скла.

УЗОРОЧЧЯ – російськомовний термін, яким прийнято характеризувати спосіб вбрання фасадів у Московії XVII ст., що сформувався під впливом мистецтва Сходу і Заходу. Виконані в білокам'яному різьбленні рослинна орнаментация, стилізовані птахи і тварини, символічні зображення на релігійну тематику, які рясно покривали портали, фільонки, люнети, архівольти, частини стін продовжували традиції, започатковані на пізньому етапі давньоруського зодчества, які яскраво проявилися і в Галичі й Володимирі на Клязьмі.

УКІС – похила, спади́ста поверхня; схил гори, берега; бічна поверхня насипу залізниці, дороги, віконного прорізу тощо.

УКІЙО-Е (япон.) – картини (образи) мінливого світу – напрям в образотворчому мистецтві Японії

УКОСИНА – розкіс, підпора, що похило стоїть до стійки.

УКРАЇНСЬКА АРХІТЕКТУРА – це термін, який описує традицію творення будівель і споруд, які організують середовище для життя і діяльності людей, що будувалися на теренах України з давніх часів до сьогодення.

УКРАЇНСЬКИЙ ДИЗАЙН – мистецтво проектування у всіх його проявах, яким володіють громадяни України.

УКРАЇНСЬКЕ МИСТЕЦТВО – мистецтво народу України у всіх його проявах.

УЛЕЕН – декоративний мотив у вигляді хмар зі спіралью закругленими краями, що був притаманний розписам у буддійських спорудах.

УЛУС (тюрк.) – табір юрт або кибиток кочівників.

УЛЬТРАМАРИН (ісп., *заморський*, від лат. *по той бік і море*) – мінеральний пігмент синього кольору. Використовують для виготовлення фарб, підсинювання білизни («синька») тощо.

УЛЯНДЯНЬ (кит.) – храм, що споруджений без застосування балок у середньовічному Китаї. Являв собою цегляну споруду, перекриту півциркульним склепінням, деталі котрої копіювали форми дерев'яних будівель.

УМБОН – серединна залізна бляха на щиті, яка захищала руку воїна від ударів, що пробивали щит.

УМБРА (лат. *тінь*) – природна мінеральна речовина коричневого кольору, яку використовують для виготовлення фарб.

УМУ – будівля бібліотеки у храмовому комплексі Лаосу.

УНВАН – декоративний елемент у вигляді картуша в мусульманському монументальному мистецтві.

УНГЕРС, Освальд / Oswald Ungers (1926–

2007) – німецький майстер архітектури і дизайну родом з Кайзерсешу, Німеччина, теоретик та історик архітектури, відомий як «представник радикального неораціоналізму в антитезі з певними тенденціями в нових авангард-их рухах». У. був удостоєний численних призивів, його роботи були представлені на виставках і ретроспективах. Будівлі У. характеризуються чіткою геометричною дизайнерською сіткою. Основними елементами дизайну архітектури його будівель є елементарні форми, такі як квадрат, коло, куб і сфера, які він майстерно трансформовував у своїх проєктах. Як теоретик архітектури та викладач університету, У. розробив те, що його критики називали «квадратизмом», а його шанувальники – «німецьким раціоналізмом».

УНІ (монг.) – 1. З'єднуюча ланка у вигляді тичин між ханом і тооно в конструкції монгольської юрти. 2. Нахилені балки у верхній частині юрти тувинців та інших тюркських народів.

УНІВЕРСАЛ – інструмент для вимірювання кутів у горизонтальних і вертикальних площинах.

УНІВЕРСАЛЬНИЙ (лат.) – всеосяжний, різнобічний, загальний.

УНІКАЛЬНИЙ (лат.) – надзвичайний у якомусь відношенні; рідкісний, винятковий, неповторний, неперевершений, небачений, нечуваний.

УНІКАЛЬНІСТЬ (лат.) – надзвичайність, рідкісність, винятковість, неповторність, неперевершеність.

УНІКУМ (лат. *єдине, виняткове*) – єдиний у своєму роді *предмет*; рідкісна річ.

УНІН – склепіння у вигляді нахилених жердин в кибитках (гер, терме) калмиків; те саме, що й *уні*.

УНІФІКАЦІЯ (лат.) – зведення чого-небудь до єдиної форми, системи, єдиних нормативів.

УНКТУАРІЙ (лат.) – приміщення в римських термах, призначене для натирання маслом і мазями.

УНЯА – круглі консолі, завдяки яким підтримується покрівля буддійської культової споруди.

УПОСАТХА-ГХАРА (санскр. *будинок зібрань*) – споруда для здійснення обрядів посвячення і церемонії сповіді монахів. Про інші споруди в буддійському монастирі (віхарі) на Цейлоні див. *бодхі-гхара, дхату-гхара, патіма-гхара, дхамма-сала, вата-да-ге, хета-да-ге, пілі-маге*.

УПРАВЛІННЯ – 1. Сукупність важелів у кабіні пілота для приведення в дію елементів оперення; важіль управління (на невеликих літаках) або штурвал (волант) служать для управління кермом висоти і елеронами, керуючі педалі або (рідше) важіль повороту – для приведення в дію керма повороту. 2. Дія на певний процес (об'єкт у.) з метою забезпечення бажаного його перебігу; спостерігається в біологічних і застосовується в технічних та економічних системах.

УРАСА (монг.) – простора, кругла в плані якутська юрта з конічним верхом. Має вигляд берестяного корпусу, скріпленого каркасом із жердин. Використовувалась як літнє житло (порівн. *буорджіє, хотон*).

УРБАНІЗМ (франц. від лат. *міський*) – напрям в архітектурі та містобудівництві ХХ ст., за яким міста повинні розвиватися без будь-яких територіальних обмежень і щільно забудовуватися великими будинками.

УРБАНІЗОВАНИЙ – який характеризується ознаками, властивими великому місту.

УРБАНІСТ – послідовник *урбанізму*.

УРБАНІСТИКА – наука про принципи просторового планування міст і селищ; цей термін зазвичай вживається як синонім *просторового планування*.

УРНА (лат.) – 1. Ваза для збереження праху померлого. 2. Пляма на лобі з коштовних матеріалів – одна з характерних ознак статуй Будди в середньовічній Бірмі.

УСИПАЛЬНЯ – склеп для поховання особи чи родини.

УСІЧЕНА ПІКА – декоративна прикраса у вигляді вирізьбленого усіченого ромбу на кінцях тесин покрівлі.

УТЗОН, Йорн / *Jørn Utzon* (1918–2008) –

данський майстер архітектури і дизайну родом із Копенгагену, найвідомішим проектом якого стала будівля опери Сіднея. лауреат Прітцкерівської премії 2003 р. 2007 р. У. став першим архітектором, чий проект був прижиттєво оголошений пам'ятником Світової спадщини ЮНЕСКО.

УТИЛІЗАЦІЯ (лат., *корисний*) – використання чогось для переробки; доцільне застосування відходів, лишків у господарстві.

УТИЛІТАРИЗМ (франц., від лат. *користь, вигода*) – 1. Філософсько-етичне вчення, згідно з яким в основі людських вчинків лежить принцип вигоди. 2. Намагання мати з усього користь.

УТИЛІТАРНИЙ – (франц., від лат. *користь, вигода*) – 1. Розрахований виключно на практичне використання або вигоду, практичний. 2. Ужитковий. 3. Пройнятий *утилітаризмом*.

УТИЛІТАРНІСТЬ – утилітарний підхід до чого-небудь, намагання з усього мати користь.

УТИЛЬ – непридатні для вжитку речі, що їх можна використати як сировину (металевий брухт, ганчір'я, папір тощо).

УТЛЕГАР – *рангоутне* дерево на вітрильному судні.

УТРИМАННЯ ЖИТЛОВОГО ФОНДУ – комплекс робіт, спрямованих на створення необхідних умов проживання людей і забезпечення збереження жилих будівель.

УХНАЛЬ – те саме, що *вухналь*.

УХОЛЗА – різьблена голова дракона, яку розміщали на нижньому куті зігнутої покрівлі буддійського храму.

Ф

ФАБЕРЖЕ (Faberge) – ювелірна фірма в Росії середини XIX – початку XX ст.; вироби цієї фірми. 1842 р. Густавом Фаберже в Санкт-Петербурзі була відкрита ювелірна майстерня, згодом, з 1870 р., очолювана його сином Карлом Густавовичем Фаберже, перетворена у фірму з філіями в Москві (1887), Одесі (1890), Києві (1905), Лондоні (1908). Вироби Фаберже (годинники, прикраси, сервізи, біноклі, портсигари тощо), асоціативно інтерпретуючі історичні художні стилі (бароко, рококо, класицизм), а також виконані в стилі «модерн», відмічені унікальністю конструкторських рішень (пасхальні яйця з механічним секретом), поліхромією (дорогоцінний оброблювані камені, золото в різних фактурних і колірних поєднаннях, різнокольорові емалеві покриття), бездоганністю оздоблення.

ФАБРИКА (лат., *майстерня*) – 1. Промислове підприємство, що обробляє сировину машинним способом і якому властивий розподіл праці за операціями; виробня, виробництво. 2. Будівля такого підприємства.

ФАБРИКАТ (лат., *виготовлений*) – готовий фабричний виріб, завершений продукт виробництва, придатний для споживання без додаткової обробки.

ФАБРИКАЦІЯ (лат., *виготовлення*) – 1. Виготовлення будь-чого. 2. Виготовлення виробів фабричним способом у великих кількостях.

ФАБРИЧНИЙ – виріб – не кустарний, промисловий; ~ **ф. центр** – індустріальний центр.

ФАКТОР (лат., *той, що робить, від роблю*) – 1. Умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища; чинник. 2. Керівник технічної частини друкарні, що здійснював безпосередній зв'язок між друкарнею та замовником.

ФАКТУРА (лат., *обробити*) – 1. Якісний стан поверхні споруди, предмета, який залежить від зорового або дотичного відчуття. Її прийнято називати абстрактною. 2. Засіб художньої виразності, досягнутий своєрідністю техніки обробки різних поверхонь від рельєфної, грубозернистої до гладенької, дзеркальної.

ФАЛ (голл.) – 1. Трос, канат для піднімання на кораблі вітрил, прапорів, сигналів тощо. 2. Тонкий канат для розкриття парашута без участі парашутиста, прикріплений одним кінцем до літака, другим – до витяжного кільця парашута.

ФАЛБАЛА – оборка для обробки спідниць, чіпців і білизни.

ФАЛІНЬ (голл.) – канат, яким шлюпку прив'язують до пристані або до борту судна.

ФАЛРЕП (голл.) – трос, застосовуваний замість поручнів у забортних трапах.

ФАЛЬСИФІКАТ (лат., *підроблене*) – підроблений продукт.

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ (лат., *підробка*) – 1. Підроблення чого-небудь. 2. Підроблена річ, яку видають за справжню; підробка.

ФАЛЬТВЕРК (нім.) – декоративний мотив, що застосовувався в готичній архітектурі.

ФАЛЬЦ (нім.) – 1. Прямокутна вибірка на ребрі дошки або щита. 2. Вид шва при з'єднанні листів металевої покрівлі. Найбільш герметичним і вологонепроникним є подвійний стоячий *ф*. Це подовжнє з'єднання, яке виступає над площиною покрівлі між двома прилеглими покрівельними картинами, кромки яких мають подвійний загин.

ФАЛЬЦЕВА ПОКРІВЛЯ – покрівля з листової та рулонної оцинкованої сталі, а також зі сталі з полімерним покриттям, в якій з'єднання окремих елементів покриття виконані за допомогою *фальців*.

ФАЛЬШ (пол., від лат., *неправдивий, хибний, помилковий*) – 1. Обман, підробка. 2. Неприродність, ненатуральність.

ФАЛЬШ-БОРТ (нім., від *несправжній і борт*) – легка обшивка борту судна, вища відкритої палуби, для відгородження від хвиль тощо.

ФАЛЬШ-ПІДЛОГА – збірно-розбірні підлоги промислових будівель з вентиляльованим підпіллям. У фальш-підлозі прокладаються електротехнічні та інші комунікації.

ФАЛЬШИВО-БАСТІОННЕ НАКРЕСЛЕННЯ – фланки суміжних бастіонів занадто зближені, а кут фасів дуже тупий.

ФАЛЬШШКІЛЬ (нім., від *несправжній і кіль*) – дерев'яний чи металевий брус, що прикріплюється під кілем для оберігання його від пошкоджень або надання судну стійкості.

ФАН (кит.) – квартал стародавнього китайського міста з традиційними меридіонально-широтною орієнтацією та прямокутно-сітчастою розпланувальною структурою.

ФАНА – тип провінційного храму часів Стародавнього Риму, який будувався в лісі, мав квадратну в плані цілу і вхід зі східного боку.

ФАНЕРА – 1. Тонкі пластинки дерева, які застосовують для обклеювання столярних виробів, щоб надати їм гарного вигляду; 2. деревний матеріал, склеєний з декількох тонких пластинок дерева; те саме, що і *дикт*.

ФАНЗА (кит.) – невеликий житловий будинок каркасної конструкції, характерний для архітектури Китаю та інших далекосхідних країн.

ФАРАОНКА – виконане в різьбленні або розписі на дошці зображення жінки з пишними грудьми і риб'ячим хвостом. Характерне для російського народного теслярства.

ФАРБИ МІНЕРАЛЬНІ – забарвлені сполуки на основі неорганічних в'язучих і клею. Підрозділяються на вапняні, силікатні, цементні та клеєві.

ФАРБИ ОЛІЙНІ – суспензії пігментів і наповнювачів в оліфах. Випускаються густотертими або готовими до вжитку.

ФАРБИ СИЛІКАТНІ – забарвлені сполуки, що представляють собою суміш пігментів і наповнювачів з водним розчином калійного рідкого скла.

ФАРБИ ЦЕМЕНТНІ – водні суспензії, що складаються із суміші білого портландцементу із лугостійкими пігментами і деякими добавками для покращення властивостей.

ФАРТУХ – декоративне оформлення підвіконної частини наличника завитками, трикутниками та іншими елементами.

ФАРФОР – 1. Мінеральна маса із суміші каоліну, пластичної глини, кварцу і польового шпату (перев. білого кольору), яка після відповідної обробки просвічується в тонкому шарі; використовується для виготовлення тонкого посуду, виробів декоративного та прикладного характеру, ізоляційних матеріалів тощо; порцеляна. 2. Вироби з такої маси.

ФАРФОРОВИЙ – порцеляновий.

ФАС (франц.) – частина фортеці у вигляді оборонного вала з бруствером, ровом та іншими укріпленнями, звернена в поле, у бік супротивника.

ФАСАД (франц. < італ., *обличчя*) – 1. Проекція зовнішнього вигляду на площині. 2. Зовнішній вигляд певного боку або частини споруди. Вертикальні та горизонтальні розчленування, ритмічні чергування елементів, пропорційний лад часто відображають характер просторового вирішення інтер'єрів і конструктивні особливості, а образні характеристики посилюються декоративним вбранням. Для різних *ф.* залежно від їхнього значення прийняті назви – головний (чоловий), боковий і зворотній, згідно з орієнтацією за сторонами світу – північний, південно-східний

тощо, а відносно розташування – садовий, вуличний, дворовий, парковий тощо.

ФАСАД ВЕНТИЛЬОВАНИЙ – нині все більшого поширення набуває конструкція фасаду вентильованого із застосуванням панелей і додаткового утеплювача. *Ф. в.* поєднує швидкість монтажу, високу якість теплозахисту, довговічність, привабливий зовнішній вигляд.

ФАСЕТ, ФАСЕТКА – 1. Зрізана навскіс бічна грань чого-небудь. Наприклад, *ф.* дзеркала. 2. Відшліфована грань коштовного каменю.

ФАСКА – навскісна частина ребра чи крайки на металевих, дерев'яних тощо виробках.

ФАСОН – 1. Крій, модель, зразок, за якими шують (або пошито) одяг, взуття, головні убори тощо. 2. Зовнішній вигляд, форма предмета, виробу, будівлі тощо; зразок, модель предмета, виробу, будівлі тощо. 3. Показний шик; хизування, форс, франтівство.

ФАСОННИЙ – 1. Зроблений за певним зразком, фасоном. Ливарне виробництво – це процес одержання фасонних відливок шляхом заповнення рідким металом заготовлених заздалегідь форм, у яких метал затвердіває. 2. Пов'язаний з виготовленням виробів за певним зразком, фасоном. Автомати для фасонного і поздовжнього точіння застосовують для обточування виробу із прутка. 3. Рельєфний або тиснений, який має складну конфігурацію (про тканини). У легкій промисловості України освоєно нові вироби. Це – шотландка, креп-молодіжний, креп-український, тафта фасонна.

ФАСОННИЙ ІНСТРУМЕНТ – алмазний інструмент для фасонної (профільної) обробки природного каменю. Фрези різних конфігурацій і профілів, бури, свердла, свердла кільцеві.

ФАСТІГІЙ (лат., *вершина*) – центральний акротерій, який встановлювався над верхнім кутом фронту. Зазвичай виконувався у вигляді листків, які симетрично розходились на обидва боки.

ФАСЦІЙ, ФАСЦІЯ (лат., *пов'язка*) – 1. Одна з трьох смуг трохи нависаючих один над одним горизонтальних гладеньких уступів у класичних іонійському та корінфському архітравах. 2. Невеликий горизонтальний виступ поверхні, що нависає один над одним у наличниках, плитах тощо. 3. Те саме, що і *лікторська в'язка*.

ФАТОМ (англ.) – одиниця довжини в англійській системі мір; дорівнює 6 англійським футам (1,8 м). Див. також: *дюйм, міл, миля, нейл, палм, род, роп, фурлонг, фут, хенд, чейн, ярд*.

ФАХВЕРК (нім., *клітка і робота*) – тип конструкції малоповерхових будівель зі стінами, основою яких є каркас із дерев'яних брусків. Система вертикальних стійок з горизонтальними ригелями, підкосами й розкосами, а також заповнення між ними глиною, цеглою, каміннями та іншими матеріалами, що являла собою несучий остів споруди. Нерідко верхні поверхи виступали і нависали над хідниками вулиць. Частково оголений каркас зазвичай складав на фасадах метричний і ритмічний ряд основних членувань, які доповнювалися скульптурами і декоративними візерунками. *Ф.* характерний для забудови селищ середньовічної Європи.

ФАШИНА (нім. < лат., *жмут прутиків*) – 1. Циліндричний пучок хмизу або прутів, сніп для укріплення високих насипів, болотистих доріг, який під час військових дій підкладався під гармати при будівництві батарей. 2. Орнамент у вигляді пучка хмизу циліндричної форми.

ФАЕТОН – 1. Легкий чотириколісний екіпаж з відкидним верхом. 2. Легковий автомобіль з відкритим кузовом.

ФАЯНС – 1. Мінеральна маса з особливих сортів глини з домішками гіпсу та інших речовин, що використовується для виготовлення керамічного посуду, статуеток тощо. 2. Вироби з такої маси, випалені та вкриті поливою.

ФЕАТРОН (грец.) – те саме, що і *театрон*.

ФЕЙ-ГУАНЬ (кит.) – далеко виступаючий, консольний брус карнизної частини китайського ордера.

ФЕЙ-ЛЯН (кит., «*ширяючий міст*») – споруда моста з помітно підвищеною середньою частиною.

ФЕМ – бетонний фігурний елемент мощення, різновид бетонної тротуарної плитки підвищеної архітектурної виразності, яка створюється за рахунок наявності кольорової поверхні, великого діапазону геометричних розмірів і конфігурації виробів, підвищених експлуатаційних характеристик бетонних елементів. Галузь використання бетонних *ФЕМ* – покриття тротуарів, пішохідних і садово-паркових доріжок, внутрішньо кварталних проїздів та зупинок громадського транспор-

ту; стоянок автотранспорту, під'їзних доріг і міських магістралей з обмеженою інтенсивністю руху транспорту. Бетонні *ФЕМ* повинні виготовлятися відповідно до вимог ГОСТ 17608-91 «Плита бетонна тротуарна. Технічні умови».

ФЕН, Свере / Sverre Fehn (1924–2009) – нор-

везький майстер архітектури і дизайну родом із Конгсбергу, Баскеруд, лауреат Прітцкерівської премії 1997 р. У віці 34 років *Ф.* здобув міжнародне визнання за дизайн Норвезького павільйону на Всесвітній виставці в Брюсселі 1958 р. У 1960-х рр. він створив дві роботи, які вважають найяскравішими у його кар'єрі: Північний павільйон на Венеціанській бієнале (1962) та музей Гедмарка в Хамарі (1979). Інші помітні роботи включають Норвезький музей льодовиків у Фьорланді (2002) та Національний музей мистецтва, архітектури та дизайну в Осло (2008). Він був професором в архітектурній школі в Осло з 1971 по 1995 р. Також він читав лекції в Парижі, Штутгарті та Барселоні та в США: в Академії мистецтв Кран-брук, у Купер Юніон в Нью-Йорку та в Массачусетському технологічному інституті в Гарварді.

ФЕНАКІТ (грец.) – мінерал класу силікатів, прозорий, білого кольору. Руда берилію.

ФЕН-ШУЙ (кит.) – традиційна система розміщення і побудови споруд у китайській архітектурі, що базувалась на багатовіковому народному досвіді й була покладена в основу теорії геомантики. Для досягнення раціонального розташування, зручностей у проживанні, та прагнучи мати гарні краєвиди, враховувались особливості рельєфу, напрямок вітру, рівень річки. Так, перед будівлею мала знаходитися річка, а позаду – гори, чільний фасад – звертатися на південь, що взимку забезпечувало обігрівання приміщень косими сонячними променями.

ФЕНЬМУ (кит.) – наземні муровані гробниці в Стародавньому Китаї (порівн. *цюе, шіші, яйму*).

ФЕРМА (франц. < лат., *орендна платня*) – 1. Сільськогосподарська споруда або господарство з комплексом різних будівель. У середньовічних Нідерландах сформувалась: ~ «з довгим фронтоном» – тип селянського будинку, докл. див. *лангге-велхве*; 2. гратчаста

стрижнева конструкція перекриття великих прогонів. Прийнято розрізняти: ~ **аркова** – дугоподібна за формою, перекриває прогони понад 10 м. Є різновидом металевих крокв з шарнірними з'єднаннями елементів; ~ **вантова** – конструкція зі стрижнів, що випробовує тільки зусилля на розтяг; ~ **сегментна** – кроквяна конструкція, що несе покрівлю лучкового перетину.

ФЕРМА КРОКВЯНА – решітчаста несуча конструкція, яка служить для перекриття великих прогонів.

ФЕРМУАР (франц.) – 1. Застібка-оздоба на дорожньому намісті. 2. Долото для художнього різьблення, а також для витискання орнаментів на шкірі.

ФЕРРАТЕР, Карлос / Carlos Ferrater (1944 р. н.)

– іспанський майстер архітектури і дизайну родом із Барселони. Починаючи в 1971, *Ф.* працює у своїй студії в Барселоні. З часу своїх починань він комбінує роботу архітектора з викладацькою діяльністю: є професором архітектурного проектування. Його архітектурна діяльність над Олімпійським поселенням у Барселоні принесла йому публічне визнання в 1992 р. До його визначних робіт належать Центр Конвенцій Каталонії, Ботанічні Сади Барселони і Бенідормський Морський Променад. Суть його творчості полягає в ефективному поєднанні природних і геометричних форм, що не шкодить функціональності. *Ф.* розкриває ідеї та теми своєї архітектури з афористичною витонченістю; без риторичної демонстративності він оберігає змістовну думку, що наповнює кожну будівлю з метою її творчого мистецького вираження і з максимальною конкретикою.

ФЕСТОН (франц. < італ., *гірлянда, свято*) – 1. зубчастий профіль архітектурного елементу. 2. Прикраса у вигляді зубчатого, хвилястого мережива або язикоподібного зубця з китичкою, який часто вживається в ламбрекенах. 3. Підвіска з гірлянд, яка часто виступала у вигляді декоративної прикраси споруд в античну епоху, а також у будівлях, вирішених у стилях ренесансу, бароко, класицизму, ампіру та стильових течій XIX ст.

ФЕТИШ (франц., від порт., *амулет*) – 1. Завуявленнями первісної людини – предмет, наділений надприродною, чудодійною силою,

що був об'єктом релігійного обожнювання; ідол, болван, божок. 2. Річ або людина, яку обожнюють, перед якою сліпо схиляються; об'єкт обожнювання.

ФЕШЕНЕБЕЛЬНИЙ (англ., від *фасон, мода*) – модний, елегантний, вишуканий, той що відповідає вимогам витонченого смаку, світського тону.

ФЗАР – сільське (пхум) або торговельне поселення у Кампучії з лінійним розплануванням.

ФІАЛ (нім.) – фігурний пірамідальний гострокінцевий шпиль над пінаклем, щипцем або балдахіном, що прикрашено крабами і увінчано хрестоцвітом. Крім декоративного мав і конструктивне значення, зокрема збільшував вагу контрфорса, щоб врівноважити силу розпору *аркбутану*. *Ф.* широко застосовувався у пізньороманській, готичній і ранньоренесансній архітектурі.

ФІБЕРГЛАС (англ.) – пружний матеріал (скловолокно, просочене пластиком), з якого виготовляють переважно спортивний інвентар.

ФІБРА (лат., *волокно*) – матеріал, що виготовляють, просочуючи непоклясний ганчірковий папір концентрованим розчином хлористого цинку. Застосовують як електро-, теплоізоляційний матеріал, для ущільнення місць з'єднання в приладах і апаратах, для виготовлення чемоданів тощо.

ФІБРОБЕТОН – конструкційний матеріал, що отримують на основі дрібно-зернистого бетону, армованого тонкодисперсним синтетичним або скляним волокном, а також металевою січкою-фіброю.

ФІБРОЛІТ (лат.) – будівельний теплоізоляційний або конструкційний матеріал у вигляді пресованих плит із суміші деревної шерсті, костриці кенафу, конопель та інших волокнистих матеріалів із в'язучим матеріалом (портландцементом або магнезійним цементом). Див. також: *цемент*.

ФІБРОЛІТ АКУСТИЧНИЙ – матеріал, що отримують з деревної вовни або синтетичного волокна і мінерального в'язучого (портландцементу або гіпсу). Коефіцієнт звукопоглинання *ф. а.* не менше 0,4.

ФІГАРЕЙ – край дверної фільонки, що має клиноподібний переріз.

ФІГУРА (лат., *образ, вид*) – 1. Скульптурне зображення кого-небудь; статуя, скульптура, маняк. 2. Частина площини, що обмежена замкненою лінією, а також сукупність певним

чином розташованих точок, ліній, поверхонь і тіл. 3. Зовнішній вигляд, *обрис, форма* чого-небудь, контури, конфігурація. 4. Предмет певної форми, який є складовою частиною комплексу шахів. 5. Хрест із зображенням розп'яття або статуя святого, які ставили на великих дорогах, переважно на роздоріжжі; 6. Піраміда, зроблена з якого-небудь підручного матеріалу для подання сигналу на відстані вогнем.

ФІГУРНИЙ – 1. Зроблений у формі тварини, птаха, квітки, візерунка тощо; який має складну форму. 2. Який має частини, деталі складної форми. 3. Призначений для надання складної форми. 4. Який створює складну форму. 5. Який виконується з фігурами. 6. Пов'язаний з відтворенням людини або тварини в скульптурі. 7. Фігуральний.

ФІКСАЦІЯ – закріплення чого-небудь у певному положенні.

ФІЛЕ – ажурне в'язання; виріб, вив'язаний таким способом; вишивка на сітчастій тканині; мереживо.

ФІЛІГРАННИЙ – 1. Який потребує особливої майстерності, уваги. 2. Продуманий або опрацьований до найменших деталей, дрібниць; старанно, тонко оброблений; майстерно виконуваний (виконаний).

ФІЛІГРАННИЙ ПОСУД – посуд, оздоблений скляними кольоровими нитками, що містяться всередині скляної маси.

ФІЛІГРАННИК – фахівець, що виготовляє *філігрань*.

ФІЛІГРАНЬ – 1. Тонкий кручений золотий, срібний, мідний тощо дріт, зігнутий у складний мереживний узор; ювелірний виріб із таким узором, узорами. В орнаменті ювелірних виробів широко застосовували *ф.*, чи скань – візерунки, складені з дуже тонкого скрученого спіраллю дроту. 2. Предмети, посуд із таким вузором, вузорами. 3. Водяний знак на папері.

ФІЛОГЕЙ (грец., *землю любити*) – уособлення вечірнього Сонця, яке заходить за обрій землі. Застосовувалось в монументальних зображеннях квадриги сонячного бога Аполлона, де один з коней отримав відповідне ім'я (порівн. *аетопс, ерітрей*).

ФІЛЬОНКА (нім., *заповнення*) – 1. Трохи заглиблена гладенька або декорована ділянка стіни, дверного полотна, пілястри, що обведена рамою, яка має *прямокутну або близьку до неї форму* (порівн. *панель, панно*). Внутрішню поверхню *ф.* називають *полем*, яке

може бути на одному рівні зі стіною або вище його. Саме воно прикрашається рельєфною, живописною або орнаментальною композицією. Кути *ф.* інколи акцентують т. зв. Кнопками. 2. Дерев'яний, профільований щит, що вставляється в раму дерев'яної панелі, перегородки або дверей. 3. Вузька кольорова смужка між двома по-різному фарбованими частинами стіни. Має місце: ~ *тягнута* – з профільованим обрамуванням.

ФІЛЯРИ – великі камені, які при будівництві хати підкладаються під основу колоди стіни, якщо місце не є рівним. Те саме, що і підліжки.

ФІМЕЛА (грец.) – 1. Те саме, що і *фолос*. 2. Жертовник на честь бога Діоніса, що знаходився в оркестрі давньогрецького театру.

ФІНІМЕНТ (лат.) – композиційно складне декоративне завершення стіни або обсягу, яке характерне для архітектури європейського бароко.

ФІНІФТЬ (грец.) – емаль для покриття металевих виробів і накладання вузору на *фарфор*. Див. також: *емаль, фарфор*.

ФІОЛЕТОВИЙ – синій із червонуватим відтінком; темно-бузковий, фіалковий.

ФІРІДЕ (молд.) – плоскі ніші, які прикрашали стіни, апсиду і барабан молдовських культових споруд.

ФІРЕКХОФ (нім.) – прямокутний у плані двір селянської садиби, оточений з кількох боків житловими і господарськими будівлями. Характерний для народного будівництва середніх регіонів Німеччини.

ФІРЗЕЙТХОФ (нім.) – чотирибічний двір селянської садиби, що забудовувався житловою і кількома господарськими спорудами. Мав місце у середніх регіонах Німеччини.

ФІТІНГ – фасонна деталь, якою з'єднують труби, – муфта, трійник, коліно, ніпель, кутовий поворот тощо, якою з'єднують (на різь) труби, зокрема водовіддільну колону з основою превентора, розташованого на дні моря. Використовується практично в усіх трубопроводах. Виготовляється здебільшого з металу, втім разом з пластиковими трубами використовуються і пластикові фітинги.

ФІТОДИЗАЙН – мистецтво укладання квітів та інших рослинних елементів у розмаїтті композиції (букети, в'язанки, вінки, гірлянди, прикраси); *ф.* відомий здавна; розвивався у 2-х напрямках: декоративному (переважно в Європі) та символічному (переважно в Азії, особливо в Японії – *ікебана*).

ФІТОМОРФНЕ ЗОБРАЖЕННЯ (лат., *рослина і форма*) – стилізоване або реалістичне відтворення різноманітних рослин у монументальному і декоративно-ужитковому мистецтві.

ФЛАНЕЦЬ (нім.) – з'єднувальна частина (переважно диск з отворами для болтів) трубопроводів, резервуарів, валів тощо.

ФЛАНК (нім. < франц., *бік*) – короткий бік фортечної огорожі або польового укріплення, перпендикулярний лінії фронту, призначений для захисту підступів до сусідніх будівель. Існує: ~ **відступний** – частково зміщений вглиб бастіону заради захисту гармат.

ФЛАНКОВАНІЙ КУТ – кут між фланком і кутиною.

ФЛАНКУВАННЯ (франц.) – підкреслення центральної осі, композиційного ядра розташуванням будівель або скульптур по боках від головної споруди, домінуючого архітектурного елемента.

ФЛАПЕРОН – це різновид керуючих поверхо́нь літака, який поєднує в собі функції закрилків і елеронів. Окрім можливості управління креном або кутом нахилу літака, як це роблять традиційні елерони, обидва флаперони можуть опускатися вниз одночасно, функціонуючи при цьому як закрилки. Обидва *елерони* також можуть підійматися вгору, тоді вони називатимуться спойлеронами.

ФЛЕРОН (нім., франц.) – 1. Завершення шпиль у вигляді хрестоподібної квітки, те саме, що і хрестоцвіт. 2. Декоративна пірамідка, яка увінчує ділянки карнизу або наличнику. 3. Стилізований рослинний мотив, що нагадує в плані зображення гнutoї гілки або схожу рослинну форму і знаходиться в середині паркового партеру чи біля його межі.

ФЛЕХВЕРК (нім.) – орнаментальний мотив, був поширений у середньовічному мистецтві.

ФЛЕШ (франц. *стріла*) – польове укріплення у вигляді малого редана з тупим кутом (60–120°) звернених до супротивника фасів.

ФЛІГЕЛЬ (нім., *крило*) – 1. Прибудова до основної житлової споруди, іноді у вигляді бокового крила. 2. Невеликий житловий корпус у складі палацового комплексу.

ФЛОМАСТЕР (англ.) – різновид ручки для малювання широкими соковитими лініями, що має стрижень з фетру або повсті, насичений тушшю або чорнилом.

ФЛОР (англ.) – поперечна балка між бортами судна.

ФЛОРЕАЛЬ (франц., *квітковий*) – стиль у мистецтві, ранній різновид модерну. Художні засоби *ф.* базувались на принципах вільності та динаміки форм рослинного походження.

ФЛОРЕНТІЙСЬКА МОЗАЇКА (італ. *Pietra dura*) – різновид мозаїки, орнаменти і сюжети якої виготовляють з невеликих стулок кольорових камінців і мармуру, що нагадують окремі мазки в живописі. За аналогією з дереворізьбою цю технологію називають також різьбою по твердому камінні. Вважають, що технологія мозаїки, яка отримала назву «флорентійська», започаткували у Римі в XVI ст. У гірській Італії давно було знайдено поклади різнобарвних мармурів і декоративних порід каменю, що широко використовувались у декоруванні. Усе розпочиналось з нескладних композицій, де використовували лише окремі стулки різного кольору. Іноді їх використовували як малі за розміром черепиці при створенні *релікваріїв* або декоративних вставок тощо. Своєю *декором* уславилась стара каплиця родини Медичі, стіни якої декоровані вставками різнобарвного каменю. У новій каплиці Медичі Мікеланджело відмовився від використання декоративного каменю. Але про матеріал не забули і настільки підняли рівень виробів з кольорового каміння, що мозаїка цілими стулками отримала свою назву від міста Флоренція. За технологією роблять узагальнений малюнок майбутнього твору, враховуючи наявність каменів потрібного кольору. Далі етап створення деталей малюнка, їх обточування та підгонка до малюнку. На завершальному етапі: збірка і приклеювання деталей до основи мастиками. У практиці зустрічаються зразки у вигляді рельєфів (що піднімаються над тлом) або зашліфовані на єдиний рівень. Шалене захоплення фігуративним живописом в Італії привело до спроб переведення живопису в картини в технології *ф. м.* Обмеженість кольорів декоративних каменів призводила до схематизації зображень. Найбільш вдалим були натюрморти і орнаментальні композиції. *Ф. м.* широко використовували також при створенні художніх надгробків, палацових стільниць, зображень дворянських гербів. Були випадки створення у технології *ф. м.* і окремих портретів. Узагальнення в композиціях та праця з обмеженням колористичних гам у XX ст. привела до використання технологій *ф. м.* для створення

стінових панелей у суспільно значущих спорудах, на станціях метро, у театрах тощо. Типова *ф. м.* передбачає використання кольорового каміння, дешевого, напівкоштовного і коштовного. Широко використовуються мармури різних відтінків, а також агат, ляпіс лазур, халцедон, яшма тощо.

ФЛОРТІМБЕРС (англ.) – нижня частина *шпангоута* на дерев'яному судні.

ФЛЮГАРКА (нім.) – насадка на димарі, що повертається і спрямовує дим за вітром, тим самим поліпшуючи тягу в печі.

ФЛЮГЕР (нім., *крило*) – рухоме вінчання у вигляді плоскої пластини, що може обертатися навколо своєї осі і показувати напрям вітру. Архітектурне завершення зазвичай виконувалося у вигляді пташиного крила, прапорця, емблеми міста тощо.

ФЛЮТБЕТ (лат.) – штучна підводна основа гідротехнічної споруди, що складається з понура, водобою і рисберми.

ФОШОР (молд.) – виносний ганок перед тричастинним будинком у містах і селах Молдови, що сформувався наприкінці XVIII ст.

ФОЙЄ (франц.) – приміщення перед великим залом у громадській споруді (театрі, кінотеатрі), яке служить для чекання й відпочинку відвідувачів.

ФОК (голл.) – нижнє пряме вітрило на передній щоглі корабля.

ФОК-ЩОГЛА – передня щогла на судні.

ФОЛОС (грец.) – кругла в плані споруда, інколи оточена колонадою (порівн. *моноптер*, *толос*).

ФОЛЬВАРК (польс.) – невелика садиба з обмеженою кількістю господарських споруд, що призначалася для отримання прибутку.

ФОЛЬГА (голл., від лат., лист) – 1. Дуже тонкі блискучі листи або стрічки металів і сплавів, які використовуються для прикраси виробів, пакування харчових продуктів, тютюну, а також для виготовлення конденсаторів, електродів. 2. Матеріал, який використовують у поліграфії для нанесення зображень на оправи книг.

ФОН (франц., від лат., *дно*, *основа*) – 1. Основний колір, тон, на якому зроблені малюнок, візерунок, умовний знак тощо; поле. 2. Другий план картини, малюнка, рельєфу, орнаменту як частина задуму для певного підкреслення або для виразнішого виділення основного; тло.

ФОНТАЛ – павільйон з водорозбірною колонкою на площі у вигляді багатогранного павільйону (порівн. *бювет*).

ФОНТАН (італ. < лат., *джерело*) – споруда із струмком води, що витікає під природним або штучним тиском. Краса струмів води, що підіймаються вгору або падають донизу, зазвичай збагачується пластичними формами, скульптурними композиціями, а також підсвічуванням у вечірні часи. Обрамлення відзначалося стильовою спрямованістю архітектури різних народів і часів, починаючи від сивої давнини, коли *ф.* відзначалися джерела питної води. Особливо пишними створювалися *ф.* в епоху панування бароко і в XIX ст. Крім звичайних прийнято відрізняти: ~ **водорозбірний** – з виходом водопровідної труби із землі і оточений чашею, звідкіля воду для вжитку розбирали люди; ~ **куншт** – із сюрпризом або якоюсь розважальною забавою; ~ **менажерний** – (франц., *зберігати*) тип фонтану з порожнистими струменями, що б'ють через великі кільцеві прорізи зі спеціальними вставками всередині них. Завдяки цьому економиться вода, що й зумовило назву; ~ **нішельний** – розташований у трельяжній ніші, яка фланкована парковими насадженнями.

ФОРБУРГ (нім.) – виступаюча вперед укріплена частина фортеці, замку. Іноді вона відокремлювалася від основної споруди і розташовувалася за ровом, каналом з розвідним мостом (порівн. *барбакан*, *форт*).

ФОРДЕК (нім.) – складний підйомний верх у кінного екіпажу, брички.

ФОРДИЗМ – система організації виробництва та його раціоналізації з метою одержання максимального прибутку. Від прізвища американського промисловця Г. Форда, який запровадив її на початку XX ст.

ФОРЛАУБЕ (нім.) – колонна галерея, влаштована на торцевому фасаді споруди, зверненому до вулиці. Характерна для міських і селянських будинків Німеччини, зокрема шварцвальдських.

ФОРМА – 1. Зовнішній вигляд, обрис предмета. 2. Зовнішній вираз якого-небудь змісту. 3. Вид, устрій, тип, структура чогось. 4. Однотипний одяг, встановлений для певної категорії осіб (наприклад, військова форма). 5. Пристрій, в який заливають розплавлений метал або інший матеріал, що твердіє при застиганні і зберігає обриси цього пристрою (ливарна форма). 6. Зразок, за яким виробляють подібні предмети або узагальнюють дані. 7. У геометрії – будь-який з елементів простору, тобто точка, лінія, площина, фігура, а також їхнє сполучення.

ФОРМА І ЗМІСТ – 1. У філософії категорії, що відображають діалектичну єдність суттєвих сторін явищ дійсності, а саме: сукупність і спосіб організації притаманних їм елементів і процесів. Зміст – сукупність елементів і процесів, що утворюють певний предмет чи явище. Форма – спосіб існування, його внутрішня організація та зовнішнє вираження. *Ф. і з.* не існують ізольовано. Елементи і процеси, що становлять те чи інше явище, є його змістом, лише набравши певної форми. Отже, форма завжди має відповідати певному змісту. Немає безформного змісту, як і беззмислової форми. Діалектико-матеріалістичне тлумачення взаємозв'язку *ф. і з.* протилежне ідеалістичному розумінню форми як особливого творчого початку, первинного щодо змісту, а також метафізичному зведенню форми до суто зовнішнього вмістилища змісту. У діалектичній єдності *ф. і з.* визначальним є зміст. Форма не привноситься у зміст ззовні, а представляє собою продукт саморозвитку, його певний аспект. Водночас форма не є пасивною щодо змісту. Вона активно впливає на зміст. Як відносно усталена сторона форма протистоять безперервним змінам змісту, разом з тим втілюючи в собі ці зміни. Вичерпавши можливості відображення змін у змісті, форма перестає йому відповідати, починає гальмувати розвиток змісту, що в кінцевому підсумку призводить до заміни старої форми новою. При цьому суттєва зміна форми спричиняє зміну змісту. Боротьба змісту з формою і, навпаки, скидання форми, переробка змісту є одним з важливих елементів діалектики. Категорії *ф. і з.* виконують важливу методологічну функцію в пізнанні та перетворенні дійсності. 2. *Ф. і з.* у мистецтві – діалектично взаємопов'язані і взаємообумовлені категорії, які визначають основні сторони художнього твору і мистецтва в цілому. Зміст – це дійсність, осмислена в процесі творчості й відображена митцем у творі мистецтва; форма – структура художнього твору (літературного, образотворчого мистецтва, музичного тощо), яка створюється за допомогою тих чи інших специфічних зображальних засобів для виявлення і втілення змісту. Основними елементами змісту твору мистецтва є тема та ідея, а елементами форми – сюжет, композиція, художня мова, матеріальні зображальні засоби (напр., алітера-

ція, рима, строфа – у літературі; колір, об'єм, рисунок, світло-тінь – в образотворчому мистецтві; гармонія, поліфонія – в музиці; *архітектоніка* і формування простору – в архітектурі тощо). На противагу *формалізму*, який відриває форму від змісту і часто прагне зробити її самоцінною, надаючи їй суто естетичне і тільки естетичне значення (див. також «Мистецтво для мистецтва»), і *натуралізму*, який ототожнює їх, марксистсько-ленінська естетика вважає нерозривну єдність *ф. і з.* одним із важливих критеріїв художності (див. *Образ художній*). Саме поняття мистецької майстерності не може зводитись до абстрагованого творення: воно означає, насамперед, вміння підпорядкувати всі елементи художньої форми як найглибшому розкриттю і як найяскравішому втіленню змісту твору.

ФОРМАЛІЗМ (франц., від лат., *складений за формою*) – 1. Додержання зовнішніх форм чого-небудь, коли про наслідки та їхню доцільність не дбають. 2. Напрям у естетиці й мистецтві, який, проголошуючи естетичною цінністю мистецтва лише його художню форму безвідносно до змісту.

ФОРМАЛІСТ – 1. Той, хто виявляє *формалізм* у якій-небудь справі. 2. Прихильник, послідовник *формалізму*.

ФОРМАЛІСТИКА – (лат., *складений за формою*) – прихильність до *формалізму*; додержання зовнішніх формальностей на шкоду справі.

ФОРМАЛЬНИЙ (лат.) – 1. Пов'язаний з формою, її особливостями. 2. Вчинений за прийнятим, законним порядком.

ФОРМАЛЬНІСТЬ – 1. Додержання прийнятих, обов'язкових і необхідних правил. 2. Щось виконване для форми, незалежно від суті справи, а часто і всупереч їй.

ФОРМАЦІЯ (лат., *утворення, формування*) – тип, структура чого-небудь, що відповідають певному рівню, певній стадії розвитку.

ФОРМИ В ДИЗАЙНІ – форми, які утворюються за допомогою замкнених контурів і тривимірних об'єктів. Форми використовуються для передачі значень і організації інформациї. Вони можуть бути двовимірними та тривимірними. Є три основні типи форм: ~ **геометричні** (ті, про які насамперед згадують люди, коли думають про форми взагалі: квадрати і прямокутники, кола, трикутники, ромби); ~ **природні** (які є в природі: листя, краплі,

раковини); ~ **абстрактні** (розпізнавальні, але не існуючі в дійсності: ікони, символи). Форми використовуються у багатьох цілях: привернути увагу до дизайну; підтримувати увагу; для впорядкування чи роз'єднання елементів.

ФОРМОТВОРЕННЯ – утворення, поява нових форм.

ФОРМОТВОРЧІСТЬ – 1. Те саме, що *формотворення*. 2. Шукання нових форм у мистецтві, пов'язане з ідеями *формалізму*.

ФОРМОУТВОРЕННЯ – 1. Те саме, що і *формотворення*. 2. Те, що дістало певну форму, структуру.

ФОРМУВАННЯ (лат., *утворюю, формую*) – 1. У ливарному виробництві – технологічний процес виготовлення ливарних форм, які заповнюватимуться рідким металом або сплавом. 2. У ковальському, штампувальному виробництві – деякі операції, що полягають у зміні форм заготовок при штампуванні. 3. Створення чогось. 4. Розвиток.

ФОРПІК (англ., голл.) – носовий відсік на кораблі, розташований безпосередньо біля форштевеня. Див. також: *форштевень*.

ФОРПОСТ (нім.) – переднє легке укріплення.

ФОРПРОЄКТ (нім., *попередній*) – виважений ескіз з обґрунтуваннями і аргументами задуму спорудження великої й складної будівлі або комплексу. Виконується за спеціальним завданням, щоб уточнити основні положення програми на проєктування, яка ще остаточно не сформульована.

ФОРТ (нім., франц. < лат., *сильний*) – 1. Невелика замкнена фортеця, призначена для довго- чи короткочасної оборони стратегічно важливих шляхів, мостів тощо. Спочатку споруджувалася у вигляді багатоярусної мурованої башти з амбразурами. 2. Окреме укріплення у складі фортової фортеці, що мала кілька поясів *ф.*. 3. Велика оборонна споруда відкритого чи закритого типів для ефективного опору атак супротивника, розташована перед укріпленням.

ФОРТ-БАТАРЕЯ – форт з великою кількістю гармат.

ФОРТ-ЗАСТАВА – 1. Окреме укріплення для захисту інших укріплень. 2. Споруда для охорони моста чи тунелю.

ФОРТ-РЕДУТ – опорний пункт військ, що тримають довгочасну оборону.

ФОРТЕЦЯ – будівельний комплекс, розрахований на довгочасний захист завдяки міцності споруд і спроможності вести кругову оборону.

Крім поясу зовнішніх укріплень (рови, вали, бастіони, дерев'яні або муровані стіни з баштами і воротами, барбакани тощо) *ф.* включала в себе інші численні укріплення (цитаделі, донжони тощо), а також різноманітні складські та житлові споруди.

ФОРТИФІКАЦІЯ (лат., *укріплення*) – теорія і практика створення різних оборонних споруд. Завданням військово-інженерної справи є, насамперед, таке укріплення і обладнання місцевості, яке полегшує бойові дії власним підрозділам і утруднює дії супротивника. Розділяється на польову і довгочасну, де остання передбачає створення міцних укріплень.

ФОРТОВА ФОРТЕЦЯ – фортеця з фортами попереду.

ФОРУМ (лат., *площа*) – спочатку торговельний майдан у Стародавньому Римі, що знаходився за містом, пізніше включений до міської забудови. Згодом парадно забудована громадська площа, яка відзначалась чіткою поздовжньою орієнтацією простору. За периметром *ф.* прикрашався численними портиками ошатних споруд, колонадами, статуями, всередині споруджувалися храми і базиліки. В імператорський період вирішувався як пам'ятка військової слави і могутності правителя (наприклад, Ф. Траяна в Римі). У великих містах *ф.* мали різне торговельне призначення (для продажу продуктів, вина, тварин тощо), головним вважався так званий громадянський, де відбувалося суспільно-політичне життя.

ФОРШТАДТ – поселення на околиці або біля міста. Часто формувалось за професійною або соціальною ознакою мешканців.

ФОРШТЕВЕНЬ (голл.) – носова частина корабля, яка є продовженням кіля.

ФОСФОГІПС – побічний продукт промислового виробництва, в основному містить двуводний гіпс. *Ф.* – кошовна сировина для отримання будівельного гіпсу.

ФОСЕБРЕЯ – додатковий вал перед головним), що прикриває дозорний шлях.

ФОСТЕР, Норман / Norman Foster (1935 р. н.)

– британський майстер архітектури і дизайну родом з Реддіш, Метрополітан Боро оф Стокпорт, Великобританія, відомий своїми витонченими сучасними будівлями зі сталі та скла,

Прітцкерівський лауреат 1999 р. *Ф.* прославився своїми ультрасучасними реконструкціями класичних будівель і використанням простих, обтічних і сучасних конструкцій. *Ф.* прозвали «героєм хай-тека», його архітектурний стиль робив будівлі більш відкритими для зовнішнього світу, не забуваючи про навколишнє середовище, заощаджуючи кошти, використовуючи сучасні матеріали і передові технології.

ФОТОГРАММЕТРИЯ – визначення розмірів, форми і положення предметів у просторі вимірюванням їхніх фотографічних зображень.

ФОТОРЕАЛІЗМ – напрям у живописі, який виник у США наприкінці 1960-х, а потім поширився в 1970-х рр. у Європі. Термін, переважно застосовується щодо робіт американських фотореалістів кінця 1960-х – початку 1970-х рр. Фотореалістичний живопис неможливий без фотографії. У *ф.* зміни і рух повинні бути застиглими в часі, які скрупульозно мають бути представлені художником. Фотореалісти збирали свої образи та інформацію за допомогою камери і фотографій. Зазвичай знімки робились на слайд, а потім переносилися на полотно. Це робилося за допомогою проекції слайда або за використання сітки. Результат був копією фотографії, але, зазвичай, набагато більше оригіналу.

ФОТОСТАТ – прилад для копіювання креслеників, виконаних на кальці, на світлочутливий папір (синьку).

ФОТОТРАНСФОРМАТОР – прилад для одержання фотоплану місцевості в певному масштабі під час аерофотознімання.

ФРАГМЕНТ (франц.) – 1. Окрема частина твору мистецтва, уривок тексту; уступ. 2. Уламок посудини, викопної кістки тощо.

ФРАГМЕНТАРНИЙ – 1. Який складається з фрагментів або є *фрагментом, фрагментами*. 2. Уривчастий, неповний.

ФРАЙ, Отто / Otto Frei (1925–2015) – ні-

мецький майстер архітектури і дизайну, лауреат Прітцкерівської премії 2015 р. родом з Хемніца, Німеччина. Отримав всесвітнє визнання як творець тентових і мембранних конструкцій, які він застосовував у своїх спорудах.

ФРАМУГА (польс.) – 1. Верхня частина вікна, що зазвичай не відкривається. 2. Засклена рама над дверима. 3. Карниз для штори вгорі нерухомої рами.

ФРАНКОНСЬКА САДИБА – тип селянського житлового будинку, що сформувався у середньовічних Австрії та Німеччині. В Австрії, розташовуючись на вузькій ділянці, торцем до вулиці, житлові господарські споруди часто витягувались в одну лінію і від сусідньої садиби відділялись нешироким двором. На останній зверталися кам'яні чи дерев'яні, колонні або аркові галереї із склепіннями. Торцевий фасад будинку з воротами складали чарунку, що повторювалась у загальному фронті вуличної забудови (порівн. *альпійський будинок, баварський хутір*). У Німеччині житловий будинок із сінями, хлів, комора й інші господарські будівлі розташовувались навколо двору – фірекхофа або фірзейтхофа (так званий середньонімецький двір). Двоповерховий будинок з черепичним дахом і двома печами (цвейфьойєрхауз) звертався торцем на вулицю, поруч знаходились ворота і хвіртка.

ФРЕЗА (франц.) – 1. Багатолезовий різальний інструмент, що складається з корпусу і різальних зубців із загостреними вершинами, яким обробляють площини, різні поверхні. 2. Грунтообробна машина, головним робочим органом якої є барабан, що обертається, з ножами або польовими гачками, за допомогою яких розпушують і переміщують ґрунт, знищують купини на луках, підрізають торф тощо.

ФРЕЗА ФАСОННА – це фреза, що має фасонну різальну кромку і використовується для обробки криволінійного профілю, що повторює форму її різальної кромки.

ФРЕСКА (італ., *свіжий*) – живопис фарбами на вапняній або чистій воді по сирому тиньку (альфреско), а також по сухій штукатурці (альсекко). Техніка *ф.* відома з найдавніших часів, у середньовічний період переважно виконувалися у культових спорудах у вигляді монументальних композицій. Має місце: **фреска буон** – «чиста» фреска, без вживання темперних фарб. Поширилася в Італії з XVI ст.

ФРЕСКОВИЙ ЖИВОПИС (італ.) – живопис вологою штукатуркою, одна із технік настінного малярства, протилежна до «а секко» (розпис по сухому). Робився за допомогою сиру, шматків каменю, природних барвників тощо.).

ФРИГІДАРІЙ (лат., *холодна вода*) – басейн у приміщенні з холодною водою у давньоримських термах, інколи слугував і аподитерієм.

ФРИЗ (франц. < італ., *прикраса*) – 1. Середня частина класичного антаблемента, що розташована між архітравом і карнизом. У дорійському ордері це чергування метоп і *тригліфів*, в іонійському і коринфському стрічка *ф.* залишається гладкою або прикрашається рельєфними композиціями. 2. Витягнута до горизонталі скульптурна чи живописна композиція, яка прикрашає стіну (частіше її верхню частину) або підлогу. 3. Стрічкова орнаментальна композиція. Крім того, мають місце: ~ **алмазний** – орнаментальна прикраса, виконана у вигляді гранованих кубиків; ~ **випуклий** – у перетині має випуклу форму, внаслідок чого поверхня із скульптурним рельєфом відзначається багатством світлотіні. Бере початок у давньому Римі, коли прагнули до пишності й насиченості пластичних форм; ~ **городчастий** – орнаментована стрічка, нижня частина якої вирішена у вигляді висячих зубців таким чином, що вони вписуються між однаковими рівнобедреними трикутниками, якщо їх умовно накреслити на поверхні стіни.

ФРИЗЬКИЙ БУДИНОК – тип селянської садиби, що сформувався у середньовічній архітектурі Німеччини і Нідерландів у вигляді квадратної в плані споруди під великим пірамідальним дахом. У центрі знаходився сарай для сіна, за периметром – господарські приміщення й житлові кімнати.

ФРОНТАЛЬНІСТЬ (франц. < лат.) – побудова споруди, виконання скульптури з розрахунком на пряме сприйняття фасаду вздовж його головної осі із додержанням за можливості симетричного розташування частин.

ФРОНТИСПИС (франц. < лат., *лоб, чоло і дивлюсь*) – 1. Головний фасад будівлі. 2. Те саме, що *фронтон*. 3. Зображення на початку книги, поруч з титульною сторінкою.

ФРОНТОН (франц. < лат., *лоб*) – верхня частина фасаду над карнизом споруди, порталу чи завершення віконного наличника, виконана у вигляді невеликої площини, обмеженої карнизами: горизонтальним знизу і одним чи двома замикаючими вгорі. Завдяки цьому всередині утворюється поле тимпану. Розрізняють за формою і характером побудови такі види: ~ **вигризений** – те саме, що і фронтон розірваний; ~ **кільоподібний** – у вигляді перевернутого кіля корабля, характерний для дерев'яного

теслярства Російської Півночі; ~ **лучковий** – з дугоподібним профільованим завершенням над горизонтальним карнизом; ~ **напівкруглий** – з півциркульним завершенням; ~ **перерваний** – дві крайні частини в середині перервані тільки відсутністю частини горизонтального карнизу. Також носить назву *напівфронтон*; ~ **розірваний** – у вигляді тільки двох крайніх частин, залишків від трикутного чи лучкового. Виконується для досягнення декоративного ефекту; ~ **розкріпований** – з вертикально виступаючими частинами; ~ **самцовий** – безпосереднє продовження стіни в дерев'яних зрубках. Назва умовна, оскільки це – щипець; ~ **ступінчастий** – у вигляді сходинок, які поступово зменшуються догори у своїх розмірах; ~ **трикутний** – у вигляді рівнобічного трикутника; ~ **«шийний»** – бокові частини вирішені плавними волутами, що сходяться догори, внаслідок чого загальна форма нагадує верх плечей і шию людини або тварини.

ФУГА (нім. < лат., *біг*) – горизонтальний шов між щільно підігнаними дошками. Застосовується в обробці стін.

ФУГАНОК (нім.) – інструмент, призначений для остаточної обробки деревини. Його використовують тоді, коли виникає необхідність вирівняти поверхню великого розміру, а також для прифуговки кромek довгих деталей. Конструктивно представляє собою довгий рубанок з подвійним ножом. У передній частині колодки *ф.* встановлена пробка, призначена для послаблення кріплення ножа шляхом удару по ній киянкою. Колодка *ф.* забезпечується ручкою, яка розміщується позаду ножа. При струганні *ф.* спочатку на нерівній поверхні виходить стружка у вигляді невеликих шматків, а при повторних проходах – безперервна, що свідчить про те, що оброблювана поверхня стала рівною. Невеликі за розмірами поверхні оброблюють напівфуганками, які коротші й вузчі *ф.*

ФУГАО – піднятий над землею на палях житловий будинок у Філіппінах з дерев'яними стінами і великим призматичним дахом, що далеко виступає за межі стін.

ФУКСАС, Массіміліано / Massimiliano Fuksas

(1944 р. н.) – італійський майстер архітектури і дизайну родом з Риму. Член комісій

з планування Берліна і Зальцбурга, академік, командор ордена Мистецтв і лауреат численних премій. Був директором VII Венеціанської бієнале. Практикує з 1967 р. Його вважають майстром експресивної інноваційної архітектури, яку «проектують швидше олівцем і пензлем, ніж за комп'ютером». У дійсності архітектура і дизайн *Ф.* будять уяву.

ФУНДАМЕНТ (лат., *основа*) – нижня опорна частина споруди, яка в основному знаходиться в землі і передає навантаження будівлі на ґрунт, протидіючи бічному тиску і деформаціям. Її верхню поверхню називають уступом, нижню – підшовою, а відстань від уступу до підшови – висотою, тоді як відстань від відмітки поверхні землі до підшови – глибиною закладання. У практиці застосовують *ф.* мілкого і глибокого закладання. Останні виконують на палях, глибоких опорах, кесонах і колодязях. До мілкого закладання належать: ~ **стрічковий** – утворений ділянками безперервного мурування в підвалинах капітальних стін по всій їхній довжині. Зазвичай має прямокутний переріз або трохи розширяється донизу; ~ **стовпчастий** – викладений у вигляді масивних стовпів під опорами. Зазвичай має місце у каркасних будівлях. ~ **плитний** – утворюється суцільною плитою з бетону або залізобетону при величезній вазі споруди або її частини (порівн. *ростверк*).

ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ – 1. Міцний, великий, зроблений на тривалий час. 2. Значний за змістом; 3. Значний за величиною, обсягом. 4. Який є головним, основним. 5. Ґрунтовний, глибокий, капітальний.

ФУНКУЛЕР (франц. < лат., *мотузка*) – канатна залізниця на крутих схилах. Вагони з пасажирами або вантажем підіймаються і опускаються канатною тягою. При невеликих підйомах між рейками прокладались зубчасті рейки, за які зачіплялося зубчасте колесо, насаджене на вісь вагона.

ФУНДУКИ – караван-сараї дворового типу, які були поширені у північній Африці в XIII–XIV ст.

ФУНКЦІЯ – призначення, роль чого-небудь.

ФУНКЦІОНАЛІЗМ (лат.) – напрям в архітектурі, що сформувався в 20-х рр. XX ст. і поширився в країнах Західної Європи та Америки. *Ф.* підпорядкував архітектурні форми їх функціональному призначенню, заперечував національну своєрідність архітектури.

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗОНУВАННЯ – виділення певних територій міста, приміщень будівель для конкретних потреб.

ФУНКЦІОНАЛІСТ – представник, прихильник *функціоналізму*.

ФУРНІТУРА (франц.) – допоміжний матеріал (гудзики, пряжки, цвяхи, годинникові стрілки тощо) у деяких виробництвах.

ФУСТ (італ., франц.) – циліндрична або граювана основна частина колони від бази до капітелі. Розміри *ф.*, його ентазис, наявність канелюр залежать від того, до якого ордера належить колона.

ФУСУМА (япон.) – обтягнені чи обклеєні прозорим папером стулки або панелі, які виконують функції розсувних внутрішніх стін у японському житловому будинку, дозволяючи варіювати розміри та конфігурацію просторових чарунок.

ФУТ (англ., *ступня*) – міра довжини в деяких країнах. Англійський *ф.* (12 дюймів) становить 0,3048 м, у ряді країн – від 28,3 до 32,8 см. Див. також: *дюйм, міл, миля, нейл, палм, род, роп, фатом, фурлонг, хенд, чейн, ярд*.

ФУТА (кит.) – молитовня у китайському буддійському монастирі.

ФУТУРОЛОГІЯ – галузь наукових досліджень, що охоплює перспективи соціальних процесів; наукове прогнозування майбутнього. *Ф.* стала важливим чинником сучасної науково-технічної революції

ФУХТЕЛЬ (нім., *шпага, палаш; удар*) – плоска сторона клинка холодної зброї. У вітчизняній традиції частіше застосовується термін *голомінь*.

ФЮЗЕЛЯЖ (франц.) – корпус літака, вертольота, планера або іншого літального апарата.

X

ХАДІД, Зага / Zaha Hadid (1950–2016) –

іраксько-британський майстер архітектури і дизайну, представниця деконструктивізму, лауреат Прітцкерівської премії 2004 р. родом з Багдаду, Ірак. Дама-командор ордена Британської імперії. За образним визначенням газети The Guardian, X. – «королева кривої», яка «звільнила архітектурну геометрію, надавши їй абсолютно нову виразну ідентичність»

ХАЗИРА (араб.) – 1. Меморіальна споруда, усипальня, що зводилась над могилою мусульманина. 2. Огороджений комплекс меморіальних і культових будівель біля поховання знатного мусульманина.

ХАЙМА (араб.) – житло кочівників північної Африки у вигляді намету з розтягнутої на тичинах шерстяної тканини.

ХАЙ-ТЕК (англ., *high-tech*) – стиль в архітектурі і дизайні, що зародився в надрах пізнього модернізму в 1970-х і знайшов широке застосування в 1980-х. Головні теоретики і практики х.-т. (здебільшого практики, на відміну від архітекторів *деконструктивізму* і *постмодернізму*) – Норман Фостер, Річард Роджерс, Ніколас Грімшоу, на якомусь етапі своєї творчості – Джеймс Стірлінг і Ренцо Піано.

ХАЙВЕЙ – велика автомобільна дорога; шосе, автомагістраль, фрівей. Швидкісна автострада з однобічним рухом (з розділювальними смугами).

ХАЙМАСТИЛЬ (нім.) – стиль батьківщини, рідний стиль. Національно-романтична течія в мистецтві Німеччини.

ХАКІ – брунатно-зеленуватий колір, а також тканина або одяг такого кольору

ХАЛАГА – двостулкові двері повстяної юрти бурятів і монголів, що орієнтувались на південь.

ХАЛЛЄ (нім.) – великий прямокутний зал, притаманний архітектурі стародавніх германців і кельтів. Послужив основою при створенні пфальців каролінгського періоду в Німеччині.

ХАЛЛЄНКІРХЕ (нім.) – однефна або зальна церква з нефами рівної висоти. Характерна для середньовічної архітектури Німеччини.

ХАЛЛЄНХАУЗ (нім.) – селянський житловий будинок у Німеччині (т. зв. зальний, нижньонімецький). Був поширений у північних регіонах країни. Житлові приміщення, комори, стійла, тік об'єднувались під одним високим вальмовим дахом із солом'яною або очеретяною покрівлею. Всередині будівля поділялась стовпами на три нефи, середній прохід між стійлами вів від воріт до житлових кімнат, розташованих у зворотній частині.

ХАЛЛЄНХЬОЙС (голл.) – житловий будинок селян у Голландії (так званий саксонський). Відноситься до найдавніших типів, об'єднує під високим вальмовим дахом усі господарські і житлові приміщення. Причому центр прямо-

кутного будинку займає стодола, з повздожних боків розташовані стійла, а житло – з торця і на чільному фасаді відзначається *фронтоном*.

ХАЛУПА – маленьке необлаштоване житло; те саме що і хатина, хижа, халабуда, конура.

ХАЛЦЕДОН – мінерал класу силікатів, волокнистий різновид кварцу; переважно сірого, синюватого, рожевого кольору. Використовують як абразив та виробне каміння. Див. також: *кварц*.

ХАММАМ, АММАМ (тур.) – лазня у мусульманському селищі. Існували домові (палацові), ритуальні лікувальні й громадські, які крім гігієнічного призначення служили для здійснення ритуальних обмивань, являлись своєрідним клубом для спілкування. Поряд із службовим блоком (цистерни для води, топкової камери, складу палива, приміщення опалювача) громадські х. включали власне лазні, що поділялись на одинарні та подвійні (з двома відділеннями). Останні склалися з низки розташованих одне за одним приміщень: роздягальні (джамкена), передбанник (согуклика), гарячого залу (харарета) і парильні (сикалика), до яких прилягали максури. Такі громадські лазні зводились у Боснії та Македонії після турецького завоювання.

ХАММІЯ (санскр.) – літній павільйон, що влаштовувався вгорі житлового будинку на Цейлоні. Сформувався у середньовічній період.

ХАМСА (санскр.) – зображення гуся, який вважався священним птахом у буддистській релігії та був у розписах і рельєфах на культових спорудах Індії, Цейлону та в інших країнах.

ХАН (тюрк. *будинок*) – 1. Група приміщень для гостей у палацах і багатих будинках на Стародавньому Сході. 2. Постоялий двір (порівн. *караван-сарай*) або торговельний заклад у деяких східних країнах (Туреччина) у середньовічні часи. 3. Ланка збірно-розбірної, складеної з дерев'яних планок, каркасної решітки монгольської юрти.

ХАНАКА (тюрк.) – споруда для постійного проживання убогих мусульманських монахів, яка входила до комплексу мечетей. Обитель дервішів із центральним парадним залом для молитов і піклувань. Була розповсюджена на східних землях мусульманського світу (порівн. *текіє*, *завіяа*).

ХАНАПАР (вірм.) – готель на караванному шляху у Вірменії.

ХАНЕГА (перс.) – комплекс культових й інших громадських споруд у середньовічному Азербайджані.

ХАНІВА (япон., *круг з глини*) – стовп, зроблений шляхом накочування глини на колоду, який використовувався для огорожі царських курганів (кофунів) і мав виконувати функції магічного захисту померлого. У V ст. Х. розвилися, прийнявши вигляд чоловічих і жіночих статуй, які відзначались неабиякою майстерністю пластичного втілення. Узагальненість об'ємів, ясність ліній сполучались з точністю в зображенні неповторних рис персонажів.

ХАОС (грец.) – живописне нагромадження великих брил у пейзажному парку, іноді серед скель – символ вихідного стану світу. Згідно грецькій міфології, Х. – наповнена туманом і темрявою безодня, яка існувала до сотворіння світу й виникнення життя.

ХАОТИЧНИЙ – 1. У якому немає порядку, ладу, системи; який представляє собою хаос. 2. Позбавлений певної спрямованості; безладний.

ХАРАКТЕРНИЙ – 1. Властивий певній особі, предмету, явищу або ряду осіб, предметів, явищ; притаманний багатьом; типовий. 2. Яскраво виражений, своєрідний. 3. Який становить відмітну особливість, властивість чогонебудь; специфічний. 4. Основний, визначальний.

ХАРАМ, ХАРЕМ (араб.) – жіноча частина житлового будинку в Кувейті та деяких інших арабських країнах (порівн. *гарем*).

ХАРАРЕТ (тур.) – купальний гарячий зал у турецькій лазні, в центрі якого зазвичай знаходилося підвищення для масажу (гьойбек-таші), а за периметром – кам'яні лавки (суфи) і чаші з кранами (курни). Сполучався з парильними приміщеннями (сикаликами) і камерами для миття (максурами).

ХАРАСА – опорний стовп з горизонтальною балкою, яким підтримувалась стеля рубаної юрти у західних бурят.

ХАРАЧШ – дерев'яне кільце вгорі калмицької юрти (гер, терме), порівн. *тооно*.

ХАРДТОП (англ., *твердий + верх*) – легковий автомобіль з жорстким верхом.

ХАРМІКА (санскр., *житло*) – горизонтальна частина бірманської ступи (зеді або пато) над дзвоноподібною основою у вигляді широкого поясу, сформованого трьома стрічками.

ХАТА (укр.) – житлова споруда із сінями і господарськими приміщеннями в Україні, Білорусі та південних районах Росії. Х. будувалися дерев'яними, глинобитними або плетеними, обмазувалися глиною ззовні та всередині, білилися, покривалися чотирисхилими і двосхилими дахами.

ХАТТО (япон.) – храм для проповідей, розташований у складі ансамблю дзен-буддистського монастиря на одній осі із сомоном, саммоном, бецуденом і ходзьо.

ХАУЗ (тюрк.) – 1. Басейн, розташований у дворі житлового турецького будинку, що прилягав до селямлика. 2. Ставок посеред міської площі. Слугував композиційним центром при П-подібному розплануванні містобудівного ансамблю в Середній Азії XVI–XVII ст.

ХАУЛІ (тюрк.) – сільська садиба у середньовічному Хорезмі (Хівинському оазисі), загальний вигляд і декоративне вирішення якої подібні курганчі.

ХАЧКАР (вірм., *хрест і камінь*) – вертикальна кам'яна плита з написами, мереживним різьбленням, що часто має загальну форму хреста і розташована біля вірменських споруд, поселень. Х. також вмуровувались у стіни храмів. Виконувалися як надгробок або на честь значимої події.

ХАШАН (монг.) – огорожений частоколом двір з аймачними храмами і юртоподібними будівлями, що знаходився біля монастиря в Монголії.

ХВІСТ СОВИ – притаманне китайським спорудам завершення вигнутого кінця гребеня даху масивним виступом, подібним античному акротерію.

ХЕДЕР (івр.) – навчальна кімната, споруда для хлопчиків 4–13-літнього віку, що повинні вивчати тору (головний священний текст іудаїзму).

ХЕДМЕ (афр.) – ефіопський селянський житловий будинок. Прямокутний у плані, споруджувався з каменю, щебня й глини, мав плоский дах і навіс над входом (порівн. *тукуль*).

ХЕК-ДЕШ (івр.) – будинок лікарні єврейської громади. Знаходився біля синагоги.

ХЕНД (англ., *рука*) – англійська міра довжини, що дорівнює 4 дюймам (10,16 см). Див. також: *дюйм, міл, миля, нейл, палм, род, роп, фатом, фурлонг, фут, чейн, ярд*.

ХЕНДЗ-ОН – 1. Ручне управління. 2. Відхід від пасивного управління і перехід до активної участі у процесі реалізації проєкту.

ХЕПНІНГ (англ., *випадок, подія*) – різновид мистецтва дії (перформанс, мистецтво процесу, мистецтво демонстрації), один із проявів акціонізму, спрямованого на зміну традиційного художнього твору простим жестом, розіграною виставою, спровокованою подією. Певна форма дій, акцій, вчинків, під час яких митці намагаються залучити глядачів до гри, сценарій якої намічений тільки приблизно. Вид рухомого твору, в якому довілля, речі відіграють роль не менш вагому, ніж живі учасники акції. *Х.* є ігровою імпровізацією, яка дає вихід різноманітним підсвідомим бажанням. Творчість у стилі *х.* полягає в маніпулюванні об'єктами і людьми в просторі.

ХЕРЕКСУР – те саме, що і *керексур*.

ХЕРУВИМ – зображення дитячої голівки з крилами, що в християнських храмах символізувало силу небесну.

ХЕТА-ДА-ГЕ (санскр.) – будинок восьми реліквій, різновид будинку останків Будди та його сподвижників дхату-гхара. Складався з прямокутного і колонного залів на цоколі.

ХЕТЧБЕК – тип кузова автомобіля, в якому двері, що на звороті, відкриваються вгору.

ХИЖА – 1. Приміщення хати, яке мало підсобне господарське призначення. Відгороджувалось від сіней невеликою перегородкою, яка могла доходити до стелі, і тоді *Х.* використовувалась як комора або для сання влітку. Якщо *х.* розташовувалась біля печі, то перегородка не досягала стелі, і вона призначалась для кухні або сання. 2. Невелика будівля, докл. див. *кліть*.

ХИМЕРА (грец.) – фантастична істота з тулубом кози, шиєю і головою лева, хвостом дракона або з інших сполучень частин різних тварин. За грецькою міфологією, *Х.* – дочка Єхидни і Тифона, чудовисько, яке спустошувало країну; в епоху середньовіччя нерідко показувалась з головою людини, уособлюючи зло й пороки, скульптурні зображення якої ставили на балюстрадах і кутах башт соборів. Інколи *Х.* не втілювала сили зла, а навпаки, слугувала апотропеєм, що мав оберігати людей і тварин від ворожих духів. У Новий час скульптурне або живописне зображення *Х.* – елемент декоративного вбрання фасадів та інтер'єрів.

ХІАЗМ (грец., *розташування хрестоподібне*) – композиційний прийом, побудований на тому, що частини двох паралельних членів розташовуються у зворотній послідовності

відносно осі симетрії. Характерним прикладом у скульптурі є контрастна рівновага положень плечового і тазового поясів людської фігури при опорі на одну ногу, котрий був розроблений давньогрецьким скульптором Поліклетом з Аргоса.

ХІЙД (монг.) – одинока обитель або відлюдний скит у Монголії.

ХІКІМАДО (япон.) – слухове вікно в даху японського будинку, яке відкривалось натягнутим мотузком.

ХІНОКІ (япон.) – двосхилий дах з пресованої кори кипариса, що утворював масивний навіс над спорудою. Притаманний для синтоїстських храмів у Японії.

ХІРАНІВА (япон.) – плоский сад в Японії, який отримав поширення в період Муроматі (порівн. *цукіяма*). Виступав у повній, півскороченій і скороченій формах сін, со, гьо.

ХІРМЕНСКУЛ – так званий сонячний камінь, який розташовувався в центрі кромлеха.

ХІРОДЗИРО (япон.) – укріплений замок японського феодала-даймьо, який розміщався на рівнинній місцевості (порівн. *хіроямадзиро, ямадзиро*). Набув поширення з 2-ї половини XVI ст.

ХІРОМА (япон.) – 1. Японський житловий будинок з великою центральною кімнатою. 2. Просторий зал у японській споруді.

ХІРОТЕХНІКА – наукова дисципліна, що вивчає закономірності формоутворення рукояток інструментів і засобів управління машинами. Головними факторами в *х.* є анатомічна будова кисті руки, мета і характер руху руки в процесі праці, що здійснюються при допомозі рукояток.

ХІРОЯМАДЗИРО (япон.) – укріплений замок японського феодала-даймьо, який розміщався на гірсько-рівнинній місцевості (порівн. *хіродзиро, ямадзиро*). Набув поширення з 2-ї половини XVI ст.

ХІТ (монг.) – усамітнена обитель ламаїстського віросповідання у монголів, калмиків й інших народів (порівн. *хуре, суме*). У Монголії була поширена в гірських районах, що пояснюється впливом тибетського зодчества.

ХІЄГА – сходи, що ведуть до підніжжя бірманської ступи, до зеді або пато.

ХЛІВ, ХЛІВЕЦЬ (ст.слов.) – господарська споруда для утримання домашніх тварин, зокрема корів на Поліссі. Характерна для українського і російського селянського будівництва.

ХМЕЛИК – хвилястий орнамент рослинного походження.

ХНА – червоно-жовта фарба рослинного походження, яку використовують для фарбування вовни, волосся, нігтів, а також для зміцнення волосся.

ХНЕМ'ЯНА – флюгер над металевою парасолькою, яка пізніше увінчувала чалаа, йве, чахмау, карниз і чашу над дзвоноподібною основою бірманської ступи, зеді або пато.

ХНЕПЬОБУ – бутон банану, який у старовину увінчував чалаа, йве, чахмау, *карниз* і чашу над дзвоноподібною основою бірманської ступи, зеді або пато.

ХНЕСАУНЬ'ЯЙН ЕЙМ – двоярусна покрівля над житловим будинком привілейованих осіб у Бірмі.

ХОБОТ – зовнішній брус, яким можна повернути вітряк таким чином, щоб крила спрямовувались проти вітру (синонім – *воротило*).

ХОВАЙ – компактна споруда молитовні в храмовому комплексі Лаоса.

ХОДЗЬО (япон.) – будинок настоятеля дзенбуддистського монастиря, яким закінчувались чітко розташовані за однією віссю споруди ансамблю: сомон, саммон, буцуден, хатто. Представляв собою оточену садом невелику призматичну споруду з ганком і генканом. Інтер'єр поділявся фусумі на кілька приміщень, в одному з яких знаходилась тігайдана.

ХОЙМОР (монг.) – парадна частина житлової будівлі монголів і бурят, призначена для ритуальних речей і реліквій.

ХОКОНГ – павільйон із священним барабаном у монастирі Лаосу.

ХОЛ (англ.) – 1. Велике приміщення під двосхилим дахом, навколо якого розташовувалися господарські приміщення. У період раннього середньовіччя у ньому збирались члени англо-саксонського роду. 2. У садибному житловому будинку, особняку це – центральний зал, призначений для очікування, відпочинку або загальна кімната зі сходами на другий поверх. Багато прикрашена стеля часто з'єднувалася з конструкціями даху. *Х.* зазвичай освітлювався великими вікнами, зверненими на південь або південний схід, отоплювався каміном. 3. Обідній зал у коледжі. 4. Вестибюль перед кабінетом, невеликим зальним приміщенням у громадській споруді. 5. Сучасний зал для концертів і публічних зібрань.

ХОЛЛ, Стівен / Steven Holl (1947 р. н.) –

американський майстер архітектури і дизайну родом з Бремертона, Вашингтон. Розпочав кар'єру в Каліфорнії, його власна студія, що базується в Нью-Йорку, здійснює проекти по всьому світу. *Х.* є професором у Колумбійському університеті з 1981 р. Він часто відзначає взаємозв'язок музики та архітектури. Цитата: «Архітектура міцно прив'язана до визначеного місця, і мені здається, що це місце для будівництва володіє метафізичним, поетичним зв'язком з майбутньою будівлею».

ХОЛЛЯЙН, Ганс / Hans Hollein (1934–2014)

– австрійський майстер архітектури і дизайну, лауреат Прітцкерівської премії 1985 р. родом з Відня, Австрія. Залишаючись вірним *постмодернізму*, *Х.* називав архітектуру «контролем температури тіла», «захисним кожухом» і «кондиціонуванням психологічного стану».

ХОМУТ – пристосування для скріплення конструктивних елементів, зазвичай у вигляді залізної скоби, що охоплює кілька брусів або колод.

ХОНАКО – мусульманський храм з гуртожитком для дервішів, паломників і мандрівників (порівн. *ханака*). Споруджувався в країнах Середньої Азії.

ХОНДЕН, ХОНСЯ (япон.) – головний храм синтоїстського храмового комплексу в Японії.

ХОНДЗЬО (япон.) – центральна частина японської фортеці, замку (порівн. *цитадель*, *донжон*).

ХОНІНГУВАННЯ – обробка поверхонь металевих виробів (перев. циліндричних отворів) за допомогою абразивних брусків (*хона*).

ХОНКАКУ (япон.) – огорожа японського укріплення.

ХОНМАРУ (япон.) – середня площа укріпленого замку японського феодала-даймьо (*хіродзиро*, *хіроямадзиро*, *ямадзиро*), навколо якої знаходилися житло і донжон (*тенсю*). Набула поширення з 2-ї половини XVI ст.

ХОР (грец., *місце співаків*) – 1. Місце поміж середохрест'ям і апсидою в католицьких церквах, що було трохи підвищеним, відділялося

огорожею або аркою із зображеннями розп'яття і предстоячих Богоматері та Іоанна Богослова. Воно призначалося для півчих і духовенства, для якого влаштовувалися бокові ряди сидінь. Інколи охоплювало частину головної нави перед середохрестям. У пізніші періоди х. розташовувався не перед вівтарною частиною, а за нею. 2. Узагальнена назва самого х. разом з пресбітерієм.

ХОРАГІЧНИЙ ПАМ'ЯТНИК (грец.) – невелика пам'ятна споруда з триніжком на честь божества, встановлена у давньогрецькому місті в пам'ять про перемоги хору співаків на музикальних змаганнях. Зазвичай знаходилася біля підніжжя акрополя.

ХОРАКАНГ – будівля типу дзвіниці в тайландських монастирях (ватах).

ХОРАН (вірм. < грец., *склепіння, ніша*) – 1. Споруджена біля вірменської церкви або всередині неї частина храму; те саме, що і приділ. 2. Зображення архітектурних будівель або деталей у середньовічних вірменських мініатюрах, що слугували обрамуванням текстів і «канонів згоди» – звідних таблиць нумерації розділів.

ХОРИ (грец., *місце співаків*) – 1. Відкрита верхня галерея всередині православної церкви, що розташовувалася над її західною частиною, іноді над боковими нефами. Огороджувалася перилами, і спочатку призначалася для вищих верств суспільства, пізніше – музикантів і півчих. 2. У залах приватних житлових будинків – балкон або галерея на колонах, арках, стовпах, що використовувались для глядачів або музикантів.

ХОРОБАТ – описаний Вітрувієм інструмент для здійснення нівелювання. Представляє собою балку приблизно шести метрів довжиною на вертикальних опорах, на поверхні якої пророблено жолоб для води. Спостерігаючи за прикріпленими до балки відвісами або нахилом води у жолобі, можна було визначити горизонтальне положення приладу. Використовувався у будівництві.

ХОРОМИ (давньорус., *будинок*) – 1. Комплекс житлових дерев'яних і мурованих будівель, зв'язаних переходами і сінями. Складався з трьох груп приміщень. До першої належали розташовані на другому ярусі так звані хороси-спальні, «покоєві», які були напівтеплыми, не отоплювались і використовувались для сну влітку. Друга група включа-

ла в себе «непокоєві» кімнати, тобто призначені для банкетів і прийому гостей гридницю, повалушу, а також розміщену на жіночій половині світлицю. До них вели окремі сходи і ганки, з «покоєвими» вони могли сполучатися через сіни. Третю групу приміщень складали службові (кухні, комори, погребі, кімнати прислуги, лазні тощо), що розташовувались у під-кліті або в окремих зрубах, зв'язаних переходами чи розташованих поруч. Кількаповерхові зі складними обсягами споруди х., під-креслені високими теремами, зі стрункими дахами і парадними ганками багато прикрашалися різьбленими наличниками, профільованими тягами, фільонками, помітно виділяючись серед рядової забудови. 2. У переносному значенні – багатий і значний за розмірами будинок.

ХОРОС (грец.) – підвісна арматура для свічок у давньоруських будівлях.

ХОРОСАН – гідравлічний розчин, який відзначався герметичністю і використовувався в середньовічному Криму для підлог, перекриттів і стель цистерн, де зберігалася вода, підлог громадських лазень (хаммам) тощо.

ХОТЕК – будівля багатоцільового призначення в буддійському монастирі Лаосу.

ХОТОН – 1. Приміщення для скотини, яке з північного боку прибудовувалося до якутського буорджіє і мало схожу конструкцію. 2. Аул калмиків.

ХОТРАЙ, ХОТТАЙ – споруда бібліотеки зі священними текстами, що знаходилася в монастирі Індокитаю (Лаосу, Кампучії або Таїланду).

ХРАМ – культове приміщення, будівля для молитов і релігійних обрядів. Первісно вони влаштовувалися в печерах, згодом поряд з ними з'явилися наземні споруди різних форм і розмірів. Структура, композиційні особливості, декоративне вбрання храму цілком зумовлювалося характером віросповідання, культовими ритуалами (християнського, ісламського, іудаїстського, буддійського тощо), що зумовлювало розробку певних канонів у вирішенні просторового середовища і побудові мас та їхнє ретельне збереження протягом століть, а іноді й тисячоліть. Серед будівель чіткої призматичної форми, які споруджувалися в античні часи, мали місце: х. **амфіантовий** (грец., з обох боків) – з антами на обох торцевих фасадах; х. **аптеральний** (грец., без

оперення) – без зовнішньої колонади навколо цели; **х. в антах** (грец.) – споруда з виступаючими торцевими стінами і колонами між ними; те саме, що антовий храм. Залежно від розташування внутрішніх стін, підпор, характеру перекриття і загального вирішення інтер'єру храми поділяються на: базилікальні, зальні, хрестово-купольні, центрально-купольні тощо. Крім того, існують: ~ **х. гіпетральний** – тип споруди, де молитовне приміщення не мало перекриття; ~ **х. зальний** – споруда з єдиним і компактним молитовним залом або приміщенням, поділеним на нави однакової висоти, які освітлювалися через бокові вікна; ~ **х. клітський** – дерев'яна будівля, те саме, що і клітська церква; ~ **х. о двадцяти стінах** – дерев'яна споруда із центральним восьмириком і чотирма прирубами, порівн. *хрециатий храм*; ~ **х. прочанський** – те саме, що і *паломницька церква*; ~ **х. центричний** – споруда у вигляді ротонди чи октогону. Християнські храми центричні, походять від мартіріїв над могилами перших мучеників за віру чи намагалися відтворити церкву Гроба Господня в Єрусалимі. Мають місце значно складніші утворення, наприклад, храм Стародавнього Єгипту починався алеєю сфінксів і включав в себе пілон, перистильний двір, гіпостильний зал і секос з кількох приміщень. Досить розвиненими в композиційному відношенні були підземні і наземні храмові ансамблі Індії та Китаю, пірамідальні комплекси Стародавньої Америки.

ХРЕБЕТ – верхня горизонталь півциркульного або коробового склепіння (порівн. *шеліга*).

ХРЕСТ – 1. знак, орнаментальний мотив, що в сиву давнину з'явився у зв'язку із солярним культом. Розташований у колі був космогонічним символом чотирьох пір року, чотирьох начал Всесвіту (додатково див. «Атлантиди хрест», «Венери круг», гаммадіон). Хрест у формі свастики добре відомий у мистецтві Стародавнього Дворіччя, де він символізував безперервний рух небесних світил, вічне життя. Його походження також пов'язують із символікою дерева (докл. див. «Світове дерево»). Два накладені один на одного хрести складали «Колесо Сансари» у буддистів; у магії він начебто відганяв злих духів, оскільки, опинившись на перехресті, ті не знали, куди йти далі; скандинави вважали його символом неба, американські індіанці – знаком моло-

дості й звільнення від страждань, вавилоняни – символом води. 2. Дві перехрещені палки на Стародавньому Сході вважались і зображались як знаряддя найсуворішого покарання. Болісна страта на дерев'яному стовбурі з поперечиною застосовувалась стародавніми індусами, персами, її запозичили в Стародавньому Римі. Вважалась ганебною і принизливою. 3. Атрибут Космосу як центру Всесвіту, оскільки пересічення вертикалі й горизонталі, неба і землі виражало зупинку руху, рівновагу відцентрових і доцентрових сил. 4. Символ християнської релігії – знак страждань, спасіння і вічного блаженства, який відображається у всьому, що пов'язано з культом. Зокрема, як символ Причастя, емблема Євхаристії показувався круг, поділений хрестом на чотири рівні частини або поділений літерами «І» та «Х» на шість. Протягом століть виробилися такі графічні форми: ~ **Андріївський** – чотирикінцевий з однаково нахиленими загостреними гілками, у вигляді літери «Х». За легендою, філософ Піфагор був розп'ятий на косому хресті, що символізувало його смерть як «сонячної людини» (до речі, священне число Піфагора 10 отримало означення римською). Такий символ мав місце в космогонії великого грека Платона. Апостол Андрій «Первозваний» теж прийняв мученицьку смерть на косому хресті, який став його атрибутом; ~ **Антоніїв** – трикінцевий, має вигляд літери «Т», докл. див. *Тау хрест*, (порівн. ~ **єврейський**); ~ **бургундський** – подібний до хреста Андріївського, але з кінцями у вигляді копальних лопат, продовжених короткими гілочками; ~ **вилоподібний** – у вигляді стовпа, з якого у два боки розходяться гілки, нагадуючи латинську літеру «Y»; ~ **вирізний** – чотирикінцевий, кожний з яких трохи загострено (кут орієнтовно 90°), а самі гілки подібно променям розходяться від центра збільшеними у своїй ширині; ~ **вирубний** – прямий стовпчик перетинає горизонтальна стрічка, а всі чотири гілки закінчені у вигляді тупокінцевих вирізів; ~ **вірменський** – має два різновиди: а) подібний до хреста грецького, але трохи видовжена вертикаль. Через роздвоєні кінці його іноді називають восьмикінцевим. Часто зображався на чільних боках хачкарів, став емблемою автокефальної Вірменської Апостольської церкви; б) прямий стовп із

двома нерівними горизонталями вгорі й нахиленою під ними. Усі кінці отримують дво- або трилопатеве закінчення; ~ **гвельфський** – більш видовжена форма хреста латинського; ~ **Георгіївський** – від маленького центрального круга на чотири боки розходяться однакові за розмірами промені з прямими кінцями; ~ **головчастий** – вертикаль пересікається горизонталлю, при цьому кінці всіх чотирьох гілок під прямим кутом зламані й продовжені рисками менших розмірів, дублюючи таким чином популярний у стародавні часи солярний знак, свастику (порівн. *гаммадіон*); ~ **гострокінцевий** – чотирікінцевий хрест з однаковими гострими торцями; ~ **грецький** – прямий стовп посередині пересічено горизонтальною стрічкою. Усі чотири гілки однакові за своїми розмірами; ~ **єврейський** – Т-подібної форми, докл. див. *Тау хрест*; ~ **єгипетський** – у вигляді вертикального стовпа, який завершено кільцем, під яким виконано горизонтальну стрічку. докл. див. *анх*; ~ **єрусалимський** – являє собою комбінацію з п'яти хрестів, одного великого, який своєю формою нагадує хрест подвійний головчастий, чотири поля якого між гілками заповнені такими ж хрестиками, тільки маленькими. За часів Хрестових походів він був гербом Єрусалимського королівства; ~ **жєневський** – прямий з короткими гілками срібного кольору на темно-червоному тлі; ~ **загострений** – є пересіченням коротких вертикального і горизонтального брусів, які завершені загостреними кінцями; ~ **зірчастий** – за основу взято хрест грецький, але до кожної з чотирьох гілок прилягає п'ятикутна зірочка; ~ **з терновим вінцем** – форму восьмикінцевого православного хреста поєднано з поміщенням у центрі зображення тернового вінка, що мало наочно свідчити про страждання Христові. Став емблемою Страстей Господніх; ~ **ірландський** – сполучення рівнокінцевого хреста з кругом, при цьому гілки виходять за межі кола (синонім – *квесте-хрест*). Нагадував про блукання лицарів-хрестоносців; ~ **каплеподібний** – трохи видовжений, кожна з чотирьох гілок трохи розширяється і закінчується тризубом у вигляді круглих капелів. Середохрестя теж відзначалось круглою каплею. Був поширений у Візантії та Київській Русі, символізуючи каплі крові, проли-тої Христом під час страти; ~ **кардинальський**

– шестикінцевий, що утворено пересіченням вертикального стовпа двома горизонтальними стрічками, з яких нижня довша за верхню. Верхня і бокові гілки мають закінчення у вигляді трьох листків; ~ **католицький** – те саме, що і *латинський*; ~ **кельтський** – кам'яна стела, у верхній частині якої сполучаються коло і хрест, символізуючи поєднання солярного знака і християнського атрибута. За іншими версіями – хрест, що входить у земне коло, знак чотирьох стихій або пір року; ~ **Константинів** – те саме, що і монограма імператора Константина. докл. див. хрест монограмний; ~ **конюшинний** – з чотирма гілками, які закінчуються схематичними зображеннями конюшини. Був атрибутом св. Патрика; ~ **корсунський** – основою слугує грецький, кожна гілка має невеликі розширення. Вживався у Візантії, згідно переказу, таким хрестом у Корсуні (Херсонесі) хрестили київського князя Володимира і він був встановлений у Києві на високому березі Дніпра; ~ **косий десятикінцевий** – у вигляді вертикального стовпа, пересіченого чотирма горизонтальними стрічками, з яких нижня – найдовша, а верхня – сама коротка. При цьому друга зверху стрічка може трохи відхилятися від горизонталі; ~ **криноподібний** – подібний до хреста грецького, але кожен гілку тут замінено трипелюстковою квіткою лілії (крином), яка з давніх-давен вважалась символом влади; ~ **круглий** – в основу покладено подвійний головчастий, чотири гілки якого закінчуються маленькими кружками; ~ **латинський** – вертикальний стовп у верхній частині пересікається горизонтальною стрічкою таким чином, що на відміну від хреста грецького більш-менш рівними є тільки верхня і бокові гілки; ~ **литовський** – вертикальний стовп поділено на три частини і пересічено двома однаковими за розмірами стрічками; ~ **лотаринзький (патріарший, храмовників)** – прямий стовп посередині перетинається горизонтальною стрічкою меншої довжини, а верхня гілка ще раз пересічена посередині невеликою горизонтальною стрічкою. Таким чином утворюється шестикінцева форма; ~ **мадярський (угорський)** – представляє собою композицію з шестикінцевого хреста, який увінчує корону з трьома трипелюстковими виступами. П'ять гілок хреста мають трапецієподібні кінці; ~ **мальтійський**

– подібний до хреста Георгіївського, але загострені промені сходяться не до центрального круга, а до маленької крапки. Замість прямих кінців гілки отримали вирізи, виконані під тупим кутом, внаслідок чого виявився восьмикінцевим. Був емблемою Мальтійського рицарського ордену, який спочатку називався Госпітальєрів, потім Іоаннітів. Вони носили малинову мантию, чорний плащ з білим хрестом на лівому боці грудей і присвятили себе захисту паломників і піклуванню за хворими. Тому білий колір хреста означав бездоганність, лицарську честь, чотири гілки – розсудливість, справедливість, силу духу, помірність, а вісім кінців – вісім благ, які Христос проголосив у Нагірній проповіді для праведників (утіху, лагідність, милість, щиросердість, мир, правду, справедливість, любов); ~ **монограмний** – шестикінцевий, у вигляді прямого стовпа, який у середині пересікається двома рівними за довжиною гілками. Усі кінці акцентовані невеликими розширеннями, а вгорі біля вертикальної гілки виконано кільце, внаслідок чого утворюється суміщення літер «Х» і «Р». Схожий знак мав місце і в античному мистецтві, але в епоху європейського Середньовіччя став монограмою Христа (дві перші літери), а також монограмою першого християнського імператора Константина Великого; ~ **місячний** – за основу взято грецький, але до кожної з чотирьох гілок прилягає чвертинка круга у вигляді мусульманського півмісяця; ~ **неповний трилистий** – такий же, як і трилистий, але нижній кінець вирішено прямим торцем, без всякого ускладнення; ~ **папський** – має вісім кінців, з яких нижній трохи довший за інші. За основу слугує форма хреста лотаринзького, накреслення якого доповнено ще однією горизонтальною стрічкою, виконаною під центральною. При цьому верхня і нижня стрічки мають однакову довжину; ~ **патріарший** – за формою те саме, що і *лотаринзький*, ~ **храмовників** – використовувався як печатка намісників візантійських імператорів; ~ **пенькуватий** – чотирикінцевий, усі боки гілок якого прикрашені пеньками; ~ **перехрещений** – основою є грецький, але всі чотири гілки ближче до своїх кінців пересікаються коротенькими рисками, внаслідок чого кожна з них нагадує хрестик; ~ **петровський** – чотирикінцевий, з горизонтальною перекла-

дкою, яка розташована у нижній частині вертикального стовпа. Нагадував про страту апостола Петра, якого розп'яли донизу головою на перевернутому хресті; ~ **плетений** – чотирикінцевий, кожна гілка зображена у вигляді переплетеного мотузка; ~ **подвійний** – основою може слугувати грецький, який у центрі під кутом 45° пересікається таким же за формою і розмірами. Напочатку XVII ст. така форма хреста стала емблемою Англії, оскільки з часів короля Ричарда Левового Серця в країні вживався прямий, а після вступу на трон шотландського короля Якова його було доповнений косим, шотландським; ~ **подвійний головчастий** – основою залишається форма хреста головчастого, однак усі чотири кінця закінчені невеликими прямими рисками, спрямованими на два боки. Його форму можна розглядати також як сполучення чотирьох Т-подібних «Тау» хрестів. Такі хрести зображались у європейському мистецтві в епоху Меровінгів, а в XII–XIII ст. вони з'явилися на плащах лицарів Тевтонського ордену; ~ **православний** – існує в трьох варіантах: а) вертикаль поділена на три частини, верхня перекладина – горизонтальна, а нижня – нахилена. Вона трактувалась як згадка про двох розбійників, яких розп'яли разом з Христом. Один з них, що хулив Ісуса, мав відправитися у пекло, а тому, що покався, судилося бути в раю. Ця форма застосовувалась при спорудженні поклінних хрестів; б) вертикальний стовп поділено вже на чотири частини і у трьох місцях пересічено трьома стрічками, з яких верхні горизонтальні, а нижню виконано під невеликим кутом до вертикалі. При цьому стрічки розрізняються розмірами: верхня – найкоротша, а середня – найдовша. Вважалося, що саме на такому хресті розп'яли Христа, який на Голгофу ніс тільки верхню перекладину, вже на місці страти добавили середню для рук і нижню для ніг, а над головою прибили дощечку з образливим написом; в) на відміну від зазначених шести- і восьмикінцевого мав місце семикінцевий, коли вся композиція завершується верхньою перекладкою. Нижня коса перекладина трактується як «підніжжя хресне»; ~ **пруський** – з чотирма кінцями, які закінчуються ліліями; ~ **п'ятикінцевий** – те саме, що і *французький*; ~ **римський** – те саме, що і *латинський*; ~ **ромбічний** – подібний до хреста грецького,

від якого відрізняється тим, що кінці всіх чотирьох гілок завершені маленькими ромбами; ~ **св. Андрія** – подібний до хреста Андріївського, від якого відзначається тим, що кінці променів не загострені, а начебто обрубані. Його форма була покладена в основу ордену Російської імперії, яким нагороджувались за найвищі заслуги перед Батьківщиною, він також став емблемою російського військово-морського прапору; ~ **св. Якова** – за основу взятий латинський, але має розширені кінці та невелике стовщення посередині нижньої частини; ~ **сонцеподібний** – те саме, що і *подвійний*. У християнській символіці збагачувався тим, що вертикальна гілка зростала у висоту і збагачувалось монограмою Христа – грецькою літерою «Р»; ~ **тевтонський** – докл. див. *хрест подвійний головчастий*; ~ **тризуб** – горизонталь з трьома паралельними гілками (символ блискавки, влади, сили) було поєднано з монограмою Христа, внаслідок гілки виявилися спрямованими кінцями донизу, а горизонталь – увінчаною грецькою літерою «Р». Став емблемою хрещення; ~ **трикутний** – такий же, як і ромбічний, тільки замість ромбів на кінцях виконані рівнобічні трикутники; ~ **трилистий** – чотирикінцевий, який на відміну від хреста грецького має закінчення кожної гілки у вигляді трьох листків. У Росії його форма використовувалася для виконання на престольних; ~ **трилистий перехрещений** – основою є форма хреста перехрещеного, яка збагачується ускладненими кінцями, кожний з 12-ти вирішується у вигляді трьох листків; ~ **угорський** – те саме, що і мадярський; ~ **французький** – має п'ять гілок, які сходяться до одного місця і мають вигляд гострих стрілок, закінчених тупокінцевими вирізами; ~ **храмовників** – те саме, що і *лотаринзький*; ~ **«царя Слави»** – ранньо-християнський символ, – увінчання Т-подібного «Тау» хреста грецькою літерою «Р», який вважався знаком Ісуса Христа; ~ **чотирікінцевий восьмипроменевий** – вертикальний і горизонтальний бруси мають на кінцях вирізи, які подібні променям, спрямованим на всі боки; ~ **швейцарський** – те саме, що і *жєневський*; ~ **шотландський** – те саме, що і *андріївський*, оскільки св. Андрій вважався покровителем Шотландії; ~ **ягеллонський** – те саме, що і *литовський*; ~ **якірний** – подібно до хреста грецького, має чотири однакові за розмірами гілки, але їхні кінці мають закінчення

у вигляді корабельних якорів. Формами хрестами зумовлені плани багатьох християнських храмів, зокрема: ~ **св. Антонія** – у вигляді літери «Т» був переважно прийнятий для ранньохристиянських церков; ~ **грецький** – з чотирма однакової довжини раменами – для ранньовізантійських, пізніше православних церков, а також католицьких храмів в епоху Ренесансу, періоду класицизму тощо; ~ **латинський** – з більш довгим нижнім раменом – для більшості католицьких церков, починаючи з часів Середньовіччя, а також низки православних храмів. Увінчання бані храму – означає перемогу Ісуса Христа над смертю, а коли поставлений на мусульманський півмісяць, то це мало свідчити про перемогу християнства над іншими віруваннями. Але раніше підніжжя у вигляді півмісяця означало купель, у якій Церква приймала хрещення, його також порівнювали з колискою Христа у Віфлеємі, з чашею Євхаристії, кораблем Церкви, якорем надії. Зображення хреста на ступінчастому цоколі розкривало історію розп'яття на Голгофі. Форми хреста на главах храмів уже в XVI ст. перетворилися на видатні мистецькі твори, відзначаючись вишуканістю силуетів, стрункістю, пропорційною злагожденістю. Згодом до їхнього проєктування залучалися провідні зодчі та художники. У християнському світі мотив хреста широко застосовується в меморіальних спорудах, встановлюється на надгробках, вводиться в композиції пам'ятників. Його часто використовували для увінчання монументальних споруд над могилами захисників Батьківщини і трагічно загинувших. Спеціальні назви отримали: ~ **водружальний** – поставлений при закладенні християнського храму на місці майбутнього престолу. Виконується з дерева восьмикінцевої форми; ~ **закладний** – керамічний або кам'яний різьблений, який вмуровувався в стіну храму при його спорудженні; ~ **поклінний** – встановлений уздовж дороги і призначений для молитовних поклонів. Розроблені у середньовіччя основні форми хреста активно вводилися в геральдичні композиції, які в більш пізні часи зберігалися в прапорах країн, гербах земель і міст, державних нагородах і знаках.

ХРЕСТ ВПИСАНИЙ – храм хрестово-купольної системи, де кутові компартименти мають ту ж висоту, що й гілки архітектурного хреста.

ХРЕСТИЛЬНИЦЯ, ХРЕЩАЛЬНЯ – споруда або частина храму в Київській Русі, яка призначалась для обряду хрещення (порівн. *бантистерій*).

ХРЕСТОВА КІМНАТА – приміщення в палаці московського царя, де здійснювались ранкові й вечірні молитви. Одну із стін займав іконостас, інші покривались розписами на біблійські теми, між ними знаходились ікони. У Х. к. зберігались священні предмети, які поступали з монастирів і від духовенства та паломників, а в такому ж приміщенні на жіночій половині цариця роджала спадкоємців.

ХРЕСТОВИК – тип селянського житлового будинку в Росії, докл. див. *ізва хрестовик*.

ХРЕСТОВО-КУПОЛЬНИЙ ХРАМ – квадратна або прямокутна в плані культова споруда з такою системою просторового вирішення інтер'єра, коли центральний купол на парусах спирається на чотири стовпи і до нього спрямовані хрестоподібно в плані чітко виділені чотири нави, що перекриті коробовими або напівциліндричними склепіннями. Чотири кутові компартименти часто мають меншу висоту і також перекриваються склепіннями або куполами. Х.-к. х. відзначалися масивністю стін і підпор, урочистими інтер'єрами з великими поверхнями, які багато прикрашались розписами та мозаїками.

ХРЕСТОЦВІТ (нім.) – декоративна стилізована квітка з однією чи двома парами горизонтальних хрестоподібних відгалужень. Мала поширення в готичній архітектурі, увінчувала фіали, пінаклі, башти, щипці та інші частини споруди. У зворотному положенні кріпилась на перетині нервюр у склепіннях.

ХРЕЩАТА БОЧКА – форма вінчання дерев'яного зрубу у вигляді взаємно пересічених бочок. Влаштовувалася як у храмовій архітектурі, так і у житловій.

ХРЕЩАТА ЦЕРКВА – дерев'яний православний храм, у центрі якого виділявся «восьмерик на четверику», увінчаний наметом з маківкою. Чотири прируби (вівтарний, західний і два бокові) мали двосхилі дахи або перекривалися бочками.

ХРЕЩАТО-БАННИЙ ХРАМ – споруда в плані у формі хреста. До центрального обсягу, увінчаного банею, сходяться чотири гілки, які можуть мати зальну або базилікальну структуру (приклад: Калат-Семан поблизу Антіохії в Сирії).

ХРИЗОБЕРИЛ – цінний і рідкісний мінерал, найвідомішим різновидом якого є дорогоцінний александрит.

ХРИЗОЕЛЕФАНТНА СКУЛЬПТУРА – статуя античного бога, виконана зі слонов'ячої кістки і золота (порівн. *акроліт*). Маючи величезні розміри, ставилась в наосі храму. Складалася з дерев'яного каркаса, на який накладались пластини зі слонов'ячої кістки, які здавались подібними натуральному кольору людського тіла. Деталі одягу і волосся позолочувались, а очі інкрустувались коштовним камінням. Для деяких атрибутів вживались інші матеріали.

ХРИЗОЛІТ (грець., від *золото* і *камінь*) – мінерал класу силікатів, прозорий різновид олівіну, жовтуватого-зеленого кольору. Дорогоцінний камінь.

ХРИЗОПРАЗ (грець., від *золото* і *світло-зелений*) – мінерал класу силікатів, яблучно-зелений різновид халцедону. Використовують у ювелірній справі як абразивний матеріал тощо. Див. також: ХАЛЦЕДОН.

ХРОМАТИЧНІ КОЛЬОРИ – докл. див. *колір*.

ХРОМАТИЧНИЙ (грець.) – 1. Кольоровий, забарвлений. 2. Хроматична аберация – див. АБЕРАЦІЯ.

ХРОМОЛІТОГРАФІЯ – літографський спосіб друкування багатоколірних зображень.

ХРОМУВАННЯ – гальванічний спосіб покриття поверхні виробів з металу хромом з метою надання їм твердості, зносостійкості, протикорозійності, декоративності.

ХРЯЩ – орнаментальний мотив, докл. див. *ормушь*. Виник наприкінці XVI ст., через століття був витіснений стрічковим.

ХУАБЯО (кит.) – колони з фустами, які начебто складалися з кількох зв'язаних стовбурів дерев і прикрашались квітами й іншими рельєфними зображеннями. Споруджувались у Стародавньому і Середньовічному Китаї, інколи ставилися біля поховань.

ХУДЖРА – скромне житлове приміщення в навчальних або монастирських будівлях (медресе, текіє), що призначене для учнів і викладачів, ченців. Мало місце в спорудах країн ісламського Сходу, зокрема Середньої Азії.

ХУДОЖНИК – творчий працівник у царині образотворчого мистецтва; живописець, графік, *скульптор*. Майстер, що працює в царині прикладного мистецтва (розписування тканин, різьблення по дереву тощо).

ХУДОЖНИЙ – 1. Який стосується мистецтва, відтворення дійсності в образах. 2. Який стосується діяльності в царині мистецтва, пов'язаний з мистецтвом. 3. Який стосується творів мистецтва. Який стосується способу виготовлення творів мистецтва. 4. Властивий творам

мистецтва; естетичний. 5. Який стосується сприйняття явищ мистецтва або їх створення, втілення, передавання.

ХУНДЕРТВАССЕР, Фріденсрайх / *Friedensreich Hundertwasser* (1928–2000) – австрійсь-

кий майстер архітектури і дизайну, творець оригінальних будівель в «істовому», «екологічному», «біоморфному» стилі родом з Відня. Справжнє ім'я – Фрідріх Штовассер. Свою концепцію і свої філософські погляди Х. відобразив в кількох маніфестах. Його перу належить книга «Маніфест запліснявілості проти раціоналізму в архітектурі» (1958) і збірник есе «Прекрасні шляхи. Думки про мистецтво і життя» (1983). Цитати: «Архітектори нікуди не годяться. Вони заорганізовані нормами і планами, а продукт для життя може створити тільки художник».

ХУРДЕ (монг.) – стаціонарний циліндр з ламаїстськими молитвами, що обертався навколо своєї осі.

ХУРДИ (монг.) – павільйони для збереження циліндрів з молитвами (мані), що входили до складу монастирів у Монголії.

ХУРЕ (монг.) – монастир ламаїстів, у якому будівлі в плані мали вигляд кола. Переважали у західній і центральній частині Монголії (порівн. *суме, хім*). Вважається, що така форма пов'язана з кочовим побутом.

ХУРЕЕ (монг.) – монастир в Монголії, що складався з кількох храмів, мав асиметричне розпланування і оточувався селищем лам у формі круга.

ХУРУЛ – буддійський монастир в Калмикії, що складався з головного храму, увінчаного баштою, молитовень, житлових будівель, майстерень монахів. Спочатку являв собою комплекс повстяних і дерев'яних споруд, з кінця XVIII ст. – мурованих.

Ц

ЦАНГА (нім.) – пристрій на металорізних верстатах, яким затискують матеріал або інструмент.

ЦАПФА (нім.) – частина валів і осей машин, якою вал (вісь) спирається на підшипник.

ЦАРГА – рама, що з'єднує ніжки столу або стільця.

ЦАРСЬКЕ МІСЦЕ – місце у православному храмі, яке призначалося для московського царя, а пізніше російського імператора. Знаходилося неподалік від іконостаса біля східного стовпа і представляло собою огорожене сидіння під шатром на різьблених колонках, який увінчувався зображеннями корони або двоголового орла.

ЦАРСЬКІ ВРАТА, ЦАРСЬКІ ВОРОТА – середні двері іконостасу перед вівтарним престолом у православному храмі (синоніми – *Райські врата, Святі врата*). На них зображались чотири євангеліста – Матфей, Марк, Лука й Іоанн Богослов та сцена Благовіщення. За звичай Царські врата отримували багате оздоблення, прикрашались різьбленням, позолотою.

ЦВЕЙФЬОЙЄРХАУЗ (нім.) – селянський будинок, у якому влаштовувались дві печі для обігрівання житлового приміщення (штубе) і приготування їжі в кухні. Сформувався у середньовічні часи в Німеччині.

ЦЕГЕЛЬНЯ – 1. майстерня для вироблення цегли, яка в Україні прийшла на зміну плитниці; 2. навіс для збереження цегли.

ЦЕГЛА – штучний камінь, виконаний з глини. У стародавні часи використовувався висушений на сонці так званий сирець. Згодом ц. отримували випалом; у будівництві за конструктивними якостями розрізняються: звичайна, силікатна, полегшена, легка, вогнетривка, клінкерна, а за формою – клинчаста (докл. див. *цегла лекальна*).

ЦЕГЛА КЕРАМІЧНА ДВОШАРОВА – облицювальна цегла, тонка (3–5 мм), зовнішній шар якої складається з глини, що набувають при випалі розувато-бежевого відтінку. Тіло такої цегли складається із звичайних глини, які застосовуються для виробництва червоної керамічної цегли. Має й іншу назву: цегла ангобійована.

ЦЕГЛА КЛІНКЕРНА – керамічний будівельний матеріал, який виготовлено із глинистої сировини і випалено до повного спікання. Ц. к. використовується для мощення.

ЦЕГЛА ЛЕКАЛЬНА – виготовлена за спеціальним рисунком і витесана до лекала цегла, що застосовується для декоративного оздоблення карнизів, кутів, арок. На професійній мові мулярів – штучний набір.

ЦЕГЛА СИЛІКАТНА – будівельний матеріал, який виготовляється із суміші кварцевого піску і вапна. Ц. с. застосовують при зведенні несучих стін багатоповерхових будівель.

ЦЕЗУРА (лат.) – інтервал в орнаментальній композиції.

ЦЕЙХГАУЗ (нім.) – склад для запасів зброї, обмундирування і продовольства.

ЦЕЛА (лат., кімната зі статуєю) – основне приміщення давньоримського храму, зал із скульптурним зображенням божества (порівн. *наос*). Інколи в одному храмі знаходилося кілька *ц.*, присвячених різним богам.

ЦЕМ'ЯНКА (лат., *битий камінь*) – 1. Розчин з товченої паленої цегли та вапна або з домішкою цегли, кераміки. Використовувався у Візантії та Київській Русі. 2. Товчена цегла, призначена для виготовлення розчину.

ЦЕМЕНТ – група в'язучих матеріалів (в основному гідралічних). При взаємодії з водою або іншими рідинами утворюють пластичну масу, яка, твердіючи, перетворюється в каменеподібне тіло. Поділяються за складом, видом клінкеру, міцності при твердінні, термінів схоплювання тощо. За міцністю на вигин і стиск виділяються марки 200, 300, 400, 500, 550 і 600.

ЦЕМЕНТАЦІЯ – 1. Закріплення ґрунтів, бетонних споруд тощо введенням у них під тиском рідкого цементного розчину. 2. Насичення поверхневих шарів сталі вуглецем для збільшення їх твердості.

ЦЕМЕНТНИЙ РОЗЧИН – суміш цементу, піску і води.

ЦЕНІНА – кахля з синім малюнком або керамічний виріб, покритий емаллю.

ЦЕНТАВР (лат. < грец.) – те саме, що і кентавр.

ЦЕНТР – 1. Точка перетину уявних осей, ліній у фігурі, точка зосередження якихось відношень у тілі. *Ц.* ваги: а) точка, через яку проходить рівнодіюча всіх сил ваги, прикладених до частин тіла, за різних його положень відносно вертикалі; б) щось основне в чому-небудь. *Ц.* обертання – точка, довкола якої обертаються усі інші точки тіла або системи, що беруть участь в обертальному русі або русі по колу. 2. Середина, середня частина чого-небудь. Частина населеного пункту (зазвичай розташована в середині його), де містяться основні установи. 3. Місце зосередження якої-небудь діяльності, керівництва чимось; осередок. Інформаційний *ц.* – організація, що здійснює інформаційне обслуговування установ і підприємств з певного кола питань. Обчислювальний *ц.* – організація,

яка комплексно оснащена засобами обчислювальної техніки і призначена для надання послуг з автоматизованої обробки даних. 4. Те, що є найголовнішим, найважливішим, основним. Те, навколо чого, або той, навколо якого групується, якому підпорядковується все інше; 5. Місто, населений пункт, який має адміністративне, промислове, культурне тощо значення для якоїсь місцевості, країни. 6. Вищий орган керівництва якою-небудь діяльністю.

ЦЕНТРАЛЬНО-КУПОЛЬНА КОМПОЗИЦІЯ – розпланувальне вирішення інтер'єру з розміщенням приміщень навколо великого залу, перекритого куполом.

ЦЕНТРИЧНІ БУДІВЛІ – 1. Хрестово-купольні храми. 2. Моноптер. 3. Ротонда, толос.

ЦЕРКВА (грец., *божий будинок*) – християнський храм, інколи термін вживається при назві культових споруд інших віросповідань, а також релігійних конфесій.

ЦЗЯНЬ (кит.) – конструктивна чарунка китайської споруди, що утворювалася двома поперечними рядами колон, зв'язаних вгорі системою балок.

ЦИБУЛЯСТА БАНЯ, ЦИБУЛИНА – форма завершення храмів, дзвіниць, каплиць у вигляді цибулі, поперечник якої часто виявлявся більшим за висоту.

ЦИКЛ – 1. Сукупність взаємозв'язаних явищ, процесів, робіт, яка створює закінчене коло дій протягом певного проміжку часу. 2. Послідовний ряд чого-небудь. 3. Певна група наук, дисциплін, об'єднаних за яким-небудь загальним принципом. Ряд художніх творів одного жанру, об'єднаних спільністю тематики тощо.

ЦИКЛОДРОМ – застаріла назва велодрому.

ЦИКЛОІДА – крива лінія, описувана точкою кола, що котиться без ковзання по прямій лінії. **ЦИКЛОПІЧНЕ МУРУВАННЯ** – залишки древніх стін крито-мікенської культури і укріплень етрусків в Італії, що були складені з величезних кам'яних гліб, які, за легендою, могли бути зведені тільки велетнями циклопами.

ЦИКЛЯ – сталева пластинка з гострим, певним чином заточеним краєм, уживана для остаточного зачищення (циклювання) виструганої дерев'яної поверхні підлоги, паркету.

ЦИЛІНДР – 1. Геометричне тіло, що уворюється обертанням прямокутника навколо одного з його боків. Предмет, споруда, що має форму такої фігури. 2. Деталь або пристрій,

що має форму такого тіла. Основна деталь поршневих машин (двигуна внутрішнього згоряння, парової машини, гідравлічного преса тощо). 3. Високий твердий чоловічий капелюх з невеликими твердими полями, що має форму такого тіла. Жіночий капелюшок тієї самої форми.

ЦИЛІНЬ (кит.) – розташоване біля могили імператора або сановника скульптурне зображення крилатого лева, яке за релігійними уявленнями виконувало роль охоронця (порівн. *bice*). Відзначалось монументальністю форм. Широко розставлені лапи, закинута назад голова з грізно розкритою пащею, три пари коротких крилець надавали чудиську фантастичної величі.

ЦИНКУВАННЯ – електролітичний спосіб покриття виробів з металу цинком з метою надання їм протикорозійності та декоративності.

ЦИНУБЕЛЬ (нім.) – різновид рубанка для обробки плоских поверхонь, який має ніж із зазубреним лезом. При заміні такого ножа на традиційний ніж *ц.* застосовують як шліфтік. При струганні *ц.* залишає на поверхні оброблюваної деталі маленькі борозенки. *Ц.* обробляють вже обстругані поверхні, які підготовлюють під склейку або облицювання.

ЦИПП – завершення етруської гробниці у вигляді стовпа, невеликої кулі.

ЦИРК (лат., *крус*) – кругла або овальна в плані споруда з ареною посередині та розташованими амфітеатром місцями для глядачів, що призначена для клоунських, акробатичних, гімнастичних та інших представлень, показу дресированих тварин. У Стародавньому Римі цирк був відкритим у вигляді арени з трибунами, і спочатку представляв місце для тріумфальних поступів полководців, пізніше – кінних змагань, кулачних боїв тощо.

ЦИРКОН (перс.) – мінерал класу сілікатів, в основному оранжевого, жовтого, коричневого кольорів. Використовують для здобуття окису цирконію, гафнію, а прозорий червоний різновид (гіацінт) – у ювелірній справі для прикрас.

ЦИРКУЛЬ (лат.) – в архітектурі назва будь-яких будівель, що мають в плані круглу форму.

ЦИРКУМВАЛАЦІЙНА ЛІНІЯ – зовнішня лінія суцільних укріплень атакуючих, що створювалася супроти тих, хто йшов на допомогу обложеним у цитаделі (порівн. *контр-валаційна лінія*).

ЦИРКУМФЕРЕНЦІЯ (лат., *навколо*) – 1. кругла площа перед спорудою; 2. напівкругла або

кругла в плані споруда з парадною площею перед входом або розташована навколо пам'ятника; 3. невисока, дугоподібна в плані будівля, що прилягає до головного корпусу в садибному ансамблі.

ЦИРОВКА – техніка виконання паркетної підлоги з вирізанням тонких борозен, жолобків, які заповнювались вставками з «чорного дерева» або наповнювались кольоровим варом (синонім – *графьо*).

ЦИСТ (з датської) – погребальна камера часів неоліту в дюссі.

ЦИСТЕРНА (лат., *водосховище*) – 1. Великий резервуар для накопичення і збереження води в стародавні та середньовічні часи. У багатьох випадках споруджувався під землею, мав водонепроникнені стіни і дно. Для збільшення місткості *ц.* у Візантії зводились у вигляді просторих підземних залів, стелі яких підтримувалися численними рядами колон. 2. У сучасності – металевий або залізобетонний циліндричний резервуар для безпечного збереження нафтопродуктів та інших речовин.

ЦИТАДЕЛЬ (франц. < італ., *маленьке місто*) – 1. Окрема захисна споруда. 2. Центральне укріплення фортеці, міста, яке під час оборони вважалося останнім опорним пунктом. У багатьох випадках *ц.* знаходилася в середині населеного пункту, але інколи – на лінії оборонної межі або поруч із селищем. Спочатку вміщувала палаци правителів, культові й адміністративні будівлі, згодом використовувалася для воїнського гарнізону.

ЦИТРИН – мінерал, лимонно-жовтий або золотистий різновид кристалів кварцу.

ЦОГЧИН, ЦОКЧИН-ДУГАН (монг.) – збірно-розбірний дерев'яний храм у Монголії, стеля якого підтримувалася численними рядами стійок, за периметром оточувався колонадою і увінчувався похилим дахом (порівн. *дуган*). Зазвичай відігравав роль соборного храму в монастирях. У побудові об'ємно-просторової композиції спостерігалось стильове розмаїття, впливи китайської та тибетської архітектури.

ЦОКОЛЬ (італ. < лат.) – 1. Монументальне підніжжя споруди, монумента, колони тощо, розташоване на фундаменті. Щоб відзначити міцність і спроможність витримати навантаження верхніх частин, форми *ц.* підкреслюються масивністю мурування, грубою фактурою, темним кольором, рустовкою тощо.

В ордерних вирішеннях, подібно п'єдесталу, він отримує власні базу, стілець і карниз. 2. Нижня частина зовнішньої стіни будівлі чи споруди, що лежить на фундаменті. 3. Елемент освітлювальної лампи.

ЦОКОЛЬНИЙ ПОВЕРХ – докл. див. *поверх*.

ЦУКІЯМА (япон.) – пейзажний сад у Японії, який отримав поширення в період Муроматі (порівн. *хіраніва*).

ЦУМТОР, Петер / *Peter Zumthor* (1946 р. н.)

– швейцарський майстер архітектури і дизайну, лауреат Прітцкерівської премії 2009 р. і золотої медалі RIBA 2013 р. родом із Базеля. У юності *Ц.* пішов стопами батька і став учнем столяра в майстерні з виготовлення шаф і комодів. Освіту отримав в Базельській школі мистецтв і ремесл 1967 р. за спеціальністю Дизайн. Для його творчості характерні лаконізм художніх засобів, інтерес до традиційних будівельних матеріалів і дбайливе ставлення до ландшафту.

ЦУХТХАУЗ (нім.) – в'язниця, виправний будинок.

ЦЮЕ (кит.) – монументальні гробниці, входили до яких відзначалися пілонами у Стародавньому Китаї (порівн. *феньму, шіші, яйму*).

Ч

ЧААТАС – стародавня надмогильна споруда у Хакасії у вигляді кургану, оточеного 8–2 стовпами-менгірами. Датується серединою 1-го тис. н. е.

ЧАВУН – сплав заліза з великою кількістю вуглецю (понад 2,14%) й іншими елементами. Основна маса *ч.* переробляється в сталь.

ЧАВУН БІЛИЙ – чавун, в якому весь вуглець знаходиться у вигляді карбіду заліза або цементиту.

ЧАВУН ВИСОКОМІЩНИЙ – матеріал, в якому вуглець присутній у вигляді кулястого графіту. Маркування – ВЧ.

ЧАВУН КОВКИЙ – *ч. к.* отримують шляхом відпалу виливків білого чавуну. При цьому вуглець набуває вигляду пластівчастого графіту. Маркування – КЧ.

ЧАВУН СІРИЙ – вуглець у *с. ч.* присутній у вигляді пластинчастого або волокнистого графіту. Маркування – СЧ.

ЧАЙТЬЯ (санскр.) – 1. Буддійський храм зі склепінчастим перекриттям в Індії, спочатку наземного, а згодом скельного типу. У зрілий період, в II–I ст. до н. е., представляв собою великий зал з боковими нефами за колонами, влаштованими для ритуального обходу навколо ступи (додатково див. *прадакшина*), розміщеної в глибині. Интер'єр і фасад пишно прикрашалися скульптурою, різьбленням, розписами. 2. Світловий проріз, підковоподібної або кількоподібної форми, розташований над входом до молитовного приміщення.

ЧАЙТЬЯ-ГХАРА (санскр.) – культова споруда типу піднесеного на цоколь зі сходами колонного павільйону, перекритого куполом, під яким могли захиститися від непогоди служки буддійського культу. У центрі будівлі знаходилася маленька ступа як свідчення незримой присутності святого, а по сторонам світу – чотири статуї Будди. Вживалася у середньовічній архітектурі Шрі-Ланка.

ЧАКМОЛЬ – монументальна статуя посланця богів, що зображався у напівлежачій позі з жетовною чашею на животі. Розташовувалася серед культових ансамблів в архітектурі Центральної Америки (у племен тольтеків й інших).

ЧАЛАА – зображення лотосу, повернутого вгору, над карнизом або обломом вище чаші для подання, що увінчує дзвоноподібну основу бірманської ступи, зеді або пато.

ЧАНДІ – поставлений на ступінчастий цоколь меморіальний храм в Індонезії (на острові Ява), призматичний обсяг якого завершено кількаярусним пірамідальним дахом. Існували різних форм, а саме: ~ **-башта** – з висотним обсягом; ~ **Бентар** – назва урочистої брами до храмових комплексів на острові Балі; ~ **-цела** – з невеликим святилищем. Через них входили до першого двору.

ЧАРБАГ (перс., *чотиричастинний сад*) – провідний тип у садово-парковому мистецтві Персії та Середньої Азії, що передбачав обрання прямокутної ділянки, орієнтованої за сторонами світу і поділеної на правильні квадрати, трикутники, шестикутники, які виявлялися породами дерев і природними фарбами квітів (порівн. *агведадь, баг, гулістан*). Ортогональні та діагональні осі формувались пішохідними алеями, каналами з водоспадами. Павільйони ставилися на перетині осей, розкриваючись на всі боки, а також на початку і в кінці руху. Влаштовувались і квадратні басейни, на зрізаному рельєфі – тераси і сходи.

ЧАРУНКА – первісний вихідний елемент структури містобудівного утворення або окремої споруди.

ЧАСПАК – мозаїка з ганчу двох кольорів. Характерна для монументальних споруд у середньовічній Середній Азії (порівн. *кирма*).

ЧАСТИНА – 1. *Частка*, пай, шматок, уривок, уламок. 2. Запасна деталь, складова, компонент.

ЧАСТКА – результат поділу.

ЧАСТОКІЛ – те саме, що і *палісад*, *тин*.

ЧАУН – 1. Буддійський монастир або навчальний заклад. 2. Шкільна споруда в Бірмі.

ЧАХМАУ – зображення лотосу, обернутого донизу, над чалаа, що увінчує дзвоноподібну основу бірманської ступи, зеді або пато.

ЧАША – напівкругла виїмка біля кінця колоди, виконана за формою іншої колоди. Внаслідок її використання стіни рубалися із залишками.

ЧЕДІ (з тайської) – індокитайська ступа круглої або багатогранної форми в плані; те саме, що і *прачеді*.

ЧЕЙН – англійська міра довжини, що дорівнює 22 ярдам або 20,117 м.

ЧЕМБІЯ, ЧИМБІЯ – те саме, що і *полічка* і *лістель*.

ЧЕПРАК (тюрк.) – 1. Найбільш щільна частина шкіри, що йде на технічні потреби, підшви тощо. 2. Суконна, килимова чи інша підстилка під сидло поверх пітника.

ЧЕРВОНА ЛІНІЯ – межа, яка відзначає в плані лінію забудованої ділянки, кварталу тощо. Складається історично і за можливості зберігається в процесі реконструкції охоронних територій сучасних міст.

ЧЕРВЧАТИЙ ВУЗОР – тип орнаменту, докладніше див. *вермікуле*.

ЧЕРЕПАШКА – декоративний елемент в оформленні фасадів і інтер'єрів, що нагадує морську черепашку.

ЧЕРЕПИЦЯ – випалена глиняна або цементна жолобчата пластина, плита для покрівлі споруд. За формою, матеріалом і способами укладання прийнято розрізняти: голландську, жолобчатую римську, з напуском, італійську, лоткову, лускоподібну, марсельську (фальцеву), плоску, подвійну плоску, романську (фламандську), татарську, французьку тощо.

ЧЕРЕПИЦЯ ГЛИНЯНА – керамічний покрівельний матеріал, що виготовляється з глинистої сировини з добавками. Один із

найдавніших покрівельних матеріалів. Довговічний, вогнестійкий.

ЧЕРНЕЦЬКЕ ПОДВІР'Я – споруда готельного типу, призначена для ченців і паломників. Крім спальних кімнат є і молитовне приміщення.

ЧЕРТОГ (давньорус.) – велике і багато оздоблене приміщення у старовинних палацах. Інколи шлюбна кімната.

ЧЕРТОЗА (італ.) – назва християнського монастиря в Італії.

ЧЕСУЧА – цупка шовкова тканина, що має в основі бавовняні нитки. Одяг з такої тканини.

ЧЕТВЕРИК – чотирикутна в плані культова споруда або її частина, форма якої підкреслюється куполом або наметом.

ЧЕТВЕРТНИЙ ВАЛ – опуклий архітектурний облом, що утворюється дугою у чверть кола. Вживаються: ~ **зворотний** – центр, яким описана дуга, знаходиться знизу, і облом начебто спирається на підніжжя; ~ **прямий** – центр, яким описана дуга, знаходиться вгорі, і облом має начебто несучу функцію.

ЧЕШМЕ (турец.) – пристінний фонтан, оформлений аркою або іншими пластичними засобами.

ЧЖАБДАН – довга лава в буддійському храмі, яка призначалася для монахів.

ЧЖАГАН – споруда кухні ламаїстського монастиря в Бурятії, де під час хуралів готувався чай для лам (порівн. *чодган*).

ЧЖАЛЦАН (монг.) – те саме, що й *жанцан*.

ЧЖУН'ЯНЬ СЕ-ШАНЬ (кит.) – двоярусний двосхилий дах над китайською спорудою.

ЧЖУН'ЯНЬ У-ДЯНЬ (кит.) – двоярусний вальмовий дах над китайською спорудою.

ЧИВУН – круглий перехід між підніжжям і дзвоноподібною основою бірманської ступи, зеді або пато.

ЧИН – 1. Горизонтальний ряд ікон в іконостасі. 2. Обов'язковий порядок розташування, система композиційних норм і правил, синонім краси у давньоруському мистецтві й архітектурі.

ЧИНАМПИ – так звані плавучі сади, які влаштовувалися в стародавні часи на мілководних частинах прісних озер Мезоамерики.

ЧИНТЕ – статуї фантастичних левів (апотропеїв), що мали оберігати споруду від злих духів і встановлювалися попарно перед входами до споруд (переважно храмових) у середньовічній Бірмі (порівн. *керуб*, *шеду*).

ЧИП (кор.) – низенький одноповерховий будинок корейця. Будувалися з каменю й глини, у гірських районах – з дерева на підмурку, завершувалися солом'яним або черепичним дахом, краї якого підтримувалися дерев'яними стовпчиками, внаслідок чого утворювалася тераса або веранда. У південних регіонах мали місце мару.

ЧИСТИЙ ПОЛ – верхня видима поверхня підлоги.

ЧИТРАЗАЛА (інд.) – картинна галерея в Індії часів Раннього Середньовіччя у вигляді великого залу зі стінними розписами.

ЧІКС (англ.) – кронштейн у верхній частині щогли для підтримування марса.

ЧІПЕРФІЛЬД, Давід / David Chipperfield

(1853 р. н.) – британський майстер архітектури і дизайну, лауреат багатьох престижних премій і нагород у галузі архітектури родом з Лондона. У 2012 р. Ч. став першим британським архітектором, який курирує Виставку архітектури на Венеціанській бієнале. Пріоритети архітектурної бієнале під назвою «Common Ground» – корпоративні та взаємопов'язані методи архітектурної практики.

ЧОБОТОМ – розташування господарського подвір'я збоку і позаду селянської хати, з обох боків. Часто мало місце в російських ізбах типу «глаголем».

ЧОДГАН – споруда кухні ламаїстського монастиря в Бурятії, де під час хуралів готували жертвоприношення – балини і дурму (порівн. *чжаган*).

ЧОЙЖ-ХОРОЛ – симетрична композиція у вигляді «колеса законів» з вісьмома спицями, що фланкувалася уклінними фігурами газелей. Розміщалась над входом до буддійського храму.

ЧОЙНХОР – скульптурне зображення «колеса законів» (докл. див. *чойж-хорол*).

ЧОЙРА – будівля богословського училища буддійського спрямування.

ЧОЛО – чітко підкреслений щипець або фронтон на фасаді будівлі.

ЧОРНА ПІДЛОГА, НАКАТ – настил по балках перекриття, на який вкладається утеплювач.

ЧОРНА СТЕЛЯ – настил по стельовим балкам, що закритий знизу шаром облицювання.

ЧОРНА ХАТА – те саме, що і курна хата.

ЧОРТАК – храмова споруда на честь священного вогню у вигляді завершеного куполом павільйону з чотирма арками, яка зводилась згідно з культом зороастризму в Ірані епохи Сасанидів.

ЧОРХОНА – влаштований посеред приміщення над вогнищем ступінчастий купол, складений з дерев'яних балок, з отвором вгорі для виходу диму (порівн. *дарбазі, глахатун*). Вживався у таджицькому народному будівництві.

ЧОТИРИЛИСНИК – форма вікна, декоративних деталей.

ЧОФА (з тайської) – міфічний птах, зображення якого, покрите червоним лаком із золотим промальовуванням, увінчувало дах мондопи або прасата в архітектурі середньовічного Таїланду.

ЧУАНЬ-ЦЗЯНЬ (кит.) – пірамідальний дах над китайським будинком.

ЧУЛАН (ст.слов.) – невелике приміщення для зберігання господарських речей у житловій будівлі. Зазвичай знаходиться біля кухні, у снігах відділяється перегородкою.

ЧУЛЬПА – кругла в плані поховальна башта у стародавній архітектурі Південної Америки. Виконувалась зазвичай з кам'яних масивних брил.

ЧУЛЬТУН – висічена у вапняній скелі цистерна для накопичення води у період дощів, якою в засушливий час користувалися мешканці селища стародавніх американських індіанців.

ЧУМ – переносне житло каркасної конструкції з жердин, обтягнутих шкурами тварин або берестом, у плані мало конічну або овальну форму. Було поширено в аборигенів Півночі, а також деяких кочових народів (східних тувинців й інших).

ЧУМІ, Бернард / Bernard Tschumi (1944 р. н.)

– швейцарський майстер архітектури і дизайну родом із Лозанни, Швейцарія. Протягом усієї своєї кар'єри архітектора, теоретика, викладача Ч. давав власну оцінку ролі архітектури в реалізації особистої й політичної свободи. З 1970-х рр. Ч. стверджував, що не існує встановлених відносин між архітектурною формою і подіями, що відбуваються всередині неї. Етичні та політичні імперативи, що

наповнюють його роботу, підкреслюють становлення проактивної архітектури, яка неієрархічно організує баланс сил за допомогою програмних і просторових прийомів. Відповідно до теорії Ч., роль архітектури полягає не в тому, щоб виражати існуючу соціальну структуру, а в тому, щоб діяти як засіб, що спочатку піддає цю структуру сумніву, а потім і переглядає її.

ЧХОГАНГ – храм-ступа у вигляді півсфери з камерою для реліквій у Непалі, яка здіймалася на багатосхідчастому стереобаті й увінчувалася кубом з високим конічним завершенням і 13 кільцями або уступами, що символізували 13 буддійських небес. На кубічній частині часто зображалися два величезних ока, якими начебто дивився на віруючих сам Будда.

Ш

ШАБЕР (нім., від *шкребти, скоблити*) – інструмент (загострений сталевий стрижень з держакон) для *шабрування*.

ШАБЛОН (нім. < франц., *зразок*) – 1. Інструмент для формування архітектурного елемента. 2. Кресленик у натуральну величину для виготовлення пластичної деталі.

ШАБРУВАННЯ – відскоблювання *шабером* тоненької стружки з поверхонь металів при складальних, граверних й інших роботах.

ШАГРЕНЬ (франц., від тур., *шкіра зі спини тварин*) – 1. М'яка шорстка шкіра з характерним малюнком, яку виготовляють з козячих, овечих та інших шкур. 2. Папір, спеціальна тканина для оббивки, книжкових палітурок тощо, які своїм виглядом нагадують цю шкіру.

ШАДИРВАН (тур.) – фонтан серед площі чи двору, оформлений ротондою.

ШАДУФ – найдавніша форма колодязя-журавля, відомого з часів Стародавнього царства (3460–2000 рр. до н. е.), коли їх почали використовувати стародавні єгиптяни для зрошення полів. На одному кінці балки – ємність для підйому води чи інших вантажів, на іншому – противага з вапнякової брили або каменів.

ШАЙБА – прокладка під гайку або головку гвинта, яка має форму плоского кільця.

ШАЛДА (монг.) – ламаїстський монастир, у якому ретельно вивчається буддизм.

ШАЛЕ (франц.) – 1. Сільська будівля в гірській місцевості Швейцарії. Зазвичай завершується високим вальмовим дахом. 2. Заміський будинок, дача, яка ззовні схожа на гірське житло.

ШАЛПКА – облицювання дерев'яних стін дошками з вертикальними щілинами.

ШАМБРЕ (франц.) – невелика кімната із склепінчастим перекриттям (порівн. *комара*).

ШАМОТ – випалена вогнетривка глина, піддана потім подрібненню.

ШАНДАЛ (перс.) – великий світильник з підсвічниками на розгалуженнях від стовбура. Теж мав місце: ~ **звислий** – світильник, підвішений до стелі. Став прообразом люстри.

ШАНДЕЛЬЄР (франц.) – призначений для захисту від обстрілів горизонтальний дерев'яний настил з кутовими стовпчиками, між якими покладені фашини.

ШАНДОР – влаштований на порозі греблі затворний щит, який відкривається для спуску води.

ШАНЕЦЬ (нім.) – загальна назва невеликих або тимчасових земляних укріплень.

ШАПТО (франц.) – пересувне каркасне збірно-розбірне приміщення для циркових вистав.

ШАР – однорідна за складом речовина, що суцільною масою вкриває що-небудь, простягаючись у просторі.

ШАР КУЛІ – частина кулі, отримана в результаті її перетину 2-ма паралельними площинами.

ШАРБОНЬЄР (франц.) – розважальний парковий павільйон.

ШАРДОН – гострокінцеве завершення залізних прутів огорожі, ґрат.

ШАРЛАХ (нім.) – фарба яскраво-червоного кольору.

ШАРНІРНА СИСТЕМА (нім. < франц.) – конструктивне вирішення, зумовлене рухомим з'єднанням опор споруди із підвалинами.

ШАРНІР – з'єднання 2-х елементів, яке забезпечує їхній взаємний обертовий рух навколо осі або точки; розрізняють плоскі та об'ємні (так звані кульові) *ш.*; карданний *ш.* – шарнірний механізм для з'єднання валів, розміщених під змінним кутом.

ШАСІ (франц.) – рама чи основа різних машин, механізмів, пристроїв; сукупність усіх механізмів і агрегатів, закріплених на такій рамі.

ШАТО (франц.) – французький замок, що в XV–XVI ст. почав втрачати оборонні функції і частково отримав представницький характер палацу. Розташовувався начебто на острові, оточеному заповненим водою ровом, за

відкритим двором типу еспланади, але серед великого парку. Фасади відзначались пишним декоративним вбранням, високими дахами зі струнками димарями, приміщення освітлювались великими вікнами, а не вузькими амбразурами.

ШАТРО – 1. Гострокінецьний дах будівлі у вигляді чотиригранної або восьмигранної піраміди; 2. те саме, що і *намет*.

ШАТРОВКА – тип млина, докл. див. *вітряк*.

ШАФА – 1. Рід великих меблів, що мають форму високого ящика з дверцятами і служать для зберігання одягу, білизни, книжок, посуду тощо. 2. Пристрій у вигляді ящика з дверцятами, що має певне призначення (для сушіння, випікання чого-небудь).

ШАФА-КУПЕ – вид корпусних меблів, шафа з розсувними дверима. Назва пов'язана із залізничними купе: вони мають двері саме такої конструкції.

ШАХАСТАН (вірм.) – середньовічне місто у Вірменії, розташоване всередині оборонних стін.

ШАХНІШИН – глибока ніша у парадних приміщеннях особняків і палаців на Близькому Сході для розміщення сидіння господаря під час урочистих прийомів. У царських палацах шахнішин призначався для трону.

ШАХРИСТАН (перс.) – додатково укріплена кільцем стін середня частина середньовічного міста в Середній Азії, Ірані та інших мусульманських країнах. Зазвичай розташовувався біля добре укріпленого арка, що займав вершину горба і забудовувався будинками знаті та купців. За його межами знаходився рабад.

ШАШКА – див. **ТОРЕЦЬ**.

ШВАРЦВАЛЬДСЬКИЙ БУДИНОК – тип селянського житлового будинку в Німеччині. Зводився з вертикальних дерев'яних стійок і брусів, завершувався високим вальмовим дахом із солом'яною або гонтовою покрівлею. Внизу знаходились стійла і комори, вгорі – житлові приміщення, до яких передбачався інколи окремих вхід зі схилу прилеглої гори. Спереду часто влаштовувалась галерея форлаубе (порівн. *альпійський будинок, баварський хутір, верхньолужицький будинок, франконська садиба, фризський будинок, халленхауз*).

ШВЕЛЕР (нім.) – металева балка з П-подібним перерізом.

ШВЕРТ – рухомий елемент, що збільшує бічний опір корпусу яхти (човна); поліпшує стійкість.

ШЕБЕКЕ (азерб.) – виконані з окремих дерев'яних елементів або вирізьблені в камені грати з геометричним узором, що закривають дверний або віконний проріз в Азербайджані. Мали кольорове застосування (порівн. *панджара*).

ШЕВЕ (франц.) – французька назва східної частини храму з *абсидою* і *деамбулаторієм*.

ШЕДЕВР (франц.) – 1. У середні віки в Західній Європі – зразки виробів, які мали подавати ремісники, щоб здобути звання майстра. 2. Визначний твір мистецтва.

ШЕДУ – те саме, що і *ламасу*.

ШЕЗЛОНГ – різновид канапи з довгим вузьким сидінням, з 1–2-ма спинками.

ШЕЛАК (голл.) – смола, яку виділяють молоді пагони деяких тропічних рослин внаслідок укусів цих пагонів так званими лаковими червецами. Використовують для виготовлення лаків, фарб, патефонних платівок.

ШЕЛИГА, ШАЛИГА – 1. Вершина арки. 2. Лінія, що з'єднує верхні частини склепіння. 3. Безперервна лінія замкових каменів.

ШЕЛІТА (кит.) – житлове приміщення у китайському буддистському монастирі.

ШЕЛОМ (грец.) – у руській дерев'яній архітектурі видовбана жолобом колода, що вкладалася вздовж гребеню даху. Порівн. *охлупень*.

ШЕЛЬТЕРДЕК (англ.) – верхня, легка (захисна, навісна) палуба на судні.

ШЕПІНГ (англ.) – попереково-стругальний верстат.

ШЕРАТОНА МЕБЛІ – меблі, виконані в Англії у 2-й половині XVIII – на початку XIX ст. Т. Шератоном або його послідовниками; переважно з червоного або сатинового дерева, стрункі, легкої конструкції, з мальованим або рельєфним декором, інтарсією, фортіровані.

ШЕРЕФЕ (араб.) – балкон на вершині мінарету, звідкіля муедзин закликав мусульман молитися (порівн. *шорфе*).

ШЕРХЕБЕЛЬ (нім.) – столярний інструмент (рубанок із закругленим лезом) для первинного (грубого) стругання деревини.

ШЕСТЕРИК – шестикутна частина будівлі, форма якої виявлена характером перекриття, наметового, зімкненого купольного або маківкою.

ШЕСТИКУТНИК ПРАВИЛЬНИЙ – див. **ГЕКСАГОН**.

ШЕСТИСТИНОК – тип селянського дерев'яного будинку в Україні, Росії та інших країнах, докл. див. *ізба*.

ШЕФМОНТАЖ – організаційно-технічне керівництво монтажем обладнання його початальником при виконанні монтажних робіт фахівцями замовника.

ШЕХТЕЛЬ, Федір / *Федор Шехтель* (1859

–1926) – російський майстер архітектури і дизайну, художник-графік родом із Санкт-Петербургу. Один із найбільш яскравих представників архітектури модерну. Кавалер орденів Святої Ганни і Святого Станіслава. На сьогоднішній день відомо про понад 210 архітектурних творів майстра, більшість з яких було розроблено і здійснено в Москві й околицях. Біля 86-ти збудованих за проєктами *Ш.* споруд збереглися. Більшість з них знаходиться під охороною держави як об'єктів культурної спадщини.

ШИТА (кит.) – пагода у китайському буддійському монастирі, що слугувала сховищем для реліквій, статуй, релігійних живописних творів канонічних книг (порівн. *мута, гусота, ляодита*).

ШИЙКА – нижня частина дорійської інколи тосканської капітелі, що слугує пластичним переходом до фусту і знаходиться між врізами гіпотрахелія і ремінцями.

ШИКАРНИЙ – багатий, розкішний, пишний.

ШИКХАРА (санскр.) – надбудова над святилищем староіндійського і середньовічного храму у вигляді суцільної башти. Має походження від ступи, яка влаштовувалася у молитовних приміщеннях, а згодом, начебто пробивши стелю, здійнялася над спорудою. У південних і північних частинах Індії будувалися *Ш.*, що розрізнялися за своєю формою, докл. див. *дравіда-шикхара* і *нагара-шикхара*.

ШИНА (нім.) – 1. Металевий обруч, який насаджують на обід колеса для збільшення його міцності, зменшення зносу тощо. 2. Гумовий суцільний обруч або оболонка з прогумованої тканини з гумовою камерою, наповненою стисненим повітрям; прикріплюють на обід колеса для збільшення амортизації і поліпшення рухомості. 3. Рейка.

ШИНОК – питний будинок, де вживали горілку.

ШИНЦ (англ.) – вощений ситець з блиском китайського походження. Особливо часто вживався в XIX ст. для оббивки меблів, стін, виготовлення чохла.

ШИРІНКА – прямокутна виїмка у мурованій стіні, оточена профільованою рамкою і нерідко прикрашена кольоровими кахлями або кам'яним різьбленням (порівн. *фільонка*).

ШИРМА (нім.) – переносна перегородка, що складалася з вертикальних рамок-стулок, обтягнутих тканиною (порівн. *параван*).

ШИФЕР (нім.) – 1. Рожевий, сірий, червоний чи чорний сланець, що вживався у давньоруських будівлях для підлоги, різьблених парапетів, облицювання стін або у вигляді тонких пластин при виготовленні покрівлі. 2. Пресовані тонкі плити з азбесту і цементу, які застосовуються як покрівельний матеріал.

ШИФОНЬЄР – шафа для зберігання білизни, одягу тощо.

ШИХМ'ЯТУН – восьмигранний перехід між підніжжям і дзвоноподібною основою бірманської ступи, зеді або пато.

ШИЯ – 1. Глухий, без світлових прорізів циліндричний або багатогранний барабан християнської церкви, що знаходиться під банею. 2. Вузька частина бійниці.

ШІ-ЦЗИ (кит.) – зображення левів на буддійських спорудах середньовічного Китаю.

ШШШ (кит.) – муровані зали, що зводилися перед гробницями у Стародавньому Китаї (порівн. *феньму, цюе, яйму*).

ШКАНТ – шип, що вставляється на клею у відповідні отвори, дерев'яних деталей. *Ш.* скріплює деталі між собою.

ШКАНЦИ – поміст або палуба в кормовій частині вітрильного корабля, на один рівень вище шкафута, де зазвичай знаходився капітан, а в його відсутність – вахтові або вартові офіцери і де встановлювалися компаси. Пізніше шканцями називали частину верхньої палуби військового корабля від грот-щогли до бізань-щогли.

ШКАФУТ – середня частина (від бака до шканців) палуби корабля.

ШКІВ (голл.) – колесо або коліщатко, до ободу яких прилягає приводний канат або пас.

ШКОТ – трос, що служить для маневрування вітрилом.

ШЛАГБАУМ (нім.) – підйомна або поворотна жердина, яка перекидає проїзд по дорозі. Встановлювався на переїздах через залізничні колії перед проходженням потягу.

ШЛАКИ ВУЛКАНІЧНІ – викинуті з кратера і застигли частинки сильно насиченого газом вулканічного розплаву. Використовуються в якості наповнювачів для легких бетонів.

ШЛІФУВАННЯ – різновид обробки різанням з метою усунення шару матеріалу або одержання гладкої поверхні; виконується на шліфувальному крузі з нанесеним абразивним матеріалом, напр., електрокорундом.

ШЛІЦ – поглиблення в голівці кріпильних виробів.

ШЛІЦА (нім., букв. *щілина*) – 1. Поздовжній виступ або паз для з'єднання валу з деталями машини. 2. Розріз на спинці чи боках піджака.

ШЛЮЗ (нім. – відділяти) – 1. Рухомі ворота, влаштовані на річкових греблях для затримки або спуску певної кількості води. 2. Гідротехнічна споруда на річці або каналі для переведення суден з одного б'єфу в інший. 3. Видовжена у плані частина внутрішнього простору житлової будівлі біля входу. Може знаходитися між тамбуром і вестибюлем.

ШЛЮП – вітрильне судно з однією щоглою і двома вітрилами: бермудським або гафельним гротом і фоком, що піднімається на штагу перед щоглою.

ШЛЮПБАЛКА (голл.) – зігнутої форми сталевий брус, до якого підвішують шлюпки, щоб підняти їх на корабель чи спустити на воду.

ШЛЮПКА – весловий, веслово-вітрильний або моторний човен, що використовують для сполучення між суднами або між судном і суходолом як рятувальний човен, а також із навчальною метою.

ШЛЯМБУР (нім.) – інструмент переважно у вигляді сталеві трубки із зазублинами на кінці для пробивання отворів у кам'яних, бетонних і та інших частинах споруд.

ШЛЯХЕТНЕ ЗІБРАННЯ – імпозантна споруда для урочистих зібрань і зустрічей дворян, яка зводилась у губернських містах Російської імперії.

ШЛЯХОПРОВІД – аналог мосту, естакади, який служить для організації безперервного руху в місцях перетину транспортних комунікацій.

ШНЕРКЕЛІ (нім.) – прикраси металевих огорож, ґрат.

ШНУР – різновид орнаменту у вигляді плетених стрічок, ниток, джгутів, лозин.

ШОВ – 1. Місце сполучення двох каменів, цеглин у муруванні. 2. Прошарок розчину між елементами мурування. Отримує різну форму в перетині, крім відзначених (докл. див. *підрізка*) існує: ~ **в обріз** – надлишок будівельного розчину знімається і *ш.* вирівнюється з поверхнею мурування.

ШОЛОМ – те саме, що і *охлупень*.

ШОЛОМОПОДІБНА БАНЯ – одна з форм вінчання ярусів дзвіниць, барабанів храмів тощо у вигляді напівсферичного покриття, що вгорі плавно переходить в гостре завершення.

ШОПА – 1. Відкритий з кількох боків навіс для торгівлі, розміщення возів тощо. 2. Господарська споруда для утримання корів на Поділлі в Україні.

ШОРФЕ (араб.) – балкон навколо верхньої частини мінарету, куди підіймався муедзин, щоб покликати мусульман на молитву до мечеті (порівн. *шерефе*).

ШОСЕ (франц.) – впорядкований шлях, покриття якого виконано з каменя, утрамбованого щебеня, асфальту або бетону.

ШОУ (кит.) – скульптурне зображення фантастичної тварини у вигляді крилатого лева, що виконувало функції охоронця і ставилось перед похованнями в Китаї.

ШПАКЛІВКА – замазка, якою шпаклюють яку-небудь поверхню; шар цієї за-мазки, нанесений на якусь поверхню.

ШПАЛА – дерев'яний, металевий або залізобетонний брус, який укладають поперек залізничного полотна як опору для рейок.

ШПАЛЕРИ (нім. < італ.) – 1. Рядки кушів, дерев, висаджені вздовж алей регулярного парку. 2. Рулонний папір з різноманітними візерунками для обклеювання стін і стель у приміщеннях. 3. Безворсі килими, на яких наносилися орнаментальні мотиви, зображувалися сюжетні композиції різного змісту (див. *килим*). З'явилися у Західній Європі в XII–XIII ст. і використовувалися для вбрання інтер'єрів палаців та храмів. Вивішувались рядами, одночасно прикрашаючи й утеплюючи холодні кам'яні стіни. Виконувались ручним способом у техніці так званого репсового уточного переплетіння. Залежно від станка відрізняються: ~ **басліс** – виконані на горизонтальному станку; ~ **готліс** – виконані на вертикальному станку. Мали також певні відмінності, зумовлені стильовими чинниками і національними традиціями. Серед них найвідомішими є: ~ **бергамські** – західноєвропейські ткані килими XVII ст. з орнаментально-геометричними, а не сюжетними композиціями. Їхнє виробництво почалося в м. Бергамо в Малій Азії, чим і зумовлена назва; ~ **брюссельські** – вироблені з кінця XIV ст. у Брюсселі, із композиціями, що спочатку виконувались у дусі картин Яна ван Ейка, Гуго ван дер Гуса, братів Лімбург.

Характерною рисою стало поєднання зображень з великою кількістю фігур, драпіровок, готичних складок з ренесансними арабесками, маскаронами, сиренами і путті. У подальшому, незважаючи на італійські впливи і виконання праць за картонами Рафаеля, зберегли своєрідність, розвиваючись у руслі фламандського бароко. Фігурні композиції оточували пишні бордюри зі складним переплетенням листів, птахів, букетів, фруктів. Найпопулярніші шпалери брюссельські були виконані за картонами учнів П. Рубенса, де бароково розкішні сюжетні зображення збагачувались бордюрами із архітектурними елементами: картушами, колонами, карнизами, рольверками, гірляндами; ~ **гератські** – різновид перських, щільно покритих рівномірним узором «герати»; ~ **«звірині»** – різновид перських, із зображенням звірів, що борються; ~ **ісфаганські** – різновид перських, насичених мотивами пальмет, ваз, стилізованих дерев; ~ **квіткові** – різновид перських, у центрі виконувався медальйон, кутові сектори і бордюр мав кілька стрічок; ~ **медальйонні** – різновид перських, з нанесенням орнаментів спіралеподібних вусиків і стилізованих квіток-пальмет; ~ **перські** – узагальнена назва килимів, що виконувались з III ст. у Персії, мали кілька різновидів, а саме: ісфаганські, гератські, медальйонні, квіткові, «звірині»; ~ **французькі** – докл. див. *алентур, вердюра, гобелен, мільфльор, савоннері*.

ШПАЛЕРИ ВЕЛЮРОВІ – паперові полотна, на які в процесі виробництва спочатку наноситься рисунок, а потім велюрові ворсинки.

ШПАЛЕРИ ВІНІЛОВІ – оздоблювальні полотна, що формуються з двох шарів: нижній шар паперу (або тканини) покривається шаром полівінілу, а згодом на поверхню наноситься рисунок або тиснення.

ШПАЛЕРИ МЕТАЛІЧНІ – оздоблювальні полотна, що виготовляються шляхом покриття паперової основи тонким шаром фольги, після чого на поверхню *ш.* наноситься тиснення або рисунок.

ШПАЛЕРИ РІДКІ – оздоблювальний матеріал, що дозволяє створювати гладкі чи рельєфні покриття без швів. До складу *ш. р.* можуть входити бавовна, целюлоза, текстильні волокна. *Ш. р.* розбавляються водоемульсійною фарбою і наносяться валиком або фарборозпилювачем. Колерівка створюється спеціальними фарбами.

ШПАЛЕРИ ТЕКСТИЛЬНІ – паперові полотна, які ламіновані нитями із натуральних або змішаних волокон, або натуральною тканиною.

ШПАНГОУТ – частина каркасу судна; становить поперечне з'єднання бортів.

ШПАРУВАННЯ – те саме, що і затирка.

ШПАТЕЛЬ (нім., *лопатка*, грец., широкий *клинок*) – інструмент (лопатка або загострений стрижень), яким змішують і розтирають фарби, замазують, зарівнюють щілини та заглиблення тістоподібною масою.

ШПАЦІЯ (лат.) – відстань між двома *шпангоутами* на судні.

ШПЕЙХЕР (нім.) – велика складська споруда.

ШПИЛЬ (голл., нім.) – гострокінцеве пірамідалне або конусоподібне завершення споруди, яке зазвичай увінчане скульптурним зображенням, емблемою, прапором.

ШПИНДЕЛЬ (нім., букв. *веретено*) – 1. Вал металорізних і деревообробних верстатів, з'єднаний з приводом, в якому є пристрої для закріплення заготовок або різального інструмента. 2. Вал або вісь деяких машин і механізмів. 3. Веретено в прядильній машині. 4. Вертикальна вісь судового шпиля, на верхньому кінці якої закріплено барабан шпиля.

ШПИТАЛЬ (польс. < франц.) – стаціонарний лікувальний заклад, який призначався переважно для військових.

ШПИХІР (укр.) – господарська споруда на Бойківщині, Лемківщині, Волині для зберігання запасу зерна. Те саме, що і *комора*.

ШПИЦЬ (нім.) – 1. Вершина бастіону. 2. Загострений верх шпилю або стіни.

ШПІНГАЛЕТ (франц.) – засув для закріплення вікон або дверей.

ШПЛІНТ (нім.) – кріпильна деталь (прутик або шматок дроту), що з'єднує з валом дрібні деталі та запобігає самовідгвинчуванню гайок.

ШПОН (нім., тріска) – тонкий лист цінних порід дерева, що призначався для фанерування меблів або інкрустації, виготовлення фанери.

ШПОНКА (пол., від нім., *тріска, скалка*) – 1. Кріпильна деталь (металевий або дерев'яний брусок, металевий диск тощо), що з'єднує окремі частини механізмів або будівельних конструкцій. 2. Водонепроникна перепона (ущільнення) у конструктивному шві гідротехнічних споруд.

ШПОР – основа, нижній кінець щогли, стеньги тощо.

ШПОРА (нім.) – 1. Острога; металева дужка із зубчастим або гладеньким коліщатком посередині; прикріплюється до чобіт вершника; служить для управління конем. 2. Спеціальний виступ, шип на ободі ведучого колеса або на траках гусениці трактора для кращого зчіплювання із землею.

ШПРЕНГЕЛЬ – 1. Горизонтальна посилювальна конструкція трикутної або багатокутної форми. 2. Завершення наличника, що нагадує *фронтон*.

ШПРИНГ (нім., від *плигати, скакати*) – трос, прив'язаний одним кінцем до якоря чи якірного ланцюга, а другим – до судна, щоб утримувати корабель у певному положенні.

ШПРИНТОВЕ ВІТРИЛЬНЕ ОСНАЩЕННЯ – прямокутне вітрило, прикріплене переднім краєм до щогли і натягнуте за допомогою так званого шпринта; просте в обслуговуванні.

ШПРИЦБЕТОН – різновид бетону, широко застосовуваного у світовій будівельній практиці для закріплення гірничих виробок; для створення обробок у підземному будівництві й гідротехнічних та інших споруд; для закріплення укосів каналів і гребель, проїжджої частини доріг; для захисту поверхонь відкритих споруд від вивітрювання, корозії, пожежі; для бетонування тонких несучих конструкцій різної форми; для підсилення і відновлення залізобетонних конструкцій.

ШПУНТ – поздовжній виступ у дошці, брусі, палі, розрахований на те, щоб щільно входити у виїмку сусідньої дошки або іншого елемента.

ШПУНТУБЕЛЬ – столярний інструмент для вистругування шпунтів.

ШРИФТ (нім., від *писати*) – 1. Повний комплект друкарських літер певного типу і малюнку, необхідний для набору якого-небудь тексту; сукупність металевих рельєфних літер, цифр, розділових знаків у друкарській машинці. 2. Графічна форма літер при писанні, характер малюнка написаних літер.

ШТАБА (нім.) – залізна смуга прямокутного профілю, що застосовувалася в металевих ґратах і огорожах.

ШТАБВЕРК (нім.) – орнаментальний мотив у готичній архітектурі.

ШТАБЕЛЬ – стос пиломатеріалів, складений так, щоб полегшити зберігання, висихання й обмірювання деревини.

ШТАГ – трос, що утримує щоглу корабля в площині симетрії корпусу.

ШТАДЕЛ (нім.) – сільськогосподарський сарай у гірських районах Швейцарії у вигляді масивної 1–2-ярусної зрубною будівлі, що ставилася на підпірні стовпи, простір між якими зашивався тесом або заповнювався кам'яною кладкою. В утвореному таким чином приміщенні тримали скотину, а в приміщеннях нагорі зберігали зерно, сіно та інші продукти.

ШТАЙЛЯГЕР (нім.) – те саме, що і підмурок.

ШТАХЕТНИК – загорожа, паркан з дерев'яних дощечок або металевих прутів.

ШТАМБОВЕ ДЕРЕВО – дерево з нижньою частиною стовбура (до крони), яке навмисно очищувалось від гілок. Є елементом композиції парку.

ШТАМП (нім., від італ., *печатка, друк*) – 1. Форма з металу або якого-небудь іншого матеріалу для серійного виготовлення деталей чи якихось інших дрібних предметів шляхом штампування. 2. Вид печатки, яка переважно має вигляд прямокутника з гуми з опуклим зображенням тексту назви якої-небудь установи, організації тощо із зазначенням адреси, номера або яких-небудь інших відомостей; *штемпель*. 3. Прийнятний загальновизнаний зразок, який сліпо наслідують.

ШТАНГА (нім., букв., *стрижень, прут*) – металевий стрижень, що є деталлю багатьох інструментів і механізмів.

ШТАНГЕНЦИРКУЛЬ (нім., від *стрижень і циркуль*) – 1. Інструмент, яким вимірюють внутрішні та зовнішні лінійні розміри деталей машин, а також розмічають поверхні заготовок. 2. Інструмент, яким креслять кола великого діаметра (понад 0,35 м).

ШТАПЕЛЬ (нім.) – 1. Окремий звиток у руні, який складається з пучка однаково завитої вовни. 2. Штучне волокно невеликої довжини, призначене для виготовлення пряжі; пряжа з такого волокна. 3. Тканина із штапельної пряжі.

ШТАТИВ (нім., від лат., *стоячий, нерухомий*) – 1. Підставка або підпірка із тримачами для різного приладдя, хімічного посуду тощо. 2. Складний триніжок, який служить для встановлення і закріплення фотографічного або кінознімального апарату, астрономічного, геодезичного інструменту тощо.

ШТЕВЕНЬ – особливо міцна частина, якою закінчується остов судна на носі та кормі.

ШТЕЙНГУТ – тонкий фаянс.

ШТЕМПЕЛЬ – 1. Прилад, інструмент з опуклим зображенням якого-небудь малюнка або напису, що служить для одержання відбитка, для накладання печатки, клейма. 2. Відбиток, одержаний за допомогою такого приладу. 3. Гербова марка.

ШТЕРНШАНЕЦЬ (нім.) – зіркоподібне укріплення зімкненого типу.

ШТЕТЛ (ідіш – містечко) – ремісничий населений пункт з торгівельною площею посередині або відповідна частина значного міста, які переважно заселялися євреями.

ШТИБЛ – молитовний будинок громади євреїв, що були послідовниками хасидизму.

ШТИФТ (нім.) – невеликий циліндричний або конічний стержень, який застосовується для нерухомого з'єднання двох деталей машин.

ШТИХЕЛЬ (нім., *різець*) – інструмент (різець) для різьблення на дереві або карбування на металі.

ШТИХМАС (нім.) – 1. Інструмент для вимірювання внутрішнього діаметру отворів або відстаней між двома поверхнями, який складається із сталюого стрижня з кулеподібними поверхнями на кінцях і рахувального пристрою зі шкалою.

ШТОК (нім.) – 1. У техніці – циліндричний стрижень (суцільний або порожнинний) для з'єднання поршня з повзуном. 2. Поперечний стрижень у верхній частині якоря.

ШТОПАННЯ (нім.) – закладення дірки в одязі, в якій-небудь тканині, матеріалі переплетенням ниток не затягуючи краї в рубець.

ШТОРА (франц. < лат., *циновка*) – віконна завіса, що збирається вгорі в рулон або на шнурках, а також завіси, що розсовуються в бічних напрямках віконного прорізу. На відміну від гардини виконується з тканини, що пропускає обмаль світла.

ШТОФ (нім. < франц.) – декоративна тканина, яка широко використовувалась для опорядження приміщень, оббивки меблів. Мала крупний тканий рисунок, гладенько пофарбована.

ШТРИПС (англ.) – стальна смуга, заготівка для виробництва зварювальних труб.

ШТРИХ (нім.) – 1. Коротка лінія, риска; 2. Окрема риса, характерний момент чогось.

ШТРОБА, ШТРАБА (нім.) – ступінчастий обрив мурування стіни, виконаний із розрахунком на продовження робіт.

ШТУБЕ (нім.) – прямокутна в плані велика кімната у житловій частині селянського будинку в Німеччині. Обігрівалась спеціальною піччю, відокремленою від кухонної.

ШТУК (нім.) – 1. Суміш вапна і товченого мармуру або гіпсу і піску для виготовлення декоративних деталей. Вони виконувались техніками ліплення чи різьблення. 2. Те саме, що і *стук*.

ШТУКА (нім.) – 1. Окремий предмет із числа однорідних, підрахованих. 2. Загалом річ, предмет, яке-небудь явище або людина.

ШТУКАТУРКА – 1. Оздоблювальний матеріал, що отримується шляхом змішування в певній пропорції в'язучих речовин (цемент, вапно, гіпс тощо), піску і води. 2. Те саме, що і *тиньк*.

ШТУКУВАННЯ – штопання, зшиття непомітним швом.

ШТУКОВИЙ РЕЛЬЕФ – гіпсові ліплення на поверхні стін.

ШТУРВАЛ (голл.) – кермове колесо, орган керування літаком, судном, автомобілем, затулками трубопроводів тощо.

ШТУРМФАЛ (голл.) – колоди на спади́нах *ескарпу* чи *контрескарпу*.

ШТУФ (нім.) – шмат породи, руди, зразок мінералу, що призначено для дослідження або для колекції.

ШТУЦЕР (нім.) – з'єднувальний патрубок, зазвичай з різьбою на кінцях, за допомогою якого з'єднують труби до резервуарів, апаратів тощо.

ШТУЧНА ШКІРА – матеріали, що їх використовують як замітники натуральної шкіри; одні (дерматин) лише зовні подібні до шкіри, інші мають основні властивості натуральної шкіри (полькорфам).

ШУБА – тиньковане облицювання стіни з великобугристою поверхнею. Виконується напilenням цементного розчину.

ШУБУУН ХОНОГ – трикутні за формою різнобарвні кронштейни із ступінчастими кубічними виїмками, які вживалися у фризах буддійських споруд.

ШУЛ (нім.) – єврейський молитовний будинок.

ШУМ – небажаний або шкідливий для людини звук; шкідливість *ш.* залежить від його інтенсивності, частоти, тривалості дії; для зменшення *ш.* застосовують різні засоби (напр., звукоізоляційні матеріали, глушники).

ШУНГІЗИТ – штучний пористий матеріал, що отримують при випалюванні шунгітвмісних порід. *Ш.* використовується як заповнювач для легких бетонів (шунгізитобетон) і як теплоізоляційну засипку.

ШУНГІТ – гірські породи докембрійського віку, містять велику кількість метаморфізованих органічних речовин. Іноді *ш.* називають аспідним сланцем. *Ш.* використовуються для отримання *шунгізита*, відрізняються високою хімічною стійкістю, досить високим опором стиранню, морозостійкістю.

ШУРУП (нім.) – кріпильна деталь, що представляє собою загострений з одного краю стрижень з різьбою і прорізю на шляпці.

ШУРФ (нім., *колодязь, яма*) – вертикальна або похила гірська виробка, що має вихід на поверхню; призначена для розвідування корисних копалин, проведення вибухових робіт.

ШУША (афр.) – кругле в плані кам'яне поховання стародавніх берберів у Мавританії, яке відзначалось великими розмірами (до 15 м у діаметрі).

ШУШЕБЕНД – засклена галерея уздовж житлового будинку. Поширена у забудові міст Азербайджану XIX ст.

ШХИТА (івр.) – споруда (різниця) для підготовки ритуального обряду в іудаїстському культі.

ШХУНА – вітрильник з 2-ма і більше щоглами і косим парусним оснащенням; *ш.* з реями мають прямі вітрила на передній щоглі.

ШХУНА-БАРК – те саме, що і *баркентина*.

Щ

ЩЕБІНЬ – пухка уламкових порода з неокатаних уламків гірських порід, шлаків тощо. Розміром від 10 до 100 мм. *Щ.* може мати як природне, так і штучне походження.

ЩЕЛЕПНИЙ БУДИНОК – житло ескімосів або чукчів у вигляді напівземлянки з покрівлею на кроквах з китових кісток.

ЩЕПНИЙ РЯД – низка крамниць для продажу дерев'яних виробів в містах кінця XVIII – початку XIX ст.

ЩИПЕЦЬ – 1. Верхня частина стіни, частіше трикутної форми, що вгорі обмежена кількома схилами даху, але на відміну від фронтона не відокремлена знизу горизонтальною тягою або *карнизом*. 2. Верхня частина складної за формою стіни, за якою знаходиться

двосхилий дах, а нижня частина теж не відзначена горизонталлю. 3. Декоративний трикутник над вікном або дверима у готичній архітектурі.

ЩИТ – 1. Верхня частина царських воріт православного храму, що поміщалась над стулками, зазвичай включаючи зображення Тайної вечері. 2. Картуш або фільонка у вигляді військової зброї – щита, яким у військовій сутичці основна частина людського тіла захищалась від ударів меча, списа тощо. Як символ лицарства щит був головною частиною родинного гербу і показував належність споруди титулованому власнику. Використовувався також у геральдиці тих міст, що мали права самоуправління, і зображався на фасадах ратуш, магістратів тощо. Протягом кількох століть сформувалась досить чіткі системи різних зображень і колористичних забарвлень, які несли певне змістовне навантаження. Найпоширенішими темами були ко-рони, мечі, хрести, бруски, трикутники, пеньки, клейноди, схематичні зображення людини, тварини, птаха тощо. Зображені герби і емблеми, написані девізи оплітались бандеролями. Самі щити відрізнялися за формою і оздобленням, серед яких мають місце: ~ **англійський**: а) подібний до щита варязького, але має дві симетричні виїмки по верхньому обрізу; б) нагадує щит французький, тільки верхній обріз розширено двома гострокінцевими виступами; ~ **варязький** – витягнутий до вертикалі, звернутий гострим кінцем донизу, наближений до форми рівнобірного трикутника, але з випуклими гранями; ~ **зсунуто-шаховий** – поділений горизонталлю на ряди з квадратів таким чином, що боки кожного з останніх спираються на середину квадрата нижнього ряду; ~ **іспанський** – за формою прямокутник, де висота відноситься до ширини як 9:8, але вертикальні лінії плавно переходять у півкруг; ~ **італійський** – у вигляді вертикального еліпса або овалу; ~ **клинчастий** – поділений на вісім майже рівних частин вертикальною, горизонтальною і двома діагональними лініями; ~ **німецький** – а) асиметричний, з півкруглою виїмкою для списа з правого боку у верхній частині; б) симетричний, з примхливими абрисами криволінійних боків; ~ **польський** – трохи розширений донизу, з усіченими верхніми кутами і S-подібним вигином боків, внаслідок чого загальна конфігурація уподібнена до цифри 8, однак верх

вирішено прямою лінією, а низ – загострений; ~ **усіяний** – на якому зображено понад 12 фігур; ~ **французький** – близький до прямокутника зі співвідношенням висоти до ширини 9:8, при цьому нижні кути округлені, а середина нижнього боку трохи загострена; ~ **чотиричасний** – поділений на чотири майже рівні частини горизонтальною і вертикальною лініями; ~ **чотиричасний скошений** – поділений на чотири майже рівні частини шляхом одночасного скошення ліній поділу.

ЩИТ ПРОХІДНИЦЬКИЙ – пересувна збір-на металева конструкція, яка запобігає обвалюванню порід під час утворення гірничої виробки і зведення в ній постійних кріпильних конструкцій. Застосовують при спорудженні тунелів, підземній розробці родовищ корисних копалин.

ЩІЛЬНІ БЕТОНИ – бетони, в яких об'єм між зернами крупного і дрібного або тільки дрібного заповнювача заповнений затверділим в'язучим і порами стиснутого повітря, у тому числі міцні бетони, утворені за рахунок застосування домішок, якими регулюють пористість бетонної суміші.

ЩІЛЬНІСТЬ – відношення маси тіла до його об'єму.

ЩОГЛА – тонка і висока споруда або її частина відповідної форми.

ЩОКА АРКИ – цільна поверхня арки, яка зазвичай обробляється архівольтом або іншим декоративним елементом.

ЩОКА СКЛЕПІННЯ – торцева стіна на кінці склепіння. Оскільки вона не сприймає навантаження від склепіння, то часто прорізається вікном або дверима.

Ю

ЮВЕЛІР (голл.) – майстер з виготовлення виробів із дорогоцінних металів і каменів.

ЮВЕЛІРНА ПРОБА – вміст благородного металу (золота, срібла, платини) у сплаві; *ю. п.* визначається відношенням маси металу до абсолютної маси сплаву і подається десятковим дробом з точністю до 0,001; наприклад, чистий метал має *ю. п.* 1000, а його сплав, що містить 5% міді, матиме *ю. п.* 0,950.

ЮВЕЛІРНИЙ – 1. Той, що відноситься до виробів з дорогоцінних металів і каменів, до роботи *ювеліра*. 2. З тонким оздобленням; акуратний.

ЮГЕНДСТИЛЬ – німецька назва стилю модерн, за назвою мюнхенського журналу «Югенд», який було засновано в 1896 р.

ЮГЕР (лат.) – давньоримська міра земельної площі, що дорівнює 2519 м².

ЮРТА (тюрк.) – переносне житло кочівників у вигляді каркасу з жердин, обтягнутих шкірами або тканинами, що має конусну форму і димовий отвір вгорі.

ЮСТИРІВКА (лат.) – 1. Перевірка і налагодження приладів і механізмів, що полягає у встановленні правильної взаємодії і розташування деталей і вузлів. 2. У поліграфії – вивірення і підгонка висоти шрифту, розмірів кліше.

ЮТ (голл. *хибара*) – кормова надбудова на судні, в якій розміщують каюти і службові (інколи вантажні) приміщення; на вітрильних судах – кормова частина палуби (від кормової щогли).

ЮФЕРС (голл.) – блок для натягування поставленого *такелажу* на невеликих вітрильних промислових судах.

Я

ЯБЛУКО – 1. Завершення бані, намету або ліхтарика у християнській церкві, яке формою нагадує яблуко і встановлюється під хрестом. Нерідко виконується позолоченим. 2. Сфера під ангелом або прапором у вінчанні башти або шпиля на громадській споруді.

ЯБЛУНЯ – листопадне дерево або кущ родини розових, плодова культура; поширена в районах з помірним кліматом; вирощують близько 10 тис. сортів *я.* домашньої; деревину використовують у столярстві; була відома ще в стародавньому Єгипті, Ассирії, Вавилоні.

ЯВОРІВСЬКІ ІГРАШКИ – українські народні дерев'яні іграшки, які роблять майстри у м. Яворів Львівської обл.; рухомі, із світлих струганих дощочок, розписані жовтими, червоними і зеленими узорами-краплями.

ЯДРО ДЕРЕВИНИ – внутрішня, найстаріша частина деревини багатьох деревних рослин. Від заболоні *я. д.* різниться більшою щільністю і темнішим забарвленням (наприклад, у дуба – буре, барбариса – жовте, у чорного дерева – чорне). Основна функція *я. д.* – опірна. *Я. д.* майже не бере участі в проведенні рідини, має високу стійкість проти гниття й ураження патогенними грибами.

ЯДРО ЖОРСТКОСТІ – конструктивний елемент багатоповерхового будинку, який забезпечує його стійкість до впливу горизонтальних напружень.

ЯЗИЧКИ – часто розташовані кронштейни (звичайно цегляні) для підтримки карнизної плити.

ЯЙМУ (кит.) – скельне поховання у Стародавньому Китаї (порівн. *феньму, цюе, шіші*).

ЯКАТА – святилище у вигляді комплексу споруд, більшість яких подібна ярусним конусам, котрі інколи з'єднуються з пірамідальними будівлями.

ЯКІР – 1. Пристрій, що дозволяє зупинити і утримувати у потрібному положенні корабель чи інший плавучий об'єкт. 2. Засіб-технологія дизайну громадської (комерційної) будівлі чи споруди з метою пріоритетного притягування відвідувачів до певних приміщень чи зон.

ЯКІСНА СТАЛЬ – сталь підвищеної чистоти, що містить невелику кількість шкідливих домішок сірки і фосфору. До якісної сталі належать леговані сталі й деякі вуглецеві сталі.

ЯКІСТЬ – суттєва характеристика предмета, що вирізняє його серед інших і оцінює його своєрідність в цьому відношенні.

ЯКШИ – водяні атланти, зображення яких прикрашали споруди у Кампучії.

ЯЛ (англ.) – відносно коротка і широка судно-ва шлюпка, що має від двох до восьми весел.

ЯЛИНА – хвойне дерево родини соснових конусоподібної форми; утворює бори в Карпатах (у горішній зоні), низинні ліси Пн.-Сх. Європи; голки короткі, гострі; шишки звисаючі, після дозрівання всі опадають; у мистецтві використовуються декоративні властивості; цінна деревина (напр., для виготовлення музичних інструментів).

ЯЛИНКОВИЙ РЯД – ряд цеглин з виступаючими кутами, який розташовувався поруч з покладеними горизонтально (тичковим або ложковим).

ЯМА – дах над тезауном у середньовічній Бірмі, що нараховував три яруси.

ЯМАДЗИРО (япон.) – укріплений замок японського феодала-даймьо, який розміщався у гірській місцевості (порівн. *хіроямадзиро, хіродзиро*). Набув поширення з 2-ї половини XVI ст.

ЯМАТО-Е (япон.) – японський світський живопис, втілений у сувоях ілюстраціях. Виник в XI–XII ст.

ЯМАШИТА, Ясіхору / Yasuhiro Yamashita

(1960 р. н.) – японський майстер архітектури і дизайну родом з Амамі, Кагосима. Отримав

різні архітектурні нагороди за проекти міського мікрорайону, проекти з надання допомоги при лихах і творче використання матеріалів і методів будівництва.

ЯМПАЙ – окрема стіна, фланкована пілонами у монастирському комплексі Монголії.

ЯНКУЛ – пагорб у західній частині стародавнього Риму; тут, згідно до легенди, було збудовано першу римську фортецю.

ЯНТАР – див. БУРШТИН.

ЯНЬ-ГУАНЬ (кит.) – карнизна кроквяна нога, що увінчує карниз у китайському ордері.

ЯПОНСЬКИЙ ЛАК – лак, який одержують з молочного соку стовбура й гілок лакового дерева. Одержують червоний *я. л.* (за додання кіноварі) та золотий (за додання золота). *Я. л.* має велику міцність і стійкість до атмосферних впливів. Предмети, вкриті *я. л.*, протягом століть зберігають блиск і красу.

ЯПОНСЬКИЙ САД – тип ландшафтно-паркової композиції, характерний для японського мистецтва; пов'язаний із філософськими і релігійними традиціями; поєднував місцеві форми пейзажу (у т. ч. плоскі простори, вкриті травою, і піщані пагорби) з архітектурними елементами (містки, павільйони); уклад окремих мотивів *я. с.* окреслений чіткими принципами.

ЯРАНГА – переносне житло первісних людей округлої форми у вигляді каркасу з конічним завершенням, покрите шкурами тварин тощо. У подальшому зберіглося у ескімосів, чукч та інших народів Півночі.

ЯРД (англ.) – одиниця довжини в системі англійських вимірів, що позначається *yd.*; 1 ярд = 3 футам = 36 дюймам = 0,9144 м.

ЯРУСИ – 1. Горизонтальні частини споруди, які розташовувались один на одному, часто повторюючи свої форми. Інколи співпадали з поверхом. *Я.* чітко відділялися один від одного завдяки гуртам, профілям, тягам. 2. У театральному залі – розташовані на певній висоті низка балконів, ряд місць для глядачів.

ЯСЕН – дерево або кущ родини маслинових; поширений в Євразії, Півн. Африці, Півн. Америці; бл. 65 видів; листки непарноперисті, дрібні квітки зібрані у волоті, плід – крилатка; росте в лісах і парках; цінна тверда меблева деревина; декоративний (напр., *я.* високий і його різновиди); застосовується в медицині (*я. білий*).

ЯСКРАВІСТЬ – візуальне відчуття сили світлового потоку, що випромінюється джерелом світла або відбитого поверхнею.

ЯСТРУБИННИЙ ДЗЬОБ – те саме, що і *слізник*.

ЯХИН І БОАЗ – дві колони з боків від входу до храму в Єрусалимі, що пізніше набули символічного змісту в архітектурі синагог.

ЯХОНТ (лат.) – старовинна назва *рубіну*, *сапфіру* і деяких інших дорогоцінних каменів.

ЯХТА – судно для спортивних, туристичних або представницьких цілей; може бути вітрильним, моторним і моторно-вітрильним.

ЯШМА – тверда осадова порода, що складається, головним чином, з дрібнозернистого кварцу і халцедону; червона, коричнева або зелена; використовується для виготовлення декоративних предметів, лабораторного устаткування; в Україні – Закарпатська, Житомирська обл., Крим.

ЯЯНГА – житло кочових коряків у вигляді переносного чуму конічної форми з остовом, виконаним зі зв'язаних угорі жердин, покритих шкурами оленів (порівн. *яранга*).

ЛІТЕРАТУРА

1. Архитектура. Иллюстрированный толковый словарь. Сост. И. И. Муронец, Ю. В. Герман. Москва : АСТ, Астрель, 2010. 384 с.
2. Архитектура : Формы, конструкции, детали : перевод с англ. / Под ред. Ентони Уайта. АСТ, 2010. 111 с.
3. Архітектура : короткий словник-довідник / За редакцією А. П. Мардера. Київ: Будівельник, 1995. 336 с.
4. Архитектурно-строительная энциклопедия / А. Б. Голышев, Ю. В. Верюжский, В. И. Колчунов, Е. А. Бакулин. Киев : Основа, 2008. 648 с.
5. Безродний П. П. Архітектурні терміни: Короткий російсько-український словник / За ред. В. В. Савченка. Київ : Вища школа, 1993. 272 с.
6. Грубе Г., Кучмар А. Путеводитель по архитектурным формам : справочник / Перевод с нем. М. В. Алешечкиной. Москва : Стройиздат, 1990. 216 с.
7. Дизайн середовища : словник-довідник / І. С. Рижова, В. Ф. Прусак, С. П., Мигаль, Н. О. Резанова; за ред. І. С. Рижової. Львів : Простір-М, 2017. 360 с.
8. Дячун З. Конструювання меблів : навч. посіб. Ч. 1. Київ : Києво-Могилянська академія, 2011. 387 с.
9. Ефимов А. В. Дизайн архитектурной среды : учебник для вузов. Москва : Архитектура-С, 2005. 504 с.
10. Искусство: Большой энциклопедический словарь / Под ред. Е. Хачаян. Москва : Внеш-сигма, 2000. 608 с.
11. Малік Т. В. Історія дизайну архітектурного середовища : навч. посіб. Київ : КНУБА, 2003. 192 с.
12. Михайленко В. Є., Найдис В. М. Тлумачення термінів з прикладної геометрії, інженерної та комп'ютерної графіки. Київ : Урожай, 1998. 200 с.
13. Нойферт П., Нефф Л. Проектирование и строительство. Дом, квартира, сад : Перевод с нем. 3-изд. Москва : Архитектура-С, 2008. 264 с.
14. Пушкар В.В. Ландшафтна архітектура і дизайн, фітодизайн, садово-паркове будівництво, паркознавство, декоративне рослинництво : словник-довідник термінів. Київ : НАКККіМ, 2014. 200 с.
15. Слово архитектору: Принципы, мнения и афоризмы всемирно известных архитекторов / Под ред. Л. Дашкес; пер. с англ. Кирилла Наумова. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2014. 160 с.
16. Словесные конструкции: 35 великих архитекторов мира / Под ред. Е. Микулиной. Москва : КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2013. 240 с.
17. Современные пространственные конструкции (железобетон, металл, дерево, пластмассы) : справочник / Ю. А. Дыховичный, Э. З. Жуковский, В. В. Ермолов и др. Москва : Высшая школа, 1991. 543 с.
18. Сьомка С. В. Основы дизайна архитектурного середовища : підруч. Київ : НАКККіМ, 2019. 464 с.
19. Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури / Р. А. Шмиг, В. М. Боярчук, І. М. Добрянський, В. М. Барабаш; за заг. ред. Р. А. Шмига. Львів : Львівський Національний аграрний університет, 2010. 222 с.
20. Тимофієнко В. Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття. Київ : Інститут проблем сучасного мистецтва, 2002. 472 с.
21. Тимохін В. О., Шебек Н. М., Малік Т. В., Житкова Н. Ю., Шемседінов Г. І. Основы дизайна архитектурного середовища : підруч. Київ : КНУБА, 2010. 400 с.
22. Хопкинс О. Визуальный словарь архитектуры. Москва : Прогресс Книга, 2020. 168 с.
23. Шимко В. Т. Основы дизайна и средовое проектирование : учебное пособие. Москва : Архитектура-С, 2005. 160 с.
24. Chairs by Architects / Agata Toromanoff, editor. London: Thames & Hudson, 2016. 160 p.
25. Design: The Definitive Visual History / Angela Wilkes, Ch. Editor. London: Dorling Kindersley Limited, 2015. 400 p.
26. The Oxford Dictionary of Architecture. Third Edition / James Stevens Curl and Susan Wilson edition. Oxford: Oxford University Press, 2015. 1104 p.
27. Time-saver Standards for Architectural Design / Donald Watson, editor; Michael J. Crosbie, editor. 8th Edition. New York: McGraw Hill, 2004. 1280 p.
28. Time-saver Standards for Urban Design / Donald Watson, editor; Alan Plattus, editor; Robert Shibley, editor. New York: McGraw Hill, 2003. 1280 p.

Навчальне видання

Олег Заварзін

**ДИЗАЙН
АРХІТЕКТУРНОГО
СЕРЕДОВИЩА**
ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИЙ ДОВІДНИК

Редагування
та комп'ютерне верстання

Світлана Дегтярьова

Підп. до друку .2020. Формат 60x84 1/16. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 41,38. Зам. 179. Наклад 100

Видавець і виготовлювач
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011